ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES
HISTORICOECLESIÀSTIQUES

VOLUM 81
2008

BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)
Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA
2008

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES HISTORICOECLESIÀSTIQUES

PUBLICADA PER
BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)

Director
RAMON CORTS I BLAY

Consell de Redacció
JOSEP M. BENÍTEZ RIERA
JOAN BUSQUETS DALMAU
ÀNGEL FÀBREGA GRAU
JOSEP M. MARTÍ BONET
VALENTÍ SERRA DE MANRESA
FREDERIC UDINA MARTORELL

Secretària de redacció en funcions
CECÍLIA VIVES BRESCÓ

ADMINISTRACIÓ
EDITORIAL BALMES
Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES
HISTORICOECLESIÀSTIQUES

VOLUM 81
2008

BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)
Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA
2008

L'edició d'aquest volum ha estat possible
gràcies a l'ajut del Departament de la Vicepresidència
de la Generalitat de Catalunya

Generalitat de Catalunya
Departament
de la Vicepresidència

Amb llicència eclesiàstica.
És propietat de l'Editorial Balmes

Impressió: Palahí, Arts Gràfiques
Canonge Dorca, 1 - 17005 Girona

Dipòsit legal: B. 18.288-1958

LA FUNDACIÓ DEL MONESTIR DE SANT PERE DE BESALÚ I LA CONGREGACIÓ BENEDICTINA CLAUSTRAL TARRACONENSE

ERNEST ZARAGOZA I PASCUAL

Els segles IX i X foren per a la Marca Hispànica segles d'expansió monàstica. Al segle IX es fundaren Ripoll, Alaó, Tabernes i Gerri, gairebé tots sota la regla de Sant Benet,[1] si bé la primera vegada que trobem citada la regla benedictina com a norma de conducta és en el diploma del rei franc Lluís el Pietós, del 822, a favor del monestir de Banyoles, on el rei permet que després de la mort de l'abat Mercoral els monjos del seu monestir puguin elegir els seus abats, «licenciam habeant eligendi abbates», que regeixin el monestir «secundum regulam Sancti Benedicti, regere valeant».[2]

I eren benedictins tots els que es fundaren al segle X, com ara Sant Benet de Bages, Roda, Camprodon, Sant Llorenç de Bagà, Sant Pere de la Portella, Serrateix, Santa Cecília de Montserrat, Besalú i

1. A. LINAGE CONDE, *Los orígenes del monacato benedictino en la Península Ibérica* II, Lleó, 1973, 498-499; A. MASOLIVER, *Història del monaquisme cristià* II, Montserrat, 1980, 52-75; J. PÉREZ DE URBEL, *Los monjes españoles en la Edad Media* II, Madrid, 1934.

2. F. MONSALVATGE, *Colección diplomática de Besalú*, Olot, 1901, 97; ID., *Santa María de Arles*, Olot, 1896, Ap. I., hi ha un altre diploma del mateix rei franc, datat el 821 dirigit a l'abat Castellà d'Arles, perquè en morir la comunitat pugui elegir abat, que «secundum regulam Sancti Benedicti regere valeat» el seu monestir.

d'altres; que els que ho foren a la segona meitat del segle obtingueren l'exempció episcopal, començant pel de Ripoll el 950 i continuant pels de Gerri, Bages, Roda i Besalú, aquest darrer des del moment de la seva fundació.[3]

Cal precisar que sobre la fundació del monestir de Besalú hi havia hagut sempre dubte sobre si el comte Miró n'era fundador o restaurador. Primer, perquè fundà el 977 sobre una església existent, presumptament dedicada a Sant Pere –el document fundacional no ho diu–; i segon, perquè els documents de Camprodon que se li atribuïen parlaven de Sant Pere i eren anteriors al 977. Els cronistes benedictins del segle XVII, Antonio de Yepes i Gregorio de Argaiz, no dubten que el monestir fou fundat pel comte Miró el 977, però d'altres més moderns, com ara el pare Séquestra i Monsalvatje, cregueren que el document atorgat el 950 –com l'altre del 953– a l´abat Laufred pel rei franc Lluís l'Ultramarí es referia al monestir de Besalú, perquè diu que està dedicat a Sant Pere «in honore sancti Petri» i «situm in pago Bisuldunense».[4] De manera que s'havia d'anticipar la fundació del monestir al 977. I jo mateix, seguint el seu parer, vaig incloure al meu *Abaciologi benedictí de la Tarraconense* (Barcelona 2002) Laufred com a primer abat, i seguint d'altres autors, com Villanueva, els abats Teodoric, Saula i Dodó, tot i que Monsalvatje ja havia fet notar que els mateixos noms dels abats de Besalú anteriors al 977 coincidien amb els de Camprodon, però això no era una dificultat, perquè com direm després, fou freqüent que un abat ho fos alhora de diversos monestirs. Però, després d'examinar amb cura tota aquesta documentació, he arribat a la conclusió que els documents anteriors al 977 es refereixen al monestir de Camprodon i no al de Besalú. Primer, perquè els esmentats diplomes del 950 i 953 situen el monestir de Sant Pere «in locellum in honore sancti Petri, situm in pago Bisuldunense», és a dir, en un «llogaret» situat dins el «pago» –territori– de Besalú. En canvi, el document fundacional de Besalú del 977[5] parla de «Ecclesiam sitam juxta oppidum Bisulduni», és a

3. F. MONSALVATGE, *San Pedro de Camprodón*, Olot, 1895, Ap. II.

4. F. MONSALVATGE, *Colección diplomática de Besalú*, II Olot, 1890, 205; amb les mateixes paraules que el document del 904 dirigit a Camprodon, que situa aquest monestir «in pago Bisuldunensi in honore Sancti Petri, in locum que dicitur Campirotundo».

5. F. MONSALVATGE, *Besalú*, II Olot, 1890, 205.

dir, que funda el monestir al costat d'una església situada al costat del poble de Besalú; els documents de 978 i 979 diuen també «opidum quem olim Bisuldunem voluit vocitari vetustas»,[6] és a dir, al lloc del poble de Besalú anoment Besalú Vell. A més, els llocs i béns confirmats per Lluís l'Ultramarí el 950 pertanyeren sempre al de Camprodon i no al de Besalú. I la butlla de Benet VII, del 979 diu: «Situm infra castrum Bisulduni at flumen Fluviano».[7] A més, el document de Miró del 977 és de veritable fundació, encara que no faci servir la paraula fundar, perquè diu «disposimus et ordinamus coenobium manentium sub regula almi Patris Benedicti, seu sub regimini proprii abbatis in perpetuum».[8] Per tant, en poques paraules ens diu moltes coses. Primer: «ordinamus» és el mateix que fundar; dedica el monestir, fundat al costat d'una església preexistent, als apòstols Pere i Pau i Andreu, a tots tres, segurament per a distingir-lo del de Camprodon, dins del mateix comtat, dedicat també a Sant Pere, i que des del començament seguí la regla benedictina, com la seguia el monestir de Camprodon des de feia molts anys, el qual segurament fou d'on vingueren els monjos fundadors a poblar aquest de Besalú, perquè sembla lògic que es prenguessin monjos benedictins de Camprodon situats en el mateix comtat i molt estimats del mateix comte Miró, el qual havia fet diverses donacions al seu abat Dodó, elegit el 24 de febrer del 976. El pare Gregorio de Argaiz diu que el primer abat de Besalú fou «Gispedo»,[9] sense aportar-ne, però, cap prova. No tenim l'acta de la seva elecció, ni cap dels documents fundacionals de Besalú porta el nom del primer abat, però l'esmentada butlla de Benet VII, del 8 de maig del 979, a favor del monestir, va dirigida a l'abat Gausbert –que és el «Gispedo» d'Argaiz–, que havia estat confós amb Jaufred de Camprodon. Per tant, aquest és el primer abat de Sant Pere de Besalú, el qual va regir el monestir uns quants anys, potser fins el 987, perquè el 8 de gener del 988 ja hi trobem l'abat Arnulf.

Sobre la fundació del de Besalú cal dir també que el comte Miró el fundà «per a remei de les ànimes dels seus pares, d'ell mateix, i sobretot del comte Seniofred, el seu germà, que li donà copiosos béns»,

6. ID. Ibid., 209, 221.
7. ID. Ibid., Ap. VIII.
8. ID. Ibid., 205-208.
9. Gregorio de Argaiz, *La Perla de Cataluña. Historia de Nuestra Señora de Monserrate,* Madrid, 1677, 365.

i per la «salvació de les ànimes i dels cossos dels fidels que viuen en la terra, els quals es beneficiarien del cenobi, i perquè Déu protegeixi el comte Oliba, la seva esposa i fills mentre visquin i al cel, tot sometent el monestir a Roma, pagant cada any a la Santa Seu cinc sous en senyal de subjecció».[10]

Però al segle X, Catalunya patí diverses invasions que despoblaren i destruïren alguns monestirs. A Girona, el 926 les hordes hongareses assolaren els monestirs de Sant Esteve de Banyoles, Sant Genís de Fontanes i Sant Feliu de Guíxols. I el 965, els àrabs sembraren el terror a l'Empordà. Per tant, la fundació del monestir de Besalú s'ha d'emmarcar dins la reconstrucció portada a terme després d'aquestes ràtzies, animada per alguns abats, com ara l'abat Oliba, el qual fundà també el priorat de Santa Maria de Montserrat.[11]

Durant aquests segles de successives destruccions i reedificacions, juntament amb les noves fundacions, no sabem que els monestirs de Catalunya tinguessin altres relacions entre ells que els de veïnatge, ni altres estructures jurídiques que el fet d'estar dins d'una mateixa diòcesi i subjectes als bisbes respectius, i tots dins de la mateixa província eclesiàstica; ni d'altres lligams que estar regits per un mateix abat, com ara Oliba, que ho era de Ripoll i de Cuixà;[12] Garí, de Cuixà, Lézat, Mas-Grenier, Carcassona i Alet,[13] o Bonfill, abat de Camprodon, Banyoles, Arles i Sant Feliu de Guíxols.[14]

El segle XI és el segle de la florida monàstica a Catalunya, especialment la benedictina, amb l'acceptació dels usos i costums cluniacencs per obra de l'abat Garí de Cuixà i de l'esmentat abat Oliba.[15] Però per iniciativa dels comtes, senyors i fundadors, a poc a

10. F. MONSALVATGE, *Besalú*, II, Olot, 1890, Ap. VIII.

11. J. MARQUÈS, «Amer», a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XX (1970-71) 26-27; F. FITA, «Destrucción de Barcelona por Almanzor», a *Boletín de la Real Academia de la Historia*, T. VII (1885) 189; R. D'ABADAL, *L´abat Oliba, bisbe de Vic i la seva època*, 3ª ed., Barcelona, 1962; E. JUNYENT, *Esbós biogràfic d´Oliba* (1971); A. XAVIER, *Pre-Cataluña*, Barcelona, 1974; A. M. ALBAREDA, *L´abat Oliba, fundador de Montserrat (976-1046)*, Montserrat, 1931, tots amb bibliografia abundant.

12. E. ZARAGOZA, *Abaciologi benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 155, 331-332.

13. ID. Ibid., 155.

14. E. ZARAGOZA, *Abaciologi del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, o. c, 11.

15. A. MUNDÓ, «Moissac, Cluny et les mouvements monastiques de l´Est des Pyrénées du XE au XIIE siècles», a *Moissac et l´Occident au XI siècle. Actes du Colloque Internationalde Moissac*, Toulouse, 1964, 235.

poc els monestirs foren sotmesos a d'altres abadies més importants, singularment del sud de França, a fi d'evitar les eleccions abacials simoníaques i assegurar l'observança monàstica, alhora que seguien una política de fronteres. Així, a Santa Maria de la Grassa, a la diòcesi de Carcassona, li foren units els monestirs de Santa Maria de Ridaura, Sant Pere de Roda, el Sant Sepulcre de Palera, Sant Llorenç del Munt, Sant Martí del Canigó, Sant Andreu de Sureda, Sant Pere de Galligants i Sant Feliu de Guíxols, aquests dos últims donats pel comte Ramon Berenguer III el 20 de gener de 1117, si bé contra la voluntat de les comunitats i per poc temps, perquè el bisbe de Girona en reclamà la jurisdicció.[16]

També el monestir de Sant Cugat del Vallès, al final del segle XI, fou el cap d'una federació de monestirs catalans que durà més d'un segle, integrada pels monestirs de Santa Cecília de Montserrat, Sant Llorenç del Munt, Santa Maria de Breda, Sant Pau del Camp, Santa Maria del Coll de Font-rúbia i Sant Pere de Clarà.[17]

Així, doncs, aquestes abadies de la Grassa i Sant Víctor de Marsella agrupaven la major part dels monestirs catalans al segle XII. Però el monestir que tingué més nombre de cases catalanes subjectes fou el de Sant Víctor de Marsella, el qual tingué units, entre d'altres, els monestirs de Sant Miquel del Fai, Sant Pere de Besalú, Sant Esteve de Banyoles, Santa Maria de Ripoll, Santa Maria de Gerri, Sant Tomàs de Fluvià, Santa Maria de Banyeres, Sant Joan les Fonts, Sant Martí del Canigó i Sant Miquel de Cuixà.[18]

Ja hem dit que la influència renovadora de Cluny fou introduïda a Catalunya per Garí, abad de Cuixà, a partir del 965.[19] Però acceptar

16. E. ZARAGOZA, *Abaciologi del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, o. c., 14. Mireu la història abreujada de tots aquests monestirs a la nostra obra *Catàleg dels monestirs catalans*, Montserrat, 1997.

17. A. MUNDÓ, o. c., 245-245; H. ZIMMERMANN, «Les Abbayes de Catalogne», a *Moines et religieux au Moyen Age*, París, 1994, 113-129; A. MONSALVATGE, «El monaquisme en Catalunya en els segles XVI i XVII», a *Studia Monastica*, vol. 20 (1978) 345-396. 387, 282, 386. Cf. la història abreujada d'aquests monestirs a E. ZARAGOZA, *Història de la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense (1215-1835)*, Col. Scripta et Documenta, vol. 67, Montserrat, 2004, 315-357.

18. A. MONSALVATGE, «*El monaquisme a Catalunya*», o. c., 381-383. Cf. la història abreujada d'aquests monestirs en les nostres obres citades a les dues notes anteriors.

19. R. D'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, Barcelona, 1969, 449-494; ID., «*Com neix i creix un gran monestir pirinenc abans de l´any mil: Eixalada-Cuixà*», a *An. Montserratensia* VIII (1954-55) 125-337; ID., *El creixement monàstic a Catalunya després de l´expulsió dels sarraïns*, SM, vol. 3 (1961) 165-177.

les observances cluniacenses no volia dir que els monestirs li estiguessin subjectes. A Catalunya, Cluny, només hi tenia els monestirs de Camprodon, Cuberes, Sant Pau de Fenollet i Santa Maria d'Arles, el primer perquè estava unit a Moissac,[20] que amb la resta de les seves cases de la Península Ibèrica formaven la província espanyola cluniacense. Cluny influí positivament en la implantació de la litúrgia romana i monàstica, l'hàbit dels monjos, els sufragis pels difunts, el sentit de la hospitalitat, l'obediència al Papa i en els gustos literaris i artístics.[21]

L'afiliació dels monestirs benedictins catalans a les grans abadies franceses potencià sens dubte la vitalitat de les grans abadies com ara Ripoll, Sant Cugat del Vallès, Roda i d'altres, les quals amb els seus priorats i esglésies que en depenien foren focus de cultura i de civilització per al país, a més de ser centres dinamitzadors de l'economia i repoblació de les zones de la seva influència immediata. El romànic s'expandí arreu, des de Sant Cugat del Vallès a Ripoll, Galligants, Sant Pau del Camp, Sant Benet de Bages i d'altres monestirs. Tota aquesta febre constructora té al darrera una notable prosperitat econòmica. I és que els monestirs eren veritablement poderosos, mercès a la liberalitat dels reis i senyors, i de molts particulars, alhora que gaudien d'exempcions, privilegis i immunitats de tota mena en favor de la seva tasca repobladora, humanitzadora i evangelitzadora. Per això, creixeren al seu redós les viles de Ripoll, Guíxols, Breda, Banyoles, etc. A la llarga, però, la dependència de les abadies a les quals havien estat sotmeses, comportà per a les comunitats la pèrdua del dret d'elegir-ne els abats, l'obligació d'aportar un cens anyal en senyal de submissió, i moltes vegades a acceptar un prelat estranger.

20. J. Miret i Sans, *Relaciones entre los monasterios de Camprodón y Moissac*, Barcelona, 1898, 14-18.

21. U. Robert, *État des monastères de l´ordre de Cluny aux XIII-XV siècles;* F. Fita, «La provincia cluniacense de España», a *Boletín de la Real Academia de la Historia*, T. XX (1892) 321-431; M. Taixonera, *Història dels monestirs benedictins de Catalunya*; A. Mundó, «Moissac, Cluny et les mouvements monastiques de l´Est des Pyrénées du Xe au XIIe siècles», a *Annales du Midi*, núm. 75 (1963) 551-573; CH. Higounnet, «Un mapa de las relaciones monásticas transpirenaicas en la Edad Media», a *Pyrene* núm. 7 (1951) 543-553; J. Bauer, *Rechtsverhältnisse der Katalonischen Klöster in ihren Klösterverbänder (9-12 Jahrundert)*, Münster, 1967, 1-130; M. Riu Riu, *Las comunidades religiosas del antiguo obispado de Urgel (Siglos VIII-XVI), Tesi doctoral* (Barcelona 1961); Linage Conde, A., *El monacato en España e Hispanoamérica*, Salamanca, 1977, 68-73.

Tot això contribuí a la decadència de l'observança regular i de la funció pastoral i social dels monestirs al segle XII. I aleshores foren els cistercencs els que per la seva estricta observança i la novetat dels seus mètodes agrícoles, aconseguiren el favor dels reis i nobles per a portar a terme la tasca repobladora i civilitzadora en terres de frontera o desèrtiques, i d'aquí ve que les seves fundacions més importants fossin totes a la Catalunya Nova.

Els benedictins negres, tot i l'embranzida dels cistercencs, miraren de conservar els monestirs que tenien, però cada cop més els priorats anaren quedant-se sense monjos, i es reduïren les comunitats a algunes abadies més poderoses. I en ser pocs, ben aviat el reis i nobles començaren a tenir set dels béns dels monestirs, tractaren de situar en els abadiats familiars i amics i usurparen molts dels seus drets i possessions. I els monestirs començaren a tenir plets amb els bisbes per defensar la seva jurisdicció eclesiàstica exempta.

Fora d'això, els abats comandataris, les guerres contínues, les pestes periòdiques, la divisió de rendes entre la mensa abacial i conventual, els revessos econòmics deguts a les males collites, la manca de vocacions i de formació adequada, etc., portaren la decadència a l'observança regular dels monestirs i als escàndols, etc., si bé en totes les èpoques, fins i tot les més decadents, no faltaren els monjos autèntics, ni els abats zelosos, ni tampoc la celebració de la litúrgia, ni la pregària contemplativa, ni el conreu dels valors cristians, les tradicions religioses populars i l'interès cultural i artístic, segons els gustos dels temps.

Els bisbes i la Santa Seu, des del final del segle XII, sens dubte per influència cistercenca, fomentaren les reunions periòdiques dels abats dels monestirs d'una mateixa província eclesiàstica. Innocenci II en el Concili de Reims de 1131 –al qual assistí sant Bernat de Claravall– recomanà als monestirs benedictins aquesta pràctica dels capítols generals.[22]

No sabem si els monestirs benedictins catalans començaren a posar en pràctica aquesta recomanació de celebrar capítols generals. Calgué esperar un segle perquè el papa Innocenci III, després d'algunes experiències fetes en algunes províncies eclesiàstiques italianes,

22. G. M. COLOMBÁS, «Benedictinos», a *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, I, 207-1210; A. LINAGE-E. ZARAGOZA, «Benedictins», a *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya* I, Barcelona, 1999, 269-272.

aprofités l'avinentesa de la celebració del IV Concili del Laterà (1215) per fer obligatòria la celebració dels capítols generals a tots els benedictins exempts i no exempts d'una mateixa província eclesiàstica. Segons el cànon 12 de l'esmentat Concili s'havien de celebrar cada tres anys en un monestir escaient, i havien de presidir el primer capítol dos abats cistercencs veïns per a ensinistrar-los en la seva celebració: «cum sint in hujusmodi capitulis celebrandis ex longa consuetudine plenius informati». Aquests dos abats cistercencs havien d'elegir els dos abats negres, que amb ells havien de presidir el capítol, sense que cap de tots quatre tingués autoritat sobre els altres tres.

La duració del capítol, «iuxta morem cisterciencis ordinis», havia de durar uns quants dies, i cadascun dels assistents havia de pagar-se la manutenció. I durant aquest dies s'havia de tractar de la reforma i observança regular. I el que es determinés, si ho aprovaven els quatre presidents, havia d'ésser observat per tots els monjos i monestirs. Havien de determinar també el monestir on s'havia de celebrar el pròxim capítol general, i elegir dos visitadors perquè visitessin tots els monestirs no exempts de monjos i monges de la província i corregir-ne els abusos; i si creien que algun abat o monjo havia d'ésser privat del seu càrrec ho havien de comunicar al bisbe del lloc, perquè fos ell qui ho executés, i si no ho feia ho havien de demanar a la Santa Seu.[23] De manera que l'obligatorietat de la celebració dels capítols generals ordenada pel Concili IV del Laterà obrirà una nova era per als benedictins de la província eclesiàstica Tarraconense.[24]

Conegut el decret conciliar, els benedictins de la Tarraconense es

23. A. Mundó, «Congregació Claustral Tarraconense», a *Gran Enciclopèdia Catalana* V, Barcelona, 1973, 486; D. Knowles, *El monacato cristiano*, Madrid, 1969, 112; Ph. Schmitz, *Histoire de l'Ordre de Saint Benoît*, III, Maredsous, 1942, 49ss; R. Fouville, *Latran I, II, III et Latran IV. Histoire des conciles oecumeniques* VI, París, 1965, 237-258; M. Maccarrone, «Riforma e sviluppo della vita religiosa con Inocenzo III», a *Rivista de storia della chiesa* (1962) 29-72; U. Berliere, «Les chapitres généraux de l'Ordre de Sain Benoît», a *Révue Bénédictine*, núm. 18 (1901) 364-371; ID., «Innocent III et la réorganisation des monastères bénédictins», Ibi. 32 (1920) 22-42, 145-159.

24. B. Tristany, *Corona benedictina adornada de lo más precioso de sus singulares prerrogativas con el esmalte de la jurisdicción ordinaria que pueden exercer los presidentes de la Muy Noble y Esclarecida Congregación Claustral de San Benito en la Provincia Tarraconense, Cesaraugustana y obispado de Mallorca*, Barcelona, 1677, 399.

reuniren en capítol general, no sabem a quin lloc ni tampoc en quina data, la qual, però, s'hauria de situar el 1220 o molt a prop. En tot cas, sabem que se celebrà, perquè una butlla del papa Honori III (19-VII-1220) parla dels «visitatores constituti a capitulo generali».[25] Segurament se celebraren els capítols generals de 1221 i 1224, però només tenim constància del celebrat al priorat de Santa Magdalena de Bell-lloc, prop de la ciutat de Tarragona, l'11 de novembre de 1227, del qual ens ha arribat l'acta incompleta.[26]

Val a dir que l'assistència als capítols generals era obligatòria per als abats exempts i facultativa per als depenents d'altres monestirs.[27] Després, el 1336, Benet XII publicà la seva butlla dita «Benedictina», que dividia la Península Ibèrica en trtes províncies benedictines claustrals: Compostelana-Bracarense, Toledana i Tarraconense, i donà normes precises sobre l'observança regular. A partir de 1318, les províncies eclesiàstiquesTarraconense i Cesaraugustana es consideraren una de sola, de manera que al començament de cada capítol s'elegien per a presidir el pròxim capítol i trienni que el seguia quatre abats presidents dos per Catalunya i dos per Aragó i Navarra – després foren dos per Catalunya, l'un pels monestirs de la diòcesi de Girona i l'altre per la resta dels de Catalunya– i un per Aragó i Navarra. I els capítols generals se celebraven cada tres anys el 3 de maig, festa de la Santa Creu, alternant dues vegades a Catalunya i una a Aragó. Així continuà fins el 1835, de manera que els abats de Besalú, com la resta, acudien personalment o per mitjà d'un procurador –si estaven legítimament impedits– i les comunitats enviaven els seus representants, anomenats síndics, que en el cas dels monestirs de monges de Catalunya eren també procuradors de la seva abadessa.

Val a dir, però, que hi hagué diverses classes d'abats benedictins. Els abats dels segles x-xi, generalment eren elegits per la comunitat; els dels segles xi-xiii eren elegits per la comunitat o per l´abat de la

25. Arch. General de Navarra, Fons Leyre, núm. 350. L'1 de febrer de 1212 Innocenci III nomenà visitadors apostòlics de Sant Cugat l'abat de Breda i els canonges de Lleida Vidal i Arnau, per al cas particular d'un monjo rebel, perquè segurament encara no hi havia visitadors provincials.

26. Arxiu de la Corona d'Aragó, Ms. Ripoll, 41, Cf. A. M. Tobella, «Dues actes capitulars dels anys 1227 i 1229», a *Catalònia Monàstica* I (1927) 137-145.

27. Al tractat de consuetuds de l'Imperial Monestir de Sant Cugat del Vallès, escrit per Pere Ferrer (1219-21), Arxiu de la Corona d'Aragó, Monacals d'Hisenda, vol. 1219.

comunitat de la qual depenien, i generalment confirmats pel bisbe diocesà o pel Papa. Arran del Cisma d'Occident, al final del segle XIV i el primer terç del XV, trobem que en la documentació d'un mateix monestir apareixen simultàniament dos abats, perquè el papa de Roma confirmava l'abat elegit per la comunitat, i el d'Avinyó, que s'havia reservat el nomenament dels abats dels monestirs, en nomenava un altre, i lluitaven entre ells per poder prendre possessió de l'abadiat. Després del Cisma, els papes continuaren fent els nomenaments d'abats, oficialment perquè defensessin els monestirs contra els usurpadors dels seus béns i drets, però en realitat per a agrair els serveis prestats. I així nomenaren abats que no eren monjos benedictins, sinó cardenals, bisbes, religiosos d'altres ordes, eclesiàstics o seglars, que sovint eren alhora abats de dues i tres abadies al mateix temps. Aquests abats, que no eren monjos, se'n deien comendataris, perquè tenien encomanada l'administració de les abadies. Això féu molt de mal als monestirs, perquè fora de casos excepcionals, els abats comendataris es limitaven a cobrar les rendes de la mensa abacial –val a dir que els monestirs tenien dues menses, l'abacial per al sosteniment l'abat i la mensa conventual, repartida entre els diferents oficis de sagristà, cambrer, almoiner, infermer, etc. El comendataris, molts dels quals no residien al monestir, nomenaven un prior per regir la comunitat i sovint s'oblidaven de fer les reparacions necessàries per a mantenir els edificis i esglésies, com era la seva obligació. Per això el gran cronista benedictí Antonio de Yepes, els qualificà de «arpías hambrientas de beneficios».

Aquesta situació es mantingué a Castella fins al primer quart del segle XVI i a la Corona d´Aragó fins a la fi del mateix segle. Els Reis Catòlics miraren de remeiar aquesta situació, primer prohibint que les abadies es donessin a estrangers, amb la qual cosa els cabals de les rendes no sortien de la Península i revertien en gent de la terra, i després procuraren redreçar la vida monàstica propiciant l'expansió del moviment observant benedictí nascut a Sant Benet de Valladolid el 1390, feia ja un segle.

A Catalunya, introduïren l'observança val·lisoletana a Montserrat, pensant que si aquell gran monestir l'admetia, tots els altres el seguirien, però no fou així, perquè només Sant Feliu de Guíxols s'hi uní, més que tot, per no restar un simple priorat de Montserrat, com el monestir de Sant Benet de Bages, i el petit monestir de Sant Genís de Fontanes, al Rosselló.

Els mateixos Reis Catòlics demanaren al Papa que tornés el dret d'elecció dels abats –que eren triennals a les comunitats observants, les quals, a més, tenien comunitat de béns, fet que els permetia tenir més rendes disponibles i, per tant, podien mantenir un nombre més gran de monjos. Els monestirs claustrals catalans, en canvi, només podien tenir tants monjos com oficis, de manera que les seves comunitats no superaven mai la desena de membres i per això hagueren de servir-se d'alguns beneficiats porcionaris que els ajudaven a solemnitzar el culte i en la cura d'ànimes, perquè val a dir que força monestirs eren *nullius*, és a dir, com petites diòcesis, i tots tenien el dret de presentació dels rectors que les havien de servir o ells mateixos eren parròquia del lloc.

Els monjos, des que es repartiren les rendes entre els oficis claustrals, a l'estil cluniacenc, a poc a poc anaren abandonant la vida comunitària llevat del cor i el capítol, fins i tot del dormitori i del refetor comuns, reservats només per a l'advent i la quaresma. De manera, que dins el clos del monestir, l'abat vivia a la seva casa abadia –dita també palau abacial– i els monjos a les cases dels seus oficis, amb el criat o criats que els servien. Hi hagué diverses visites apostòliques des del final del segle XV i sobretot a la segona meitat del segle XVI, per mirar de tornar a implantar la vida comuna al refetor i al dormitori amb cel·les separades, la qual cosa costà molt d'implantar, i mai no es pogué tenir economia comuna, perquè el cambrer recollia les rendes i donava a cada ofici la seva, i els monjos per a salvar el vot de pobresa cada any donaven a l'abat la relació del que tenien i aquest els ho tornava a confiar un any més. Tot això portà finalment a la reorganització de la Congregació feta per Climent VIII el 1592, la qual uní alguns monestirs, adjudicà les rendes d'alguns priorats per al sosteniment del noviciat comú a Sant Pau del Camp i del col·legi de Lleida, prop d'aquella Universitat, insistint en la vida comuna al refetor, dormitori i cor. I altres aspectes de la vida regular, que quedà definitivament orientada fins al segle XIX, només amb la incorporació de les decisions i lleis dels capítols generals posteriors.

A Castella, la mentalitat més predisposada al centralisme féu més fàcil la introducció de l'observança amb abats temporals i mensa comuna, però a Catalunya, de mentalitat més individualista, sobretot en asumptes de poder i de diners, no s'hi admeté l'observança a fi de poder continuar amb el sistema cluniacenc segons el qual cada ofici claustral tenia les seves pròpies rendes, i la perpetuïtat dels abats. De

manera que els Reis Catòlics aconseguiren de la Santa Seu el Reial Patronat, és a dir, el dret de presentació dels abats i dels altres oficis claustrals benedictins, però ara no seria el Papa, sinó la Cambra de Castella, la que per a cobrir les vacants sovint presentaria benedictins observants, cistercencs o d'altres ordes, i fins i tot eclesiàstics i seglars, però els benedictins obtingueren que per a poder accedir als oficis esmentats havien de professar. Això feia que professessin a correcuita i els nous abats desconeguessin els costums de la vida monàstica benedictina claustral, en els quals no havien estat educats des de joves, i per una altra part, en reconèixer que devien el seu càrrec al Patronat Reial, tinguessin i manifestessin una actitud de marcada submissió al poder reial i a les seves disposicions fins a l'extinció dels ordes religiosos el 1835. Una cosa, però, tingué de bo aquest sistema de repartiment de les rendes, i és que no es podien emprendre gran obres per manca de diners i gràcies a aquesta circumstància ens han arribat intactes les edificacions d'esglésies i claustres romànics, dels quals a penes han quedat vestigis als monestis benedictins observants, com Montserrat, Sant Feliu de Guíxols i Bages.[28]

Segons una relació dels visitadors apostòlics feta el 1589, el monestir de Besalú tenia els càrrecs següents:

Abat: pontificava, governava, presidia els actes de comunitat, corregia, visitava els priorats i representava el monestir en afers i plets.

Prior claustral i vicari general: presidia els actes comunitaris en absència de l'abat i per delegació de l'abat, tenia cura dels afers eclesiàstics de l'abadiat.

Cambrer: que era alhora majordom, graner i hostatger.

Sagristà: tenia cura que es diguessin les misses de fundació i que no faltés res –vi, hòsties, roba, encens– per a les celebracions litúrgiques.

Pitancer: (de *pitança*) era el refitoler, el que preparava el refetor els dies que els monjos hi menjaven.

Infermer: tenia els malalts al seu càrrec.

Obrer: tenia cura dels edificis i de les obres que s'hi feien.

Candeler: tenia cura de la cera i potser també de les abelles.

Almoiner: tenia cura de donar les almoines –diners, roba, sabates

28. Vegeu l'organització i funcionament dels monestirs de manera més completa a la nostra obra: *Història de la Congregació Benedictina Claustral*... de la nota 17.

i menjar com ara la sopa diària, carn als malalts, pagava dides als òrfens, als pobres mendicants i els vergonyants.

Per al culte litúrgic hi havia deu beneficiats seculars, vuit corresponents als vuit altars, que era la totalitat dels existents a l'església abacial, a saber: Sants Cosme i Damià; Sant Sepulcre de Nostra Senyora; Sant Benet; Sant Bartomeu; Sants Prim i Felicià; Sant Antoni abat; Sants Felip i Jaume, apòstols; i Nostra Senyora del Pilar; i dos a cada un dels altars de la capella de la Santa Fe, annexa a l'abadia.[29]

Val a dir que a d'altres monestirs hi havia altres càrrecs que no es troben en el de Besalú, com ara priors de priorats depenents, els quals sovint vivien al lloc mateix; pabordes (del llatí *praepositus*), que tenien cura de l'administració de les rendes d'alguns territoris, com ara a Ripoll, els pabordes de Palau, Berga i Aja; a Sant Cugat del Vallès, els pabordes Major, del Penedès i de Palautordera, etc. Cellerer i dispenser, sinònims de pitancer o refitoler; mesoner, sinònim d'hostatger; vicari, que tenia la cura parroquial; olier, que tenia cura de l'oli de tota la casa; o hi havia dos sagristans o almoiners, major i menor. Alguns oficis tenien tan poca renda, que un monjo, per poder viure, n'havia de servir dos i tres alhora.

Per a fer-nos idea de la categoria del monestir de Besalú, amb nou oficis claustrals incloent-hi sempre l'abat, cal tenir en compte que Ripoll en tenia vint; Cuixà i Sant Cugat, catorze; Roda, dotze; Banyoles, nou; i tots els altres, Breda, Arles, Gerri, etc., entre cinc i set.[30]

29. E. Zaragoza, «Documentos inéditos referentes a la reforma monástica en Cataluña durante la segunda mitad del siglo xvi (1555-1600)», a *Studia Monastica*, vol. 19 (1977) 152-153.

30. ID. Ibid. 141-158. Per a conèixer la història abreujada de més de 400 monestirs catalans, vegeu E. Zaragoza, *Catàleg dels monestirs catalans*, Col. Scripta et Documenta, vol. 55, Montserrat, 1997.

LES MISSIONS I LA LLIBERTAT DE LA FE EN SANT RAMON DE PENYAFORT

Xavier Bastida i Canal

1. Presentació

Seguint els ensenyaments de sant Ramon de Penyafort en aquells aspectes que poden tenir més actualitat o incidència en la problemàtica dels nostres dies, ens proposem de presentar el que ell escriu i valora sobre les missions i, concomitantment, el tracte dels cristians amb els jueus i els sarraïns (mahometans); les tres cultures que juntes convisqueren tant de temps en la Península Ibèrica. Això s'aconseguí adés amb una harmonia bàsica i fins i tot exemplar col·laboració, adés amb malfiances i enfrontaments, fins que les dues minoritàries arribaren al punt de ser menystingudes i àdhuc expulsades, fet que s'esdevingué una vegada superada de bon tros l'etapa de sant Ramon.

Es tracta d'apreciar el reflex de la situació de convivència, precisament en el pensament i l'actuació del nostre sant: com coexistien, quins entrebancs hi havia, com intentaven cadascuna de les dites cultures, en particular la cristiana majoritària, afermar i projectar la pròpia identitat, afany de convèncer i convertir, i conseqüències de tot això en els altres col·lectius, sempre sota la llum del mestratge teòric i pràctic del Penyafort, amb l'accent posat en el que escrigué, ensenyà i promogué en aquests camps.

No podem pas oblidar, d'entrada, que ens trobem en l'etapa

històrica de la reconquesta més o menys activa i progressiva, de cara als musulmans, i de fortes prevencions pel que es fa a la cultura i, sobretot, religió jueva.

En un posterior treball ens proposem d'afrontar la problemàtica més complexa que sorgí en la Cristiandat d'aquell temps amb l'aparició del catarisme, més conegut com heretgia albigesa, perquè s'estengué especialment pel Llenguadoc i la regió de l'Albi, a la part d'Occitània, que aleshores tants de lligams mantenia amb la Casa de Barcelona o millor, si es vol, amb la Corona Catalano-Aragonesa. Deixem de banda, per tant, aquí aquest ampli camp del món càtar –que acaparà tantes energies i preocupacions de Ramon de Penyafort–, per fixar-nos en la vessant indicada de les missions i les creences alienes a la fe cristiana.

Entenem les missions en sentit estricte la tasca d'evangelització a desenvolupar en llocs i persones, als quals no ha tingut accés el missatge cristià o que almenys mai no s'hi han adherit ni, per descomptat, incorporat per mitjà del baptisme.

Als jueus i mahometans, els trobà Ramon, per així dir-ho, dins de casa, afaiçonant la pròpia societat. Certament que tampoc estigueren distants els càtars, especialment d'ençà de les vicissituds de la croada portada a terme pels «senyors del Nord», que acabaren amb la vida del rei Pere el Catòlic (I de Catalunya i II d'Aragó), en el setge de Muret on s'havia refugiat el cap dels croats Simó de Montfort (1213); i això comportà que molts addictes a l'heretgia s'escapolissin traspassant els Pirineus de Catalunya i d'Aragó. Però jueus i sarraïns (o mahometans) habitaven des de molt abans les mateixes terres. Tanmateix el sant dominic aspirava a evangelitzar-los en els indrets de més arrelada residència com era, pel que es refereix als sarraïns, Tunísia, al nord d'Àfrica, i no menys les zones de la Península hispana encara no reconquerides: Andalusia, Múrcia...

Cal recordar que hi hagué molts sarraïns que en l'epopeia de la reconquesta es quedaren a conviure amb els cristians, adaptant-se com podien a la nova situació, mentre una gran part inconformista i mentalitzada segons els valors propis, preferien recular cap al sud de la Península, per arrecerar-se en territori que era encara del seu domini.

Quant als jueus, cal tenir en compte que ells vivien dispersos tot i que preferentment s'aplegaven en bona pila als guetos, com no faltaven a la nostra terra. Són especialment coneguts i susciten l'interès dels estudiosos el call de Barcelona i el no menys famós de Girona. Precisament tocant al primer, en l'enclavament prop del Palau de la

Generalitat, i per tant no gens lluny de la catedral, consta que hi havia el primer convent de pares dominics a la ciutat comtal, residència que fou de Ramon de Penyafort els seus primers anys de vida religiosa.[1] D'aquí passà al convent de Santa Caterina (segles després mercat amb el mateix nom), on sant Ramon visqué la major part de la seva existència quasi centenària, és a dir la pràctica totalitat de vida religiosa, si descomptem els dos anys (1228 i 1229) que acompanyà, en qualitat de penitencier i col·laborador, el cardenal Jean Halgrin d'Abbeville, bisbe de Sabina, legat pontifici prop dels regnes de la península, per a l'aplicació del concili IV de Laterà.[2]

Quasi a continuació ve la més llarga estada de fra Ramon a Roma (1230-1236), reclamat pel papa Gregori IX, el qual el nomenà capellà, penitencier i confessor, funcions, que comportaven també les de conseller, les quals continuà exercint àdhuc un cop tornat a la pàtria. Ara bé, fou a la cort pontifícia on acomplí l'encàrrec principal que se li confià –i que li ha donat fama més gran com a home del dret–: el de compilador oficial de les lleis de l'Església, és a dir, bàsicament les decretals dels papes, amb àmplies facultats de suprimir, esmenar, crear de nou..., i això donà lloc al codi de les Decretals, que el mateix Papa ja pogué promulgar el 1234 i que amb complements posteriors d'altres pontífexs, i l'anterior cèlebre Decret de Gracià (que veié la llum per iniciativa del seu autor), constitueixen el *Corpus Iuris Canonici*, amb vigor general i oficial per a l'Església llatina fins al nou Codi de 1917.[3]

Reprenent el fil de les estances de fra Ramon fora de Barcelona, cal esmentar que donades la situació de l'orde de Predicadors, a la mort del segon general, i la formal i apressant invitació que se li diri-

1. Vegeu Josep M. Mas i Solenc, *Ramon de Penyafort i el Consell de Cent*, Saló de Cent, 21 de febrer de 2002, nota 6; Alexandre Cirici, *Barcelona, pam a pam*, Edit.Teide, 5ª ed., Barcelona, 1979, 252-253.

2. Dels afers afrontats i incidències d'aquest viatge, en parla a bastament Ferran Valls i Taberner en la seva clàssica biografia *Sant Ramon de Penyafort*, Barcelona, La Formiga d'Or, 1996, completada amb les notes del pare Llorenç Galmés, a cada capítol; per al present, que és el 3r, 93-102. A part d'això, el pare Galmés dedica un primer article propi en l'Apèndix de l'esmentada biografia de Valls sobre *Fra Ramon de Penyafort i el legat cardenal Jean d'Abbeville*, remarcant la bona tasca desenvolupada pel sant i el que això significà per a l'Església i l'Europa del seu temps, partint de la seva inserció en el seu país d'origen, Catalunya (vegeu 299-305).

3. La biografia esmentada de Valls incorpora, entre altres assaigs del mateix autor, un primer dedicat a sant Ramon, compilador de les Decretals (vegeu *ibíd.* 245-249).

gí, no pogué defugir l'encàrrec d'ésser-ne tercer mestre general (segon després de sant Domènec); això li comportà la necessitat de residir habitualment a Roma, sense perjudici de visitar també les cases de l'orde escampades per diferents països. Aquesta situació s'estengué tan sols entre els anys 1238 i 1240, en què, acomplerta la seva part del ministeri, pogué renunciar al generalat i tornar, amb salut ara força precària, al seu convent de Santa Caterina, de Barcelona, on restà pràcticament fins a la mort.

Cal notar que sant Ramon dedicà bona part de la seva activitat pastoral a l'acompliment d'encàrrecs rebuts, per tal com era home de lleis, conseller nat, tant de cara a les més altes personalitats –començant pel papa Gregori IX i el rei Jaume I, bisbes de la província tarraconense, etc., compartint els afers primaris i més delicats de l'Església i de la societat del seu temps–, com de les persones més senzilles afectades pels problemes domèstics. Tanmateix això no el privà d'un lliurament generós als assumptes de la vida religiosa i a la causa de les missions, on s'implicà amb total disponibilitat i zel d'acord amb el carisma de frare predicador de l'Orde de Sant Domènec.

Dit això per endavant, ens disposem a presentar els trets més rellevants entorn del seu sentit de les missions i llurs exigències. Això ens permetrà extreure el suc de tres dels documents originals del nostre autor, de procedència i significat diferents, però tots ells publicats recentment en la nostra llengua –traduïts del seu original llatí– a la col·lecció «Clàssics del Cristianisme, 75».[4] En la presentació que en fem, tenim especialment en compte els textos llatins com són publicats –els dos més extensos– en els toms B i C, del volum I, de l'obra «Universa Bibliotheca Iuris», de l'Institut jurídic claretià, Roma, 1976-1978, sota la direcció de Xavier Ochoa. Reproduirem aquests escrits en l'Apèndix Documental.

2. Ànsies i activitats missioneres de sant Ramon

Abans d'entrar en la temàtica i contingut dels documents esmentats, creiem oportú posar en relleu els trets més significatius de la vessant missionera del nostre Ramon de Penyafort:

4. El seu títol és *Ramon de Penyafort - Summa de Penitència - Cartes i Documents*.

a) L'interès per la causa de les missions en la vida i l'obra sant Ramon –tot i que no puguem dir que ell hagi exercit personalment el ministeri en terra de pagans– resulta palès a qui tracta d'acostar-se a la seva vida. Per això no és estrany que trobem aquest text tan significatiu del seu afany missioner vers jueus i sarraïns, en la *Vita antiqua* del sant: «Els infidels, tant els jueus com els sarraïns, admiraven l'excel·lència de la seva honestedat i, delectats pel seu parlar dolç i raonable, li mostraren una devoció i una reverència molt especials. Tot ell estava inflamat pel foc de la caritat, per tal d'obtenir-ne la conversió».[5] D'altra banda, abunda la moderna investigació sobre l'aspecte missioner del nostre sant. Així ho proclama el seu destacat biògraf, pare Llorenç Galmés, en consignar en la «Introducció» del volum suara esmentat de «Clàssics del Cristianisme, 75»: «l'abast missioner de la gestió de sant Ramon ha estat molt estudiat i amb interès creixent».[6] Per la seva part, el pare Batllori en un interessant estudi que duu per títol *Sant Ramon de Penyafort en la història político-religiosa de Catalunya-Aragó*,[7] escriu que «les relacions amb el món musulmà i l'esforç per la conversió dels sarraïns, tant en els territoris conquerits a Espanya com al nord d'Àfrica», constituïen una qüestió d'interès comú a les Corones d'Aragó i de Castella.

Referint-nos a sant Ramon, hom constata que la seva sol·licitud per servir la dimensió missionera de l'Església es concreta tant en la preocupació perquè no hi manquin treballadors –cosa que es manifestà singularment en el zel emprat en l'expansió de l'Orde també en d'altres terres, en especial durant el seu generalat, i en la mateixa confecció de les constitucions– com en l'afany per proveir-los dels subministraments necessaris i convenients (equipament doctrinal, estudi i escoles de llengües, etc).

b) Després de la cita anterior (interès de les Corones d'Aragó i de Castella pel món musulmà), el pare Batllori esmenta que això trobà una resposta i concreció en l'interès mostrat pels mendicants,

5. El text de la *Vita antiqua* es publica en l'obra esmentada i el text citat correspon a la p. 183.

6. Vegeu ob. cit., 38, nota 26.

7. Que apareix a la seva obra *A través de la història i la cultura*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979, p.50.

principalment d'Espanya, per tal de promoure «l'estudi de la llengua àrab per a predicar l'evangeli als islamites. Els dominics espanyols, que aleshores formaven una sola província de l'orde, iniciaren ben aviat Escoles de llengua àrab, i s'aplicaren també al conreu de l'hebreu, amb finalitats apostòliques i apologètiques», esmentant «l'afany particular que sant Ramon posà en aquelles Escoles, després dels treballs duts a terme pel mallorquí fra Miquel Bennàssar, convertit de l'islamisme, per atreure a l'Església els musulmans de la seva illa tot just reconquerida».[8]

Per la seva banda, Ferran Valls i Taberner –que dedica tot el capítol 12 de la seva clàssica biografia sobre Penyafort a parlar el «pensament missional de sant Ramon»–,[9] l'acaba fent notar que «en referir-nos a l'apostolat dominic entre els infidels, no només hem de tenir en compte el que podríem anomenar les missions exteriors, sinó també les predicacions dels dominics a les aljames dels moros que habitaven dins dels estats de Jaume el Conqueridor. Aquest monarca, probablement inspirat per sant Ramon,[10] el 26 d'agost de 1263 va promulgar un edicte en què manava a tots els oficials reials que afavorissin la predicació dels frares dominics entre els jueus i els sarraïns sotmesos a la seva jurisdicció. També els demanava que els induïssin a escoltar benignament els seus sermons i que protegissin degudament qui es volgués convertir».

Sobre el mateix assumpte, aquest biògraf explica l'afany de Penyafort per reclutar missioners i associa la seva tasca amb la d'altres dos missiòlegs, català un i correligionari seu, anomenat Ramon Martí, i l'altre mallorquí, el celebèrrim Ramon Llull; i fa notar que el seu mètode fou substituir la conquesta (pròpia de la pràctica de la croada) per la persuasió; explicant que els tres foren propulsors, cadascú a la seva manera, de l'apostolat catòlic en els territoris del nord d'Àfrica i de la part meridional d'Espanya. En el context d'aquesta tasca apostòlica nota que ja el papa Honori III concedí l'octubre de 1225

8. Vegeu *ibíd*., 50

9. Vegeu *Sant Ramon de Penyafort*, 173-183. Pel que aquí es diu, cf. 183.

10. Cal notar la gran confiança que Jaume I tingué des de 1229 en Ramon de Penyafort, quan el religiós es donà a conèixer «com a penitencier i conseller de Jean d'Abbeville», legat de Gregori IX per a l'aplicació del Concili IV del Laterà i a més havia intervingut eficaçment en la declaració de la nul·litat del primer matrimoni del rei amb Elionor de Castella, per motiu de parentiu. Cf. Batllori, *ibíd*., 40 i 52.

àmplies facultats per tal d'exercir el ministeri (predicar, batejar, reconciliar apòstates, absoldre excomunicats i decretar l'excomunió, segons els casos) als predicadors que evangelitzaven el nord d'Àfrica. El mateix any, amb dues butlles més elogià i encoratjà el treball dels missioners, i encara encarregà a l'arquebisbe de Toledo que hi enviés dos frares predicadors més i els dilucidà diferents qüestions que li plantejaven.[11]

Valls i Taberner recalca que sant Ramon no sols durant el seu generalat (i ja abans) es va ocupar especialment de l'activitat del seu orde al nord d'Àfrica i a l'Espanya musulmana, sinó que aquest apostolat constituí també per a la resta dels seus dies «un dels objectes preferents de la seva atenció i del seu zel». I afegeix que «els projectes de sant Ramon, destinats a afavorir la propagació del cristianisme en aquells territoris, foren acollits pels mestres generals que el van anar succeint i per tot l'Orde dominicà, que els va adoptar i aprovar en diversos capítols generals i provincials de la segona meitat del segle XIII». En aquest context cal destacar que un dels millors mitjans ideats per sant Ramon per tal de formar missioners que estiguessin en condicions de predicar l'Evangeli en aquelles regions fou el de fomentar entre els seus germans d'Orde l'estudi de la llengua àrab. Això tenia el precedent d'un acord que es va adoptar en el capítol generalíssim de 1236 en què s'ordenava l'estudi de les llengües dels països veïns (l'àrab en el cas d'Espanya).[12]

Ara bé, sant Ramon donà tot l'impuls perquè aquest acord es dugués a la pràctica, certament amb totes les cauteles per evitar els perills –derivats principalment d'haver d'entrar en contacte amb persones i doctrines de religió musulmana– i vencent mil dificultats.

Quant al primer punt, sabem que sant Ramon maldà perquè tot candidat al sacerdoci rebés una acurada formació teologicohumanista que tingués per objecte les Sagrades Escriptures, les lletres seculars i els autors gentils, bo i posant en relleu el «coneixement seriós del pensament dels gentils, la seva filosofia, en la qual no manquen

11. Vegeu *Ramon de Penyafort* 173-175; i 185, anotació del pare Galmés, al final del capítol, on remarca la importància de fra Ramon Martí, junt amb els altres dos Ramons. D'altra banda, ja veurem més endavant que serà el mateix sant Ramon qui, en nom del papa Gregori IX, resoldrà amb detall una abundància de dubtes (serà el Doc. 2 de «Clàssics del Cristianisme»).

12. Vegeu *ibíd.*, 178.

elements positius que cal aprofitar. Escletxes diverses a través de les quals la veritat pura arriba a tot arreu».[13]

Respecte de les dificultats, no n'era la menor la necessitat de reclutar alumnes, que es prestessin com a voluntaris dins del mateix orde. Val a dir que la majoria dels primers que s'hi allistaren eren catalans. S'hi destaquen els noms de Pere de la Cadireta i Ramon Martí, per la trajectòria que seguiren en la tasca missionera. Sabem que sant Ramon va establir dues escoles de llengües orientals: l'una a Tunísia i l'altra a Múrcia. I encara hom aconseguí que en el capítol generalíssim celebrat a Valenciennes el 1259, es decidís l'erecció d'un nou estudi àrab a Barcelona. Després de mort el Penyafort, encara s'amplià amb un altre establiment a València, seguit d'un altre estudi aràbic i hebreu a Xàtiva.[14]

Batllori, per la seva part, evoca el tema de les escoles anotant: «En temps de Penyafort, l'orde fundà l'Escola a Tunis –molt florent el 1250 amb la presència de Ramon Martí, l'autor de la *Pugio fidei*– i vers el 1266 la de Múrcia. Fra Ramon de Penyafort seguí molt de prop l'obra dels dominics a Tunis, amb l'esperança que es convertís el Miramolí», segons que expressa des de Barcelona en carta indatada al seu general.[15]

Per tal de disposar d'un mètode segur en ordre a respondre a les dificultats i comptar amb una eina catequètica i apologètica adequada, sant Ramon s'hi implicà no sols amb la seva *Summa de casibus* o tractat de Penitència, que escrigué per encàrrec del seu superior fra Suero Gómez, aleshores prior de Castella,[16] sinó que recorregué a la intel·ligència i sensibilitat del seu correligionari Sant Tomàs d'Aquino el qual, a petició seva, escrigué la *Summa contra gentiles* entre 1259 i 1261. Cal saber que per aquest temps sant Ramon s'ocupava per encàrrec del provincial d'Espanya i amb el suport del papa Alexandre IV de les missions dominicanes als països musulmans.[17] Fou aquest mateix Papa qui l'any 1260, en resposta

13. Vegeu Galmés a la referida «Introducció», 37; també Valls i Taberner, *Sant Ramon de Penyafort*, 179.

14. Vegeu *ibíd*, 179-181.

15. Vegeu *A través de la història i la cultura*, 50. La carta que se cita correspon al document 13 de «Clàssics del Cristianisme, 75». Ens n'ocuparem seguidament.

16. Vegeu la tant repetida «Introducció», 19.

17. Vegeu Valls i Taberner, *Sant Ramon de Penyafort*, 180-182.

als precs de Penyafort, l'autoritzà perquè introduís més missioners al nord d'Àfrica.[18]

Per la seva banda, fra Ramon feia el seguiment de les escoles de llengües semítiques, la fundació de les quals havia promogut. N'és un clar exponent que el 1265 l'*Studium linguarum* de Tunis fos traslladat a Múrcia, i a l'estudi de la llengua aràbiga s'hi afegís l'hebrea. Més tard s'estableixen centres similars a d'altres ciutats: Barcelona, València, Palma... confiades als frares predicadors.[19]

c) Fent un pas més val la pena subratllar que «l'orientació missionera de sant Ramon projecta un curiós interès i un acusat esforç envers l'activitat ecumènica, basada en el coneixement mutu i en el diàleg interconfessional, actitud no freqüent en aquella època». Aquí podríem evocar per analogia –ni que fos amb un accent potser més dialèctic i apologètic– el lloc que tingueren semblants diàlegs en l'obra d'Alfons el Savi o bé les disputes teològiques públiques de Bonastruc de Porta.[20]

Sembla, en efecte, que el diàleg ecumènic de Ramon de Penyafort es troba més en la línia d'intercanvis de punts de vista i confrontació positiva de cultures i creences que després apareixerà com a característic de Ramon Llull; i això no ha d'estranyar si tenim en compte la sintonia espiritual entre ambdós Ramons, la qual sintonia explica la influència que amb tota probabilitat exercí el primer sobre el segon. Ho descriu amb detall el pare Miquel Batllori, en el seu «complement» a l'estudi sobre Ramon de Penyafort, el qual anem seguint.[21]

Subratlla el pare Batllori que l'entrevista entre Ramon de Penyafort i Ramon Llull «pogué ésser interessant per a l'eminent jurista barceloní, però degué ésser transcendental en la vida del mallorquí tant que potser sense aquella trobada Llull no hauria estat pas el que fou com a pensador, ni hauria pogut jugar el paper que representà en la història de les relacions entre les cultures, les religions i els pobles abocats a la nostra mar Mediterrània». Fonamenta el fet d'aquesta trobada amb l'establiment d'unes dades que ens consten amb certesa i són «les intervencions de Penyafort en la història de la diòcesi i del

18. Vegeu a la mateixa «Introducció», 36.
19. Vegeu a la mateixa «Introducció», 37.
20. Vegeu també «Introducció», 37.
21. Vegeu *A través de la història i la cultura,* 55-60.

regne de Mallorca, d'una banda, i de l'altra, el seu interès per l'acostament entre el món cristià i el món musulmà». Remarca a continuació «que el sol contacte dels dos Ramons a Barcelona té ja un alt interès històric, car representa almenys una coincidència en el temps i en l'espai, dels dos més alts representants, el segle XIII, de les dues components, el seny i la rauxa, del tarannà col·lectiu de Catalunya», com ho valoren, al segle XX, el filòsof Ferrater i Mora i l'historiador Vicens Vives...

Situa la visita dels dos personatges entre els anys 1262 i 1266, just a la fi dels pelegrinatges de Llull (a Santiago de Compostel·la i Rocamadur, entre d'altres) i el seu retorn, ja convertit. Refereix com ho recull la *Vida coetània* del mallorquí bo i esmentant que aquest, abrandat de zel per les missions, es proposava «demanar al papa i als prínceps la fundació de monestirs per ensenyar i aprendre-hi llengües orientals».

Recull que, segons sembla, els dos Ramons ja es coneixien d'abans. En efecte, de Barcelona procedia la família Llull i hi vivia, entre altres, el pare de Ramon, també anomenat Ramon, el 1243, mentre que ja era mort el 1256. Ara en aquesta data el fill homònim, residia a la mateixa ciutat com està documentat, i tractava amb altres familiars ben situats socialment. És força probable que en aquesta tongada i altres en què es trobaria a Barcelona, tingués interès i ocasió d'entrevistar-se amb Penyafort, donada la seva fama com a conseller de reis i papes. Cal tenir en compte que Ramon Llull era senescal de l'infant Jaume, l'hereu del regne de Mallorca. Ben natural, doncs, que volgués consultar-lo uns anys més tard, arran de la seva conversió. Com és natural, puix que era qüestió de pur sentit comú que el sant l'encaminés a tornar prop de la família que tenia descuidada a Mallorca, donant davant tothom l'exemple del canvi, i el fes desistir de la seva intenció d'anar a la Universitat de París, per preparar el pla de predicació salvífica que havia concebut i es proposava dur a terme, com de fet hi dedicà la resta de la seva vida, ara d'una manera admirable, gràcies a la posada en pràctica del seu prodigiós autodidactisme, tot el seu sistema de pensament i tota la seva actuació, d'una gran originalitat (que difícilment hauria conservat si s'hagués sotmès als ensenyaments acadèmics de l'escolàstica a la Sorbona).[22]

22. Vegeu *ibíd.*, 55-59. També Antoni BLANCH, *De Ramon Llull a T.S. Eliot, Grans obres literàries del cristianisme*, Barcelona, Proa, 2007, 46. Sobre els orígens

L'historiador Batllori fa notar encara que no s'ha tingut prou en compte l'interès del dominic per al desenvolupament religiós i polític del nou regne de Mallorca. Diu, en efecte: «Aquell interès, sumat als esforços que Ramon de Penyafort havia fet per la conversió dels musulmans amb les armes de la persuasió i al record del que ja havia començat a Mallorca fra Miquel Bennàssar, ens permet de repetir que probablement aquella entrevista fou transcendental en l'ulterior desenvolupament filosoficoteològic del mestre Ramon Llull, i també en la història de les relacions culturals i religioses entre el món cristià i el món islàmic els darrers decennis del segle XIII i els primers del XIV».[23]

Així, doncs, són conjecturables els temes que versemblantment devien afrontar Llull i Penyafort i els consells que l'arrauxat mallorquí rebé de l'assenyat dominic català. No costa, en efecte, imaginar llur proximitat en punts de vista quant al tema missioner: diàleg respectuós entre religions, coneixement de les respectives cultures, necessitat de comptar amb escoles de llengües per facilitar-ho. S'endevina la influència del segon sobre el camí de difusor de la fe que volia emprendre el primer, però no amb els mitjans que sembla que cavil·lava –immergir-se en estudis universitaris de gramàtica (és a dir llengua llatina) i altres ciències a la Universitat de París–, cosa que l'hauria desviat de posar en pràctica la seva intuïció personal i la gran capacitat autodidacta, que tan fecunds resultats li havia de proporcionar i sobretot l'hauria apartat dels seus deures familiars (era casat i tenia dos fills petits), que ja tenia prou descuidats; amb la qual cosa faria palesa a pròxims i coneguts el nou camí emprès per a edificació de tots.[24] De fet, el que marcà per endavant la llarga vida de l'il·lustre pensador i fecund escriptor fou la indefugible dedicació a propagar la fe i exercir la missió, argumentant amb «raons necessàries», però ensems amb respecte a la persona de l'oient, la seva llengua i la seva

barcelonins de la família dels Llull (o, millor, Amat), la trobada dels Ramons i nou rumb en la vida de Ramon Llull, en parla àmpliament Jordi GAYÀ, en «Clàssics del Cristianisme, 91», *Ramon Llum*, concretament 11-15. Al seu torn, Galmés dedica a aquest tema un Apèndix en la versió catalana de la biografia de *Sant Ramon de Penyafort*, de Valls i Taberner, esmentant de pas que també aquest historiador hi fa referència (vegeu 305-309).

23. Vegeu Batllori, *ibíd.*, 59-60.

24. Vegeu Batllori, *ibíd.*, 59; i Jordi Gayà, *ibíd*.

cultura, arribant fins als més influents de l'Islam, en diferents cicles de viatges, afrontant tota mena d'adversitats, valent-se de mètodes originals, que exposa sobretot en la seva obra l'*Art* (*compendiosa inveniendi veritatem*, *inventiva veritatis*, *generalis ultima*, d'acord amb les successives redaccions del seu autor); tot això, unit amb un estil de vida evangèlic a desgrat de mil contradiccions. A més volgué fer participants de les seves inquietuds fins les més altes instàncies de la terra, eclesiàstiques i civils, induint-los a establir institucions «ad hoc» –monestirs, que en dirà ell– mentre que ell mateix promogué la fundació de Miramar (que tants consols i neguits li ocasionà fins a la seva desaparició). Tot i això cal notar que si bé insistia a utilitzar les armes de la persuasió i atribuí el fracàs de les croades al fet que s'usés la violència, no exclogué que es pogués fer valer les armes, donat que es tractava de recuperar terres de cristians.[25]

d) És clar que la contribució de sant Ramon a l'obra de les missions i també la seva implicació no podia deixar d'expressar-se, a part de tot això dit, també mitjançant la que considerem com a característica més habitual i específica seva: la doctrina moral –de la qual era mestre acreditat– i la resposta donada als problemes i situacions concretes que la vida presentava. Com diu el pare Galmés**:** «constituïa per a ell una activitat més personal la resolució de problemes i consultes que li plantejaven els missioners, la qual cosa suposa un sòlid coneixement de llurs problemes i de les solucions pertinents».[26]

Tot això resulta ben palès, a part de l'estil i tarannà habituals de Penyafort, de dos amplis i meticulosos escrits, que ens proposem de presentar i fer-hi alguna breu remarca. Com hem dit, tots dos són publicats en el tantes vegades citat número 75 de la col·lecció «Clàssics del Cristianisme». L'un figura com a document 2 en el catàleg de Documents i Cartes.[27] L'altre constitueix el títol IV sobre

25. Tot això pot veure's suggestivament exposat en la «Introducció» de Gayà a l'obra referida sobre Llull a «Clàssics del Cristianisme, 91».

26. Vegeu «Introducció», 35.

27. Per al recull de Documents i Cartes, relatius a sant Ramon, ens hem de referir als diferents Diplomataris editats sobre el mateix autor. Fem esment de les obres: J. Rius Serra, *Diplomatario, Documentos, Vida antigua, Crónicas, Procesos antiguos*, Barcelona, 1954; F.Valls i Taberner, *Diplomatari de sant Ramon de Penyafort*, publicat a *Analecta Sacra Tarraconensia* 5 (1929) 249-304, i Feliu, *Diplomatari de*

jueus, serraïns i llurs esclaus, del Llibre I, de la *Summa de Pœnitentia*.

Abans, però, d'entrar en l'estudi d'aquests dos més substanciosos documents, fem una petita incursió sobre un tercer més breu i planer escrit de sant Ramon, que té de comú amb els altres dos el tema missional. Es tracta, com ja hem fet notar, d'una carta adreçada cap a l'any 1260 per sant Ramon al Mestre general de l'orde en to exultant pels fruits que els missioners dominics collien al nord l'Àfrica i als regnes musulmans de la península ibèrica.[28] D'aquesta carta, se'n fa ressò igualment Valls i Taberner i ens n'ofereix un breu resum de comentari.[29]

En particular, hom enumera el fruit que s'obté a les diferents parcel·les del ministeri dels frares a l'Àfrica, així diversificat: primer entre els soldats cristians, que tenen fam de la paraula de Déu; segon entre els àrabs cristians, però esclaus dels sarraïns i que sols entenen la llengua aràbiga; tercer entre els apòstates o en perill d'apostatar per l'extrema pobresa en què viuen o la seducció de què són objecte. En quart lloc per ajudar a superar l'error dels qui creuen –sarraïns i cristians seduïts– que els cristians són idòlatres per raó de les imatges que es veneren a les esglésies. Cinquè, són beneficiats els cristians captius confortats pels frares o àdhuc alliberats. I finalment el sisè fruit es produeix entre els mateixos sarraïns, poderosos i nobles, a voltes fins el mateix miramolí o califa, rei de Tunísia.

Així –acaba dient el sant autor de la carta– «sembla oberta la porta per a un fruit admirable, a condició que no faltin els segadors; i també n'hi ha molts, especialment a Múrcia, que tant ocultament com públicament s'han convertit a la fe».

El cor s'eixampla davant el to joiós i obert a bones perspectives d'aquest breu però reconfortant i substanciós escrit, prou indicatiu de

---

sant Ramon de Penyafort. Nous documents, a la mateixa revista, 8 (1932). Valls i Taberner ens adverteix que la col·lecció diplomàtica dita *Raymundiana* es començà a publicar fa prop de trenta anys pels erudits dominics Balme, Paban i Colomb i després fou interrompuda (1901). El que ara ell recull comprèn el període d'uns 35 anys de la vida de Penyafort posteriors al seu generalat.

28. Aquesta carta, que fou recollida per Gerard de Frachet en les seves *Vides de frares*, apareix com a Doc.13 en el volum esmentat de «Clàssics del Cristianisme, 75», 161-162. Se'n parla ja a la tant esmentada «Introducció» del pare Galmés, 36.

29. Vegeu *íbíd*., 182-183.

l'esperit missioner del servent de Déu, sant Ramon de Penyafort. Això ens pot ajudar a endinsar-nos en el contingut i la problemàtica molt més complicades dels altres dos escrits, la presentació dels quals ara emprendrem.

3. Resposta a la casuística plantejada pels provincials

a) El primer dels ara esmentats escrits és el que figura com a Doc. 2 en l'Apèndix «Cartes i Documents», el qual comprèn de la pàg. 133 a la 139 de l'esmentat volum «Clàssics del Cristianisme, 75». Valls i Taberner el té present i desglossa al cos de la seva biografia.[30] D'altra banda, en l'obra de X. Ochoa i A. Alonso, *S. Raimundus de Pennaforte*, dins la col·lecció «Universa Bibliotheca Iuris curante Instituto Iuridico Claretiano», són publicades al volum I, tom C, les *Responsiones ad dubitabilia circa communicationem christianorum cum saracenis*, que corresponen al document 2 suara dit i comprenen des de la columna 1023 a la 1036, i els números marginals que van de l'1 al 40.[31] Per a facilitar la localització del text que ara analitzarem, reproduïm al començ de cada incís aquest número marginal. Conté les respostes de sant Ramon a dubtes plantejats sobre la comunicació dels cristians amb els mahometans o sarraïns. En realitat, com hem insinuat, els dubtes foren sotmesos al Papa pels provincials dels dominics i dels framenors residents en el regne de Tunísia vers l'any 1234, i Ramon ho contesta per l'autoritat del mateix Summe Pontífex després que davant d'ell ha anat llegint cadascun dels punts i hom hi ha deliberat; corresponent així a l'encàrrec rebut, amb manament especial, per tal que segons les respostes transmeses, hom pugui judicar en el fur de la penitència.

És palès en el document que la seva preocupació abasta en particular els cristians que viuen en ambients de risc per a la salvaguarda de llur fe. «En terres nord-africanes –escriu el pare Galmés– pul·lulava una societat heterogènia, integrada majoritàriament per comerciants, soldats i esclaus, no gaire compenetrats entre si i poc formats cristianament. Als ambients hispànics hi havia de tot, i les pressions i influències eren molt nombroses i complexes. No era fàcil estar a

30. Vegeu ob. cit, 175-178.

31. Presentem aquest text en l'Apèndix Documental II.

l'altura de les circumstàncies. Fra Ramon pensava en tothom, volia arribar a tothom».[32]

Un altre problema constantment present és el del tracte dels cristians amb els que no ho són –aquí sobretot els mahometans–, susceptible de topar-se amb riscos i reptes com els següents: posar en perill la fe, col·laborar amb ells mateixos en aquelles coses que poguessin perjudicar els interessos dels cristians, de Terra Santa, etc. Un comportament indegut al respecte sovint comportava incórrer en la màxima pena de l'excomunió, com s'especifica en els diferents casos. Cal tenir en compte, en efecte, que els darrers concilis ecumènics celebrats fins aleshores, és a dir el III i IV del Laterà, dels anys, respectivament, 1179 i 1215,[33] s'havien ocupat d'aquesta matèria, imposant per a molts casos dita màxima pena, amb la intenció de reclamar tota l'atenció i precaució per part dels fidels. En la seva aplicació és notable com el mestre Ramon té en compte no sols l'objecte de moralitat, sinó també les circumstàncies i el fi. Així no és d'estranyar que un bell munt de qüestions es plantegin de forma casuística: si hom ha incorregut en tal censura (excomunió) atenent a tal o qual circumstància, si se'l pot absoldre i a qui correspon de fer-ho, etc.

b) Entrant, doncs, en el contingut del Document, hom constata que al sant dominic li toca de contestar –en nom i per encàrrec del Sant Pare, havent-ho llegit i deliberat a la seva presència–, a tota una extensa temàtica que comprèn tota mena de qüestions: no sols de fe i moral, sinó en matèries que atenyen més directament el comerç o l'alta política, ben difícils de dictaminar.

Presentem així l'entramat –alleugerit d'elements secundaris– de la carta de resposta, datada a Perugia, el 14 de les calendes de febrer, any VIII del pontificat de Gregori IX.

32. Vegeu «Introducció», 36-37.

33. Cal notar que pocs anys abans, el 1123 i 1139 s'havien celebrat, també al Laterà, dos altres concilis, el caràcter ecumènic dels quals fou posat en dubte: per la poca participació, matèria tractada, escassos dies de duració, etc. Tanmateix figuren comptats entre els ecumènics. Sobre això vegeu *Conciliorum Oecumenicorum Decreta* a cura dell'Istituto per le scienze religiose (edizione bilingüe) EDB Bologna, 1991, 187-203. Un resum prou acreditat del que foren dits concilis pot llegir-se a Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles d'après les Documents originaux*, Paris 1913, vol. V, 2ª part, 630-639 i 721 ss.

En primer lloc, fra Ramon, penitencier del Papa, s'adreça als autors de les consultes, que són el prior de l'orde de Predicadors i el ministre de l'orde de Framenors, residents al Regne de Tunísia. Els diu: «Heu demanat de ser assabentats per la Seu apostòlica sobre què heu d'observar en els articles que segueixen». Els informa que haventho llegit i reflexionat davant el Papa –*coram domino papa*, hi llegim– es disposa a donar respostes a dits articles o qüestions, «després que n'ha rebut un mandat especial», recomanant-los d'anotar-les «fidelment per tal que en el fur de la penitència, segons el seu tenor, judiqueu amb intrepidesa».

Entra en la tirallonga de dubtes o qüestions plantejades bo i recordant:

(1 =1ª qüestió) Per constitució del papa Innocenci III (1198-1216) queden excomunicats els qui venen naus, porten armes o ferro... o bé proporcionen auxili a llanxes de sarraïns... I de res no serveix que els genovesos o qui sigui, pretenguin esgrimir que els seus prelats no els ho prohibiren. En efecte, cal proclamar que queden excomunicats els qui lliuren naus o lligams de galeres, armes o ferro... contravenint els preceptes dels dos concilis de Laterà. Semblantment són excomunicats en virtut de dits concilis els qui porten qualsevol altre objecte en perjudici (in dispendium) de Terra Santa o bé per lluitar contra els cristians, segons el concili I[34] del Laterà.

(2) Els hispans donen o venen calçat, frens i selles... de les quals coses hom dubta si s'han de computar com a armes: queden excomunicats? Hi queden, si ho fan en temps de guerra...

(3) I amb el nom d'«auxili» figuren les vitualles, com és quan els hispans venen moltons, ovelles i coses semblants, i els pisans i genovesos vi, blats i llegums i coses semblants als sarraïns, dient que tals coses no són prohibides pels seus prelats, i per tant pot dubtar-se si incorren o no en excomunió. Què cal dir? Queden certament excomunicats els qui venen això en temps de guerra, segons el Concili suara esmentat.

(4) Alguns mercaders cristians que carreguen naus amb provisions i aliments en llocs de sarraïns on n'hi ha abundància i ho porten en d'altres llocs de sarraïns on n'hi ha escassetat i que a més es troben

34. És a dir, el III, segons que hem notat abans.

en guerra amb els cristians... Es considera que aquells altrament «haurien estat potser abatuts» (per la penúria o per la guerra), sense dit ajut...: En tot cas són excomunicats (de conformitat amb la pròxima resposta).

(5) Qui porta armes (espasa, coltell...) en terra de sarraïns, pensant en la pròpia defensa; però havent tingut ocasió de guanyar diners, ho ven als sarraïns...: Queda excomunicat.

(6) Els qui venen cristians als sarraïns, sabent que seran obligats majoritàriament a fer-se sarraïns...: «No queden excomunicats (així és, cap llei no ho preveu), però pequen mortalment».

(7) Els qui roben jueus o sarraïns –sobretot dones– i les porten a terres de sarraïns obligant-los a confessar-se cristians, i els venen pretextant aquesta condició, amb la injúria que això comporta per al nom cristià: «No queden excomunicats (tampoc cap llei no preveu aquest cas per dramàtic que aparegui), però pequen mortalment».

(8) Mereix la mateixa resposta el cas de soldats cristians o d'altres que viuen amb sarraïns i obliguen o donen en crèdit homes o dones de llurs famílies als sarraïns, per necessitat (en no poder-los pagar el rescat i alliberar-los). Així resulta que, sobretot tractant-se de nois i noies, es fan sarraïns i després ni que siguin reclamats, ja no se'ls restitueix.

(9) Es planteja el cas de cristians o cristianes captius que conviuen amb sarraïns, els quals captius tenen fillets: si se'ls bateja furtivament (no comptant amb la voluntat i coneixement de llurs pares), pensant que se salvaran si no arriben a l'edat de la discreció, però també amb la prevenció que si hi arriben i se n'assabenten els pot desplaure el baptisme rebut.

Semblen albirar-se dues respostes: una de fàcil basada en la validesa del baptisme, i així llegim en la traducció de «Clàssics del Cristianisme, 75» (p. 135) que «els batejats han de ser tinguts com a tals». La segona resposta més complicada suposaria si s'aprova o no la dita pràctica del baptisme furtiu. La resposta en l'edició d'Ochoa és: «baptizentur tales», és a dir: que siguin batejats. Tanmateix aquest autor reporta entre les variants (provinents d'altres còdexs o fonts) la que es reconduiria a l'anterior, puix que consigna: «baptizati habentur», és a dir: «han de ser tinguts per batejats». En tot cas per a conèixer el pensament de l'autor en qüestió tan intricada creiem adient recórrer al lloc paral·lel (que trobarem més avall), on resulta clar que no s'aconsella que hom bategi prescindint dels pares i sense mínimes

garanties que seran educats cristianament. Opinió, per tant, homologable amb la disciplina actual (cf. c. 868 del CIC).

(10) Algunes persones havien estat cristianes i després de joves o adults s'han fet sarraïnes –algunes han negat totalment la fe cristiana o bé la ignoren perquè de petites han estat esclaves dels sarraïns–: els pares, familiars i altres persones pròximes poden conviure amb ells «per causa de la correcció o de la necessitat i rebre'n aliments...»

(11) Un cònjuge cau en l'heretgia: ¿pot cohabitar amb ell l'altre que roman en la fe? Pot, si vol, mentre sigui sense injúria (contumelia) del Creador i no el porti a pecar greument; però serà més segur que, «amb l'autoritat de l'Església», s'aparti de tal cohabitació.

És clar que aquesta pauta de comportament reflecteix l'ensenyament de sant Pau en el conegut com a privilegi paulí de I Cor 7,12-16; si de cas amb més propensió per evitar el perill contra la fe, ja que fins aconsella com a «més segur» separar-se, tot i que tal perill no aparegui; sempre, però, comptant amb l'autoritat de l'Església.

(12) ¿Com hem de procedir amb els «germans espirituals units en matrimoni abans de la nostra arribada al regne de Tunísia?»:[35] Que se separin, si pot fer-se sense escàndol o perill d'apostasia; però sovint no podrà fer-se, puix que els mateixos clergues que en tenien cura no sols no desaconsellaren o prohibiren tal matrimoni, sinó que l'autoritzaren amb celebració solemne «in Ecclesiæ». Solució: si no poden separar-se sense escàndol o perill d'apostasia, que siguin dispensats en el fur de la penitència; però d'aquí endavant que es digui clarament i pública que cal evitar tals pràctiques.

(13) Els arroms (és a dir, cristians esclavitzats pels àrabs) són molt propensos a fer vots o juraments de coses lícites (per exemple, no beure vi), els quals després no compleixen i ni poden complir-los sense gran dificultat; per tant caldria poder-los-en dispensar: Que se'ls dispensi, doncs, amb una commutació de pena i se'ls refreni per no emetre en endavant vots d'aquests...

(14) Els qui presten diners o altres coses «a la fortuna del mar»,

35. Tractant-se de parentiu (*cognatio*) espiritual es poden plantejar múltiples supòsits –un d'ells el de germans–, amb diferents connotacions i efectes jurídics (impediment o no, impediment o diriment...), amb a voltes opinions discrepants d'autors, com pot veure's en la *Summa de Matrimonio* del propi sant Ramon (títol VII, vol. 1, tom C, pp. 945-948 de l'obra esmentada d'Ochoa, «Universa Bibliotheca Iuris»). Aquí l'autor ho simplifica oferint un criteri pràctic.

és a dir, al qui es disposa a navegar o anar de mercadeig (naviganti vel eunti ad nundinas): Seran usurers, si de fet reben més del que han prestat (tot i tenir en consideració el perill del mar); això d'acord amb la nova decretal *Naviganti*.[36]

(15) Encara sobre dispensa, en el cas dels qui havent estat signats amb la creu (és a dir que es comprometeren a enrolar-se com a croats), vénen en terra de sarraïns, i després, impedits per moltes causes, com és que es casaren sense dir que havien estat signats o bé per por dels sarraïns no gosen fer-se enrera... Hom respon que s'imposi una nova penitència als qui, signats per la creu, a causa de debilitat, pobresa o per por dels sarraïns «no poden complir el seu vot». Els altres, impedits per ocupacions greus, que no es comprometin amb d'altres i, una vegada n'estiguin alliberats, respectin el seu vot.

(16) Per temor dels sarraïns –en què es troben aquells que tenim encomanats– hom pot celebrar missa abans de l'alba, especialment en temps pasqual, quan es preveu que no es disposarà d'una altra oportunitat per a celebrar i donar la comunió al poble; altrament no fóra lícit, llevat de la nit de Nadal.

(17) També pot celebrar qui després de l'àpat del dia anterior no ha dormit, perquè no ha pogut o per ocupacions lícites, a condició que tingui motius per creure que ja ha digerit aquell menjar.

(18) Hom respon que ni en cas de necessitat no és lícit de celebrar amb vestidures (no consagrades) i sobretot amb corporals que no siguin beneïts.

(19) En canvi, el bisbe pot consagrar crisma o oli de malalts i dels catecúmens, quan disposa tan sols d'un o dos acompanyants (ministres).

(20) Segons la indulgència del papa Honori, és lícit absoldre els excomunicats que no poden accedir «còmodament» –perquè els deté un just impediment, com malaltia, ancianitat, pobresa...: ho poden captar millor els qui els han d'absoldre– a la seu apostòlica; també si podem absoldre els qui no estan obligats a anar a la cúria romana, una vegada fet jurament que tan aviat com puguin compliran el manament eclesiàstic, en presència de llurs prelats. A la qüestió si altrament val l'absolució atorgada de bona fe fins ara... hom respon: Podeu absoldre els qui no estan obligats a anar a la cúria, ans poden ser absolts pels

36. Vegeu X.5.19.19.. Diu, en efecte: «Naviganti vel eunti ad nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem, pro eo, quod suscipit in se periculum, recepturus aliquid ultra sortem, usurarius est censendus...»

seus prelats: els podeu absoldre, per llicència del Papa mentre es trobin entre vosaltres.

Per contra, l'absolució donada fins ara per vosaltres o pels germans del regne marroquí, no els ateny, si no eren súbdits vostres o d'ells o si d'altra manera no gaudíeu de tal facultat. Per tant, els així absolts han de ser enviats als seus prelats o a aquells que tinguin tal potestat d'absoldre.

(21) Es pregunta si els qui roben els delmes als sarraïns estan obligats a la restitució: Hi estan.

(22) Semblantment, cal restituir en cas d'usures contretes i certes.

(23) Vénen altres qüestions: Els qui transporten ferro[37] d'una terra de sarraïns a una altra: no són excomunicats a no ser que ho facin en perjudici (in dispendium) de Terra Santa o dels cristians.

(24) Semblant resposta obté el cas dels qui ajuden els sarraïns amb les seves armes.

(25) Semblantment els qui transporten fusta menuda. Es pregunta si el cànon és d'aplicació a aquesta classe (de lignaminibus). I contesta que si és per fer naus o màquines per tal d'atacar cristians o perjudicar Terra Santa, queden excomunicats.

(26) Igual que els qui aporten estopa, cànem, pega, cordes o similars...

(27) També els qui aporten coltells petits o claus diminuts i els qui els en venen o els en donen: seran excomunicats o no segons el que hem dit abans.

(28) Els qui capturen clergues (no prelats) lladres per assotar-los: queden excomunitats, llevat que ho facin per ordre dels prelats i així ho exigeixi la rebel·lió de dits clergues... Els podreu absoldre solament si hi esteu autoritzats.

(29) Qui pretén canviar un coltell per un arc (o al revés), o bé quelcom de semblant: qui així actua no queda excomunicat llevat que es faci en perjudici de Terra Santa o per lluitar contra els cristians.

(30) Què s'entén per residents? Els qui sojornen en un lloc durant un any, o mig? I també els qui proposen de restar-hi, sobretot si ja fa un any que hi viuen.

(31) ¿Què s'ha d'entendre per «en article de mort» (o de necessitat), de què parla la Indulgència?: si n'hi ha prou amb qualsevol

37. «Clàssics del Cristianisme, 75» tradueix *blat* (¿de *fermentum* en lloc de *ferrum*?).

febre o hemorràgia (fluxus). Cal que es temi o es pugui témer que hi ha perill de mort.

(32) En cas de clergues negociadors que generen escàndols: Que siguin refrenats pels superiors mitjançant censura eclesiàstica o una altra pena canònica.

(33) Els qui aporten (als sarraïns) coses prohibides, ignorant que ho són: ¿són excomunicats, i en tal cas, els podem absoldre? Donat que la prohibició fou donada per ambdós concilis, i que això fou fet públic, no se'n pot al·legar ignorància; això no obstant, que se'ls absolgui almenys «ad cautelam».

(34) Però no queden excomunicats els qui per ignorància aporten coses prohibides i quan saben que ho són se'n desdiuen i ja no les volen vendre als sarraïns.

(35) Semblantment els qui aporten coses prohibides i havent-ne venut una part, si són absolts «per alguna necessitat», han de rebre el consell de tornar l'altra part.

(36) No es pot absoldre qui demana l'absolució «per causa del mar» (és a dir, no n'hi ha prou amb el fet que s'hagi d'embarcar).

(37) Els qui donen o venen coses prohibides als sarraïns, ignorant que incorren en excomunió, i ho recuperen tan bon punt ho saben: són excomunicats, però han de ser absolts.

(38) Els sarraïns estan en guerra amb els cristians sempre que ho estiguin amb qualsevol cristià (no cal que sigui contra un rei, una ciutat o una església).

(39) Cal evitar els excomunicats ja abans que siguin denunciats, en virtut de la distinció que estableix la decretal «Cum desiderares».[38]

(40) Finalment, planteja el cas de qui obligat pels deutes, per a menjar o altres necessitats entra a treballar en una nau que porta coses prohibides a terra de sarraïns (sense que en trobi cap més per treballar)... Queda excomunicat principalment si rep un sou superior a l'entorn de cinc denaris respecte del que suposen les seves despeses. En efecte, participa del delicte per la seva cooperació, ni que sigui en vista de la paga. Tanmateix, en imposar la penitència sereu més benevolents, segons la vostra discreció us doni a entendre.

38. Vegeu X.5.39.15. El sumari que antecedeix el text de la decretal diu: «Ante absolutionem non est communicandum excommunicato, licet iuraverit parere mandatis ecclesiæ, vel composuerit cum offenso... Infamato de excommunicatione communicandum non est, nisi se purget, vel ad cautelam absolvatur...»

4. Tracte amb els jueus i sarraïns

Sant Ramon de Penyafort tracta sistemàticament aquesta qüestió, també força intricada i que es presta a multitud de distincions, en la seva *Summa de Pœnitentia*, llibre I, títol IV, que s'inscriu: «Sobre els jueus, els sarraïns i llurs esclaus». Ho fa dient que després de tractar dels qui blasfemen contra l'Esperit Sant pel pecat de simonia,[39] ara toca parlar dels qui reten a Déu un culte no degut, com són els jueus, sarraïns i heretges. Per al títol V deixa aquests darrers.[40]

D'acord amb la matèria proposada i després de referir-se a l'origen del nom dels jueus i sarraïns (1), l'autor distingeix quatre qüestions o temes, certament no tots de la mateixa importància, ans obertament d'interès descendent, almenys pel que fa al que aquí ens interessa remarcar. Són els següents:

–de quina manera uns i altres (jueus i mahometans) han de ser invitats a la fe;

–com han de ser tractats pels cristians;

–condició jurídica de llurs esclaus, si ja són cristians o si volen fer-se'n;

–quelcom sobre els esclaus dels cristians.

Anunciat així el tema complet, a manera d'introducció, ara passa a la problemàtica de les qüestions (casuística, on aquells temes es troben d'una manera o altra subjacents) que es proposa de tractar.[41]

Afrontant la primera gran qüestió (2), se citen textos de sant Gregori el Gran i del Concili IV de Toledo, que es troben al Decret de Gracià, per subratllar en el primer cas que «tant jueus com sarraïns han de ser invitats a rebre de bell antuvi la fe cristiana, mitjançant autoritats, raonaments i afalacs, no amb asprors; no hi han de ser compel·lits, perquè el servei constrenyit no plau a Déu». El text de Gregori[42] (present al Decret) és bell i ple de sentit pastoral. Diu, en efecte, adreçant-se a Pascasi, bisbe de Nàpols: «Qui sincera intentione extraneos a Christiana religione ad fidem cupiunt rectam adducere,

39. Una de les lacres més freqüents i greus de l'Església en temps de sant Ramon. Ho confirmen el tractament recurrent en els concilis provincials, com es pot veure en el tractat que citem de Hefele-Leclercq.

40. El text que analitzarem, el trobem traduït al català i publicat al volum «Clàssics del Cristianisme, 75», p.51-56; així com en X. Ochoa, ibíd., col. 308-317.

41. A semblança del que hem vist que feia en la «resposta als provincials».

42. Vegeu D. 45 c.3.

blandimentis debent, non asperitatibus studere, ne quorum mentem reddita a plano ratio poterat provocare, pellat procul adversitas». Respon a l'al·legat dels jueus queixant-se que, en contra del que fins ara els era permès, troben obstacles a practicar la seva religió. Ho desaprova el Papa i adverteix que, actuant «amb raó i mansuetud», fins pot ocórrer l'ocasió d'atraure'ls a la veritat de la nostra, partint de la seva. Diu: «Agendum est ergo, ut potius ratione et mansuetudine provocati sequi nos velint, non fugere, ut eos, ex eorum codicibus ostendentes que dicimus, ad sinum matris ecclesiæ Deo possimus adiuvante convertere...»

El text del Concili IV de Toledo[43] diu en canvi que els jueus no han de ser obligats a la fe; però se'ls ha d'invitar a perseverar-hi, també en el cas que l'haguessin rebut de mala gana (inviti). És a dir, d'una banda afirma: «de iudeis... præcepit sancta synodus, nemini deinceps vim ad credendum inferre», adduint que la fe és do de Déu i se salva només qui el vol, no qui el refusa. La conseqüència és que «non vi, sed libera arbitrii facultate ut convertantur suadendi sunt, non potius impellendi». Ara bé –continua dient el text– els qui ja abans foren obligats a fer-se cristians (com succeí en temps «del religiosíssim príncep Sisebut»), puix que reberen els sagraments, «convé que la fe que per força o necessitat van rebre, se sentin obligats a conservar-la (tenere cogantur), per tal que no es blasfemi el nom del Senyor i la fe que van rebre no es tingui com a vil i menyspreable».

Davant d'aquesta afirmació del Decret de Gracià, el nostre autor distingeix entre coacció condicionada i absoluta. Així, els qui reberen el baptisme «amb coacció condicionada», com seria per amenaces, pèrdua dels seus béns, assots o alguna altra coacció semblant, i després deixaren la nostra fe, han de ser empesos a tornar-hi, per tal que no sigui blasfemat el nom del Senyor i la fe aparegui com quelcom vil i menyspreable. Diferent és el cas dels «constrenyits absolutament», els quals, víctimes de la violència han estat portats a la font del baptisme i se'ls ha infós l'aigua: a aquests no se'ls ha conferit el caràcter del baptisme.[44]

(3) Quant al tracte amb els jueus, segons determinats autors els

43. Vegeu del mateix Decret, D.45, c.5.

44. Addueix la cita de X 3.42.3. Convé advertir que tant aquest indret com en general tota la *Summa de Pœnitentia* està farcida de referències a fonaments legals.

cristians no han de menjar ni conviure amb ells, ni rebre'ls a la pròpia taula. Respecte dels sarraïns, hi ha autors que no es mostren tan radicals; però sant Ramon considera millor que la norma sigui la mateixa, «car els sarraïns avui es comporten com a jueus» i per tant la raó de la prohibició i el perill són els mateixos.

Excepcionalment, però, podem prendre la menja que ens ofereixen els pagans, fent-ho amb modèstia i acció de gràcies, i si s'escau que anem a terres de pagans per predicar-hi la fe de Jesucrist. I això sempre que no se'ns digui que aquells menjars han estat immolats als ídols, i més encara que hom els menja per venerar-los... Però així i tot, «en cas de fam extrema, hom pot alimentar-se també de carn sacrificada («idolothyto») perquè la necessitat no coneix llei».

D'altra banda, els cristians no han de recórrer a metges jueus, ni prendre els seus medicaments o anar als mateixos banys...

Tampoc no se'ls ha de permetre (a jueus i musulmans) de tenir dignitats o exercir càrrecs públics en mig dels cristians amb el risc d'encruelir-se envers ells. Igualment cap cristià no pot deixar res en testament a cap jueu o pagà, altrament serà tingut per anatema.

No es pot permetre que els jueus edifiquin noves sinagogues, però sí que restaurin les antigues, sense, però, donar-los més esplendor i amplitud que de costum. Amb aquestes condicions podran observar els seus ritus i solemnitats.[45] Tanmateix els dies de dolor i passió del Senyor no se'ls ha de permetre obrir finestres i sortir públicament. Se'ls haurà d'obligar a portar llurs hàbits i distintius en tot temps i lloc de manera que siguin fàcilment reconeguts.

Han de ser obligats a pagar a les esglésies els delmes de les seves hisendes...

Als jueus que demanen el baptisme, se'ls sotmet a una penitència i abstinència de 40 dies. A més hauran d'escoltar-se testimonis cristians que puguin declarar si consta res contra d'ells. Certament poden ser atrets a la fe amb promeses i regals i també per una exacció més feixuga de rendes que cal fer al començ d'un arrendament.[46]

D'altra banda se'ns prohibeix enviar als sarraïns armes i altres

45. Vegeu X.5.6.3; també els cap. 7 i 9.

46. Les dues cites del Decret que s'addueixen indiquen, la primera, treta d'Agustí (C. 23 q. 4 c. 53), l'amor que es deu al proïsme, amb disposició a afavorir-lo, informar-lo, induir-lo a la disciplina, i la segona, de Gregori (C. 23 q.6 c.4), en cas de resistir-se a venir al Senyor, a impel·lir-lo amb una pena d'exacció.

ajuts amb els quals ens puguin combatre. Finalment, si els jueus o sarraïns es converteixen a la fe cristiana, no han de ser despossseïts dels seus béns.

(4) Es proposa ara com han de ser castigats els qui transgredeixen aquestes constitucions: si són clergues i, avisats, no volen rectificar, seran privats del seu ofici i benefici; si són laics, ja siguin prínceps els qui no les volen complir, ja altres que hi posen algun impediment, una vegada advertits, si no es corregeixen, seran excomunicats; però si són jueus o sarraïns, en tant que siguin cristians, hauran de ser apartats, si cal rigorosament, de tenir tracte i comunicació amb ells, àdhuc amb pena d'excomunió, mentre no acomiadin les dides i els esclaus cristians, i restitueixin tots els béns que són propis dels qui provenint de llur ritu (jueu, segons que afegeix una variant), han escollit la fe cristiana.[47] Això mateix val fins que no s'hagi invertit per a utilitat dels cristians pobres –d'acord amb el proveïment que hagués dictat el bisbe diocesà–, allò que haguessin rebut dels cristians en ocasió d'un ofici obtingut sobre d'ells i hagin renunciat per decència l'ofici que havien assumit sense mirament i amb ineptitud. I això val tant per als jueus com per als pagans.

L'Església també determina que siguin executats públicament els jueus que han intentat fer caure els batejats (o que des de la infidelitat es preparen per al baptisme).[48] Contra ells l'Església també estableix penes pecuniàries segons la qualitat del delicte, i altres, però quant als assots, amb la moderació que està prescrita, perquè no sembli que hom s'excedeix en venjança de sang. És clar que l'execució d'aquesta pena s'ha de deixar al braç secular.

(5) Del que anem dient, en resulta obvi que hom es refereix als qui no pertanyen a l'Església. Però això mateix fa que sorgeixin dificultats de pes, atenent al que ens diuen l'Escriptura i els Pares.

47. Cal reconèixer que aquest incís resulta difícil de capir en el seu significat propi. L'expressió «tamdiu sunt christiani» sembla reclamar el significat que li atribuïm i trobo menys probable la traducció que ens ofereix «Clàssics del Cristianisme 75»: fins que no siguin cristians se'ls ha de privar del contacte i convivència amb aquests, sota pena d'excomunió, rigorosament fins que hagin acomiadat (*ibíd.* 53). Em sembla, en efecte, que aquesta traducció té l'inconvenient –a part d'una traducció que no trobo justificada del terme «tamdiu»– que aplica als qui encara fossin jueus o sarraïns, una pena tan impròpia com és l'excomunió.

48. Combinem el text «qui de infidelibus baptizatos subvertere attemptaverint», que no sembla massa clar, amb la variant «fidelibus baptizandos».

Això no se li escapa al Penyafort, que tracta de resoldre-les, adduint en primer lloc: en efecte, hom pot deduir que l'Església jutja els de fora i els imposa penes... Com queda, aleshores, l'incís de I Co 5,12, que diu: «Què m'importa jutjar els qui són a fora?»

Sant Ramon argumenta dient que l'Església no els imposa penes espirituals o preceptes de religió. Ella els imposa penes temporals i si de cas, indirectament, espirituals, apartant els cristians del contacte amb ells (jueus i pagans). De manera semblant el Papa judica sobre una herència, en determinar que sigui restituïda als convertits... Ara bé, «el Papa fa això per raó de la fe que el convers ha rebut».

En segon lloc, hom argüeix: Essent així que segons Jeroni i Orígenes, després de Crist el culte antic ha quedat abolit, ¿com pot l'Església permetre que observin llurs ritus i per tant autoritzar que pequin?

Contesta sant Ramon: és evident que l'Església no els dóna autorització per pecar, sinó que ho permet per tal que, com diu Gregori, «als qui pot atreure (provocare) de pla la raó, no els allunyi l'adversitat». Altrament si se'ls prohibís o fossin castigats, «es veurien obligats a abraçar la fe, cosa que no es pot fer, com s'ha dit més amunt».

(6) Falta tractar sobre els esclaus dels jueus. Noteu que un tal esclau de jueu pot ser vernacle, nascut d'una esclava pròpia –i en tal cas, si es vol fer cristià serà alliberat tot seguit sense pagar res–, o bé comprat (emptitius). En aquest cas, si en ser comprat ja era cristià, esdevé lliure, sense pagament perquè el comerç d'un cristià és totalment prohibit al jueu. Semblantment, els esclaus dels heretges poden impunement abandonar els seus amos i refugiar-se en l'Església. Ara bé, si l'esclau era pagà en ser comprat, caldrà veure si en comprar-lo es féu per causa de servei o per negoci. Si fou per servei i vol fer-se cristià, queda lliure sense pagar. Si fou per negoci i en tres mesos no l'han posat a la venda, si es vol fer cristià queda lliure sense pagament, ja que es presumeix que fou comprat per a servei; si l'han posat a la venda i vol fer-se cristià, és alliberat mitjançant el preu de 12 sous donat per algun cristià; a no ser que l'amo el circumcidés –o li imprimís el signe d'una altra «secta»–en contra de la seva voluntat: en tal cas, per rescabalar-lo de la injúria soferta en el propi cos quedaria alliberat sense pagar res.

El que s'ha dit dels esclaus dels jueus val també per als dels sarraïns, si bé algun autor (Huguccio) dissenteix quant als vernacles dels pagans, els quals quedarien obligats a servir els amos pagans,

segons ITm 6,1 i Ef 6,1... El nostre autor prefereix no haver de fer tal distinció, puix que veu avui la mateixa sospita i perill tant si es tracta dels jueus com dels pagans.

Es pregunta, de quina moneda seran els 12 sous de què s'ha parlat. ¿Ha de ser moneda d'or, com volen alguns, o bé la moneda del lloc, com sostenen altres i el mateix autor amb ells? Ara bé, el que ha estat així rescatat no serà esclau de qui el compra, sinó que quedarà lliure una vegada satisfet el preu. Però si no té amb què pagar-ho, demanarà ajuda i en últim terme es quedarà servint un temps (amb vista al propi rescat). Però si un cristià el compra per pietat, queda lliure sense més, perquè «allò que es dóna per pietat, el dret prohibeix recuperar-ho i es presumeix que aquesta fou la intenció, si no es féu manifestació en contra».

(7) Es pregunta: un cristià pot tenir un jueu o un pagà per esclau? Es contesta que sí, emparant-se en el Decret (C 23 q.8 c.11) i les Decretals (X.5.6.13, «etsi iudæos»); però si dit esclau es vol fer cristià, l'amo no li ho pot impedir i la crida de l'Esperit Sant desfà tots els lligams. Això no obstant, després del baptisme, continuarà essent esclau, ja que la servitud ve del dret diví (cf. Gen 9,25),[49] és aprovada pel dret de gents i confirmada pel dret canònic.[50] Davant d'una posició tan forta, no ens serveix més que de lleu consol el que diu a continuació: «On d'acord amb un bon costum no hi hagués cristians esclaus, com a Catalunya, aconsellaria que l'amo, en expiació dels seus pecats l'alliberi (el dit esclau) o almenys, per no perjudicar-se ell excessivament, li permeti pagar el seu rescat», si més no demanant almoina segons el criteri d'un home bo.

(8) Per a acabar, es presenta el cas següent: suposem que els jueus ocupen una parròquia, comprant finques, cases, on els cristians solien habitar. ¿Pot demanar l'Església que els jueus paguin allò que solien

49. Hom s'adona de la feblesa d'aquest argument. Evoca, en efecte, l'escena en què Noé després del diluvi reprèn el seu segon fill Cam (pare de Canaan) per haver-se burlat de la seva nuesa involuntària. Li féu: «Maleït sigui Canaan! Que sigui esclau dels esclaus dels seus germans». Es tracta de buscar una justificació a una lacra social de tant arrelament social en moltes cultures, sense que el cristianisme s'hi enfrontés directament. En parlem en l'últim apartat sobre avaluació (de la doctrina i pràctica) que es dedueix d'aquests ensenyaments del d'altra banda gran canonista i home de dret, sant Ramon de Penyafort.

50. Tot i que l'edició que llegim diu: «iure canonico reformata», és evident que s'adiu millor al context, la variant d'un altre codi on es llegeix «confirmata».

aportar els cristians? Respon: segons tots els autors és clar que pot demanar tots els delmes de les hisendes. En canvi no és així de clar si té dret a recaptar el que solia rebre en ocasió dels camps, com a ofrenes, delmes personals..., puix que la majoria d'autors creuen que no «per tal de salvaguardar l'honestedat de l'Església».

I precisa finalment que encara que el cristià no ha de servir ni conviure amb un jueu a la mateixa casa, tanmateix no se li prohibeix de conrear els camps dels jueus.

4. Valoració final a la llum de la dignitat de la persona i la llibertat de l'acte de fe

1) Quant a la dignitat i llibertat de la persona

Fem un doble apunt (que suggereix la doctrina exposada de sant Ramon): sobre la tortura i pena de mort, d'una banda, i sobre l'esclavitud, de l'altra.

a) *Pena de mort i tortura*. La qüestió es planteja en la mesura que apareix conflicte entre el comportament lliure de la persona, d'una part, i de l'altra l'accés i salvaguarda de la fe, la qual es presenta com a suprem valor que cal conservar per sobre de tot (tant en les persones considerades individualment com comunitàriament). És prou significatiu l'ensenyament que es dóna al final de l'apartat quart, títol IV del Llib.I, de la *Summa de Pœnitentia*, segons que hem vist: L'Església determina que siguin executats públicament els jueus que intentin desviar l'opció (per tant practicant proselitisme) dels qui són cristians o es preparen per ser-ho (catecúmens). Matisa, això no obstant, que pot substituir-se per penes pecuniàries segons la qualitat del delicte, i altres, si bé quant als assots amb la moderació que està prescrita, perquè no sembli que hom s'excedeix en *venjança de sang*. L'execució de la pena capital s'ha de deixar al braç secular. Propugna, doncs, l'autor que el delicte contra la fe mereix pena capital (tot i que, segons els casos admet commutar-la per una altra pena, usant de moderació).

Es tracta, doncs, d'una pena màximament severa, que frega el mateix precepte diví de no matar. Ara bé, segons la doctrina clàssica, aquest precepte concernia sols els innocents i la percepció comuna durant segles era que qui defallia contra la fe –a la qual es concedia

valor absolut per ser, tractant-se de la cristiana, l'«unica vertadera»–, no mereixia la consideració d'innocent.

En confirmació, doncs, d'aquesta norma podem adduir la doctrina de sant Ramon i el mateix podríem dir –amb no menys raó–, de sant Tomàs d'Aquino. Aquest, en efecte, es planteja el cas[51] de si els heretges poden ser tolerats: «Utrum hæretici sint tolerandi», i conclou que no, d'acord amb Tit. 3,10-11; raonant que cal tenir en compte la vessant personal i l'eclesial. Quant a la primera, es tracta d'un pecat que no sols els mereix la separació de l'Església mitjançant l'excomunió, sinó àdhuc la mateixa mort corporal, ja que és pitjor corrompre la fe, que és la vida de l'ànima, que cometre un delicte al qual va annexa la pena de mort; per tant els convictes d'heretgia poden no sols ésser excomunicats, sinó també sofrir una mort justa. Segueix raonant, això no obstant, que per part de l'Església es dóna lloc a la misericòrdia i per tant se'ls ofereix l'oportunitat de convertir-se; tot i que si continua contumaç i l'Església no pot esperar ja la seva conversió, després d'excomunicar-lo el lliura al judici secular per tal que se li apliqui pena de mort.

Hi hauria molt a replicar a aquest judici tan sever del Doctor Angèlic, àdhuc argüint a partir de la seva doctrina sobre la bondat de l'acte humà quan no està d'acord amb la raó –cosa que pot succeir sense culpa seva– i l'obligació de seguir la consciència invenciblement errònia.[52] ¿Amb quina raó, en efecte, hom pot suposar que qui refusa convertir-se acceptant la doctrina de l'Església, obra amb mala consciència? A més, suposant que això fos així i que es concedís que l'Estat té poder per imposar la pena capital per delictes especialment greus, quedaria per demostrar que tal pràctica és exigida en vista al bé comú i a la implantació d'un ordre just, ja que això és condició essencial perquè l'Estat pogués constituir i aplicar el seu dret penal.

En referència a tot això que acabem d'exposar, el cert és que avui tenim ben adquirit que la llibertat i dignitat humanes són un bé irrenunciable, base dels drets universalment reconeguts, que dimanen de

51. A la *Summa Theologica*, II, IIae, q.11 a.3

52. Vegeu la mateixa *Summa Theologica*, I, IIae, en especial art. 5 i 6. Semblantment el *Catecisme de l'Església Catòlica* ensenya que «l'home té el dret d'obrar en consciència i en llibertat a fi de prendre personalment les decisions morals» (n. 1782) i admet que pot donar-se la ignorància invencible i el judici erroni «sense responsabilitat del subjecte moral» (n. 1793).

la persona (per tant anterior a l'estat) i no depenen del seu comportament, que evidentment pot exigir una restricció en el seu ús o gaudi, sempre en la forma que sigui necessari per al bé comú i el restabliment de la justícia, i per tant en la forma que estableixi una llei justa. Parlant de la consciència, ensenya el Concili Vaticà II: «Per la fidelitat a la consciència, els cristians s'uneixen als altres homes en la recerca de la veritat i en la solució d'acord amb la veritat de tants de problemes morals que sorgeixen tant en la vida dels individus com en la convivència social. Com més, doncs, preval la consciència recta, més les persones i els grups s'aparten de la cega arbitrarietat i miren d'atenir-se a normes objectives de moralitat. Però no és rar que la consciència s'equivoqui per ignorància invencible, sense que per aquesta raó perdi la seva dignitat».[53] La dignitat de la consciència i de la persona queda reforçada amb la visió de Crist, l'home nou, i la seva obra redemptora que abasta tots els homes i els uneix en la realitat única de la vocació darrera, a la qual tots són destinats.[54]

D'altra banda el *Catecisme de l'Església Catòlica*, explanant el cinquè manament de la llei de Déu inculca el «respecte a la integritat corporal», dient en especial sobre la *tortura* que és contrària «al respecte de la persona i de la dignitat humana», en quant que «empra la violència física o moral per arrancar confessions, per castigar culpables, espantar els oponents o satisfer l'odi». I encarant-se amb la realitat (passada o present), constata: «En temps passat, els governs legítims empraven ordinàriament pràctiques cruels per mantenir la llei i l'ordre, sovint sense protesta dels pastors de l'Església, la qual aplicava també, en els seus tribunals, les prescripcions del dret romà sobre la tortura. Al costat d'aquests fets lamentables, l'Església sempre ha ensenyat el deure de la clemència i la misericòrdia; ha prohibit als clergues el vessament de sang. En temps recents, s'ha fet evident que aquestes pràctiques cruels no eren ni necessàries a l'ordre públic, ni conformes als drets legítims de la persona humana. Al contrari, aquestes pràctiques condueixen a les pitjors degradacions. Cal treballar per abolir-les. Cal pregar per les víctimes i pels seus botxins».[55]

53. Cf. GS 16.

54. Cf. *Ibíd.* 22. Tot això podria ampliar-se amb la visió cristologicoeclesial que ens ofereixen els papes Joan Pau II i Benet XVI en les seves encícliques, respectivament, *Redemptor hominis* i *Spe salvi*; visió compartida per la teologia actual i que té un punt d'arrencada en unes paraules de sant Pere: vegeu Act 4,12.

55. CEC, 2297-2298.

b) *Esclavitud*. Com hem vist, la lacra de l'esclavitud no s'havia desarrelat encara, per descomptat, al temps del nostre autor. Certament el Cristianisme no havia deixat de posar el fonament més radical per a la seva desaparició: la igualtat entre totes les persones i la fraternitat universal; però mentrestant la nova religió havia conviscut amb dita institució, estesa en manta cultura, en què els esclaus (del nom *eslau* on proliferaren) es consideraven com una propietat dels seus amos. L'Església es posicionà en especial des del principi a favor dels esclaus cristians, a qui els seus amos també cristians havien de considerar germans (la carta de Pau a Filemó n'és un exemple saborós), i ja des de Calixt I (217-222) l'Església tingué per legítims, en contra del dret de Roma, el matrimoni d'esclaus amb persones d'altres classes socials. L'Església també tractà d'evitar que els esclaus cristians caiguessin en mans dels jueus o dels musulmans, així com que un catòlic pogués esdevenir esclau. El tema de l'esclavitud en temps ben recents i l'aportació del cristianisme al respecte és bellament tractat per l'actual Pontífex en la seva encíclica *Spe salvi*,[56] tot referint-se a l'exemple donat per santa Josefina Bakhita, nascuda a Darfur (Sudan) cap al 1869, canonitzada per Joan Pau II. Aquestes idees, basant-se en els drets humans, planen igualment en el discurs a l'assemblea de l'ONU el 18 d'abril de 2008.

En una perspectiva força ampla cal recordar que fonts d'esclavitud a l'Edat Mitjana foren especialment les croades i la pirateria, tant la barbaresca com la cristiana, al temps que diferents ordes religiosos (en particular de la Mare de Déu de la Mercè i Trinitaris) tingueren per missió el rescat de captius. A les grans ciutats, com a Barcelona, Sevilla, Venècia, existien mercats d'esclaus. S'hi traficava (legalment per concessió reial) a les colònies castellanes d'Amèrica, com després a les colònies angleses d'Amèrica del Nord; fins que el 1808 es prohibiren els esclaus negres; i a partir d'aquestes dates i fins al 1833, també en les altres colònies britàniques. La il·legalització de l'esclavitud s'anà obrint camí de manera especial a la Conferència de Berlín (1885), a la Societat de les Nacions (1926), i a les Nacions Unides (1952). Ja abans, el 1766 amb la compra d'esclaus musulmans per l'ambaixador del soldà marroquí, es considerà virtualment acabada l'esclavitud als Països Catalans i a la Península. No obstant això, persisteixen encara avui formes més o menys mitigades d'esclavitud:

56. Vegeu n. 3.

a l'Aràbia Saudita, Etiòpia, Sudan, Sahara.[57] Cal recordar principalment en aquest aspecte el magisteri de Francisco de Vitoria, qui a la Universitat Pontifícia de Salamanca (on exercí durant els anys que van de 1526 a 1545) postulà la seva renovació humanística de la teologia, aplicant-la a qüestions pràctiques, reivindicà la dignitat i igualtat de tota persona humana, al mateix temps que amb la seva visió de la comunitat universal inculcà l'obligatorietat de lleis per a tothom basades en el dret natural; per la qual cosa amb raó es considerat com el pare del dret internacional.

2) Llibertat de l'acte i vida de fe (des de la perspectiva cristiana)

Després de les afirmacions aportades per sant Ramon mateix sobre la llibertat que cal que acompanyi tot procés vers la fe[58] –procés que, com sabem, per la seva mateixa índole avança entre ombres–, hom pot preguntar-se si no podia esperar-se de sant Ramon de Penyafort –home expert en lleis divines i humanes i tan propens a la defensa de drets i deures humans, fonamentals i universals–, una postura més agosarada, més afí a nosaltres i a la nostra cultura i mentalitat de cristians ja entrats al segle XXI.

És clar, nogensmenys, que la bona interpretació i valoració dels autors exigeix situar-se en les que foren coordenades de l'època en què els tocà viure; i si bé es pot considerar «daurada» la seva, afavorida amb la recuperació del dret romà clàssic, en clau d'interpretació del pensament cristià i per tant amarada d'humanitat,[59] tanmateix no era sinó un replà en l'escala de la civilització que sempre camina cap a una plenitud més gran.[60]

57. Cf. GEC vol VI, mot «esclavitud», degut a Núria Sales i Charles Emmanuel Dufourcq.

58. Ens remetem en especial a les cites de Gregori el Gran i el Concili IV de Toledo.

59. Pot veure's a aquest efecte el tractat del catedràtic Santiago Bueno Salinas, *Dret canònic universal i particular de Catalunya*, Marcial Pons 1999, 140-143.

60. Vegeu el context de l'ensenyament del Concili Vaticà II fa poc evocat (GS 22) que aptament podríem comparar amb els escrits del cèlebre jesuïta, Pierre Teilhard de Chardin (mort el dia 10 d'abril, Pasqua de 1955), sobretot amb la visió de tot el seu pensament que avui afortunadament s'ha pogut actualitzar i harmonitzar. Entre altres autors que ho han tractat entre nosaltres, citem el pare Eusebi COLOMER, S.I., en el seu estudi "L'obra de Teilhard i els seus intèrprets" (que forma part del llibre de

La percepció i aplicació del dret en temps del Penyafort –i de sant Tomàs–, era tributària d'uns condicionaments que sortosament nosaltres hem superat de bon tros. Amb el pas del temps, el dret –regulador de la vida dels individus, les corporacions i les institucions– s'ha anat eixamplant en la mesura que ha aprofundit en el terreny que li és més propi. Això, pel que fa al nostre tema de la salvaguarda de la dignitat humana i la llibertat per a la fe –que comprèn el mateix àmbit tutelat per la llei civil de la llibertat en matèria religiosa, tan propi dels nostres dies–, ens indueix a plantejar-nos les consideracions següents:

a) Qüestió basilar, vigent a l'època medieval (com hem vist) i reivindicada fins a temps ben recents, és que qui es creu en possessió de la vertadera religió, sols a ella ha d'atribuir els «drets», que com a tal li pertoquen: mereix adhesió, respecte, defensa, tributs que en definitiva es refereixen a Déu mateix. Ara bé, és clar que aquest plantejament porta a la concepció de l'Església «societat perfecta», parangonable i àdhuc superior a tota societat civil.

Per al qui se situa així en el marc de la religió cristiana, és evident que qualsevol altra religió –per més que pugui excel·lir en antiguitat, nombre de fidels, contingut del seu missatge..., com puguin ser, per cenyir-nos a les més pròximes, la jueva i la mahometana– no li pot merèixer més que tolerància enfront de la pròpia que reconeix com a dipositària de tota la revelació i detentora de la veritat. Pròxima a aquesta visió és l'antic axioma, d'arrel en els mateixos sants Pares, que fora de l'Església no hi ha salvació.[61]

b) Davant d'una qüestió tan complexa, heus ací que el Concili Vaticà II es plantejà l'ardu tema de la llibertat religiosa, partint de la

---

Nicolas Corte: *La vida i el pensament de Teilhard de Chardin*, a la col·lecció Blanquerna, Edicions 62, Barcelona); i creiem especialment recomanable l'obra *Actualitat de Teilhard de Chardin*, de Manuel G. Doncel i Josep M. Romero, Fundació Joan Maragall –Cristianisme i Cultura–, Barcelona, 2008, obra que acaba amb una edició (primera en la nostra llengua) dels últims escrits i reflexions de Teilhard en un esforç d'oferir una síntesi madurada del seu pensament nuclear sobre l'home i Déu. Per a captar la repercussió del pensament de Teilhard sobre els teòlegs contemporanis, tant directament (així Karl Schmitz Moormann) com indirectament a través de Karl Rahner, val la pena llegir el capítol «L'herència de Teilhard en el diàleg actual entre la teologia i les ciències», 125-151.

61. Sobre el seu significat, avui encara totalment sostenible –vegeu del Concili Vaticà II, LG 14– hi ha molt a matisar i distingir. Ho fa, crec que magistralment, el *Catecisme de l'Església Catòlica*, núm. 846.

persona humana –únic subjecte de drets i deures– davant del fenomen religiós, fent abstracció de suposats drets fora del patrimoni subjectiu de les persones. Se segueix que serà indiferent quina creença professi cadascú o que no en professi cap, perquè el dret a la llibertat religiosa radica en la dignitat de la persona humana per si mateixa. En el benentès, però, que això no l'excusa de l'obligació que en consciència té de cercar la veritat especialment en matèria de religió (cf. DH 2).

El Concili no s'abstingué de recalcar la conformitat de tal enfocament amb la doctrina de Jesucrist i els apòstols (DH 9-11), que ha esdevingut doctrina de l'Església (DH 12-14), especialment a través dels sants Pares i Doctors, i així reclamar tota la seva vigència, molt particularment en contingències històriques prou significatives com per no merèixer tota l'atenció. Aquestes han estat, a part de les contemporànies de sant Ramon amb la convivència de jueus i sarraïns, les que gairebé tres segles més tard acompanyaren l'extraordinària gesta del descobriment d'Amèrica.

c) Val la pena que ho esmentem sota l'òptica de dos prohoms dominics, com el nostre Ramon: l'un missioner ardorós, defensor aferrissat (després de la seva «conversió») dels drets dels indis a canvi d'arriscar la pròpia vida, amb anades i vingudes a les cancelleries i altes instàncies, i sojorns als camps d'esclavitud i maltractaments dels indígenes. Fou fray Bartolomé de las Casas, finalment nomenat bisbe a Chiapas (tot i que ben a contracor seu).[62] El segon, mestre preclar, llumener eximi per la seva doctrina, quan es tractava d'inculcar exigències de la justícia i bon govern en el mateix marc històric, fou el més amunt esmentat Francisco de Vitoria, el qual sobresortí en la Universitat de Salamanca entre els anys 1526 i 1545, tingut com el forjador que posà les bases del dret internacional modern.

Una qüestió recorrent s'oferia en aquesta contingència tant a les cancelleries com a les aules: si s'havia d'imposar àdhuc per la força el baptisme als indígenes (en el supòsit que fossin capaços de rebre'l!). S'esgrimia la consideració que a part de fer-los membres de l'Església, això suposaria un títol peculiar de submissió al Rei catòlic de les Espanyes.

Davant d'aquesta problemàtica, De las Casas va escriure la seva obra sobre l'únic mètode de cridar tots els pobles a la religió veritable...

62. Vegeu «Clàssics dels Cristianisme, 73», 7-29.

Les seves afirmacions són prou clares i contundents perquè no es pugui dubtar del seu l'abast. Així quan diu com a conclusió que aquell anunciat mètode «fou instituït per la divina Providència per a tot l'orbe i per a tostemps: a saber el que persuadeix l'intel·lecte amb raons i encisa o exhorta suaument la voluntat; ja que ha de ser comú a tots els homes del món, sense fer cap mena de diferències per discriminació de sectes i errors o corrupció de costums».[63]

Del segon autor, fray Francisco de Vitoria, recalquem que pel seu posicionament és reconegut com forjador del *ius gentium*.[64] La seva doctrina al respecte la podem consultar en la seva obra fonamental *Relecciones*, en la 2ª part, dintre de la proposició 3ª, a partir de 6, 4ª conclusió, en especial, on sosté que ni tan sols «por la autoridad del Papa, pueden dichos bárbaros ser obligados a recibir la fe de Cristo» (p. 69); tot i que –adverteix amb profunditat– en consciència hi vindrien obligats si se'ls exposés d'una manera convincent: «con el ejemplo en los exhortantes de una vida digna y cuidadosamente conforme con la ley natural»; cosa que difícilment es dóna. En tot cas mai fóra lícit davant d'un refús de la fe, contestar-hi amb un atac (guerra) o l'espoliació dels béns. I cita sant Tomàs per dir que «a los fieles que nunca recibieron la fe, como los gentiles y judíos, de ningún modo puede forzárseles a recibirla. Esta tesis es común de todos los doctores, tanto los de derecho canónico como de los de derecho civil».[65]

Si la doctrina ara insinuada del mestre de Vitoria ens pot semblar força homologable amb la de Penyafort (tractant-se d'infidels, no pas dels heretges, segons que hem vist), i la cita tan precisa del coetani

63. L'obra de De las Casas no es conserva completa, però el que en resta és suficient per a intuir la seva tesi de fons si no el seu contingut íntegre. S'ha publicat amb el núm. 73 de «Clàssics del Cristianisme». A més de la part històrica de l'autor, vegeu la tesi de l'obra, segons la «conclusió», a partir de p.79.

64. El papa Ratzinger l'ha citat en el seu discurs davant de l'ONU del passat dia 18 d'abril, quan indicà que l'antic *ius gentium* vindicà el principi de la «responsabilitat de protegir» com a fonament de tota actuació dels governants vers els governats, assenyalant en particular: «en temps en què s'estava desenvolupant el concepte d'Estats nacionals sobirans, el frare dominic Francisco de Vitoria, qualificat amb raó com precursor de la idea de les Nacions Unides, va descriure aquesta responsabilitat com un aspecte de la raó natural compartida per totes les Nacions, i com el resultat d'un ordre internacional que tenia com a funció regular les relacions entre els pobles».

65. Una altra cosa és, en canvi, que se'ls pot imposar que escoltin la predicació, àdhuc contra llur voluntat, en especial, fins rebatre'ls per la força, per tal que no impedeixin les conversions ni injuriïn els cristians.

Sant Tomàs n'és garant, un pas qualitatiu de progrés és el que ens ofereix el Concili Vaticà II. Aquest Concili, ultrapassant l'òptica de la religió vertadera enfront de totes les altres i de la «societat perfecta» parangonable amb la civil sobirana, pot fixar uns conceptes més en consonància amb la dignitat de tota persona humana. Així en particular assenyala:

–»la veritat no s'imposa altrament que pel pes de la mateixa veritat, la qual penetra en els esperits amb suavitat i fermesa alhora» (DH 1 & 3);

–»la persona humana té dret a la llibertat personal», la qual «consisteix en el fet que tothom ha de ser immune de coacció... de qualsevol poder humà de manera que en tema religiós ningú no sigui forçat a actuar contra la seva consciència ni impedit a actuar d'acord amb ella, en privat o en públic, tant sol com agrupat amb altres, dins els límits obligats... El dret a la llibertat religiosa es basa realment en la mateixa dignitat de la persona humana... Aquest dret ha de ser talment reconegut en l'ordenament jurídic de la societat, que esdevingui dret civil» (DH 2 & 1);

–»el dret a aquesta immunitat també continua existint en aquells que no compleixen l'obligació de cercar la veritat i d'adherir-s'hi; i el seu exercici no pot ésser impedit mentre es respecti el just ordre públic» (DH & 2);

–»la protecció del dret a la llibertat religiosa pertoca, de la manera pròpia de cadascú, tant als ciutadans com als grups socials, tant als poders civils com a l'Església i a les altres comunitats religioses, d'acord amb la respectiva obligació envers el bé comú» (DH 6 & 1).

És a tots notori que d'ençà de la promulgació solemne d'aquests ensenyaments conciliars l'Església amb el seu suprem magisteri no ha cessat d'inculcar-los i reivindicar-los, com veritats que han d'inspirar i dirigir tant la tasca missionera com l'activitat quotidiana. Ressonen les paraules tan repetides pels darrers Papes: «la fe es proposa, no s'imposa».

d) D'altra banda, la llibertat religiosa forma part de la més ampla llibertat de pensament, de ciència i d'investigació en aquest camp, que encamina a destriar bé allò revelat –que forma part del «dipòsit de la fe», com li plagué recordar al beat Joan XXIII en el discurs inaugural del Concili– i allò altre que pot ser discutible o susceptible de reformular-se millor. Aquí val aquella màxima tan divulgada de sant Agustí: «in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas».

Ara bé, és prou evident i constatable que com més hom restringeix l'àmbit d'allò opinable, digne d'un aprofundiment i una expressió més grans, i ho estèn a qualsevol àmbit de pensament, es corre el risc d'intentar absolutitzar i sacralitzar allò deixat a la lliure discussió dels homes, per integrar-ho en una cosmovisió estanca religiosa, amb el perill d'incidir en el fonamentalisme, capaç de fixar una postura d'imposició, intransigència i desqualificació de qualsevol altra opció.

Aprofundint en aquest camp, el Concili Vaticà II ens forní d'un antídot contra aquest perill en reivindicar la justa autonomia de les realitats temporals entesa com que «les coses creades i les mateixes societats posseeixen lleis i valors propis», de manera que «totes les coses són dotades de la pròpia fermesa, veritat, bondat, de les pròpies lleis i ordre que l'home ha de respectar, reconeixent els mètodes propis de cada ciència...». Això evidentment no contradiu que les coses temporals, com a creades, depenen de Déu, i qui el reconeix les usa en referència a Ell mateix (GS 36).

3) La figura de Ramon de Penyafort immergida en la problemàtica del seu temps

Voldríem acabar amb un intent de perfilar, després de tot el que hem anat exposant, quina personalitat emergeix en la figura de sant Ramon de Penyafort. ¿Fou primer un acèrrim defensor de les essències o un home pròxim i comprensiu de les limitacions dels seus semblants? ¿Adust, exigent debel·lador com un nou baptista davant dels desgavells del seu temps o més aviat profeta que intenta no apagar el ble que fumeja? Fins a quin punt el servei a l'Església en la salvaguarda de la disciplina i de la fe frenà els seus impulsos personals proclius a una suavitat i una moderació més intenses?

En primer lloc, és clar que sant Ramon està convençut i ensenya que la fe no s'entén més que com una opció essencialment lliure, quelcom que no es pot imposar coactivament. En aquest sentit s'empara en la tradició més antiga i genuïna de l'Església (hem vist que cita Gregori el Gran, com també altres sants Pares: Jeroni, Orígenes, etc.), tradició que, malgrat dissonàncies que conjunturalment s'hagin pogut donar, travessa tota la seva història –n'acabem de veure uns trets paradigmàtics en Bartolomé de las Casas i Francisco de Vitoria– i és tothora urgida i presentada com única escaient, actual i

insubstituïble. Encaixa amb el que anem dient la característica de l'esperit missioner, que hem constatat en sant Ramon de Penyafort: la imprescindible llibertat per a accedir a la fe, la gràcia d'invitar-hi «amb afalacs» (que interpretem com motivacions perquè hom percebi com a avantatjoses i racionals, lluny per tant d'interessos malsans o egoistes) i «suavitat» (llenguatge semblant al que emprarà De las Casas prop de tres segles més tard), i en un marc que ens mantingui oberts als altres, és a dir, en diàleg interconfessional i apreciació de les llavors de veritat, pouades de l'estudi d'autors pagans (aquí trobem un enllaç entre les intuïcions de Ramon de Penyafort i Ramon Llull, segons que ja hem notat).

Però Ramon de Penyafort no fou un teòric ni tampoc un pràctic d'experiència personal i directa en l'específica causa de les missions. Hem de reconèixer que la seva tasca fou bon punt més complicada: perquè fou en tant que jurista i home de cúria que, dedicant-se per vocació a la propagació de la fe, hi transvasà una sensibilitat humana i apostòlica difícil de trobar en la mera obediència als cànons.

Així no és d'estranyar, ans bé ha de considerar-se justa i equitativa l'opinió que n'expressen els tres autors que majorment hem anat citant al llarg d'aquest treball, els quals coneixen prou bé no sols les facetes personals del sant, sinó també el context en què li tocà de viure. Val la pena que, per acabar, reportem concisament llur testimoni.

A part dels elogis i admiració pel sant que expressa el seu biògraf clàssic Ferran Valls i Taberner, segons que hem pogut anar comprovant, plau esmentar que dedica els seus dos últims capítols a «La mort i la glorificació de sant Ramon» (cap.17, 217-220) i «El valor i la significació doctrinal de l'ideari de sant Ramon de Penyafort» (cap.18, 221-236). D'altra banda, ja en el prefaci de la seva biografia havia escrit: «el caràcter d'aquest sant, el seu temperament organitzatiu, el seu esperit metòdic, el seu sentit de ponderació i de justícia i el seu exemple apostòlic es manifesten en els seus actes i els seus escrits d'una manera tan notòria i persistent que donen a la seva vida i a la seva personalitat un to d'unitat i de coherència, una nota de correlació constant entre la ideologia i l'actuació, una expressió de conseqüència i de perseverança en la pràctica de les concepcions pròpies».[66]

El pare Llorenç Galmés, O.P., per la seva part escriu: «Ramon

66. Vegeu obra citada, 73.

visqué molt el conflicte de la societat cristiana del seu temps amb els heretges i hi esmerçà molt de treball, cosa que ha deixat reflectida en nombrosos escrits. Sota l'escorça d'un estil lacònic, fred o aparentment mancat d'emoció, gairebé lapidari, amaga un sentit humà que no passa desapercebut a l'investigador dels fets». I continua dient: «Sant Ramon es mou en una dialèctica en què s'harmonitzen el més pur sentit cristià i respecte a les lleis de l'Església amb els postulats de la persona humana sobre la qual han de recaure unes vegades premis que ennobleixen, i altres vegades, intervencions dures que fan pensar» Ell, però, d'acord amb l'esperit de sant Domènec, serví l'Església amb fidelitat i no donà peu a excessos que es produïren després d'ell.[67]

Finalment, el pare Miquel Batllori, S.I., presentant la figura de sant Ramon de Penyafort en el context de la història politicoreligiosa de Catalunya-Aragó,[68] no s'està de dir que «s'equivocaria el qui intentés deduir l'actitud personal de Penyafort, davant els heretges del seu temps, de les seves obres purament doctrinals», i invita a confrontar el que aquí diu, tal volta amb un to «a voltes excessivament juridicista, amb la seva pràctica, sempre matisada, sempre desitjosa de salvar la bona fe dels altres, sobretot de les persones senzilles, que podien aparèixer inclinades, sense malícia ni responsabilitat, vers els nous corrents hererodoxos». Això resulta més clar fixant-nos en les orientacions i pautes de tractament envers els heretges a la Tarraconense, que tramet des de Roma el 30 d'abril de 1235.[69] I continua dient el pare Batllori que «la mateixa actitud comprensiva transparenten les instruccions que el 1234 Penyafort havia enviat[70] al prior dels dominics i al ministre dels franciscans de Tunis sobre les excomunions en què podien incórrer els arroms o esclaus cristians i els marxants espanyols i italians que comerciaven i convivien amb islamites, comprensió molt humana i subtil, com notà Josep Maria Font i Rius en el seu bell article *Ramón de Penyafort: influencia del santo en la sociedad de su tiempo.*

Finalment, creiem que ha valgut la pena evocar, ni que fos de

67. Vegeu «Clàssics del Cristianisme, 75», "Introducció", 33-35. I en la corresponent nota 20 ho avala amb la citació d'autors destacats.

68. Vegeu *A través de la història i la cultura*, 49-50.

69. És el Doc. IV publicat a l'obra esmentada, «Clàssics dels Cristianisme, 75», 142-145.

70. A propòsit dels dubtes sotmesos al papa Gregori IX, segons que hem explanat en el segon dels Documents analitzats del nostre autor.

passada, en el context de la vida i activitat de Penyafort, la figura emblemàtica del Beat Ramon Llull, a qui es deu la dedicació de tota la seva persona a la missió de predicar la fe cristiana –missió essencial i indefugible de l'Església, com no es cansava de dir i escriure–; en la qual cosa trobà plena sintonia i animació per part del cèlebre dominic del convent de Santa Caterina de Barcelona; amb qui coincidia àdhuc en els mètodes (escoles de llengues, formació espiritual intensa, contemplació, respecte mutu i proximitat en el tracte), si bé fou únicament el Llull qui es llançà directament a la gran aventura de propagar la fe, sense estalviar-se el risc de la pròpia vida. Ja hem fet notar que en això que –juntament amb l'enorme producció literària i el foment de la llengua catalana, com una de les més difoses del seu temps– l'ha fet una de les celebritats més eminents, hi tingué versemblantment molt a veure la trobada amb el sant dominic a Barcelona, abans d'emprendre la seva formidable empresa.

Certament la personalitat de Ramon de Penyafort és rica, oberta, incapaç de circumscriure's en un article. Aquí ens hem fixat en la vessant missionera i de compromís de cara al diàleg amb els qui professen diferent Credo, en la forma com això resultava comprensible i acceptable al seu temps.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

Carta de sant Ramon al mestre general de l'Orde a propòsit del fruit de les missions al nord d'Àfrica i regnes musulmans d'Espanya

Edit. Fratis Gerardi de Fracheto, O.P., *Vitae frarum ordinis Praedicatorum, necnon Chronica ordinis ab anno MCCIII usque ad MCCLIV ad fidem codicum manuscriptorum accurate recognovit, notis breviter illustravit Fr. Benedictus Reichert* (Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Historica) (volumen unicum), Lovaina, 1896. pp. 309-310

El mateix text traduït al català es troba a «Clàssics del Cristianisme, 75», pp. 161-162

Barcelona 1260?

Magistro Ordinis, frater Raymundus de Pennaforti, salutem. Fructus qui fit per ministerium ordinis fratrum in Africa: Primo inter Milites christianos commorantes ibidem, quorum est non modica multitudo, qui esuriunt verbum Dei. Secundo inter Aramos, qui sunt christiani, sed sarracenorum servi, nec intelligunt nisi linguam arabicam et desiderio magno desiderant fratres, ut instruantur et confirmentur ab ipsis. Tertio in apostatis, qui per diligentiam fratrum revocantur ad fidem, et nonnulli christiani ad apostatandum parati, sive propter nimiam paupertatem sive propter sarracenorum seductionem, per sollicitudine fratrum retinentur et conservantur in fide. Quarto quia tam sarraceni quam etiam multi christiani seducti ab eis, qui credebant omnes christianos esse idolatras propter imagines, quas in ecclesia venerantur, sunt per gratiam Dei per doctrinam fratrum ab errare huiusmodi revocati. Quintus fructus est circa christianos captivos, qui instruuntur et confirmantur a fratribus et frequenter liberantur omnino. Sextus fructus est inter sarracenos, apud quos et maxime potentiores et nobiliores, et etiam apud ipsum Miramulinum sive regem Tunisii, tantam contulit eis Dei gratiam et favorem, ultra quam ad presens expediat scribere, quod ianua videtur aperta quasi ad inestimabilem fructum, dum tamen messores non desinunt; et etiam iam multi ex ipsis, maxime apud Murtiam, tam in occulto quam in manifesto sunt conversi ad fidem.

2

Respostes als dubtes formulats sobre la comunicació dels cristians amb els sarraïns[71]

X. Ochoa i A. Alonso, *S. Raimundus de Pennaforte*, dins la col·lecció «Universa Bibliotheca Iuris», curante Instituto Iuridico Claretiano, Roma, 1978, vol. I, tom C, *Responsiones ab dubitabilia circa communicationem christianorum cum saracenis*, col. 1023-1036, i núm. marginals que van de l'1 al 40.

El mateix text traduït al català es troba a «Clàssics del Cristianisme, 75», corresponent al doc. 2, pp. 133-139.

[SUMMARIUM: 1. Utrum sint excommunicati vendentes arma et præstantes auxilium sarracenis.-2. Quid in casu contineantur sub nomine armorum.-3. Item, sub nomine auxilii.-4. Utrum sint excommunicati christiani mercatores, qui portant victualia sarracenis.-5. Item, portantes arma ob propriam defensionem et postea occasionaliter eadem vendentes sarracenis.-6. Item, vendentes christianos sarracenis.-7. Item, furentes iudæos vel sarracenos et eosdem vendentes sub falso nomine christianorum.-8. Item, christiani qui, conversantes cum sarracenis, obligant, necessitate compulsi, aliquos de familia.-9. An liceat christianis captivis baptizare furtive infantulos sarracenorum.-l0. An liceat communicare et præstare auxilium christianis qui postmodum fiunt sarraceni.-l1. Item, alteri coniugum qui labitur in hæresim.-12. Qualiter procedendum cum fratribus spiritualibus matrimonio copulatis ante adventum Fratrum O.P.. vel O.F.M. in regno Tunicii.-13. Item, cum illis arronibus qui facile vovent et iurant, et deinde auctoritate propria infringunt vota et iuramenta.-14. Item, cum iis qui accommodant denarios vel alias res ad fortunam maris.-15. Item, cum cruce signatis, qui propter infirmitatem, paupertatem vel timorem sarracenorum vorum implere non possunt.-16. Utrum liceat Pratribus aliquando celebrare Missam ante auroram.-17. Item, cum post hesternam comestionem usque ad horam celebrationis non dormierunt.-18. Item, cum vestimentis non benedictis.-19. Item, consecrare chrisma et oleum infirmorum.-20. Item, absolvere excommunicatos qui ad Sedem Apostolicam commode accedere non possunt.-21. Utrum teneantur restituere qui furantur decimas sarracenorum.-22. Item, de usuris cum eisdem contractis.-23. Utrum portantes ferrum de una terra sarracenorum

71. P Incipiunt casus Fratris Raymundi; O Incipit quædam declaratio; E Quædam consultationes domini Papæ et earundem responsiones; A Incipiunt novæ decretales a magistro Remundo, pænitentiario Papæ editæ.

in aliam, sint excommunicati.-24. Item, illi qui apportant sarracenos cum armis suis.-25. Item, illi qui apportant ligna parvicula.-26. Item, stuppam, canapum et similia.-27. Item, cultellos parvissimos et clavos minutissimos.-28. Item, qui capiunt clericos latrones verberando eos; cum prælati non sint.-29. Item, qui permutant cultellum cum arcu vel aliud simile.-30. Quando absolvendi inveniuntur in necessitatis articulo.-32. Quid faciendum de clericis negotiatoribus cum scandalo.- 33. Quid faciendum cum illis qui apportant prohibita ignorantes esse prohibita.-34. Item cum illis qui apportant prohibita, sed, quam cito sciunt illa esse prohibita, nolunt ea vendere sarracenis.-35. Item, cum illis qui vendiderunt partem, et alia pars superest ad vendendum.-36. Item, cum illis qui petunt absolutionem causa maris.-37. Item, cum illis qui vendunt prohibita sarracenis, ignorantes poenam excommunicationis, et quam cito sciunt, recuperant res venditas.-39. Utrum excommunicati vitandi sint ante denuntiationem.-40. Utrum sint excommunicati qui, compulsi necessitate vivendi vel debita solvendi, præstant auxilium vel cooperationem sarracenis, sola ratione mercedis materialis.]

Dilectis in Christo[72] Priori de Ordine Prædicatorum[73] et[74] Ministro de Ordine[75] Fratrum Minorum[76] in regno Tunicii[77] commorantibus[78] Frater Raymundus, domini Papæ pænitentiarius, salutem in Domino[79].

Postulastis[80] per Sedem Apostolicam edoceri quid in subsequentibus tenere articulis debeatis. Perlectis itaque coram Domino Papa subscriptis articulis, responsiones ipsius,[81] quas deliberatione habita edidit cuilibet articulo, duxi de speciali mandato suo[82] fidelitcr subnectendas,[83] ut in foro[84] pænitentiali, iuxta tenorem ipsarum, intrepide[85] iudicetis.

1.- Cum ex constitutione domini[86] Innocentii, sint excommunicati qui

72. VEA *add.* N.
73. E prædicantium.
74. VEA *add.* N.
75. EA *om.* de Ordine.
76. F *om.* Dilectis - Minorum.
77. F in regno Tunicii *subst.* apud Tunicium.
78. E commorantium.
79. E *om.* in Domino.
80. P Postulatis.
81. E responsiones istius *subst.* responsione illius.
82. VEA sic.
83. VA subnotandas.
84. E forma.
85. O indubitanter.
86. VEA *add.* Papæ.

vendunt naves[87] vel deferunt arma, vel ferrum,[88] vel impendunt aliquod auxilium[89] sarracenis, quid est quod[90] ianuenses vendunt naves, et maxime veteres, sarracenis,[91] dicentes hoc non fuisse sibi prohibitum a prælatis suis.

Respondemus: qui deferunt naves[92] vel lignamina[93] galearum, arma vel ferrum sunt excommunicati, quocumgue tempore hoc faciant, et hoc per utrumque Concilium.

Qui[94] vero alia deferunt in dispendium Terræ Sanctæ, sunt excommunicati per ultimum[95] Concilium; vel si[96] ad impugnandum christianos, sunt excommunicati per primum Lateranense Concilium.[97]

2. Similiter hispani dant vel vendunt calcaria,[98] frena, et sellas, de quibus dubitamus utrum sint arma computanda.

Respondemus: si[99] tempore guerræ hoc faciunt, excommunicati sunt.

3. Item, si[100] sub[101] nomine auxilii continentur victualia ut dicitur, quod est[102] quod[103] hispani vendunt arietes et oves et huiusmodi, et pisani et ianuenses[104] vinum, frumentum, legumina, castaneas, avellanas[105] et huiusmodi,[106] sarracenis, dicentes talia non esse prohibita sibi[107] a prælatis suis,[108] et ideo in dubitationem inducimur utrum prædicti omnes[109] sint excommunicati.

87. A *add.* et maxime veteres.
88. P *om.* vel ferrum; F vel ferunt.
89. A *add.* et quodcumque laneum.
90. V quid est quod *subst.* quicumque; O quidam; E quandoque.
91. A *om.* quid est - sarracenis.
92. F *om.* naves.
93. A ligamina.
94. E Quia.
95. A utrumque.
96. A *om.* si.
97. A *om.* Concilium; F *om.* Quia vero alia -- Lateranense Concilium.
98. A calciamenta.
99. E *add.* in.
100. VEA *om.*
101. F *om.*
102. VEF quod est *subst.* quidem.
103. E per; F *om.*
104. O pavenses.
105. A *om.* castaneas, avellanas.
106. O *om.* el huiusmodi.
107. VEAF eis.
108. *om.* suis.
109. F prædicti omnes *subst.* tales.

Respondemus: sunt utique tempore guerræ huiusmodi[110] vendentes sarracenis qui pugnant[111] cum[112] christianis,[113] et hoc per primum Lateranense[114] Concilium.

4. Item, quidam christiani mercatores onerant naves suas[115] annona et aliis victualibus in quibusdam partibus sarracenorum ubi est fertilitas, et portant in alias partes sarracenorum[116] facientium guerrram[117] christianis. Qui, inquam,[118] sarraceni fuissent forsitan[119] destructi, tum ex caristia tum[120] ex guerra, nisi per huiusmodi[121] mercatores[122] eis fuisset subventum in victualibus.[123] Cum igitur huiusmodi deportatio victualium maximum sit auxilium sarracenis, sive sit guerra sive non, quærimus utrum[124] tales sint excommunicati.

Respondemus: sunt utique, secundum proximam responsionem.[125]

5. Item, utrum sit excommunicatus qui portat arma, gladium videlicet, lanceam vel cultellum vel huiusmodi in terram sarracenorum, non cum proposito vendendi, sed ad sui defensionem, et postmodum, occasione pecuniæ,[126] vendit eadem sarracenis.

Respondemus: sunt excommunicati.[127]

6. Item, utrum sint excommunicati qui vendunt christianos sarracenis, maxime cum tales, postquam venduntur, a sarracenis[128] compelluntur fieri[129] sarraceni pro maiori parte.

Respondemus: non sunt excommunicati, sed mortaliter peccant.

110. VEA hoc; F vel; P *add.* venditores vel.
111. P impugnant sarracenis qui pugnant.
112. P *om.*
113. A *om.* sarracenis qui - christianis.
114. VP lateranensem; EF lateranum.
115. A *om.*
116. V *om.* ubi est-sarracenorum.
117. A iniurias.
118. AF umquam.
119. O *om.*
120. P tum ex caristia tum *subst.* cum esset cariastiam cum est; O cum esset caristia cum.
121. P hos.
122. O mercationes.
123. A eis fuisset subventum in victualibus *subt.* subventum in victualibus fuissent relevati; E *om.* eis.
124. P *add.* isti.
125. A rationem.
126. F occasione pecuniæ *subst.* causa penuriæ.
127. A Excommunicatus est.
128. A *om.* postquam venduntur a sarracenis.
129. A esse.

7. Item, quidam furantur iudæos vel sarracenos, et maxime feminas, et ducentes eas in terram sarracenorum, per coactionem vel alias,[130] faciunt[131] eas[132] profiteri coram sarracenis, quod sint christiani sive christianæ, et[133] sub nomine christiano vendunt eos vel eas sarracenis. Quærimus utrum tales sint excommunicati propter iniuriam quam faciunt nomini christiano in huiusmodi venditione.[134]

Respondemus:[135] non sunt excommunicati, sed mortaliter peccant.

8. Item, utrum sint excommunicati milites christiani vel alii, qui conversantes[136] cum[137] sarracenis,[138] obligant vel impignorant[139] viros vel feminas de familiis suis sarracenis,[140] necessitate compulsi, et[141] maxime qui eos obligant nec credunt se posse sufficere ad redemptionem eorum. Contingit autem multoties, quod taliter obligati, et maxime pueri ve1 puellæ,[142] fiunt postmodum[143] sarraceni, et si[144] postea repetuntur non redduntur.

Respondemus: similiter.[145]

9. Item, quidam captivi christiani sive christianæ conversantur cum sarracenis habentibus infantulos.[146] Quærimus utrum possimus talibus christianis sane[147] consulere ut baptizent furtive eos infantulos,[148] sine[149] voluntate et conscientia parentum, sub spe quod si[150] taliter baptizati decedant antequam attingant[151] annos discretionis salvabuntur, licet præsumatur

130. F per coactionem vel alias *subst.* per communicationem vel alias; E *om.* per coactionem; A *om.* vel alias.
13l. F *om.*
132. F *om.;* EA eos.
133. OF *add.* sic
134. A *om.* in huiusmodi venditione.
135. O *add.* quod.
136. VEA conversantur.
137. A *add.* christianis et.
138. F *om.* conversantes cum sarracenis.
139. A *om.* vel impignorant.
140. F *add.* cum quibus conversantur.
141. O *om.*
142. A *om.* maxime pueri vel puellæ.
143. A *om.;* E postea.
144. A cum.
145. F *add.* ut supra.
146. E infantulos *subst.* eos in famulos.
147. V sanis; A *om.* christianis sane.
148. E eorum infantulos; FA *om.* eos infantulos.
149. P *add.* consensu.
150. EA *om*
151. F veniant; AVF *add.* ad.

de talibus[152] baptizatis, quod cum[153] annos discretionis attingerint, displicebit eis fuisse baptizatos,[154] si eis constiterit de baptismo suscepto.[155]

Respondemus: baptizentur[156] tales.

10. Item, sunt quidam qui fuerunt christiani et postmodum facti sunt sarraceni; alii in minori ætate,[157] alii iam[158] adulti: alii[159] ex ipsis[160] sunt liberi, alii[161] captivi.[162] Cum omnes[163] errent contra articulos[164] fidei negantes Christum esse Deum et Dei Filium,[165] negantes etiam Incarnationem eius et Passionem,[166] quærimus si cum talibus possint communicare[167] patres vel matres eorum, vel huiusmodi coniunctæ personæ vel quilibet alius indifferenter, et cum illis maxime quia[168] facti sunt sarraceni ignorantes articulos fidei, vel quia fuerunt ab[169] infantia captivi[170] vel alias quacumque negligentia mediante cum prædictæ personæ vix videantur nobis quod[171] possit abstinere commode[172] a communione prædictorum, tum propter carnalitatem qua eos diligunt utpote filios suos,[173] tum quia recipiunt ab eis victualia.

Respondemus: possunt eis communicare[174] causa correctionis vel necessitatis,[175] et recipere ab eis victualia in necessitate,[176] et maxime[177] parentes[178] vel aliæ coniunctæ personæ.

152. PO *add.* vel de taliter.
153. VF *add.* ad.
154. V *add.* scilicet.
155. F *om.*
156. VA baptizentur *subst.* baptizati habentur.
157. A minori ætate *subst.* minoritate.
158. E *om*
159. A *add.* iam.
160. V *add.* facti.
161. E sunt.
162. A *om.* alii captivi.
163. A *om.;* V *add.* tales.
164. AVEF in articulis.
165. V Christum esse Deum et Dei Filium *subst.* esse Deum et Christum Dei Filium; A esse Deum et Deum esse Filium.
166. F *om.* negantes etiam Incarnationem eius et Passionem; V *om.* etiam; A *subst.* et Incarnationem eius et Passionem.
167. A cohabitare.
168. P qui.
169. F in.
170. VE captivati.
171. A *om.* videantur nobis quod.
172. F commodum; A domo.
173. A *om.*
174. A cohabitare.
175. F caritate.

11. Item, si alter coniugum labatur in hæresim, utrum possit communicare vel cohabitare ei alter qui remanet in fide.

Respondemus: potest, si vult,[179] dummodo sine contumelia Creatoris,[180] et si non pertrahat[181] eum[182] ad mortale peccatum.[183] Sed tutius est ut, auctoritate[184] Ecclesiæ, a tali cohabitatione recedat.

12. Item, quærimus qualiter[185] procedemus cum fratribus spiritualibus[186] matrimonio copulatis ante adventum nostrum in regno[187] de Tunici.[188] Timemus enim ex separatione talium, vel magnum scandalum vel apostasiæ periculum secuturum, in quod ipsi[189] facile dilabuntur, maxime cum[190] clerici sub quorum cura erant tunc[191] cum contraherent, super hoc ab ipsis[192] consulti, contractum huiusmodi non[193] dissuaderent nec interdicerent,[194] immo potius auctoritatem[195] contractui[196] præberent inter tales in facie Ecclesiæ matrimonium[197] sollemniter celebrando.[198]

Respondemus: si potest fieri absque scandalo vel periculo apostasiæ, separentur tales: alioquin secreto[199] in foro pænitentiali,[200] dispensetur cum contractis, et districte ac publice inhibeatur[201] ne de cetero similia fiant.[202]

176. P et recipere ab eis victualia in necessitate *subst.* vel in communicate; O *add.* vel communicate; F *om.* victualia; A *om.* in necessitate.
177. F *om.;* P *add.* inter.
178. F parentes *subst.* pater et mater.
179. A *om.* si vult.
180. A *add.* sit.
181. P contrahat; O protrahat.
182. AVEF *om.*
183. AVEF *om.*
184. A occasione.
185. A quomodo.
186. A *add.* in.
187. OA regnum.
188. V de Tunis; O Tunicii; A de Cuniis.
189. in quod ipsi *subst.* ita quod; E etiam quod ipsi; A quia.
190. V *om.*
191. E *om.*
192. VEA episcopis.
193. A ut.
194. A introducerent.
195. P *add.* contractam vel.
196. O certam.
197. A matrimonium *subst.* nullam prohibitionem.
198. E celebrato.
199. PA *om.;* O in secreto.
200. P *add.* in secreto.
201. V iubeat.
202. F *om.,* Item quærimus qualiter - similia fiant.

13. Item, arrones,[203] quorum curam gerimus, sunt multum[204] proni et faciles ad vovendum et iurandum quædam licita,[205] puta non bibere vinum[206] et huiusmodi, quæ postmodum, sine magna difficultate non possunt observare: immo ipsi[207] auctoritate[208] propria infringunt vota et iuramenta sua, etiam[209] si nos non dispensemus cum eis. Unde indigeremus, si fieri posset, ut possemus cum talibus aliquatenus dispensare.

Respondemus: dispensetur cum talibus per commutationem poenæ et inhibeatur[210] ne sint proni ad vota similia emittenda.[211]

14. Item, qualiter procedemus cum hiis qui accommodant denarios vel alias res ad fortunam maris; et utrum huiusmodi[212] sit usura,[213] cum plus accipiant quam dent.[214]

Respondemus: procedatur sccundum novam decretalem *Naviganti.*[215]

15. Item, de dispensatione cum hiis qui, post crucis signationem, venerunt in terram sarracenorum et postmodum, multis de causis impediti, utpote quia[216] duxerunt uxores sub[217] tacito quod essent cruce signati, vel quia non audent recedere propter metum sarracenorum.

Respondemus: iniungatur alia pænitentia cruce signatis, qui propter infirmitatem, paupertatem vel timorem sarracenorum votum implere non possunt; alii gravibus accupationibus detenti, non implicent se aliis, sed illis expeditis prosequantur votum.

16. Item, utrum liceat nobis celebrare Missam ante auroram propter timorem in quo[218] sunt isti quorum curam gerimus, et maxime in diebus

203. V barones; PO atrones; F arronii,

204. POE multi.

205. V illicita.

206. E *add.* et similia.

207. A *om.*

208. V *add.* sua.

209. F *om.*

210. V ut possemus - inhibeatur *subst.* ut possemus cum talibus per commutationem poenæ dispensare. Respondemus: potest dispensari cum eis de licentia Papæ vel Episcopi dioecesani, et inhibeatur; E ut possemus cum talibus aliquatenus dispensare. Respondemus: dispensetur cum talibus per commutationem poenæ, et inhibeatur.

211. F admittenda.

212. Et utrum huiusmodi *subst.* utrum et hoc; F *om.* huiusmodi.

213. F sint usurarii.

214. P debeant.

215. X. 5. 19.19.

216. A qui.

217. PO ibi.

218. P in quo *subst.* iniquorum; O in quorum partibus.

paschalibus, in quibus nec aliter nobis commode[219] sufficeret tempus ad celebrandum divina et ad[220] populum communicandum.

Respondemus: potest aliquando[221] fieri propter metum[222] sarracenorum; alias non, nisi in nocte Nativitatis.[223]

17. Item, utrum liceat celebrare illi qui post hesternam comestionem usque[224] ad horam celebrationis non dormivit, vel quia non potuit, vel[225] propter occupationes licitas.

Respondemus: potest utique; si celebraturus credat cibum iam digestum.[226]

18. Item, utrum liceat celebrare cum vestimentis[227] et maxime[228] corporalibus non benedictis, causa necessitatis.

Respondemus: non licet.[229]

19. Item, utrum liceat nobis[230] consecrare chrisma et oleum infirmorum et cathecumenorum cum uno socio tantum[231] vel duobus,cum plures habere non potuerimus.

Respondemus: licet Episcopo.

20. Item, cum ex indulgentia domini Honorii, nobis[232] liceat excommunicatos illos absolvere, qui ad Sedem Apostolicam commode non possunt accedere causa absolutionis, quærimus quid notare velit illud «commode»,[233] et utrum possimus excommunicatos illos[234] absolvere qui non[235] tenentur ire ad curiam, prius præstito iuramento quod quam citius[236] poterunt mandatum[237] ecclesiasticum adimplebunt in suorum præsentia prælatorum, et utrum teneat absolutio illorum, quam bona conscientia

219. A commodum.
220. A propter;
221. V illud; A *om.*
222. AVEF timorem.
223. A *add.* Domini.
224. A *om.*
225. A *add.* quia
226. F *om.* Item de dispensatione cum - cibum iam digestum.
227. V *add.* non consecratis; PO *om.* cum vestimentis.
228. A *add.* cum.
229. V Respondemus: non licet *subst.* Respondemus, non; A Respondeo quod non.
230. A *om.*
231. V *om.*
232. E non.
233. A incommodum; VEA incommode.
234. E *om.*
235. V *om.*
236. O quam citius *subst.* quam prius; A quantocius.
237. PO *om.*

hucusque[238] fecimus circa[239] huiusmodi; sin autem quid nos[240] oporteat facere.

Respondemus: intellegitur non posse accedere commode,[241] ubi iustum impedimentum est,[242] puta infirmitatis, senectutis,[243] multæ paupertatis et similia, quæ melius dispensantis providentia, quam verbi expressione, possunt comprehendi.

Illos autem qui non tenentur ire ad curiam, sed a suis prælatis possunt[244] absolvi, potestis absolvere, quia dominus Papa concedit hoc vobis,[245] dum tamen[246] sint commorantes.

Absolutio quoque facta a vobis hucusque de talibus, vel ab illis[247] fratribus, qui fuerunt in regno marochitano,[248] non tenet nisi fuissent subiecti vestri[249] vel[250] ipsorum, aut vobis vel eis fuisset indultum; unde taliter absoluti[251] remittantur ad suos prælatos, vel ad illos[252] quibus absolvendi tales fuerit indulta potestas.[253]

21. Item, de his qui furantur decimas sarracenis[254] utrum eisdem teneantur restituere.[255]

Respondemus: tenentur restituere.[256]

22. Similiter utrum teneantur[257] de usuris contractis[258] restituere sibi.[259]

Respondemus: restituere eis[260] tenentur.

238. P usque huc.
239. A contra.
240. E *om.*
241. V commodum.
242. P *om.;* A sit.
243. P *om.*
244. E *om.* possunt comprehendi - possunt.
245. A *om.* quia dominus Papa concedit hoc vobis.
246. A dum tamen *subst.* dummodo vobiscum.
247. A ab illis *subst.* a.
248. V maioricano; O marrochitano; E maiori bono; A maiorichano.
249. O nostri; E nobis.
250. VA *om.* vestri vel.
251. P *om.*
253. V *om.*
253. F *om.* Item, cum ex indulgentia - indulta potestas.
254. A sarracenorum.
255. A reddere.
256. V *om.* Respondemus: tenentur restituere; FA *om.* restituere.
257. A similiter utrum teneantur *subst.* Item.
258. O certis.
259. F restituere sibi *subst.* eis; A si teneantur restituere; O *om.* sibi.
260. FA *om.* Restituere sibi.

23. Item, super quibusdam aliis[261] articulis similiter[262] dubitamus. Primo, utrum[263] portantes ferrum de una[264] terra sarracenorum in aliam[265] sint[266] excommunicati.

Respondemus: non, nisi fiat in dispendium Terræ Sanctæ, vel alias contra christianos.[267]

24. Item, et illi qui apportant sarracenos[268] cum armis suis.

Respondemus ut supra.

25. Item, quidam apportant[269] ligna parvicula. Dubitamus utrum de huiusmodi[270] lignaminibus intellegatur canon.[271]

Respondemus: si ad[272] naves vel ad machinas[273] ad impugnandum christianos vel dispendium Terræ Sanctæ,[274] sunt excommunicati.

26. Item, sunt[275] qui apportant stuppam,[276] canapum et picem, et funes et similia.

Respondemus ut supra, proximo.[277]

27. Item, cultellos[278] parvissimos et clavos minutissimos,[279] et isti qui[280] vendunt vel dant, utrum sint exeommunicati.

Respondemus[281] ut supra.[282]

28. Item, sunt aliqui qui[283] capiunt clericos latrones verberando eos,[284]

261. A *om.*
262. F articulis similiter *subst.* capitulis et articulis; A *om.* similiter.
263. E an.; VA *om.*
264. F *om.*
265. F *add.* terram eorundem.
266. VA si sunt.
267. A alias contra christianos *subst.* alias christianis.
268. E sarracenis; A sarracenis opem.
269. O portant; F *præm.* qui.
270. P hiis.
271. E *om.* de huiusmodi - canon.
272. F et; AVE *om.*
273. F *om.*
274. F *add.* apportant.
275. EF *add.* quidam; A *om.*
276. E *add.* vel; FA *add.* et.
277. O proxime; A *om.*
278. O cullillos.
279. F munitissimos.
280. E veI.
281. F *om.*
282. V *om.* Item, quidam apportant - ut supra; A *om.* Item cultellos - supra.
283. V sunt aliqui qui *subst.* super quibusdam qui aliquando; EA sunt quidam qui; F sunt quidam aliquando qui; P *om.* sunt.
284. PAVEF *om.*

cum prælati non sint; utrum sint excommunicati. Et si sunt, utrum possimus eos absolvere.

Respondemus:[285] sunt,[286] nisi[287] de mandato prælatorum[288] hoc faciant, et id rebellio exigat talium clericorum. Potestis autem eos absolvere si sit vobis indultum, alias non.

29. Item, sunt alii qui[289] volunt[290] permutare[291] cultellum cum arcu[292] vel e converso, vel aliud consimile, utrum qui fecerint sint excommunicati.

Respondemus: non, nisi fiat in dispendium Terræ Sanctæ, vel ad impugnandum christianos.[293]

30. Item, qui intellegantur commorantes, utrum qui[294] per annum vel dimidium moram fecerint intellegantur commorantes.[295]

Respondemus: qui proponunt[296] de cetero[297] ibi morari, maxime si iam morati sunt per annum.[298]

31. Item, cum contineatur in indulgentia quod possimus absolvere in necessitatis[299] articulo, dubitamus de quo articulo[300] intellegatur, si[301] pro qualibet febre vel fluxu.

Respondemus: ubi timetur[302] vel timeri potest periculum mortis.[303]

32. Item, quid faciendum sit de clericis negotiatoribus, cum scandalum generent.

Respondemus: compescantur a prælatis suis per[304] censuram ecclesiasticam, vel per aliam poenam canonicam.[305]

285. PO *om.*
286. O *add.* excommunicati.
287. P nonnisi.
288. V *add.* suorum.
289. O sunt aliqui qui *subst.* sunt aliqui seu aliis qui; F alii qui; A si aliqui; V *præm.* si
290. P nolunt.
291. P *om.*
292. F *add.* sarraceni.
293. A *om.* Terræ Santæ vel ad impugnandum christianos.
294. V *om.*
295. O *om.* utrum qui per - commorantes.
296. P proponuntur.
297. A *om.* de cetero.
298. F *om.* Item qui intelligantur - sunt per annum.
299. A mortis.
300. VPO *om.* dubitamus de quo articulo.
301. P *om.*
302. E timemus.
303. F *om.* Item, cum contineatur - periculum mortis.
304. PO *om.*
305. F *om.* Item, quid fatiendum - canonicam.

33. Item, sunt quidam qui apportant prohibita[306] ignorantes esse prohibita, utrum sint excommunicati, et si sunt, utrum possimus eos absolvere.

Respondemus: cum[307] utroque Concilio prohibita sint et publicata,[308] non licet ignorare; tamen absolvantur ad minus ad cautelam.

34. Item,[309] quid de illis faciendum est qui apportant prohibita,[310] et quam cito sciunt illa[311] esse prohibita, reportant et nolunt vendere sarracenis.

Respondemus: non sunt excommunicati.

35. Similiter sunt quidam qui apportant res prohibitas[312] et vendiderunt partem,[313] et alia pars superest[314] ad vendendum.[315] Si tales contingat absolvi aliqua necessitate, cuiusmodi consilium dabitur eis de alia parte.

Respondemus:[316] reportent eam.[317]

36. Similiter[318] sunt quidam qui petunt absolutionem causa maris. Utrum possimus eos absolvere. .

Respondemus:[319] non.[320]

37. Item,[321] sunt alii[322] qui dant vel vendunt[323] prohibita sarracenis ignorantes quod propter hoc sint excommunicati, et quam cito sciunt, recuperant. Utrum tales[324] sint excammunicati; et si sunt, utrum[325] possint absolvi.[326]

306. F *add.* sarracenis.
307. PVA *add.* in.
308. A publica.
309. A et.
310. F *om.;* A *add.* ignorantes.
311. FA *om.*
312. A Similiter sunt - prohibitas *subst.* Item quidam qui apportant prohibita.
313. P *om.*
314. E subest.
315. A *om.* ad vendendum.
316. O *add.* quod.
317. F *om.* Similiter sunt qui - Reportent eam.
318. PO Item.
319. VE *add.* quod.
320. F *om.* Similiter sunt quidam - non.
321. A *om.* Item.
322. P *om.* sunt alii.
323. F *om.*
324. A *om.*
325. P *add.* teneamur vitare excommunicatos ante denuntiationem cum quidam sint qui asserere videantur et nobis de iure contrarium videatur. Respondemus: tenemini, secundum distinctionem decretalis «Cum desideres» [X. 5. 39. 15].
326. F *om.* Utrum tales - possint absolvi; V quam cito - absolvi *subst.* si sunt,

Respondemus: sunt excommunicati, sed absolvantur.[327]

38. Item, quomodo intellegatur illud quod dicitur de[328] sarracenis habentibus guerram cum christianis, utrum si[329] cum[330] uno rege vel[331] civitate, vel cum Ecclesia, vel qualiter intellegatur.

Respondemus: de quolibet christiano.

39. Item utrum[332] teneamur vitare excommunicatos ante denuntiationem, cum quidam sint qui[333] asserere videantur, et nobis, de iure, contrarium videatur.[334]

Respondemus: tenemini, secundum distinctionem decretalis *Cum desideres*.[335]

40. Præterea,[336] aliquis est[337] debitis obligatus pro victo suo[338] vel aliis, et nihil habet, nec[339] aliquid lucrari potest. Necessitate tali[340] compulsus intrat navem aliquam pro[341] marinario ut possit[342] lucrari unde possit vivere et debita[343] persolvere; et illa navis portat[344] res prohibitas in terram[345] sarracenorum, et aliam non potest invenire ubi[346] possit lucrari. Utrum iste[347] talis sit excommunicatus, præcipue cum ipse[348] plus[349] habeat de lucro[350]

---

utrum possint absolvi; A utrum possint absolvi *subst.* possumus eos absolvere; P *om.* possunt absolvi.

327. P *om.* Respondemus - absolvantur; F *om.* excommunicati, sed absolvantur.

328. V *om.*

329. VEA *om;* F sit.

330. A una.

331. VE *om.*

332. P. *om.* Item utrum.

333. VEA *subst.* quod non; A non.

334. V *om.* et nobis de iure contrarium videantur.

335. X. 5. 39.15; O *add.* de sententia excommunicationis; A desiderares; F *om.* Item utrum- desideres.

336. VEAF Item.

337. P *om.*

338. A *om.*

339. O vel.

340. F *om.*

341. A in.

342. A *add.* aliquid.

343. OVEF *add.* sua.

344. E *add.* merces vel.

345. O *add.* saci (sic).

346. PO ut.

347. EA *om.*

348. FA *om.*

349. F *add.* ipse.

350. A *om.* de lucro.

mercedis quam expendat vel debeat, saltem[351] quinque[352] denarios, vel circa illud, vel plus.[353]

Respondemus:[354] sunt excommunicati, quia communicant in crimine illis qui[355] mittunt vel portant, dando eis auxilium et cooperationem,[356] licet pro mercede. Sed in satisfactione[357] pænitentiæ mitius agatis cum eis, prout vestra discretio viderit[358] expedire.

Datum Perusii XIIII Kalendas Februarii, Pontificatus domini Gregorii anno VIII[359]

3

Sobre els jueus i sarraïns i llurs esclaus

X. Ochoa i A. Alonso, *S. Raimundus de Pennaforte*, dins la col·lecció «Universa Bibliotheca Iuris», curante Instituto Iuridico Claretiano, Roma, 1976, vol. I, tom B, *Summa de Paenitentia*, llibre I, títol IV *De iudaeis et sarracenis et eorum servis*, col. 307-317.

El mateix text traduït al català es troba a «Clàssics del Cristianisme, 75», pp. 51-56.

[SUMMARIUM: Conexio et divisio materiæ.- 1. Qui et unde dicantur iudæi et sarraceni.-2. Non sunt compellendi, sed invitandi ad fidem christianam de novo suscipiendam; quid de conditionaliter aut absolute coactis.-3. Qualiter cum eis communicandum sit in conviviis, in medicinis, in balneis, in officiis publicis, in testamentis etc., et generaliter quid debeat eis permitti, quid negari, præsertim quoad synagogas ædificandas, proprios ritus, solutionem decimarum etc. - 4. Poenæ in harum legum transgressores.-5. Fundamentum et limitatio potestatis Ecclesiæ in non christianos.- 6. De servis vernaculis, emptitiis. christianis vel paganis,

351. V ut; A solvere.
352. VEF sex.
353. A *om.* quinque denarios - vel plus.
354. P *om.*
355. A vel.
356. F vel cooperatio; A *om.* et cooperationem.
357. PO *add.* pecuniæ vel.
358. V videbitur.
359. VEFA *om.* Datum - anno VIII.

iudæorum et sarracenorum.-7. De servis iudæis vel paganis christianorum; quid si convertantur ad fidem.-8. Ecclesia potest petere a iudæis decimas prædiales, et forsan etiam personales.]

Egimus de eis qui Spiritum Sanctum per simoniam blasphemant. Nunc de eis agamus qui male colendo Deum inhonorant, ut sunt iudæi, sarraceni et hæretici. Sed prius de iudæis et sarracenis et eorum servis. Videamus ergo qui dicantur iudæi et unde; qui sarraceni et unde; qualiter sint invitandi ad fidem, et qualiter sint a christianis tranctandi; deinde visuri quid iuris sit de eorum servis, si iam sunt vel fieri volunt christiani; pauca etiam de christianorum servis adiungentes.

1. Iudæi dicuntur qui legem mosaicam ad litteram tenent, se circumcidendo et alia legalia faciendo. Dicuntur iudæi a nomine dignioris tribu, scilicet a tribu Iudæ patriarchæ quæ inter tribus alias bellicosior, primam aciem in bellis, et regis privilegium obtinebat, scilicet ut de ea sola tribu crearetur rex, sicut ex tribu Levi sacerdotes. Prius autem dicebantur hebræi ab Heber, cuius familia cultum tenuit unius Dei, ceteris idololatria foedatis.

Sarraceni dicuntur qui nec Novum, nec Vetus recipiunt Testamentum, qui non se ab Agar ancilla Abrahae, de qua eorum fuit origo, agarenos vocari volunt, sed potius a Sara eius uxore et libera se sarracenos appellaverunt. Sunt tamen inter sarracenos quidam qui receperunt quinque libros Moysi, sed Prophetas respuerunt. Hi dicuntur samaritani, a Samaria civitate, et ideo, quia prophetas respuunt, dicitur in Evangelio: «Non coutuntur iudæi samaritanis».

2. Debent, sicut ait Gregorius, tam iudæi quam sarraceni auctoritatibus, rationibus et blandimentis, potius quam asperitatibus, ad fidem christianam de novo suscipiendam provocari, non autem compelli, quia coacta servitia non placent Deo.[360] Si tamen coacti conditionaliter, puta per minas, vel rerum suarum ablationem, vel verbera, vel aliam similem coactionem susceperunt aliqui sacramentum baptismi, et postea recesserunt a nostra fide, sunt compellendi redire, ne nomen Domini blasphemetur et fides, quam susceperunt, vilis ac contemptibilis habeatur,[361] Conditionaliter coacti ideo dico, quia si absolute coacti essent, puta quia corporaliter cum violentia traherentur et super infunderetur aqua, non conferretur character baptismi.[362]

3. Circa eos debent se habere christiani hoc modo, secundum quosdam: non debent comedere cum iudæis, neque habitare, neque recipere eos ad

360. 45 dist. *Qui sincera* [D. 45, c. 3]; idem dicit Concilium Toletanum, ut eadem dist. *De iudæis* [D. 45 c. 5].

361. ut 45 dist. *De iudæis* [D. 45 c. 5].

362. EXTRA *de baptismo et eius effectu,* Maiores [X.3. 42. 3].

convivia sua;[363] cum sarracenis, tamen, possumus manducare.[364] Ratio diversitatis est, quia iudæi, per abusionem Scripturarum et contemptum ciborum nostrorum, magis fidem nostram impugnant. Alii, scilicet Laurentius, Ioannes et multi sequaces, dicunt indistincte, et me1ius, quod, sicut christianus non debet cum iudæo facere supradicta, ita nec cum sarracenis, quia et sarraceni hodie iudaizant; unde eadem causa prohibitionis et idem periculum utrobique.[365] Excipitur tamen casus in quo licite possumus uti cibis qui nobis a paganis apponuntur, hoc tamen cum modestia et gratiarum actione, servata etiam temporum qualitate, videlicet si contingeret nos vel alios in terram eorum intrare ad prædicandam eis fidem Christi.[366] Et hoc, nisi esset eis dictum quod illud esset idolis immolatum; tunc enim, sicut ait Augustinus, "satius est mori fame quam vesci idolothyto".[367] Quod intelligunt quidam si vesceretur ad venerationem idoli; alias, in summa necessitate famis, posset quis etiam idolothyto vesci, quia necessitas non habet legem.[368]

Item christiani non debent in suis infirmitatibus vocare iudæos, nec ab eis accipere medicinas, nec se in eisdem balneis cum eis balneare.[369] Item non debent permitti habere inter christianos sæculares dignitates vel officia publica, ne in christianos occasionem habeant sæviendi[370] Item nullus iudæo vel pagano potest aliquid relinquere in testamento, et si fecerit, etiam post mortem, iudicabitur anathema.[371] Item non debent permitti iudæi novas erigere synagogas, sed antiquas reficere, dum tamen non ampliores vel pretiosiores solito, et suos ritus et solemnitates servare sunt permittendi.[372] Item in diebus lamentationis ac Dominicæ Passionis non debent permitti aperire fenestras vel prodire in publicum, Compellendi sunt etiam talem habitum vel signum deferre in omni provincia et in omni tempore, quod manifeste ab aliis populis distinguantur.[373] Item cogendi sunt solvere ecclesiis decimas prædiales.[374] Item iudæi, baptismum

363. 28 q. l *Nullus* [Co 28 q. l c.13], *Omnes* [C. 28 q. l c. 14].

364. q.3 *Ad mensam* [C. 11 q. 3 c. 24].

365. Facit ad hoc: EXTRA *eodem,* Iudæi [X. 5. 6.3].

366. EXTRA *eodem,* Quam sit laudabile [X. 5. 6. 10]; et sic intellegitur: 11 q. 3. *Ad mensam* [C. 11 q. 3 c. 24].

367. 32 q. 4 *Sicut satius* [C. 32 q. 4 c. 8].

368. de cons. dist. 1 *Sicut* [D. 1 c. 11 de cons.].

369. 28 q. 1 *Nullus* [C 28 q. 1 c. 13], *Omnes* [C. 28 q. 1 c. 14].

370. dist. 54 *Nulla* [D.54 c. 14].

371. EXTRA *de hæreticis,* Si quis [X. 5. 7. 5], ln eos [X. 5. 7.6]; 24 q. 2 *Sane* 2° [C. 24 q. 2 c. 6].

372. EXTRA *eodem,* Iudæi 1° [X. 5.6.3], Consuluit [X. 5. 6. 7]; et Sicut [X. 5. 6. 9].

373. EXTRA *eodem,* Quia [X. 5. 6. 4], const. In nonnullis [X. 5. 6. 15].

374. EXTRA *de decimis,* De terris [X. 3. 30. 16].

postulantes, debent quadraginta diebus in pænitentia et abstinentia probari.[375] Item cogendi sunt christianos testes recipere contra se.[376] Item potest quis tales attrahere ad fidem promissionibus et muneribus et etiam per graviorem exactionem pensionum faciendam in principio locationis.[377] Item sarracenis arma et alia subsidia, quibus nos impugnare possint, mittere prohibemur.[378] Item, si Iudæi vel sarraceni ad fidem se converterint christianam, a possessionibus suis nullatenus excludantur.[379]

4. Transgressores omnium harum constitutionum,[380] puniuntur hoc modo: Si clerici sunt et admoniti satisfacere nolunt, debent privari officio et beneficio; si laici, sive principes cum nolunt exsequi, sive alii qui aliquod opponunt impedimentum, debent, si admoniti non satisfecerint, excommunicari; si vero iudæi vel sarraceni, tamdiu sunt christiani, ab illorum commercio et communione, sub poena etiam excommunicationis, districte, si necesse fuerit, removendi, donec nutrices et servientes dimiserint christianos, et restituerint omnia bona sua aliis qui de suo ritu fidem elegerint christianam. Item donec in usus pauperum christianorum, secundum providentiam dioecesani episcopi, convertantur, quidquid fuerint a christianis adepti occasione officii super christianos suscepti, et officium cum pudore dimiserint quod irreverenter assumpserant et inepte. Et hoc tam de iudæis intellegas quam de paganis.

Statuit insuper Ecclesia illos iudæos publicis cædibus deputandos, qui de infidelibus baptizatos subvertere attemptaverint. Et similes pœnas interdum etiam pecuniarias, prout qualitas delicti exposuit, sæpe statuit Ecclesia contra tales, illa tamen moderatione adhibita in flagellis quod statutum eius in vindictam sanguinis transire minime videatur; talis enim pœna indistincte relinquenda est brachio sæculari.[381]

5. Patet, ex præmissis, quod Ecclesia iudicat de his qui foris sunt et infligit eis multiplices poenas. Contra: dicit Apostolus ad Cor. 1: «Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare?»

Solutio: Non potest Ecclesia iudicare de his, ut infligat eis poenam spiritualem, vel imponat religionis regulas; sed pœnas temporales potest

375. de cons. dist. 4 *Ne quod absit* [D. 4 c. 98 de cons.].

376. EXTRA *eodem,* Iudæi [X. 2.20.21].

377. 23: q. 4 *Debet homo* [C. 23, q. 4 c. 53.] et 1 q. 6 *Jam vero* [C. 23 q. 6 c. 4.].

378. De hoc require infra: *De sententia excommunicationis,* § *Utraque excommunicatio,* versu *Cum quis defert* [Lib. III tit. 33 n. 10: UBI 1 B 748].

379. EXTRA *eodem,* Iudæi 2° [X. 5. 6. 5].

380. ab illo § *Circa* [Lib. 1 tit. 4 n. 3: UBI 1 B 310].

381. Probantur omnes istæ pœnæ: 28 q. 1 *Sæpe* [C. 28 q. 1 c. 12.], *Nullus* [C. 28 q. 1 c. 13]; EXTRA *eodem,* Iudæi 2º [X. 5. 6. 5], Sicut [X. 5. 6. 9], Etsi iudæos, in fine [X. 5. 6. 13], et const. *Cum sit nimis absurdum* [X. 5. 6, 16,]; EXTRA *de raptoribus,* ln archiepiscopatu [X. 5. 17. 4]; 17 q. 4 *Constituit* [C. 17 q. 4 c. 31].

eis infligere, et etiam spiritualem indirecte, removendo christianos ab eorum communione. Item Papa iudicat supra de hereditate restituenda conversis.[382] Dic quod istud facit Papa ratione fidei quam suscepit.

Item, cum dicat Hieronymus, cultus legis ab adventu Christi non differt ab idololatria, et Origines etiam dicat quod iam secundum legem non possunt servire Deo[383] quid est quod Ecclesia dat eis auctoritatem peccandi mortaliter, dum præcipit eos non impediri ritus suos servare? Item si peccant mortaliter in hoc, quare non puniuntur sicut pro aliis delictis?

Ad hoc dic, quod Ecclesia non dat eis auctoritatem peccandi, sed permittit, ne, sicut ait Gregorius, quos potest de plano ratio provocare, pellat procul adversitas. Præterea, si iudæi ab hoc prohiberentur vel ob hoc punirentur temporaliter, iam cogerentur ad fidem, quod fieri non debeat, ut supra dictum est.

6. Restat videre de servis eorum iudæorum. Nota ergo quod servus iudæi aut est vernaculus, id est, de propria ancilla natus, aut emptitius. Si vernaculus sit, et fieri velit christianus, eripitur statim in libertatern, nullo pretio dato.[384] Si vero emptitius, subdistingue, quia, aut erat iam christianus quando fuit emptus, aut paganus. Si christianus, indistincte liber efficitur, nullo pretio dato, quia christiani commercium est iudæo penitus interdictum.[385] Similiter servi hæreticorum impune possunt et dominos relinquere et ad ecclesiam confugere.[386] Si autern sit emptus dum erat paganus, aut causa servitii aut causa mercimonii. ln primo casu, si vult christianus fieri, liber efficitur sine pretio.[387] ln secundo vero casu, si intra tres menses non exposuit eum venalem, postea, si fieri vult christianus, liberatur sine pretio, quia præsumitur quod ad serviendum eum emerit; si autem exposuit eum venalem infra tres menses, et iste vult fieri christianus infra illud spatium, vel etiam post, dum tamen non steterit per dominum quominus vendiderit eum infra illud tempus, liberatur reddito pretio duodecim solidorum ab aliquo christiano.[388] Et hoc intellege, nisi dominus eum nolentem, cum diceret se velle fieri christianum, circumcideret, vel alterius sectæ signaculum imprimeret; tunc enim pro iniuria proprii corporis sine pretio liberatur.[389]

382. Contra: EXTRA *qui filii sint legitimi,* Causam [X. 4. 17. 7].

383. l6, q. 7 *Et hæc* [C. 16 q. 7 c. 9].

384. C. *de episcopis et clericis,* Deo nobis, § *His ita* [C. 1. 3. 54. 3]; et arg. dist. 54 *Fraternitatem* [D. 54 c. 15].

385. dist. 54 *Mancipia* [D. 54 c. 13].

386. C. de *hæreticis et manichæis,* Lex *Manichæos* [C. 1. 5.4].

387. dist. 54 *Fraternitatem* [D. 54 c. 15].

388. dist. 54 *Fraternitatem* [D. 54 c. 15]; EXTRA *eodem,* c. 1 et 2. [X. 5. 6. l et 2].

389. dist. 54 *Nulla* [D. 54 c. 14].

Quod dictum est de servis iudæorum, idem per omnia dicimus de servis sarracenorum cum Laurentio, Ioanne et aliis multis. Huguccio tamen discordat in vernaculis paganorum, qui (ut dicit) si fiant christiani, servire tenentur dominis paganis. Paulus ad Timotheum: «Quicumque servi sunt sub iugo etiam infidelium, dominos suos omni honore dignos arbitrentur»; et in Epistola ad Ephesios; «Servi, obœdite dominis vestris carnalibus cum timore, etiam infidelibus». Dicit glossa: «et sic paganus potest esse dominus christiani, sed non fieri». Sed aliud est in vernaculis iudæorum, propter illorum perfidiam et magis suspectam cohabitationem. Sed primum magis placet, quia hodie eadem suspicio et idem periculum in utrisque.[390] Permissio ergo Apostoli ad primitivam Ecclesiam est referenda, vel loquitur quando accedebant ad eos causa prædicationis.[391]

Cuius monetæ erunt duodecim solidi supradicti? Dicunt quidam quod solidus pro aureo;[392] alii, quibus assentio, quod eius monetæ quæ ibi habetur in usu.[393] Sed numquid erit iste servus redimentis? Non, sed restituet ei pretium et erit liber,[394] vel, si non habet pretium, quærat ostiatim vel serviat ei aliquanto tempore ad arbitrium boni viri,[395] vel quinque annis ad instar eius qui redemptus est ab hostibus,[396] Et hoc nisi causa pietatis a christiano ematur; tunc enim non teneretur aliquid reddere, nec servire, quia, quod pietate datur, prohibet ius ne repetatur; quod semper præsumitur, nisi quis contrarium fuerit protestatus.[397]

7. Quid de christiano, numquid potest emere vel habere iudæum vel paganum mancipium? Utique: 23, quæst. 8, *Dispar*; EXTRA *eodem*, «Etsi iudæos», ubi dicitur quod iudæi servi sunt christianorum.[398] Si autem ille voluerit fieri christianus, potest; nec debet dominus prohibere nec potest, nam Spiritus Sancti vocatio omnia vincula solvit.[399]

Sed numquid post baptismum remanebit servus domini sui? Utique. Servitus enim de iure divino est introducta. Gen.: «Maledictus Chanaam, servus erit fratrum suorum», et per ius gentium approbata,[400] et iure

390. ut dixi supra, *eodem*, § *Circa* [Lib. I tit. 4 n. 3: UBI 1 B 310].

391. Require supra, *eodem*, § *Circa* [Lib. I tit. 4 n. 3: UBI 1 B 310].

392. INST. *de poena temere litigantium*, § ult. [1. 4. 16, 3].

393. ff. *de legatis* 3º, Nummis [D. 32. 1. 75].

394. Arg.: INST. *de noxalibus actionibus*, § *Dominus* [I. 4. 8, 3].

395. Arg. : 36 q. 1 *De raptoribus* [C. 36, q. 1 c. 3].

396. C. *de captivis et postliminio reversis*, Lex ult. [C. 8. 51. 20].

397. ff. *de religiosis et sumptis funerum*, Et si quis, § *Sed interdum* [D. 11. 7. 14. 7].

398. 28 q. 1 *Sæpe* [C. 28 q. 1 c. 12], *Nullus* [C. 28 q. 1 c. 13].

399. 19 q. 2 *Duæ sunt* [C. 19 q. 2 c. 2] et APOSTOLUS: «Si infidelis discedit, discedat» etc. [1 Cor 7, 15].

400. ut dist. 1 *Jus gentium* [D. 1 c. 9].

canonico reformata.[401] Ubi tamen de consuetudine bona non essent christiani servi, ut in Cathalonia, consulerem quod dominus in remissionem peccatorum suorum manumitteret eum, vel saltem, ne dominus damnificaretur nimis, ostiatim peteret eleemosynam, si non haberet aliunde quo se redimeret, ad arbitrium boni viri.[402]

8. Pone quod iudæi occupant aliquam parochiam, emendo prædia et domos quæ a parochianis solebant inhabitari: numquid poterit petere Ecclesia a iudæis, quidquid consueverant solvere christiani? Respondeo: secundum omnes, petere potest omnes decimas prædiales et quidquid occasione prædiorum solebat percipere in oblationes et decimas personales.[403] Quod tamen plerique doctores nolunt concedere quantum ad oblationes et decimas personales propter honestatem Ecclesiæ conservandam. Item nota quod licet christianus non debeat servire vel cohabitare iudæo in eadem domo, tamen non prohibetur excolere prædia iudæorum.[404]

401. 12 q. 2 *Ecclesiarum servos* [C. 12 q. 2 , c. 69].

402. Arg. 12 q. 2 *Cum Redemptor* [C. 12 q. 2 c. 68], et C. *de captivis et postliminio reversis,* Lex ult. [C. 8. 51. 20].

403. EXTRA *de decimis,* De terris [X. 3. 30. 16]; EXTRA de *usuris,* Quanto [X. 5. 19. 18].

404. EXTRA *eodem,* Multorum [X. 5.6.2].

APROXIMACIÓ ALS CONTINGUTS BIBLIOGRÀFICS DE LES ANTIGUES BIBLIOTEQUES DELS CAPUTXINS DE CATALUNYA I MALLORCA

VALENTÍ SERRA DE MANRESA, OFMCAP.

1. A TALL D'INTRODUCCIÓ

En aquest article presentarem els principals continguts bibliogràfics que formaren part de les antigues biblioteques dels caputxins de Catalunya i Mallorca. D'entrada cal manifestar que, sortosament, es conserva el catàleg complet de la biblioteca del famós convent barceloní de Santa Madrona[1], també el de Santa Eulàlia de Sarrià,[2] i àdhuc el de les biblioteques conventuals de Vic[3] i d'Arenys

1. Biblioteca Universitària de Barcelona [= BUB], Ms. 1502, *Repertorio de los libros contenidos en esta Librería de S. Madrona. Convento de Menores Capuchinos del S[eráfico] P[adre] y Patriarca de Menores S. Francisco; compuesto el año 1758*. Aquest repertori també és conegut amb el títol: *Índice de la Biblioteca de PP. Capuchinos [de Santa Madrona], año 1758*.

2. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros contenidos en esta Librería de Capuchinos de Santa Eulalia. Compuesto en el año 1762*. Aquest repertori es coneix, també, amb aquest títol: *Index Librorum hujus Bibliothecæ...*

3. Biblioteca Episcopal de Vic [= BEVic], *Index Librorum omnium, qui in Capuccinorum Vicen[sis] Conventus Bibliotheca continentur. Elaboratus sub anno 1753*.

de Mar.[4] Aquest darrer catàleg, el d'Arenys, una volta restaurada la Província caputxina de Catalunya, l'acabà d'enllestir el mes de maig de 1903, amb bellíssimes i suggeridores il·lustracions, el pare Enric de Tolosa de Llenguadoc.

Durant les primeres etapes de la restauració de la vida caputxina que es desenvoluparen a redós del convent d'Arenys de Mar[5] s'anaren situant els llibres salvats de les antigues biblioteques caputxines l'any 1835, i que amb grans dificultats havien aconseguit salvaguardar els religiosos exclaustrats, ja fos dipositant-los en cases de benefactors, ja fos conservant-los ells personalment. L'any 1978, el pare Basili de Rubí oferí una primera informació sobre l'estat de les biblioteques dels caputxins catalans en les pàgines de la seva esplèndida monografia titulada *Un segle de vida caputxina a Catalunya,* on manifestà que: «Les biblioteques dels nostres convents, per regla general, eren construïdes darrera l'església, sobre la peça del cor. Contenien milers de volums de valoració diversa. El 1655, la biblioteca del convent de Mataró tenia tanta abundància de llibres que calgué eixamplar-la sacrificant algunes de les cel·les dels religiosos. La de Montcalvari, en ser desmuntat el convent per causa de les guerres, anà a parar al de Santa Madrona [...] La biblioteca del convent d'Olot es conservà íntegra fins a la revolta de 1936; ara alguns dels seus volums són a l'Arxiu Municipal. La de Sarrià conserva encara molts dels seus volums d'abans de l'exclaustració. La col·lecció d'incunables, ben nodrida, i els manuscrits d'obres de filosofia i teologia d'autors caputxins eren emplaçats sobre les voltes dels altars laterals de l'església; incendiada aquesta el 1936, les voltes dels altars s'esfrondaren i amb elles els manuscrits i incunables; igualment la biblioteca del pare Miquel d'Esplugues desaparegué íntegra a la foguera. La resta de la biblioteca, emplaçada sobre el cor de darrera l'església, amb unes dificultats singulars, superades per l'heroisme, bona part pogué salvar-se de les flames.»[6]

4. Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya [=APCC], *Catálogo general de la Biblioteca del Convento de Padres Capuchinos de Arenys de Mar,* Arenys de Mar 1903.

5. El P. Joan Baptista Pruna d'Arenys hi començà la represa de la vida caputxina l'any 1863. Vegeu, Valentí Serra de Manresa, *Els framenors caputxins a la Catalunya del segle xix. Represa conventual, exclaustracions i restauració (1814-1900),* Barcelona 1998, pp. 358-380: «La primera restauració del convent d'Arenys de Mar».

6. Vegeu Basili de Rubí, *Un segle de vida caputxina a Catalunya (1564-1664),*

A propòsit dels continguts de les biblioteques dels frares caputxins europeus, especialment els dels convents italians[7] i els hispans, cal remarcar de bell antuvi que, amb força facilitat, hom pot fer-se càrrec dels principals continguts bibliogràfics de llurs biblioteques gràcies als inventaris que, a petició de l'antiga Congregació Romana de l'Índex,[8] s'efectuaren entre els anys 1598-1603 a diversos convents i monestirs d'Europa, principalment a Itàlia, per tal de verificar si les lectures que feien els religiosos i els llibres que triaven per a les biblioteques (els quals esdevenien les principals fonts de la predicació i, alhora, eren els textos emprats pels lectors, o professors, de filosofia i teologia) s'adequaven, o no, a les prescripcions del concili tridentí. A propòsit d'aquestes, o semblants, disposicions, en el fons històric de la Biblioteca Provincial dels caputxins de Catalunya, es conserven encara alguns exemplars «expurgats» per ordre de la Inquisició. A guisa d'exemple assenyalem que en un comentari al llibre de les *Sentències* –elaborat pel Dr. Joan de Salaia († 1558), fervent antierasmista, rector de la Universitat de València que s'havia doctorat a París– en la portada del volum que havia format part de l'antiga biblioteca conventual d'Arenys, hi ha una nota manuscrita del caputxí Jeroni de Barcelona que, òbviament, certifica que no hi trobà res que hagués de ser esmenat o expurgat: «Fr. Hironymus a Barchinona ex facultate inquisitionis vidit, et nihil invenit corrigendum [...] anno 1613».[9] Semblantment,

---

Barcelona 1978, pp. 374-375; Id, *El Adalid Seráfico* (1938) pp. 8-9, 28, 48, 115-116, 139-140: «Devastación e incendio del convento y biblioteca de los capuchinos de Sarriá-Barcelona».

7. Vegeu V. Criscuolo, «La circolazione dei libri e delle idee nella Provincia dei Cappuccini di Cosenza tra Cinque e Seicento: la formazione culturale e il catalogo delle biblioteche», *Laurentianum* 47 (2006) pp. 439-571; C. Cargnoni, «Libri e biblioteche dei cappuccini della Provincia di Siracusa alla fine del sec. XVI», *Collectanea Franciscana* [= *CollFr*] 77 (2007) pp. 63-151.

8. Vegeu, a la Biblioteca Apostòlica Vaticana [= BAVat], *Codices Vaticani Latini*, principalment la sèrie de manuscrits 11266 al 11326. A propòsit d'aquests manuscrits vegeu, M. Lebreton i A. Fiorani, *Bibliotecæ Apostolicæ Vaticanæ. Codices Vaticani Latini. Codices 11266-11326*, Romae 1985.

9. Biblioteca Provincial dels Caputxins a Sarrià [= BPCSar], *Magristri Joannis a Celaia Valentini [...] Super Secundum seu Librum Sententiarum*, [Georgii Costilla chalchographi Valentini impressum], 1531. Semblantment, en un comentari de Godofred Tilmann als sermons de sant Joan Crisòstom, estampats a París l'any 1554, a la portada hi ha escrit: «Vidit et expurgavit fr. Hermenegildus de Manresa, capuccinus ex commissione St. Oficiis iuxta expurgatorium, 1635».

en el mateix any 1613, el P. Josep de Tàrrega, que repassà i expurgà els llibres de la biblioteca del convent de Girona, en la portada del devocionari *Oratorio de religiosos y exercicio de virtuosos* (que escriví tot assimilant i divulgant moltes idees del Renaixement el framenor asturià Antonio de Guevara)[10] hi anotà: «Ego fr. Josephus de Tarrega, correxi et expurgavi per officio Sanctae Inquisitionis, 19 Maii 1613».[11]

Cal remarcar que en les biblioteques dels caputxins sovintejaven, com veurem més avall, els principals comentaris bíblics,[12] litúrgics[13], canònics[14] i, principalment, les col·leccions homilètiques, o

10. Antoni de Guevara morí l'any 1544. A propòsit de la seva obra escrita, vegeu H. Hurter, *Nomenclator Literarius Theologiæ Catholicæ...* cols. 1573-1574: «Multa scripsit sermone patrio, stilo culto et nitido».

11. Vegeu, a la BPCSar, el volum sig. 3-3-74; un dels exemplars que juntament amb molts altres, formà part de les biblioteques dels caputxins de Catalunya d'abans de l'exclaustració. Aquest volum, l'any 1997, fou restituït generosament pels escolapis de Tàrrega als caputxins a través de l'amable gestió del P. Joan Florensa, arxiver de l'Escola Pia de Catalunya.

12. A l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Olot, per donació del Dr. Josep Codinach, hi havia un volum dels comentaris de sant Gregori el Gran (540-604) al llibre de Job, publicats l'any 1498. Una edició d'aquests comentaris es troba encara al convent de Sarrià; vegeu a la BPCSar, *Expositio in librum Job sive Moralium libri XXXV*. Venetiis, Impressum per Reginaldum de Dovinagio, 1494.

13. Especialment els de Durand de Mende († 1295) com, per exemple, els que actualment es conserven a la BPCSar, *Rubrice Rationale Divinorum Officiorum*, Venetiis 1494; volum incunable procedent de l'antiga biblioteca conventual dels frares caputxins d'Arenys de Mar. Semblantment, fou també molt estimat pels caputxins el comentari liturgicoespiritual al Sacrifici Eucarístic endegat pel cardenal Bona (antic monjo cistercenc); BPCSar, *De Sacrificio Missæ. Tractatus asceticus [...] Auctore D.D. Joanne Bona, Sacri Ordinis Cisterciensis Monacho*. Gerundae, Apud Josephum Bro, 1758. Tant les obres de Durand de Mende com les del cardenal Bona, consten en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 42: «Durando, Guillelmo, *Rationale Divinorum officiorum*», etc.

14. Vegeu, a tall d'exemple, l'edició incunable de les *Decretals* que compilà Ramon de Penyafort per disposició del papa Gregori IX a la BPCSar, *Decretalium Gregorii, papæ IX, a Raymundi Barchinonensis compilavit*, [Bononiæ 1472].

15. Per exemple, procedents de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys, vegeu a la BPCSar, *Sermones fratris Robertis de peccatis*. Venetiis, Joannem et Gregorium de Forlivio, 1490, on hi ha compilats els sermons de quaresma del framenor observant Robert de Lecce (1425-1495). Vegeu, també, els sermons quaresmals sobre els manaments de la llei de Déu, predicats per Miquel de Carcano († 1485); BPCSar, *Sermones Quadragesimales fratris Michælis de Mediolano de*

sermonaris,[15] més divulgats en cada època. En aquestes biblioteques caputxines també hi havia, encara que més escassament, les obres dels humanistes cristians que escriviren sobre assaig i poesia, on comentaren i editaren els textos dels principals autors clàssics de l'antiguetat. Assenyalem, per exemple, la presència en les biblioteques conventuals d'obres de: Petrarca,[16] Lorenzo Valla[17] († 1457), Pico della Mirandola[18] († 1494), Nebrija[19] († 1522), Baldassare Castiglione[20] († 1529), Erasme de Rotterdam[21] († 1536), Lluís Vives[22] († 1540), Paulo

decem preceptis. Venetiis, Joannem et Gregorium de Forlivio, 1492. Semblantment, hom trobava a la mateixa biblioteca conventual una selecció dels sermons dominicals atribuïts al famós predicador sant Vicenç Ferrer († 1419), els quals foren publicats amb el títol de *Sermones per totius anni*, Lugduni 1497, volum que actualment és a la biblioteca provincial dels caputxins, a Sarrià.

16. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 179. La biblioteca del convent de Santa Madrona comptà amb l'obra completa de Petrarca; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 137: «Petrarca, *Omnia eius opera*».

17. Per exemple, procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys es conserva actualment a la BPCSar, *Laurentii Valle elegantiarum libri sex*, Lugduni 1535. A la portada d'aquest volum hi ha una nota que indica que el volum fou revisat i esmenat per ordre de la Inquisició: «Vidit et correxit pro officio inquisitionis, Benedictus Masius [= Benet Mas], Societas Iesu.» Aquest volum hom el troba registrat en el catàleg que endegà el caputxí Enric de Tolosa; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 29. També, aquesta obra de Lorenzo Valla formà part de la biblioteca conventual de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 34.

18. En l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià, hi consten les obres de Giovanni F. Pico della Mirandola; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 85. Semblantment, la biblioteca conventual de Santa Madrona comptà amb diverses obres de Pico della Mirandola; BUB, Ms. 1502, núm. 140: «Juan Fco. Pici Mirandulo, *Opera varia*».

19. D'aquest humanista castellà hom troba, encara, a les biblioteques dels caputxins catalans alguns vocabularis com, per exemple, el conservat a la BPCSar, *Vocabularium utriusque iuris [...] Antonio Nebrissensi viro doctissimo autore*, Lugduni, Apud haeredes Iacobi Iuntae, 1559. A l'antiga biblioteca conventual de Santa Madrona hi havia un exemplar del *Lexicon latino-cathalanum*; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 49.

20. A la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona, hi consta que hi havia una edició del *Libro del cortesano* (1528); BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 405.

21. A l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià, hi ha registrades algunes de les obres publicades per Desideri Erasme; BUB, Ms 1503,

Manuzio[23] († 1574), Torquato Tasso[24] († 1595) i Arias Montano[25] († 1598), entre d'altres.

Les biblioteques conventuals dels caputxins catalans solien oscil·lar entre els mil cinc-cents i els dos mil volums, a excepció de la Santa Madrona, molt més gran, que tenia prop de cinc mil títols.[26] La

---

Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia núm. 6. A la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona, hi havia un exemplar de la *Preparatio ad mortem*; vegeu a la BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 224.

22. A la biblioteca del convent d'Arenys, hi havia un exemplar de les *Exercitationes dialogisticæ linguæ latinæ*, estampades a Girona; vegeu APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 32. Aquesta obra també formà part de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; vegeu BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 107: «Vives, *Exercitatio linguæ latinæ*.» Algunes de les obres de Lluís Vives figuren també en el catàleg de l'antiga biblioteca del convent de Santa Madrona; vegeu BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 207.

23. BPCSar, *Pauli Manutii in M. Tullii Ciceronis orationum volumen tertium, commentarius.* Coloniæ, Apud haeredes Arnoldi Birckmanni, 1582; a la portada hi ha un segell amb un ex-libris que diu «D. S. Eulalia». Aquests volums, ran de la restauració de la vida caputxina, passaren a formar part de la biblioteca del convent d'Arenys; vegeu APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 13. A l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià hi havia les *Elegantiæ*; vegeu BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 41. Les *Elegantiæ, i* hom les troba registrades, també, en el catàleg de l'antiga biblioteca dels caputxins de Barcelona; vegeu BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 86.

24. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Hist. núm. 14 «Torcuato Tasso, *Jerusalén libertada*».

25. A la biblioteca dels caputxins de Santa Madrona, hi havia una bona edició del *Novum Testamentum græce cum vulgata*, publicat per Arias Montano, així com també el *Lexicon græcorum et institutiones linguæ græce*, i els *Communes hebraicæ linguæ idiotismi*; vegeu a la BUB, Ms. 1502, *Registro de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 327-328.

26. Vegeu V. Serra de Manresa, «Aproximació a les biblioteques dels caputxins setcentistes del Principat: clàssics, escolàstics i novatores», *Pedralbes* 15 (1995) p. 266: «La biblioteca més important dels caputxins de la Catalunya setcentista era la del convent barceloní de Santa Madrona. Tanmateix aquesta no era pas tan gran com havia suposat el P. Basili de Rubí, atorgant-li un contingut de 40.067 llibres [...]. Una pacient verificació de l'índex-registre de dita biblioteca, conservat a la Secció de Manuscrits de la Biblioteca Universitària de Barcelona i redactat el 1762, molt abans de l'ocupació francesa, comptabilitza 3.720 títols i, afegint-hi els *additamenta*, sumaven 4.753 títols, una xifra força més aproximada als 5.395 volums (no títols) incautats al convent de Santa Madrona l'any 1835». Vegeu, sobretot, BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, amb l'ordenació alfabètica d'aquests 4.753 títols registrats a partir de l'any 1758.

biblioteca del protoconvent de Sarrià comptava amb uns dos mil títols,[27] la dels caputxins de Vic tenia uns dos mil cent volums pertanyents a unes mil dues-centes obres d'uns vuit-cents autors diferents.[28] La del convent d'Arenys de Mar, l'any 1903, una volta restaurada la Província de Catalunya, i després de concentrar-hi tots els llibres salvats durant l'exclaustració, el pare Enric de Tolosa registrà uns quatre mil títols[29], i donà la indicació específica dels volums manuscrits i de les obres gòtiques i incunables.[30] Alguns d'aquests preciosos volums incunables de la biblioteca arenyenca foren salvats durant la guerra civil i, actualment, són a la biblioteca provincial dels caputxins de Sarrià; ací, a guisa d'exemple, esmentem tan sols l'edició d'un *Missale Romanum* per a la diòcesi de Barcelona,[31] entre d'altres.

Afortunadament,una gran quantitat de volums que havien format part de les biblioteques caputxines de Catalunya (i que consten en els catàlegs conservats fins avui) hom pot consultar-los en diverses biblioteques de Catalunya: Vic, Olot, Girona i, principalment, a la Biblioteca Universitària de Barcelona.[32] Fou en aquesta biblioteca on, a partir del juliol de 1835, hi foren aplegats un total de 133.855 volums procedents de distintes comunitats religioses masculines de la Ciutat

27. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, on hem comptat 1963 títols registrats en aquest catàleg.

28. Vegeu M.S. Gros i Pujol, «La Biblioteca del convent de caputxins de Vic», *Estudios Franciscanos* [= *EstFr*] 87 (1986) pp. 947-951.

29. Exactament: eren 3.995 els títols, que ocupaven uns 5.000 volums; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca del convento de Padres Capuchinos de Arenys de Mar*, Arenys de Mar 1903.

30. Per exemple, vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 21 i f. 67: «Joannes Capreolus, *Defensiones Theologiæ Divi Thomæ*, Venetiis 1483-1484, 4 vols.» I, també, els *Commentaria in Espistolis Divi Pauli*, Bononiæ 1481, entre d'altres.

31. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 57: «*Missale Romanum Almæ Sedis Barcinone*, An. 1498». Aquest missal passà del convent de Granollers al d'Arenys de Mar durant la represa de la vida caputxina; actualment és a la BPCSar, Inc. 17.

32. BUB, Ms 1522, *Borrador de inventario de los libros y demás, recogido de los conventos de la Provincia de Barcelona, después de la supresión de 1835*. En aquest inventari, hi consta que del convent de caputxins de Sabadell es recolliren 395 llibres; del de Manresa 351; del de Sarrià 3.302, i del de Santa Madrona 5.395 volums.

i Província de Barcelona.[33] Per exemple, del convent barceloní de Santa Madrona s'hi traslladaren 5.372 volums, del de Sarrià 3.302 (alguns dels quals ja s'havien dipositat a la casa Margenat de Sarrià, per tal de salvar-los de l'espoli) i, finalment, del convent de Manresa es traslladaren a Barcelona 351 volums,[34] segurament els més selectes de la biblioteca conventual.

S'ha de dir que el 1809, durant l'ocupació napoleònica, les millors obres de les «llibreries conventuals» dels caputxins de Catalunya, ja sofriren espolis d'importància tot i les precaucions que havien pres els religiosos. Així mateix ho testimonià el bibliotecari del barceloní convent de santa Madrona: «Entraron los Franceses en Cataluña por el mes de febrero de 1808, y a Barcelona a los 13 de Noviembre de 1809. Se apoderaron y sellaron las puertas de las Librerías de todos los Conventos, y se llevaron las llaves sin poder entrar los Religiosos [...] pero nosotros ya habíamos sacado las obras más exellentes, más útiles y más necesarias, pero no obstante quedaba la Librería bien ocupada, y como no hallaron el Índice, no pudieron saber las obras magistrales y buenas que había, las que, gracias a Dios, se salvaron de sus manos. Pero de las obras magistrales y de otros volúmenes que teníamos retirados afuera, repartidos en casas de buenos seglares, se nos han restituido, y se ha formado la Librería en el estado que queda: de mil ciento treinta y tres volúmenes en folio que había en la Librería en el Índice ordenado en el año 1758 faltan, después del saqueo, más de seiscientos, sin contar en el número del mil ciento treinta y tres, los Bolandos, los Baronios, ni la colección de Bulas Pontificias».[35]

Dissortadament, i a desgrat de les precaucions que s'havien pres, la biblioteca dels caputxins de Barcelona fou força delmada, i algunes de les col·leccions *in folio* es desaparellaren. Quan s'esdevingué l'exclaustració de 1835, un grup de religiosos aconseguí salvar, sortosament, algunes de les obres més apreciades (especialment les fonts patrístiques, els escriptors franciscanocaputxins, i els comentaris

33. BUB, Ms. 1522, *Borrador de inventario de los libros...* f. 27.

34. BUB, Ms. 1522, *Borrador de inventario de los libros...* ff. 2, 23 i 27. Aquest conjunt format per 5.392 llibres, quan confiscaren la biblioteca de Santa Madrona foren traslladats amb 72 sarrions: «72 serrones a razón de 75 l[ibro]s».

35. BUB, Ms. 1709, *Estado de la Librería de este Convento de Santa Madrona, de Padres Capuchinos, después de la invasión de los Franceses*, ff. 1-6.

a la Sagrada Escriptura), les quals obres foren reagrupades, procedents de les distintes llibreries conventuals de la Província caputxina, a la biblioteca del primer convent restaurat, l'any 1863, a Arenys de Mar.

El segle dinovè fou nefast per a les biblioteques conventuals, perquè rere l'ocupació napoleònica del Principat l'any 1809, les exclaustracions de 1820 i 1835 i, sobretot, amb la revolta i persecució religiosa del juliol de 1936, s'ha de lamentar que els caputxins catalans van veure molt delmades llurs biblioteques conventuals. En aquesta circumstància es perderen llibres i manuscrits molt valuosos com «el *Liber scintillarum* del venerable Beda, del segle XIII; *De musica cantuali, instrumentali et coelesti*, de Miquel Castellani, monjo de Toulouse, [que] segueix l'*Ars pulsandi instrumenta*, de Fulan Mauro, rei moro de Granada»; uns raríssims i valuosos volums que havien format part de la biblioteca del convent de Sant Antoni de Girona, a intramurs de la ciutat, tal com ho explica Basili de Rubí,[36] fixant-se en les descripcions aportades per l'erudit historiador Jaime Villanueva.[37]

I abans d'oferir els continguts de les biblioteques conventuals dels caputxins catalans, cal ara assenyalar, a guisa d'orientació, que les principals notícies bio-bibliogràfiques sobre els escriptors de la família franciscana que foren més llegits pels frares i que, amb tota certesa, formaren part de les antigues biblioteques dels caputxins de Catalunya i de Mallorca, cal consultar els treballs dels pares Wadding[38] i

36. Vegeu BASILI DE RUBÍ, *Un segle*... p. 375.

37. Vegeu J. VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España* (Vol. XIV) pp. 174-179: «En el convento de PP. Capuchinos he tenido el gusto, no esperado, de ver una edición de las obras de Lactancio con sus poemas el *Fenix* y el *Paschale* o *De Resurrectione*, en fol., sin signaturas ni folios, y con sólo la nota del año al fin, que es de 1471; libro muy bien conservado [...]. Tienen algunos Ms. buenos, tal es el *Liber Scintillarum*, de Beda, Ms. del siglo XIII, y del siguiente [s. XIV] una Biblia bien conservada. Sobre todos me pareció curioso un opúsculo de *Musica cantuali, instrumentali et celesti*; su epígrafe es: *Tractatus Michælis de Castelanis monachi de musica ad dominum Davidem de Natho monachum monasterii Mansiazillis [...]* Otro tratadito añade, que copiaré entero, y es este: *Sequitur ars de pulsacione lambuti, et aliorum similium instrumentorum inventa a Fulan mauro regni Granate*».

38. Vegeu L. WADDING, *Scriptores Ordinis Minorum quibus accessit syllabus illorum qui ex eodem Ordine pro fide Christi fortiter occubuerunt [...] Recensuit Fr. Lucas Waddingus ejusdem Instituti theologus*. Romæ, Attilio Nardecchia Editore, 1906.

Sbaraglia.[39] Pel que fa a les notícies dels escriptors de la família caputxina, hom les trobarà aplegades en els treballs bibliogràfics endegats per Dionís de Gènova[40] i Bernat de Bolonya[41] i, més específicament, els escritors caputxins de Catalunya. Aquests foren compilats en els acurats treballs dels caputxins Manuel de Lete[42] i Enric Castells.[43] Pel que fa a les publicacions dels antics escriptors d'origen hispà (que també formaren part de les biblioteques caputxines de Catalunya), hom en trobarà les dades bibliogràfiques fonamentals en les compilacions endegades per Nicolás Antonio[44] i per Antoni Palau Dulcet.[45] Les informacions de la resta d'autors que anirem esmentant al llarg de l'article (principalment teòlegs, moralistes, filòsofs i predicadors), hom pot localitzar-les en la valuosa obra del jesuïta Hug Hurter.[46] Pel que fa a les notícies bibliogràfiques d'autors llatins (clàssics, medievals i humanistes, fins a la darreria del segle XVII), les trobem àmpliament descrites

39. Vegeu J. SBARAGLIA, *Supplementum et castigatio ad scriptores trium Ordinum S. Francisci a Waddingo, aliisue descriptos; cum adnotationibus ad syllabum martyrum eorumdem Ordinum*. Romæ, Attilio Nardecchia editore, 1921.

40. Vegeu *Bibliotheca scriptorum Ordinis Minorum S. Francisci Capuccinorum a Fratre Dionysio Genuensi, eiusdem Ordinis Professore contexta*. Genuæ, Ex Typographia Antonii Georgii Franchelli, 1680.

41. Vegeu *Bibliotheca Scriptorum Ordinis Minorum S. Francisci Capuccinorum. Retexta et extensa a F. Bernardo a Bononia, ibidem Sac. Theologiæ Lectore Capuccino; quæ prius fuerat a P. Dionysio Genuensi, ejusdem Ordinis concionatore contexta*. Venetiis, Apud Sebastianum Coleti, 1747.

42. Vegeu M. de LETE TRIAY [= ANDREU DE PALMA], «Escriptors de la Província Caputxina de la Mare de Déu de Montserrat, 1578-1900», *Franciscalia* (Barcelona 1928) pp. 210-240.

43. Vegeu E. CASTELLS i MAS, *Escritores capuchinos de la Provincia de Cataluña, (1926-1939)*. Roma, Scuola Vaticana di Biblioteconomia, 1963; [Pro manuscripto].

44. Vegeu *Bibliotheca Hispana Vetus, sive Hispani scriptores qui ab Octaviani Augusti ævo ad annum Christi MD floruerunt. Auctore D. Nicolao Antonio Hispalensi*. Matriti, Apud Viduam et Hæredes D. Ioachimi Ibarræ, 1788 (2 volums); *Bibliotheca Hispana Nova, sive Hispaniorum Scriptorum qui ab anno MD ad MDCLXXXIV floruere*. Auctore Nicolao Antonio. Matriti, Apud Jochimum de Ibarra, 1783 (2 volums).

45. Vegeu A. PALAU DULCET, *Manual del Librero Hispano-Americano. Bibliografía General Española e Hispano-Americana desde la invención de la imprenta hasta nuestros días [...] Segunda edición corregida y aumentada por el autor.* Barcelona, Librería Anticuaria de Antonio Palau, 1948-1987 (35 volums).

46. Vegeu H. HURTER, *Nomenclator Literarius Theologiæ Catholicæ*. Oeniponte [Innsbruck], Libraria Academica Wagneriana, 1903-1913 (5 volums).

per Joan Albert Fabricius († 1736), autor del primer repertori científic de literatura clàssica i medieval, la qual publicà amb el nom de *Bibliotheca Latina*.[47]

Per a una anàlisi més detallada de les rareses bibliogràfiques que hi havia en les antigues biblioteques conventuals dels caputxins de Catalunya, hom en pot trobar notícies d'interès en els valuosos treballs que prepararen els erudits llibreters francesos J.B. Osmont[48] i J.C. Brunet.[49]

2. Els principals continguts bibliogràfics de les biblioteques caputxines de la Tarraconense

Una de les primeres obres impreses que formà part de la biblioteca dels caputxins de Montcalvari (fundat a extramurs de Barcelona l'any 1578) fou un recull de sermons quaresmals publicat a Venècia l'any 1570, segons una indicació manuscrita situada en el llom de l'esmentat volum: «Unus ex primis libris Capuccinorum huius Provinciae.»[50] També, ja des dels primers anys fundacionals, en els convents caputxins de Catalunya, hi solia haver obres de sant Bonaventura destinades, prioritàriament, a la formació espiritual dels joves caputxins. Esmentem, a tall d'exemple, una bellíssima edició parisenca, amb lletra gòtica, que conté els principals tractats bonaventurians; una edició molt utilitzada i llegida pels caputxins i que inicialment formà part de la biblioteca conventual dels caputxins

47. Vegeu *Jo. Alberti Fabricii Biblioteca Latina, sive notitia auctorum veterum latinorum*. Venetiis, Apud Sebastianum Coleti, 1728 (2 volums); *Historia Bibliothecæ Fabricianæ, qua singuli eius libri eorumque contenta et si quæ dantur variæ editiones augmenta epitomæ versiones scripta adversa et hisce, oppositæ, apologiæ sive defensiones auctorum errores et vitæ [...]* Auctore Ioanne Fabricio. Wolffenbuttelii, Sumptibus Godofredi Freytagii, 1717-1724 (6 volums).

48. Vegeu *Dictionnaire Typographique, historique et critique des livres rares, singuliers, estimés et recherchés en tous genres [...]* Par J.B.L. Osmont, Libraire à Paris. Paris, Chez Lacombe, 1768 (3 volums).

49. Vegeu *Manuel du Libraire et de l'amateur de livres. Contenant un nouveau Dictionnaire Bibliographique [...]* Par Jacques-Charles Brunet. Paris, Chez Silvestre, 1842-1844 (5 volums).

50. BPCSar, *Enarrationum Quadragesimalium thesaurus novus, ad Christianæ decus pietatis denuo recognitus*. Venetiis, Apud Iohannem Baptistam Somaschum, 1570.

de Girona, després passà a la de Tarragona i, finalment a la d'Arenys de Mar. Actualment es conserva, però, en el fons històric de la Biblioteca Provincial dels caputxins de Catalunya, a Sarrià.[51] El fons bibliogràfic d'aquesta notable biblioteca eclesiàstica sarrianenca compta, alhora, amb un significatiu volum de la versió castellana de l'*Arbor vitae,* junt amb d'altres tractats espirituals bonaventurians com, per exemple, una versió al castellà de la *Doctrina cordis*[52] que s'estampà a Toledo l'any 1516, i àdhuc un tractat bonaventurià que publicà el framenor observant Domingo Viota (o Biatta)[53] sobre l'oració mental, que s'imprimí a Saragossa l'any 1580, un parell d'anys després de l'arribada dels caputxins a Catalunya. S'ha d'assenyalar que fou especialment emprada pels estudiants caputxins l'edició de la *Summa Theologiae* bonaventuriana que entre 1569 i 1593 edità a Roma el caputxí Pedro Trigoso de Calatayud.[54]

2.1 *L'abundosa presència d'autors escolàstics en les biblioteques caputxines*

Dels antics fons bibliogràfics de les biblioteques dels framenors caputxins de Catalunya, cal remarcar-ne la presència de tractats de teologia bonaventuriana com, per exemple, els endegats pel framenor Joan de Combis[55] (ca. 1575); uns textos escolàstics que eren força

51. BPCSar, *In hoc volumine beati Bonaventure subiecta comprehenduntur [...] Libellus de reductione artium ad theologiam [...] Sermones de decem preceptis Domini. Apologia pauperum [...] Breviloquium [...] Itinerarius mentis in Deum [...]* Parrhisiis [= París], Impressa per Magistrum Bertholdum Rembolt, 1517.

52. Procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys, vegeu a la BPCSar, *Doctrina cordis de sant buenaventura en romance [= enseñamiento del coraçón].* Toledo, Por Juan Varela, 1510.

53. BPCSar, *Soliloquio de quatro exercicios mentales con otros divinos Tractados, compuestos en latín por el Seraphico Doctor y Padre Nuestro S. Buenaventura,* Saragossa 1580, pp. 174-202: «*Tratado que se intitula Árbol de la vida*». Aquesta obra formava part de la biblioteca conventual dels caputxins de Manresa. Sobre aquesta versió en castellà vegeu, L. WADDING, *Scriptores Ordinis Minorum*... p. 72: «Dominicus Biatta Hispanus, Observ. edidit Soliloquium [...] Hispanice traductum, Cæsaraugustæ anno 1580».

54. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Schol. 138 «Pedro Trigoso, *Summa Theologiæ D. Bonaventuræ*».

55. BPCSar, *Compendium totius theologicæ veritatis, VII libris digestum.*

habituals en les antigues biblioteques conventuals, i que trobem junt amb les bellíssimes edicions gòtiques de les principals obres bonaventurianes,[56] les quals empraren assíduament els frares caputxins en els primers decennis de la seva estada a Catalunya. A més, s'ha d'assenyalar la forta presència d'obres d'altres autors escolàstics de la família franciscana que trobem ens els fons de les biblioteques caputxines, i dels quals farem referència explícita una mica més avall.

Dels altres volums pertanyents a l'escolàstica medieval que integraren les antigues biblioteques dels caputxins catalans i que hem destacar, cal esmentar-ne la presència de manuals destinats a ser emprats com a textos bàsics per a la formació filosòfica i teològica dels candidats al sacerdoci. Aquests llibres solien ser llegits en les hores d'estudi durant l'etapa de l'escolasticat. Una volta consolidada la Província caputxina de Catalunya, els frares anaren incorporant a llurs biblioteques les obres dels escolàstics i autors tomistes més de moda durant els segles XVII i XVIII com, per exemple, Dídac Mas[57] († 1608), Joan de Sant Tomàs[58] († 1644) i Tomàs Vallgornera[59] († 1675), així com també hi foren incorporats alguns dels tractats escrits pels principals moralistes de la Universitat de Cervera com, per exemple,

---

Accurateque cum veteribus ac approbatis exemplaribus collatum. Per Fr. Ioannem de Combis, ordinis Minorum. Accedunt utiles Annotationes, cum Divi Bonaventuræ terminorum Theologalium declaratione. Lugduni, Apud Guilielmum Rovillium, 1575. A propòsit d'aquest compendi de teologia, vegeu L. WADDING, *Scriptores Ordinis Minorum*... p. 135.

56. BPCSar, *Egregium opus subtilitate et devoto exercitio precellens parvorum opusculorum Doctoris Seraphici Sancti Bonaventuræ*, Venetiis 1504.

57. A l'antiga biblioteca conventual de Santa Madrona hi havia els comentaris de Dídac Mas a les obres d'Aristòtil; BUB. Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 151 «Masio Valentino, Didaco: *In Aristotelis Dialectica*»; núm. 152 «*In ultimos libros Physicorum*».

58. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 45; on esmenta l'edició publicada a Madrid el 1656 del tractat *De incarnatione Christi*, escrit pel religiós dominic Joan de Sant Tomàs. A la biblioteca dels caputxins de Barcelona hi havia el *Cursus Theologicus ad mentem D. Thomæ*, preparat també per Joan de Sant Tomàs; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 55.

59. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 87: «*Theologia Mystica Divi Thomæ*, Barcelona 1665», a cura de Tomàs Vallgornera. Aquesta obra també consta a la BUB, Ms 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Mist. núm. 23 i, semblantment, també era en la del convent de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Mist. núm. 39.

els que escriví Joan Rovira[60] († 1793). Tot aquest seguit d'obres foren situades, és clar, al costat dels grans mestres de l'escolàstica medieval com: Pere Llombard,[61] Albert Magne,[62] Alexandre d'Hales,[63] Antoní de Florència.[64] A més, consta també en les biblioteques caputxines una notable presència de volums d'alguns dels principals teòlegs victorins, com Ricard[65] i Hug de Sant Víctor,[66] al costat, òbviament, de les obres teològiques dels grans mestres medievals: Bonaventura,[67] Tomàs d'Aquino[68] i Duns Escot[69].

60. BPCSar, *Dissertatio Theologico-Moralis de Distributionibus Quotidianis.* Auctore Joanne Rovira et Guixeras. Cerveriæ, Typis Academicis, 1765.

61. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 50.

62. Les obres de sant Albert figuren en el catàleg de la biblioteca del convent de Santa Madrona; vegeu a la BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 66 i, també, consten en el catàleg de la biblioteca de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Schol. 49.

63. Les obres d'aquest gran escolàstic, mentor i mestre de sant Bonaventura, consten en el catàleg de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià i, també, en el de Santa Madrona; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Schol. núm. 60; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Schol. núms. 91-94.

64. La seva *Summa* consta en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 103.

65. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 44; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 120: «*Ricardo a S. Victore, omnia eius opera*».

66. A l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià hi havia alguns comentaris escripturístics d'Hug de Sant Víctor com, per exemple, el tractat *In omnes D. Pauli Epistolæ*; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 24. Les obres d'Hug de Sant Víctor també eren a les antigues biblioteques dels caputxins d'Itàlia; vegeu a la BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 31: «Hugonis Sto. Victore, *Opera.* Venetiis, Apud J.B. Somascum, 1580».

67. S'ha de posar en relleu que les obres de sant Bonaventura eren tan apreciades pels caputxins que a la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona, hom les hi trobava per triplicat: «Las obras de este nuestro Santo Doctor eran triplicadas, y no ha quedado más que una entera», escrivia dolgudament el bibliotecari, poc després de l'ocupació napoleònica; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Schol., s.f.

68. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Schol. núms. 37-52: «Todas estas son obras del Sto. sin glosa de otro. Vide Cayetano, Thomás de Vio a núm. 151 a 156 inclusive, cuyas otras son de Sto. Thomás con la glosa de dicho Cayetano».

69. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 46.

Pel que fa als continguts de caire més teològic, hi solien abundar tractats escolàstics com els que escriví el framenor Ricard de Mediavilla († 1308), professor a París d'inspiració bonaventuriana.[70] Trobem també en aquestes biblioteques conventuals caputxines la coneguda *Summa Angelica*[71] del framenor Àngel de Clavasio[72] († 1493); la *Summa Moralis*[73] de Rainer de Pisa († 1351); la *Summa Hostiensis*,[74] que conté un comentari a les decretals preparada per Enric d'Òstia († 1271); la *Summa Sancti Raymundi*, amb comentaris del religiós dominic Joan de Friburg[75] († 1374), etc.

Juntament amb les obres d'eminents membres de la Companyia de Jesús, de les quals tractarem més avall, en les antigues biblioteques dels caputxins hom troba una notable presència de tractats escolàstics escrits per l'escola teològica de Salamanca. Així, doncs, en les biblioteques conventuals d'abans de l'exclaustració hom troba significatives obres com, per exemple, els tractats teològics de Melchor Cano[76] († 1560),

70. BPCSar, *Clarissimi theologi magistri Ricardi de Mediavilla, Seraphici Ord. Min. Convent. Super quatuor Libros Sententiarum Petri Lombardi*, Brixiæ 1591; vegeu L. WADDING, *Scriptores Ordinis Minorum*... pp. 263-264.

71. BPCSar, *Summa Angelica*, Venetiis 1499. Es tracta d'un volum incunable escrit en lletra gòtica, a dues columnes, que el rector de la parròquia de Sant Salvador de Breda regalà als caputxins d'Arenys de Mar. Sobre l'abast de la producció teològica d'Àngel Carleti de Clavasio, vegeu H. HURTER, *Nomenclator Literarius*... Vol. II, cols. 1072-1074; *CollFr* 77 (2007) p. 145.

72. Les obres d'Àngel de Clavasio ja constaven en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 107. Semblantment, la biblioteca dels framenors de l'estricta observança del convent de «Sancti Francisci Transtiberim de Urbe», registra les edicions de 1478, 1487, 1492 1578 i 1586 de la *Summa Angelica*; vegeu a la BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiæ S. Francisci*, [Província Romana, any 1600], f. 1 v: «Angelus a Clavasio, *Summa Angelica*. Venetiis, Apud Jordanum Zilettum, 1578», etc.

73. BPCSar, *Pantheologia. Summa Moralis*, Venetiis 1486; volum incunable procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys. A propòsit de les diverses edicions de les obres del framenor Àngel de Clavasio, vegeu L. WADDING, *Scriptores Ordinis Minorum*... p. 19.

74. BPCSar, *Henrici cardinalis Hostiensis Summa Aurea.* Venetiis, Apud hæredes Melchioris Sessæ, 1580.

75. BPCSar, *Summa Sancti Raymundi de Peniafort Ordinis Prædicatorum, cum glossis Joannis de Friburgo.* Avenione, Sumptibus F. Mallard, 1715.

76. L'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià registra una de les primeres edicions *De locis Theologicis*; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 23.

àdhuc en l'edició preparada pel pare Serry († 1738) que es publicà a Madrid.[77] Els caputxins catalans també seguiren els tractats teològics del dominic Domingo Soto († 1560), especialment el tractat *De natura et Gratia*,[78] en l'edició de Salamanca de 1666, també el tractat *De iustitia et iure* i els comentaris a les *Sentències*.[79] Consta que els caputxins també empraren les obres de Domingo Báñez[80] († 1604), un altre dels més cèlebres professors salmantins i que clou l'etapa més brillant d'aquesta escola teològica. En els fons bibliogràfics dels convents caputxins, hom hi troba registrats els comentaris del jesuïta Luis Molina[81] († 1600) a les obres de l'Aquinate, però no hi consta la controvertida obra titulada: *Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis* (1588), la qual enfrontà jesuïtes i dominics a propòsit de la manera de conciliar la llibertat humana amb la presciència divina i la predestinació.

Al llarg dels segles XVII i XVIII, en les biblioteques caputxines hi havia, també, obres de teòlegs més renovats ideològicament i que incidiren en la reforma com, per exemple, les obres Gabriel Biel[82] († 1495), partidari del nominalisme occamià i fundador de la facultat de teologia de Tubinga; les obres del qual eren llegides pels caputxins catalans. No hem trobat, però, registrades en els catàlegs de les antigues biblioteques dels caputxins catalans les obres de Guillem

77. BPCSar, *Melchioris Cani episcopi Canariensis, ex Ordine Prædicatorum, Opera*. Matriti, Ex Typographia Regia, 1764.

78. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 60.

79. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Schol. 214: «De iustia et iure»; Schol. 212: «In quartum Sententiarum». Aquestes dues obres de Domingo Soto formaren part de les biblioteques de bona part dels convents europeus com, per exemple, el de framenors reformats de Roma; vegeu a la BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiæ S. Francisci*, [Província Romana, any 1600], f. 7 r: «Dominici Soti, *In quartum Sent[entiarum] Liber*, Venetiis 1584; *De iustitia et de iure*, Venetiis 1573».

80. A l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià hi ha registrades les obres de Domingo Báñez; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Schol. núm. 15 i ss. En alguns convents d'Itàlia hi havia també les obres de Domingo Báñez; vegeu a la BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 30.

81. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 246-247.

82. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Schol. núm. 58. A la biblioteca conventual de Santa Madrona hi havia un comentari de Gabriel Biel *In librum Sententiarum*, a més de l'*Expositio canonis Missæ*; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Schol. núms. 171-173.

d'Ockham. Òbviament, que en aquestes antigues biblioteques hom troba, en belles edicions incunables, els clàssics comentaris escolàstics elaborats per sant Bonaventura[83] († 1274) i per sant Tomàs d'Aquino[84] († 1274) al *Liber Sententiarum* de Pere Llombard[85] († 1160) i, també, els comentaris escolàstics a les obres d'Aristòtil[86] (filòsof que morí el 322 aC), especialment els comentaris d'Egidi Romà.[87] Cal assenyalar, en aquestes biblioteques caputxines, la presència de les obres filosòfiques de Plató,[88] les d'Averroes,[89] i les de Boeci.[90]

83. BPCSar, *Seraphici [...] super primo libro Sententiarum. Prima pars*. Parrhisiis [= París], In edibus Francisci Regnault, 1499.

84. Vegeu la gran quantitat d'obres de l'Aquinate que registra el catàleg de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núms. 26-55.

85. BPCSar, *Textus Sententiarum cum conclusionibus articulis quæstionum sancti Thomæ*. Impensis Nicolai Keslers Basilieen, 1489.

86. BPCSar, *S.Thomæ Aquinatis præclarissima commentaria in libros Aristotelis Perihermeneias et posteriorum Analyticorum.* Venetiis, Apud Iuntas, 1553; exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys de Mar. A més, vegeu, també, els comentaris de teòlegs escolàstics, com els de Joaquim Perion, que eren presents a les biblioteques de Sarrià i de Santa Madrona; BPCSar, *Physicorum Aristotelis Libri, Ioachimo Perionio interprete*. Lugduni, Apud Gulielmum Rovillium, 1576. A l'antiga biblioteca conventual de Sarrià hi havia les obres completes d'Aristòtil; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Phil. núm. 125: «Aristotelis Starigitæ, *Omnia ejus opera*».

87. Egidi Romà (Egidi Colonna † 1316), religiós agustí, fou un famós comentador d'Aristòtil que, en alguns punts, discrepà de les posicions de sant Tomàs d'Aquino, especialment en marcar la separació entre essència i existència. A l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià hi havia els comentaris a la física d'Aristòtil; vegeu BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* Schol. 4. La biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona comptava amb els comentaris d'Egidi Romà a les *Sentències* de Pere Llombard; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona,* Schol. 9; volums que també trobem en les antigues biblioteques dels caputxins italians; vegeu a la BAVat., Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 28 v: «Ægidus Romani, *Quest. in [Secundum] Lib. Sent.* Venetiis, Apud F. Zilettum, 1581» (que conté el catàleg de la biblioteca del convent de Collevecchio, de la Província Seràfica Romana).

88. Les obres de Plató (pensador que morí entorn del 348 aC) consten en el catàleg de la biblioteca del convent de Santa Madrona; vegeu a la BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 201: «*Platonis, omnia opera*».

89. A l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià hi ha registrades les obres d'Averrores Cordubense; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Phil. núm. 151. Les obres d'Averroes formaren part dels fons

A les biblioteques dels caputxins catalans no hi solia mancar pas el magnífic comentari a la *Summa Theologiae* de l'Aquinate[91] que preparà Tomàs de Vio († 1534), el cardenal Gaietà[92]. Cal assenyalar que fou especialment valorada pels caputxins la *Summa contra gentiles*[93] i famosa *Catena aurea* de sant Tomàs,[94] on el «Doctor Communis» comentà, molt acuradament i amb gran unció, els quatre evangelis.[95] Tampoc no faltava en les biblioteques dels caputxins l'*Aurea rosa super evangelia*[96] del dominic Silvestre de Prierio († 1523), ni la *Summa Theologiae* de sant Antoní de Florència († 1459), obra molt apreciada pels framenors caputxins[97] que, per exemple, en una bella

bibliogràfics de les biblioteques conventuals franciscanes d'Europa com, per exemple, la del convent titulat de «Sancti Francisci Transtiberim de Urbe»; vegeu a la BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiæ S. Francisci*, [Província Romana, any 1600] f. 2 v: «Averrois, *Opera omnia*, Venetiis 1560».

90. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 68. Sabem que a la biblioteca de Santa Madrona hi havia una versió italiana *De consolatione philosophiæ*, tal com consta a la BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Phil. núm. 198.

91. BPCSar, *Prima pars operum sancti Thomæ Aquinatis. Operum, seu Summae Theologiae [...] Thomæ a Vio, tit. sancti Xisti, presbyteri Cardinalis Caietani Commentariis.* Lugduni, Apud hæredes Iacobi Giuntae, 1554.

92. BPCSar, *Angelici Doctoris divi Thomae Aquinatis Summæ Theologiae Prima Secundæ, Reverendis Do. Thomae de Vio [...] Commentariis illustrata*. Lugduni, Apud hæredes Iacobi Giuntæ, 1554. A la biblioteca del convent d'Arenys hi havia els *Opuscula omnia Thomæ de Vio Cajetani*, Venetiis 1580; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 61. Aquests comentaris a l'Aquinate estan registrats, també, en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Schol. 63.

93. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Schol. 40: «*Summa contra gentiles*».

94. Vegeu, procedent de la biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys, a la BPCSar, *Catena Aurea Angelici doctoris divi Thomæ Aquinatis.* Lugduni, Apud Jacobum Giuncti [= de Giunta], 1544. De l'antiga biblioteca dels caputxins de Barbastre, vegeu a la BPCSar, *Divi Thomæ Aquinatis enarrationes quas Cathenam vere Auream dicunt, in quatuor Evangelia*. Parisiis, In ædibus Ioannis Petit, 1540.

95. Aquesta obra era present a la biblioteca conventual dels caputxins de Barcelona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Pos. 38: «Cathena Aurea in Evangeliæ».

96. BPCSar, *Aurea Rosa super evangelia [...] magistrum Silvestrem de Prierio.* Lugduni, Impensis Jacobi de Giuncta, 1545; exemplar procedent de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys de Mar.

97. Se'n conserven exemplars de diverses edicions que havien format part de les

edició veneciana formada per quatre volums incunables (publicats entre els anys 1477-1485), ja formava part de la primitiva biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys de Mar; uns volums que foren salvats durant l'exclaustració i que, novament, formaren part de la nova biblioteca del temps de la restauració, i que en l'actualitat són a la Biblioteca Provincial dels caputxins, a Sarrià.[98]

2.2 *Els escolàstics de l'escola franciscana*

És força més rar trobar en les antigues biblioteques dels caputxins de Catalunya obres d'inspiració escotista, atesa la peculiar afecció dels frares catalans a sant Bonaventura. Amb tot, se'n localitzen algunes com, per exemple, els comentaris del framenor Antoni Barros (ca. 1755) al comentari que Joan Duns Escot inclogué al llibre de les *Sentències*[99] i, sobretot, les principals obres d'encuny escotista endegades pels framenors conventuals del segle XVII com: Bartomeu Mastri († 1673) i Bonaventura Belluti[100] († 1676), les obres dels quals

antigues biblioteques conventuals dels caputxins catalans, en les quals hi havia, també, el *Cronicó* que escriví d'història sagrada; BPCSar, *Historiarum Domini Antonini Archiepiscopus Fiorentini*. Lugduni, [Jacobi Myt, chalcographi], 1527; un preciós exemplar en lletra gòtica que, salvat durant la guerra civil, fou dipositat provisionalment al monestir de Pedralbes. Acabada la guerra, les autoritats franquistes a través de la Junta Delegada del Tesoro Artístico, el tornaren als caputxins juntament amb els altres llibres gòtics i incunables que procedien de l'esmentada biblioteca conventual i que, a més del segell conventual, constaven en el registre endegat per Enric de Tolosa; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903.

98. APCSar, *Prima pars Summa fratris Antoninii de Fiorentia, ordinis praedicatorum et Archiep. Fiorentini*. [pars prima] Venetiis, per Marinum Saracenus, 1481; [pars secunda] Venetiis, per Ioannis de Colonia, 1477; [pars tertia] Venetiis, magistri anchee de Catharo impressa, 1485; [pars quarta] Venetiis, 1481. A propòsit d'aquesta summa teològica, vegeu H. HURTER, *Nomenclator Literarius...* Vol. II, col. 958.

99. BPCSar, *Ven P. et Doct. Joan. Duns Scoti Ordinis Minorum, Theologici eminentissimi [...] Quaestiones quatuor voluminum scripti Oxoniensis super Sententias et Quotlibeta. A R.P. Fr. Antonio Barros*. Romæ, Typis Angeli Rotilii, 1754.

100. BPCSar, *R.P.F. Bartholomæi Mastrii de Meldula Ordinis Minorum Conventualium S. Francisci Theologi Disputationes Theologicae In Tertium Librum Sententiarum [...] Scoti theologia vindicatur*. Venetiis, Apud Paulum Balleonium, 1698. Sobre el framenor conventual Bartomeu Mastri vegeu, L. WADDING, *Scriptores Ordinis Minorum...* p. 58.

formaren part de la biblioteca del convent de Sabadell[101] i d'Arenys de Mar.[102]

També cal incloure en aquest conjunt d'obres filosòfico-teològiques d'inspiració escotista, el manual de metafísica[103] preparat pel framenor reformat Carles Josep de Sant Floriano († 1781) i, sobretot, s'ha d'assenyalar que en la biblioteca dels caputxins de Santa Eulàlia de Sarrià hi havia l'edició de les obres de Joan Duns Escot,[104] així com també en la biblioteca del convent de Santa Madrona.[105]

A partir de la renovació dels estudis dins de l'Orde caputxí, des de la segona meitat del segle XVIII, comencen d'abundar a les biblioteques caputxines els comentaris a la *Summa* de sant Tomàs endegats pel religiós dominic Carles R. Billuart[106] († 1757), i també, algunes de les obres filosoficoteològiques elaborades pels caputxins com, per exemple, la *Philosophia christiana* de Zacaries de Lisieux[107] († 1661), el *Cursus Theologicus* de Gervasi de Breisach[108] († 1717) i, sobretot, els manuals de la *Theologia Universa* de Tomàs de

101. BPCSar, *RR.PP. Bartholomaei Mastri de Meldula et Bonaventuare Belluti de Catana, Ord. Min. Convent. Magistr. [...] Disputationes ad mentem Scoti in Aristoteles Stagiritae libros De Anima, De Generatione et corruptione, De coelo et Metheoris.* Venetiis, Apud Nicolaum Pezzana, 1678.

102. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 25: «Bartholomæus Mastri, *Disputationes ad mentem Scoti,* Venetiis 1678».

103. BPCSar, *Joannis Duns Scoti Philosophia nunc primum recentiorum placitis accomodata,* auctore F. Carolo Josepho a S. Floriano Strict. Observ. *Minorita [...] Metaphysicam primam seu Ontologiam continens*. Mediolani, Ex Typographia Marelliana, 1771.

104. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Schol, núms. 9-10.

105. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 46.

106. A guisa d'exemple, vegeu l'exemplar per a ús de fra Joan de la Llacuna; BPCSar, *Summa Summæ S. Thomae sive Compendium Theologiæ Reverendi Patris Caroli Renati Billuart*. Wirceburgi, Typis Joan. Jacob. Stahel, 1765.

107. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 216.

108. BPCSar, *Cursus Theologicus [...] Auctore P.F. Gervasio Brisacensi, Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum Provinciæ Helveticæ*. Solodori, Typ. et Impensis Josephi Bernhard, 1697. A la guarda hi ha una anotació que diu: «A uso de los PP. Capuchinos del Convento de Santa Madrona. Barcelona 1777». Aquest *Cursus Theologicus,* juntament amb el *Cursus Philosophicus* de Gervasi de Breisach, formaren part de la biblioteca conventual de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 276-277.

Charmes[109] († 1765), aquests darrers del P. Charmes de gran acollida entre els caputxins del temps de l'exclaustració i primers anys de la restauració.

Atesa la incidència del beat Ramon Llull († 1316) en la vida i pensament dels caputxins catalans, llurs biblioteques també comptaren amb bones edicions lul·lianes com els volums de les *Opera parva*,[110] així com algunes edicions de les principals obres espirituals[111] de Llull, junt amb textos filosòfics[112] lul·lians de notable divulgació arreu d'Europa,[113] com el tractat de *Lògica*[114] (molt apreciat en l'àmbit dels Països Catalans),[115] i algunes obres a favor del lul·lisme, com les

109. Vegeu, per exemple, l'exemplar per a ús de fra Domènec de Sabadell; BPCSar, *Theologia Universa ad usum Sacrae Theologiae candidatorum.* Auctore R.P. Thomas ex Charmes. Venetiis, Ex Typographia Balleoniana, 1764. A la guarda hi ha una nota manuscrita que diu: «A uso del P. Domingo de Sabadell capuchino, en Villafranca del Penadés».

110. BPCSar, *Beati Raymundi Lulli Doctoris Illuminati et Martyris, Tertii Ordinis Sancti Francisci. Opera Parva*. Palmae Balear., 1744-1745 (4 volums). Aquestes obres també havien format part de l'antiga biblioteca conventual de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Phil. núm. 34 «*Opera Parva*».

111. BPCSar, *Libro de Santa María compuesto en idioma lemosino por el ínclyto mártyr y Doctor Iluminado el Beato Raymundo Lulio. Traducido fielmente a el castellano por un devoto.* Mallorca, Oficina de Ignacio Frau, 1755.

112. A guisa d'exemple, vegeu a la BPCSar, *Prœcursor introductoriæ in Algebram Speciosam Universalem, vel Artem Magnam Universalem sciendi et demonstrandi B. Raymundi Lulli.* Maguntiæ, Per Joannem Georgium Häffner, 1723. A l'antiga biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona hi havia diverses obres de Llull: *Logica nova, Ars magna, Opera medica, Ars brevis, De ascensu et descensu intellectus, Contemplatio ad Deum*; vegeu a la BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 34-53.

113. Vegeu Amadeu de Zedelgem, «Manuscripta franciscana in Italiæ bibliothecis asservata», *CollFr* XIII (1943) p. 184: «continetur Raymundi Lulli, *Operum*».

114. A l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys, hi havia una edició de la *Logica nova* lul·liana, publicada a Palma de Mallorca l'any 1744; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 51.

115. Vegeu, per exemple, a la biblioteca dels caputxins de Sarrià, sig. 208-7-4, un exemplar gòtic de *Blanquerna* publicat l'any 1521, juntament amb el *Llibre d'oracions y contemplacions del enteniment en Déu, compost per lo Illuminat màrtyr y mestre Ramon Llull.* València, [A casa de mestre Joahn Jofre], 1521. L'any 1827, aquestes obres lul·lianes foren donades pel reverend Nicolau Valls al pare Lluís de Vilafranca de Bonany. D'altra banda, l'arxiver diocesà de Vic, Dr. Miquel dels Sants Gros, volgué posar en relleu la presència d'obres lul·lianes a l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Vic; vegeu *EstFr* 87 (1986) p. 951: «Tampoc hi faltaven [...] les obres de Ramon Llull».

Vindictae Lullianae del pare Pasqual;[116] un seguit d'obres que eren presents a l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià. Òbviament, en el convent de Palma de Mallorca (on existí una brillant escola de lul·lisme)[117] fou on més abundaren les obres d'inspiració lul·liana. La majoria d'aquestes obres de Llull, junt amb altres rareses bibliogràfiques del convent de Palma, foren aplegades pel seu bibliotecari, P. Lluís de Vilafranca de Bonany († 1847); obres molt valuoses que suscitaren l'admiració del pare Villanueva, qui les descriví en el seu famós *Viage* [sic] *literario*, tot destacant els volums de la *Història natural* de Plini, les obres de Titus Livi, de Petrarca, i de Nebrija;[118] unes obres que enriquien enormement la biblioteca dels caputxins de Palma.

En el convent de Santa Eulàlia de Sarrià sí que hi hem trobat registrat, però, un volum de la *Theologia Naturalis, sive Liber creaturarum* de Ramon de Sibiuda[119] († 1436); un obra que ja apunta decididament vers la modernitat, per la qual cosa suscità l'interès

116. Vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 146.

117. Una expressiva mostra n'és el manuscrit divuitesc titulat, *Compendium Philosophiæ, iuxta mentem B[eati] Raymundi Lulli*, que del convent de Palma passà a la Biblioteca Hispano-Caputxina de Sarrià. A propòsit d'aquest Ms. lul·lià datat l'any 1790, vegeu V. Serra de Manresa, *Els caputxins de Catalunya de l'adveniment borbònic a la invasió napoleònica: vida quotidiana i institucional, actituds, mentalitat, cultura (1700-1814)*, Barcelona 1996, pp. 172-173.

118. Vegeu J. Villanueva, *Viaje literario a las Iglesias de España* (Vol, XXII) pp. 219-230: «La biblioteca de los PP. Capuchinos llamó particularmente mi atención, y llamará la de cualquiera que tenga el gusto de ver una pieza aseada, y unos libros colocados y cuidados como se merecen tan fieles amigos [...] Posee, pues, esta biblioteca la primera impresión de los XXXVII libros de *Historia Natural*, de Plinio, impresos en Venecia por Juan Spira en 1469 [...] Un vol. en 4º contiene las obras de Petrarca [...] Sigue el Diccionario del latín a la correspondencia catalana, y al fin de él este epígrafe tipográfico: *Aelii Anthonii Nebrissensi grammatici lexicon ex sermone latino in Barchinone impressum per Karolum Amorosis MDVII* [...] No es menos apreciable la edición del Tito Livio, traducido al castellano, del año 1516».

119. BPCSar, *Theologia naturalis sive liber creaturarum*. Lugduni, Per Jacobum Myt, 1526. Aquesta obra, ja la trobem registrada en el catàleg de l'antiga biblioteca del convent de Santa Eulàlia de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Schol. núm. 7 «Raymundo Sabunde, *Theologia naturalis, sive liber creaturarum*». A propòsit de Sibiuda, vegeu Cebrià Montserrat, «La Teologia Natural de Ramon de Sabunde», *Criterion* 1 (1925) pp. 48-59 i 162-173; 2 (1926) pp. 142-151 i 407-417; Joan Avinyó, «Breu estudi crític del filòsof català Ramon Sibiuda», *Criterion* XI (1935) pp. 127-138; XII (1936) pp. 86-107.

d'humanistes com Pico della Mirandola i, alhora, fou també un llibre força estudiat per Pascal, i àdhuc Montaigne el traduí al francès,[120] una obra que no solia mancar en les biblioteques dels convents reformats de la família franciscana.[121]

2.3. *Presència d'escrits santfranciscans i de comentaris a la Regla*

Cal remarcar que els caputxins catalans comptaren amb les primerenques edicions dels escrits de sant Francesc d'Assís[122] († 1226) que trobem registrades en els catàlegs de llurs biblioteques. Per exemple, a la biblioteca del convent del Desert de Sarrià hi havia l'edició dels escrits santfranciscans preparada per Wadding.[123] Els frares disposaren, també, d'edicions de les biografies antigues del sant Francesc d'Assís com, per exemple, la de l'any 1653 que preparà el caputxí Jean de La Haye, i que sabem que formà part de la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona[124], com també hom trobava

120. Sobre el ressò de l'obra de Sibiuda; vegeu H. Hurter, *Nomenclator Literarius...*, Vol. II, col. 803-805.

121. Per exemple, hom troba registrada la *Theologia Naturalis* en el catàleg de la biblioteca del convent «Sancti Francisci Transtiberim de Urbe»; BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiæ S. Francisci*, [Província Romana, any 1600], f. 21 r: «Raimundo de Sabunde, *Theologia Naturalis*. Lugduni, Apud Jacobum Myt 1526».

122. L'edició que preparà Lucas Wadding fou incorporada també a les biblioteques caputxines del període de la restauració; BPCSar, *B.P. Francisci Assisiatis Opuscula [...]. Commentariis Asceticis illustrata per Fr. Lucam Waddingum*. Antuerpiae, Ex Officina Plantiniana, 1623; exemplar procedent de la «Bibliotheca Provincialis Capuccinorum Conventus Parisiensis, MDCCCXCVI», tal com consta en l'ex-libris.

123. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 111: «Lucas Wadding, *Opuscula S.P.N. Francisci*». El P. Josep M. de Barcelona († 1715), per la seva banda, endegà un estudi sobre els escrits de Sant Francesc; vegeu *Franciscalia...* p. 216, núm. 59: «S. Franciscus, seu ejus apothegma, etc. Ms. sec. XVII».

124. Biblioteca Hispano Caputxina [= BHC], *Sancti Francisci Assisiatis, Minorum Patriarchæ, nec non S. Antonii Paduani eiusdem Ordinis, Opera Omnia [...] Opera et labore R.P. Ioannis de La Haye*. Lugduni, Sumptibus Petri Rigaud, 1653. Al convent d'Arenys de Mar hi havia una reedició publicada l'any 1739; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 36: «*Opera omnia Sancti Francisci et Sancti Antonii de Padua*».

en aquestes antigues biblioteques conventuals els volums de les cròniques primitives dels framenors –especialment la de Jaume Coll[125] per a Catalunya i les d'àmbit més general que escriviren Damià Cornejo[126] i Marc de Lisboa[127] († 1591), en diverses edicions[128]– com també volums dels sermons de sant Antoni de Pàdua[129] († 1231), els sermons de sant Bernardí de Siena[130] († 1444) i, òbviament, les cròniques històriques sobre l'origen i el desenvolupament de l'Orde

125. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 114; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Hist. 369: «*Crónica Seráfica de Cataluña*.»

126. BPCSar, *Crónica Seráphica [...] Escrita por el R.P. Fr. Damián Cornejo*. Madrid, Por Juan García Infançón, 1686. Aquesta crònica seràfica la solien llegir també, en el refectori, les monges caputxines. Vegeu V. Serra de Manresa, *Les clarisses-caputxines a Catalunya i Mallorca*, Barcelona 2002, p. 149.

127. Aquesta crònica, un veritable «clàssic» del franciscanisme, també solia figurar en les biblioteques dels caputxins d'Itàlia. Vegeu V. Criscuolo, «La circolazione dei libri e delle idee nella Provincia dei Cappuccini di Cosenza», dins *Laurentianum* 47 (2006) p. 473, on registra l'existència d'aquesta crònica franciscana en la biblioteca del convent de calabrès de Cosenza, fundat l'any 1534: «Fra Marco da Lisbona, *Prima parte dille* [sic] *Croniche di san Francesco*, appresso Dominico di Iuberti, 1585». Aquesta obra també era present a les biblioteques conventuals dels caputxins catalans, per exemple, a la de Sarrià; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Hist. núm. 40 i, també, en la de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Hist. núm. 112: «*Crónicas de los Menores*». Òbviament, aquesta crònica franciscana hom la troba en les biblioteques de bona part dels convents franciscans d'Europa com, per exemple, en el de «Sancti Francisci Transtiberim de Urbe»; BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiæ S. Francisci*, [Provincia Romana, any 1600] f. 18 r: «Marco da Lisbona, *Croniche delli 3 Ordine Istituiti dal Padre Sto. Francesco*».

128. BPCSar, *Primera Parte de las Chrónicas de la Orden de los Frayles Menores*. Traduzida de la lengua portuguesa en castellana, por el muy Reverendo Padre Fray Diego Navarro de la Orden de San Francisco. Barcelona, Por Pedro Lacavallería, 1634.

129. BPCSar, *Sermones de Sanctis S. Antonii a Padua cum Indice duplici*. Parisiis, Apud Badium, 1521; amb una indicació manuscrita a la portada que diu: «Del Convento de los Capuchinos de Barbastro. 1673».

130. Per exemple, procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys, vegeu a la BPCSar, *Sancti Bernardini Senensis, Ordinis Seraphici Minorum. Opera Omnia [...]*. Opera et labore R.P. Joanni de La Haye. Lugduni, Sumptibus Joannis Antonii Huguetan, 1650. A més, vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 6; vegeu també a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 47.

franciscà a Europa[131] i a Catalunya,[132] a més del divulgat *Epítome Historial*[133] d'Andreu de Lisboa (ca. 1754), i els *Annals*[134] de Zacaries Boverio de Saluzzo († 1638), tant en l'edició original llatina,[135] com en la versió castellana que preparà Francesc de Montcada[136] († 1644).

A semblança d'altres comunitats franciscanes d'arreu d'Europa,[137] en les biblioteques dels caputxins catalans d'abans de l'exclaustració no hi faltaven pas, com escau a bons reformats, comentaris canònics[138] i espirituals a la Regla franciscana especialment les exposicions a la Re-

131. BPCSar, *Secoli Serafici ovvero compendio cronologico della storia francescana dall'anno MCLXXXII in cui nacque il Serafico Patriarca S. Francesco d'Assisi, fondatore dell'Ordine dei Frati Minori, fino al Capitolo Generale dell'anno MCCLVI*. Firenze, Apresso Pietro Gaetano Viviani, 1757.

132. BPCSar, *Chrónica Seráfica de la Santa Provincia de Cathaluña de la Regular Observancia de Nuestro Padre S. Francisco. Contiene las Centurias de 1200 y 1300*. Escrita por el R. Padre Fray Jayme Coll. Barcelona, Imprenta Mauro Martí, 1738; *Chrónica Seráphica [...]. Parte segunda. Contiene desde los años 1400 hasta los de 1759*. Escrita por el Padre Fray Francisco Marca. Barcelona, Imprenta de los Padres Carmelitas Descalzos, 1764.

133. Vegeu Andrés de Lisboa, *Epítome Historial de las grandezas de la Seráphica Religión de los Menores Capuchinos*. Madrid, Oficina de Gabriel Ramírez, 1754.

134. Mentre el caputxí Zacaries Boverio preparava l'edició dels Annals, es redactaren algunes cròniques manuscrites que anticiparen part de l'obra, i que el P. Boverio emprà com a text base dels Annals. A guisa d'exemple, vegeu a la BAVat, Barb. Lat. 2628, *Annalibus Minorum Capuccinorum anno Christi 1544, Paulo III*.

135. L'edició llatina dels *Annales* de Boverio eren també a l'antiga biblioteca del col·legi romà de Propaganda Fide; vegeu a l'APFide, *Miscellanee varie*, Vol. XXXII, *Numero de libri che si trovano nell Collegio di Propaganda Fide*, Roma 1665, f. 3: «*Annali delli PP. Cappuccini*».

136. BPCSar, *Primera Parte de las Chrónicas de los Frailes Menores Capuchinos de N.P.S. Francisco*. Traducidas de la lengua latina en castellana de los Annales que escrivió Nuestro Doctíssimo y Rmo. P.F. Zacharías Boverio de Salucio, Diffinidor General y su mayor Chronista. Por el P.F. Francisco de Moncada, religioso de la misma Orden. Madrid, Por Carlos Sánchez, 1644.

137. Vegeu, a tall d'exemple, alguns dels catàlegs conservats a la BAVat, Lat. 11268, *Inventario della Libreria di Sta. Croce di Como [di Frati Minori Osservanti Riformati della Provintia di Milano]*, (ff. 127-148); *Inventario de tutti li libri che sono nella rifforma della Provintia di S. Antonio, greci, latini e volgari, stampati, escriti a mano. Per ordine del R.P. Procurator de Corte l'anno MDC*, (ff. 214-305); *Inventario di tutti i libri che sono nella Reforma della Provincia di Sicilia di Minori Osservanti, fatto dal R.P.F. Gregorio di Piazza, Commessario di detta Reforma nell anno 1600*, (ff. 844-922), etc.

138. Per exemple, procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys; vegeu a la BPCSar, *Compendio de las questiones selectas y exposición de la Regla de N.P.S. Francisco*, por el R. P. Fr. Leandro de Murcia. Alcalá, Por María Fernández

gla endegades per caputxins italians,[139] com la de Jeroni de Polizzi[140] († 1611) i també la de Viator de Coccaglio[141] († 1793) junt amb altres tractats d'espiritualitat[142] que eren destinats a la formació dels novells sacerdots.[143]

2.4 *L'abundosa presència de textos de moralistes i canonistes*

Consta que els frares tenien un especial interès per la teologia moral, o pràctica, de cara a la predicació i l'audició de confessions. Els estudiants caputxins empraren assíduament el *Compendium Salmanticense* de moral[144], també el *Cursus Theologicus* del caputxí

Impresora de la Universidad, 1606. A guisa de complement, vegeu a la BHC l'exemplar procedent de la biblioteca conventual de Vic: «A uso de los capuchinos de Vique». D'aquesta biblioteca vigatana se'n conserva el catàleg; BEVic, *Index Librorum omnium, qui in Capuccinorum Vicen[sis] Conventus Biblioteca continetur. Elaboratus sub anno 1753.* El contingut d'aquest catàleg fou analitzat, com hem dit més amunt, per M. S. Gros i Pujol, «La biblioteca dels caputxins de Vic», a *EstFr* 87 (1986) pp. 947-951.

139. BPCSar, *Lo spirito della Serafica Regola esposto in meditazioni e conferenze alli professori della sua letterale osservanza da F. Gaudenzio da Brescia, cappuccino.* Brescia, Dalle Stampe di Giammaria Rizzardi, 1761.

140. BPCSar, *Expositio F. Hieronymi a Politio Siculi Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum. Cum dubiis excussis in Regulam Seraphici Patriarchae S. Francisci eiusdem Ordinis Fundatoris.* Neapoli, Apud Io. Iacobum Carlinum, 1606. El caputxí Jeroni de Polizzi Generosa fou ministre general en els anys 1587-1593. Publicà un comentari a la Regla franciscana l'any 1587 (que fou censurat). Una volta revisat, el publicà de bell nou l'any 1606; vegeu *Lexicon capuccinum...* Col. 750.

141. BPCSar, *Tracce di tradizione sopra la Regola dei Frati Minori notate da F. Viatore da Coccaglio, cappuccino.* Venezia, Apresso Simone Occhi, 1780.

142. BPCSar, *Ragionamenti a Novitii di fra Francesco da Sestri, Minore Capuccino. Per accenderli all'amore della perfettione.* Genova, Nella Stamperia d'Anton Giorgio Franchelli, 1685.

143. BPCSar, *Catechisticae instructiones ecclesiasticae, seu examen promovendorum ad Sacros Ordines, et ad audiendas confessiones, summa brevitate digestum ad clericorum et iuniorum sacerdotum Fratrum Capuccinorum instructionem [...].* Per Fr. Carolum de Cremona, sacerdotem capuccinum Provintiæ Mediolanensis. Cremonæ, Apud Franciscum de Zannis, 1677.

144. Per exemple, vegeu a la BPCSar, *Fuero de la conciencia y compendio Salmanticense [de] Moral [...].* Por el Padre Valentín de la Madre de Dios. Barcelona, Por Joseph Llopis, 1708. A la portada hi ha el segell del convent de Santa Madrona i també una nota manuscrita que diu «Capuchinos de Barcelona». Aquest volum, un temps, fou destinat a la biblioteca conventual de Manresa: «A ús del P. Mathias de

Lluís de Casp (d'orientació tomista),[145] i, complementàriament, algunes de les *Summae virtutum ac vitiorum* d'encuny escolàstic com, per exemple, la que havia redactat en el període més brillant de l'escolàstica medieval el religiós dominic Guillem Perault (ca. 1250).[146] A més, els caputxins catalans empraren, també, edicions diverses de manuals de confessors[147] com, per exemple, els que escriví el religiós dominic Bartomeu de Medina († 1581).

Pel que fa a les qüestions més pràctiques de caire moral i canònic, els caputxins de Catalunya solien seguir les obres del canonista navarrès Martín Azpilcueta[148] († 1586), les del framenor conventual

---

Palautordera. Lo dedica al Convent de Manresa». Maties de Palautordera morí al convent de Granollers el dia 2 de juliol de 1716; vegeu Basili de Rubí, *Necrologi...* p. 184. A més, vegeu, també, BPCSar, *Collegii Salmanticensis FF. Discalceatorum B. Mariæ Monte Carmeli Primitivæ Observantiæ*. Barcinone, Sumptibus Raphaëlis Figueró, 1700; ibíd., *Compendium Salmanticense [...] Universæ Theologiæ Moralis*. Pampelonæ, Apud Viduam Joseph Longás, 1797. Tots aquests compendis també consten en els antics catàlegs; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Mor. núms. 26-28; ibíd, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 34-40.

145. BHC, *Cursus Theologicus [...]*. Auctore Ludovico Caspensi [...] in Provincia Aragonæ Sacræ Theologiæ Professore, Lugduni 1651.

146. BPCSar, *Summae virtutum ac vitiorum [...]* Guilielmo Peraldo. Antuerpiæ, Apud Philippum Nutium, 1571. A la portada hi ha una nota manuscrita que diu: «A uso de los Capuchinos de las Ermitas de Gerona».

147. BPCSar, *Breve instrucción de cómo se ha de administrar el sacramento de la penitencia [...]*. Compuesta por el Padre Maestro Fray Bartolomé de Medina. Lérida, Por Luis Manescal, 1615.

148. BPCSar, *De Regularibus commentarii quatuor [...]*. Authore Martino de Azpilcueta Doctore Navarro. Romæ, In officina Iacobi Torneii, 1584; aquest volum duu una indicació manuscrita a la portada que diu: «Es del Convento de los Capuchinos de Barbastro». Vegeu, també, a la BPCSar, *Enchiridion sive manuale confessariorum et poenitentium [...]*. Auctore Martino ab Azpilcueta, Doctore Navarro. Venetiis, Apud Iuntas, 1579; amb una nota manuscrita a la portada que diu: «A uso de los capuchinos de Arenys». El caputxí Costanzo Cargnoni ha assenyalat que les obres del «Doctor Navarro» eren les que més dominaven en les biblioteques dels caputxins sicilians; vegeu C. Cargnoni, «Libri e biblioteche dei cappuccini della Provincia di Siracusa alla fine del sec. XVI», *CollFr* 77 (2007) p. 78: «Libri maggioramente usati e più rappresentati [...]. L'autore più rappresentato è Martino Azpilcueta Navarro, famoso canonista e moralista spagnolo, canonico regolare († 1586) con 81 volumi, sopratutto con i suoi commenti e trattati *De casibus conscientiæ* e i suoi manuali di morale e numerosi confessionali, come la diffusissima sua opera, forse la più importante in questo settore, *Enchiridion, Manuale confessariorum et poenitentium* e diversi compendi di questo *Manuale*».

Bartomeu Mastri de Meldola[149] († 1673) i, sobretot, els tractats que escriví el franciscà portuguès Manuel Rodríguez[150] († 1613), juntament amb els del framenor caputxí Jaume de Corella[151] († 1699). Les obres d'aquest darrer no mancaven en cap de les biblioteques dels escolasticats i dels convents caputxins de casa nostra al costat de les obres del P. Martín de Torrecilla de temàtica canonicomoral i apologètica.[152]

Durant els segle XVIII, i fins a l'exclaustració de 1835, els caputxins de Catalunya en la formació dels novells sacerdots que havien de dedicar-se a la predicació i al confessionari seguiren diversos tractats de teologia moral escolàstica, com són, per exemple, els que elaborà el jesuïta Claude La Croix[153] († 1714). També seguiren els manuals preparats pels dominics Martí Wigandt[154] († 1708) i els de Daniel

149. BPCSar, *Theologia Moralis ad mentem D. Seraphici et Subtilis concinata [...]*. Auctore F. Bartholomaeo Mastrio de Meldula. Venetiis, Apud Michaelem Hertz, 1709. A la biblioteca del convent d'Arenys de Mar, hi havia un volum de les *Disputationes ad mentem Scoti,* publicades a Venècia l'any 1678; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 25. A propòsit de Bartomeu Mastri, vegeu, J. SBARAGLIA, *Supplementum ad scriptores...* Vol. I, p. 123; H. HURTER, *NomenclatorLiterarius...* Vol. IV, col. 20.

150. A la biblioteca del convent de Santa Eulàlia de Sarrià, hi havia els volums de les *Quaestiones regulares et canonicæ* i, també, la *Suma de los casos de conciencia*; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Mor. núms. 71 i 73; ibíd., Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Mor. núm. 173: «Manuel Rodríguez Lusitano, *Quaestiones regulares et canonicæ*».

151. Vegeu JAIME DE CORELLA, *Práctica de el confessonario y explicación de las LXV proposiciones condenadas por la santidad de N.S.P. Inocencio XI.* (Octava impresión). Madrid, Por Mateo de Llanos, 1690.

152. Vegeu a la BHC, *Propugnaculum ortodoxæ fidei adversus quosdam veritatum catholicarum hostes, eas labefactare conantes.* Authore Fr. Martino a Torrecilla. Matriti, Ex Officina Antonii Román, 1698.

153. BPCSar, *Theologia Moralis [...]. A R.P. Claudio La Croix.* Venetiis, Apud Nicolaum Pezzana, 1747.

154. BPCSar, *Tribunal confessariorum [...]*. Opera ac studio R.P. Martini Wigant. Venetiis, Apud Nicolaum Pezzana, 1733.

155. BPCSar, *Ad Theologiam Christianam Dogmatico-Moralem Apparatus*. Auctore F. Daniele Concina Ordinis Prædicatorum. Venetiis, Apud Simonem Occhi, 1751; ibíd., *Manuale Concinæ, seu Theologia Christiana Dogmatico-Moralis a Patre Daniele Concina Ordinis Prædicatorum elucubrata*. Neapoli, Typis Josephi Raymundi, 1763. A la biblioteca del convent d'Arenys de Mar, hi havia un volum de la *Instrucción de confesores y penitentes,* publicada a Madrid l'any 1766; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 16. La *Theologia*

Concina[155] († 1756), aquest darrer de to més aviat rigorista. Entre els moralistes preferits pels caputxins catalans també s'ha d'esmentar el religiós trinitari Leandre del Santíssim Sagrament[156] († 1663), especialment el text de la *Summa* que reeditià el caputxí Gregori de Salamanca.[157] Fou especialment apreciat pels caputxins d'abans de l'exclaustració el *Promptuario de la Theologia Moral* del dominic Francisco Lárraga[158] († 1710).

S'ha d'esmentar que en les biblioteques dels caputxins catalans hi figuren, també, alguns tractats de teologia moral d'enfocament no tant rigorista com, per exemple, els que escriví el clergue teatí Antoní Diana[159] († 1663) i, sobretot, els redactats pel fundador dels redemptoristes, sant Alfons Maria de Liguori[160] († 1775).

Christiana Dogmatico Moralis de Concina també formà part de la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 362.

156. BPCSar, *Quæstiones Morales Theologicæ in Septem Ecclesiæ Sacramenta.* Auctore R.P.F. Leandro de SSmo. Sacramento. Compluti, Apud Franciscum Ropero, 1644. A l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià, ja hi consten aquestes *Quaestiones morales*; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Mor. 18.

157. BHC, *Leandri de SSmo. Sacramento, navarri oppidi de Villa Franca, Ordinis Discalceatorum SS. Trinitatis [...]. Omnium operum Summa elaborata, et in lucem edita per Patrem Fr. Gregorium, Salmanticensem, Concionatorum Ordinis Capucinorum*. Lugduni, Sumptibus Laurentii Arnaud, 1672.

158. A guisa d'exemple, procedent de la biblioteca dels caputxins d'Olot vegeu, a la BPCSar, *Promptuario de la Teología Moral [...]*. Del M.R.P. Francisco Lárraga. Madrid, Oficina de Manuel Martín, 1760. També en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià, hi consta el registre d'aquest promptuari; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 15.

159. BPCSar, *R.P.D. Antonini Diana Panormitani, clerici regularis [...] Resolutiones Morales.* Montibus, Typis Francisci Waudrei, 1636; ibíd, procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys, vegeu *Summa Diana.* Lugduni, Sumptibus Hæredes P. Prost, 1644. Tots aquests volums consten en l'antic catàleg de la biblioteca d'Arenys; *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 58. També consta l'obra teològica d'Antoní Diana en els registres de les antigues biblioteques de Sarrià i de Barcelona; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 11; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 21-29.

160. BPCSar, *Theologia Moralis illustrissimi ac reverendissimi D. Alphonsi de Ligorio, olim episcopi S. Agathæ Gothorum, et Rectoris Majoris Congregationis SS. Redemptoris.* Venetiis, Apud Remondini, 1779. A la portada hi ha escrit: «Está con

Cal assenyalar la presència en aquestes biblioteques conventuals caputxines d'algunes obres de caire historicocanònic com la *Summa Conciliorum* de Carranza[161] († 1576), que era a les principals biblioteques conventuals juntament amb algunes edicions de les disposicions conciliars tridentines[162] i les dels concilis sinodals d'alguns bisbats de Catalunya[163] i, també, les constitucions provincials de la Tarraconense com, per exemple, les Constitucions sinodals que foren editades l'any 1593 per l'arquebisbe Joan Terés, oncle del caputxí Fruitós de Verdú.[164]

Òbviament, aquestes biblioteques caputxines comptaven amb volums de legislació pròpia com els directoris[165] i els cerimonials de l'Orde[166] i de la Província;[167] uns volums que eren al costat de llibres

---

cedida als uso del P. Fr. Mariano de Areñs, Capuchino, por el M.R.P. Provincial, año 1785 y la dedica al Convento de las Dos Villas de Calella y Pineda». Poc abans de l'exclaustració els caputxins catalans encara continuaven emprant aquests manuals de teologia moral. A guisa d'exemple, vegeu la *Theologia Moralis beati Alphonsi de Ligorio*. Bassani, Typis Remondini, 1822: A la guarda d'aquest volum hi ha escrit: «P. Michæl a Papiol». El pare Miquel de Papiol, exclaustrat del convent de Martorell, morí el 20 de març de 1882 a la població de Molins de Rei; vegeu *MenSer* 1 (1883) p. 224; Basili de Rubí, *Necrologi*... p. 80. Cal assenyalar que, en el període de la restauració, es llegí molt entre els caputxins l'obra titulada *Les glòries de Maria*. Per exemple, a la biblioteca del convent d'Arenys hi havia un exemplar de l'edició catalana publicada a Manresa el 1832; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 38.

161. BPCSar, *Summa Conciliorum [...]* Per Bartolomeum Carranzam. Venetiis, Ad signum Spei, 1549; exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins de Tremp.

162. BPCSar, *Sacrosancti et Oecumenici Concilii Tridentini, sub Paulo III, Julio III et Pio IV, Pontif. celebrati Canones et Decreta*. Cervariæ, Typis Academicis, 1779. A la guarda hi ha una anotació que diu: «A uso de los PP. Capuchinos de las dos Villas [de] Calella y Pineda».

163. Per exemple les del bisbat de Girona; BPCSar, *Constitutiones Synodales Diocesis Gerunden [...]* Sub Illustrissimo et Reverendissimo Domino D. Fr. Michaele Pontich [...] exornatæ a Francisco Romaguera. Gerundæ, Sumptibus Hieronymi Palol, 1691.

164. BPCSar, *Constitutionum Provincialium Tarraconensium libri quinque*. Tarracone, Apud Philippum Robertum, 1593; exemplar procedent de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys de Mar.

165. BPCSar, *Directorium fori iudicialis pro Regularibus, usi Fratrum Minorum qui vulgo Capuccini nuncupantur.* Auctore R.P. Zaccharia Boverio *Salutiensi*. Augustæ Taurinorum, Apud Aloysium Pizzamilium, 1624.

166. Vegeu Joan M. de Noto [ed], *De Sacris Ritibus iuxta Romanam Regulam usi Fratrum Minorum S. Francisci, qui vulgo Capuccini nuncupantur accommodatis*.

de caràcter jurídic com els que escriví el caputxí de la Província de Salerno fra Pere Marcel·lí de Luccia[168] († 1740 ?) i també els de fra Jeroni de Sorbo[169] († 1602), editor del *Compendium Privilegiorum* de Casarrubios[170] (ca. 1532).

Tampoc mancaren en aquestes biblioteques conventuals bones edicions de les col·leccions canòniques del *Corpus Iuris Canonici*,[171] (especialment de Gracià, monjo camaldulenc del segle XII que compilà acuradament el dret romà) i la *Summula*[172] de Raimon de Penyafort († 1275), amb edicions de les *Decretals* que, per manament del papa Gregori IX († 1241), també havia escrit sant Raimon de Penyafort, una obra molt utilitzada que fou reeditada molt sovint.[173]

Els caputxins catalans tenien en llurs biblioteques, òbviament, el

---

Neapoli, Typis Scorigianis, 1626. A la portada de l'exemplar conservat a la BHC, hi ha una anotació que diu: «A uso de los Capuchinos de Nra. Sra. de las Ermitas de Girona».

167. Vegeu ATANASI DE BARCELONA, *Espejo Ceremonial Seráfico para instrucción de la juventud de Menores Capuchinos de N.S.P.S. Francisco de la Santa Provincia de Cathaluña*. Barcelona, Imp. R. Figueró, 1716.

168. BPCSar, *De Jure PP. Minorum S. Francisci Capuccinorum [...]* Auctore Petro Marcellino de Luccia. Romæ, Ex Typographia Antonii de Rubeis, 1737. A la portada hi ha una nota manuscrita que diu: «Es del Convento de Capuchinos de Santa Madrona de la Ciudad de Barcelona».

169. BPCSar, *Compendium Privilegiorum Fratrum Minorum et aliorum Mendicantium et non Mendicantium*. Autore Alphonso de Casarubios hispano [...] Per R.P. Hieronymum a Sorbo, Prædicatorem Ordinis Capuccinorum. Coloniæ, Apud Ioannem Kirchium, 1619.

170. Aquesta obra formà part de la majoria de biblioteques franciscanes d'Europa, per exemple, la dels framenors situats «In Conventu Sancti Francisci Transtiberim de Urbe»; vegeu a la BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantæ S. Francisci*, [Província Romana, any 1600] f. 1 r: «*Alfonsus de Casarubio, Compendium Privilegiorum a variis Summis Pontifibus*».

171. BPCSar, *Decretum Gratiani ementatum, et notationibus illustratum, una cum glossis, Gregori XIII Pont.* Max. iussu editum. Venetiis, Apud Iuntas 1600-1605.

172. BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 111: «Raimundus, *Summula Septem Sacramenta*, Venetiis 1569».

173. A guisa d'exemple, vegeu l'edició endegada per Agustí Caravita; BPCSar, *Decretales Gregorii Noni Pont. Max. cum epitomis, divisionibus et glossis ordinariis.* Venetiis [Apud Iuntas] 1656; *Liber Sextus Decretalium D. Bonifacii Papæ V. Constitutiones extravagantes tum viginti D. Ioannis Papae XXII tum communes.* Venetiis [Apud Iuntas] 1615.

Bullarium de l'Orde caputxí;[174] una obra monumental que l'any 1740 havia començat a publicar el caputxí suís Miquel de Zug amb documentació dels arxius vaticans,[175] per disposició del llavors ministre general Bonaventura de Ferrara.[176] A més, en aquestes biblioteques conventuals hi havia els principals comentaris jurídics preparats pels canonistes caputxins[177] més importants com: Jaume Raggi de Gènova[178] († 1657) i Bonagràcia de Habsheim[179] († 1672), que eren situades al costat de les obres de dret pontifici dels juristes més eminents com: Andreu del Vaulx[180] († 1636), Agustí Barbosa[181] († 1649) i Pròsper Fagnani[182] († 1678). A més, també hi havia les principals obres que

174. Aquest *Bullarium* solia ser a totes les biblioteques conventuals; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 112; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 8, núm. 119; BEVic, *Index librorum omnium*... etc.

175. Per exemple, vegeu a la BAVat, Barb. Lat. 2100, *Continuatio privilegiorum Fratribus Ordinis Minorum Capuccinis nuncupatis*.

176. BPCSar, *Bullarium Ordinis FF. Minorum S.P. Francisci Capuccinorum […]* Iussu Reverendissimi Patris Bonaventuræ a Ferraria [...] Variis notis et scholiis elucubrata a P. F. Michæle a Tugio in Helvetia. Roame, Typ. Joannis Zempel, 1740 (10 volums).

177. Per exemple, procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys de Mar, vegeu a la BPCSar, *Epitome seu compendium teoriæ et praxis Causarum Iudicialium Regularium [...]*. Fr. Philippi de Bictis a Camerino, Ord. Min. S. Francisci Capuccinorum. Venetiis, Apud Franciscum Baba, 1652. Les dades biogràfiques fonamentals de Felip Bitti de Camerino, hom les troba a *Lexicon capuccinum*... col. 1355.

178. BPCSar, *R.P.F. Iacobi Raggii Genuensis Ordinis Capuccinorum, de Regimine Regularium*. Genuæ [Gènova], Ex Typographia Benedicti Guaschi, 1653.

179. BPCSar, *Compendiosa Summula selectarum quæstionum regularium, quas in specialem usum FF. Capuccinorum Ordinis S. Francisci collegit [...]* Fr. Bona-Gratia Habsensis. Lugduni, Sumpt. L. Arnaut, 1671.

180. BPCSar, *Andreæ Vallensis, vulgo del Vaulx, Andanensis, Paratitila Iuris Canonici, sive Decretalium D. Gregorii Papae IX summaria ac methodica explicatio […]* D. Annonis Schnorremberg Commentarium in eiusdem Iuris Regulas. Venetiis, Apud Laurentium Basilium, 1764; a la portada hi ha una nota manuscrita que diu: «PP. Capuchinos, Gerona».

181. BPCSar, *Collectanea doctorum veterum quam recentiorum in Ius Pontificium Universum [...]*. Auctore Augustino Barbosa. Lugduni, Sump. Hærd. Petri Prost, 1647. Les obres de Barbosa ja figuraven en el catàleg de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià i, sobretot, en la de Santa Madrona; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Mor. núm. 7; ibíd., Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 11: «A. Barbosa, *Collectanea in universum ius Pontificium*.»

182. BPCSar, *Prosperi Fagnani commentaria in primum librum Decretalium*. Venetiis, Ex Typographia Balleoniana, 1729.

havien preparat destacats moralistes i canonistes del nostre país sobre dret català i costums locals com eren, per exemple, els tractats de l'eminent jurista manresà Lluís de Peguera[183] († 1610); les obres de Joan Gil Trullench[184] († 1645); de Joan Pere Fontanella[185] († 1649); de Pau Xammar[186] (ca. 1650); de Francesc Romaguera[187] († 1694), i àdhuc comptaren amb obres de canonistes d'encuny més modern com

183. A la biblioteca del convent d'Arenys hi havia el volum titulat *Pràctica de celebrar Corts,* publicat a Barcelona l'any 1632; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 112. En els anys de la represa de la vida caputxina a Catalunya, el Dr. Jaume Cararach regalà als caputxins d'Arenys un volum de la *Praxis civilis nobilis Don Ludovici de Peguera Minorissensis.* Barcinone, Typis Raphælis Figueró, [1674]; aquest exemplar és actualment a la BPCSar, sig. 10-5-16. A l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià ja hi havia, però, diverses obres jurídiques de Lluís de Peguera; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 49 i ss. Semblantment, aquestes obres jurídiques de Lluís de Peguera també havien format part de la biblioteca del convent de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 75-76. La biblioteca personal del cardenal Consalvi, Secretari d'Estat del papa Pius VII (i, en la darrera etapa de la seva vida, cardenal-prefecte de la congregació de Propaganda Fide), hi figurava una edició de les *Decisiones Auree* del jurisconsult manresà Lluís de Peguera; APFide, *Fondo Consalvi*, Vol. XXXVI, *Indice di tutti li libri esistenti nella libreria di Mons. Ilmo. e Rmo. Consalvi, descritto nell anno 1793*, s.f: «Peguera, *Decisiones Aureæ civiles et criminales in Sacri Senatus Cataloniæ*». Sobre la vida i actuacions eclesials del cardenal Consalvi, vegeu R. Regoli, *Ercole Consalvi. La scelte per la Chiesa.* Roma, Pontificia Università Gregoriana, 2006.

184. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 8; on registra un volum de l'*Expositio Bullæ Cruciatæ*, Barcelona 1637; edició preparada per Egidi Trullench. La biblioteca de Santa Eulàlia de Sarrià i la de Santa Madrona comptaren, també, amb obres de Trullench; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* Mor. 102: «Trullench, *opus morale*»; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 144-148.

185. Les obres jurídiques de Fontanella formaven part de la biblioteca dels caputxins d'Arenys; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 175. A la biblioteca personal del cardenal Consalvi hi havia també algunes de les obres de Fontanella; APFide, *Fondo Consalvi*, Vol. XXXVI, *Indice di tutti li libri esistenti nella libreria di Mons. Ilmo. e Rmo. Consalvi, descritto nell anno 1793:* «Fontanella, *Decisiones Cathaloniæ*».

186. BPCSar, *Civilis doctrina de antiquitate et religione, regimine, privilegiis et præheminentiis inclytæ Civitatis Barcinonæ. Divæ Eulaliae Virgini et Prothomartyri ac Tutelari illuys sacra.* Authore Ioanne Paulo Xammar Barcinonensi Domicello. Barcinonæ, Ex Typographia Gabrielis Nogués, 1644.

187. A la biblioteca del convent d'Arenys hi havia l'edició que Francesc Romaguera preparà de les *Constitutiones Synodales Gerundensis*, publicades a Girona l'any 1691; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 85.

Zeger Bernat Van Espen[188] († 1728), professor de Lovaina, d'Anaclet Reiffenstuel[189] († 1703), i de Teodor M. Rupprecht († 1763),[190] entre molts d'altres.

2.5 *Exposicions i comentaris a la Sagrada Escriptura*

A les biblioteques dels caputxins de Catalunya i de Mallorca,[191] com també en les biblioteques dels convents italians era força freqüent de trobar-hi excel·lents edicions de la Bíblia[192] junt amb comentaris bíblics (sovint presentats amb bones i acurades edicions[193] i, a voltes, àdhuc amb còpies manuscrites i amb edicions incunables) com, per exemple, les glosses escrites pel framenor Nicolau de Lyra († 1349),[194]

188. BPCSar, *Zegeri Bernardi van Espen iuris utriusque doctoris, et sacrorum canonum professoris in Academia Lovaniensi, Operum.* Lovanii, Sumptibus Societatis, 1732; ibíd, *Ius Ecclesiasticum Universum hodiernæ disciplinæ accommodatum [...].* Authore Zegero Bernardo van Espen. Matriti, In Typographia Raimundi Ruiz, 1791.

189. BPCSar, *Ius Canonicum Universum clara methodo iuxta titulos Quinque Librorum Decretalium [...] Tractatus de Regulis Juris.* Authore R.P.F. Anacleto Reiffenstuel, Ordinis Min. S. Francisci Reformatorum. Venetiis, Apud Antonium Bortoli, 1763. Sobre aquest canonista caputxí, vegeu Evangelista de Montagut, «El P. Anacleto Reiffenstuel y el derecho canónico», *EstFr* 5 (extr. 1910) pp. 67-75.

190. BPCSar, *Notae historicæ in universum Ius Canonicum [...]* Authore P. Theodoro M. Rupprecht Ordinis Servorum B.M.V. *[...]* Accuratiori studio concinnata a Jacobo Caresmar, canonico præm. Barcinone, Apud Franciscum Surià, 1772.

191. Sobre aquesta important biblioteca mallorquina vegeu, Andreu de Palma, «La antigua Biblioteca de los capuchinos de Mallorca», *EstFr* 25 (1920) pp. 367-376 i 26 (1921) pp. 47-53, 373-379.

192. A la biblioteca del convent d'Arenys hi havia una bella edició incunable d'una Bíblia editada a Venècia l'any 1484; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 7.

193. Per exemple, procedent de la biblioteca dels caputxins d'Olot, vegeu a la BPCSar, *Biblia Sacra cum glossa ordinaria, primum quidem a Strabo Fuldensi monacho benedictino collecta. Nunc vero novis Patrum cum Græcorum, tum Latinorum explicationibus locupletata et Postilla Nicolai Lirani Franciscani, necnon additionibus Pauli Burgensis Episcopi, et Matthiæ Thoringi replicis. Opera et studio Theologorum Duacensium.* Antuerpiæ, Apud Ioannem Keerbergium, 1617.

194. Vegeu Amadeu de Zedelgem, «Manuscripta franciscana in Italiæ bibliothecis asservata», *CollFr* XIII (1943) p. 179: «*Inveniuntur tantum duo manuscripta franciscalia,* Nicolai de Lyra, *Postilla super Psalmos*». A la biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys de Mar, fins fa ben poc, hi havia encara els volums: *Bibliorum Sacrorum cum glossa ordinaria et Nicolai Lyrani expositionibus, additionibus et*

insigne escripturista normand, autor de la *Glossa ordinaria* i de les cèlebres *Postillae in universam Sacram Scripturam*.[195]

Atès el caràcter contemplatiu dels primers frares, foren molt llegits i apreciats pel conjunt de religiosos caputxins de Catalunya els comentaris bíblics escrits pel monjo cartoixà Dionís de Rijckel († 1471), exegeta de tarannà místic anomentat el «Doctor Extàtic» (un autor que envigorí fructuosament la vida contemplativa a través del treball intel·lectual),[196] les obres del qual eren a les biblioteques dels caputxins,[197] com també hi havia les del cartoixà Francesc Dupuy[198] († 1521). A propòsit d'aquest vessant contemplatiu, s'ha de remarcar que també foren molt llegits pels caputxins alguns autors carmelitans com: Tomàs Beauxamis[199] († 1589), i àdhuc obres dels

---

replicis, Lugduni 1545-1549 (amb 7 volums) que, fins el temps de l'exclaustració havien format part de la biblioteca dels caputxins de Sabadell. Actualment, aquesta *glossa ordinaria* està integrada en el fons històric de la biblioteca provincial dels caputxins, a Sarrià, com també una edició incunable de *Postilla super psalterium*, s.l., 1497. Els volums de la *Glossa ordinaria* es trobaven també a la biblioteca conventual de Vic; vegeu *EstFr* 87 (1986) p. 950: «No hi faltaven els antics comentaris de Nicolàs de Lyra». A propòsit de l'abast de les obres de Nicolau de Lyra, vegeu L. WADDING, *Scriptores Ordinis Minorum*... pp. 178-179.

195. Aquestes obres escripturístiques del *Lyranus* també consten en el catàleg de la biblioteca dels caputxins de Barcelona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 209-215.

196. BPCSar, *D. Dyonysii carthusiani in Evangelium Ioannis enarratio.* Parisiis, Apud Iohannem Maceum, 1542; ibíd., *D. Dionysii carthusiani in Evangelium Matthaei enarratio.* Parisiis, Apud Audoënum Parvum, 1554. Aquest darrer exemplar fou un regal del Dr. Subirà, rector de Cardedeu, als caputxins d'Arenys,tal com consta en una nota manuscrita de la portada: «Lo Doctor Subirà, Rector de Cardedeu lo [h]a donat. Orate pro eo».

197. Per exemple, la biblioteca dels caputxins d'Arenys comptà amb un volum de l'edició de les *Enarrationes* de Dionís el Cartoixà, estampades a Colònia l'any 1573; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*... f. 48. Vegeu, també, BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núms. 33-34.

198. A tall d'exemple vegeu, *Cathena Aurea super psalmos [...]*. Domino Francisco de Puteo Carthusiensium ordinis. [Parisii Luthetiæ, in ædibus Thitelmanni Keruer], 1530. Aquest volum formà part de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys de Mar, tal com es pot comprovar per l'antic *ex-libris* de boix.

199. BPCSar, *In Habacuk Prophetam Homiliæ 28, habitae in Regia, anno MDLXXVI*, per F. Thomam Beuxamis Parisinum Doctorem Theologum, Carmelitam. Parisii, Apud Guilelmum Chaudiere 1588; exemplar procedent de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys.

predicadors i professors agustinians més eminents com: Albert de Pàdua (ca. 1492) conegut com el doctor «Novellus» pel seu origen judeocristià;[200] Jaume Pérez de València († 1490);[201] Luis de León († 1591)[202] i Joan-Gregori Satorre,[203] entre molts d'altres.

En descriure els fons bibliogràfics dels antics caputxins catalans no podem pas passar per alt que, curiosament, els frares coneixien (havien llegit!) els comentaris bíblics del famós abat calabrès Joaquim de Fiore († 1202) la *Concordia Novi ac Veteris Testamenti*, i també el comentari *In Apocalipsim* una obra que consta en el registre de la biblioteca del convent de Santa Madrona.[204] Les obres de Joaquim de Fiore tingueren una forta incidència en els moviments espirituals d'influx joaquimita, com els *fraticelli* franciscans. També aquests tex-

200. BPCSar, *Alberti Patavini augustiniani eremite [...] in evangelia quadragesimalia utilissime conciones.* Thaurini [Torí], in Ædibus Petri Pauli Porri, 1527.

201. BPCSar, *Reverendi et optimi patris dom. Iacobi de Valentia [...] in libros psalmorum David.* Barchinone, Impressum per Nicholaum Spindeler, 1506. La primera edició es publicà a València l'any 1484, i fou dedicada per l'autor a «D. Rodericus Borja cardinale valentinus», el futur papa Alexandre VI. Aquesta exposició al saltiri també formà part de les biblioteques dels caputxins sicilians; vegeu C. CARGNONI, «Libri e biblioteche dei cappuccini della Provincia di Siracusa alla fine del sec. XVI», *CollFr* 77 (2007) p. 87: «è presente anche il teologo agostiniano spagnolo, vescovo di Cristopoli Giacomo da Valencia, ossia Jaime Pérez de Valencia († 1490) con i suoi commenti ai salmi e al Cantico dei cantici». L'influx dels escrits exegètics de Jaume Pérez ha estat posat en relleu per Manuel VILLEGAS RODRÍGUEZ, *Jaime Pérez de Valencia (1408-1490). Agustino, obispo e insigne biblista,* Guadarrama 2007, p. 197: «La ediciones de Jaime Pérez han logrado un éxito comprobado. Sus ediciones, incunables las primeras, sobrepasa el número de cuarenta. La doctrina que dejó plasmada en sus escritos influyó muy profundamente en la hermenéutica bíblica posterior.»

202. BPCSar, *De los Nombres de Christo en tres libros.* Por el Maestro Fray Luis de León. Salamanca, En casa de Antonia Ramírez, 1603. A la portada hi ha una anotació que diu: «És del Convent de Caputxins de Tremp».

203. A l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Santa Eulàlia de Sarrià hi havia un volum amb els sermons que Joan-Gregori Satorre predicà a la catedral de Tarragona en l'escaiença de la festa de la Circumcisió del Senyor de 1582; vegeu a la BPCSar, *Libro de las alabanças y eccelencias del santísimo nombre de Jesús. Compuesto por Fr. Juan Gregorio Satorre Provincial de la orden de S. Augustín en la Corona de Aragón, Maestro y Catedrático de Theologia en la Universidad de Valencia.* Tarragona, por Felipe Mey, 1583.

204. BUB, Ms 1502, *Repertorio de los libros [....] de Santa Madrona,* Pos., J. 26 «Joachín Abad, *Concordia Novi ac Veteris Testamenti*; Item, Pos. J. 27 in *Apocalipsim*».

tos joaquimites foren molt presents en les biblioteques dels reformats franciscans com, per exemple, en la dels framenors de l'estricta observança del convent romà de Sancti Francisci Transtiberim de Urbe,[205] i àdhuc aquestes obres es trobaven en les prestatgeries d'alguns cèlebres predicadors caputxins de Calàbria com, per exemple, fra Anselm de Rossano.[206]

Pel que fa als comentaris bíblics més apreciats pels frares caputxins, ultra els ja esmentats, cal situar en lloc preeminent els del cèlebre jesuita Corneli van Steen († 1637), més conegut pel nom llatinitzat Cornelius a Lapide.[207] Els frares catalans també llegiren els comentaris escripturístics preparats pel jerònim Héctor Pinto[208] († 1584), els del benedictí Augustin Calmet[209] († 1757) i també els de

205. BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiæ S. Francisci*, [Província Romana, any 1600] f. 1 r: «Abbatis Joachim In *Apocalipsim*. Venetiis, Apud Franciscum Bindonum 1527».

206. BA Vat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 286 r: «Libri ad uso del P. Fr. Anselmo da Rossano, Predicatore, Prov. Cosenza di Calabria: Expositio Magni Profetae Abb. Ioachim in Apocalipsim». Anselm de Rossano fou ministre provincial dels caputxins de Consenza els anys 1601-1608; vegeu *Lexicon capuccinum*... col. 448. El caputxí Costanzo Cargnoni també ha trobat les obres de Joaquim de Fiore en les biblioteques dels caputxins sicilians; vegeu C. Cargnoni, «Libri e biblioteche dei cappuccini della Provincia di Siracusa alla fine del sec. xvi», *CollFr* 77 (2007) p. 96: «L'Expositio in Apocalypsim, lo Psalterium decem chordarum di Gioacchino da Fiore».

207. BPCSar, *Commentaria in Pentateuchum Moisis*, auctore R.P. Cornelio Cornelii a Lapide e Societate Iesu. Antuerpiæ, Apud Martinum Nutium, 1630. Les obres de Corneli de Làpide, semblantment, es trobaven a l'antiga biblioteca dels caputxins de Vic; vegeu *EstFr* 87 (1986) p. 950 i, també, a la de Santa Madrona; vegeu BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 44-61.

208. A l'antiga biblioteca conventual de Santa Madrona hi havia els comentaris als profetes majors endegats pel monjo jerònim Héctor Pinto; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 10-13. Aquests mateixos comentaris els trobem, també, en algunes biblioteques dels caputxins italians; vegeu a la BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 31.

209. BPCSar, *Dictionarium manuale biblicum.* Venetiis, Typis Joannis Baptistæ Pasquali, 1769. Sobretot, vegeu *Commentarius litteralis in omnes libros Veteris et Novi Testamenti auctore R.P.D. Augustino Calmet [...] nunc vero Latinis litteris traditum a Joanne Dominico Mansi.* Venetiis, Typis Sebastiani Coleti, 1767. A l'antiga biblioteca conventual de Sarrià hi havia els volums de la història eclesiàstica de Calmet; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 193 i ss.

l'oratorià Josep Mansi[210] († 1701). Foren també força apreciats pels caputxins els comentaris exegètics del jesuïta lleonès Diego de Baeza[211] († 1647), les obres del qual eren presents a les biblioteques dels caputxins de Barbastre, Tremp i Arenys de Mar; unes obres exegètiques que durant la represa de la vida caputxina, en els anys del període de la província d'Aragó (1889-1900), foren dipositats, respectivament, en les biblioteques del convent de Sarrià[212] i d'Arenys de Mar.[213]

També foren força usats pels frares els comentaris exegètics a la Sagrada Escriptura del jesuïta Diego de Celada[214] († 1661), especialment per als llibres històrics i didàctics com, per exemple, el d'Ester.[215] Durant la divuitena centúria es féu famosa una adaptació de la història sagrada titulada *David perseguido,*[216] de la qual els predicadors manllevaven força exemples.

210. BPCSar, *R.P. Josephi Mansi Congregationis Oratorii Romani Presbyteri. Aerarium Evangelicum; hoc est Evangeliorum totius anni.* Venetiis, Ex Typographia Balleoniana, 1759.

211. Sobre l'abast de la seva obra teològica, vegeu H. Hurter, *Nomenclator Literarius...* Vol. III, col. 1058.

212. BPCSar, *R.P. Didaci de Baeza Ponferradiensis, Societatis Iesu Theologi, Commentariorum Moralium in Evangelicam Historiam.* Lugduni, Ex officina Rovilliana, 1627. A la portada hi ha una anotació que diu: «Del convento de frailes capuchinos de Barbastro».

213. BPCSar, *R.P. Didaci de Baeza Ponferradiensis, Societatis Iesu Theologi, Commentariorum Allegoricarum et Moralium de Christo figurato in Veteri Testamento.* Lugduni, Sumptibus Hæredes G. Boissat, 1644. A la portada hi ha escrit: «De[ls] Caputxins de Tremp». Vegeu, també, a la BPCSar, *Commentaria moralia in Evangelicam Historiam.* Authore Patre Didaco de Baeza. Vallisoleti, Per Hieronymum Morillo, 1625.

214. A propòsit dels comentaris bíblics de Diego Celada, vegeu H. Hurter, *Nomenclator Literarius...* Vol. III, col. 1056.

215. BPCSar, *R.P. Didaci de Celada Monteladensis Societatis Iesu [...] In Estherem Commentarii Literales et Morales.* Lugduni, Sumptibus Hæredes Petri Prost, 1648. Aquest llibre pertanyia a la biblioteca dels caputxins de Blanes. El pare Basili de Rubí explica que uns «quatre-cents volums foren els que salvà el rector de Blanes de la devastació i el pillatge del convent de caputxins d'aquella població durant l'exclaustració de 1835". Els volums incunables de la biblioteca dels frares de Blanes anaren a parar, finalment, a la biblioteca municipal de Girona; vegeu Basili de Rubí, *Un segle...* pp. 375-376.

216. BPCSar, *David perseguido y alivio de lastimados. Historia Sagrada parafraseada con ejemplos y varias historias [...].* Por el Dr. Don Christóbal Lozano. Barcelona, Por la Viuda Piferrer, 1791. La primera edició es publicà l'any 1652. El *David perseguido* també formà part de l'antiga biblioteca conventual de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona,* núm. 80.

Més enllà de les obres bíbliques escrites per membres de la Companyia de Jesús i per altres esclesiàstics eminents, no podem deixar d'assenyalar l'abundosa presència en les biblioteques conventuals dels caputxins del Principat de col·leccions de sermonaris[217] i de comentaris bíblics escrits pels membres de la família franciscana, especialment pels framenors caputxins com, per exemple, els que preparà Jacques Bolduc de París († 1646) al *Llibre de Job*; un volum que era present a l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys de Mar[218] juntament amb un tractat d'inspiració bíblica titulat *Oggium Christianum*.[219]

Cal posar en relleu la gran diversitat de comentaris bíblics que hi havia en aquestes biblioteques conventuals. Des del curiós comentari medieval a les cartes paulines de Teofilacte[220] (ca. 1118), arquebisbe de Bulgària, que ja formava part de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys,[221] als textos d'escripturistes més de moda en els anys fundacionals de la Província caputxina de Catalunya com, per exemple, els del benedictí Gilbert Genebrard[222] († 1597), i els del

217. Sobretot per tal de preparar adientment la predicació de la Quaresma i de les Quaranta Hores. A guisa d'exemple vegeu, a la BPCSar, *Sermoni divoti et affettuosi per l'oratione delle Quarant'Hore.* Composti dal Padre Fra Alessandro Crespi da Busto, Predicatore Capuccino. Milano, Per Marc'Antonio Pandolfo Malatesta, 1677.

218. BPCSar, *R.P. Iacobi Bolducii Parisini, ex S. Francisci Minoritarum Capuccinorum Ordine theologi, Commentaria in librum Iob,* [Parisiis, 1638].

219. BPCSar, *R.P. Iacobi Bolducii ex Minoritarum Capuccinorum Ordine Theologi, de oggio christiano, libri tres in quibus declarantur antiquissima et sacrosanctæ Eucharistæ typica mysteria.* Lugduni, Hærd. G. Boissat et L. Anisson, 1640.

220. Sobre Teofilacte (Theophylactus Eubonensis, † 1118), vegeu H. Hurter, *Nomenclator Literarius*... Vol. II, cols. 33-34 i, també, vegeu J.A. Fabricius, *Historiæ Bibliotecæ Fabricianæ,* Vol. I, Wolffenbuttelii 1717, pp. 110-113: «Theophylactus, Acridæ in Bulgaria archiepiscopus».

221. BPCSar, *Theophylacti Bulgariæ archiepiscopi, in omnes divi Pauli Apostoli epistolas enarrationes.* Parisiis, Apid Ambrossium Girault, 1543; obra exegètica que constava, també, en el catàleg de la biblioteca conventual dels caputxins de Barcelona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona,* Pos. 32: «Theofilacto, *Enarrationes in omnes D. Pauli Epistolas*». Aquesta mateixa obra, també l'hem trobat registrada en els catàlegs de les antigues biblioteques conventuals dels caputxins d'Itàlia; vegeu a la BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum,* f. 33 v: «Theophilacti, *Enarrationes in Epistolas D. Pauli,* Parisiis 1548».

222. BPCSar, *Psalmi Davidis, calendario hebræo, syro, graeco, latino, argu-*

jesuïta Blai Viegas († 1601) autor, aquest darrer, d'un acurat comentari exegètic a l'Apocalipsi que es publicà un any després de la seva mort.[223] També foren força emprats els comentaris a les cartes catòliques del reverend Claudi Guillaud[224] († 1561).

A les biblioteques dels caputxins hom hi trobava comentaris de caire més específic, o monogràfic, a punts particulars de la Sagrada Escriptura com, per exemple, l'extensa i detallada exposició exegètica al salm cinquanta, el *Miserere*, que preparà el canonge de Braga, el reverend Sebastià Gòmez[225] († 1513?). S'ha d'esmentar que, al llarg dels segles XVII i XVIII foren molt valorats pels frares els comentaris bíblics del jesuïta belga Jaume Tirini[226] († 1636), les obres del qual eren presents a bona part de les biblioteques conventuals dels caputxins catalans, tant, que al final del segle divuitè[227] els caputxins adquiriren algunes col·leccions dels comentaris del Tirini, amb bona relligadura de pergamí i tapa dura, «en Casa de Antonio Brusi, bajada de la Cárcel, esquina de la Frenería, en Barcelona.»[228] Ultra aquests comentaris de Tirini a la Sagrada Escriptura, els caputxins catalans dels segles

---

mento et comentariis [...] A G. Genebrardo. Lugduni, Ex officina Iuntarum, 1592. A propòsit de la incidència de les obres d'aquest cèlebre hebraista i professor de la Sorbona, vegeu, H. HURTER, *Nomenclator Literarius...* Vol. III, cols. 270-271: «Gilbertus Genebrardus, 1535-1597».

223. BPCSar, *Commentarii exegetici in Apocalypsim Ioannis Apostoli.* Auctore Blasio Viegas. Lugduni, Sumptibus Horatii Cardon, 1602.

224. BPCSar, *In canonicas apostolorum septem epistolas collatio [...]* Per S. Theologiæ Doctorem Claudium Guilliaudum. Lugduni, Apud Sebastianum Gryphium, 1543; exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys de Mar.

225. BPCSar, *Explicatio Psalmi Quinquagesimi, Miserere Deus.* Authore Sebastiano Gomezio a Figueredo Lusitano. Lugduni, Apud Horatium Cardon, 1601. A la portada hi ha una anotació que diu: «A uso de los Padres Capuchinos de Blanes. Inter positivos».

226. Vegeu H. HURTER, *Nomenclator Literarius...* Vol. III, col. 785. Les obres bíbliques de Tirini eren a la biblioteca dels caputxins de Barcelona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 65 i ss: «*In Veteris et Novum Testamentum*».

227. Sobre les biblioteques dels caputxins catalans al llarg de la divuitena centúria, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Aproximació a les biblioteques dels caputxins setcentistes del Principat: clàssics, escolàstics i novatores», *Pedralbes* 15 (1985) pp. 265-277.

228. BPCSar, *R.P. Jacobi Tirini S.J. Antuerpiani, in universam Sacram Scripturam commentarius.* Venetiis, Sumptibus Joannis Antonii Pezzana, 1786.

XVII i XVIII seguiren, també, el text de les exposicions exegètiques del carmelità Silveira[229] († 1687), com també els comentaris de Lamy[230] († 1715) i els de Hamel[231] (ca. 1751).

D'entre les obres més apreciades pels caputxins catalans, hem d'assenyalar l'interès que suscitaren per les publicacions bíbliques del caputxí Francesc Titelmans de Hasselt[232] († 1537), eminent professor de Lovaina, el qual, procedent dels framenors observants, ingressà a la reforma caputxina l'any 1535. Les obres del pare Titelmans sovintejaren a les prestageries de les biblioteques conventuals dels caputxins,[233] i sovint foren emprades per tal de donar un contingut de més qualitat al tema dels sermons que havien de ser predicats en circumstàncies solemnes. Per tal de bastir amb més precisió o recolzament els sermons, els frares solien apuntalar-los amb idees manllevades d'alguns comentaris escripturístics aportats, sobretot, per sant Bonaventura i per sant Tomàs, de qui es conserva, encara, en l'actual biblioteca del convent de Sarrià un comentari exegètic a les cartes paulines[234], exemplar que

229. BPCSar, *R.P.D.F. Ioannis da Sylveira Olyssiponensis, Carmeliæ Regularis Observantiæ [...] Comentariorum in Apocalypsim B. Ioannis Apostoli*. Lugduni, Sumptibus Laurentii Anisson, 1649.

230. BPCSar, *Apparatus Biblicus sive manducatio ad Sacram Scripturam [...]* Auctore R.P. Bernardo Lamy, Congreg. Orat. Presbytero. Venetiis, Apud Laurentium Basilium, 1749. A la portada hi ha escrit: «Francisci Rovira S.S. Teol. Dris., qui dedit Capuccinis Calella et Pineda».

231. BPCSar, *Biblia Sacra Vulgatae editionis [...] cum selectis annotationibus.* Auctore J. Baptista du Hamel. Venetiis, Apud Remondini, 1774.

232. Sobre les obres de Francesc Titelmans, vegeu *Lexicon capuccinum...* col. 688; *CollFr* 77 (2007) p. 80. Algunes de les principals obres d'aquest escripturista, procedents de les antigues biblioteques caputxines, actualment són en el fons històric de la BPCSar, *In omnes Epistolas Apostolicas F. Francisci Titelmanni ordinis minoritarum, publici sacrarum literarum apud Lovanienses quondam lectoris Elucidatio,* Compluti, s.d; *Summa mysteriorum christianæ fidei*, Lugduni 1555; *Elucidatio in omnes Psalmos iuxta veritatem Vulgatae et Ecclesiæ usitatæ Latinæ editionis [...]* Per Franciscum Titelmanum Hassellensem ordinis fratrum minorum, Lugduni 1573.

233. Per exemple, vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núms. 63-70, on hi ha registrat el famós comentari exegètic als salms, a les epístoles catòliques i a la filosofia aristotèlica. A la biblioteca del convent de Santa Madrona hi havia, també, el comentari als salms; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona,* Pos. 67: «F. Titelmans, *Elucidatio in Psalmos*»; BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum,* f. 30 v.

234. BPCSar, *D. Thomæ Aquinatis, Ordinis Prædicatorum, In omnes D. Pauli Apostoli Epistolas.* Venetiis, Apud Iuntas, 1562.

procedia de l'antiga biblioteca del convent arenyenc; una biblioteca conventual que s'anà enriquint amb donacions de preveres seculars de les parròquies de Cardedeu, d'Hostalric, d'Arenys de Munt, etc. Aquests sacerdots solien regalar als frares les obres d'autors de moda com, per exemple, els sermons del pare Osorio,[235] jesuïta, o també les de Corneli Jansens († 1576), bisbe de Gant, que escriví una vida de Jesucrist a través dels Evangelis concordats[236] i que assolí una gran divulgació[237]; un autor de força renom i que no s'ha de confondre amb Corneli Jansens, bisbe d'Yprés († 1638), autor del cèlebre *Augustinus*, obra publicada pòstumament el 1640, i que esdevingué el ferment del moviment doctrinal anomenat «jansenisme», de gran rigor i exigència moral, i que assoliria un ampli ressò en les controvèrsies doctrinals sobre la gràcia i en la predicació europea dels segles XVII i XVIII. Aquest moviment jansenista fou comdemnat pel papa Alexandre VII l'any 1656. Semblantment, els caputxins d'Olot també reberen força donacions de llibres de preveres seculars amics de la comunitat.[238]

235. BPCSar, *Ioannis Osorii Societatis Iesu, tomus quintus concionum a Dominica Prima Adventus usque ad Pascha Resurrectionis, cum omnibus Feriis Quadragesimalibus*. Lugduni, Expensis Ioannis Baptistæ Buysson, 1596; A la portada d'aquest volum hi ha escrit: «És del Dr. Joan Canals, Rector de Cardedeu».

236. BCPSar, *Cornelii Iansenii Episcopi Gandavensis commentariorum in suam Concordiam, ac totam Historiam Evangelicam.* Lugduni, Apud Carolum Pesnot, 1582. En aquest exemplar, procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys, hi ha una nota manuscrita a la portada que diu: «Dels llibres que [h]a donat lo Rector de St. Martí [d'Arenys]». Procedent de la mateixa biblioteca conventual, vegeu, també, a la BPCSar, *Cornelii Iansenii Episcopi Gandavensis Homiliæ in Evangelia quæ Dominicis diebus Ecclesia populo proponi solent.* Lugduni, Apud Carolum Pesnot, 1578.

237. A propòsit de la divulgació d'aquesta obra de Corneli Jansens, bisbe de Gant; vegeu H. HURTER, *Nomenclator Literarius*... Vol. III, cols. 67-69.

238. Per exemple, esmentem que el reverend Pere Serrat regalà l'any 1728 als caputxins d'Olot les *Decisiones Aureæ* del benedictí Jaume de Càpua († 1620); BPCSar, *Decisiones Aureæ Casuum Conscienciæ.* Lugduni, Ex Officina Iuntarum, 1592. A la portada hi ha escrit: «[L'h]a donat M[ossèn] Pere Serrat als Caputxins d'Olot, 1728".

2.6. *Els clàssics llatins i els Pares de l'Església en les biblioteques conventuals dels caputxins*

A les prestatgeries de les biblioteques dels frares caputxins de Catalunya no hi faltaren pas els coneguts *Thesaurus* titulats *Gradus ad Parnasum*.[239] Comptaren, sobretot, amb bones gramàtiques (catalanes[240] i llatines)[241] i, disposaren de bons diccionaris,[242] com el «Calepino»,[243] i el català-llatí de Pere Torra.[244] Els religiosos caputxins, a fi d'aprendre bé la llengua llatina, disposaven també de les principals obres dels autors clàssics de l'antiguitat, com: Homer,[245]

239. BPCSar, *Gradus ad Parnasum sive Bibliotheca Musarum. Vel novus synonymorum, epithetorum, phrasium poeticarum, ac versum Thesaurus.* Lugduni, Apud Fratres de Torunes, 1765.

240. A la biblioteca del convent d'Arenys hi havia les gramàtiques catalanes de Pau Ballot (publicada a Barcelona l'any 1814) i de Pau Estorch (publicada el 1857); APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 38. A la biblioteca del convent de Santa Madrona hi havia l'antiga gramàtica catalana que escriví el llatinista Llorenç Cendrós l'any 1676; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 343.

241. A la biblioteca del convent d'Arenys de Mar, hi havia un exemplar de la gramàtica llatina de Nebrija, estampada a Lió l'any 1534; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 38.

242. BPCSar, *Lexicon ecclesiasticum latino-hispanicum [...]* Auctore Fr. Didaco Ximénez Arias. Barcinone, Ex Officina Joannis Piferrer, 1739. A la portada hi ha escrit: «Para la Secretaría de PP. Capuchinos. Barcelona». A propòsit del gran èxit editorial d'aquest *Vocabularium, seu Lexicon Ecclesiasticum*, vegeu A.M. Medina Guerra, *Las ediciones del «Vocabularium seu Lexicon Ecclesiasticum» de Rodrigo Fernández de Santaella y Diego Jiménez de Arias (1499-1798)*, Málaga 1998; monografia que vam ressenyar a la *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 95 (2000) pp. 282-283.

243. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 23: «Ambrosius Calepinus, *Dictionarium*, Lugduni 1570». Aquest diccionari també es trobava a l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Dict. 11 i, és clar, també en la de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 19.

244. Vegeu *Dictionarium seu thesaurus catalano-latinus, verborum ac phrasium.* Authore Petro Torra. Barcinone, Ex Officina Typographica Raphælis Figueró, [1653]; vocabulari també registrat en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 82.

245. A l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià, hi havia una versió llatina de l'*Odissea*; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 17.

Terenci,[246] Ciceró[247], Virgili,[248] Horaci,[249] Ovidi,[250] Flavi Josep[251], Sèneca,[252] Plini,[253] Plini el Jove,[254] Juvenal,[255] Plutarc,[256] Quintilià,[257]

246. Les obres de Terenci figuren en el catàleg de l'antiga bliblioteca dels capuxins de Sarrià; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 9.

247. Procedent de l'antiga biblioteca conventual de Santa Eulàlia de Sarrià, vegeu a la BPCSar, *De Officiis M.T. Ciceronis libri tres.* Lugduni, Apud Ant. Gryphium, 1578; aquest llibre fou publicat el mateix any en què els caputxins s'establiren a Sarrià. Amb la restauració de la vida caputxina aquest llibre s'incorporà a la biblioteca d'Arenys de Mar; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 61. Aquest volum el trobem també registrat en el catàleg de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 90.

248. BPCSar, *Publii Virgilii Maronis Opera*. Cervariæ, Ex Officina Pontificiæ ac Regiæ Universitatis, per Emmanuelem Ibarra, 1743. A la biblioteca del convent d'Arenys hi havia una edició de les obres de Virgili publicada a Barcelona el 1698; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 96. A l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià hi consta que hi havia un volum de l'*Eneida*; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 96. Semblantment, les obres de Virgili també formaren part de la biblioteca del convent de Barcelona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona,* núm. 200.

249. BPCSar, *Q. Horatii Flacci Carmina expurgata [...]* Auctore Josepho Juvencio Societatis Jesu sacerdote. Venetiis, Apud Josephum Orlandelli, 1795. En l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià hi consten algunes obres d'Horaci; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 9.

250. A la biblioteca dels caputxins de Vic hi havia un volum de les *Transformacions* d'Ovidi publicat, segurament, a Barcelona l'any 1494; vegeu *EstFr* 87 (1986) p. 950. L'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys comptà també amb les obres d'Ovidi; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 63. Aquesta obra també es trobava a l'antiga biblioteca del convent de Sarrià; vegeu BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 26.

251. Per exemple, procedent dels caputxins d'Arenys de Mar, vegeu a la BPCSar, *Incipit liber primus Flavii Iosephi de Bello Iudaico,* volum de bella estampació incunable, amb una indicació manuscrita que diu: «Aquest llibre és dels frares Caputxins de Arenys, *[Des]tructió de Jerusalem y las guerras y acabament*»; íbid., *De Bello Iudaico,* Romæ, Arnoldus Paunartz, 1475. A guisa de complement, vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 6. També en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià, hi consta una edició *De Bello Iudaico*; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 21, versió llatina d'un original grec.

252. Les obres de Sèneca consten en el catàleg de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* Phil. núm. 81: «*Seneca, opera eius*». Les obres de Luci Sèneca també havien format

Suetoni,[258] Lactanci Firmià,[259] Corneli Tàcit,[260] juntament amb el cèlebre tractat d'arquitectura de Vitruvi[261] i, és clar, les *Faules* d'Isop.[262] Algunes d'aquestes obres dels clàssics eren anotades com, per exemple, les obres de Titus Livi[263] i les de Suetoni.[264]

---

part de la biblioteca conventual de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 112: «L. Séneca, *De moribus*».

253. La cèlebre *Història natural* de Plini formà part de la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 203: «*Historia Mundi*».

254. Hom trobava les seves obres a la biblioteca conventual dels caputxins de Vic, juntament amb altres autors clàssics de l'antiguetat; vegeu *EstFr* 87 (1986) p. 951: «En la secció de clàssics hi havia obres de Virgili, Ciceró, Ovidi, Sèneca, Quintilià, Terenci, Apià i de Plini el Jove».

255. En alguns llibres-registres de les antigues biblioteques dels caputxins, hi consten les *Sàtires* de Juvenal; vegeu V. Serra de Manresa, «Aproximació a les Biblioteques dels caputxins setcentistes del Principat: clàssics, escolàstics i novatores», *Pedralbes* 15 (1995) p. 268.

256. Les obres de Plutarc eren a la biblioteca del convent de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 204 «*Vitæ virorum illustrium*».

257. Quintilià (morí ca. 96 a.C.) era seguit com a model d'oratòria per a la formació dels predicadors. A propòsit de la seva obra escrita, editada críticament l'any 1698; vegeu J.A. Fabricius, *Historiæ Bibliotecæ Fabricianæ*, Pars VI, Wolfenbutellii 1724, p. 60: «M. Fabii Quintiliani Libri XII, *De Institutione Oratoria et Declamationes*. Argentorati 1698, volumina II». L'any 1996 se'n començà la publicació d'una nova edició crítica, amb versió al castellà; Marco Fabio Quintliano, *Sobre la formación del orador. Doce libros.* Salamanca, Publicaciones de la Universidad Pontificia, 1996; edició que vam ressenyar a *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 94 (1999) p. 670.

258. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 253.

259. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 2.

260. Tàcit, juntament amb els autors llatins que hem esmentat, hom el troba registrat en el catàleg de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; vegeu a la BUB, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia. Compuesto en el año 1762.*

261. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 202: «L. Vitruvio, *De Arquitectura*».

262. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 63 i ss.

263. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 214: «*Titi Livii, opera omnia cum notis*».

264. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 308: «*Bellici commentariis*».

En les biblioteques dels caputxins de Catalunya tampoc hi mancaren les obres dels principals Pares de l'Església grega i llatina com, per exemple: Justí,[265] Eusebi de Cesarea,[266] Orígenes,[267] Efrem,[268] Tertul·lià,[269] Jeroni[270], Basili el Gran,[271] Joan Crisòstom,[272] Ambròs de

265. A la biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys, hi ha encara les *Opera Omnia Sancti Justini*, Venetiis 1747; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 49. Les obres de Justí eren també a la biblioteca dels caputxins del Desert de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 52.

266. BPCSar, *Eusebii Pamphilii Cæsariensis Episcopi Theologi Philosophi et Historici Opera*. Parisiis, Apud Michælem Sonnium, 1581.

267. A la biblioteca del convent d'Arenys, hi havia les *Opera omnia* d'Orígenes, en l'edició de Venècia de 1743; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 63. Les obres d'Orígenes també consten en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 12.

268. Les obres d'Efrem de Síria formaven part de la biblioteca del convent de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 8: «*S. Efrem, Omnia ejus opera*».

269. A l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià, hi consta una edició de l'*Apologètic*; BUB, Ms 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 118. A la biblioteca del convent de Santa Madrona, hi consta la presència de les obres completes de Tertul·lià; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 26: «Tertuliano, *omnia eius opera*».

270. Procedent dels caputxins d'Olot, vegeu a la BPCSar, *Divi Hieronymi stridonensis [...] In vitas Sanctorum Patrum Aegyptorum*. Compluti, Ex officina Ioannis Gratiani, 1596. Les obres de sant Jeroni consten en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núms. 26-28.

271. Les obres de sant Basili, les trobem registrades a l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 22.

272. A l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys, força ben nodrida d'obres patrístiques, hom hi trobava, per exemple, els comentaris de Sant Joan Crisòstom als salms; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 42: «Homiliæ in Psalmos, Parisiis 1554». També hi havia el comentari a les cartes paulines, en la versió llatina dedicada al papa Gregori XIII, actualment a la BPCSar, *Sancti Ioannis Chrysostomi Sermones in Epistolam Divi Pauli ad Philipenses*. Romæ, Apud Iosephum de Angelis, 1578. La biblioteca del convent de Santa Madrona comptà amb una versió al llatí de les obres del Crisòstom preparada pels monjos maurins; BPCSar, *Sancti Patris Joannis Chrysostomi archiepiscopi constantinopolitani Opera omnia*. Venetiis, Typographia Balleoniana, 1780. Les obres de sant Joan Crisòstom també consten en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 32.

Milà,[273] Agustí,[274] Pau Orosi,[275] Gregori el Gran,[276] Lleó el Gran,[277] Beda el Venerable,[278] Pere Crisòleg,[279] Isidor de Sevilla,[280] etc., les obres dels quals molt sovint es trobaven en molt bones edicions com, per exemple, la *Bibliotheca Patrum* de l'oratorià Andreu Gallandi[281]

273. Les obres de sant Ambròs consten en el catàleg de la biblioteca del convent barceloní de santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 129-133.

274. Aquest volum de sermons, que havia format part de l'antiga biblioteca dels caputxins de Blanes, fou restituït l'any 1997 pels escolapis de Tàrrega, juntament amb molts altres llibres que havien estat dels caputxins catalans, i fou incorporat a la BPCSar, *D. Aurelii Augustini Hipponensis episcopi, Sermones*. Lugduni, Apud haeredes Iacobi Iuntæ, 1561. A la biblioteca dels caputxins d'Arenys hi havia una edició *De Civitate Dei*, publicada a Lió l'any 1583; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 13. A l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià hi havia l'obra completa de sant Agustí; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 4: «Dr. S. Aug., *Omnia eius opera*».

275. A l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià, hi consten les obres de Pau Orosi; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Hist. núm. 29.

276. BPCSar, *Opera Divi Gregorii Papæ huius nominis primi, cognomento magni*. Vol. I, Basileæ, [Officina Frobeniana], 1551; Vol. II, Parisiis, Apud Carolam Guillard, 1551. Les obres de Gregori el Magne consten també en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; vegeu a la BUB, Ms 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 58.

277. Les obres de sant Lleó estan registrades en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 29.

278. A l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys, hi havia un comentari de Beda a l'evangeli de sant Lluc estampat l'any 1554; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 52. Les obres de Beda també consten en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 31.

279. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 197.

280. A la biblioteca conventual de Santa Madrona hi havia un volum de les *Ethimologiarum liber*; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Posit. 48. Les obres de sant Isidor formaven part de les biblioteques dels grans eclesiàstics com, per exemple, el cardenal Despuig i el cardenal Consalvi; vegeu a l'APFide, *Fondo Consalvi*, Vol. XXXVI, *Indice de libri che compongono la libreria dell Emmo. e Ilmo. Signor Cardnal Consalvi*, 6-C «*Sancti Isidori Hispalensis, episcopi, Opera omnia*».

281. Vegeu, *Bibliotheca Veterum Patrum antiquorumque scriptorum ecclesiasticorum, græco-latina in XIV tomos distributa [...]* Cura et studio Andreæ Gallandii. Venetiis, Ex typographia Albritiana, 1788. Aquesta col lecció de textos d'antics Pares de l'Església és un bon precedent de la *Patrologia* que J.P. Migne començà a publicar a mitjan segle XIX.

i, sobretot, les tan qualificades edicions patrístiques preparades pels monjos maurins. A guisa de mostra esmentem ací l'excel·lent edició de les obres de sant Hilari[282] i d'altres Pares de l'Església que hi havia a la biblioteca conventual d'Arenys de Mar, com també en la dels caputxins de Vic, tal com ho posà en relleu el Dr. Miquel dels Sants Gros.[283] S'ha d'assenyalar també que en les biblioteques dels caputxins catalans hi solia haver la versió castellana de les obres de sant Pacià, bisbe de la Barcelona romana,[284] a més de la versió castellana de les obres de Joan Clímac.[285] Curiosament, els caputxins catalans comptaren, àdhuc, amb les obres del primer Patriarca de Venècia, Llorenç Justinià[286] († 1455), com també disposaren de bones compilacions i síntesis de textos patrístics, especialment sobre l'oració mental, com la que preparà Jeroni Espert[287] († 1670), prior de la cartoixa d'Scala Dei. A les biblioteques dels caputxins de Catalunya, no hi hem trobat registrades les obres de sant Ireneu de Lió que, en

282. BPCSar, *Sancti Hilarii Pictaviensis episcopi Opera. Studio et labore Monachorum Ordinis S. Benedicti e Congregatione S. Mauri.* Venetiis, Apud Jacobum Capellati, 1749.

283. Vegeu *EstFr* 87 (1986) p. 950: «No hi faltaven els antics Pares de l'Església, tant de l'orient com de l'occident. Entre ells sobresurten Tertul·lià, Cebrià de Cartago, Orígenes, Lactanci, Ambròs, Jeroni, Agustí, Basili, Joan Crisòstom, Ciril d'Alexandria, Dionís l'Areopagita, Efrem, Lleó el Magne, Euqueri de Lyon, Pere Crisòleg i Gregori el Magne». A més, vegeu també Miquel dels Sants Gros i Pujol, *La biblioteca episcopal de Vic. Un patrimoni bibliogràfic d'onze segles.* Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 2006.

284. BPCSar, *D. Paciani episcopi Barcinonensis Opera quae extant. Obras de San Paciano obispo de Barcelona.* Traducidas e ilustradas por Don Vicente Noguera. Valencia, En la Oficina de Benito Montfort, 1780. Aquesta mateixa edició també és a la biblioteca dels caputxins d'Arenys; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 64.

285. A l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià hi ha registrat un volum de l'*Escala Espiritual* de Joan Clímac; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 30.

286. Les obres de Llorenç Justinià figuren en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 64; així com també en els registres de les antigues biblioteques dels caputxins italians; vegeu a la BAVat, *Index librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum,* f. 32: «Laurentii Iustiniani, *Opera.* Lugduni, Apud haeredes Jacobi Iuntæ, 1569».

287. BPCSar, *Selecta ex Sanctis et Doctoribus ad perfectam orationem mentalem conducentia [...]* Per Fr. Hieronymum Spert, Priorem Cartusiae Scalae-Dei. Lugduni, Apud Benedictum Coral, 1664.

canvi, sí que consten en el registre de les biblioteques conventuals italianes.[288]

2.7. *La nombrosa presència d'obres d'espiritualitat, ascètica i mística*

Cal prestar una especial atenció als devocionaris i als tractats de caire més espiritual i ascètic que hi havia a les biblioteques dels caputxins catalans i que, habitualment, solien ser els llibres més llegits pels religiosos, tant en els moments d'estudi com en la reflexió personal. Per exemple, no hi mancaven la *Vita Christi* de Landulf de Saxònia,[289] ni la clàssica *Imitatio Christi* de Tomàs de Kempis,[290] ni les obres de Joan Gerson,[291] ni els sermons de Joan Tauler,[292] ni l'*Exercitatori* de l'abat montserratí García de Cisneros,[293] ni les obres del Blosius[294] (Lluís de Blois, † 1566) ni, sobretot, les obres de sant

288. BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 31 v: «D. Irenæi, *opera Adversus haereticorum*, Parisiis 1567».

289. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 13; on es registra l'edició de Venècia de 1581. Aquest volum també consta en el catàleg de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 72, així com també consta en les antigues biblioteques dels caputxins italians; vegeu a la BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 32: «Landulfo, *De vita Christi*».

290. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Mist., K. 1-2.

291. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 30.

292. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 15: «Joannes Taulerus, *Conciones*, Venetiis 1556». Els sermons de Joan Tauler consten, també, en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 44 i, també, en la de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Pred. 16: «Taulero, *Sermones de Tempore*».

293. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Mist. núm. 102. A la biblioteca de Santa Madrona hi havia un volum de l'*Exercitatori*; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Mist. núm. 215.

294. Per exemple, a la biblioteca dels caputxins d'Arenys hi havia el volum titulat *Explicación de la Pasión de Jesucristo*; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 66. Les obres de Lluís de Blois, hom també les trobava en l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 72. Els escrits de Lluís de Blois eren també força llegits en els monestirs de les caputxines; vegeu V. Serra de Manresa, *Les clarisses-caputxines a Catalunya i Mallorca*, Barcelona 2002, p. 149.

Francesc de Sales, que eren llegides amb gran fruïció dels religiosos caputxins.

També gaudiren d'una gran acollida entre els frares els devocionaris d'inspiració franciscana orientats al foment de la devoció a la Passió de Crist i a la Santa Creu com, per exemple, el que escriví el framenor Sebastià Verdejo.[295] Per al foment de la vida de pietat, i per tal de donar un contingut molt més sòlid a la predicació caputxina, els frares en llurs biblioteques situaren un conjunt força notable de volums de mariologia[296] i de tractats immaculistes,[297] com també altres obres de caràcter devocional com, per exemple, les que havien elaborat eminents monjos benedictins, com Dom Berchorius[298] († 1362) i, també, per monjos de Cluny, com Dom Joan Raulin[299] († 1515) i del

295. Vegeu a la BHC, procedent del convent de Montcalvari, la *Instrucción para rezar el officio de la Santa Cruz, y para repartirle y hazer por él ordinaria oración vocal y mental, con facilidad, gusto y provecho de las almas. Juntamente con la lamentación de la muerte del padre fray Nicolás Factor.*Compuesta por el padre fray Sebastián de Verdejo predicador, de la orden del Seráphico padre Sanct Francisco de la provincia de Carthagena. Dirigido a todo el hospital general de Barcelona. Barcelona, Por Pedro Malo, 1585.

296. A guisa d'exemple, vegeu a la BPCSar, *Libanus Marianus [...]*. Authore, Adm. R.P. Francisco Sera [sic] Dertusensi, Regul. Observ. S.P.N. Francisci, Provinciae Gotholoniae. Barcinone, Typ. R. Gelabert, 1701; BHC, *Ave María. Candelero Róseo y virgíneo predicable [...]*. Antonio Iribarne de Tarazona, indigno Capuchino. Madrid, Por Antonio Gonçález de Reyes, 1701; BHC, *Imperio de María en los Reynos de la naturaleza [...]* Por el R.P. Fr. Serafín de S. Felipe, Religioso Capuchino, Palma, en Casa de Miguel Cerdá, s.d; (2 volums).

297. BPCSar, *Sol veritatis, cum ventilabro seraphico, pro candida Aurora Maria in suo Conceptionis ortu Sancta, Pura, Immaculata, et a peccato originali praeservata [...]* Studio ac labore R.P.F. Petri de Alva et Astorga. Matriti, Typographia Pauli de Val, 1560.

298. Per exemple els de Pierre Berchoire (Berchorius), monjo benedictí traspassat el 1362, que amb el títol de *Reductionum morale super tota Biblia,* que formaren part de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys de Mar; BPCSar, *Morale reductionum in omneis utrisque testamenti libros venerabilis patris Petri Berthorii.* Lugduni, Impressum apud Mathiam Bonhome, 1538.

299. BPCSar, *Sermonum de sanctis religiosissimi sapientissimique patris Joannis Raulin ordinis cluniacensis*. Parisiis, In officina Nicolai Prevost, 1530. Aquest exemplar, gòtic, formà part de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys. Les obres d'aquest predicador eren emprades també pels estudiants del col legi de Propaganda Fide; vegeu a l'APFide, *Miscellanee varie,* Vol. XXXII, *Numero de libri che si trovano nell Collegio di Propaganda Fide,* Roma 1665, f. 4: «*Sermones Joannis Raulin*».

císter, especialment les obres de sant Bernat de Claravall.[300] A les biblioteques conventuals hi havia, però, força escrits devocionals redactats per monjos cartoixans[301] i, sobretot, per religiosos de la família franciscana, tal com veurem més avall.

Cal prestar una atenció especial a la presència d'obres del menoret Francesc Eiximenis († 1409), àdhuc manuscrites,[302] en les biblioteques conventuals caputxines. Aquest famós religiós franciscà, de gran incidència en la cultura i espiritualitat dels Països Catalans, fou molt apreciat pels caputxins de la restauració, especialment per fra Martí de Barcelona († 1936). També a les biblioteques conventuals caputxines hi havia un seguit d'obres devocionals preparades per altres autors catalans com, per exemple, les que escriví el religiós franciscà Josep Monteis[303] (ca. 1699), com el *Foment de la Pietat* de Josep Llord,[304] o també els tractats doctrinals del famós predicador del seminari de missions d'Escornalbou, pare Francesc Baucells[305] († 1715?).

300. En l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià, hi figuren registrats els *Sermones de Tempore et de Sanctis* de sant Bernat. Vegeu, també, a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 48. La biblioteca conventual de Santa Madrona comptà amb una edició dels sermons quaresmals de sant Bernat; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 147-150.

301. A guisa d'exemple vegeu, a la BPCSar, *Exercicios Espirituales, de las excelencias, provecho y necesidad de la oración mental, reducidos a doctrina y meditaciones, sacados de los Santos Padres y Doctores de la Iglesia.* Por el P. D. Antonio de Molina, monge de la Cartuja de Miraflores. Barcelona, Imprenta de Eulalia Piferrer, 1776. A l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià, ja hi constava la presència d'un volum de sermons endegats per Andreu Capella; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 25; i en la de Santa Madrona hi havia, també, el *Tratado de la oración mental;* BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Mist. núm. 40.

302. El Dr. Miquel dels Sants Gros localitzà un còdex de la *Vita Christi* eiximeniana en el fons de l'antiga biblioteca dels caputxins de Vic; vegeu *EstFr* 87 (1986) p. 950: «De manuscrits, explícitament, només n'hi ha un. És una *Vita Christi* de Francesc Eiximenis».

303. BPCSar, *Via Sacra, cuyo santo exercicio es proprio del Tercer Orden Seráphico [...].* Lo saca a luz recogida de varios autores el R.P. Fr. Joseph Monteys. Barcelona, En casa de Martín Gelabert, 1699. A la portada hi ha escrit: «Capuchinos de S[ant]a Eularia» i a la guarda hi diu: «És del Convent de Caputxins de Sarrià».

304. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 122.

305. BPCSar, *Font mystica y sagrada del Paradís de la Iglésia, dividida en quatre parts, en que se explica ab claretat y brevetat tota la Doctrina Christiana*

L'any 1986, el Dr. Miquel dels Sants Gros, en analitzar els continguts de la biblioteca dels caputxins de Vic escriví que: «on el fons obtenia la seva màxima riquesa era en els armaris dedicats als escriptors de temes d'ascètica i de mística. Allí hom troba el bo i el millor del moment amb obres de Joan Clímac, de Caterina de Siena, de Gerson, de Tauler, de Kempis, de Lluís de Blois, de Francesc de Sales, de Lluís de Granada, de Teresa de Jesús, de Joan de la Creu, i de molts altres».[306]

S'ha de remarcar la incidència positiva de les obres de sant Francesc de Sales[307] († 1622) en la vida i projecció pastoral dels caputxins. Aquestes obres del famós bisbe de Ginebra foren especialment potenciades i divulgades en la represa de la vida caputxina a Catalunya,[308] sobretot durant el provincialat de Miquel d'Esplugues[309] († 1934).

Fou molt llegit, i profitosament assimilat pels caputxins de Catalunya, el conjunt d'obres de caràcter espiritual o devocional que escriviren alguns eclesiàstics eminents que mantingueren vinculacions espirituals amb els frares com, per exemple, les publicades pel famós

[...] Composta per lo P. Fr. Francesch Baucells [...] morador en lo Collegi y Seminari de Missions de Sant Miquel de Escornalbou. Barcelona, Estampa de Joseph Giralt, 1737. Aquest llibre està registrat en el catàleg de la biblioteca de Santa Eulàlia de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Mist. 7.

306. Vegeu *EstFr* 87 (1986) p. 951.

307. BPCSar, *Práctica del Amor de Dios que en francés escribió el Beato Señor Francisco de Sales, Obispo y Príncipe de Geneva.* Madrid, Por Pablo de Val, 1661; *Introducción a la Vida Devota de S. Francisco de Sales.* Barcelona, A costa de Antonio Ferrer, 1685; *Cartas espirituales de S. Francisco de Sales, Obispo y Príncipe de Geneva.* Barcelona. A costa de Antonio Ferrer, 1686. En l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventuals dels caputxins de Sarrià ja hi constaven diverses edicions de les obres de sant Francesc de Sales; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núms. 54-56.

308. Aquest peculiar interès dels caputxins pels escrits de sant Francesc de Sales fou també mantingut (i augmentat) pels religiosos exclaustrats que potenciaren la represa de la vida caputxina a Catalunya. A guisa d'exemple, vegeu a la BPCSar, *Introducción a la vida devota, de San Francisco de Sales, obispo y fundador.* Barcelona, Imp. de los Consortes Sierra y Martí, 1791; on hi ha una anotació que diu: «Regalo del M.R. Ramón Camps al P. Fr. Segismundo de Mataró» col·laboradors, tots dos, de la restauració de la vida caputxina a casa nostra.

309. Vegeu Josep M. Capdevila, «El salesianisme del P. Miquel d'Esplugues», *Criterion* XI (1935) pp. 262-268.

teòleg i escripturista Diego Pérez de Valdivia[310] († 1589); unes obres de molta unció espiritual i de gran utilitat per a la predicació i la vida contemplativa com és, sobretot *De sacra ratione concionandi* (1589); *Camino y puerta para la oración*[311] (1584); *Aviso de gente recogida* (1585); *Documentos saludables para las almas piadosas* (1588); així com els tractats ascètics escrits per a la preparació escaient de la comunió eucarística titulats: *Vida nueva para las almas que quieren confessar bien y comulgar dignamente* (1586), i *Tratado de la freqüente Communión* (1587).

Cal posar en relleu que en les biblioteques caputxines dels segles XVII, XVIII i fins l'exclaustració de 1835 no hi mancaren les obres dels principals mestres de l'espiritualitat i, també, d'escriptores de fonda experiència contemplativa com són, per exemple, les edicions dels escrits d'algunes santes com: Gertrudis de Helfta (coneguda per Gertrudis la Magna,[312] († 1302), Àngela de Foligno[313] († 1309), Caterina de Sena[314] († 1380), de Teresa de Jesús[315] († 1582) i, àdhuc,

310. Vegeu VICENTE DE PERALTA, «El Doctor Pérez de Valdivia, escritor místico del siglo XVI», *EstFr* 27 (1921) pp. 417-465. Les obres de Pérez de Valdivia consten en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núms. 68-69.

311. Aquesta obra, que imprimí l'any 1583 Jaume Cendrat, procedí de la biblioteca dels caputxins de Santa Eulàlia de Sarrià, i en temps de la restauració passà a la biblioteca del convent d'Arenys de Mar i, novament, a la de Sarrià.

312. En el catàleg de l'antiga biblioteca conventual de Santa Madrona hi havia registrades les *Revelaciones de S. Gertrudis;* BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Mist. 282.

313. BPCSar, *Libro de la singular excelencia y provecho para el alma. [Comiença el camino de la vida de esta Santa madre Ángela de Fulgineo, desde que començó a yr por el camino de la pentitencia, como ella de si mesma lo recuenta]*. Valencia, Junto al molino Rovella, 1596; exemplar procedent de la biblioteca conventual dels caputxins de Barbastre. A propòsit de la importància d'aquesta versió castellana, vegeu, A. PALAU DULCET, *Manual del Librero Hispanoamericano,* Vol XIX, p. 407.

314. BPCSar, *Ramillete de epístolas y oraciones celestiales para fecundar todo género de espíritus, nacido en el ameno jardín de las virtudes todas el coraçón de la mystica doctora y seráfica virgen santa Cathalina de Sena de la Sagrada Orden de Predicadores*. Que mandó traduzir a la lengua castellana de la toscana, propia de la santa, el Eminentíssimo Señor Don Francisco Ximénez de Cisneros. Barcelona, A costa de Juan Casañes y Jaime Suriá, 1798. A la biblioteca dels caputxins d'Arenys hi havia una edició del *Diàleg*; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 11. Aquesta obra també hom la troba també registrada en el catàleg de l'antiga biblioteca conventual de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Mist. 142.

de la mística Anna Caterina Emmerich.[316] També es llegiren els tractats espirituals del místic carmelità sant Joan de la Creu[317] († 1591), de Jerónimo Gracián,[318] i les obres de sant Joan d'Àvila[319] († 1569), mestre

315. A les biblioteques dels caputxins de Catalunya no hi mancaven les obres de santa Teresa; tant exemplars de les primerenques edicions com, per exemple, la que fou impresa als obradors de Rafael Nogués, oncle de la beata Maria-Àngela Astorch l'any 1606, la qual fou dedicada «A la Madre Sor Ángela Serafina, Abadessa del monasterio de monjas Caputxinas»; (vegeu *Los libros de la madre Teresa de Jesús, fundadora de los monasterios de monjas y frayles Carmelitas Descalços.* Barcelona, A costa de Raphael Nogués, 1606). També hi havia exemplars d'edicions molt més tardanes com, per exemple, les *Obras de la Gloriosa Madre Santa Teresa de Jesús, fundadora de la reforma de la Orden de Nuestra Señora del Carmen, de la primitiva observancia*. Madrid, Imprenta de Don Joseph Doblado, 1793 (6 volums). Les principals obres de Santa Teresa consten en els catàlegs de les antigues biblioteques dels caputxins; vegeu BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núms. 15-24, on es registren diverses edicions del *Camino de perfección* i altres escrits de la santa doctora; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Mist. 33 «*Camino de Perfección y Moradas*».

316. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 66: «*La douloureuse Passion de N.S.J.*, par Anne Catherine Emmerich».

317. BPCSar, *Obras espirituales que encaminan un alma a la más perfecta unión con Dios en transformación de Amor.* Por el B.P. Juan de la Cruz, Doctor Místico, primer carmelita descalzo. Barcelona, A costa de Vicente Suriá, 1693. A la guarda d'aquest volum hi ha escrit: «Capuchinos de Areñs de Mar». Vegeu, també, a la BCSar, *Hechos heroycos de la portentosa vida y virtudes de N. Seráphico Padre S. Juan de la Cruz, doctor mystico y primer descalzo carmelita [...] Utilíssima obra y guía de contemplativos y de sus directores que les ofrece el R. P. Fr. Juan de la Resurrección.* Málaga, Imprenta de Juan Vázquez Piedrola, 1717. A la guarda d'aquest darrer llibre hi ha escrit: «Al uso del P. Camilo [Tusquellas] de Barcelona, Capuchino. Orate pro eo». A l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià hi consten les obres de sant Joan de la Creu; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Mist. 131.

318. En l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià hi ha registrada la *Mistica Theologia* de Jerónimo Gracián; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 49. A la biblioteca del convent de Santa Madrona hi havia les *Excellencias del Patriarca S. Joseph*; tal com consta a la BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona,* Mist. 162.

319. BPCSar, *Obras del Venerable Maestro Juan de Ávila, clérigo, apóstol del Andalucía. Colección general de todos sus escritos.* Madrid, Por Andrés Ortega, 1759 (9 volums). A la biblioteca del protoconvent de Santa Eulàlia de Sarrià hi havia les *Pláticas para sacerdotes del Padre Maestro Iuan de Ávila*, juntament amb l'*Epistolario espiritual,* amb diverses edicions. El Mestre Àvila fou molt llegit, àdhuc pels missioners que es formaven en el col·legi de Propaganda Fide, on hi havia un volum relligat que contenia alguns escrits de Joan d'Àvila traduïts al grec; vegeu a l'APFide, *Miscellanee varie,* Vol. XXXII, Numero di libri che si trovano nell Collegio de Propaganda Fide, Roma 1665, núm. 4 «*Documenti Spirituali d'Avila græce, legati*».

del ja esmentat Diego Pérez de Valdivia. També en les prestageries de les biblioteques caputxines hom hi trobava bones edicions del text dels Exercicis Espirituals de sant Ignasi[320] († 1556), les obres del famós místic agustinià Alonso de Orozco[321] († 1591), com també els escrits del llec benedictí Josep de Sant Benet (o Josep de les Llànties, † 1723).[322]

Un relleu especial cal donar a les obres de Maria de Jesús d'Àgreda i a les de sor Hipòlita de Rocabertí († 1624), aquesta darrera, monja dominica del monestir de Nostra Senyora dels Àngels i Peu de la Creu de Barcelona. Els caputxins catalans n'apreciaren molt el *Viage de la celestial Ierusalem*, que publicà sor Hipòlita a Barcelona l'any 1647. Aquesta obra formà part de la biblioteca conventual de Montcalvari, de Santa Madrona[323] i d'Arenys de Mar,[324] i els frares caputxins hi descobriren algunes de les sendes del progrés espiritual,[325] com ara

320. BPCSar, *Exercicios Espirituales en el camino de la perfección del B.P.S. Ignacio de Loyola fundador de la Compañía de Jesús.* Gerona, Por Jayme Bro, s.d. A la portada del volum hi ha escrit: «A uso de Fr. Fidel de Besalú, Menor Capuchino». El pare Basili de Rubí no recull en el *Necrologi* el trapàs de Fidel de Besalú. L'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià comptà amb la presència de diverses edicions del text dels exercicis ignasians; vegeu BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 9 i ss.

321. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Mist. 63.

322. BPCSar, *Fratris Josephi a Sancto Benedicto, religiosi laici in celeberrimo monasterio et sanctuario B. Mariae de Monte-Serrato Ordinis SS. P. Benedicti, Opera omnia.* Matriti, Typis, Laurentii Francisci Mojados, 1725. A la portada hi llegim: «És del Convent de Mataró»; BPCSar, *Vida interior y cartas que escribió a diferentes personas Fray Josep de San Benito, religioso lego en el Monasterio de N.S. de Montserrat del Principado de Cataluña. Añádese una relación de la vida y virtudes de dicho Fr. Joseph de San Benito.* Hízola el R.P.M.Fr. Benito Argerich, Predicador de la Religión de San Benito y Abad del Real Monasterio de San Benito de Bages. Madrid, Por Antonio Martín, 1746; a la portada hi ha escrit: «Es de la librería de Santa Madrona». Les obres de fra Josep de les Llànties també es trobaven a l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núms. 16-18.

323. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Mist. 154.

324. BPCSar, *Tratados espirituales de Sor Hypólita de Iesús, de Rocabertí y Soler, Religiosa Professa en el Monasterio de los Ángeles, del Orden de Santo Domingo, de la ynclita y nobilísima Ciudad de Barcelona, llamado Viage de la celestial Ierusalem.* Barcelona, Por Pedro Juan Dexen, 1647.

325. Vegeu Hipólita de Rocabertí, *Viage de la celestial Ierusalem*, Barcelona 1647, pp. 175-176: «Trata de como el verdadero caminante para el cielo», etc.

saber treure profit de les tribulacions posant tota la confiança en Déu.[326] També era molt present en les biblioteques caputxines l'obra de la concepcionista franciscana Maria de Jesús d'Àgreda († 1665), titulada *Mística Ciudad de Dios*;[327] autèntic «best seller» en els monestirs masculins i femenins.[328]

Durant el segle XVIII començaren a introduir-se edicions amb les revelacions de santa Margarida d'Alacoque[329] († 1690), com també algunes edicions dels escrits de la monja mexicana Juana-Inés de la Cruz[330] († 1695), la qual també fou llegida amb notable interès en els convents caputxins.

2.8 *Les obres d'oratòria i homilètica*

Per tal d'ajudar-se en la preparació dels sermons, els frares caputxins es forniren d'una enorme quantitat d'obres homilètiques que ocupaven bona part de llurs biblioteques conventuals. En aquestes llibreries, hi foren molt abundosos els sermonaris[331] i els

326. Ibíd, pp. 281-384: «Trata de quan grande consuelo es para la alma del Christiano llamar con toda confiança a Dios Padre, y de como este omniponte y misericordioso Dios tiene para con nosotros coraçón de verdadero Padre, y de como [h]avemos de ir sin cessar en busca de tal y tan buen y amoroso Padre».

327. BPCSar, *Mystica Ciudad de Dios, milagro de su omnipotencia, y abysmo de la gracia. Historia divina y vida de la Virgen Madre de Dios [...] Manifestada en estos últimos siglos por la misma Señora a su Esclava Sor María de Iesús, Abadessa del Convento de la Inmaculada Concepción de la Villa de Ágreda.* Barcelona, En Casa de Juan Jolís, 1695; amb moltes altres edicions com, per exemple, la de Perpinyà, En Casa de la Viuda de Juan Figuerola, 1684, etc.

328. Un revisió crítica d'aquesta obra, alhora tan divulgada com discutida, l'han publicat recentment B. MENDÍA i A.M. ARTOLA, *La Ven[erable] M[adre] María de Jesús de Ágreda y la Inmaculada Concepción. El proceso eclesiástico a la «Mística Ciudad de Dios»*, Concepcionistas de Ágreda 2004.

329. BPCSar, *La devoción al Sagrado Corazón de Jesús. Inspirándola Dios para bien universal de todo el mundo a la V.M. Margarita María de Alacoque [...] La escribió en francés el R.P. Juan Croiset, de la Compañía de Jesús*. Valencia, Por Joseph García, 1738. A la portada hi ha una anotació manuscrita que diu: «D. Francisco Rovira lo dió a los Capuchinos de Calella y Pineda».

330. BPCSar, *Obras de Soror Juana Inés de la Cruz, monja professa en el Monasterio del Señor San Gerónimo de la Ciudad de México*. Madrid, Imprenta de Ángel Pascual Rubio, 1725.

331. Per exemple, vegeu a la BPCSar, *R.P.F. Philippi Diez Lusitani Ord. Min.*

tractats morals i bíblics[332] (especialment els d'inspiració franciscana).[333] Hi havia, principalment, els textos homilètics dels més destacats predicadors els quals eren col·leccionats i relligats en diversos reculls, especialment els autors caputxins hispans,[334] catalans[335]

Reg. Observantiae Provinciae Sancti Iacobi. Summa Praedicantium. Lugduni, Apud haered. Caroli Pesnot, 1592. Aquest volum duu una indicació a la portada que diu: «És del Convent dels Caputxins de Tremp». També, procedent dels caputxins d'Arenys, vegeu a la BPCSar, *R.P.F. Philippi Diez Lusitani, Ord. Min. Regul. Observantiae, Provinciae Sancti Iacobi. Conciones Quadruplices.* Venetiis, Apud Dominicum de Farris, 1588.

332. Es conserven diverses edicions de la vulgata sixtoclementina procedents de les antigues biblioteques dels caputxins de Catalunya, que foren salvades pels religiosos exclaustrats. Esmentem, a guisa d'exemple, BPCSar, *Biblia Sacra Vulgatae Editionis Sixti V, P.M., iussu recognita atque edita.* Romae, Ex Typographia Vaticana, 1598; ibíd., *Biblia Sacra Vulgatae Editionis, Sixti V, Pontificis Maximi iussu recognita; et Clementis VIII auctoritate edita, distincta versiculis cum indice materiarum.* Lugduni, Sumptibus Francisci Barbier, 1705. Ambdós volums formaven part de la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona.

333. A l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys de Mar hi havia el *Tratado de casos de consciencia.* Compuesto por el muy Reverendo y doctíssimo Padre Fray Antonio de Córdova, de la orden del Seráphico Padre sant Francisco, de la Provincia de Castilla, de la observancia. Barcelona, En casa de Sansón Arbús, 1581; [En Toledo, en casa de Diego de Ayala, 1578]. De l'antiga biblioteca de Montcalvari passà, l'any 1678, a la del convent de Santa Madrona el volum titulat: *Summa de casos de conciencia, con advertencias muy provechosas para Confessores […]* Compuesta por el P.F. Manuel Rodríguez Lusitano, Lector de Theología, Frayle menor de la Provincia de Sanctiago. Çaragoça [= Saragossa], Por Lorenço de Robles, 1595. A la guarda d'aquest exemplar hi ha una nota manuscrita que diu, en llengua italiana,: «Della Libreria de Cappuccini di Santa Madrona di Barcellona, anno del Signore 1678». En la segona meitat del segle XVIII, i fins a l'exclaustració, fou força divulgat el *Directorio moral del Reverendo Padre Fr. Francisco Echarri, del Orden de N. Padre San Francisco en la Regular Observancia.* Murcia, Por Felipe Teruel, 1776. En l'exemplar de la BPCSar, sig. 11-3-32, procedent de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys, a la portada duu una anotació manuscrita que diu: «Este libro es concedido a simple uso de Fr. Jayme de Massanet, capuchino, por el M.R. Padre Provincial, y lo dedica al Convento de Figueras». Jaume de Massanet morí al convent de Figueres el 20 de gener de 1822; vegeu BASILI DE RUBÍ, *Necrologi...* p. 20.

334. Foren molt emprats pels predicadors caputxins el volum titulat: *Sermones para todos los Domingos del año y para las ferias mayores de la Quaresma y asuntos de la Semana Santa [...] Su autor el R.P. Juan Bautista de Murcia.* Barcelona, Por Pablo Campins, 1742.

335. Per tal de formar-se adientment en la predicació els caputxins de Catalunya

i, sobretot, italians.[336] Per exemple, hom hi trobava els sermonaris dels caputxins Manuel Orchi de Como († 1649),[337] Gaudenci de Brescia[338] († 1672), Bernat M. Giacco o Giacchi († 1744),[339] Gaietà M. de Bèrgam († 1753),[340] Timoteu de Brescia[341] († 1762), Agustí de Fusignano († 1803);[342] Amadeu de Bayeux († 1676), aquest darrer francès, destacat orador durant la controvèrsia anticalvinista.[343]

Pel que fa a les principals col·leccions homilètiques, n'esmentem, a guisa d'exemple, la presència del text de sermons quaresmals[344] preparats pel famós predicador Corneli Musso[345] († 1574), franciscà

---

solien seguir les obres del P. Fèlix de Barcelona, *Instrucción de predicadores para hazer bien los sermones y predicarles provechosamente*, Barcelona 1679; i les del P. Francesc de Taradell, *El pretendiente de la oratoria sagrada. Obra práctica que para la instrucción principalmente de la Juventud de su claustro dió a luz [...] El P. Fr. Francisco de Taradell*. Tarragona, Por María Canals, s.d.

336. BPCSar, *Raccolta di Panegirici ed Orazioni varie di alcuni sacri oratori dell Ordine dei Minori Cappuccini*. Venezia, Presso G. Zerletti, 1762; *Encyclopediae seu scientiae universalis concionatorum [...]* Per Admodum M.R.P. Marium Bignoni Venetum, Ord. S. Francisci Capucinorum. Coloniæ Agrippinæ, Apud J.W. Huisch, 1721.

337. BPCSar, *Prediche Quaresimali del Padre F. Emmanuele Orchi de Como, Predicatore Capuccino*. Venetia, Per Giunti e Baba, 1650.

338. BPCSar, *Quaresimale postumo del Padre Gaudenzio da Brescia, cappuccino*. Brescia, Stampe di Giammaria Rizzardi, 1771.

339. BPCSar, *Orazioni Sacre di frate Bernardo Maria Giacco di Napoli, cappuccino*. Venezia, Apresso Antonio Bortoli, 1749.

340. BPCSar, *L'uomo apostolico istruito nella sua vocazione al pulpito per il ministero della Sacra Eloquenza. Opera di F. Gaetano M. da Bèrgamo, cappuccino*. Venezia, Per Gianbattista Novelli, 1762; *Opere del Padre Fr. Gaetano Maria da Bèrgamo cappuccino, distribuite in dodici tomi*. Roma, Stamperia di Arcangelo Casaletti, 1779.

341. BPCSar, *Panegirici di Santi ed altri discorsi sacri composti e detti in varie occasioni dal P. F. Timoteo da Brescia, capuccino*. Brescia, Stampe di Jacopo Turlino, 1732.

342. BPCSar, *Discorsi istruttivi sopra i doveri del cristiano composti dal Padre Agostino da Fusignano, predicatore cappuccino*. Venezia, Apresso Pietro Zerletti, 1784.

343. BPCSar, *Paulus ecclesiastes seu eloquentia christiana qua orator evangelicus ad ideam et doctrinam Divi Pauli formatur [...]* Authore Patre Amadaeo Bajocensi, praedicatore capuccino. Venetiis, Typis J.B. Albritii, 1720.

344. Vegeu les *Prediche Quadragesimali del Revmo. Cornelio Musso*. Vinetia, Nella Stamperia dei'Giunti, 1586.

345. Un volum de sermons quaresmals de Corneli Musso està registrat en l'*Index*

conventual, i també alguns volums de les prèdiques dels framenors Francesc Panigarola[346] († 1594) i Àngel del Pas[347] († 1596).

A les biblioteques dels caputxins de Catalunya, hi destacaren, en nombre, les obres de caire devocionalespiritual i les de predicació, principalment les redactades pels més detacats membres de l'observança franciscana hispana com: Alonso de Madrid[348] (ca. 1521),

---

librorum de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Pred. 144. Un arreplec de sermons diversos de Corneli Musso en llengua italiana formà part de la biblioteca conventual de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 344. Òbviament, en les biblioteques italianes també hi havia les obres homilètiques de Corneli Musso. A tall d'exemple, vegeu a la BAVat, Lat. 11322, *Index librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 29 v: «Cornelii Mussi, *Conciones in 2 Tom.*, Venetiis, Apud Iuntas, 1594». A propòsit de l'influx dels sermons de Corneli Musso en l'àmbit hipànic vegeu, Montserrat Casas Nadal, «Las traducciones al castellano de los sermones de fray Cornelio Musso, obispo de Bitonto», dins *Los Franciscanos Conventuales en España*, Madrid 2006, pp. 431-448; Id., «Cornelio Musso (1511-1574) y la recepción de su obra en España», *Anuari de Filologia* 24-25 (2002-2003) pp. 121-147.

346. Els sermons quaresmals del pare Panigarola consten en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 21. A la biblioteca conventual de Santa Madrona hom hi trobava també un exemplar de la *Quaresma continuada* de Panigarola; BUB, Ms 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 36.

347. Consta que hi havia les seves obres espirituals i exegètiques en l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 42. Les obres d'Àngel del Pas també eren en el convent romà de «Sancti Francisci Transtiberim de Urbe»; vegeu a la BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiae S. Francisci*, [Província Romana, any 1600], f. 1 v: «Angelus del Pas, *Expositio in Symbolum Apostolorum*».

348. BPCSar, *Arte de Servir a Dios*, compuesto por el P. Fr. Alonso de Madrid, de la Orden de Menores de S. Francisco. Madrid, Oficina de Pantaleón Aznar, 1785. A la biblioteca del convent d'Arenys de Mar consta que hi havia l'edició publicada a Barcelona de l'any 1591; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 4. També en el catàleg de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià (i en la de Santa Madrona) hi ha registrada aquesta mateixa obra; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Mist. 69; BUB, 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Mist. 9. Aquest llibre fou també molt apreciat pels framenors reformats italians; vegeu a la BAVat, Lat. 11268, *Inventario delli Llibri della communità [...] dellà Città de Nicosia, Diocesi di Messina*, f. 863 v: «*Arte di servir a Dio*, composta da Fr. Alfonso di Madrid, 1575».

Francisco de Osuna[349] († 1540), Juan de los Ángeles,[350] Alfonso de Castro[351] († 1558), Pedro de Alcàntara[352] († 1562), Diego de Estella[353]

349. BPCSar, *Evangeliorum Dominicalium totius anni a Bibliographo [...] Francisco ab Ossuna Bethico minorita regularis Observantiae*. Cæsaraugustæ [Saragossa], In Ædibus Ioanne Millian, 1549; *Sexta parte del Abecedario espiritual compuesto por el padre Fray Francisco de Ossuna, que trata sobre las llagas de Jesuchristo.* Medina del Campo, En la imprenta de Matheo y Francisco del Canto, 1554. A l'antiga biblioteca conventual de Santa Madrona hi havia un exemplar del *Convite del alma*; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Mist. 61.

350. A l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià hi ha registrada l'obra: «*Lucha espiritual entre Dios y el alma*, de fr. Juan de los Ángeles»; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 27. Amb l'exclaustració aquest exemplar passà de la biblioteca de Santa Eulàlia de Sarrià a la de l'Escola Pia de Tàrrega. El P. Joan Florensa, l'any 1997, juntament amb altres volums, el tornà als caputxins i, actualment, és a la BHC, *Lucha espiritual y amorosa entre Dios y el alma [...]* Compuesta por F. Juan de los Ángeles. Valencia, En casa de Pedro Patricio Mey, 1602. A l'antiga biblioteca conventual de Santa Madrona consta que hi havia exemplars de la *Conquista secreta del Reino de Dios*, del *Triunfo del Amor*, i de la *Lucha espiritual*; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 51-53.

351. BPCSar, *De iusta haereticorum punitione, libri III.* F. Alfonso a Castro Zamorensis, ordinis Minorum regularis Observantiae. Lugduni, Apud Sebastianum Bartolomæi Honorati, 1556; exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys.

352. BPCSar, *Tratado de la oración y meditación compuesto por el S.P.Fr. Pedro de Alcántara, Frayle Menor de la Orden de S. Francisco de los descalços de la Provincia de San Ioseph. Con una breve instrucción para los que comiençan a servir a Dios, y un tratado de los votos de los Religiosos, y otro de la paz del alma.* Madrid, Por María de Quiñones, 1661. Aquesta obra ja figurava, registrada en diverses edicions, a l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núms. 46-47 i, també, en la del convent de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 69. Els caputxins italians també seguiren aquesta obra sobre l'oració i meditació; vegeu a la BAVat, Lat. 11322, *Index librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 111: «Pietro d'Alcantara, *Trattato dell oratione et meditazione*, Venezia 1565".

353. BPCSar, *Fr. Didaci Stellae Ordinis Minorum, in Sacrosanctum Iesu Christi Evangelium Secundum Lucam Enarrationem.* Venetiis, Apud Franciscum Zilettum, 1586; *Tabula rerum omnium quae continentur in tribus libris R.P.F. Didaci Stellae Ordinis Minorum de vanitate saeculi, Evangelii Dominicarum totius Anni et Sanctorum accommodatae.* Barcinone, Ex Officina Petri Mali, 1585; exemplars procedents de la biblioteca personal del cardenal Vives i Tutó. Una mateixa edició d'aquest comentari exegètic a l'evangeli de sant Lluc consta en el registre de l'antiga biblioteca de framenors reformats de Roma; vegeu a la BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiae S. Francisci*, [Provincia Roma-

(† 1578), Cristóbal Moreno[354] (ca. 1600), Felipe Díez[355] († 1601), Diego Murillo[356] († 1616), Joan de Cartagena[357] († 1617) i Diego de la Vega[358] (ca. 1620). Més tardanament, en les biblioteques conventuals abundaren les obres del framenor aragonès Antoni Arbiol[359] († 1726).

Foren força apreciades pels antics caputxins de Catalunya i Mallorca les obres més clàssiques de predicació, escrites pels mestres i

---

na, any 1600] f. 7 r: «Didacus Stellæ, *In Evangelium Secundum Lucam*. Venetiis, Apud Franciscum Zilettum, 1586»; obra que també es trobava en la biblioteca de l'antic convent de caputxins de Collevecchio; vegeu a la BAVat, Lat. 11322, *Index librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*», f. 30 v: «Didaci Stellæ, *In Evangelium Secundum Lucam*, Lugduni 1583».

354. BPCSar, *Libro intitulado claridad de simple*. Compuesto por el Reverendo Padre Fray Christóbal Moreno de la Orden de los Frayles Menores de Observancia, de la Provincia de Valencia. Barcelona, Por Francisco Trincher, 1586; exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins de santa Eulàlia de Sarrià.

355. BPCSar, *Marial de la Sacratíssima Virgen Nuestra Señora, en que se contienen muchas consideraciones de grande spiritu [...]* Compuesto por el muy reverendo P.F. Philippe Diez Lusitano Predicador Apostólico, hijo de S. Francisco de Salamanca. Salamanca, por Juan Fernández, 1596; exemplar procedent de la biblioteca conventual dels caputxins de Granollers.

356. Procedent dels caputxins de Barbastre, vegeu a la BPCSar, *Escala espiritual para la perfección evangélica*. Compuesta por el Padre Fray Diego Murillo de la Orden del Seráphico Padre San Francisco. Çaragoça [Saragossa], Impressa por Lorenço de Robles, 1598; *Discursos predicables sobre todos los Evangelios de la Quaresma [...]* Compuesto por el Padre Fray Diego Murillo de la Orden de San Francisco. Barcelona, A costa de Juan Simón, 1611. Procedent dels caputxins de Tremp, vegeu a la BPCSar, *Vida y excelencias de la Madre de Dios*. Compuestas por el Padre Fray Diego Murillo. Çaragoça, Por Lucas Sánchez, 1610. Una col lecció dels sermons de Diego Murillo era present a l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià; BUB. Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núms. 138-142.

357. BPCSar, *Homiliae Catholicae de Sacris Arcanis Deiparae Mariae et Iosephi*. Auctore P. F. Ioanne de Carthagena Hispano, Ord. Minorum de Observantia. Venetiis, Apud Iacobum de Franciscis, 1612. Sobre les diverses edicions dels escrits de Joan de Cartagena, vegeu L. WADDING, *Scriptores Ordinis Minorum*... pp. 134-135.

358. BPCSar, *Empleo y exercicio sancto sobre los Evangelios de las Dominicas de todo el año*. Barcelona, En casa Sebastián de Cormellas, 1605; *R.P.F. Didaci de la Vega, lectoris theologi Ordinis Sancti Francisci. Quadragesimales Conciones*. Venetiis, Apud Hieronymum Polum, 1606.

359. BPCSar, *Lumen Concionatorum ad annuntiandum populis vitia et virtutes, poenam et gloriam [...]* Fr. Antonius Arbiol, Regularis Observantiae, Seraphici P.N.S. Francisci. Cæsar-Augustæ [Saragossa], Apud Emmanuelem Román, 1704.

professors de l'Orde de Predicadors, o dominics, els millors experts en l'*ars prædicandi*. A tall de curiositat esmentem, també, la presència dels sermons quaresmals del polèmic predicador Jeroni Savonarola;[360] uns textos de predicació exigent que foren molt apreciats pels caputxins de Catalunya. S'ha d'assenyalar la positiva incidència en els predicadors caputxins de Catalunya de les obres del famós escriptor dominic Luis de Granada († 1588), especialment la col·lecció de sermons i el tractat d'oració i meditació[361] que, en diverses edicions[362] (algunes estampades per la prestigiosa casa Plantin d'Anvers),[363] formaren part dels fons bibliogràfics dels caputxins de la Tarraconense. A tall d'exemple, assenyalem que fou molt llegida la *Introducción al símbolo de la fe*,[364] un exemplar de la qual fou regalat als capuxins d'Arenys l'any 1647 per reverend Joan Varà. Semblantment, fou molt llegit i assimilat el *Compendio de Doctrina Christiana*;[365] una obra del pare Granada que ja es trobava a la biblioteca del convent barceloní de Montcalvari. Els predicadors caputxins solien fixar-se sovint en el mètode exposat en el tractat que Luis de Granada escriví sobre retòrica;[366] un tractat molt apreciat també entre els caputxins d'arreu d'Europa.[367]

360. Les obres homilètiques de Savonarola formaren part de la biblioteca conventual dels caputxins de Barcelona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Pred. 99: «J. Savonarola de Ferrara, sermones varios en It.»; Pred. 100: «*Quaresma continua* en It[aliano].»

361. Les obres de Luis de Granada eren presents en quasi totes les biblioteques conventuals d'Europa com, per exemple, en la del convent de framenors reformats de «Sancti Francisci Transtiberim de Urbe» a Roma; BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiae S. Francisci*, [Provincia Romana, any 1600] f. 16 v: «Luigi de Granata, *Trattato del oratione et meditatione*, Venetia 1581».

362. Vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núms. 75-106.

363. BPCSar, *Conciones quae de praecipuis sanctorum festis in Ecclesia habentur [...]* Auctore R.P.F. Ludovico Granatensi. Antuerpiæ, Ex officina Plantiniana, 1593; *Concionum de tempore [...]* Auctore R.P.F. Ludovico Granatensi. Antuerpiæ, Ex officina Plantiniana, 1592. A la portada hi ha una nota manuscrita que diu: «És dels Caputxins de la Vila de Arenys».

364. BPCSar, *Introducción del symbolo de la fe [...]* Compuesta por el muy reverendo padre maestro Fray Luis de Granada de la Orden de Sancto Domingo. Barcelona, En casa de Hubert Gotard, 1589.

365. BPCSar, *Compendio de Doctrina Christina, recopilada de diversos Autores que desta materia escribieron.* Por el Reverendo P.M.F. Luis de Granada. Madrid, Por la viuda de P. Madrigal, 1595.

366. BPCSar, *Los seis libros de la Rhetórica Eclesiástica, o de la manera de*

Les obres hagiogràfiques, destinades a la preparació de sermons sobre les festes dels sants foren també molt abundoses en les biblioteques dels caputxins. Per això, en les biblioteques caputxines no hi mancaven els reculls hagiogràfics com, per exemple, el *Flos Sanctorum* del pare Ribadeneyra[368] († 1611) i, sobretot, hi havia volums amb les biografies dels principals sants i beats de l'Orde caputxí com: Feliu de Cantalici,[369] Llorenç de Bríndisi,[370] Fidel de Sigmaringen,[371]

predicar. Escritos en latín por el V.P. Maestro Fr. Luis de Granada. Barcelona, Imprenta de Juan Jolis, 1772.

367. A propòsit d'aquesta incidència, especialment entre els caputxins sicilians, vegeu C. Cargnoni, «Libri e biblioteche dei cappuccini della Provincia di Siracusa alla fine del sec. XVI», *CollFr* 77 (2007) p. 78: «Libri maggiormente usati e più rappresentati».

368. BPCSar, *Flos Sanctorum de las vidas de los Santos escrito por el Padre Pedro de Ribadeneyra, de la Compañía de Jesús, natural de Toledo. Aumentado de muchas por los PP. Juan Eusebio de Nieremberg y Francisco García, de la misma Compañía de Jesús.* Barcelona, Imprenta de Teresa Piferrer, 1751. A la guarda hi ha escrit: «Es del Convento de PP. Capuchinos de Tarragona». Aquest volum també consta en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 34.

369. BHC, *Vida y milagros de San Félix de Cantalicio, de la Orden de Menores Capuchinos del Seráfico Padre S. Francisco.* Mallorca, Por Miguel Capó, 1712; *Vida de San Félix de Cantalicio, religioso lego capuchino.* Escrita en italiano por el Padre Fray Ángel María de Ros[s]i. Madrid, Imp. de Manuel Román, 1713; *El César o nada, y nada coronado por César, San Félix de Cantalicio del Orden Seráphico de Menores Capuchinos [...].* Su autor el R.P.Fr. Diego de Madrid. Madrid, En la Oficina de Fermín de Estrada, [1729].

370. BPCSar, *Vita del Ven. Servo di Dio P. Lorenzo da Brindisi, Generale dei Frati Minori Capuccini di S. Francesco.* Descritta da F. Angelo dei Rossi da Voltaggio. Roma, Per il Bernabò, 1710; BHC, *Breve compendio de la vida, virtudes y milagros del Beato Lorenzo de Brindis, ministro general de la Orden de Menores Capuchinos.* Barcelona, Por Bernardo Pla, [1783]; BHC, *Vida, virtudes y milagros del beato Lorenzo de Brindis [...] beatificado por nuestro SSmo. Padre Pío VI.* Escrita por el R.P.Fr. Francisco de Ajofrín. Madrid, Por Don Joachin Ibarra, 1784; *Resumen histórico de la vida, virtudes y milagros del Beato Lorenzo de Brindis, general del Orden de Capuchinos [...]* Por el R.P.Fr. Buenaventura de Cocaleo del mismo Orden, y traducido por el R.P.Fr. Félix de Albayda. Valencia, Imp. de Orga, 1784.

371. BHC, *Compendio de la vida, martirio y milagros del Beato Fidele de Sigmaringa, o Suevia, capuchino y Protomártir de la Sacra Congregación de Propaganda Fide.* Valencia, por Josep García [1729]; Francisco de Ajofrín, *Compendio de la vida, y virtudes del abogado de los pobres San Fidel de Sigmaringa, capuchino.* Madrid, En la Imprenta de D. Alfonso López, 1786; BPCSar, *Exercitia seraphicae devotionis quae inter propria Manuscripta S. Fidelis a Sigmaringa Ord. Min. Fratrum*

Josep de Leonessa,[372] Serafí de Montegranario,[373] Bernat de Corleone,[374] Bernat d'Offida,[375] Àngel d'Acri,[376] Crispí de Viterbo,[377] Dídac Josep de Cadis,[378] Verònica de Giuliani,[379] Magdalena de

---

Capuccinorum Missionis Apost. in Rhaetia Praefecti ac Sacr. Congr. Proto-Martyris reperta fuerunt. Romæ, Typographia Joahnnis Zempel, 1756. A la portada d'aquest exemplar hi ha escrit: «Es de la librería del Convento de Capuchinos de Mallorca».

372. BHC, *Breve compendio de la vida y milagros del beato Joseph de Leonissa, missionario apostólico de la Orden de Menores Capuchinos del Seráfico P.S. Francisco, sacado de la Chrónica de la mesma Orden.* Barcelona, En las Imprentas de Juan Piferrer y Juan Jolis, 1737.

373. BHC, *Breve compendio y resumen de la vida, virtudes y milagros de S. Serafín de Monte Granario, llamado de Ásculi, religioso lego de la Orden de Capuchinos de N.S.P.S. Francisco.* Valencia, Por Joseph Estevan Dolz, 1769; *Espejo de paciencia y resignación. Vida, virtudes y milagros de S. Serafín de Monte-Granario o de Ásculi, religioso lego capuchino, canonizado por Nuestro SS. Padre Clemente XIII.* Escrita por el R.P.Fr. Francisco de Ajofrín. Madrid, Imp. Ioachin Ibarra, 1779.

374. BPCSar, *Portentosa vida, admirables virtudes y estupendos milagros del pasmo de penitencia y extático minorita, el beato Bernardo de Corleón, siciliano, religioso lego capuchino de la provincia de Palermo [...]* Escrita por el R.P.Fr. Francisco de Ajofrín. Madrid, Por D. Joachin Ibarra, 1769; BHC, *Vida del nuevo ángel de la salud [...] el B. Fr. Bernardo de Corleón [...]* Por el P. Fr. Benito de Bocayrente. Valencia, Por Joseph Estevan Dolz, 1769 i, sobretot, procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Olot, vegeu també a la BHC, la biografia de Bernat de Corleone que escriví el P. Benet de Milà i que publicà en llengua castellana el P. Josep de Sevilla, *Vida del venerable siervo de Dios fray Bernardo de Corleón, siciliano, religioso lego del Sagrado Orden de Menores Capuchinos de la Provincia de Palermo.* Madrid, Por Lorenço García, 1683.

375. BHC, *Vida del Beato Bernardo de Ofida, religioso lego del Orden de Capuchinos de la Marca.* Traducida de la lengua italiana a la española por el R.P. Fr. Francisco de Villalpando. Madrid, En la Imprenta de Ramón Ruiz, 1795; BHC, *Idea sucinta de la vida del B. Bernardo de Offida, lego capuchino. Sacada de los procesos apostólicos por el R.P.Fr. Félix-María de Bérgamo.* Barcelona, En la Imprenta de Ignacia Aguasvivas, s.d. S'ha d'assenyalar que a la biblioteca del cardenal Consalvi hi havia, en llengua italiana, la *Vita del B. Bernardo de Offida*; vegeu a l'APFide, Fondo Consalvi, Vol. XXXVI, *Indice di libri che compongono la libreria dell Emmo. e Ilmo. Signor Cardinal Consalvi:* «Ascetici sacri, e vite de Sancti».

376. BHC, *Compendio de la vida del Beato Ángel de Acri, misionero capuchino y ministro provincial de la Provincia de Cosenza.* Madrid, En la Imprenta de Álvarez, 1826.

377. BHC, *Vida, virtudes y milagros del B. Crispín de Viterbo, religioso lego de la Orden de Capuchinos de la Provincia Romana. Beatificado por N. SS. P. Pío VII en MDCCCVI.* Madrid, Imp. Tomás Alban, 1808.

378. BHC, *El misionero capuchino. Compendio histórico de la vida del Venera-*

Martinengo,[380] Àngela Serafina Prat,[381] Maria-Àngela Astorch,[382] etc., al costat de biografies diverses d'altres sants i venerables de la família franciscana com santa Rosa de Viterbo,[383] sant Salvador d'Horta[384] o

ble Siervo de Dios el M.R.P.Fr. Diego Josef de Cádiz, Misionero Apostólico [...] Por el P. Fr. Serafín de Hardales [...] A cargo de la Religión de Capuchinos de Cataluña. Manresa, Por Martín Trullás, 1813.

379. BHC, *Vida de la Venerable Madre Sor Verónica de Juliani, abadesa capuchina [...]* Traducida del idioma toscano al español por el P.Fr. Benito de Bocayrente. Murcia, Por Felipe Teruel, 1766.

380. En els anys de la restauració es divulgà la semblança titulada: *Vida de la Beata María Magdalena Martinengo de Barco, capuchina del monasterio de Brescia que escribió en italiano el P. Luis de Liorno, capuchino.* Barcelona, Tipografía Católica, 1900.

381. BHC, *Historia y vida de la Venerable Madre Angela Margarita Serafina, fundadora de Religiosas Capuchinas en España, y de otras sus primeras hijas, hasta el año de mil [sic] 1622. En que la dexò escrita el P. Juan Pablo Fons, de la Compañía de Jesús.* Revista por el P. Miguel Torbaví de la misma Compañía. Dedícanla a la Christianíssima Magestad de Doña Ana de Austria, Reyna Madre de Francia, la Abadessa y Religiosas de su Primario Convento de Santa Margarita la Real de Barcelona. Barcelona, En casa de María Dexen, 1649; BHC, *Historia, y vida de la Venerable Madre Ángela Margarita Serafina, fundadora de Religiosas Capuchinas en España, y de otras sus primeras hijas, hasta el año de mil seys cientos veynte y dos. En que la dexò escrita el P. Juan Pablo Fons, de la Compañía de Jesús.* Revista por el P. Miguel Torbaví de la misma Compañía. Dedícanla a la Cathólica Magestad del Rey nuestro señor Phelipe Quarto, la Abadessa y Religiosas de su Primario Convento de Santa Margarita la Real de Barcelona. Barcelona, Imp. Cathalina Mathevad, 1653; BHC, *Epítome de la admirable vida de la V.M. Sor Ángela Margarita Serafina, Fundadora de las Religiosas Capuchinas en España [...]* Por el M.R.P.Fr. Juan Fogueres. Barcelona, En la Imprenta de Francisco Suriá, [1743].

382. Vegeu a la BHC, Luis-Ignacio Zevallos, *Vida y virtudes, favores del cielo, milagros y prodigios de la V.M. Sor María Ángela Astorhc [sic], religiosa capuchina natural de Barcelona, fundadora en la ciudad de Murcia de su ilustre Convento de Capuchinas de la Exaltación del Santíssimo Sacramento.* Madrid, Imp. de Gerónimo Roxo, 1733.

383. BPCSar, *Compendio de la maravillosa vida, muerte, relíquias y milagros de la prodigiosa virgen santa Rosa de Viterbo de la orden del seráfico padre S. Francisco.* Compuesto por el licenciado Don Alonso de Guzmán, presbítero. Valencia, Por Gerónimo Villagrasa, 1673.

384. A la biblioteca del convent d'Arenys hi havia un exemplar de la *Vida del Beato Salvador de Horta*, que escriví el pare Francesc Marca; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 80.

385. BPCSar, *Vida admirable y portentosa del Venerable Siervo de Dios Fr. Buenaventura Gran [...]* Traducida del idioma italiano en el vulgar castellano por el

el beat Bonaventura Gran,[385] a més de les biografies dels principals personatges del santoral de l'Església,[386] algunes de les quals contingudes en la *Historia Pontifical y Católica*,[387] que escriví Gonzalo de Illescas[388] o, també, les semblances dels sants més contemporanis, com Josep Oriol, que figurà en les biblioteques caputxines a través de la biografia escrita per Joan Francesc Masdeu,[389] publicada l'any 1806, poc després de la beatificació del prevere barceloní.

2.9. *La notable presència d'autors de la Companyia de Jesús*

Pel que fa a la presència d'autors pertanyents a la Companyia de Jesús, ja hem vist, a través dels autors que hem anat esmentant, que aquesta fou molt notable en les biblioteques conventuals dels caputxins d'abans de l'exclaustració.

Els frares caputxins manifestaren un especial interès pels

R.P. Fr. Jayme Coll. Barcelona, Por Ignacio Guasch, 1733. Aquesta obra ja consta en l'antic *Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 115.

386. Abundaren les biografies dels sants més destacats de la contrareforma com sant Ignasi de Loiola i sant Carles Borromeu. A guisa d'exemple, vegeu a la BPCSar, *Vida de S. Carlos Borromeo, presbítero cardenal del título de Santa Práxedes, Arçobispo de Milán.* Puesta en nuestra lengua [...] por el Licenciado Luis Muñoz. Madrid, En la Imprenta Real, 1626. També foren molt presents en les biblioteques dels caputxins catalans els escrits i biografies de sant Francesc de Paula i de sant Francesc de Sales. Vegeu a la BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 123-129.

387. BPCSar, *Segunda Parte de la Historia Pontifical y Católica [...]* Compuesta y anotada por el Doctor Gonçalo de Illescas. Barcelona, En casa de Sebastián de Cormellas, 1602. A la portada hi ha una indicació manuscrita que diu: «De los Capuchinos de Areñs».

388. Semblantment el catàleg del convent de Santa Madrona també registra els volums de la *Historia Pontifical*; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Hist. núm. 14.

389. Vegeu *Vita santa nel novello Beato Giuseppe Oriol cittadino barcellonese*, Roma 1806; biografia que formà part de la biblioteca personal del cardenal Despuig i també del cardenal Consalvi; vegeu a l'APFide, Fondo Consalvi, Vol. XXXVI, *Indice de libri che compongono la libreria dell Emmo. e Ilmo. Signor Cardinal Consalvi:* «*Vita del B. Giuseppe Oriol*».

comentaris bíblics, especialment *In Cantica Canticorum* i, per aquesta raó, en llurs biblioteques hi trobem els comentaris publicats per eminents jesuïtes com Andrés Pinto Ramírez[390] († 1654) i per Paul Sherlock,[391] († 1646), aquest darrer rector del col·legi irlandès de Salamanca. Les obres dels membres de la Companyia de Jesús foren molt ben acollides pels framenors caputxins de Catalunya, els quals manifestaren un especial interès per les del jesuïta Jerónimo Prado († 1595), obres molt apreciades pels fundadors de la Província de Catalunya i que ja es trobaven a la biblioteca de Montcalvari,[392] juntament amb els ospuscles teològics del pare Suárez[393] († 1617) i els volums homilètics de Tomàs Muniesa[394] († 1696).

Els autors de la Companyia de Jesús, tant pel que fa als estudis teològics i l'espiritualitat[395] i, sobretot, per llurs comentaris bíblics[396] i per les modèliques obres de predicació, eren presents de manera destacada en les biblioteques dels caputxins de Catalunya. En espe-

390. BPCSar, P. Andrée Pinti Ramirez Ulysiponensis e Societate Iesu, *Canticum Canticorum Salomonis, Dramatico tenore, Litterali allegoria, tropologicis notis explicatum.* Lugduni, Sump. Hærd. G. Boissat, 1642.

391. BPCSar, *Anteloquia cogitationum in Salomonis Canticorum Canticum, historica simul et concionatoria.* Auctore R.P. Paulo Sherlogo Societis Iesu Iberno. Lugduni, Sump. Iacobi et Petri Prost, 1640.

392. BPCSar, *Hieronymi Prati ex Societate Jesu, De bono status religiosi*. Romæ, Per Jacobum Tornerium [ex Typographia Pauli de Dianis], 1590.

393. BPCSar, *Doctoris Francisci Suarez Granatensis de Societate Iesu [...] Varia Opuscula Theologica.* Lugduni, Sumptibus Horatii Cardon, 1601. A la portada hi ha una anotació manuscrita que diu: «Del Convent de Caputxins de Tremp». Semblantment, en el convent d'Arenys de Mar hi havia els volums de l'*Opera omnia* suarasiana en l'edició de Lió de 1617; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 84. Les obres del «Doctor Eximius» també consten en el catàleg de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Schol. núms. 125-133.

394. BPCSar, *Quaresma quarta que dixo [en el] año 1683 en el templo de Santa María del Mar de Barcelona [...] el Padre Thomás Muniessa de la Compañía de Jesús.* Barcelona, En la Imprenta de Iosef López, 1685.

395. A guisa d'exemple, vegeu a la BPCSar, *Aprovechamiento spiritual [...]* Compuesto por el Padre Francisco Arias de la Compañía de Jesús. Barcelona, En la Emprenta de Jayme Cendrad, 1597.

396. A tall d'exemple, procedent de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys, vegeu a la BPCSar, *Francisci Riberae, presbyteri Societas Iesu [...] In duodecim Prophetas comentarii historici selecti. Salmanticæ*, Excudebat Ioannes Ferdinandus, 1598; *Ioannis Maldonati Societas Iesu Theologi Commentarii in Quattuor Evangelistas.* Brixiæ, Apud Societatem Brixiensem, 1597.

cial, cal remarcar les obres teològiques del «Doctor Eximi», Francisco Suárez, que suara esmentàvem. També foren molt apreciats els tractats ascètics dels pares jesuïtes Rodríguez († 1616),[397] La Puente († 1624),[398] La Palma[399] († 1641) que, juntament amb el *Combat espiritual* del teatí Llorenç Scupoli[400] († 1610), foren unes obres ascètiques molt llegides i assimilades pels caputxins catalans dels segles XVII i XVIII.

Dels continguts de les biblioteques dels caputxins de Catalunya s'ha de remarcar l'abundosa presència dels tractats bíblics d'encuny jesuític,[401] a més de les obres de polèmica antiprotestant redactades pels cardenals jesuïtes Toledo[402] († 1596) i Bel·larmino[403] († 1621). En

397. BPCSar, *Exercicio de perfección y virtudes religiosas.* Por el Padre Alonso Rodríguez, de la Compañía de Jesús, natural de Valladolid. Sevilla, Por Matías Clavijo, 1612; *Exercicio de Perfección y virtudes christianas.* Su autor el V. Padre Alonso Rodríguez. Barcelona, Por Pablo Campins 1740. Aquestes obres les trobem registrades en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 66 i, també, en el catàleg bibliogràfic del convent de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona,* Mist. 161.

398. BPCSar, *Guía espiritual en que se trata de la oración, meditación, y contemplación. De las divinas visitas y gracias extraordinarias. De la mortificación y obras heroycas que las acompañan.* Compuesta por el Padre Luys de la Puente, Religioso de la Compañía de Jesús, natural de Valladolid. Valladolid, Por Juan de Bostillo, 1609; *Meditaciones de los mysterios de nuestra santa fe, con la práctica de la oración mental sobre ellos.* Compuestas por el Padre Luis de la Puente. Valladolid, Por Juan Godínez de Millis, 1613. A la portada d'aquest darrer volum hi ha escrit: «Del Convento de los Frayles Capuchinos de Barbastro». Les obres del pare La Puente estan registrades en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 120 i, semblantment, també consten en el catàleg de la biblioteca de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona,* núms. 251-253. A propòsit de la incidència espiritual dels escrits del pare La Puente, vegeu C.A. ABAD, *Vida y escritos del V.P. Luis de La Puente de la Compañía de Jesús (1554-1624),* Santander 1957.

399. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona,* núm. 328: «Luis de La Palma, *De la Pasión*».

400. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona,* Mist. 61.

401. Principalment el comentari exegètic als Salms de Robert Bel·larmino que, en l'edició preparada per J.B. Bossuet, era present en algunes de les biblioteques dels caputxins catalans; vegeu a la BPCSar, *Roberti Bellarmini Politiani, S.J., S.R.E. Cardinalis explanatio in Psalmos.* Editio novissima a multis mendis expurgata, et dissertatione Jacobi Benigni Bossueti. Venetiis, Apud Thomam Bettinelli, 1776.

402. Procedent de l'antiga biblioteca conventual de Tremp, vegeu a la BPCSar, *Francisci Toleti ex Societate Iesu S.R.E. Presbyt. Card., Instructio Sacerdotum ac*

aquestes biblioteques conventuals hi havia també els tractats que escriví el jesuïta valencià Benet Perera (Benedictus Pereirus, † 1610),[404] que féu de professor al Col·legi Romà,[405] a més de l'abundosa presència de suggeridors comentaris bíblics com, per exemple, l'exposició exegètica al *Llibre de Job*[406] i a l'*Eclesiastés*[407] endegats per Joan de Pineda († 1637) que, juntament amb els cèlebres comentaris al llibre del *Gènesi* del «Borbensis» (nom amb el qual era conegut el jesuïta portuguès Benedicto Fernández),[408] i amb els del pare Martín del Río[409] (ca. 1610), formaren part dels fons bibliogràfics de les biblioteques dels caputxins catalans.[410] S'ha de dir que els volums homilètics dels més famosos predicadors de la Companyia de Jesús foren emprats profitosament pels

---

Poenitentium. Venetiis, Apud Petrum Mariam Bertranum, 1609. A l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià hi havia diverses obres filosòfiques i homilètiques del cardenal Toledo; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núms, 73-78, així com també en la de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 80-85.

403. Procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins de Valls, vegeu a la BPCSar, *Disputationum Roberti Bellarmini Politiani Societatis Iesu, de Controversiis Christianae fidei, adversus huius temporis Haereticos*. Lugduni, Apud Claudium Michælem, 1590. Aquest llibre, juntament amb altres obres del cardenal Bel·larmino, era també a la biblioteca dels caputxins de Santa Eulàlia de Sarrià; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Schol. núm. B. 24.

404. Sobre l'abast de l'obra teològica del jesuïta Benet Perera († 1610); vegeu H. Hurter, *Nomenclator Literarius*... Vol. III, cols. 470-473.

405. BPCSar, *Benedicti Pererii Valentini e Societate Iesu, Prior Tomus Commentariorum et disputationum in Genesim*. Lugduni, Apud Horatium Cardonem, 1599; exemplar procedent de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys.

406. Els comentaris de Joan de Pineda eren seguits pels estudiants que es formaven com a missioners al col·legi romà de Propaganda Fide; vegeu a l'APFide, *Miscellanee varie*, Vol. XXXII, Numero de libri che si trovano nell Collegio di Propaganda Fide, Roma 1665, f. 2: «*Expositiones ac comentatores Sacræ Scripturæ* [...] Pineda, *in Job*».

407. BPCSar, *Ioannis de Pineda Hispalensis e Societate Iesu, in Eclesiasten commentariorum liber unus*. Parisiis, Apud Hieronimum Drouart, 1620. A la portada d'aquest exemplar hi ha una nota manuscrita que diu: «Dels Capuchins de Valls».

408. Morí l'any 1628; vegeu H. Hurter, *Nomenclator Literarius*... Vol. III, col. 768.

409. BPCSar, *Adagialia Sacra Veteris et Novi Testamenti collectore et interprete, Martino del Río Antuerpiensi, Societatis Iesu sacerdote, et Sacrae Scripturae publico Salmanticae professore*. Lugduni, Sumptibus Horatii Cardon, 1612.

410. BPCSar, *Benedicti Fernandii Borbensis [...] Commentariorum atque observationum moralium in Genesim*. Lugduni, Sumptibus Iacobi Cardon, 1629. A la portada hi ha estampat el segell de boix de la biblioteca barcelonina de Montcalvari.

predicadors caputxins del nostre país. A guisa d'exemple esmentem la utilització dels sermons del jesuïta portuguès Antoni de Vieira[411] († 1697) i, sobretot, esmentem l'àmplia difusió entre els caputxins catalans de la famosa quaresma i els sermons panegírics del jesuïta Pau Segneri[412] († 1694), prestigiós predicador del papa Innocenci XII.

Durant el segle XVIII (i fins a l'exclaustració de 1835), els caputxins de Catalunya empraren les obres ascètiques del pare Scaramelli († 1752), especialment per tal de promoure el foment de la vida contemplativa[413] entre els joves religiosos i d'ajudar-se en el discerniment espiritual.[414]

2.10. *Les descripcions històriques i les obres de caràcter literari, científic i divers*

No podem deixar d'assenyalar que també formaren part dels fons bibliogràfics de les biblioteques caputxines algunes obres de caire històric com, per exemple, les referides a Grècia[415] i a Roma;[416] com també descripcions de viatges i de ciutats (especialment de les ciutats

411. BPCSar, *Séptima parte de sermones del padre Antonio de Vieira, de la Compañía de Jesús.* Madrid, Por Gregorio Rodríguez, 1687. A la portada hi ha una nota que diu: «És del Convent de Caputxins de Tremp».

412. BPCSar, *Quaresma del Padre Pablo Señeri, de la Compañía de Jesús.* Barcelona, Imprenta de María Ángela Martí, 1765; *Sacros Panegíricos del Padre Pablo Señeri, de la Compañía de Jesús.* Madrid, Imprenta de Joachin Ibarra, 1758. A l'antiga biblioteca dels caputxins de Barcelona hi havia els volums de la *Quaresma continua* del P. Segneri; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Pred. 123.

413. BPCSar, *Il Direttorio mistico indirizzato a i direttori di anime, che iddio conduce per la via della contemplazione*. Opera dei Padre Giovanni Battista Scaramelli, della Compagnia di Gesù. Venezia, Presso Simone Occhi, 1788. A la portada hi ha escrit: «P. Ambrosius a Barcinone, Secretarius Generalis 1797».

414. BPCSar, *Discernimiento de los espíritus para gobernar rectamente las acciones propias y las de los otros [...]* Por el Padre Juan Bautista Scaramelli de la Compañía de Jesús. Madrid, Por Don Josef de Urrutía, 1790. Aquest volum formava part de la biblioteca del convent-noviciat de Sarrià, car a la guarda hi ha aquesta anotació manuscrita: «Dedicado a la Librería del Convento de Sta. Eulalia de Sarriá».

415. Tant a l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià com en la de Santa Madrona, hi havia les obres de Xenofont; BUB, Ms 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 6 «Xenophonte, *Historiae graecae*»; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Hist. núm. 8 «Xenophonte, *Historia Cyri et Graecorum*».

de Roma i Jerusalem,[417] i també de territoris missionals);[418] les biografies règies;[419] les cròniques[420] (com el cronicó de Luitprandi);[421] les cronologies[422] i els annals,[423] a més de la presència d'algunes històries de caràcter localístic (com, per exemple, la història d'Anglaterra de Clariana[424] o bé la història de les ciutats de Girona i de Manresa que escriví Roig i Gelpí).[425]

Totes aquestes obres que hem esmentat eren al costat de monografies històriques d'àmbit més general,[426] com la *Crònica universal*[427] de Jeroni Pujades. Pel que fa a la nostra història catalana, a

416. A la biblioteca conventual de Santa Madrona hi havia la història romana d'Apià; BUB, Ms 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, «Hist. Romana».

417. BPCSar, *El devoto peregrino, y viage de Tierra Santa [...]* Compuesto por el P. Fr. Antonio del Castillo. Madrid, Imp. de Juan Sanz, 1722.

418. Per exemple els territoris i missions de l'Orinoco; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 63: «Orinoco ilustrado de Gumilla»; actualment a la BHC, J. Gumilla, *Historia natural, civil y geográfica de las naciones situadas en las riveras del río Orinoco* [= *El Orinoco Ilustrado*] Barcelona, Imp. Gibert y Tutó, 1791 (2 vols).

419. Per exemple la relació històrica sobre la vida i projecció de l'emperador Carles V que escriví Sandoval; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [..] de Santa Madrona,* Hist. 302.

420. BPCSar, *Tractatus Chronologicus a variis auctoribus compilatus studio Fr. Aurelii a Genua capucini.* Genuæ [Gènova], Ex Typographia Ioannis Baptistæ Franchelli, 1712. A la portada hi ha una nota que diu: «Es a uso de los Capuchinos de Areñs».

421. BUB, Ms 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 36: «*Cronicón de Eutrandi sive Luitprandi*». Una valoració dels continguts d'aquest important cronicó fou feta per M. Riu i Riu, «*Consideraciones entorno al Cronicón de Luitprandi*», dins Vol. II (Sardenya 1993) pp. 23-29.

422. BPCSar, *Tabulae Chronologicae ad optimos calculos redactae [...]* Auctore Fr. Ignatio Hyacintho Amat de Graveson. Venetiis, Apud Remondini, 1774. A la portada hi ha escrit: «Ad usum Fratris Petri Martyris a Barcinone, capuccino. 1789».

423. BPCSar, *Anales cronológicos del Mundo del abad de Monte-Aragón, el Doctor Don Martín Carrillo.* Zaragoza, En el Hospital Real, 1634.

424. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Hist. 106 «Antonio de Clariana y de Gualbes, *Historia del Reyno de Inglaterra*».

425. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 189: «*Resumen de las grandezas y antigüedades de Gerona*»; núm. 190: «*Historia de la Ciudad de Manresa*».

426. Per exemple, vegeu la *Historia General del Mundo [...]* Escrita por Antonio de Herrera. Valladolid, Por Juan Godínez de Millis, 1606.

427. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 19, on hi consta la *Crònica Universal del Principat de Catalunya,* Barcelona 1609.

les biblioteques dels caputxins hi trobem registrada la presència de la *Cataluña ilustrada*[428] d'Esteve de Corbera i, també, els *Anales de Cataluña*[429] que escriví Narcís Feliu de la Penya. Pel que fa a la història hispana i eclesiàstica, els frares disposaren dels *Annales* del cardenal Baronio,[430] a més de diversos volums d'història de l'Església hispana i dels concilis[431] com, per exemple, la història d'Espanya del jesuïta Joan de Mariana[432] († 1624) , la història crítica d'Espanya[433] que redactà el també jesuïta Joan Francesc Masdeu († 1817), i, sobretot, comptaren amb els volums de la famosa *España Sagrada*[434] que

428. Aquesta obra formà part de la biblioteca conventual de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Hist. núm. 7.

429. Aquesta obra de Feliu de la Penya es troba registrada en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 72. També, hom la trobava en la del convent de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Hist. 45.

430. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Hist. 141. També consta que eren a la biblioteca dels caputxins d'Arenys, en l'edició parisenca de 1637; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 2: «*Annales Ecclesiastici Card. Baronii*».

431. Vegeu, a guisa d'exemple, a la BPCSar, *Vera Concilii Tridentini historia, contra falsam Petri Suavis Polani a P. Sfortia Palavicino, Societatis Iesu [...] ac Latine reddita P. Ioanne Baptista Giattino*. Antuerpiæ, Ex Officina Plantiniana, 1670; exemplar procedent de la biblioteca dels caputxins de Girona.

432. Al convent d'Arenys hi havia un exemplar de la *Historia General de España*, en l'edició d'Anvers de l'any 1787; vegeu APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 131. A l'antiga biblioteca conventual de Sarrià també hi figurava aquesta obra tal com consta en l'antic registre; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Hist. 158 i, alhora, també eren en la de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 372.

433. Aquesta obra del P. Joan-Francesc Masdeu *Historia crítica...* consta en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Hist. 155.

434. BPCSar, *España Sagrada. Theatro geográphico-histórico de la Iglesia de España. Origen, divisiones y términos de todas sus Provincias. Antigüedad, traslaciones y estado antiguo y presente de sus Sillas, en todos los Dominios de España y Portugal, con varias disertaciones críticas para ilustrar la Historia Eclesiástica de España [...]* Su autor el M.R.P. Henrique Flórez, del Orden de San Agustín. Madrid, Por D. Miguel Francisco Rodríguez, 1747. L'obra s'acabà de publicar, pòstumament, l'any 1859 i n'aparegueren 51 volums. A la biblioteca del convent d'Arenys de Mar hi havia els 29 primers volums; vegeu APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 119. Actualment l'editorial *Revista Augustuniana* de Madrid, a càrrec del pare Rafael Lazcano, està publicant una quarta edició revisada i amb l'ortografia actualitzada; vegeu la notícia que vam publicar a la *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 97 (2002) pp. 294-295.

començà a publicar l'erudit religiós agustí Enrique Flórez († 1773), autor també de la *Clave Historial*.[435]

Una mica més a prop dels nostres dies, en el període de la restauració, s'incorporaren també a les biblioteques caputxines els volums del *Viage literario*, que escriví el pare Villanueva. Al costat d'aquestes obres de caràcter científic i erudit que anaren penetrant en les biblioteques caputxines, també cal assenyalar que en les llibreries dels caputxins catalans no mancaren volums que compilaven fets miraculosos i relats d'aparicions marianes com, per exemple, el llibre titulat *Jardín de María* que escriví el pare Narcís Camós[436] († 1664), a més de comptar amb monografies sobre monestirs de Catalunya com, per exemple, el de Montserrat.[437]

Pel que fa a les obres de caràcter erudit, i altres obres curioses i científiques, que arribaren a formar part de les biblioteques dels caputxins fins a l'exclaustració de 1835 (i que els frares exclaustrats aconseguiren salvar de l'espoli) esmentem, a guisa d'exemple, la presència de les obres mèdiques d'Hipòcrates,[438] les obres del qual foren editades críticament l'any 1588 pel metge italià Jeroni Mercuriali († 1606), a més d'altres volums de de medicina hipocràtica,[439] juntament amb altres tractats mèdics com, per exemple, els del metge romà Pau Zacchias,[440] que formaren part de les biblioteques

435. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 13; on registra l'edició feta a Madrid l'any 1786 de la *Clave historial*. Aquesta obra també consta en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 74.

436. BPCSar, *Jardín de María plantado en el Principado de Cataluña [...]* Compuesto por el P. Fr. Narciso Camós, de la Sagrada Orden de Predicadores. Barcelona, Por Jaume Plantada, 1657. A la portada hi ha una anotació manuscrita que diu: «És del Convent dels Caputxins de Tremp, 1659».

437. A l'antiga biblioteca del convent de Sarrià hi havia un exemplar de la monografia històrica sobre el monestir de Montserrat que escriví Pere Serra i Postius; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Hist. núm. 95. Aquest volum també era a la biblioteca del convent de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Hist. núm. 150 «*Epítome histórico de Montserrate*».

438. BPCSar, *Hippocratis [...] opera quae extant graece et latine Veterum codicum collatione restituta [...] Hiron[nymi] Mercuriali*. Venetiis, Industria ac sumptibus Iuntarum, 1588.

439. BPCSar, *Medicina Hippocratica exponens Aphorismos Hippocratis*. Auctore Joanne de Gorter. Patavii, Typis Seminarii, 1778.

440. BPCSar, *Pauli Zacchiae Romani, totius status ecclesiastici proto-medici generalis, Quaestionum medico-legalium.* Lugduni, Sumptibus Anisson et Pousel, 1726.

caputxines.[441] Curiosament, no hem trobat registrada en les biblioteques dels caputxins catalans cap obra mèdica d'Arnau de Vilanova († 1311), tot i la gran acceptació i difusió de la seva obra mèdica arreu d'Europa, especialment el *Regimen sanitatis*, que es començà a estampar entorn de l'any 1500.[442]

4. Les biblioteques dels caputxins catalans d'abans de l'exclaustració (segles xviii i xix)

Al llarg del segle xviii, tal com ja hem manifestat en altres treballs de recerca,[443] els caputxins catalans anaren introduint en llurs biblioteques algunes obres de literatura profana com, per exemple, *El Quixot*[444] i les *Novelas ejemplares*[445] de Cervantes († 1616); la *Vida del Pícaro Guzmán de Alfarache* de Mateo Alemán;[446] l'*Araucana* d'Alonso d'Ercilla;[447] les obres de Quevedo,[448] Pedro Calderón de la Barca[449] i

441. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 55; on esmenta l'edició veneciana de 1771 de les *Quaestiones medico-legales de Pau Zacchias*.

442. A guisa d'exemple, esmentem la segona edició del *Regimen sanitatis [...] Insuper opusculum de flebothomia editum a Reginaldo de Vilanova.* Impressum Parisius per Gaspardum Philippum expensis J. Petit, 1506.

443. Vegeu V. Serra de Manresa, «Aproximació a les biblioteques dels caputxins setcentistes del Principat: clàssics, escolàstics i novatores», *Pedralbes* 15 (1995) pp. 265-277.

444. BPCSar, *Vida y hechos del ingenioso caballero Don Quixote de la Mancha,* compuesta por Miguel de Cervantes Saavedra. Nueva edición. Madrid, Por D. Joachin Ibarra, 1781. El Quixot es publicà per primera vegada a Madrid l'any 1605. El Quixot també formava part de la biblioteca dels convent d'Arenys de Mar, amb diverses edicions; vegeu APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 73. A l'antiga biblioteca dels caputxins de Santa Madrona també hi havia una edició del Quixot; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 376.

445. BPCSar, *Novelas exemplares de Miguel de Cervantes Saavedra.* Valencia, Por Salvador Faulí, 1783. Les novel·les exemplars cervantines es publicaren per primera vegada a Madrid l'any 1613.

446. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 90.

447. BUB, Ms. 1522, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona,* Var. 22.

448. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 8; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 2.

449. A la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona hi havia una edició dels actes sacramentals de Calderón de la Barca; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 17.

Lope de Vega;[450] com també *Les aventures de Telèmac*[451] de Fénelon[452] († 1715) i, és clar, comptaren amb molts volums de poesia mariana com el *Vergel de plantas divinas*[453] (que compongué el pare Arcángel de Alarcón, fundador de la Província de Catalunya), i també amb les cèlebres i jocoses poesies del rector de Vallfogona[454], Vicenç Garcia († 1623). Totes aquestes obres eren al costat de llibres publicats per diversos autors moderns, o crítics, que podem anomenar genèricament «novatores», com Baltasar Gracián[455] (1658), Palafox († 1659), el cardenal Lambertini[456] (el futur papa Benet XIV), Feijoo[457] († 1764),

450. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 136 i núm. 217.

451. BPCSar, *Les aventures de Télémaque fils d'Ulysse*. Par Messire François de Salignac de La Mothe Fénelon. Leyde[n], Chez J. de Wetstein, 1777. Aquesta obra es publicà per primera vegada l'any 1699.

452. A la biblioteca del convent d'Arenys, també hi havia l'edició dels sermons de Fénelon publicats a París el 1718; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 83.

453. BHC, *Vergel de plantas divinas en varios metros espirituales [...]* Por el Padre Archángel de Alarcón, Capuchino de la Provincia de la madre de Dios de Catalunya. Barcelona, en la Emprenta de Jayme Cendrat, 1594. Aquest recull poètic de tema marià escrit pel fundador de la Província caputxina de Catalunya es trobava en diverses biblioteques conventuals com, per exemple, la de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 62.

454. BPCSar, *La armonia del Parnás més numerosa en las poesias del atlant del cel poètic, lo Dr. Vicent Garcia, rector de la parroquial de Santa Maria de Vallfogona*. Barcelona, Per Rafæl Figueró, 1703. Aquest exemplar procedeix de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys de Mar; vegeu APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 4.

455. A la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona hi havia *El Criticón* novel·la de caràcter simbòlic -talment una mena de compendi de saviesa moral- publicada en tres parts els anys 1651, 1653 i 1657, en la qual el protagonista, un salvatje, va opinant críticament (i amb actitud força escèptica) a propòsit dels refinaments de la civilització; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 418.

456. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 10; on s'esmenta d'edició, en cinc volums, dels *Casus conscientiae*¸ publicats a Venècia entre 1732 i 1735. Les obres de Benet XIV també consten en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 132.

457. BPCSar, *Theatro Crítico Universal, o discursos varios en todo género de materias para desengaño de errores comunes [...]* Por el M.I. Sr. D. Fray Benito Gerónymo Feyjoo y Montenegro. Madrid, En la Imprenta del Supremo Consejo de la Inquisición, 1759 (9 volums, setena edició); *Cartas Eruditas y curiosas en que por la mayor parte se continúa el designio del Theatro Crítico Universal [...]* Por el

Verney[458] († 1791), conegut com el pare «Barbadiño», Fèlix Amat,[459] Jovellanos[460] i Mayans,[461] entre d'altres.

Ran de les disposicions publicades l'any 1757 pel ministre general dels caputxins, P. Serafí de Capricolle, les biblioteques caputxines d'arreu d'Europa començaren a nodrir-se progressivament d'obres escrites per erudits i «novatores». Aquestes obres entraren en les biblioteques dels caputxins a fi que els frares assolissin una notícia exacta de les posicions doctrinals dels autors moderns, i així poder-los refutar convenientment des d'una actitud cultural marcadament eclèctica que comportava servir-se de les aportacions positives per tal d'incorporar-les a l'ensenyament escolàstic habitual. En el catàleg de la biblioteca conventual de santa Madrona, hi trobem registrat un conjunt força notable d'obres científiques i modernes com és, per exemple, el *Ensayo de la Electricidad de los cuerpos*, de Nollet; el *Theatro de los instrumentos y figuras mathemáticas y mecánicas* de Diego Berson; els *Elementa Chymicae* de Tessari; *El Universo Enigmático* del Marquès de Caracciolo i, del mateix autor, el *Viaje de la razón por Europa*.

Els responsables de la vida caputxina a Catalunya solien preocupar-se de l'estat de les biblioteques i, tal com ja vam posar-ho en relleu en estudiar la vida dels caputxins durant la divuitena

---

M.I. Sr. D. Fr. Benito Gerónimo Feijoo y Montenegro. Nueva impresión. Madrid, Por Don Antonio Muñoz del Valle 1777 (5 volums). Aquestes obres eren presents a la biblioteca dels caputxins d'Arenys; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 86 i, també, eren en la del convent barceloní de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Var. 155-156.

458. BPCSar, *Verdadero método de estudiar para ser útil a la República y a la Iglesia, proporcionado al estilo y necesidad de Portugal, expuesto en varias cartas en idioma portugués, por el R.P. Barbadiño.* Madrid, Imp. J. Ibarra, l770-1768 (4 volums). Aquesta obra de Verney la trobem ja registrada en el catàleg de la biblioteca conventual de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 382 i 399: «Barbadiño, *Verdadero método de estudiar*».

459. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 41: «Historia Eclesiástica de Félix Amat, Madrid 1806». Sobre la vida i obra cultural de Fèlix Amat, vegeu l'excel·lent recerca de R. Corts Blay, *L'arquebisbe Fèlix Amat (1750-1824) i l'última il·lustració espanyola*, Barcelona 1992.

460. A la secció d'erudits de l'antiga biblioteca conventual de Santa Madrona hi havia l'edició d'un informe de Jovellanos a la «Sociedad Económica»; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Var., Erud., núm. 143.

461. A l'antiga biblioetca conventual de Santa Madrona hom hi trobava les *Cartas Morales* de Gregori Mayans; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 373.

centúria,[462] es maldà des del govern pastoral per corregir la descurança dels bibliotecaris (els textos d'època els anomena *Libreros*), els quals sovint s'havien d'acusar en el capítol de culpes per no «hazer enquadernar los libros que se van desenquadernando, en no sacudirlos y hacer hechar pergamino o cubiertas, y teniéndolos atados, poniendo cintas para ello. Y cuando no hay Librero aseñalado, estas culpas corren por cuenta del Prelado [= Guardià].»[463]

Les biblioteques o «llibreries» dels frares caputxins dels segles XVII i XVIII, tal com hem anat veient al llarg d'aquest article, i tal com ja vam assenyalar en l'estudi publicat sobre la vida caputxina a Catalunya durant la divuitena centúria,[464] solien estar ben proveïdes dels volums necessaris per a poder impartir la docència als joves estudiants i coristes que es preparaven per a rebre el sacerdoci i, alhora, eren força completes per tal de facilitar textos escaients als predicadors quan havien de preparar els continguts dels sermons. Per a això, les biblioteques caputxines comptaren amb comentaris a la Sagrada Escriptura, amb bones edicions de textos patrístics, amb col·leccions de sermons, manuscrits i impresos, dels més destacats predicadors, tal com hem anat veient al llarg d'aquest article. De fet, les Constitucions dels caputxins ja preveien l'existència de la «Llibreria» o biblioteca conventual amb la precisió d'aquests termes:

> «Los libros necesarios se tengan en común, y no en particular; se ordena que en nuestros conventos haya un aposento de mediana capacidad, que sirva de Librería, donde se tendrá la Sagrada Escritura, y los [libros] Devotos, y los Santos Doctores, y otros libros necessarios; mas los inútiles de Gentiles, que hazen al hombre mundano [más] que Christiano, no se admitan en nuestros conventos; y si se hallaren algunos ya recibidos, se vuelvan a sus dueños o se quemen».[465]

462. Vegeu V. SERRA DE MANRESA, *Els caputxins de Catalunya, de l'adveniment borbònic a la invasió napoleònica*, Barcelona 1996, pp. 185-195: «Les biblioteques dels caputxins catalans durant l'època setcentista».

463. Totes aquestes citacions corresponen al manuscrit de l'APCC, *Declaración y verdadero sentido de la Regla*, ff. 171-175: «De lo que pueden faltar los Religiosos, cada uno en sus officinas».

464. Vegeu V. SERRA DE MANRESA, *Els caputxins de Catalunya*.... pp. 137-195: «La vida cultural dels caputxins a la Catalunya setcentista».

465. BHC, *Constituciones de los Frayles Menores Capuchinos*, Madrid 1644, Cap. IX, p. 54.

Malgrat aquestes disposcions, al llarg del segle XVIII, els llibres no sempre foren tractats amb la cura que calia. Per exemple, durant la visita canònica feta al convent de Santa Madrona l'any 1783, hom anotà en les disposicions de visita que: «La Librería está inmunda, cuidará de ella el P. Hermenegildo de Barcelona.»[466] Es donaren encara situacions molt pitjors quan, per exemple, en alguns convents s'emprava el recinte de la Biblioteca com a rebost: «que se saquen los racimos de la Librería por destruir los libros los ratones, quando no hallan otro pasto en que cebarse.»[467] També, en aquest mateix sentit, un ministre provincial indicava als religiosos de Calella: «no quiero que se emplee la Librería por comestibles, y que se limpien los Libros»[468].

S'ha d'assenyalar la gran importància del decret de l'any 1724, del papa Benet XIII, que sota pena d'excomunió, prohibia treure llibres i documents de les biblioteques eclesiàstiques.[469] Una mica més endavant, durant l'any 1752, el Papa suavitzà el rigor exigit per les Constitucions dels menors caputxins, a propòsit de la lectura dels llibres qualificats de «inútiles de gentiles», i autoritzà la conservació d'alguns en les pretatgeries de les biblioteques caputxines,[470] car en aquell moment es feia necessari d'introduir nous títols a les biblioteques conventuals, a fi de poder complir amb les disposicions del nou pla d'estudis proposat per Serafí de Capricolle, en el qual es demanava als Lectors o professors de Filosofia d'exposar el pensament dels autors moderns per refutar-los o extreure'n les aportacions més útils, a través d'una actitud cultural

466. APCC, *Visites Canòniques*, Vol. I (Visita al convent de Barcelona, any 1771), s.f.

467. APCC, *Visites Canòniques*, Vol. I (Visita al convent de Vilanova de Cubelles, any 1771), s.f.

468. APCC, *Visites Canòniques*, Vol. I (Visita al convent de Calella, any 1772), s.f.

469. L'any 1724, la Santa Seu prohibí que sortissin llibres i documents fora de les biblioteques eclesiàstiques; (APCC, Llig. B-1-17, doc. IV, 26). Durant el segle XVIII i fins a l'exclaustració, a la majoria de les biblioteques eclesiàstiques hi havia penjades cèdules d'excomunió amb aquest text: Hai Excomunión Reservada a Su Santidad contra qualesquiera personas, que quitaren, distraxeren, o de otro qualquier modo enagenaren algún Libro, pergamino, o papel de esta Bibliotheca, sin que puedan ser absueltas hasta que esté perfectamente reintegrada.

470. Vegeu el Breu pontifici signat el 24 de maig de 1752; còpia a l'ACA, *Monacals-Universitat*, Llig. 62, s.f.

accentuadament eclèctica;[471] puix no convenia ignorar-los i, per això, havien de figurar a les biblioteques dels frares caputxins. Segurament, ateses aquestes disposicions de Serafí de Capricolle, hom trobava en els fons bibliogràfics dels caputxins obres de caràcter més científic com alguns tractats d'aritmètica[472] i de geometria[473] (per exemple, el manual del jesuïta Tomàs Cerdà);[474] o d'agricultura (com el famós *Llibre del Prior*).[475]

Durant el segle XVIII es produïren algunes donacions dignes d'esment, car feren variar significativament el contingut dels fons bibliogràfics d'algunes biblioteques caputxines que, com la del convent de Santa Madrona, fou enriquida amb un fons molt interessant d'obres de caràcter científic i literari procedents de la biblioteca particular de Bartomeu Minguell.

Amb l'edificació del convent de Santa Madrona a la Rambla barcelonina, després de la Guerra de Successió i inaugurat l'any 1723, hom hi traslladà bona part del fons bibliogràfic procedent del convent de Montcalvari, enderrocat ran del setge de Barcelona, i s'organitzà una nova biblioteca amb un nou segell per als llibres. Poc després d'inaugurada, els frares reberen una important donació: la biblioteca particular ja esmentada de Bartomeu Minguell (segurament un oficial de la marina hispana).

Es conserva l'inventari complet dels llibres que Bartomeu

471. Vegeu *Litterae Circulares...* Vol. I, p. 258: «quod in hoc litterato sæculo passim docetur, ignorare non conveniat, etiam modernorum doctrinam referat, refutet, vel problematice proponat».

472. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 4: «*Aritmética demostrada teórico-práctica* de J.B. Corachán», en una edició publicada a Barcelona l'any 1735.

473. BPCSar, *Elementos Geométricos de Euclides [...]* Traducidos y explicados por el P. Jacobo Kresa, de la Compañía de Jesús. Bruselas, Por Francisco Foppens, 1689. Aquest llibre fou una donació de Jaume Carol i Puig als caputxins d'Arenys. A l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Santa Madrona hi havia, també un volum dels *Elementos Geométricos d'Euclides*; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 93.

474. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 188 i núm. 203.

475. BPCSar, *Libro de los secretos de agricultura. Casa de campo y pastoril.* Traducido de lengua catalana en castellano por Fray Miguel Agustín, Prior del Temple de la Fidelíssima Villa de Perpiñán. Barcelona, Imp. de Juan Piferrer, 1722. Aquesta obra s'esmenta en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia,* núm. 140.

Minguell cedí als caputxins,[476] però no hi consta la data de la donació. Aquest inventari està relligat dins el segon volum del recull documental preparat pel P. Pacífic de Vilanova que titulà *Miscel·lània Santa Madrona*, on també hi ha relligats tots els documents referents al convent de la Rambla dels anys 1698-1737; la qual cosa vol dir que la donació de Bartomeu Minguell es féu dins aquest període i, certament, abans de l'any 1758 en què es redactà el catàleg de la biblioteca car, en el registre de llibres de la de Santa Madrona que es confeccionà el 1758, ja hi consten les obres de l'*Índice de los libros de Bartolomé Minguell* cedits als caputxins. Fonamentalment, es tractava de llibres històrics, literaris, científics, d'espiritualitat i alguns autors clàssics. Esmentem, per exemple, les obres de Virgili, Ciceró i Sèneca; les obres mèdiques de Gal·lè; la nova física de Rosselli; el *Viaje al Mundo de Descartes*, de Gabriel Daniel; els tractats de Lògica i la Física del Dr. Piquer; l'*Aritmética Ilustrada* de Corachán; la *Náutica y Arquitectura Naval*, de Clariana i també, d'aquest mateix autor, *Arte de navegar*. De matèria nàutica hi havia també un exemplar de la *Trigonometría náutica*, de Cedillo; la *Electricidad* de l'Abate Nollet; la *Cosmografía del Mundo*, de Jesse i, és clar, d'altres obres pròpies dels personatges dels estaments nobles i militars com: un volum del *Arte de danzar a la francesa*, *Arte de Cocina*, etc. La resta dels llibres són literaris i històrics com la *Historia de las Guerras Civiles de Francia*, de Dávila; la *Historia del Reyno de Luis XIV*, de Limiers; la *Historia de España*, de Mariana; *Les aventures de Telèmac* de Fénelon; la *Historia de Don Quixote de la Mancha*, de Cervantes; el *Flos Sanctorum*, de Villegas, entre d'altres.

5. L'estat de les biblioteques conventuals en el període de la restauració de la vida caputxina

El conjunt de religiosos que protagonitzà la represa de la vida caputxina a Catalunya maldà per recuperar els llibres que havien incidit més fortament en la vida i espiritualitat dels antics caputxins. Cal posar en relleu que, tant a la Biblioteca Provincial dels caputxins de Sarrià, com a la Biblioteca Hispano-Caputxina, s'hi conserven enca-

476. APCC, *Miscel·lània Santa Madrona* (Vol. II), f. 583 i ss: «Índice de los Libros de Bartolomé Minguell.»

ra algunes obres de Diego Pérez de Valdivia,[477] amic i mentor dels primers caputxins de la Província de Catalunya, les quals foren salvades pels exclaustrats caputxins en previsió de la represa de la vida caputxina; una represa que, de manera incipient, volgué encetar l'any 1874 l'exclaustrat caputxí Fidel de Monenartró a la població de Tremp, on salvà i reorganitzà l'antiga biblioteca conventual[478] i, de manera molt més reeixida, la que protagonitzà des de 1863 el P. Joan Baptista Pruna a la vila d'Arenys de Mar.[479]

Algunes de les obres procedents de les antigues biblioteques dels caputxins catalans (per exemple del convent de Granollers)[480] salvades pels exclaustrats (junt amb obres procedents de convents de l'antiga Província d'Aragó, especialment del de Barbastre),[481] foren resituades

477. Per exemple: *Camino y puerta para la oración*, Barcelona 1584; *Vida nueva para las almas*, Barcelona 1586; *De sacra ratione concionandi*, Barcelona 1589. Aquests volums procedien dels convents de Santa Eulàlia de Sarrià, d'Arenys de Mar i de Tremp. A propòsit del sojorn a Barcelona del Dr. Pérez de Valdivia, vegeu J. M. MADURELL, «Diego Pérez de Valdivia en Barcelona (1580-1589)», *Analecta Sacra Tarraconensia* 30 (1957) pp. 343-371.

478. Vegeu V. SERRA DE MANRESA, *Els framenors caputxins...* p. 208: «A Tremp [...] durant l'exclaustració hi visqué com a caputxí el P. Fidel de Montenartró, qui tingué cura d'arranjar la biblioteca»; C. BARRAQUER, *Los religiosos...* Vol. IV, p. 270: «En los desvanes del mismo convento-hospital se salvó parte de la biblioteca de este cenobio, los cuales libros después el P. Fidel de Montenartró puso en orden».

479. Com que la Casa-Missió s'obrí, inicialment, com a Col·legi de Missioners per a Mesopotàmia, a la biblioteca hom hi col·locà el *Manuale Missionariorum Orientalium [...]* Authore Adm. Rev. Patre Fr. Carolo Francisco a Breno, Ordinis Minorum Strictioris Observantiae. Venetiis, Ex Typografia Balleoniana, 1726.

480. Quan es restaurà el convent d'Arenys entre 1863 i 1879, s'incorporà a la biblioteca conventual un volum del *Compendio de todas las doctrinas, lugares y escripturas de gran utilidad para todos los estados, especial para Predicadores, Curas y Prelados*. Es el autor Fray Francisco Ortiz Luzio, Predicador de la Provincia de Castilla, de la Observancia de Sant Francisco. Alcalá de Henares, En casa de Juan Íñiguez de Lequerica, 1592. Aquest exemplar havia estat adquirit pels caputxins de Granollers l'any 1649.

481. Els exclaustrats caputxins també salvaren part dels fons bibliogràfics del convent de Barbastre, els quals resituaren en llurs biblioteques ran de la restauració, especialment en la de l'escolasticat del convent de Sarrià, durant el període de la Província d'Aragó (anys 1889-1900). A tall d'exemple, vegeu, a la BPCSar, *Ruffini Aquileiensis presbyteri, in LXXV Davidis Psalmos Commentarius*. Lugduni, apud Guilelmum Rovillium, 1570. A la portada d'aquest exemplar hi ha escrit: «Capuchinos de Barbastro». Vegeu, també, a la BPCSar, *Divi Hieronymi Stridoniensis Operum*, Parisiis, Apud Sebastianum Nivellium, 1579; a la portada hi llegim: «Del Convento de los Capuchinos de Barbastro». De la biblioteca de Barbastre també procedien les

en els convents que, a poc a poc, s'anaven restaurant. Aquestes obres es destinaren, principalment, als convents d'Arenys de Mar, Sarrià i Olot on, de bell nou, hi figuraren excel·lents edicions fetes en els principals obradors tipogràfics de l'Europa del segle XVI com, per exemple, la casa Plantin[482] d'Anvers, els Froben de Basilea, els Giunta, els Manuzio[483] de Venècia, etc. Més endavant, el P. Rupert M. de Manresa († 1939) incorporà a la biblioteca de Pompeia un conjunt d'obres editades per Aldo Manuzio de Venècia[484], algunes de les quals procedien de la biblioteca del cardenal Despuig[485] († 1813), adquirida pel P. Rupert als comtes de Montenegro l'any 1912. D'aquesta antiga biblioteca del cardenal Despuig hi havia un catàleg alfabètic d'autors, segons consta en les miscel·lànies històriques del P. Lluís de Vilafranca de Bonany.[486]

---

obres completes de sant Bonaventura, editades per disposició del papa Sixt V, emprades a l'escolasticat de Sarrià ran de la restauració; BPCSar, *Sancti Bonaventurae ex Ordine Minorum [...]* Opera. Sixti V Pont. Max iussu diligentissime emendata. Monguntiæ, Sumptibus Antonii Hierati, 1609 (7 volums).

482. Vegeu, per exemple, LLUÍS DE GRANADA, *Concionum de tempore*. Antuerpiæ, ex officina Plantiniana, 1592; exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys. Vegeu, també, BPCSar, *Quinque conciones de poenitentia habitae in quadragesima,* Antuerpiæ 1592.

483. Per exemple, procedent de la biblioteca conventual d'Arenys, vegeu a la BPCSar, *Opus Thomae Campegii Bononiensis episcopis Feltrensis. De Auctoritate, et Potestate Romani Pontificis.* Venetiis, Apud Paulum Manutium, 1555. A propòsit de l'abast d'aquesta obra de Tomàs Campeggi, vegeu H. HURTER, *Nomenclator Literarius...* Vol. III, col. 125.

484. A tall d'exemple, vegeu a la BPCSar, *M. Antonii Flaminii in Librum Psalmorum brevis explanatio.* Venetiis, Aldus, 1564.

485. Els fons bibliogràfics d'aquesta biblioteca del cardenal Despuig (1745-1813) eren força semblants als de la biblioteca del seu contemporani, el cardenal Consalvi (1757-1824), integrada per col·leccions de llibres històrics, canònics, literaris i poètics (d'autors clàssics i humanistes), etc., tal com es pot comprovar donant un esguard al fons de la biblioteca del cardenal Despuig (actualment integrada a la Biblioteca Provincial dels caputxins de Catalunya) i, també, tot mirant els inventaris que s'ha conservat de la biblioteca del cardenal Consalvi; vegeu a l'APFide, Fondo Consalvi, Vol. XXXVI, Indice de libri che compongono la libreria dell Emmo. e Ilmo. Signor Cardenal Consalvi, Roma 1797, «*Indice di libri legati Storici, Poetici, Morali e Filosofi, esistenti nella libreria di Mons. Ilmo e Rmo. Hercole Consalvi*». Les seccions de la biblioteca del cardenal Consalvi, a semblança de la del cardenal Despuig, eren libres: «Istorici (sacri e profani), Poetici (italiani e latini), Teologici, Filosofici, Fisici e Mattematici, Antiquari (Belle arti), Iureconsulti (canonici e civili), Ascetici».

En el període de la restauració hispana de la vida religiosa, els caputxins catalans, especialment durant el sojorn a Roma de Rupert M. de Manresa, procuraren, tal com hem dit més amunt, completar llurs fons bibliogràfics amb bones edicions aptes per a l'ensenyament i estudi de l'escolàstica com, per exemple, la *Summa Theologica* d'Alexandre d'Hales († 1245), editada en quatre volums a Venècia l'any 1585 i que fou adquirida pel P. Rupert M. de Manresa a un llibreter de vell per a la biblioteca de Pompeia,[487]; o bé l'extraordinària edició de les obres de sant Agustí († 430) preparades pels professors de la universitat de Lovaina[488] que s'adquirí per a la biblioteca de Sarrià en temps de la represa, quan el P. Rupert M. de Manresa organitzà una biblioteca orientada a l'escolasticat. En aquest període de la restauració també fou adquirida la patrologia de Jacques-Paul Migne,[489] juntament amb les antologies patrístiques preparades per Hug Hurter.[490]

En aquests anys de la restauració, els caputxins catalans, d'acord amb llur captinença antiliberal i tradicionalista, anaren nodrint llurs biblioteques conventuals amb obres d'autors reaccionaris com ara els caputxins Adeodat Turchi, Rafael de Vélez i Diego José de Cádiz, juntament amb les obres dels reverends Henri Ramière,[491] Ventura de Raulica[492], Francisco Alvarado (conegut com el «Filósofo Rancio»),[493]

486. Vegeu, a la biblioteca-arxiu del marquès de Vivot, *Misceláneas Históricas [del P. Lluís de Vilafranca]*, Vol. IV, f. 515: *Catálogo alfabético de las obras que el Emmo. Sr.D. Antonio Despuig y Dameto, Cardenal de la S.R.I. tiene en su copiosa y selecta librería de Mallorca;* citat per Arcàngel d' Algaida, *Índices de las Misceláneas Históricas...* p. 22.

487. Actualment aquests volums són en el fons històric de la BPCSar, *Alexandri de Ales, angli, doctoris irrefragabilis Ordinis Minorum, Summae Theologiae*. Venetiis, Apud Franciscum Franciscum, 1585.

488. BPCSar, *Operum D. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi [...] Ex vetustissimis Ms exemplaribus per Theologos Lovanienses ab innumeris mendis repurgatus*. Lugduni [Excudebat Ioannes Quadratus, typographus lugdunensis], 1586.

489. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 67: «Migne, *Patrologiae Cursus Completus*, Parisiis 1850».

490. Vegeu *Opuscula selecta SS. Patrum*, ed. H. Hurter, Parisiis 1884; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 67.

491. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 6: «Ramière, *La bancarrota del liberalismo*, Barcelona 1876».

492. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 90, on recull l'edició publicada a Madrid l'any 1862 de *La Tradición*.

493. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 35.

Chateaubriand,[494] etc. Els caputxins de la restauració comptaren, també, amb publicacions periòdiques de l'època com: «La Cruz»,[495] «El Mensajero del Sagrado Corazón»,[496] «El Mensajero Seráfico», la «Revista Popular»,[497] «La Hormiga de Oro»[498] i, és clar, també, amb les obres dels principals escriptors de la Catalunya del segle XIX com Jaume Balmes,[499] Antoni M. Claret,[500] Ramon Buldú,[501] Fèlix Sardà i Salvany,[502] i Jacint Verdaguer.[503] A més foren incorporades en les biblioteques caputxines noves síntesis històriques com les de Cantú,[504] i, també, alguns textos amb visions una mica més obertes del catolicisme, com les obres del bisbe Dupanloup,[505] etc.

494. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 37: «Chateaubriand, *Le Génie du Christianisme,* Paris 1838».

495. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 19: «Periódico *La Cruz*», amb els exemplars relligats i col·leccionats des de l'any 1865.

496. La biblioteca del convent d'Arenys comptà amb aquesta publicació periòdica des de l'any 1866; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 58.

497. Els caputxins d'Arenys rebien la revista des de 1872; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 76.

498. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 43: «La Hormiga de Oro, año 1884 y ss».

499. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 18: «Balmes, *El Criterio,* Barcelona 1846»; ibíd., f. 72: «Balmes, *El protestantismo comparado con el catolicismo,* Barcelona 1842».

500. A la biblioteca dels caputxins d'Arenys hi havia els opuscles i panegírics de sant Antoni M. Claret; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 61 i f. 65.

501. La biblioteca dels caputxins d'Arenys comptà amb els volums de l'oratòria sagrada i la col lecció de panegírics del restaurador dels framenors a Catalunya, pare Ramon Buldú; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 62 i f. 65.

502. Hi havia obres com *El liberalismo es pecado,* amb diverses edicions: any 1885 i 1887. També comptava amb la col·lecció d'opuscles de *Propaganda Católica* (anys 1883-1894); APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 51 i f. 71.

503. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 9 i f. 31, on registra la presència d'un exemplar d'*Excursions y viatjes*, Barcelona 1887, que l'autor dedicà a la comunitat caputxina arenyenca; vegeu A. MADUELL, «Verdaguer i els frares caputxins», *Critèrion* Vol. 2 (Barcelona 1959) pp. 80-92; V. SERRA DE MANRESA, «Jacint Verdaguer i els caputxins d'Arenys», *Arenys Vida-Parroquial* 59 (2002) p. 165.

504. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 42.

505. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca,* Arenys de Mar 1903, f. 95.

S'ha de posar en relleu que alguns amics i benefactors dels caputxins catalans, principalment durant la restauració de la vida caputxina a Catalunya i Mallorca, per tal d'ajudar a configurar millor les biblioteques dels frares, regalaren als caputxins bons i utilíssims llibres. Per exemple, Eduard Toda, de la seva biblioteca d'Escornalbou obsequià els caputxins de Sarrià amb una magnífica edició dels *Annales Minorum* de Wadding,[506] que ell havia adquirit a Londres l'any 1918. També el reverend Francesc Sureda Blanes regalà llibres lul·lians als caputxins de Palma[507] i, semblantment, l'erudit canonge Jaume Cararach (terciari dels caputxins i alhora un dels principals caps del moviment integrista català) en morir llegà els seus llibres als frares caputxins.[508]

No podem deixar d'esmentar que, durant en el període de la restauració de la vida caputxins a Catalunya, el P. Rupert M. de Manresa, des de Roma, mentre feia de secretari del cardenal Vives (anys 1899-1905), adquirí en diverses biblioteques italianes (sobretot exemplars procedents del dipòsit de duplicats i, també, de llibreters de vell) valuoses obres teològiques, especialment bonaventurianes i escotistes[509] i d'altres autors franciscans i escolàstics per tal de completar el contingut de les biblioteques de la Província caputxina de Catalunya, llavors en fase de represa i restauració. Principalment mirà

506. BPCSar, *Annales Minorum in quibus res omnes trium Ordinum a S. Francisco institutorum ex fide ponderosius asseruntur, callumniae refelluntur, praeclara quaeque monumenta ab obliunione vendicantur.* Authore R.P.F. Luca Waddingo. Lugduni, Sumptibus Claudii Landry, 1625.

507. Per exemple, el 20 de gener de 1949 obsequià el P. Roderic de Manresa amb un volum del *Libro de Sta. María, compuesto en idioma lemosino por [...] Raymundo Lulio,* Palma de Mallorca 1755; tal com s'indica a la guarda del volum: «Obsequi del Dr. Francisco Sureda Blanes, Pvre. a la Comunitat de PP. Caputxins de Palma».

508. Per exemple, llegà als caputxins de Sarrià un volum de la *Vida, martirio, reliquias, templos, milagros, apariciones i excelencias del insigne mártir i esforzado capitán de Christo San Jorge [...]*. Su autor Frey D. Gaspar de la Figuera. Valencia, Imprenta de Antonio Balle, 1738. A la guarda hi ha escrit: «Jacobi Cararach et Iborra, Pbri. Anno 1911». Sobre Jaume Cararach vegeu, V. Serra de Manresa, *El Terç Orde...* p. 173.

509. BPCSar, *F. Ioann. Duns Scoti, Ordinis Minorum [...] Quaestiones Quodlibetales ex quatuor Voluminibus scripti Oxoniensis Super Sententias. A R.P. Salvatore Bartolucio de Assisio [...] ornatae et illustratae.* Venetiis, Typis Abbundii Menasolii, 1630. Aquest exemplar fou adquirit del fons de duplicats de la biblioteca pública de Lucca.

de completar els autors de la família franciscana.[510] És un bon exemple d'aquestes adquisicions fetes a Roma l'exemplar que conté el preciós comentari bonaventurià al *Llibre de les Sentències* de Pere Llombard († 1160), escrit pel framenor Esteve Brulefer († 1496), divulgat en una preciosa edició postincunable[511], estampada a Basilea l'any 1501, la qual fou adquirida pel pare Rupert del conjunt de duplicats de la prestigiosa «Biblioteca Nazionale Vittorio Emmanuele» de Roma. A guisa de curiositat esmentem, també, que Rupert M. de Manresa adquirí un exemplar del *Místico Serafín* que escriví el jesuïta català Joan Pau Fons l'any 1622; una obra d'inspiració bonaventuriana que fou força llegida pels antics caputxins catalans d'abans de l'exclaustració.[512] Semblantment, també, des de Roma, el futur cardenal Vives, per la seva banda, adquirí algunes obres de temàtica franciscana en llibreters de vell que destinà a les biblioteques dels caputxins de la restauració, especialment les dels convents d'Arenys de Mar i de Sarrià.[513]

510. Vegeu, per exemple, a la BPCSar, *A.R.P. Bartholomaei de Barberiis a Castro Vetro Provinciae Lombardiae Cappuccini Deffinitoris, et Sacrae Theologiae Lectoris, Cursus Theologicus ad mentem Seraphici Doctoris S. Bonaventurae*. Lugduni, Sumptibus Francisci Comba, 1687; exemplar procedent de la biblioteca del convent de Tremp; BPCSar, *Paulus Ecclesiastes seu eloquentia christiana qua orator evangelicus as ideam et doctrinam Divi Paulus formatur [...]* Authore Patre Amadaeo Bajonensi, Praedicatore Capuccino. Venetiis, Typis J.B. Albritii, 1720; exemplar adquirit per Rupert M. de Manresa als caputxins de Narni, etc.

511. BHC, *Excellentissimi atque profundissimi humanarum divinarumque litterarum doctoris fratris Stephani Brulefer ordinis minorum charitate igniti reportata clarissima in quattuor sancti Bonaventure doctoris seraphici Sententiarum libros Scoti subtilis secundi incipiunt feliciter.* Basileæ, [Apud Jacobum de Pfortzheim], 1501; Vegeu L. WADDING, *Scriptores Ordinis Minorum*... p. 213: «Sripsit: Reportata in quatuor libros Sententiarum S. Bonaventurae».

512. BPCSar, *El Mystico Serafín de S. Buenaventura para el prelado y súbdito religioso, con reglas de gobierno eclesiástico y secular ilustrado con varios discursos.* Por el Padre Juan Pablo Fons de la Compañía de Jesús, natural de Piera, obispado de Barcelona. Barcelona, Por Sebastián Matevad, 1622. L'any 1903 aquesta obra passà a formar part de la biblioteca dels caputxins d'Arenys; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 83.

513. Per exemple, procedent de la biblioteca del convent romà de santa Pudenciana, el pare Calassanç de Llavaneres adquirí, per als caputxins de Sarrià, quan aquest convent era casa d'estudis de la Província única d'Espanya, un exemplar del *Martyrologium Franciscanum, in quo Sancti, beati, aliique Servi Dei [...] in universo Ordine Ff. Minorum […]* Cura ac labore R.P. Arturi a Monasterio Rothomagensis, Recollecti. Parisiis, Apud Edmundum Couterot, 1653. A la guarda hi ha escrit: «P.C. e Prov. Hisp» (= Pare Calassanç, de la Província d'Espanya).

6. A GUISA DE CONCLUSIÓ

A través d'aquest article, i una volta realitzat el buidatge sistemàtic dels catàlegs de llibres de les antigues biblioteques dels convents caputxins de la Tarraconense que han arribat fins als nostres dies, hem pogut elaborar aquesta descripció dels principals autors que llegiren els framenors capuxins de Catalunya i Mallorca d'abans de l'exclaustració; descripció que, esperem, sigui d'interès per als estudiosos de la història cultural a Catalunya i Europa.

DANYS OCASIONATS AL MONESTIR DE POBLET DURANT EL TRIENNI CONSTITUCIONAL (1820-1823)

ERNEST ZARAGOZA I PASCUAL

Entre la documentació de la secció de Consejos de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid, hi vaig trobar, al lligall 12051, l'expedient número 29, el qual feia referència als danys ocasionats al monestir de Poblet durant el Trienni Constitucional.

Segons aquesta documentació, la destrucció feta a l'església, panteons, sagristies, biblioteques, cadirat del cor, orgue, claustres, refetor, sala capitular, etc., fou més que notable. El mateix abat Esteve Torrell,[1] que ho havia sentit contar a d'altres i va poder veure-ho amb els seus propis ulls, quan visità el monestir a finals de 1823, donà ordre que tanquessin les portes de l'església amb rajoles, com ho diu al secretari del Real Despacho de Gracia y Justicia en carta del 13 de gener de 1824, on li donava notícia dels danys ocasionats al monestir pels revolucionaris, especialment pels del poble veí de Vimbodí.[2]

El Ministeri de Gràcia i Justícia, el març del mateix any, manà a l'abat que aportés una relació detallada dels danys ocasionats i de les

1. Fou abat dues vegades: del 1819 al 1821 i del 1823 al 1825. Sobre aquest període d'exclaustració del Trienni Constitucional, vegeu A. ALTISENT, *Història de Poblet*, Poblet,1974, pags. 621-629.

2. Vegeu documents núms. 1 i 2.

despeses necessàries per a rehabilitar l'església, el panteó reial i les dependències monàstiques.[3]

Un any més tard, el 28 de maig de 1825, 1'abat, tot excusant-se que «si he tardado algún tanto en remitir la esposición, procede únicamente del retardo que he experimentado en la reunión de todos los documentos justificativos y en las operaciones de los expertos para hacer la valoración de daños tan considerables», envià una «exposición documentada a S.M., en la que doy noticia exacta, aunque desaliñada, de los daños y estragos padecidos por este monasterio, sagrado templo y regios panteones durante la pasada época de revolución». Tot i que el monestir havia estat exclòs de la supressió, si bé les seves propietats havien estat confiscades als monjos, a canvi d'una minsa pensió vitalícia, a fi que servís per a habitatge dels cistercencs de la Corona d'Aragó que no tinguessin on anar, l'abat s'excusà del fet que la comunitat es va veure obligada a deixar el monestir «para poder salvar las vidas mil veces amenazadas».[4]

Aquesta exposició, llarga i detallada, en la qual l'abat incloïa tres propostes per a poder restaurar el monestir, i que anava acompanyada d'onze documents (sobre els efectes lliurats al Crèdit Públic en diverses ocasions; la llista dels Cardona enterrats dins l'església del monestir; diversos testimonis dels danys i robatoris ocasionats pels de Vimbodí; i les avaluacions dels desperfectes ocasionats fetes per professionals), no és dins l'informe, segurament perquè fou enviada al fiscal –com direm més endavant– a fi que donés el seu parer sobre si eren viables les propostes de l'abat.

Segons el resum que tenim d'aquesta exposició,[5] les destrosses pujaven, pel cap baix, segons els experts, a 100.000 duros. Assegura l'abat que, el 6 de setembre del 1821 els del Crèdit Públic s'endugueren una porció considerable d'objectes litúrgics i que, amb el pretext d'haver-se refugiat al monestir el famós fra Antonio Marañón, *El Trapense*, el juny de 1822 es presentà un comissionat pel mateix Crèdit Públic, acompanyat d'una tropa de soldats, i s'endugué el que quedava, sense plànyer ni la bibloteca ni l'arxiu ni els ornaments sagrats ni els calzes, de manera que la tropa s'apropià d'alguns objectes que només en part arribaren a Tarragona; que després de desemparat el monestir

3. Vegeu document núm. 3.
4. Vegeu document núm. 4.
5. Vegeu document núm. 5.

per la comunitat, no patí gaire els sis primers mesos, sinó és en els seus boscos, granges i propietats, però que el 7 de gener de 1823 els veïns del poble de Vimbodí, i d'altres pobles, destruïren les magnífiques portes de l'església, cobertes amb planxes de bronze, els altars i les imatges sagrades, i obriren els sepulcres reials i dels nobles, entre ells els dels Cardona, dispersaren les seves despulles per tot el temple, cremaren les cent cadires del cor i l'orgue, destruïren les calaixeres de noguera de la sagristia, les pintures murals, els quadres, arrabassaren les portes de la sagristia vella, abans de cremar-la amb un dels panteons d'alabastre manat fer pel rei Joan I; trencaren els trenta prestatges treballats amb molta delicadesa de la llibreria del rei Pere, amb 38 quadres de pintura que l'adornaven, i dues taules que tenien els globus celeste i terrestre, però es conservaren més de tres mil volums incautats pel Crèdit Públic, que ja aleshores havien recuperat; la llibreria dita vella, que tenia més de cinc mil volums, amb força manuscrits antics fou robada i malmenada; de les dues habitacions de l'arxiu, una fou cremada amb tots els documents i l'altra foradada la seva volta i robats els papers. També fou robat pels de Vimbodí el rellotge de la torre, amb les seves campanes i les altres dues campanes del monestir; no quedà cap reixa, ni porta ni finestra en tot l'edifici, assegurant que tot havia estat obra dels de Vimbodí i no dels militars, perquè el general Manso i el comandant Calbet havien donat disposicions perquè ningú toqués res de Poblet sota pena de mort.

Malgrat tantes ruïnes, ja aleshores el monestir havia fet «la reparación de lo más necesario y absolutamente indispensable para la celebración del culto divino y habilitación de una parte del monasterio en lo puramente preciso para el resguardo de la salud», mercès a «una muy severa economía y de las bajas que en esta época ha tenido el monasterio en el número de sus individuos». Però, per a tornar el monestir a l'estat en què estava el 1821, calien grans despeses, a les quals el monestir no podia fer front tot sol. Per a poder restaurar ràpidament el monestir, l'abat proposava tres camins: primer, que el rei fes un donatiu per una o més vegades per a la reparació dels sepulcres i monestir; segon, no sabem si per a cobrar-se allò sostret de Poblet o per a castigar-los, que els veïns de Vimbodí no poguessin fer mai més llenya ni pasturar els seus ramats en els boscos del monestir i que paguessin els delmes del gra en manats i el de les olives per tassació d'experts; i tercer, que el rei donés un reial decret perquè el

Crèdit Públic de Tarragona tornés els efectes del monestir que encara guardava.[6]

El rei passà l'exposició de l'abat al Consell Reial el 7 de juliol.[7] Aquest organisme entregà l'expedient al fiscal del rei, el qual contestà que no era viable cap de les propostes que l'abat feia per a la restauració del monestir[8] i el Consell féu seves les raons del fiscal per donar el seu dictamen sobre l'assumpte. Les raons eren que la situació precària de l'erari públic no li permetia destinar cap quantitat a la restauració dels panteons reials ni del monestir; que no es podia privar els veïns de Vimbodí del dret de fer llenya i pasturar en els boscos del monestir, perquè, a més de ser un dret molt antic, «contendría una injusticia manifesta, porque sería pena que recaería sobre inocentes, que tal vez no habrán tenido parte en los destrozos... pues no consta quiénes de los vecinos del dicho pueblo fueron los dañadores, ni que hayan sido ellos sólos... Por otra parte este medio de indemnización es tan ineficaz y lento, que no bastarían siglos eternos para reparar los daños sufridos... Tampoco es adaptable hacer alteraciones en el modo de diezmar los granos y aceituna, porque toda novedad en esta materia es peligrosa y debe seguirse en ella la costumbre, que es quien da la regla general, regla que en buena práctica no puede variarse sin audiencia de los interesados y ser vencidos en juicio contradictorio»... I, finalment, que no és necessari un nou reial decret perquè el Crèdit Públic torni el que encara té de Poblet, perquè només que l'abat presenti la llista del que se li lliurà, aquell organisme li donarà allò que encara estigui en poder seu. El dictamen acaba aconsellant l'abat que tracti «de acudir a su remedio con su buen celo y economía, como lo hacen las demás comunidades y multitud de particulares que han sufrido igual triste suerte».[9] Fou com un gerro d'aigua freda, després de la feina que havia tingut l'abat a fer avaluar els danys patits pel monestir i els costos de la seva restauració total. De fet, però, ben aviat vindria l'exclaustració definitiva de 1835, que estroncaria fins al 1940 la restauració material començada després del Trienni Constitucional per l'abat Esteve Torrell i que en l'actualitat podem dir que està pràcticament acabada.

6. Ibid.
7. Vegeu document núm. 6.
8. Vegeu document núm. 7.
9. Vegeu document núm. 8.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

Carta de l'abat de Poblet al secretari del Ministeri de Gràcia i Justícia de Madrid, que acompanyava l'informe sobre els danys patits pel seu monestir durant el Trienni Constitucional. Poblet,13 de gener de 1824.

AHN, Consejos, Lligall 12051, Exp. núm. 29 (Original).

Exmo. Sor.: Sírvase V.E. poner a manos de S.M. la adjunta exposición, que parece pertenecer a asuntos propios del Ministerio a cargo de V.E., y tendré particular complacencia que tenga la bondad de honrarme con frecuentes preceptos de su agrado.

Dios guarde a V.E. muchos años. Real Monasterio de Poblet. Enero 13 de 1824.

Exmo. Señor: B.L.M. a V.E. su más atento y respetuoso capellán. *Fr. Estevan Torrell*, Abad.

(El secretari signa l'«enterado» el 26 de març següent).

2

Carta de l'abat de Poblet al rei que acompanya la informació sobre els danys del seu monestir ocasionats durant el Trienni Constitucional. Poblet,13 de gener de 1824.

AHN, Consejos, Lligall 12051, Exp. núm. 29 (Original).

Sor.: Creería faltar al más sagrado de mis deberes, que me imponen los respetos de vasallo de V.M. y de la Abadía de este Real Monasterio con que tubo la bondad de condecorarme, si en los primeros días de algún reposo no exponía a V.R.M. el escandaloso destrozo y horrorosa debastación, que en las turbulencias del malhadado sistema constitucional ha sufrido este Real Monasterio, que V.R.M. pudo preservar del general exterminio, que contra todos decretó aquel club revolucionario, que quiso titularse Cortes de la Nación.

Restituido al gozo de la Abadía con que V.R.M. me había agraciado, por el decreto de S.A.S. que durante la cautividad de V.M. governava

vuestros reynos, suspiré por regresar al amado recinto del monasterio, de donde la persecución más inaudita me havía arrancado. Fugitivo por varios puntos oía con inexplicable dolor la sacrílega debastación que en el monasterio se executava; y muy luego que el Capitán General del Principado, el Barón de Eroles, con su exército y el de nuestros valerosos aliados ocupó el punto de Montblanch pasé en drechura al monasterio en donde no ai ponderación que figure bastante para dar una viva idea del horroroso estado de desolación en que aquellas hordas constitucionales dexaron los edificios del monasterio que difícilmente podía mirarse con alguna serenidad.

Pero Sor. commovía sobremanera el ánimo, este santo templo por tantos títulos respetable, cuya destrucción me turbó de tal modo, que no me dexó animosidad para examinarla: en tanto que atónito y sobrecogido de tan sacrílega atrocidad, me vi en necesidad de retirarme a Montblanch, hasta que recobrado algún tanto el ánimo pudiera hacer[la] atento con menos inquietud sobre tan bárbaros excesos; contentándome por de pronto con disponer que luego que lo permitieran las circunstancias se cerraran o tabicaran las entradas de la iglesia.

Llegó el día y haciéndome a mí mismo toda la posible violencia entré y observando los reales panteones, en que descansavan los respetables cuerpos de varios señores reyes de la Corona de Aragón, muchos serenísimos señores infantes y varios personages de la más alta distinción y gerarqía (sic), vi con sumo horror que contra estos monumentos de antigüedad y respeto havían con especialidad dirigido su saña arrancándoles de sus urnas y esparciendo sus venerables huesos a buenos trechos de distancia. Bien parece que con estos eccecrables excesos podía haverse desfogado el odio y rabia de los inhumanos autores contra la autoridad y distinción real, pero no, que llegó a tanto, que amontonando según parece dentro de los panteones mismos varias urnas y cuerpos les pegaron fuego y redugeron a nada las reliquias de las más ilustres y respetables personas. Algunos de los cuerpos han quedado por el templo esparcidos, casi todos mutilados y destrozados y arrancados de las urnas donde la piedad de sus mayores les tenía colocados.

Siento vivamente, Sor. lastimar con esta exposición el sensible corazón de V.R.M. pero la estrecha obligación de fiel depositario de prendas tan apreciables, me impele a ponerlo todo en noticia de V.M. por si acaso tiene a bien disponer que se pase a vuestro real conocimiento una noticia difusa y exacta de los ultrages hechos con tanto escándalo y publicidad a las cenizas de tan ilustres prosapias o mandar otra cosa que sea de su real agrado, mientras quedo rogando al Todopoderoso se sirva conservar por muchos años la preciosa vida de V.M. para expiar por los medios que convenga tantos insultos a las MM. divina y humana, y proporcionar como

se espera la dulce tranquilidad y reposo a la Yglesia y al Estado.

Real Monasterio de Poblet. Enero 13 de 1824.

Sor. A.L.R.P. de V.R.M. Su más humilde y fiel vasallo. *Fr. Estevan Torrell*, abad.

3

Carta del Ministre de Gràcia i Justícia al Vicari General de la Congregació Cistercenca de la Corona d'Aragó comunicant-li que el Rei havia demanat a l'abat de Poblet informació detallada dels danys causats al seu monestir. Madrid, 26 de març de 1824.

AHN, Consejos, Lligall 12051, Exp. núm. 29 (Copia).

Madrid, 16 de marzo de 1824.

Al Vicario General de la Congregación Cisterciense de la Corona de Aragón.

El Rey N.S. se ha enterado de una exposición dirigida por el Abad del Real Monasterio de Poblet con fecha 13 de enero último, en que manifiesta los excesos cometidos por los revolucionarios en aquel monasterio y señaladamente en los panteones que conservaban los cuerpos de muchos señores reyes e ynfantes de la Corona de Aragón y se ha servido resolver S.M. al mismo tiempo, que dicho prelado remita por el Ministerio de mi cargo la noticia exacta que ofrece de los ultrages hechos con publicidad y escándalo en tan sagrado depósito. De real orden lo comunico a V.Rma. para su inteligencia y que disponga su cumplimiento.

4

Carta de l'abat de Poblet al secretari del Ministeri de Gràcia i Justícia que acompanyava la informació completa que aquest li havia demanat el 26 de març de 1824, tot proposant-li diverses maneres d'ajut per a reparar el monestir. Poblet, 28 de maig de 1825.

AHN, Consejos, Lligall 12051, Exp. núm. 29 (Original).

Exmo. Señor: Obtemperando con el mayor gusto la real orden comunicada por V.E. en 26 de marzo del año próximo pasado de 1824, me cabe

el honor de elevar a manos de V.E. la adjunta reverente exposición documentada a S.M., en la que doy una noticia exacta, aunque desaliñada, de los daños y estragos padecidos por este Monasterio, sagrado templo y regios panteones durante la pasada época de la revolución, que nos obligó por fin para no perder las vidas mil veces amenazadas, a abandonar tan preciosos objetos. Para empezar en algún modo la reparación de lo más necesario y absolutamente indispensable para la celebración del culto divino y habilitación de una parte del monasterio en lo puramente preciso para el resguardo de la salud, se han invertido hasta ahora sumas de alguna consideración, producto de una muy severa economía y de las bajas que en esta época ha tenido el monasterio en el número de sus individuos: mas para reponer este santo templo y monasterio en el mediano decoro que exige necesitándose sumas de grave consideración, me he animado a suplicar a S.M. algunas gracias, que espero con la más decidida confianza tendrá V.E. la bondad de secundar en fuerza y testimonio de su fervoroso amor a la religión y a sus ministros, de que ha dado V.E. tan relevantes pruebas. Este monasterio Exmo. Sor., su templo y regios panteones, se hallan en el estado más deplorable. El valor de los daños que han padecido por el furor revolucionario asciende según los expertos a cien mil duros, que tal vez no es la mitad del verdadero, prescindiendo de las muchísimas alajas de oro y plata y ornamentos arrebatados por el Crédito Público y de las talas y quemas que han sufrido los bosques y demás propiedades del monasterio. Nuestra situación es tal, que si la real munificencia no se dignase atender mis súplicas, se pasarían muchísimos años sin que Poblet pudiese presentar otra cosa que el cuadro de la devastación y de la impiedad filosófica. El magnánimo y piadoso corazón de S.M. no es capaz de permitirlo, ni el de V.E. de mirarlo indiferente.

Si he tardado algún tanto en remitir la exposición procede únicamente del retardo que he experimentado en la reunión de todos los documentos justificativos y en las operaciones de los expertos para hacer la valoración de daños tan considerables. Esto sólo ha ocupado mucho tiempo. Por lo demás, atentos siempre todos los individuos de esta comunidad a complacer con prontitud los preceptos de V.E., quedamos rogando sin cesar al Cielo guarde y prospere la vida de V.E. los mucho años que hemos menester.

Poblet, 28 de mayo de 1825. Exmo. Sor. B.L.M. de V.E. su más atento servidor y respetuoso capellán. (Firmat:) *Estevan Torrell*, Abad.

5

Resum de l'informe original –que no és en el lligall– enviat per l'abat de Poblet al secretari del Ministeri de Gràcia i Justícia, que acompanyava la carta anterior. Poblet, 28 de maig de 1825.

AHN, Consejos, Lligall 12051, Exp. núm. 29.

Real Monasterio de Poblet, 28 de mayo de 1825. El Abad del mismo, del Orden de San Bernardo, en el Principado de Cataluña, en cumplimiento de la precedente Real Orden para exponer a V.M. los destrozos que ha esperimentado el espresado monasterio y su yglesia, elegida por depósito de los despojos mortales de los Smos. Reyes de Aragón, y otras muchas personas reales y de una multitud de individuos de la más elevada distinción y gerarquía; que la parte arquitectónica y las riquezas de pinturas, mármoles, alhajas, libros y otros obgetos de ambos edificios han desaparecido y condenándose a las llamas lo que no pudo ser robado, efecto de la deprebación de costumbres, que en hombres rústicos e ignorantes debía necesariamente producir el continuo clamor de las lisongeras voces de libertad e igualdad: que éstas en algunos pueblos vecinos al monasterio y señaladamente en el de Vimbodí infundieron adversión y encono contra sus monges y hallada ocasión oportuna para cebar a un tiempo su rapacidad y odio fueron causa de que se entregaran al robo y al destrozo: que sin hacer referencia de los trabajos esperimentados en la época de la supresión de los monacales (de que fue exento el dicho monasterio) y de la en que se vio despojado de todos sus bienes y reducida la comunidad a una módica pensión, casi siempre prometida, llegaron aquellos a su colmo, quando la rapacidad de los filósofos se hizo dueña en 6 de setiembre de 821 de porción considerable de alhajas destinadas al culto y quando a pretextos de haberse refugiado allí y salido con el estandarte de la religión Fr. Antonio Marañón (el Trapense) se presentó en junio de 822 un comisionado del Crédito Público con una columna de tropa, llevándose lo salvado en la primera época, sin perdonar la biblioteca, el archivo, los ornamentos sagrados y los cálices, permitiendo a la tropa desórdenes y haciendo de modo que sólo llegase a Tarragona una parte de lo estraído del monasterio, ignorando éste el motivo de por qué el Crédito Público no ha verificado su entrega: que el monasterio, ya desamparado en los seis primeros meses no padeció demasiado, pero sus bosques, granjas y propiedades fueron taladas y saqueadas por los habitantes de los lugares circumbecinos, árboles en número cortados y pedazos de bosque quemados; que el pueblo de Vimbodí en 7 de enero de 1823 se dirigió con todo descaro al monasterio, vatió las puertas que se hallaban cerradas, cargó acémilas y carros de maderas, tejas, ladrillos y demás efectos, atropellan-

do al mozo que de orden del Crédito Público guardaba el portal, y entró luego tal desorden y rapacidad, que en muy pocos meses aquella casa se vio reducida al último extremo de devastación; que en el templo cometió el mismo pueblo escesos que no pueden describirse, destrozando sus magníficas puertas cubiertas de recia plancha de bronce, cuio metal fue llevado, así como las varandillas de hierro de todos sus altares: que éstos fueron derribados, sus estatuas hechas pedazos y esparcidas por el templo, habiendo mutilado varias figuras de mármol del altar mayor y sagrario, el coro y cien sillas de preciosa escultura hechas pábulo de las llamas, llevándose además el bronce dorado de una recia varandilla, que estaba por la parte que miraba al cuerpo del yglesia, que comunicado el fuego al órgano éste fue deborado, sintiéndose infinito la fábrica del templo, por manera que en su arco principal se observan vastantes pedazos de piedra desprendidos, sucediendo lo mismo en la pared: que no perdonó el mismo pueblo a los reales panteones y cadáberes que contenían teniendo la osadía de abrir algunas sepulturas, inquietando el reposo de los que por tantos años en ellos descansaban; y después de referir lo primoroso de éstos y lo respetable de sus contenidos, concluye diciendo causaba horror ver el estado a que habían sido reducidas estas suntuosas y magníficas piezas, en lo que parece convinieron varios generales y oficiales del egército francés y capitán general Barón de Eroles: que igual suerte sufrieron los suntuosos panteones de la novilísima casa de Cardona y la multitud de cadáberes que en ellos reposaban, inlusos los de algunos señores reyes, reynas, príncipes e infantes: que la sacristía, sus cómodas y estantes de nogal y ciprés, delicadamente trabajado y su escultura han sido destrozadas, cuasi todas sus pinturas hechas pedazos, los cuadros sobremanera desmejorados, sus hermosas puertas arrancadas; y la otra sacristía antigua incendiada, de cuyas resultas y por la vehemencia del fuego se consumió uno de los panteones pequeños de alabastro, que mandó fabricar el rey Don Juan 1°, quedando sumamente desfigurados los demás edificios del monasterio, sus claustros, aula capitular y refectorio: que en 30 estantes de madera de granadillo trabajados con suma delicadeza y existentes en la famosa librería denominada del Sor. Dn. Pedro, fueron hechos pedazos, 38 cuadros de pinturas muy finas que adornaban dicha sala inutilizados y dos mesas con dos globos celeste y terrestre reducidos a la nada, quedando la satisfacción de haverse conservado más de tres mil volúmenes que se hallaban en poder del Crédito Público y los ha recobrado el monasterio: que la librería denominada Vieja, que contenía más de 5000 volúmenes, con una porción buena de manuscritos antiguos toda fue robada y destrozada, menos unos pocos libros que han quedado en el estado de inútiles: que su archivo, dividido en dos piezas, la una fue abrasada, quedando sus estantes y papeles reducidos a ceniza y la otra hecha un total escombro, robados sus papeles y taladrada su bóveda:

que el relox de la torre y sus campanas fueron robadas, escepto dos mayores que ha devuelto al monasterio el pueblo de Vimbodí, y en fin, que de un sinnúmero de valcones, rejas, ventanas y puertas no ha quedado siquiera una, siendo estos desórdenes cometidos no por la licencia militar (puesto que el general Manso y el comandante de partida Calbet dio disposiciones para contenerlos y aún hubo alguno que mandó publicar bando con pena de la vida a quien sacase efectos de Poblet) y sí por los moradores de Vimbodí, quedándole en vista de tales males el consuelo de haber vuelto en toda su pureza y magestad la religión, en toda su plenitud el trono de San Fernando y el recurrente reuniéndose con los demás monges en aquel santo techo, aunque destruído y profanado: que no le es indiferente permanezca en el mismo estado de devastación sin componerse las piezas y utensilios indispensables al culto, como el coro, órgano, altares, vasos sagrados, ni repararse las sacristías, bibliotecas, el archivo, el aula capitular, el relox de la torre y las habitaciones particulares, para todo lo qual se necesitan sumas de mucha consideración, pues que el valor de los daños causados a la yglesia asciende a 51.699 duros y 5 reales y el total de los de ésta y monasterio, sin incluir el de los panteones, al de 106.635 duros y 57 reales de vellón y suplica a V.M, se digne hacer una asignación por una o dos veces en la suma que fuese de Su Real agrado, con esclusivo destino a reparar los daños causados en dichos sepulcros; y para la reparación del monasterio mandar se prohiba para siempre a la generalidad y particulares vecinos del pueblo de Vimbodí el poder aleñar y pacer sus animales en el bosque del monasterio, de que han disfrutado y disfrutan, precisándoles al mismo tiempo a solventar los diezmos de grano en manojo y el de aceytunas por relación de espertos, ordenando igualmente que el Crédito Público entregue inmediatamente todas las alhajas y efectos de su pertenencia, que todavía retenga, y que dé cuenta exacta de los que haya enagenado, con cuyas providencias y las demás que ocurran al religioso ánimo de V.M. quedarán satisfechos los deseos del recurrente.

Acompaña varios documentos: el señalado con el n° 1° es una razón de las alhajas entregadas al encargado del Crédito Público en 6 de setiembre de 1821; el del n° 2, contiene lo tomado por el comisionado de dicho establecimiento ausiliado de la fuerza armada en junio de 822; el 3° y 4° manifiestan las alhajas y efectos que llegaron a Tarragona; el 5° espresa los cadáberes que se contenían en los panteones de la casa de Cardona y el estado en que se encuentran: el 6°, 7°, 8°, 9° y 10° prueban la responsabilidad de estos daños en los moradores del Vimbodí y el 11 (triplicado) comprehende la regulación que han hecho los peritos arbañiles, carpinteros, cerrageros, escultor, pintor, calderero, cubero, campanero y organero de los daños respectivamente causados y de las sumas necesarias a su reparación, que son las mismas que se hace mérito en este extracto.

6

Vist el resum de la informació de l'abat de Poblet, el rei manà al seu Consell que estudiés la proposta de l'abat. Palau, 7 de juliol de 1825.

AHN, Consejos, Lligall 12051, Exp. núm. 29 (Minuta).

Palacio, 7 de julio de 1825.

Sor. Governador del Consejo Real

Exmo. Sor.: Remito a V.E. de Real Orden para que consulte el Consejo la adjunta representación documentada del Abad del Real Monasterio de Poblet, Orden de S. Bernardo; en el Principado de Cataluña, que refiere los considerables daños causados en el mismo durante la época revolucionaria, señalando al efecto de repararlos los medios que estime convenientes. Dios guarde a V.E. muchos años.

7

Resum de la resposta del Consell Reial a la informació de l'abat de Poblet. Madrid, 16 d'agost de 1826.

AHN, Consejos, Lligall 12051, Exp. núm. 29 (Original).

El Consejo en Sala de Gobierno a 16 de Agosto 1826. Para cumplir la precedente real orden mandó pasar el expediente al fiscal de V.M. quien en respuesta de 10 de mayo último dixo, que aunque no se duda de las certeza de los daños causados por todos estilos al monasterio, los medios que propone el Abad para su resarcimiento y reparación no se pueden conceptuar adaptables; que a tres están reducidos, uno a que V.M. haga una asignación por una o más veces de la suma que fuere de su agrado; otro, a que los vecinos del pueblo de Vimbodí, como que más se distinguieron en la extracción de los efectos del monasterio queden privados del aprovechamiento de leñas y pastos que por diferentes gracias han disfrutado y disfrutan en el bosque del mismo, obligándoles además en lo subcesivo a pagar los diezmos de granos en manojos y el de aceytuna por tasación de peritos; y el último a que se mande al Crédito Público entregue todas las alhajas y efectos de pertenencia del monasterio que retenga aún en su poder y de que se apoderó entonces, precisándole a que rinda cuentas de lo enagenado.

En quanto al primero sólo corresponde a la soberana beneficencia

realizarlo, pues que para ello habrá de tenerse en consideración el estado del Real Erario y la preferencia que se merecen las obligaciones de justicia que gravitan sobre sus fondos; en quanto a la privación de leñas y pastos y nuevo método de diezmar el trigo y aceyte no parece deba verificarse semejante condena, así porque resultarían castigados muchos vecinos que no hubiesen tenido parte en aquéllos, como porque habiendo otros varios pueblos concurrido al monasterio y hecho lo mismo era necesaria una previa audiencia y una resultancia tal que hiciese acreedor al de Vimbodí a dicha pena y exentos de qualquiera otra a los demás; no siendo igualmente adaptable el nuevo método de diezmar por no poderse alterar el que por la costumbre se halla establecido, sin una declaración de los mismos por los medios señalados por la ley, y finalmente que para la reclamación de las alhajas y efectos que percibió el Crédito Público, así como del valor de las enagenadas no hay necesidad de que se comunique real orden, debiendo acudir el Abad a dicho establecimiento a fin de que verifique la entrega en conformidad a las reales órdenes expedidas al efecto: Así que el fiscal entiende no haber términos hábiles para que se acceda a la solicitud del Abad en los dos extremos últimos, por los perjuicios e inconvenientes que se han dicho, quedando el primero a la voluntad de V.M. para que sobre él recayga la resolución que sea de su agrado.

El Consejo dice quisiera fuesen adaptables los medios que propone el Abad de Poblet para reparar los destrozos que ha exprimentado el monasterio, pero le es doloroso reconocer no pueden admitirse, ni admitidos son capaces de subsanar los quebrantos sufridos; que el Erario Público se ve tan apurado para atender a las más imperiosas atenciones del Estado, que por ahora no le es fácil pueda destinar cantidad alguna; que el privar al pueblo de Vimbodí del aprovechamiento de la leña y pastos contendría una injusticia manifiesta, pues que la pena caería sobre inocentes, que tal vez no habrán tenido parte en los destrozos, respecto a que según refiere el mismo Abad fueron otros muchos los pueblos, que como a profía concurrieron al destrozo. Por otra parte semejante indemnización es tan ineficaz y lenta, que no bastarían siglos enteros para reparar los daños sufridos. Que toda novedad en el modo de diezmar es peligrosa y debe seguirse la costumbre, que es quien da la ley o regla general, regla que en buena justicia no puede variarse sin audiencia de los interesados y ser vencidos en juicio contradictorio. Últimamente, que en quanto a las reclamaciones al Crédito Público tiene el Abad expedito el camino con arreglo a reales órdenes, que debe marchar por él y desengañarse de lo que hay en el asunto, sin necesidad de molestar la atención de V.M. y conviniendo con la opinión del fiscal es de dictamen se desestime la solicitud del Abad del monasterio de Poblet en el Principado de Cataluña y que se manifieste lo grato que será a V.M., que con su comunidad aplique su

buen celo y economía a ir reparando por todos los medios posibles los quebrantos que ha experimentado el edificio y el templo de su Monasterio con motivo de las desgracias que han agitado al reyno en los últimos tiempos.

8

Certificat del dictamen del Consell Reial sobre la instancia de l'abat de Poblet en ordre a obtenir mitjans per a reparar els danys ocasionats al seu monestir durant el Trienni Constitucional (16 d'agost de 1826), fet per l'escrivà del Consell Reial José de Ayala. Madrid, 27 de setembre de 1826.

AHN, Consejos, Lligall 12051, Exp. núm. 29 (Original).

Don José de Ayala, escrivano de Cámara del Rey N.S. y de Gobierno del Consejo por lo tocante a la Corona de Aragón.

Certifico: Que con fecha de diez y seis de agosto próximo pasado hizo el Consejo de S.M. una consulta en vista de la instancia documentada del Abad del Monasterio de Poblet, Orden de San Bernardo, relativa a que se adopten los arbitrios que propone para resarcirse de los daños causados a su yglesia, panteones y hacienda en tiempo del abolido Sistema Constitucional, en lo que el Consejo fue del dictamen siguiente:

«El Consejo, Señor, tan penetrado como sentido de no poder remediar los destrozos que ha experimentado el monasterio de bernardos de Poblet, en el Principado de Cataluña durante la época revolucionaria, quisiera fueran adaptables los medios de reparar los que ha propuesto su Abad en la exposición de veinte y ocho de marzo de mil ochocientos veinte y cinco, mas le es doloroso reconocer, que ninguno de los medios que ha insinuado puede admitirse, ni admitidos seran capaces de reparar los quebrantos padecidos. El Erario Público, no menos debilitado que las fortunas de los particulares por los siniestros acontecimientos de la rebelión, se ve tan apurado para atender a las más imperiosas y gravísimas atenciones del Estado, que por ahora no es fácil pueda destinar cantidad alguna a la reparación de los panteones reales que existían en el citado monasterio, ni a su reedificación, ni a la reposición de su adorno, pintura, mármoles, alhajas, libros y demás preciosidades que contenía el monasterio y su templo. Privar a los vecinos de Vimbodí del uso de las leñas y de que pasten sus animales en el bosque del monasterio, lo que por gracias particulares y en diferentes épocas les está concedido, contendría

una injusticia manifiesta, porque sería una pena que recaería sobre inocentes, que tal vez no habrán tenido parte en los destrozos de que justamente se lamenta el Abad; pues no consta quiénes de los vecino de dicho pueblo fueron los dañadores, ni que hayan sido ellos solos, al contrario, el mismo Abad manifiesta fueron otros muchos y como a porfía los que concurrieron al destrozo. Por otra parte, este medio de indemnización es tan ineficaz y lento, que no bastarían siglos eternos para reparar los daños sufridos, por lo que a la fatalidad debe atribuirse, a la calamidad de los tiempos, tratando el Abad de acudir a su remedio con su buen celo y economía, como lo hacen las demás comunidades y multitud de particulares que han sufrido igual triste suerte. Tampoco es adaptable hacer alteraciones en el modo de diezmar los granos y la aceituna, porque toda novedad en esta materia es peligrosa y debe seguirse en ella la costumbre, que es quien da la regla general, regla que en buena justicia no puede arbitrarse sin audiencia de los interesados y ser vencidos en juicio contradictorio; para el recobro de todas y cualesquier alhajas que retenga el Crédito Público, o sea la Caja de Amortización, de las que se han substraído del monasterio y existen aún en dicho Real Establecimiento, están dadas las reglas y órdenes conducentes a su debolución, de manera que valiéndose de ellas y acudiendo el Abad a dicha Real Caja con nota de las que sean, no puede dejar de lograr su intento, a menos de no existir o haberse dispuesto de ellas para objetos de conveniencia pública. Y así, teniendo el Abad expedito el camino en este particular, debe marchar por él y desengañarse de lo que haya en el asunto, sin necesidad de molestar la soberana atención de V.M. Por las consideraciones referidas y conviniendo el Consejo con la opinión del Fiscal de V.M. en la respuesta que precede, es de dictamen se desestime la solicitud del Abad del Monasterio de Poblet en el Principado de Cataluña, y que se manifieste lo grato que será a S.M. el que con su comunidad aplique su buen celo y economía a ir reparando por todos los medios posibles los quebrantos que ha experimentado el edificio y el templo de su monasterio con motivo de las desgracias que han agitado el reyno en los últimos tiempos».

En vista del alterior dictamen tubo a bien S.M. tomar la real resolución siguiente como parece. Está rubricada de la Real mano de S.M.

Publicada en el Consejo y Sala de Gobierno hoy veinte y tres de setiembre de mil ochocientos veinte y seis acordó su cumplimiento, que poniéndose certificación en el expediente se remita otra del Ministerio de Gracia y Justicia y se comunique la orden correspondiente al Abad del monasterio de Poblet en Cataluña. Está rubricada. Y para que conste en cumplimiento de lo resuelto por S.M. doy la presente que firmo en Madrid, a veinte y siete de setiembre de mil ochocientos veinte y seis.

(Firmat) *Dn. Josef de Ayala*.

UNA ODA LLATINA COMPOSTA PEL PARE FRANCESC SALLARÈS I SALT (1838-1910)

JESÚS ALTURO I PERUCHO

Cal reconèixer que mai una llengua morta com el llatí ha gaudit de tan bona salut, perquè la seva producció més abundant és la pòstuma, amb creacions literàries de gran valor, i perquè la seva agonia, iniciada amb el batec de les primeres manifestacions de les llengües romàniques, s'ha allargat fins als nostres dies en el conreu, desigual, però ininterromput, de l'anomenat neollatí, que, si bé s'està quedant sense públic lector, en cap moment no ha deixat de tenir conreadors, escassos, però constants. No sé, d'altra banda, si els nous aires que es respiren al Vaticà, particularment des del final de 2006, li permetran també uns anys més de vigència, ni que sigui mercès a una certa respiració assistida, si més no, en un culte litúrgic més permissiu i més respectuós amb la secular tradició de l'Església, ben compatible, per una altra part, amb el *Novus Ordo Missae* oficialitzat pel sant pare Pau VI el 1970;[1] oimés quan la laica Europa dels nostres dies sembla que s'ha parat a pensar sobre les possibilitats de la llengua de Roma com a nova coiné per a una entesa internacional dels diversos països de la unió.[2]

1. Com és prou sabut, el novembre de 2006 el papa Benet XVI autoritzava el restabliment de la celebració de la missa tridentina en llatí.

Però deixant ara de banda el que pugui succeir en l'esdevenidor més immediat sobre la no fàcil pervivènvia de la principal llengua en què s'ha concebut, expressat i difós la nostra cultura occidental, el fet cert és que en temps no gaire llunyans el llatí era vehicle eficaç de transmissió cultural, tant en prosa com en vers. I el nostre petit país no en quedà al marge; per a la poesia d'expressió llatina, el gènere modern més creatiu, basta de fer un cop d'ull a l'excel·lent antologia de Jaume Medina, *La poesia llatina dels Països Catalans. Segles x-xx*,[3] per constatar el bon nivell humanístic dels nostres poetes autòctons conreadors contemporanis de la llengua del Laci.

I, com no calia esperar altrament, també en aquesta època i parcel·la, continuaran essent els eclesiàstics els qui faran millor ús del llatí literari, la qual cosa, de retop, els donarà les principals eines per esdevenir, també, segons els moments, els més acurats i eximis literats en la nostra llengua actual o ocupar, pel cap baix, les primeres posicions, tot i que la temàtica per ells tractada, que, lògicament, els fa «capellanejar», els allunyi sovint dels gustos literaris actualment imperants. Però una obra tan excelsa com *La minyonia d'un infant orat* de mossèn Llorenç Riber,[4] per exemple, no pot explicar-se només per l'enginy i el numen poètic que acompanyà l'autor, sense comptar el pregon tracte directe que aquest tingué amb les obres de l'antiguitat clàssica.

Serà, certament, aquesta bona formació clàssica de base el que faci, com deia J. Fuster, que les sagristies del país hagin estat «unes fàbriques de poemes terriblement actives». No altra és l'explicació de monsenyor Joan Martí quan afirma que «la formació rebuda als seminaris ha constituït, en els darrers temps, un veritable batxillerat

2. El novembre de 2006, la premsa es feia ressò també del fet que, amb motiu d'ocupar Finlàndia la Presidència de la Unió Europea, hom publicava un butlletí de notícies setmanal en llatí: el *Conspectus rerum Latinum*, iniciativa gens estranya d'un país culte que també transmet les notícies per la ràdio nacional en aquesta llengua i on era possible de trobar un acadèmic com el doctor Jukka Ammondt cantant en llatí les cançons d'Elvis Presley, com *Can't help falling in love* convertit en *Non adamare non possum*. Desconec, d'altra banda, la difusió que hagi pogut tenir la versió llatina del *best seller* de J. K. Rowling, *Harrius Potter et camera secretorum*, traduït per P. Needham, Londres 2007; però em consta la bona acollida d'un diari digital com *Ephemeris*.

3. Universitat Autònoma de Barcelona, 1996.

4. Recentment reeditada per La Magrana, Barcelona 2007, amb pròleg de D. Pons.

especialitzat que ensinistrava els alumnes en el coneixement dels clàssics llatins i grecs. Venia després l'estudi de la Filosofia i finalment el de la Bíblia, llibre dels llibres, font profunda i inexhaurible de poesia. El sacerdot, home de pregària i de fe, és avesat a la transcendència i a copsar en la vida, com el poeta, aspectes sublims».[5]

I dins l'escollit catàleg d'escriptors moderns en llatí, un paper no gens menyspreable el tenen els escolapis, amb noms tan rellevants, a Catalunya, com el pare Tomàs Viñas i Sala (1864-1929), traductor cèlebre de l'*Atlàntida* de Verdaguer al llatí el 1929,[6] o el pare Agustí Casanovas i Manent[7] (1809-1889) o el deixeble d'aquest i mestre de Viñas, el pare Francesc Sallarès i Salt (1838-1910). I és, precisament, d'aquest darrer de qui voldria ocupar-me breument en aquesta avinentesa.

Recordem, de primer, que Francesc Sallarès i Salt nasqué a Sabadell el 27 de juny de 1838 i traspassà a la mateixa ciutat el 8 de febrer de 1910. Fill d'uns modestos i honrats artesans, el futur P. Sallarès fou conegut com el «noi xic del sastre Janet» i passà els primers anys sota la tutela religiosa i educadora del seu germà gran, el també pare escolapi Bartomeu Sallarès, nascut el 1816.[8] Format, d'altra banda, a Moià, professà ell mateix com a escolapi el 1854 i va ensenyar a Reus, on tingué d'alumnes Antoni Gaudí, Eduard Toda i Joaquim Bartrina; i també exercí la docència a Terrassa i a la seva ciutat natal. A Sabadell, a més, juntament amb els pares Joaquim Corominas i Fidel Fonoll, aixecà el nou edifici escolar, acabat el 1872, del qual esdevingué rector tres anys després. El 1880, fou traslladat al col·legi de Mataró, d'on també fou nomenat rector, càrrec que ocupà de 1883 a 1893, i on tingué d'alumne un altre futur gran personatge, Josep Puig i Cadafalch. Fou, també, assistent provincial, i creà una escolania, col·laborà amb Felip Pedrell i erigí la confraria de Montserrat. Tingué entre els seus alumnes també Àngel Guimerà a

5. Presentació de monsenyor Joan Martí, bisbe d'Urgell, de l'*Antologia de sacerdots poetes*, a cura de J. Grau i Collell, Zuric 1975, p. 12.

6. Versió reeditada fa pocs anys, J. Verdaguer, *Atlantis*. Traducció al llatí de Tomàs Viñas, revisada per Joan Ballès, Abadia de Montserrat 2003.

7. De l'erudit i excel·lent llatinista pare Casanovas, me n'ocupo més en detall a *Una elegia llatina composta pel P. Agustí Casanovas i Manent vers 1827, i la seva suposada traducció d'Horaci*, «Faventia», en premsa.

8. Vegeu R. Simó, *Francesc Sallarès i Salt Sch. P., el gran savi*, «Diario de Sabadell», 20 de febrer de 1982, p. 18-19.

Barcelona i Lluís Carreras a Sabadell, i fou bon amic de mossèn Cinto Verdaguer. D'altra banda, deixà escrits sobre problemes de matemàtiques i mètodes per al seu ensenyament, i alhora fou un bon orador sagrat; predicà amb gran èxit a la catedral de Barcelona, particularment entre 1877 i 1878, i foren cèlebres les seves conferències quaresmals de 1879 i 1884; autor de tractats de retòrica i de poètica, fou poeta ell mateix, fins i tot en llatí, i, encara que aquest sigui potser l'aspecte menys remarcat de la seva rica personalitat, té, tanmateix, un alt valor per a la història del nostre humanisme i de la nostra història cultural.[9]

I, com remarcava al començament, a la seva competència literària, en aquest cas en llatí, no hi seria aliena la seva bona formació escolar prèvia. I és que el futur pare Sallarès es beneficiaria, sens dubte, dels plans d'estudi per a escolapis publicats pel pare Jacint Feliu el novembre de 1848 i pel pare Ramon del Valle el gener de 1866. D'aquests plans, en diu P. M. Alonso: «Los dos aludirían a la estructura clásica de noviciado y juniorato, con estudios propios para cada período y una distribución horaria ordenada, siempre registrando la presencia de estudios de latinidad, humanidades y filosóficos durante dos semestres y de estudios teológicos durante otros seis, esto sí, incluyendo en cada uno de estos dos últimos períodos las correspondientes asignaturas complementarias y propias de la formación seglar».[10] I encara afegeix en un altre apartat: «En este período 1845-1875 […] se irán fraguando y consolidando tendencias seculares ya en la Orden, aunque matizadas y condicionadas, ahora, con la regularización estatal y con algunas variaciones canónicas. En cualquier caso, en el denominado período de la restauración escolapia, la formación del profesorado será un puntal de capital importancia, no sólo por la utilidad que pudiera desempeñar, sino, más bien, por la conciencia manifiesta por los superiores de que con

9. Per a la biografia del pare Sallarès, vegeu especialmente L. Picanyol, *El colegio de Sabadell y sus grandes rectores. P. Francisco Sallarés (1838-1910)*, «Sabadellum. Portavoz del Centro Sabadellense «Amigos de las Escuelas Pías»», IV, núm. 3 (1963), pp. 65-71, i *Homenaje al P. Sallarés*, Sabadell 1910, i P. Roca, *L'escolapi Pare Sallarès (1838-1910)*, p. 193-194, qui destaca la seva relació amb la filologia.

10. P. M. Alonso Marañón, *La Iglesia docente en el siglo XIX: Escuelas Pías en España y en América. Formación del profesorado y expansión educativa*, Universidad de Alcalá de Henares 1996, p. 176.

tal instrumento podría conseguirse el desarrollo del verdadero espíritu de la Orden».[11]

El pare Sallarès, tot i que, com de seguida veurem, és autor d'una obra que gaudí d'alta consideració i d'una bona acollida en l'ambient eclesiàstic, al qual anava adreçada, no publicà gaire, si bé la producció editada fou menor que la que deixà escrita en manuscrits inèdits. Basti recordar les poques publicacions esmentades al *Diccionario Enciclopédico Escolapio:*[12]

- *A la Santísima Virgen de la Misericordia*, Reus 1865.
- *El comercio y la Religión, Barcelona*, Barcelona 1882.
- *Gozos de San Juan Bautista compuestos y traducidos al catalán*, Barcelona 1885.
- *Novena al Santísimo Nombre de María o sea a la Virgen de las Escuelas Pías*, Mataró 1889.
- *Meditaciones para los ejercicios espirituales de la Comunidad*, Barcelona 1903.
- *Novena y Gozos en honor de la Santísima Virgen de Loreto*, Sabadell 1904.

Encara que hom pugui afegir a aquests títols alguns altres, ja es veu que la producció és minsa. Esmentem, però, també el sermó *Santo Tomás de Aquino, filósofo y teólogo cristiano. Sermón predicado en Barcelona*, Barcelona 1879; un opuscle per a ús del col·legi de Peralada, en l'església del qual hom venerava la imatge de la Santíssima Verge; un altre sermó sobre música sacra en honor de santa Cecília, predicat a l'església de la Puríssima Concepció de Sabadell el 1896 i publicat l'any següent a la revista *La Música Religiosa en España*; una lloança en honor de sant Joan Baptista, publicada a Barcelona el 1885; un poema en llaor de la Santíssima Verge de la Misericòrdia, estampat a Reus el 1865, i una monografia *circa sericos pannos quadratos vulgo rasos*, publicada a Barcelona el 1906 dins un llibret sobre temàtica tèxtil.[13] També fou autor de diverses col·laboracions a les revistes *Cosmos* (de matemàtiques), *Piedad y Letras* i *El Calasancio*, i en premsa local.

11. *Ibidem*, p. 169. Sobre la importància donada al llatí en la formació dels futurs escolapis, recullo documentació més detallada en *Una elegia llatina composta pel P. Agustí Casanovas* cit.

12. Vol. I, , Madrid 1990, p. 489.

13. T. Viñas, *Index bio-bibliographicus*, vol. I, Roma 1908, p. 196-197.

D'algunes d'aquestes obres, hom en conserva l'expedient de censura, el qual il·lustra perfectament, com he avançat, el prestigi de què gaudia el pare Sallarès. Vegem, d'antuvi, el dossier referent a l'esmentat sermó sobre sant Tomàs d'Aquino, que comença amb la instància autògrafa presentada pel mateix pare Sallarès, la qual diu en l'ortografia de l'època:

> «Excmo. é Ilmo. Sr.
>
> El infrascrito Sacerdote de las Escuelas Pías de Cataluña á V. E. Ilma. atentamente expone
>
> Que deseando dar á la estampa el Sermón de Sto. Tomás de Aquino que tuvo la honra de predicar en la iglesia de Belén de esta ciudad en la fiesta principal de este Seminario Tridentino, sermón hoy más que nunca oportuno después de la Encíclica de Ntro. Smo. Padre *Aeterni Patris*[14] *recomendando la doctrina del Sto. Doctor, al objeto de que salg*a autorizado con la necesaria censura eclesiástica, á V. E. Ilma. humildemente
>
> Suplica se digne V. E. Ilma. nombrar el Censor que revise y censure dicho sermón.
>
> Gracia que de la bondad de V. E. Ilma. espera obtener.
>
> Barcelona 21 Agosto de 1879
>
> Francisco Sallarés, Escolapio
>
> Excmo. é Ilmo. Sr. Obispo de la Diócesis.»[15]

El 6 de setembre, el bisbe decretà que passés la censura al doctor Bonaventura Ribas,[16] el qual informà, tres dies després, que «En virtud de la autorización que precede he leido con atención el sermón de q. se trata y lo he encontrado conforme al dogma, á la filosofia y á la historia del Catolicismo».

Vista aquesta favorable censura, el bisbe, aleshores el valent pastor i a la fi «víctima», doctor J. M. Urquinaona y Bidot, n'autoritzà la publicació l'endemà mateix, el 10 de setembre.

14. Del papa Lleó XIII (1879), excel·lent poeta en llatí, dit sigui de passada.

15. Tots els expedients de censura aquí reportats es custodien a l'Arxiu Diocesà de Barcelona.

16. Sobre la personalitat d'aquest canonge, hom en pot trobar algunes dades al meu treball *De la censura a l'elogi. Sobre alguns dictàmens positius de la censura eclesiàstica de la cúria del bisbat de Barcelona i els seus autors*, «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona» (2007-2008), en premsa.

S'ha conservat també la sol·licitud de l'autor per a l'aprovació eclesiàstica de la publicació de la seva *Novena*. Aquesta instància, però, ja no la pogué escriure personalment el pare Sallarès, afectat de ceguesa llavors, però sí la signà i, sens dubte, en devia dictar el contingut, que és com segueix:

> «Emmo y Rdmo. Sr.
>
> El infrascrito P. Francisco Javier Sallarés Sacerdote profeso de las Escuelas Pías de Cataluña residente en las de Sabadell á V. E. Rdma. respetuosamente expone:
>
> Que habiendo á instancia de algunas personas devotas y para satisfacer su propia devoción compuesto una «Novena y Gozos de Nuestra Señora de Loreto», veneranda Casa que en años anteriores tuvo la dicha de visitar, desea para darla á la luz pública obtener la censura y autorización de V. E. Rdma. á cuyo fin tiene la honra de presentar copia de ella
>
> Suplicando á V. E. Rdma. se digne disponer su examen y censura y en consecuencia, si á ello ha lugar, autorizar su publicación.
>
> Gracia que de la bondad de V. E. Rdma. espera obtener.
>
> Sabadell 19 diciembre de 1903.
>
> B. el P. A.
>
> *Francisco Sallarés*, Esc.
>
> Emmo. y Rdmo. Sr. Dr. D. Salvador Casañas, Cardenal Obispo de la Diócesis».

El doctor Ricard Cortès i Cullell, vicari general i bisbe auxiliar,[17] passà la censura al pare Joan Collell, escolapi, el qual, el 13 de gener de 1904, informà el següent:

> «Emmo. y Rmo. Señor:
>
> Aunque indigno del honroso cargo que se me ha confiado, he procurado cumplirlo cuidadosamente leyendo y examinando la «Novena y Gozos de Nuestra Señora de Loreto», compuestos por mi honorable hermano en religión, el Rdo. P. Francisco Sallarés, y certifico que no solamente los he encontrado muy conformes

17. El doctor Cortès esdevingué bisbe auxiliar amb el títol d'Eudòxia durant el pontificat del cardenal Casañas. Vegeu el *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I, Barcelona 1998, p. 641.

con el dogma católico y moral evangélica, sino que los creo muy á propósito para fomentar en las almas la verdadera devoción á María, nuestra Sma. Madre.

Dios guarde á V. S. Emma. muchos años.

Sarriá 13 de enero de 1904

Juan Collell, escolapio

Emmo. y Rmo. Sr. Dr. D. Salvador Casañas, Cardenal, Obispo de Barcelona».

El dia 18 del mateix mes, el doctor Cortès decretà l'oportuna llicència de publicació.

I el mateix podem dir de les seves *Meditaciones* de l'any següent. Deia la instància:

«Emmo. y Rdmo. Sr.

El infrascrito P. Francisco Sallarés Pbro. de la Escuelas Pías, residente en su Colegio de Sabadell, á V. Emma. Rdma. con el mayor respeto expone:

Que teniendo compuestas unas «Meditaciones para los Ejercicios espirituales» á uso de las Comunidades de su corporación religiosa, á mediados del pasado año de 1903 tuvo el honor de dirigirse á V. Emma. Rdma. pidiendo para su publicación la censura previa que establecen los Sagrados Cánones, y que V. Emma. Rdma. se dignó confiar al M. Iltre. Dr. D. Buenaventura Ribas, Canónigo de esa Santa Iglesia, hoy difunto, quien a pesar de haber examinado dicha obrita y manifestado verbal y oficiosamente su juicio del todo favorable y hasta laudatorio, no tuvo, por hallarse postrado en cama y haber fallecido, ocasión de expresar oficialmente y por escrito su dictamen, quedando por tanto incumplida la comisión de censura. Por tal motivo el infrascrito se cree en el deber de dirigirse de nuevo á V. Emma. Rdma.

Suplicándole humildemente que V. Emma. Rdma. se digne nombrar otro censor, y en el esperado caso de ser favorable su dictamen, autorizar benignamente la publicación de la referida Obrita.

Gracia que de la bondad de V. Emma. Rdma. espera merecer.

Sabadell 5 de Enero de 1904

B. el P. A.

Francisco Sallarés, Esc.

Emmo. y Rdmo. Sr. Dr. D. Salvador Casañas Cardenal Obispo de la Diócesis».

El 18 de gener, el susdit vicari general i bisbe auxiliar encomanà la censura al doctor Josep Vallet, canonge magistral de Barcelona,[18] el qual informà com segueix:

> «Ilmo. Señor Dr. D. Ricardo Cortés, Obispo Auxiliar y Vicario General de la Diócesis
>
> Ilmo. Señor:
>
> Por comision de S. Ilma. he leido detenidamente y con interés el opúsculo, que tiene por título: Meditaciones para los Egercicios espirituales de la Comunidad por el P. Francisco Sallarés. El solo nombre del autor, docto y piadoso hijo de S. José de Calazans, avalora suficientemente el precio de esta obrita. En ella se procede con un método, casi nuevo ú original; porque, empezando por una meditacion elevada sobre la Bondad de Dios, por entre reflexiones de la más elevada teología y ascéticas consideraciones, el consabido autor sigue, por grados, poniendo de manifiesto las obligaciones de la vida religiosa; recogiendo á cada paso santos propósitos, llenos de fervor y espíritu, tan necesarios para santificacion de los religiosos en las Escuelas pias, como de utilidad, ó singular provecho, para infundir el espíritu cristiano en el alma de la juventud, que se educa bajo los auspicios de aquella distinguida Corporacion religiosa.
>
> Nada ya me cumple decir, para expresar, que, según mi humilde criterio, nada contiene esta obrita, que contradiga al Dogma, ó divina Moral; además conceptuo ser conveniente, á la mayor gloria de Dios, el que se otorgue al referido autor el permiso para que vea la luz pública tan preciosa y edificante obrita.
>
> Dios gde. a V. S. Ilma. m. a.
>
> Barcelona 7 de Marzo 1904
>
> *José Vallet*, Canónigo Magistral».

Òbviament la llicència fou concedida i s'expedí el proper 28 de març.

El pare Sallarès deixà, però, també, com he dit, una bona colla d'obres inèdites, entre les quals, diverses composicions en prosa i vers en llatí, i una biografia del cardenal Vives i Tutó (no debades aquest fou encoratjador del seu amic Verdaguer). Però són, en particular, els seus versos llatins el testimoniatge més eloqüent de la seva

18. Sobre el Dr. J. Vallet, vegeu el meu article *De la censura a l'elogi* cit.

excel·lent preparació humanística, la qual prou s'endevina ja en la següent anècdota que conta A. Sallent i Gotés*:* «Estudiava jo per aquells anys les incomparables obres del Sr. Cuervo [Rufino José Cuervo], insigne colombià que viu a París, i vaig llegar al reverend Pare Sallarès algunes d'aqueixes obres, especialment la gramàtica Llatina que amb col·laboració de Caro [Miguel Antonio Caro], es publicà a Bogotà l'any 1886… i no cal dir si va interessar l'obra vivament al pare Sallarès. Va escriure amb aquest motiu un erudit examen de tan preuada Gramàtica i m'encomanà que l'enviés al seu autor»; aquest li respongué valorant positivant el seu judici i reconeixent «la profunda ciencia del Pare Sallarès».[19]

Com a nova prova del profund coneixement i notabilíssima perícia del pare Sallarès en el domini del llatí, vet aquí a continuació l'oda que compongué dedicada al pare provincial arran del seu pas pel col·legi on estava llavors el pare Sallarès. Aquest poema no duu indicació de data, però cal suposar que es refereix a la visita que el pare provincial féu al col·legi de Sabadell el 1876,[20] any en què era el màxim superior de les Escoles Pies de Catalunya el mataroní pare Josep Draper (1832-1889), el qual, durant el trienni que durà el seu mandat (1875-1878), inspeccionà tots els seus centres.[21] El pare Sallarès fou nomenat superior del col·legi sabadellenc l'agost de 1875 i ocupà el càrrec fins al 1879; per tant, devia rebre ell el pare provincial com a rector, fet que seria un estímul encara més gran per esmerçar-se no sols en la seva millor llatinitat, sinó també perícia cal·ligràfica, aspecte aquest que, si més no des de 1829, formava part també dels continguts curriculars de què havien de respondre els júniors escolapis i demostrar així la seva preparació tant en composicions literàries com en exercicis cal·ligràfics anuals.[22]

19. Testimoni recollit per P. Roca, *L'escolapi Pare Sallarès* cit., p. 193.

20. Així es desprèn d'una lletra del pare Sallarès adreçada al pare Josep Calassanç Casanovas i Manent, general de l'Orde, el 18 de maig de 1876, on diu: «Yo á mi vez le diré a V. Rma. que á principios de este mes tuvimos aquí la visita del P. Provincial, que me pareció quedar mas que medianamente contento y satisfecho en ella. También nosotros lo quedamos y D. m. iremos continuando y mejorando lo que sea posible». Vegeu Arxiu Provincial de les Escoles Pies de Catalunya, 08-05/Casanovas, núm. 9.

21. Vegeu s. v. l'article d'A. Holgado a *Diccionario Enciclopédico Escolapio* cit.

22. Alonso, *op. cit.,* p. 107.

AD R. ADMODUM P. PROVINCIALEM

ODE

Musa, dic causas mihi, cur creata
Cuncta nunc risum geminant venuste?
Vocibus latis alacrique plausu
    Cur sonat aether?

Hac die quare juvenes decori
Induunt auro tunicas superbas?
Gaudium quare pueri revelant
    Exilientes?

Maeror est tristis merito repulsus,
Gaudio pleni merito salimus,
Sors cadit nobis hodie secunda,
    Prospera, felix.

Atrium tangit veniens abunde
Nos, ut assuescit, cumulare donis,
Noster Antistes celeber piusque,
    Praesul amandus.

Quo nihil majus meliusve terris
Dedidit clemens hominum Creator,
Nec dabit, quamvis redeant in aurum
    Tempora priscum.

Qui domi nostrae modo te videmus,
Sors datur, Praesul pie, quam benigna!
Quo magis felix, tibi qui sodalis
    Tempus in omne!

Serius gressus iterum reflectas
Ad tuam sedem, populo diuque
Laetus huic adsis, decus atque magna
    Gloria nostra.

Cor tuum numquam cruciet molesta
Cura, torquentes abeant labores
Semper, ac semper tibi sint secunda
    Omnia prorsus.

Ut tibi sortem tribuat beatam
Gentis humanae Pater atque Custos,
Semper ardenti prece supplicabunt
    Pectora nostra.

Franciscus Sallarès à S. Gertrude

A la memòria del bisbe (†) Joan Carrera i Planas.

LA VISITA APOSTÒLICA DE 1928 DEL NUNCI TEDESCHINI A BARCELONA. UN INTENT DE REPRESSIÓ D'UNA PASTORAL EN CATALÀ

RAMON CORTS I BLAY

I. INTRODUCCIÓ

Monsenyor Vicente Cárcel Ortí oferí en aquestes mateixes pàgines de la revista *Analecta Sacra Tarraconensia*, d'ara fa un any, el seu ample i ben estructurat estudi «Documentos del pontificado de Pío XI sobre España (1922-1939)».[1] En aquest escrit que, en realitat, constitueix la primera guia extensa del fons de la Nunciatura de Madrid corresponent a aquell mateix període, el darrer, d'altra banda, que ha esta obert per Benet XVI a la consulta dels investigadors,[2] l'autor ja anunciava el seu projecte d'editar la documentació referida al pontificat de Pius XI, la qual, pel que fa a les seves relacions amb Espanya, quedarà dividida en tres grans parts, amb llurs corresponents volums: Monarquia d'Alfons XIII, Segona República i Guerra Civil.

1. V. CÁRCEL ORTÍ, «Documentos del Pontificado de Pío XI sobre España (1922-1939)»: *Analecta Sacra Tarraconensia* 80 (2007) 231-496.

2. La comunicació de l'obertura de l'Arxiu Secret Vaticà corresponent al pontificat de Pius XI es féu públic el 30 de juny de 2006 i els seus fons es pogueren consultar, amb limitades restriccions, a partir del 15 de setembre de 2007. Sobre les esmentades restriccions, vegeu CÁRCEL ORTÍ, *Ibid*. 231-232.

Serà una obra colossal, un *finis coronat opus* de la vida d'un investigador, la qual desitgem que compti amb uns anys ben gruixuts, com deia el pare Miquel Batllori.

Monsenyor Cárcel ha anunciat també una segona part als «Documentos del pontificado de Pío XI». En la present tracta de quatre punts: Nomenaments, trasllats i consagracions de bisbes, la «Qüestió catalana», obertura de noves cases religioses i precedents immediats de la persecució religiosa de 1936. Nosaltres, seguint la «guia» que ens ha ofert Cárcel Ortí, començarem de treballar sobre el segon; és a dir, sobre allò que a la mateixa Santa Seu hom en deia la «*Questione catalana*».[3] Fonamentalment, el que farem en aquest primer article serà presentar i transcriure la documentació que originà la visita apostòlica de monsenyor Tedeschini a Barcelona conservada en l'Arxiu Secret Vaticà, fons de la Nunciatura de Madrid i de la Secretaria d'Estat.

Mirant també un altre fons, el de la Sagrada Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, podríem dir que, la Qüestió catalana es generà a finals de desembre de 1922, quan Tedeschini, preocupat, anunciava ja a Roma que, qualsevol esdeveniment social relacionat amb el fet català podia arribar a tenir a Catalunya conseqüències molt fortes en la vida política i social. Així, el nunci es referia a un cert conflicte sorgit entre una associació patriòtica de Lleida, que havia demanat la benedicció d'una seva bandera catalana, i el bisbe d'aquella diòcesi, Josep Miralles i Sbert, i a la disposició del de Tortosa, Pere Rocamora i Garcia, d'introduir el castellà en les sessions capitulars d'aquella catedral.[4]

Un any després, començà a prendre cos la Qüestió catalana a partir de l'edicte per la provisió de parròquies de l'arxidiòcesi de Tarragona, en què el cardenal Francesc Vidal i Barraquer exigia als opositors tant el domini de la llengua castellana, com el coneixement de la catalana.[5] Així degué anar desenvolupant-se la «*Questione del catalano*»:

3. És així com la Sagrada Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris es referia al moviment de reivindicació de la pròpia llengua i cultura de Catalunya; és a dir, sota l'expressió «*Questione catalana*». Sobre la «Qüestió catalana», vegeu CÁRCEL ORTÍ, *Ibid.* 254-261.

4. Despatx número 830 del nunci Tedeschini al cardenal secretari d'Estat, Pietro Gasparri. Madrid, 20 de desembre de 1922 (original mecanografiat): ASV, *A.E.S, Spagna, 1922-1923, pos. 589, fasc. 2, ff. 58-60*.

5. Despatx n. 1273 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 29 de

> «*Mi permetto comunicare all'Eminenza Vostra Rvma che in questi giorni si agita nuovamente e con effervescenza di animi la cosiddetta questione catalana. I catalanisti vogliono rivendicare alla Catalogna, non solo le autonomie provinciali, il libero uso e il riconoscimento della lingua catalana come lingua ufficiale per la Catalogna, ma pare che mirino a separarsi completamente dal resto della Spagna. Regione che ha tradizioni di indipendenza ed è senza dubbio la più ricca e produttrice della Spagna, crede di bastare a sé, e di essere superiore all'attuale Spagna: e perciò non vuole più convivere con essa.*»[6]

La Sagrada Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris estudià ja aquesta qüestió el 7 de febrer de 1924. Després, prengué en consideració l'ensenyament en català als seminaris de Catalunya, l'aprenentatge del catecisme i la predicació en català. Totes aquestes qüestions, amb matisos, inquietaren tant la Santa Seu mateixa, començant pel Papa, com a Espanya, el rei Alfons XIII i el Govern de Miguel Primo de Rivera.[7]

L'esmentada Congregació d'Afers Eclesiàstics, de qui ja hem dit que estudià l'afer, demanà que el nunci Federico Tedeschini[8] s'ocupés de l'assumpte. Així ho va fer, i en tres despatxos, que van dels anys

---

desembre de 1923 (original mecanografiat). ASV, *Ibid., ff. 63-65*. Un dia després d'aquest despatx, el nunci informa el secretari d'Estat, que, arran de la visita d'Alfons XIII a Roma, li ha estat plantejat el cas de l'ensenyament en català en els seminaris de Catalunya. Despatx del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 30 de desembre de 1923. ASV, *Ibid., ff. 71-71v*.

6. Despatx número 830 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 20 de desembre 1922. ASV, *A.E.S, Spagna, 1922-1923, pos. 589, fasc. 2, f. 58.*

7. Primo de Rivera feia igualment pressions sobre la Santa Seu perquè intervingués en la Qüestió catalana. Així es pot veure en l'ampli dossier sobre el marquès de Magaz, ambaixador espanyol prop de la Santa Seu, i del mateix general Primo de Rivera: "*L'Ambasciatore di Spagna sul catalanismo. Nota del Sig. Primo di Rivera, Presidente del Consiglio dei Ministri, circa la questione catalana. 1928*": ASV, *A.E.S., Spagna, 589, 1928, fasc. 6, ff. 2-127.*

8. *Federico Tedeschini* (Antrodoco, diòcesi de Rieti, 12 d'octubre de 1873 – Roma, 2 de novembre de 1959). En 1900 passà al servei de la Secretaria d'Estat. Benet XV el nomenà substitut de la Secretaria d'Estat. El 31 de març de 1921 era ja nunci d'Espanya, i el 30 d'abril, arquebisbe de Lepant. Pius XI el creà cardenal en el consistori del 16 de desembre de 1935, però reservat *in pectore* fins al consistori del 18 de juny de 1936. Cárcel Ortí, *Íbid*., 236.

1927 al 1928, dirigits al secretari d'Estat, Pietro Gasparri,[9] oferia els resultats de la seva investigació, els quals seran decisius per tot el que seguirà sobre l'anomenada Qüestió catalana.[10]

Pietro Gasparri estava també informat del tema català per les versions que li'n donava el cardenal arquebisbe de Toledo, Pedro Segura Sáenz. El secretari d'Estat, a més, havia tingut converses amb l'ambaixador d'Espanya prop de la Santa Seu, el marquès de Magaz, el qual insistia en què Roma prengués les mesures necessàries sobre aquella situació originada a Catalunya. Així, el cardenal Gasparri comunicava al nunci, el 24 de febrer de 1928, que emprengués, per desig exprés del Papa, una visita apostòlica a totes les diòcesis catalanes i que en fes un informe que hauria de trametre després a Roma.[11]

Després de la visita, el nunci redactà, tal com li ho fou demanat, un amplíssim informe, el 22 de juny de 1928. Cárcel Ortí diu que és el més extens de la nunciatura de Tedeschini. Hem vist ja tant la minuta, com l'original d'aquest despatx número 3403, de Tedeschini al cardenal Gasparri.[12] Esperem poder publicar-lo sencer en el proper número de la nostra revista.

Hi ha encara una carta personal i molt reservada del nunci a Pius XI. El motiu de tanta reserva és perquè les solucions de Tedeschini per superar definitivament la Qüestió catalana li deurien semblar a ell mateix molt radicals. En definitiva, consistien a apli-

9. *Pietro Gasparri* (Ussita, Norcia, 5 de maig de 1852 – Roma, 18 de novembre de 1934), cardenal secretari d'Estat des del 13 d'octubre de 1914. Cessà en el càrrec per la mort de Benet XV, el 22 de gener de 1922, dimissionari el 7 de febrer de 1930. G. DE MARCHI, *Le Nunziature Apostoliche dal 1800 al 1956*, Roma 1957, p. 14.

10. Es tracta dels despatxos núm. 2887 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri, "*Cuestiones regionalistas*". Madrid, 5 de desembre de 1927: ASV, *Arch. Nunz. Madrid 833, ff. 5-7v*.; despatx núm. 3027, "*Enseñanza religiosa y catalanismo*". Madrid 8 de febrer de 1927: ASV, *Ibid*., *ff. 5-7v.*; despatx núm. 3016, "*Foment de Pietat Catalana*". Madrid, 30 de gener de 1928: ASV, *Ibid*., f. 52. Vegeu també CÁRCEL ORTÍ, *Ibid*., 255.

11. Carta personal del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini. Vaticano, 23 de març de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 1, f. 240.*

12. Despatx núm. 3403, del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (minuta autògrafa): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 836, ff. 31-317.* L'original, "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 2-217.* Encara que la data sia la del 22 de juny de 1928, Tedeschini encara l'estava passant en net el 17 de juliol.

car la vella tàctica romana del *promoveatur ut amoveatur* per solucionar una qüestió conflictiva. En aquest cas, es tractava de traslladar el cardenal Vidal i Barraquer a una altra diòcesi de categoria i també, l'abat de Montserrat a un altre monestir. La raó d'aquests canvis era per mor del catalanisme militant de tots dos personatges. L'excusa o motiu que hom podria donar a aquesta eventual decisió, seria la salut dels que haurien d'ésser remoguts. El cardenal arquebisbe de Tarragona estava malalt i era absent de la seva arxidiòcesi des feia més de vuit mesos, i l'abat Antoni M. Marcet patia des de feia tres anys d'una greu malaltia al cor:

> «*Esponenti, fautori e propulsori del movimento Catalanista, specialmente in ordine all'uso della lingua catalana, e non in ordine ad un uso qualsivoglia, sebbene in ordine ad un uso che imponga come ufficiale, che escluda perciò automaticamente la lingua Castigliana, fomentando con ciò l'amore a Catalogna non come a regione, ma come Nazione, sia pure federativa, e spegnendo per conseguenza l'amore alla Spagna, sono due personaggi, d'altronde virtuosi e in tante altre cose benemeriti, cioè l'Em.mo Signor Cardinale Arcivescovo di Tarragona e il Rvdo. Abate di Montserrat, io sarei dell'umile parere che questi, pur con ogni migliore trattamento, fossero rimpiazzati.*»[13]

II. LA VISITA APOSTÒLICA A CATALUNYA

La visita apostòlica de monsenyor Federico Tedeschini a Catalunya fou executada promptament i l'ocupà durant els mesos d'abril i maig de 1928.[14] Tota la documentació d'aquesta estada del nunci en terres

13. Despatx núm. 3425 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 15 de juliol de 1928 (minuta): ASV *Ibid., ff. 315-316v*. Cárcel Ortí, *Íbid*., 257.

14. Sense haver vist la documentació de què ara disposem, mossèn Bonet i Baltà féu ja un bon estudi de la visita de Tedeschini a Catalunya de 1928 i les seves conseqüències, en J. Bonet i Baltà, «L'Església catalana és perseguida per la dictadura de Primo de Rivera», dins: ID., *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Barcelona 1984, 319-381. Sobre el mateix tema ens hem de remetre necessàriament almenys a dos treballs més: R. Muntanyola, *Vidal i Barraquer cardenal de la pau*, Barcelona 1970, i J. M. Roig Rosich, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Publicacions Abadia de Montserrat, 1992, pp. 373-432.

catalanes és conservada en set voluminoses capses de l'Arxiu Secret Vaticà.[15]

L'itinerari fou proposat pel cardenal Francesc Vidal i Barraquer, arquebisbe de Tarragona. Començà per Barcelona, el 13 d'abril de 1928, i seguí després per les diòcesis de Vic, Girona, Solsona, Urgell, Lleida, Tarragona i Tortosa.[16] El 10 de maig ja era a Solsona i, abans del 7 de juny, a Madrid. Entre aquestes dues dates consagrà bisbe el doctor Huix, el 15 d'abril a Vic, i visità, quan ja era altra vegada a Barcelona, el monestir de Montserrat, els dies 26 i 27 del mateix mes, i totes les diòcesis de la Tarraconense. Foren en total, com ho diu el mateix visitador apostòlic, «*quaranti giorni di continuo movimento per Catalugna [sic]*».[17]

L'objecte formal de la visita, el comunica reservadament el nunci als bisbes de Catalunya i és la «Qüestió catalana». Vet aquí com l'explica el mateix monsenyor Tedeschini. Es tracta en definitiva:

15. Es tracta de les capses que van de la *833* a la *839*, que ja hem tingut ocasió de donar-los una llambregada, i on hi ha de tot, despatxos oficial, informes volguts i d'altres ni demanats, cartes de tota mena de gent, fulls volants, revistes, etc. Ultra el tema del catalanisme, n'hi ha encara d'altres com el nomenament del bisbe coadjutor de Barcelona, Josep Miralles i Sbert, l'acció separatista del clergat, el posterior trasllat de monsenyor Miralles a Mallorca, el Sínode Diocesà de Barcelona, el judici de qui fou bisbe d'aquesta diòcesi, Ramon Guillamet, sobre el regionalisme català i moltes altres qüestions, que anaven a parar sempre al camp del catalanisme, la qual, més tost, aixecava tothora suspicàcia. També hi surten els qualificats com «auxiliars eclesiàstics» –seguint la nomenclatura del doctor Carreras– de la Dictadura, com el bisbe Bilbao, de Tortosa. A. Manent, «Joan Bpta. Manyà, una consciència catalana»: *Serra d'Or*, agost 1973. I d'altres, Muñoz, de Vic, Vila y Martínez, de Girona, Irurita, de Lleida.

16. Aquest itinerari és el que proposà el cardenal Vidal i Barraquer al nunci, i és el que seguí, amb la variant que Tedeschini féu acabar el seu viatge a Tortosa, mentre que el cardenal li suggeria que fos a Tarragona. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al nunci Tedeschini. Sarrià, 10 d'abril de 1928 (original dactilografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 2, ff. 211-212*. El mateix delegat apostòlic especifica al secretari d'Estat com fou l'ordre del viatge a Catalunya: «*Barcellona, Vich, Barcellona di nuovo, Montserrat, Solsona, Urgel, Lérida, Tarragona, Tortosa. La Spagna ha definito questo viaggio come trionfale. E tale è stato veramente, senza la minore esagerazione dell'aggettivo*»: "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f.6.*

17. "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 108.*

> «*De poder recoger datos, y aclarar dudas, y luego informar a Su Santidad con el mayor conocimiento de causa que sea dable, sobre los puntos relacionados con la Religión y nuestra Santa Iglesia en la vulgarmente llamada cuestión catalana, señaladamente respecto del idioma empleado en la predicación y en la enseñanza del catecismo*.»[18]

En el mateix escrit en què anunciava als bisbes la seva visita, monsenyor Tedeschini els demanava igualment que li proporcionessin unes llistes amb els noms de personatges de llurs respectives diòcesis als quals els pogués sol·licitar informació sobre la «Qüestió catalana». Precisava el delegat pontifici que les persones assenyalades, les situés cada bisbe en una de les tres categories que el mateix nunci indicava; val a dir, la de «neutres» pel que fa al catalanisme, «inclinats a la solució catalana o catalanista» i als de tendència «anticatalanista».

Però la versió oficial del viatge del nunci hauria de ser una altra: la consagració de mans del mateix monsenyor Tedeschini del bisbe electe d'Eivissa, Salvi Huix –que moriria afusellat en 1936–[19] sense fer mai cap al·lusió al veritable fi de la visita.[20] D'aquesta manera fou anunciat, doncs, el motiu de la seva presència en terres catalanes durant la recepció que li fou oferta en el saló del tron del palau episcopal de Barcelona, a penes arribat a la Ciutat Comtal, el dia 13 d'abril de 1928.[21] Una prova del secretisme amb què, des de la cúria barcelonina, hom volia que es portés a terme l'estada del nunci a la capital de

18. Despatx n. 3165 del nunci Tedeschini al bisbe de Barcelona, Josep Miralles. Madrid, 6 d'abril de 1928. Hom el pot veure en forma d'al·legat adjunt a l'"Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 10, f. 123.* Vegeu aquest despatx reproduït en el nostre apèndix documental núm. 1.

19. *Salvi Huix i Miralpeix* (1877-1936), de l'Oratori de del Sant Felip Neri, de Barcelona, nomenat bisbe d'Eivissa en 1927, fou traslladat a Lleida en 1935. Animà la Federació de Joves Cristians de Catalunya.

20. El mateix Tedeschini suggereix al secretari d'Estat que l'ordenació episcopal de monsenyor Huix, que tindria lloc a Vic, fos el motiu formal de l'estada a Catalunya del representant del Papa. Despatx n. 3091 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 12 de març de 1928 (minuta dactilografiada): ASV, A.E.S., *Spagna,1928, pos. 589, fasc. 6, ff. 45-46v*.

21. Ho diu el *Diario de Barcelona*, del dissabte 14 d'abril de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 3, ff. 759-761*.

Catalunya és el fet que el Butlletí oficial eclesiàstic del Bisbat de Barcelona no fa cap esment de la vinguda del representant de la Santa Seu.

Amb tot, no fou pas un secret que es pogués mantenir gaire temps, o dit d'una altra manera, era natural que hom sospités que, més enllà de la consagració de monsenyor Huix, el nunci havia vingut per a altres afers. Ho sabia el mateix nunci[22] i els diaris no trigaren a fer-ne comentaris. *The Manchester Guardian*, en l'edició de Londres, del 18 d'abril de 1928, ja es referia a l'excusa donada per justificar el viatge de monsenyor Tedeschini a Catalunya; és a dir, la de l'ordenació de l'electe bisbe d'Eivissa.[23] Una altra publicació fou el periòdic *Patria*, que donà una notícia del seu corresponsal a Barcelona, Joan Muntaner, i que reproduí la *Gaceta de Cataluña* del 4 de maig de 1928, amb el títol «El Nunci de S.S. – Una serie de visites – La tranquilitat d'haver obrat bé».[24]

Les visites amb el nunci, a què es referia la *Gaceta de Cataluña*, eren preparades meticulosament mercès a les llistes de noms d'informadors de què acabem de parlar. Després de la selecció dels proposats a entrevistar-se amb monsenyor Tedeschini, als elegits els

22. De fet, Tedeschini diu al cardenal Gasparri que el veritable motiu de la seva visita a Catalunya el sabia tothom des del mes de març, i atribueix al doctor Lluís Carreras la divulgació d'aquesta missió secreta, tal com veurem en ocupar-nos d'aquest sacerdot com a informador de Tedeschini sobre la situació de Barcelona i de Catalunya en general durant la seva visita apostòlica. "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 5.*

23. Fou el marquès de Magaz, ambaixador espanyol prop de la Santa Seu, qui envià al nunci la traducció castellana de l'article «*Spanish Dictator and Vatican*», aparegut en *The Manchester Guardian*, edició de Londres n. 25471, del 18 d'abril de 1928. L'article esmentat deia entre altres coses: «*Para evitar públicos comentarios, y que todo este «affaire» se ha llevado con el mayor secreto posible, la consagración del nuevo obispo de Vic ha sido la excusa dada para justificar el viaje del Nuncio a España*». Carta del marquès de Magaz al nunci Tedeschini. Roma, 15 de juliol de 1928: ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc.7, ff. 110-110v.* Sobre el diari *The Manchester Guardian* en parla també F. Badia i Batalla, *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940)*, Abadia de Montserrat, 2007, 46-47.

24. «El nunci de S.S. – una serie de visites – la tranquilitat d'haver obrat bé». Diari *Patria*, recollit en *Gaceta de Cataluña* del 4 de maig de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc.3, f. 758.* Vegeu l'apèndix documental núm. 2.

era demanat el jurament de guardar el «secret més absolut» sobre les qüestions que els serien plantejades.[25]

Els informadors eren interrogats a partir d'un qüestionari elaborat per la mateixa Nunciatura, el qual tenia trenta preguntes,[26] encara que n'hi havia, però, de més reduïts.[27] El primer estava dividit en tres apartats: la predicació, l'ensenyament del catecisme en català i en castellà, els seminaris de la Tarraconense i l'abús de la religió amb fins partidistes. Caldrà tenir sempre en compte aquests divisions amb llurs continguts, perquè els qui s'entrevistaven amb el nunci seguien durant el col·loqui, de vegades punt per punt, altres sols les línies generals, aquest extens i meticulós formulari, a la base del qual hi ha sempre, com ja ho sabem, el tema de l'ús del català en la pastoral.

Acabada l'entrevista, als interlocutors convidats els era presa declaració del que havien dit durant la trobada. A aquest col·loqui, hi deuria assistir almenys algunes en algunes ocasions, el secretari de la visita apostòlica, el redemptorista basc, Victoriano Pérez de Gamarra, que era l'encarregat de prendre les esmentades declaracions, de ferles passar en net i de rubricar-les ell mateix. Hem trobat aquestes declaracions preses pel pare Gamarra i les fem servir com una de les fonts d'aquest treball.[28]

Tanmateix sorgiren problemes amb el secretari. El visitador apostòlic descobrí, així ho creia, que el pare Gamarra, en ser «biscaitarrista», simpatitzava amb els catalanistes.[29] És això el que

25. Heus ací un tros de la formula del jurament: «*Diré toda la verdad, sin ocultaciones, ni limitaciones o atenuantes, en cuanto el señor Nuncio me pregunte: y guardaré el secreto más absoluto con toda clase de personas acerca del hecho de esta interrogación*»: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, f. 369*.

26. "Qüestionari preparat pel nunci per a interrogar els seus informadors durant la seva visita a Catalunya" (text dactilografiat). Al·legat adjunt a l'"Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 10, ff. 125-126v.* Vegeu l'apèndix documental núm. 3.

27. "*Cuestionario de la predicación y enseñanza del catecismo en Cataluña*", amb vint-i-dues preguntes: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc. 3, ff. 648-650.*

28. "Declaracions preses pel pare Gamarra als cridats a informar el nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 1-91*.

29. Quan el nunci ja havia acabat la seva visita a Catalunya i la seva Relació final, se li presenta el superior dels redemptoristes, rector de l'Església Pontifícia de Madrid, pare Marcelino Gil, el 17 de juliol, per exposar-li que el pare Victoriano

monsenyor Tedeschini explica al secretari d'Estat en la relació final de la seva visita apostòlica i en concret l'abast del terme «*Bizcaitarrismo*»:

> *«Vostra Eminenza sa che anche nelle provincie Vascongade esiste il Bizcaitarrismo, che in alcuni è regionalismo, in altri è separatismo. Regionalisti o separatisti, molti dei Vascongati si sentono affini ai catalani, come, se non si rimedia per sempre e per tutti, domani potranno sentire tale affinità, e non mancano disgraziatamente indizi, i valenziani ed i galleghi, colla storia, gli usi e le lingue valenziana (quasi catalana) e gallega (quasi portoghese).*»

El capteniment regionalista o nacionalista del pare Gamarra, «religiós cultíssim, que coneix la nostra literatura i llegeix correctament en català, i sap de memòria alguns versos d'En Verdaguer»,[30] com diu el diari *Patria*, és el que fa dir al visitador, que aquest religiós, a qui el mateix nunci havia pensat fins i tot de fer-lo bisbe, és un «traïdor»:

> *«Si è posto dalla parte dei catalani, e nello scrivere gli atti delle deposizioni dei testi, ha commesso, a mio parere, un tradimento, omettendo particolari o il colorito di qualche cosa o per lo meno smorzando la vivezza delle deposizioni contrarie, e all'opposto ricalcando e favorendo con ogni dettaglio, le deposizioni favorevoli ai catalanisti.»*[31]

Pérez de Gamarra tenia idees nacionalistes basques i el seu germà redemptorista, destinat a Veneçuela, també. Tedeschini l'increpa dient que això li ho hauria d'haver dit el dia 12 d'abril, és a dir, abans d'emprendre la visita. El pare rector, fa constar el representant de la Santa Seu, «*non ha saputo che rispondere. Pazienza!*»: "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 108.*

30. «El nunci de S.S. – una serie de visites – la tranquilitat d'haver obrat bé». Diari *Patria*, recollit en *Gaceta de Cataluña* del 4 de maig de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc.3, f. 758.* apèndix documental núm. 2.

31. Traïció del secretari de la visita apostòlica, segons el mateix monsenyor Tedeschini. "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de

De resultes d'aquest episodi amb el seu secretari, el visitador apostòlic decidí de prendre ell mateix uns apunts, que són els que n'hem dit "Notes del nunci Tedeschini. Visita apostòlica a Barcelona", tots escrits a mà i molt difícils d'entendre.[32] Aquests apunts més les ja esmentades "Declaracions preses pel pare Gamarra als cridats a informar el nunci" constitueixen sens dubte un aspecte interessant, i desconegut fins ara, de la visita de Tedeschini.

III. LA VISITA APOSTÒLICA A BARCELONA

La visita apostòlica de monsenyor Tedeschini a Barcelona fou comunicada pel nunci al bisbe d'aquesta diòcesi, doctor Josep Miralles,[33] en una carta escrita a primers d'abril de 1928. En aquesta mateixa lletra li demanava noms de persones de diverses sensibilitats culturals i polítiques perquè el poguessin informar respecte a l'anomenada Qüestió catalana.[34] I així ho féu el Bisbe.[35] En la resposta

1928: ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 107-108*(original). Vegeu l'apèndix documental núm. 4.

32. No hem pretès en el nostre treball de transcriure totes les notes que prenia el nunci durant les entrevistes amb els qui cridà a parlar amb ell. De tota manera, n'hem recollit força. «Notes del nunci Tedeschini. Visita apostòlica a Barcelona»: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 141-142v., 150-153v., 167-171v., 200*.

33. *Josep Miralles i Sbert* (Palma de Mallorca 1860 – Mallorca 1947) fou bisbe de Lleida (1914-1925), administrador apostòlic d'aquest bisbat (1925-1927), coadjutor del bisbe Ramon Guillamet i Coma, de Barcelona, i bisbe residencial d'aquesta mateixa diòcesi (1926-1929). En aquest període estigué enfrontat amb el capità general d'aquella plaça, Emilio Barrera, per la seva captinença benvolent envers la llengua i la cultura catalanes. En 1929 celebrà un sínode diocesà, que no fou aprovat per la Santa Seu per les disposicions que contenia sobre l'ús del català. Fou traslladat a Mallorca en 1929. J. MASSOT I MUNTANER, *El bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991. Sobre la promoció de Miralles a Lleida i Barcelona i el seu posterior trasllat a Mallorca, a proposta de Tedeschini, ens hem de remetre a l'article de pròxima aparició, en 2009, en *AnalTar*, de CÁRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la monarquía (1922-1931). Primera parte: Cuestiones generales y nombramientos conflictivos».

34. «*Excelentísimo Señor: Me honro en comunicar a V. E. que por orden y disposición de Su Santidad el Papa Pío XI, muy en breve tendré que girar una visita a cada una de las diócesis de Cataluña, a fin de poder recoger datos, y aclarar dudas, y luego informar a Su Santidad con el mayor conocimiento de causa que sea dable,*

al nunci, el doctor Miralles li assegurava que el forniria de moltes més dades i informes, «*acaso no superados por ninguna otra diócesis de esta provincia eclesiástica*».[36] Efectivament, així ho portà a la pràctica durant l'estada a Barcelona del representant del Papa.

Abans, però, de 1928 el bisbe Miralles ja havia fet arribar a Nunciatura, a requesta del mateix Tedeschini, molta documentació sobre la Qüestió catalana. El nunci la lliurà després a Secretaria d'Estat.[37]

En el mateix report que Tedeschini adreça al cardenal Gasparri, el 5 de desembre de 1927, i amb què acompanya quinze documents que li havien estat tramesos per Miralles, el nunci parla així de l'ordinari de Barcelona:

> *«Mi sono rivolto al Prelato che della questione fosse non solo conoscitore, ma la vivesse quotidianamente, e desse prove di serietà nel risolverla: il Vescovo di Barcellona; la cui*

---

sobre los puntos relacionados con la Religión y nuestra Santa Iglesia en la vulgarmente llamada cuestión catalana, señaladamente respecto del idioma empleado en la predicación y en la enseñanza del catecismo.

Deseoso de cumplir esta misión con la elevación de miras sobrenaturales que a mi cargo no menos que a mis deseos corresponden, me es grato dirigirme a V. E. en la plena seguridad de hallar en ella un auxiliar de mi delicadísima misión, a la que valioso y fiel, por lo que se refiere a la diócesis que V. E. tan dignamente gobierna. Y como para llegar a una información por todos conceptos completa e imparcial, yo necesito saber cuáles sean las persones que mejor informadas de la situación en los opuestos sentidos». Despatx n. 3165 del nunci Tedeschini al bisbe de Barcelona, Josep Miralles. Madrid, 6 d'abril de 1928. Al·legat a l'"Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 10, ff. 123-124*.

Diguem ací que el bisbe Miralles ja estava assabentat pel general Primo de Rivera de la vinguda del nunci a Barcelona, abans que en rebés la comunicació oficial. Tractarem d'aixo en presentar el doctor Lluís Carreras com a informador del nunci en la seva visita a Catalunya.

35. De les llistes del doctor Miralles, en parlem en el nostre apartat "Entrevistes".

36. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 8 d'abril de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 219*. Vegeu apèndix documental núm. 40.

37. Informes sobre la Qüestió catalana lliurats al nunci Tedeschini pel bisbe Miralles. Any 1927. Despatx número 2887 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 5 de desembre 1927: ASV, *A.E.S., Spagna, 1927, pos, 589, fasc. 5, ff. 20-68*, (original dactilografiat). Vegeu el nostre apèndix documental núm. 5.

competenza e saggezza sono pari all'affetto che ha per la Chiesa, e alla devozione che egli professa in grado sommo e indivisibile verso la grande Patria spagnuola.»[38]

Aquests elogis aviat s'haurien de convertir en un judici quasi de desqualificació de la persona del doctor Miralles. Ho veurem més endavant. En fi, tota la documentació de què parlàvem, que anava de Madrid a Roma, ja podem suposar que responia al zel de la investigació que estava fent el nunci sobre la Qüestió catalana, que desembocaria, com ja ho sabem, en la visita apostòlica a Catalunya.

El bisbe de Barcelona féu, doncs, a mans de monsenyor Tresdechini, en 1927, quinze documents, que foren tramesos a Roma.[39] Deu d'aquest mateixos escrits els tornarà a lliurar Miralles a Tedeschini, en 1928, quan aquest passi la visita apostòlica a Barcelona. L'entera desena d'aquests documents, i d'altres, diem nosaltres, eren obra del doctor Lluís Carreras i tots cercaven de salvar la pastoral en llengua catalana. [40]

Monsenyor Tedeschini arribà a Barcelona el dia 13 d'abril de 1928.[41] La rebuda de la ciutat al representant del Papa fou entusiàstica.

38. Despatx n. 2887 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 5 de desembre de 1927 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Ibid., ff. 22-23v*.

39. La lletra original del bisbe Miralles al nunci Tedeschini, Barcelona, 27 de novembre de 1927, es troba en l'ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 1, ff. 12-17v*. Amb aquesta carta hi adjuntava diversos apèndixs, (*ff. 18-39*), que són també en la capsa *384*; és a dir, els documents de la capsa *833* són els originals, les còpies dels quals van a Roma, i en la capsa *834* hi ha aquests documents i d'altres, que Miralles lliura a Tedeschini, quan aquest es trobava a Barcelona per a la visita apostòlica. En la capsa *833*, doncs, hi ha: una Nota del prefecte d'estudis del Seminari de Barcelona, *Apéndice VI*, unes altres notes Sobre la predicació en català, *Apéndice VII* (comença amb els mots «*Jesucristo*»), uns punts de la Conferència eclesiàstica dels bisbes de la Tarraconense, del 10-12 de gener de 1923, *Apéndice VIII*, un nota sobre la Colecta *«Et famulos», Apéndice IX*, i uns altres punt de la *Conferencias de los prelados de esta provincia, Apéndice X*.

40. En parlarem quan tractem de l'entrevista del bisbe Miralles amb Tedeschini.

41. Així ho anunciava *El Debate*, 12 d'abril 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 3, f. 757*. En la portada d'aquest mateix diari hi ha dues fotografies del nunci: una, de la seva arribada a l'estació de França i una segona fou presa quan ja es trobava en el saló del tron del palau episcopal. *El Debate*, 14 d'abril 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 3, f. 759*. La crònica, «*El nuncio de Su Santidad en Barcelona*», explica que primer parà, a Barcelona, al baixador del carrer Aragó, on ja hi havia esperant-lo el Bisbe i les autoritats eclesiàstiques, civils i militars, el

Al palau episcopal, en què havien estat finalitzades les obres de restauració fent coincidir l'acabament amb la visita del nunci, això és la reforma de l'escalinata que dóna accés al pis principal, amb les pintures neoromàniques del seu replà, li fou oferta una solemne recepció amb milers de persones. Hi era també present el bisbe de la Diòcesi de León, de Mèxic, monsenyor Emeterio Valverde, que passava pel tràngol de la persecució religiosa que el president Calles havia mogut en aquell país. [42] Així ho expressa el mateix Tedeschini:

> «*La stazione di Barcellona era invasa da tutte le rappresentazione religiose, ecclesiastiche, sociali di Barcellona. Le autorità civili, in Ispagna sempre cortesissime verso la Santa Sede, si erano associate all'omaggio. Subito dopo ci recammo al Palazzo vescovile, i cui lavori di restauro, splendidi e sommamente artistici, erano stati condotti sollecitamente a termine per la circostanza; e colà ebbe luogo alle 11 un solenne ricevimento, al quale presero parte migliaia di persone, oltreché de quella immensa e meravigliosa città, ance dei varii centri, pur assai lontani, della diocesi; tutti portanti la rappresentanza e l'ossequio delle più svariate e più numerose istituzioni che immaginare si possano. Adesione alla Santa sede, amore al Papa, fedeltà alla Religione, obbedienza assoluta a quanto la Chiesa disponga, simpatia per i perseguitati del Messico. Rappresentati in quella adunanza da Mgr. Emeterio Valverde, Vescovo di León* [...]»[43]

---

rector i el clergat de la Parròquia de la Puríssima Concepció, ja que el baixador es trobava en els límits de la seva demarcació parroquial: ASV, *Ibid., f. 760v.* Després van plegats a l'estació França. En el transcurs de la recepció al saló del tron del palau del bisbe, el nunci ja donà l'excusa o raó del seu viatge anunciant que es dirigia a Vic per a la consagració episcopal del pare Huix.

El capità general i el governador civil, Barrera i Milans del Bosch, no complimentaren el nunci al matí, sinó que ho feren a la tarda per la raó d'haver anat a presidir l'arribada d'aigües a Premià de Mar.

42. *Plutarco Elías Calles* (1877-1945), president de la República Mexicana (1924-1928), que desencadenà en el seu país la persecució religiosa més gran del cristianisme.

43. "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 10, f. 6.*

A la Ciutat Comtal, presidí almenys la Missa del dia de sant Jordi, a la capella de l'antic palau de la Generalitat de Catalunya, amb la inauguració del pont neogòtic que uneix aquest edifici amb la Casa dels Canonges[44] i la sessió inicial de la Setmana Diocesana de la Joventut Catòlica femenina de Barcelona.[45]

L'ambient cultural i eclesiàstic que es trobà el nunci a Catalunya era ambigu. Per una banda hi havia una embranzida del moviment catalanista i de l'altra es donava una innegable repressió per part de la Dictadura militar envers els caps de brot dels qui defensaven la llengua en la pastoral catalana. Esmentem-ne, entre el clergat, els caputxins del convent de l'Ajuda, de Barcelona, de mossèn Joan Fuster i Cuyàs, de Girona, del pare Bartomeu Barceló i Tortella,[46] del jesuïta Ramon M. Bolòs i Vayreda, igualment de Girona,[47] del també jesuïta Josep M. Pijoan i Cendra, de Tarragona, de mossèn Pau Queralt i Gaya, de Montblanc i el doctor Cebrià Montserrat i Roig.[48]

Les prevencions, per no dir-ne prejudicis, de la Santa Seu, en concret del cardenal secretari d'Estat, eren molt grans envers els anomenats «catalanistes» pel mateix cardenal Gasparri. De fet, en encarregar a monsenyor Tedeschini que passés visita apostòlica a Catalunya, «*perché la questione della lingua catalana nella predicazione e nell'insegnamento del catechismo minaccia di farsi sempre più gravi*», ja l'adverteix que, al marquès de Magaz,

44. En el *Diario de Barcelona*, del dimarts 24 d'abril de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 3, f. 765*, hi ha una foto de la benedicció del pont que uneix la Diputació provincial amb la Casa dels Canonges. El dia de sant Jordi es va estrenar un magnífic relicari amb esmalts i pedres, donat a la capella del patró de cavalleria pel comte del Montseny. El nunci, per la seva banda, va regalar un preciós crucifix tallat en roure, «exquisida obra d'art». En la invitació de la Diputació al nunci per assistir als actes de la diada de sant Jordi, els organitzadors oblidaren de ratllar de la targeta la fórmula impresa de rigor: «*Traje chaqué y sombrero de copa*»: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, f. 226.*

45. Així ho demanen al visitador apostòlic la presidenta de la Junta Diocesana d'Acció Catòlica de la Dona i la presidenta de la Joventut Catòlica Femenina, Maria Tintoré. Carta de la marquesa de Villota de Sant Martí al nunci Tedeschini. Barcelona, 10 d'abril de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 2, f. 213*.

46. Del pare Barceló, en parlem en tractar més avall de les declaracions del seu provincial, Eugeni Comelles.

47. Del pare Bolòs, n' hi ha un dossier en l'ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 3, ff. 669-704*.

48. Ens remetem, per a una visió més àmplia, a Roig Rosich, *Vidal i Barraquer* 391-395.

l'ambaixador d'Espanya prop de la Santa Seu, li fa por que els catalanistes enganyin el mateix nunci presentant-se molt fidels a Roma, però que, en el fons, es mantinguin incommovibles en llur posició, o com ho expressa també Gasparri a Tedeschini, Magaz «*teme che i catalanisti vi circonderanno in modo da farvi vedere lucciole per lanterne a loro favore*».[49] Igualment, el Govern espanyol posava en guàrdia la Santa Seu davant dels catalanistes, com ho assegurava el secretari d'Estat al nunci, en la imminència de la visita apostòlica a les terres catalanes: «*La prevengo poiché in Catalogna, a quanto mi è stato assicurato, molte persone, che pur conoscendo il castigliano, non rispondo se non vengono interrogati in catalano*».[50]

No tot eren prejudicis o prevencions de la Santa Seu o del Govern espanyol envers els «catalanistes». En tenia també Tedeschini i els tingué fins al final de tot, fins a l'hora d'enviar a Secretaria d'Estat la seva «*Inchiesta*», és a saber, el resultat de la seva visita a Catalunya. Ens n'adonarem de seguida, en transcriure algunes paraules manllevades de la relació final de visita. És la primera vegada que veuen la llum pública aquests mots del Tedeschini i en què parla de si mateix:

> *«Alla visita del Nunzio, per uno scopo che tutti in Catalogna dal mese di marzo conoscevano, perché appreso da Roma e divulgato subito da certi catalani mandati colà per interessare la Curia alla grande questione, Catalogna intera, e Barcellona in prima linea, vollero dare la più alta importanza; ed allo scopo che il Nunzio e la Santa Sede vedessero che Catalogna é profondamente cattolica e più che altre mai addetta alla Santa Sede, e che le sue aspirazioni sull'uso delle lingua nella predicazione e nel catechismo sono l'anelo e il bisogno naturale delle masse e nulla tolgono al più puro sentimento cattolico ed al più genuino ossequio verso la Santa Sede, organizzarono un vero spiegamento di forze ed una vera rivista di persone e di valori, nelle quali fosse in egual misura contenuto l'omaggio per una parte e la dimostrazione, per l'altra.»*[51]

49. Carta personal del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini. Vaticano, 13 de març de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, f. 240*.

50. Despatx n. 686/28 del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini. Vaticà, 14 de març de 1928: ASV, *Ibid., f. 245*.

51. "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 5*.

Quasi bé, doncs, sembla que monsenyor Tedeschini es malfiï dels mateixos catalans que tan bé l'acolliren durant la seva visita apostòlica, particularment a Barcelona. Es mostren, sí, molt devots de la Seu Apostòlica i del Sant Pare i palesen, d'aquesta manera, que aquests sincers sentiments no lleven pas res a llurs reivindicacions sobre la llengua i cultura que els són pròpies. Això és el que pensava el nunci i aquest pensament no l'abandonà pas com tindrem ocasió de comprovar-ho.

Però, també Federico Tedeschini no deixa de reconèixer la sinceritat emocionada d'aquells sentiments dels barcelonins envers el successor de sant Pere i la mateixa fe catòlica que nunci i fidels barregen llurs sentiments. No oculta, doncs, monsenyor Tedeschini al cardenal secretari d'Estat la commoció que experimentà aquells dies:

> *«Io abbia sofferto, sia per la commozione chi mi invadeva ad ogni passo dinnanzi a spettacoli che strappavano le lacrime, sia per la tensione della ininterrotta rappresentanza di un Potere di cui solo qui in Ispagna credo si possa misurare la grandezza prendendo per misura il pregio in cui lo tiene il popolo».*[52]

Ja al final del seu informe, el visitador apostòlic diu tanmateix que hom no pot fiar-se dels catalanistes, «acusats», encara que tampoc, així ho creu també Tedeschini, dels «anticatalanismes ingenus». Aquestes observacions ens serviran d'introducció a l'apartat següent, el qual dedicarem a les entrevistes que mantingué amb el Bisbe i altres personalitats de l'àmbit catòlic per interrogar-los, precisament, sobre la «*Questione catalana*» en relació a l'acció pastoral de l'Església a Barcelona:

> *«Nel corso e nelle relazioni dell'inchiesta a chi bisogna credere? Non si può credere ai catalanisti, perché essi, come accusati, negano tutto; ed inoltre accecati dalla passione, dalla propaganda politica e dall'amor proprio, regionale per lo meno, tutto dirigono alla loro conosciuta finalità politica.*
>
> *Non si può credere agli ingenui, che io ho visto essere infiniti come il numero degli stolti; agli ingenui, persino del bando opposto, i quali non vedono quello che salta alla vista.*

52. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 6-7.*

Si deve credere ai pochi equilibrati, imparziali, sereni e pensanti, che io ho potuto rintracciare qua e là, e dei quali faccio fede e rispondo. Imperroché ben comprenderà la Santa Sede che io nella mia inchiesta non mi sono limitato a far il contrario del grammofono, cioè a sentire: io ho esaminato e studiato i luoghi, le persone, le circostanze, l'ambiente, l'insieme, i precedenti e la finalità, e mi sono fatto un concetto, il quale potrà, sì, essere errato, ma è sincero, coscienzioso e per quanto sta in me meditato».[53]

IV. LES ENTREVISTES

Ja hem dit al començament d'aquestes pàgines, que el nunci, en iniciar la seva visita apostòlica a Barcelona, es procurà noms de persones que el poguessin informar de la realitat de la vida de l'Església d'allí.[54] Sabem que disposà almenys de sis fonts: dues procedien dels metropolitans de Toledo i de Tarragona, els cardenals Segura[55] i Vidal i Barraquer;[56] una tercera, del bisbe de Barcelona, Josep Miralles;[57] la quarta del capità general Emilio Barrera, i del governador civil, Joaquim Milans del Bosch,[58] la cinquena n'era una altra del general

53. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 106v.*

54. Recordem com Tedeschini demanà llistes als bisbes catalans –i també a altres clergues i seglars– amb els noms d'eventuals informadors i els prelats havien d'agrupar-los, segons el que els sol·licitava el nunci, de la següent manera: «*favorevoli al Catalanismo*», «*contrari al catalanismo*» i «*quelli che sono reputati sereni ed imparziali*». Despatx n. 3043 (?) del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri (minuta). Madrid, 22 de juny de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 836, ff. 316-317*. Vegeu CÁRCEL ORTÍ, *Íbid*., 27.

55. "Llista del cardenal Segura amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini", Any 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc.3, f. 642*. Apèndix documental núm. 38.

56. "Llista del cardenal Vidal i Barraquer amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini", Any 1928: ASV, *Ibid*., *ff. 644-645*, (original autògraf). Apèndix documental núm. 39.

57. "Llistes del bisbe Miralles amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini", Any 1928: ASV *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc.1, ff. 154-156v*. (original atògraf). Apèndix documental núm. 40, document 2.

58. "Llista dels generals Barrera i Milans del Bosch amb els nom de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini. 13 d'abril de 1928": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 109-109v.* Apèndix documental núm. 41.

Barrera;[59] i la sisena del doctor Lluís Carreras.[60] Les farem servir ja ara, però en parlarem més detingudament cap al final d'aquest escrit.

La llista del doctor Miralles és la que, seguint les orientacions del nunci, determina millor el capteniment respecte al catalanisme dels qui recomana. Així ofereix tres llistes amb els noms d'eclesiàstics i seglars, agrupats, segons llurs opinions catalanistes, en «neutres o imparcials», «catalanistes o inclinats envers el catalanisme» i «inclinats cap a la solució «anticatalanista».

En total, com ho diu el mateix monsenyor Tedeschini al cardenal secretari d'Estat en el report final de la seva visita apostòlica, s'entrevistà solament a Barcelona amb setanta-sis persones, «*delle più eminenti nel campo catalanista, nel campo avverso e nella sfera che fortunatamente non manca, di persone moderate, serene ed imparziali*».[61]

No sabem exactament amb quin ordre foren cridats els interlocutors del nunci. Les Notes de monsenyor Tedeschini o del pare Gamarra no coincideixen en aquest punt. Per la nostra banda, adoptem el criteri de guiar-nos prioritàriament per l'ordre seguit en els apunts del visitador apostòlic.

Pau de Castelló d'Empúries, caputxí

Sabem que, el 24 de maig de 1928, el pare Pau de Castelló d'Empúries,[62] guardià del convent dels caputxins de Pompeia, i que

59. "*Lista del general Barrera de personalidades que podría oir el señor nuncio acerca de la información que está realizando. Barcelona, 23 d'abril de 1928*": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 108-108v.* Vegeu l'apèndix documental núm. 42, document 2.

60. "Llista del doctor Lluís Carreras amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini. Any 1928": ASV, *Ibid., ff. 134-136.* Vegeu el nostre apèndix documental núm. 43.

61. "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 7.*

62. Del Pare Pau de Castelló, i també de la seva gelosia per les activitats del pare Miquel d'Esplugues, en fa esment V. Serra de Manresa, *La Província de framenors caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la guerra civil (1900-1936)*, Barcelona 2000, p. 344. Aquí mateix hom trobarà el consistent subapartat «Impacte de la dictadura de Primo de Rivera», pp. 338-355.

fou recomanat pel general Barrera, tingué entrevista amb el nunci. El frare surt també en la llista dels «*neutros o imparciales*» que presentà al nunci el bisbe Miralles.[63]

En l'Informe final de la visita apostòlica, monsenyor Tedeschini manifestarà la seva opinió sobre els caputxins catalans –sobre els quals els «*furbi*» catalans cridats a declarar no en volien dir res– i sobre el pare Pau de Castelló, a qui elogia:

> *«I padri cappuccini sono stati i religiosi* unanimemente*, con assoluta unanimità, denunziatimi come catalanisti! Ma quando si veniva a fatti concreti, tutti dicevano di ignorarli. Solo citavano quel Padre che si rifiutò di predicare in castigliano nella cattedrale di Barcellona* [Frederic de Berga] *e il padre Miguel de Esplugas, per le sue relazioni coi catalanisti e pel suo libro* El ideal de la Merced. *Alfine però trovai chi li conoscesse a fondo: il padre Paolo da Castellon, guardiano di quello stesso convento che è il più mostrato a dito: quello di Pompei in Barcellona».*[64]

El pare Pau de Castelló, en la seva entrevista amb Tedeschini, es refereix primer als seus germans en religió: Miquel d'Esplugues i Rupert de Manresa, els quals conceptua com a catalanistes,[65] amb tracte d'amistat i polític amb Cambó, Prat de la Riba, Puig i Cadafalch,[66]

63. En realitat surt al final del primer llistat del bisbe Miralles. Hi apareix escrit de la pròpia mà del nunci: «*guardiano di Pompeia*».

64. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): *ASV, A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 84.* Dels caputxins, el nunci en parla amb una certa extensió en *Ibid., ff, 84-86v*.

65. D'aquests dos frares, el nunci emetrà aquest judici: «*Il Padre Michele è più prudente; di questa prudenza non tiene nulla il Padre Ruperto.*» "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 85v.* El judici de Tedeschini sobre aquest darrer és molt fort: «*Il Padre Ruperto è un povero perturbato: nella sua gioventù stette nel manicomio di Ciempozuelos. Tiene ingegno: e non si distinse tanto nella propaganda esterna e pubblica [del catalanismo] quanto nella privata, come consigliere di queste cose a Religiosi e secolari e più a secolari che a Religiosi.*»: ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 85.*

66. En uns "*Apuntes sobre Prat de la Riba y Puig y Cadafalch*" el nunci té aquests personatges per catalanistes i separatistes, «*non vi è dubbio*»: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, f. 435.*

Ventosa i Calvell,[67] i Coronel Márquez. Amb alguns d'aquests personatges, els pares Miquel i Rupert tenien reunions amb les Juntes de Defensa, de caràcter catalanista, al convent de Pompeia. El superior assenyala també els pares Antoni M. de Barcelona i Evangelista de Montagut com a separatistes.[68]

Sortiren altres assumptes com el dels periòdics que eren llegits en alguns convents caputxins de Catalunya, com al de l'Ajuda i al de les Borges Blanques,[69] i el de la predicació, la qual es feia majoritàriament en català, però hom atenia també els fidels de llengua castellana. En oratòria sagrada excel·lia el pare Antoni M. de Barcelona.[70] El nunci en l'informe final de la visita a Catalunya dirà que aquest religiós s'ha distingit per imprudent, segons les notícies que li donà el reverend Ventura Vives, com ho veurem més avall.[71]

Entrant a poc a poc en qüestions més internes de l'Orde a Catalunya, el superior de Barcelona creia que seria bo d'allunyar els pares Rupert de Manresa i Miquel d'Esplugues del tracte amb els joves estudiants caputxins, per llur influx catalanista. Seria també convenient de traslladar fora de la Ciutat Comtal el pare Rupert, això seria oportú tant per als caputxins com per a Barcelona.[72]

La conversa derivà després més en concret cap al pare Miquel

67. *Joan Ventosa i Calvell* fou ministre i pertanyia a la Lliga. Es manifestà contra la dictadura de Primo de Rivera.

68. Això mateix repetirà el nunci en el seu "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 84v.*

69. Eren *La Publicitat* i *Revista d'Estudis Franciscans*, en què escrivien també alguns frares.

70. D'aquest pare, el guardià de Pompeia en féu alguns comentaris molt privats: que fou denunciat al Bisbat de Barcelona: «*Por temperamento da también, desgraciadamente fundamento a las acusaciones. Es muy sanguíneo,* y *tiene el defecto de la bebida. La Orden ha llegado a prohibirle predicar por una temporada, y se le ha quitado todo contacto de los jóvenes por estas imprudencias. Tenía conversación muy basta, y a veces muy degradante para el Rey, para los Gobernantes y para España*». Del pare Evangelista de Montagut, el pare guardià en diu, segons el que recull Tedeschini: «*Al P. Evangelista por lo mismo se le ha quitado de la educación y trato con los jóvenes*». "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 142*.

71. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 84v.*

72. També diu, que: «*el P. Ruperto está algo perturbado* […] *El P. Miguel es más prudente: el P. Ruperto no tiene nada de esta prudencia*». "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 142v*.

d'Esplugues, sobre la seva amistat amb el doctor Lluís Carreras i sobre el llibre del pare Miquel, *L'ideal de la Mercè*, compendi, per a alguns, de catalanisme exacerbat.[73]

En fi, la situació dels frares a Catalunya era, a parer del pare Pau de Castelló, tan complexa que es feia necessària al seu albir una visita del seu general. Finalment, es referí a qüestions que veurem sortir sovint en aquestes pàgines: la pronúncia del llatí a la italiana i les casulles gòtiques, associades a una voluntat separatista, etc.

Sembla que fou amb motiu de l'entrevista amb el nunci, que el guardià de Pompeia lliurà a monsenyor Tedeschini una nota en què relata la seva entrevista amb el rei Alfons XIII, en la qual oferí a la reina Victòria Eugènia i la reina mare, Maria Cristina, la presidència honorària de l'Associació de Senyores, que havia de la seu a Pompeia, i sobre les preguntes que, durant l'audiència amb el monarca, li féu el Rei mateix respecte a la fama de «separatistes i catalanistes» que tenien els caputxins catalans. Les respostes del pare Pau de Castelló a Alfons XIII coincideixen molt amb les que donà al representant de la Santa Seu en la trobada de tots dos del dia 24 de maig de 1928[74] i s'avenen quasi bé del tot amb la declaració escrita que féu el mateix pare Pau de Castelló, en sortir d'aquesta entrevista amb el nunci; és a dir, les notes del nunci i la

73. Miquel d'Esplugues té dues lletres adreçades al nunci: «*Excmo. y muy venerado Sr. Nuncio: Si no me ordena lo contrario, pienso enviar a la Nunciatura, certificado y con la nota "Reservado y personal", el volumen que me pidió V. Excia. Rdma. Además, y en uso de su amable indicación, me permitiré adjuntar una visión complementaria del problema, objeto, estos días, de investigaciones tan delicadas y minuciosas.*» Carta del pare Miquel d'Esplugues al nunci Tedeschini. Sarrià-Barcelona, 25 d'abril de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 220* (original autògrafa). La segona, en paper de la Fundació Bíblica Catalana. Direcció, diu: «*Pues tenemos casa en Tarragona, me ha parecido preferible encargar al P. Superior que ponga en manos de V. Excia. Rdma. el paquete adjunto. Contiene, como podrá ver, el libro en cuestión y las notas consabidas. He dejado el libro sin encuadernar. Dada su índole, creo que no valía la pena. Deseando vivísimamente que su estancia en Cataluña le haya sido grata y que sea fecunda en bendiciones*». Carta de Miquel d'Esplugues a Tedeschini. Barcelona, 6 de maig de 1928: ASV, *Ibid*., 221. El que arribà a mans de Tedeschini, el 10 de juny de 1928, segons una nota interna de Nunciatura, fou *L'Ideal de la Mercè*: ASV, *Ibid., f. 321v*.

74. Nota sobre l'audiència del pare Pau de Castelló amb Alfons XIII. 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, 143-144v.*, (original autògraf). Apèndix documental núm. 6.

declaració espontàniament lliurada del pare Pau són de vegades literals.[75]

Mossèn Ramon Balcells i Masó

Un altre dels consultats pel nunci fou mossèn Ramon Balcells.[76] Aquest eclesiàstic figura, escrit de la mà de Tedeschini, en la primera llista que li entregà el bisbe Miralles, aquella que contenia els noms de persones «neutres» o «imparcials» respecte al fet catalanista. Sembla que fou rebut pel nunci el 26 de maig. De la conversa, el representant de la Santa Seu en tragué vuit folis de notes.[77] El nunci degué quedar tan impressionat de mossèn Balcells que el volgué fer bisbe.[78]

Tocaren el tema de la predicació en català en el centre de la ciutat –hi surt la Parròquia de la Puríssima Concepció–[79] i en les barriades industrials, de l'ensenyament del catecisme a les parròquies i a les escoles regides per religiosos, de la predicació en català a la catedral pel caputxí Frederic de Berga, el qual es negà a fer-ho en llengua castellana,[80] i del pare Pijoan per temes relacionats suposadament amb el catalanisme.

75. Declaració sobre l'audiència del pare Pau de Castelló amb el nunci Tedeschini. 1928: ASV, *Ibid., ff. 145-147v.* (original autògraf). Apèndix documental núm. 7.

76. Per alguna dada continguda en les notes de Tedeschini deduïm clarament que es tracta de mossèn *Ramon Balcells i Masó* (Barcelona 1882 – 1937), que fou ecònom de Santa Anna de Barcelona, consiliari de la Unión Diocesana de Mujeres de Acción Católica i també de la Juventud Femenina de Acción Católica.

77. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 150-153v*.

78. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 45v.*

79. *«En la Concepción, a las 7 van las sirvientas (E dice* –afegeix el nunci– *che las sirvientas son aragonesas!) En cambio a las 12 van sólo los que entienden el catalán. Y si el Obispo llama al párroco, y le urge que en otras haga la predicación parroquial en castellano, no lo haría.*» "Notes del nunci": ASV, *Ibid., f. 153*. Entre els papers de la visita apostòlica hi ha la portada i la contraportada del *Boletín del Centro de Cultura Social Popular de la Parroquia de la Concepción de Barcelona*, amb una fotografia del bisbe Miralles i una altra de la façana del temple parroquial que dóna al carrer Aragó, per on passava el tren. El nunci subratllà el títol i hi escriví del seu puny i lletra: «*In castigliano*». Es veu que això li causà bona impressió: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 2, ff. 291-291v*.

80. Del pare Frederic de Berga hi ha alguna notícia seva en el context de

No ja sobre la predicació en català, sinó sobre l'ús d'aquesta llengua en les organitzacions d'apostolat catòlic es veu que en tractaren també el nunci i mossèn Balcells. En efecte, monsenyor Tedeschini, en l'informe final de la seva visita apostòlica, es plany que l'Acció Catòlica catalana no empri «*la sola lingua* ufficiale, *che esiste in Ispagna, cioè il castigliano*». L'excepció a aquest costum generalitzat a Catalunya, fa observar el nunci al secretari d'Estat, és la Junta d'Acció Catòlica Femenina, de Barcelona, de la qual el director n'era precisament l'ecònom de Santa Anna, les activitats de la qual es feien en castellà. Així ho pogué comprovar el mateix representant del Papa en el congrés de la Joventut Catòlica Femenina, celebrat a la Ciutat Comtal el mes d'abril de 1928, i que presidí en nom del Sant Pare, i on «*tutto si fece in castigliano, meno un discorso in Catalano*».[81]

En la conversa amb el nunci, mossèn Balcells fou preguntat igualment sobre el Foment de Pietat Catalana. D'aquesta institució digué, que : «*Es muy buena pero demasiado extremista*».[82] De fet, el judici del mossèn és així de categòric, perquè ell mateix havia tingut una experiència no massa positiva amb la direcció d'aquest centre, quan volgué que li publiqués una novena de la Immaculada Concepció que el mateix Balcells havia compost en català i en castellà. El Foment sols es feia càrrec de la publicació en català, segons que ho diu el nunci, i d'aquesta manera hagué de cercar un altre editor que volgués donar a la llum pública en una edició bilingüe l'esmentada novena. El mateix va passar amb un catecisme que havia escrit també mossèn Balcells.[83]

Altres temes que tractà durant el seu encontre amb monsenyor Tedeschini foren sobre l'Obra dels Exercicis Parroquials, del pare Francesc de Paula Vallet i Arnau,[84] el monestir de Montserrat[85] i el

---

predicació en català durant la missió popular a la catedral de Barcelona, en 1917. R. Corts i Blay, *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà*. I. *Fons de la Nunciatura de Madrid (1899-1921)*, Barcelona 1991, nn. 551 i 609.

81. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 117v.*

82. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 151v*.

83. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S, Spagna, Ibid., 52v.*

84. Del pare Vallet diu que, a l'Obra d'Exercicis es fa quasi bé tot en català, excepte cantar l'himne eucarístic *Cantemos al amor de los amores*. "Notes del nunci":

Seminari de Barcelona, del qual, en temps del bisbe Ramon Guillamet i Coma (1920-1926), havien estat separats de llurs càtedres, per mor de fer política catalanista, els reverends Lluís Carreras, Gumersind Alabart i Manuel Mestres.[86]

Tot això sobre el Seminari Conciliar de Barcelona, monsenyor Tedeschini ho fa constar després en el seu Informe final:

> «*En las clases se leía el periódico (La Publicitat) y se hacían comentarios. Mgr. Guillamet, muy dolorido, preguntó a Balcells: qué hacer? Quitarlos, contestó Balcells; y los quitó; y todos le respetaron. Carreras ha quedado sin efectividad; y habiendo podido hacer mucho, efectivamente, no hace nada. Es un ególatra*».[87]

Balcells opina també, bastant lliurement, dels reverends Carles Cardó, Alfons M. Ribó, Josep M. Llovera, Joan Tusquets, Martí

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 152v*. Mossèn Balcells digué encara més coses sobre el pare Vallet, segons el que manifestà a Tedeschini al cardenal Gasparri en el seu report final. En recollim sols una, però n'hi ha més: «*È addiritura impazzito. Stà con l'idea di aver avuto rivelazioni; gli è apparso, dice, Nostro Signore*.» "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 62-62v.*

85. *«De Montserrat se ha hablado mucho de el con exageración»*. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 152v*.

86. A la pregunta de Tedeschini sobre el doctor Carreras, Balcells respon: «*¿Es muy significado separatista? Vamos, muy significado. Está muy pagado de si mismo. Ni hará nada concreto ni ordenado*», és «*un ególatra*». Alabart «*es raro*». "Notes del nunci": ASV, *Ibid., f. 152*.

Gumersind Alabart i Sans (1883-1929), professor de llatí al Seminari de Barcelona, membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, adscrit a la Parròquia de la Puríssima Concepció de Barcelona, escriví sobre el seminari barceloní i per a la Fundació Bíblica Catalana.

Manuel Mestres (1920), professor de filosofia al Seminari de Barcelona, té publicades obres en aquesta disciplina. Era també rector de la Parròquia de la Mare de Déu dels Àngels i director de la *«Fulla Dominical»*. Fou processat per catalanista sota la dictadura de Primo de Rivera.

Les opinions que tenia mossèn Balcells dels suara esmentats preveres barcelonins, les recollí Tedeschini en el seu "Informe final". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 70.*

87. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S, Spagna, Ibid., 70.*

Cagigós, Antoni Berenguer [88] i del bisbe Miralles.[89] Dels seglars emet judicis sobre Francesc Cambó, Josep Bertran i Musitu, i Ramon Albó.[90]

El visitador apostòlic informarà a la Santa Seu que mossèn Balcells li havia explicat com, en negar-se el caputxí Frederic de Berga a pronunciar el sermó de sant Eulàlia i els de la quaresma a la catedral de Barcelona, el bisbe Reig i Casanovas hagué de cridar a l'ecònom de Santa Anna perquè el prediqués en castellà, i així ho féu, encara que es veié «*insultato da tutti i giornali*».[91]

Un altre punt que conté l'informe final del nunci i que té a veure amb també amb les dades que li proporcionà mossèn Balcells és sobre el Congrés Litúrgic de Montserrat celebrat l'any 1915.

> «*Del Congresso liturgico che si celebrò nel 1915 in Montserrat, ecco quanto dice uno dei Parroci più serii di Barcellona stessa, il Parroco Balcells, proposto per Vescovo: "Il Congresso liturgico di Montserrat ebbe un sapore, sommamente, 1º Catalano, 2º di risorgimento liturgico esagerato. Le pianete gotiche prima si permisero, poi si proibirono; si fece di esse un simbolo di catalanismo e lo erano". Si proibirono, aggiungo io, nel successivo Congresso di Barcellona, dove in uno sguardo retrospettivo, si corresse l'errore passato. Ma in questo in questo Congresso di Barcellona, promosso dal Vescovo, poi Cardinale*

88. Cardó «*realmente catalanista, lo es y lo siente*»; Ribot, «*lo es de ideas, pero más equilibrado*»; Llovera «*es un esclavo de Carreras y participa de sus ideas, es de mucho talento pero desencuadernado, hace versos, traduce poetas griegos*»; Tusquets «*es un buen chico, le ensalzan demasiado, un poco catalanista sí, aficionado a escribir en catalán*»; Cagigós «*nada*»; Berenguer, juntament amb Prat de la Riba i Puig i Cadafalch, és «*en el fons separatista*». "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 152*.

89. «*El obispo es un poco precipitado en la resolución de las cosas. Tiene poca mesura. Hay en el clero un malestar grande. En un día hace 5 o 6 pueblos en visita pastoral y deja los pueblos más grandes [...] Hoy el Obispo es respetado pero no estimado y hay entre el clero una relación jurídica y no de compenetración. Despacha los asuntos, no resuelve, dice el Cardenal Primado*.» "Notes del nunci": ASV, *Ibid*., *f. 152v*.

90. El nunci, del que li diu Balcells, apunta: «*Cambó ha llevado delante su campaña catalanista y no lo cree separatista convencido*». Bertran i Musitu: «*nada entre las aguas. Ha figurado mucho en política catalanista*». Albó: «*Hace como todos los catalanistas. Nadie se fía de él*». Cambó: «*ayuda la Bíblia, pero prácticamente no cumple*». "Notes del nunci": ASV, *Spagna, Ibid*., *f. 152v-153*.

91. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S, Spagna, Ibid*.,*f. 29.*

Primate Reig, rimase memorabile l'attitudine dell'ostinato Abate di Montserrat, il quale quando si passò la domanda: Placet? Rispose di no, dinanzi a tutti.»[92]

El tema de les casulles neogòtiques apareix també en les Notes del nunci. Per acabar, Tedeschini treu un apunt sobre el clergat de Catalunya:

«*Al clero catalán no se le puede mandar, hay que ir con cuidado. Balcells cree que si el Papa les dice que si el pueblo castellano tiene igual derecho como el catalán a que se le hable en su lengua, y luego da las órdenes le obedecerán y no fríamente sino de corazón.*»[93]

Marquès de Foronda

Un altre dels qui fou consultat pel nunci va ser el marquès de Foronda.[94] El proposà el bisbe Miralles d'entre els qui tenia també per «anticatalanista» i també, els generals Barrera i Milans del Bosch. El nunci el tenia per «*ecuánime*».

Sabem que s'entrevistà personalment amb monsenyor Tedeschini, tanmateix, no hem sabut veure cap nota de la trobada. Però sí que hi ha una referència a aquest encontre en l'informe final de la visita apostòlica en què ens podem adonar com el nunci i el marquès parlaren sobre el bisbe de Barcelona, el doctor Miralles, en concret de la seva captinença de simpatia envers els catalanistes barcelonins, que contrastava amb la que mostrà quan era bisbe de Lleida, aleshores més aviat anticatalanista. Aquest canvi, explica el nunci al cardenal secretari d'Estat recollint l'opinió de Foronda, «*persona molto seria, è d'avviso che Monsignor Miralles, cogió miedo a los canónigos!*» I Tedeschini afegeix pel seu compte a aquest comentari sobre el prelat: «*Certo è da compatire*!»[95] Palesa doncs d'aquesta manera el poc apreci que sentia aleshores envers el Bisbe, un component que deu ser a la base de la iniciativa del nunci d'enviar-lo a Mallorca.

92. ASV, *A.E.S, Spagna, Ibid.,f. 45v.*

93. "Notes del nunci": ASV, *Ibid., f. 153v*.

94. El seu nom era *Mariano de Foronda y González-Bravo*, marquès de Foronda, que col·laborà amb la dictadura de Primo de Rivera.

95. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S, Spagna, Ibid., f. 91.*

On sí que trobem més dades sobre els contactes de monsenyor Tedeschini amb el de Foronda és en un escrit del marquès, "Informe sobre el catalanisme a Barcelona", datat el mes d'abril de 1928, que féu a mans del visitador apostòlic.[96] El marquès hi assenyala les institucions que van fent penetrar el catalanisme en la societat catalana: La Lliga Regionalista, l'Orfeó Català, l'Associació de la Música Catalana, el Barcelona Fútbol Club i, a un nivell encara més popular, els Pomells de Joventut, «*y como es natural no han dejado de procurar utilizar la religión para sus fines políticos de hostilidad a la unidad española*».[97] Dels Pomells de Joventut, el marquès diu, segons el nunci, que havien fet vots «*alla Madonna di Montserrat per la liberazione di Catalugna*».[98]

Ressegueix després algunes manifestacions d'això darrer; és a dir, de la instrumentalització de la religió per a finalitats polítiques, com els fets de Corpus de 1919, quan, el bisbe d'aleshores, Enric Reig i Casanova, en haver fet treure del campanar de la catedral la senyera catalana, provocà que els representants de la Diputació i de l'Ajuntament de Barcelona no assistissin a la processó d'aquella diada, encara que, al pas de la custòdia per davant dels respectius palaus, aquestes mateixes autoritats baixaren dels balcons, on es trobaven contemplant la processó, per retre agenollats honor al Santíssim Sagrament i, un cop hagué passat, hi tornaren. El cas degué interessar Tedeschini, fins a demanar, en ocasió de la visita que féu a Urgell, al bisbe d'aquesta diòcesi, Justí Guitart, que li enviés una narració d'aquells fets,[99] ja que, quan es produïren, el doctor Guitart era el vicari general de Barcelona. [100]

96. Marquès de Forodona, "Informe sobre el catalanisme a Barcelona". Abril de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, 159-162*, (original). Apèndix documental núm. 8.

97. Marquès de Foronda, «Informe sobre el catalanisme a Barcelona»: ASV, *Ibid., f. 159.* Vegeu l'apèndix documental núm. 8.

98. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, 40v.* Vegeu també l'Informe del marquès de Foronda en l'apèndix documental núm. 8.

99. Despatx n. 3308 del nunci Tedeschini al bisbe d'Urgell, Justí Guitart. Madrid, 16 de juny de 1928 (minuta): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, f. 465.* Als fets de Corpus i Guitart, s'hi refereix també Badia i Batalla, *El copríncep Mons. Justí Guitart*, p. 46.

100. Sobre aquesta qüestió, vegeu Corts i Blay, *Josep Puig i Cadafalch: un*

Una altra prova de la instrumentalització de la fe per motius polítics, segons el marquès de Foronda, fou el cas del sermó de Santa Eulàlia a la catedral de Barcelona, que el pare Rupert de Manresa es negà a predicar en castellà.[101] Uns altres exemples eren els «catalanistes» pare Pijoan, quan es presentà en un plegrinatge al Vaticà «*llevando en la solapa los colores de la bandera separatista*», o el rector de la Parròquia de Sant Martí del Clot, de Barcelona, (Rafael Mas i Gironella?) que no volgué fer el sermó en castellà davant de les autoritats,[102] i el cas del rector de la Colònia minera de Fígols, el qual no predicà als obrers al·legant que no entenien el castellà.[103] El resultat de tot això no podia ser sinó desolador per a l'autor de l'informe. El mateix marquès havia vist, deia, en la seu de l'Orfeó Català «*a sacerdotes jóvenes aplaudir frenéticos "Els Segadors", canto de odio a Castilla, que es considerado como himno separatista*».[104]

En el seu informe, Foronda rebla la contesta dels bisbes catalans, encapçalats pel cardenal Vidal i Barraquer, a les pretensions del poder públic de castellanitzar la pastoral de la Tarraconense. Hi ha hagut un apassionament per les dues bandes, afirma l'aristòcrata barceloní. Tanmateix, pel que fa a la quasi exclusió del castellà en la vida de l'Església, com li sembla, a Foronda, que així ho han decretat els bisbes catalans, el marquès no la pot justificar, ja que «*no puede existir divorcio entre el idioma oficial de una Nación Católica y la Religión misma*».[105]

---

polític catalanista i catòlic. Els fets de Corpus de 1919, Mataró 2002, també en *AnalTar* 75 (2002) 433-493. Carta del bisbe d'Urgell, Justí Guitart, al nunci Tedeschini. La Seu d'Urgell, 13 de juliol de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, f. 460* (original). Apèndix documental núm. 9.

101. És possible que el marquès de Foronda confongui el pare Rupert amb el pare Frederic de Berga.

102. Marquès de Foronda, "Informe sobre el catalanisme a Barcelona": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834 , fasc. 1, ff. 159-160* (original). Apèndix documental núm. 8.

103. «Informe sobre el catalanisme a Barcelona»: ASV, *Ibid., f. 162.* apèndix documental núm. 8.

104. ASV, *Ibid., f. 160*. Apèndix documental núm. 8.

105. ASV, *Ibid., f. 161*. Apèndix documental núm. 8.

Canonge Gabriel Auguet

El canonge penitencier de la catedral de Barcelona, Gabriel Auguet,[106] fou també consultat. El bisbe de Barcelona l'havia posat entre aquells informadors que ell tenia per partidaris de la solució «anticatalanista». El recomanà també el general Barrera. El mateix nunci anota de mà seva, referint-se a Auguet: «*anticatalanista*».

En la conversa que mantingué el canonge amb monsenyor Tedeschini hi sortí el record dels fets de Corpus de 1919. Primer de tot, el doctor Auguet aclareix al nunci la virulència que tenia aleshores el catalanisme entre el clergat, fins a l'extrem d'oposar-se a qui era el bisbe de Barcelona, Enric Reig i Casanova (1914-1920), certament d'una altra sensibilitat. Un exponent d'aquest desencontre fou, segons la interpretació d'Auguet, el Corpus de 1919:

> «*Al obispo Sr. Reig le hizo el clero sufrir un martirio por esta causa. Encarnizándose con él más de una vez los fomentadores de la lengua catalana y le insultaron. El disgusto que tuvo con motivo de la bandera catalana izada el día de Corpus en la catedral fue preparado por el clero. Fueron aquellos años los del periodo álgido del catalanismo*».[107]

Un altre assumpte que tractaren monsenyor Tedeschini i el doctor Auguet fou el del catalanisme al Seminari de Barcelona i, relacionat amb això, amb quina llengua hi eren impartides les classes en aquesta institució, on sí que era observada la normativa civil d'ensenyar en castellà a més del llatí. Vet aquí la declaració que el secretari de visita prengué al canonge penitencier:

106. *Gabriel Auguet i Roset* (1876-1943), canonge penitencier de la catedral de Barcelona, col·laborava en la redacció de *La Hoja Dominical*. S'interessà en l'estudi de la doctrina social de l'Església.

107. "Declaracions preses pel pare Gamarra als cridats a informar el nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 80-80v.* Uns mots molt semblants a la declaració d'Auguet feta a Gamarra són els que contenen les notes que prenia personalment Tedeschini durant l'entrevista amb el canonge: «*El cardenal Reig padeció un martirio, más por el clero que por los seglares. Se le pararon y le insultaron. Lo de la bandera del Corpus estaba preparado más por el clero que por seglares. Auguet fué testigo. Era el período álgido del catalanismo político*.» "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 176v*.

> «*En el Seminario se sembró el catalanismo y existe, aunque no tanto como antes, gracias al la actitud del obispo [Miralles]. El clero está inficionado. Le falta disciplina. El mal viene desde muchos años. Hubo profesores, como los doctores Carreras i Llovera, que "catalanizaban" y aún hacían separatismo. Del doctor Tusquets dice que no tiene experiencia sacerdotal ni ciencia eclesiástica. Cree que la experiencia le irá corrigiendo*». [108]

El canonge Auguet no s'està de dir amb sinceritat al visitador apostòlic, que: «*Ha oído quejas de molestias al clero por la autoridad civil*». Era quelcom que altres ho confirmaran també al nunci. Dels caputxins testimonia: «*Ha oído que los capuchinos se significaron como políticos*». Pel que fa al Foment de Pietat Catalana manifesta: «*En el "Foment" no comprende el calificativo de "pietat catalana"*».

El pare Gamarra apunta al final de les declaracions del doctor Auguet: «*Promete el testigo dar por escrito algunas notas de ciertos sucesos a que ha hecho alusión*».[109] I, efectivament, lliura al secretari de visita un informe que conté el cos de la conversa amb monsenyor Tedeschini. Reblem-ne el que hi diu sobre el Foment de Pietat Catalana, on tots els que hi col·laboren estan penetrats, segons Auguet, per l'«odi a Espanya», i sobre l'Obra d'Exercicis que és «de caràcter polític catalanista».[110]

Francesc Cambó

La coneixença o amistat del polític català, Francesc Cambó,[111] amb el nunci venia almenys des de 1924, puix en aquest any mantenia ja

108. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 80v.*

109. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 81.*

110. «Informe del canonge Auguet». ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 163-164v.*, (original autògraf). Vegeu l' apèndix documental núm. 10.

111. *Francesc Cambó i Batlle* (1876-1947), polític, advocat i financer. Políticament fou un dels màxims dirigents del centredreta a Catalunya i un gran mecenes de la cultura catalana. Creà la Fundació Bernat Metge, la Fundació Bíblica Catalana i la Fundació Cambó, al servei d'aquesta cultura. La *Fundació Bíblica Catalana* era dedicada a la versió i publicació en català de la Sagrada Escriptura. Recull una iniciativa que posà en marxa el pare Miquel d'Esplugues i que, en 1922, es convertí en aquesta Fundació. Hi col·laboraven el canonge Cardó, el canonge Llovera, el

converses amb monsenyor Tedeschini sobre el moviment catalanista.[112] Amb motiu de la visita apostòlica a Catalunya, Cambó tingué a més una llarga trobada amb monsenyor Tedeschini, a principis de maig de 1928,[113] en què el visitador apostòlic li preguntà sobre quins remeis podrien ésser aplicats a l'embolicada «*questione catalana*».[114]

Un altre encontre d'aquests dos personatges tingué lloc el dia 27 de juny de 1928.[115] Monsenyor Tedeschini prengué personalment unes notes de la trobada. Versen en realitat sobre les traduccions en llengua catalana de la Bíblia i del Nou Testament, que Cambó sufragava. És com un intent d'aquest gran mecenes de la cultura catalana de presentar la vitalitat literària i la relativa a la versió difusió de la Sagrada Escriptura a Catalunya. El nunci el degué escoltar atentament, ja que fa sortir en els seus apunts els noms del pare Bonaventura Ubach, de Montserrat, i del mateix Cambó, junt amb els de Casanovas, Llovera, Cardó, etc., i un altre cop el del pare Casanovas en relació al Foment de Pietat Catalana i amb la versió dels textos sagrats que aquesta institució duia també a terme.[116]

En els apunts de Tedeschini, hom hi llegeix igualment que el magnat barceloní lliurà al mateix representant del Sant Pare una nota escrita de la seva mà que contenia breus explicacions sobre la Fundació

---

pare Antoni M. de Barcelona, caputxí, Josep M. Millàs i Vallicrosa i el mercedari, fra Nolasc del Molar. Fou refeta en 1968.

112. Així hom pot llegir-ho en el despatx n. 1307. Madrid, 21 de gener de 1924, *"Catalanismo e visita di Cambó"*: ASV, *A.E.S, Spagna, 1924, pos. 589, fasc. 3, ff. 3-6.*

113. El diari *Patria* publicava la següent notícia: «El Nunci de S. S. Aquets darrers dies ha rebut moltíssimes visites. Les personalitats que l'han visitat, segurament li han dit coses molt interessants, perquè algunes d'elles han estat conversant mes d'una hora. En Cambó va entrar al seu despatx a les deu del matí y en sortie a dos quarts de dotze. L'il·lustre polític en sortir del Palau es va mostrar molt reservat. No va voler dir res absolutament del que havia dit al Nunci. Monsenyor Tedeschini i En Cambó son molt amics. La seva amistat ja ve de lluny». Retall de la *Gaceta de Cataluña*, del 4 de maig de 1928, «El Nunci de S. S. –Una serie de visites– La tranquilitat d'haver obrat bé»: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc. 3, f. 758.* Vegeu el nostre apèndix documental núm. 2.

114. "Declaracions preses pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 10-12.*

115. Anteriorment a aquesta entrevista, n'hi ha una altra, Montserrat 30 de maig de 1928, en uns "*Apuntes del Nuncio sub titulo Cambó*": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, f. 366.*

116. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 168v.*

Bernat Metge, la Fundació Bíblica Catalana i el projecte de la col·lecció *Monumenta Cataloniae,* totes obres sostingudes per Cambó. El nunci hi apuntà a més, després de les oportunes explicacions del seu interlocutor, els noms i els principals escrits de Prat de la Riba, Torras i Bages, i Morgades.[117]

Com tindrem ocasió d'anar-ho veient, eren força els qui opinaven que filòlegs, polítics i el mateix Cambó estaven creant «un català nou» per diferenciar-lo del castellà. Prenien, deien, mots d'altres llengües com el francès i l'italià, mai del castellà, per separar-lo expressament d'aquesta darrera llengua. Els més exaltats hi veien una altra prova de sentiment separatista ajudat, aquesta vegada, per la volguda incomprensibilitat que volien donar al «català nou» respecte del castellà. Aquestes veus manifestaven també, que aquell nou català resultava inintel·ligible fins i tot per als mateixos catalans. La Bíblia feta traduir per Cambó n'era un exponent.

D'aquestes idees sobre el «*catalano nuovo*», se'n feia ressò fins i tot el mateix nunci en l'informe final de la visita apostòlica que envià a la Santa Seu: «*Sono arrivati a dirmi che si capisce meglio il castigliano (delle classi umili! Ben s'intende), che il* catalano nuovo. *La lingua nuova si prende da tutto, fuorchè dal castigliano*».[118]

Per la seva banda, Cambó explica amb vivacitat a Tedeschini la inconsistència de la teoria d'un «català nou», pretesament creat just per anar contra el castellà. Vet aquí les paraules de Cambó per rebatre aquesta apreciació:

> «*Es sencillamente ridículo lo que algunos quieren afirmar de que se ha formado un catalán nuevo. Hay que advertir que durante los tres siglos de universal incuria, el catalán que estaba plenamente formado en el XV*º*, no hizo otra cosa que llenarse de impurezas exóticas. En cuanto se empezó a escribir en catalán, a mediados del siglo XIX, empezó la obra de la depuración. El poeta popular por excelencia de la Cataluña moderna, Mosén Verdaguer, fue uno de los principales depuradores del idioma*».[119]

117. "Nota de Francesc Cambó sobre institucions culturals catalanes", 27 de juny de 1928: ASV, *Ibid., ff. 165-165* (text autògraf de F. Cambó amb anotacions del nunci Vico). Apèndix documental núm. 11.

118. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff.* 24-24v.

119. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 23v.*

De Cambó en parlarà el visitador en el seu esmentat informe final en què es referirà precisament a les afeccions històriques del mecenes, que posa, com tots els altres catalanistes, segons Tedeschini, al servei del catalanisme:

> *«Cambó, come tutti i dottrinari del Catalanismo, ama molto rifarsi alla Storia; ma non alla Storia moderna, sibbene alla antica. La storia moderna, pratica e tagliente, andrebbe subito alle vere cause immediate: direbbe che la lingua, essendo un prezioso elemento di lotta quando la lotta si ingaggia tra due popoli, fu subito efficacemente e fortunatamente mobilizzata dall'elemento catalanista politico ed economico, per battere più efficacemente la Spagna ritenuta oppressora.»*[120]

Monsenyor Tedeschini en el mateix Informe s'estendrà força més referint-se encara a Cambó a propòsit de la història i de la llengua, vistes des de la perspectiva del catalanisme.[121]

El bisbe de Cuenca, Cruz Laplana

El 28 de juny, el nunci s'entrevistà amb el bisbe de Cuenca, Cruz Laplana, que seria assassinat en 1936.[122] Recomanà el seu nom a monsenyor Tedeschini el primat de Toledo, el cardenal Segura.[123]

El prelat informa al representant del Papa a partir de les pregun-

120. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 13v.*

121. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 13v-15.*

122. *Cruz Laplana y Laguna*, natural de Barbastre, bisbe de Cuenca dels anys 1921 al 1936. Fou mort en la revolució de 1936. El papa Benet XVI el declarà màrtir el mes d'octubre de 2007. Hi ha un informe del bisbe Laplana al nunci, del 9 de juliol de 1928, del qual parlarem tot seguit. Aquí diu substancialment el mateix que en la trobada amb el Tedeschini. Justifica el seu coneixement de Catalunya: «*Mi conocimiento de Cataluña procede de ser natural de la provincia de Huesca, fronteriza con la de Lérida, de haber vivido en Aragón, comunicando con catalanes y aragoneses que viven en Cataluña. Desde el año mil novecientos veintiuno he visitado cuatro veces la ciudad de Barcelona*». "Informe del bisbe de Cuenca, Cruz Laplana": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, f. 371.*

123. "Llista del cardenal Segura amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini", Any 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc.3, f. 642.* Vegeu l'apèndix documental núm. 38.

tes que Tedeschini li presenta, relacionades amb temes sobre la situació de les dues llengües que es parlen a Catalunya i el naixement i la història del moviment catalanista. Respecte a aquest punt, assenyala l'influx que hi tingué Vic i els seus bisbes, el clergat i els poetes eclesiàstics de «*vero genio*», com ho apuntava monsenyor Tedeschini.[124]

El resultat d'aquell desvetllament catalanista ha portat, segons el que recull el nunci de les paraules del Bisbe, al fet que la política, ajudada del clergat, vulgui fer-ho tot català:

> «*Lingua catalana, pietà catalana, vescovi catalani, Comunione catalana, liturgia catalana, pronuncia catalana [del llatí], Esercizi catalani, canti catalani, Catechismo catalano, predicazione catalana. E ciò che non è catalano disprezzo, odio*».[125]

El bisbe Laplana, a requesta del nunci, opina també sobre la política de Francesc Cambó: «*Il Vescovo di Cuenca mi ha detto che l'anima della politica catalana è Cambó: separatista in Catalogna, separatista fuori di Catalogna. Il partito di Cambó e lui stesso, in fondo sono separatisti*».[126] I sobre el partit de Cambó, segons Tedeschini, el de Cuenca li digué:

> *«Cambó, che ha tanto protesse il clero e gli studi biblici i privilegi della Chiesa indipendenti del potere statale, è capo d'un partito arreligioso. Un partito catalanista perciò entra il credente, l'incredente, l'ebreo, ecc., purché sia catalano. Tutto il resto deve servire al catalanismo, anche la Chiesa, che è l'unica forza che rimarrà (libera dalla forza dello Stato).»*[127]

Del mateix prelat hi ha a més un "Informe del bisbe de Cuenca, Cruz Laplana" que compongué, amb data del 9 de juliol de 1928, per

124. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 167*.

125. "Notes del nunci": ASV: *Ibid*., *f. 167v*.

126. ASV: *Ibid*., *f. 168*.

127. ASV: *Ibid*., *f. 168*. El nunci féu també alguna pregunta de caire personal sobre Cambó. Monsenyor Laplana li respon que tothom sap que Cambó «viatge molt amb el seu *yacht* i que ho fa en companyia de la dona d'un membre de la seva tripulació», «*un po* minus habens»: *Ibid*., f. 168.

lliurar-lo al nunci. Aquest Informe, el qual transcrivim íntegrament, deu respondre a la visita que féu, a finals de juny, a monsenyor Tedeschini, quan el cridà a declarar.

El prelat sospesa bé les seves afirmacions sobre el nacionalisme i igualment, sobre la figura política i també privada de Francesc Cambó.[128]

Opina també sobre el clergat secular i regular. El catalanisme, diu, el fa separar de l'obediència a l'Estat i de la devoció a la Santa Seu:

> «*Me han referido que es frecuente el caso de sacerdotes, como el párroco del Rubí (Barcelona) [Josep Guardiet i Pujol] que, siendo virtuoso, inteligente y trabajador, pierde el juicio al tratarse de política, y siente aversión por todos los poderes del Estado.*
>
> *El mal es igualmente grave en las comunidades religiosas, cuyos superiores, exceptuados los jesuitas, respetan la jerarquía en cuanto no se oponen a sus miras, y sostienen la oposición del clero y fieles contra los obispos no catalanistas, aunque éstos mantengan unión estrecha con la Sede Apostólica.*»[129]

Finalment, el bisbe de Cuenca creu que, qualssevulla que siguin les decisions de la Santa Seu respecte al fet català en relació a l'Església seran ben acollides per la massa dels fidels. Podria haver-hi, però, el perill que alguns sacerdots i religiosos no les acceptessin. Aquests serien l'exponent d'un «nacionalisme modernista», els mateixos que, eventualment, imitarien, a Catalunya, l'*Action Française.*

Monsenyor Laplana és l´únic de tots els qui sabem que tractaren amb el visitador apostòlic que relaciona el nacionalisme català amb aquell moviment de diverses cares que és el Modernisme. En un altre sentit, ho farà també Tedeschini, en referir-se al Foment de Pietat Catalana.

128. De la Lliga diu que és un partit arreligiós i es refereix a la relació de la triple María Barrientos amb Cambó. "Informe del bisbe de Cuenca, Cruz Laplana". 9 de juliol de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 371-372v.* (text original dactilografiat). Vegeu l'apèndix documental núm. 12.

129. "Informe del bisbe de Cuenca, Cruz Laplana": ASV, *Ibid., f. 372.*Apèndix documental 12.

Canonge Alfons M. Ribó

El doctor Miralles suggereix la persona del canonge Alfons M. Ribó[130] entre els eventuals informadors del nunci. El Bisbe posa el nom del capitular de la catedral de Barcelona en la segona llista que lliura al visitador apostòlic, la dels «catalanistes-inclinats al catalanisme». El mateix Tedeschini dirà en l'informe final de visita, que el doctor Ribó és «*campione del clero giovane catalanista*» junt amb els reverends Cardó, Carreras –el més important catalanista d'entre tots ells– Llovera i Eudald Serra.[131]

Al canonge Ribó, el visitador apostòlic li pregunta, com a tots els seus informadors, en quina proporció eren parlats el català i el castellà a la diòcesi de Barcelona i com es tradueix després això en el que ja sabem, és a dir en la predicació i en l'ensenyament de la doctrina cristiana.

Respecte a la qüestió del català escrit, el canonge fa sortir-hi els noms de les revistes *El Bon Pastor*, *La Paraula Cristiana*, fundades pel doctor Cardó, i *Vida Cristiana*, en què també hi col·laborava el mateix Ribó, i de la qual fou una temporada director Carreras. Totes tres publicacions foren concebudes, segons el nunci, «*por ser en catalán*».

Dels alumnes que sortien als darrers anys dels seminaris de Catalunya, el doctor Ribó diu que són catalanistes, «*tanto más cuanto más se persiguen ahora a los sacerdotes, son pocos los carlistas, se catalanizan, y el clero joven, cuanto más cabe, más lo es*».

Els temes fins ara esmentats apareixen també en el report final de la visita apostòlica a Catalunya, on el representant de la Santa Seu, en referir-se a l'esperit catalanista del clergat barceloní i en especial al dels clergues més joves, diu al cardenal Gasparri, secretari d'Estat:

> *«Del clero giovane, dichiara così un catalanista molto noto, il canonico Ribó: "Hoy en el seminario no se fomenta el espíritu catalanista; pero el espíritu existe. Al escribir en catalán contri-*

130. *Alfons M. Ribó i Bullbena* (1874-1933) capellà de les jerònimes de Barcelona, professor del Seminari i canonge (1912). Escriví sobre teologia en castellà i en català.

131. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 80.*

> *buye el clero en general con entusiasmo. Las varias revistas catalanas que el clero publica y sostiene, son prueba harto evidente. El clero, según va saliendo a la vida de acción sale más catalanista, y cuanto más joven, es más extremado"*.» [132]

El Foment de Pietat Catalana, amb la seva Biblioteca Balmes, «*obra magna admirada doquiera*» –sosté Ribó de manera valenta–, s'ha vist obligat recentment a canviar el seu nom perquè ha estat calumniat. L'*Analecta Sacra Tarraconensia*, això és la revista de la Biblioteca Balmes, publica –s'apressa a aclarir el canonge– treballs científics en diversos idiomes a més del català.

Expressa, en canvi, les seves reserves sobre l'Obra d'Exercicis, però és, diu, «veritablement apostòlica.»[133]

Josep M. Pijoan S. J.

Pel mateix pare Josep M. Pijoan[134] sabem que aquest religiós jesuïta s'entrevistà amb monsenyor Tedeschini a finals d'abril de 1928. El nunci diu d'ell que era «*conosciutissimo*» i «*notissimo catalanista*».[135]

D'aquell encontre, el nunci en prengué unes notes. Fan referència fonamentalment a si, a Barcelona, hom predicava aleshores més en català, que anteriorment. El pare Pijoan respon al nunci en sentit positiu, tal com ho deixarà consignat el visitador apostòlic en l'informe final de visita:

> «*In Barcellona si predicava prima di più in Castigliano; e nelle altre popolazioni grandi, prima del Direttorio*, erano sparite

132. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 81v.*

133. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 169-169v*. El pare Gamarra prengué també declaració al canonge Ribó, com es pot veure en "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 23-25.*

134. *Josep Pijoan i Cendra* (1885-1939), jesuïta, predicador d'exercicis espirituals, l'acompanyà sempre la nota de catalanista. Morí a Lima.

135. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 29, 55*. Aquí mateix en parlarà extensament el visitador apostòlic i hi recollirà a més l'opinió que sobre el pare Pijoan tenia el seu superior a Tarragona, pare Sitjar, i de la intervenció de Pijoan en la Setmana Eucarísitica de Tarragona.

> le predicazioni Castigliane! *E in Barcellona, in questi ultimi anni si è intensificata notabilmente la predicazione* catalana.»[136]

També diu que, a la Ciutat Comtal, encara que el poble entén el castellà prefereix la predicació en català. El delegat apostòlic acompanya aquesta constatació del seu interlocutor amb signes d'exclamació. A uns altres mots del mateix pare Pijoan: «*En tiempos de efervescencia catalanista hubo algunas imposiciones de política catalana*», Tedeschini hi afegeix aquests altres: «*Injusticia catalana!*».

I és clar, el nunci i el pare Pijoan van tocar igualment els temes de la missió popular que va predicar el mateix Pijoan a Manlleu, arran de la qual rebé acusacions de ser un catalanista separatista, i el dels pelegrinatges a Lourdes i a Roma, organitzats pel jesuïta, amb romeus de Barcelona, i en els quals els pelegrins resaven en català.[137]

Aquest pelegrinatge a Roma, del qual van estar parlant monsenyor Tedeschini i el pare Pijoan, surt en la relació final de la visita apostòlica a Catalunya que el nunci envià a Roma. Heus aquí en quins termes:

> *«Il Governatore civile di Barcellona, e tanti altri, avevano riferito che portando il padre Pijoan un pellegrinaggio a Lourdes, aveva detto (ed era presente il figlio del Governatore): "parle nostra llengua, rogheu per nostra Patria". Domandai quindi al Padre Pijoan se fosse vero. Ed egli, pur non dicendo se avesse detto "parleu nostra llengua" (ed in questo è superfluo domandarlo perché tutto il pellegrinaggio aveva carattere catalano) riconobbe che aveva detto: "rogheu per nostra Patria" (pregate per la nostra Patria). E che voleva significare, gli domandai io? Ah, ciascuno interpretava per conto suo! È sempre il medesimo Padre Pijoan, è sempre egli [...]*».[138]

Segons el temari que tenia preparat Tedeschini, la resta de qüestions tractades seguien l'esquema previst: les revistes que es publicaven en català i els devocionaris en aquesta llengua que sortien

136. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 29.*

137. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 170v.*

138. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 65v.-66.*

del Foment de Pietat. A propòsit dels llibres de pietat cristiana, el pare Pijoan respon a una nova pregunta del nunci: «*El pueblo dice que le es más fácil leer el castellano que el catalán: ¿Por qué? Porque así lo han aprendido en las escuelas*». A aquesta declaració el nunci hi afegeix el següent interrogant dirigit a ell mateix: «*E allora, perchè i devozionari in catalano?*» volent dir: "Si els catalans ja entenen el castellà ¿quina necessitat tenen d'emprar devocionaris en llur pròpia llengua? Que resin en castellà".[139]

En la conversa, hi sortiren també les casulles gòtiques, les quals, deia el pare Pijoan, repartia l'Obra del Culte, una de les seccions del Foment de Pietat Catalana. Tedeschini tenia el pare Pijoan com l'«ànima» d'aquella Obra.[140] En la transformació dels ornaments litúrgics, que promovien els liturgistes catalans i significats eclesiàstics, alguns hi veien un desig de separar-se fins en això dels costums de la resta d'Espanya, una afirmació, en suma, de l'esperit separatista.[141]

El tema de les casulles fou inclòs pel nunci en la relació final de la seva visita a Catalunya i hi fou tractat des de la perspectiva de la diferenciació que cercava d'imposar el clergat català respecte del de la resta d'Espanya.[142] El mateix assumpte torna a sortir en aquest Informe amb motiu de la presència del nunci a la capella de Sant Jordi, de la Generalitat de Catalunya, el dia de la festa del seu Patró titular,

139. "Notes del nunci": ASV, *Ibid., f. 170v.*

140. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid.,55.*

141. La transformació o reforma de les casulles, a Catalunya, consistia a passar de la casulla habitual o «moderna», a la qual se li havien retallat les mànigues i el cos central de l'ornament, això és les anomenades casulles «de guitarra», dites així perquè havien anat adoptant aquesta forma, a les casulles «gòtiques» o més amples i llargues de mànigues. L'Obra del Culte donà suport a aquesta iniciativa i el Foment de Pietat Catalana publicà un manualet de litúrgia del doctor Joan Puntí, d'aquesta mateixa institució, on hom pot llegir: «Amb el temps, per anar estalviant la molèstia que causaven les primitives casulles, s'anà traient, ara una mica i ara una mica més, roba dels seus costats, fins que, en el darrer segle i guiant-se només per la comoditat, se'n tragué de damunt del colze i tot i fins de les espatlles, arribant-se ací a aquelles desfigurades casulles modernes dites «de guitarra» [...] La casulla com més va apartant-se del malastruc model de les casulles que eren dites «de guitarra» [és millor]». J. Puntí i Collell, *Litúrgia catòlica*, Barcelona, Editorial Balmes, reedició de 1953, 65-66.

142. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 42v.-44.*

en 1928, quan el Bisbe li féu observar que el seu capellà, el doctor Anton Berenguer, «*ardente catalanista*», havia adquirit per a aquest lloc de culte un joc de casulles gòtiques, mercès a una almoina que el president de la Diputació féu a l'esmentada capella. Monsenyor Tedeschini estava sorprès que la Diputació, tant orgullosa de la seva campanya per reprimir les manifestacions catalanistes, no hagués llevat encara del seu càrrec el reverend Berenguer.[143]

El visitador apostòlic recull igualment el que, sobre aquesta anècdota de les casulles deia l'«*ottimo vescovo di Lerida*», Manuel Irurita y Almandoz, el qual eleva aquesta mateixa anècdota a una categoria més àmplia. En efecte, monsenyor Irurita, a qui el nunci faria bisbe de Barcelona (1930), deia:

> «*Acerca de la* Obra del Cult *[sic] y de las* casullas, *opino que* tiene que venir a tierra *todo lo que tiene organización provincial o metropolitana. Eso no es canónico; es política. ¿Qué hacen? Van a uniformar Cataluña en todos los sentidos; lo de las casullas es singularizarse: ¡de ninguna manera!*».[144]

Retornant a l'entrevista del pare Pijoan amb monsenyor Tedeschini, hi surt l'altra qüestió recurrent; això és la pronúncia del llatí als seminaris i, en concret en aquest cas, a les cases de formació de la Companyia de Jesús. El fet de no pronunciar el llatí «a l'espanyola», sinó «a la italiana», emprant per a això últim els mateixos fonemes que l'italià actual, era percebut com un altre acte de particularisme català i, en definitiva, com a catalanista o fins i tot separatista.

La trobada amb el visitador apostòlic acaba amb la íntima declaració feta pel mateix pare Josep M. Pijoan al secretari de visita, pare Victoriano Pérez de Gamarra: «*Afirma que está tranquilo delante de Dios, por más que le hayan acusado por sus predicaciones en Tarragona y por su intervención en la Semana Eucarística*».[145]

Arran de l'entrevista amb el delegat del Sant Pare, el jesuïta li lliurà, a petició de Tedeschini mateix, un petit dossier, "*Declaración*

143. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 43-44.*

144. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 99v.*

145. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 26v.*

del P. Pijoan sobre algunos incidentes religiosos". Una d'aquestes declaracions, potser menys coneguda, es refereix a la seva intervenció en els pelegrinatges de l'Hospitalitat de Catalunya a Lourdes. El governador civil de Barcelona, Joaquim Milans del Bosch, creia que aquests romiatges eren aprofitats pel pare Pijoan per fer agitació catalanista tant a Lourdes, com a Roma, és per aquest motiu que li prohibí que prengués part en el de l'any 1927.[146] L'altra és una declaració del pare Pijoan sobre unes paraules seves, que no pronuncià, segons ell, amb què hauria exhortat els veïns de Manlleu, en ocasió de la Missió popular que s'hi predicà en 1924, de no adornar els balcons de llurs cases amb la bandera espanyola.[147]

Mossèn Eudald Serra

Són el cardenal Vidal i Barraquer,[148] i el doctor Miralles els qui recomanen al visitador apostòlic el director del Foment de Pietat Catalana, mossèn Eudald Serra,[149] com a bon informador de la realitat de l'Església a Barcelona. El Bisbe especifica que el reverend Serra és un «*catalanista-inclinado a la solución catalanista*». El nunci dirà del director del Foment: «*Suo fondatore fu il sacerdote Edoardo Serra, facoltoso e virtuoso; e questo dedicó all'impresa la sua attività e forse i suoi beni*.» [150]

En l'entrevista amb el visitador apostòlic mossèn Eudald declara: «*En Barcelona se predica ordinariamente en catalán. Antes se*

146. Declaracions del pare Pijoan, acusat de catalanisme. Anys 1927-1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 99-102* (original). Apèndix documental núm. 13.

147. Apèndix documental núm. 13. Vegeu també Muntanyola, *Vidal i Barraquer* 246-248.

148. "Llista del cardenal Vidal i Barraquer amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini", Any 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc.3, ff. 644-645* (original autògraf). Apèndix documental núm. 39. Al costat del nom de mossèn Eudald Serra, el nunci hi ha posat un interrogant.

149. *Eudald Serra i Buixó* (1882-1967), amb el pare Ignasi Casanovas són els fundadors del Foment de Pietat Catalana. Fou mossèn Serra qui en 1909 donà vida a la Biblioteca del Foment de Pietat Catalana que seria després la institució que acabem d'esmentar.

150. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 51.*

solía predicar en castellano por "lucimiento". Eso desapareció y al pueblo se le predica "por utilidad" en su lengua».[151]

Era l'argument pastoral que no creia el nunci. Respecte als religiosos tinguts per catalanistes, el mossèn mira de no comprometre els qui queien sota d'aquesta denominació i dóna aquesta explicació:

> «*Entre los religiosos los hay que han manifestado más amor al catalán, como los capuchinos. Los dominicos, en cuanto alguno despuntaba por su afición a Cataluña lo mandaban a América*».

Del Foment de Pietat Catalana,[152] el reverend Serra s'esforça per aclarir l'abast moral i no polític del terme «catalana»: «*Además los Estatutos lo explican perfectamente y no hay escándalo sino para quien lo busca*». Entre els papers de la visita apostòlica hi ha precisament els estatuts de què parla mossèn Serra en versió catalana i castellana.[153] És possible que els hagués lliurat ell mateix a monsenyor Tedeschini.

També hi ha el text del breu apostòlic que Pius XI atorgà al Foment de Pietat Catalana l'any 1921.[154] En aquesta lletra pontifícia, enviada per Secretaria d'Estat, no era estalviat al Foment de Pietat l'adjectiu «catalana». I és que: «*Non vi fu nessuno*, precisaria Tedeschini al cardenal Gasparri, *che avvertisse il Papa del difetto o peccato di origine del Foment*»;[155] és a dir, del catalansime que covava des del principi aquesta institució. Aquest apel·latiu no deixà d'inquietar el representant de la Santa Seu, ja que, quan estava a punt de donar el seu dictamen negatiu sobre aquell qualificatiu, calia que la Secretaria d'Estat no tornés a emprar més en el futur aquest terme que tenia

151. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 28.*

152. Del Foment de Pietat Catalana en tractarà extensament Tedeschini en el seu report de cloenda de la visita a Catalunya. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 50v.-58*.

153. Estatuts del Foment de Pietat Catalana, de Barcelona, 1920: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 173-174v*. (text imprès). Vegeu el nostre apèndix documental núm. 14.

154. Benedicció pontifícia per la Foment de Pietat Catalana. Any 1921: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 171-172v.(* text imprès). Apèndix documental núm. 15.

155. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 51*.

connotacions catalanistes. En cas contrari, la Cúria romana desautoritzaria el mateix nunci.[156]

I sobre l'Obra d'Exercicis,[157] mossèn Serra, tal com ho recull el secretari de visita, pare Gamarra, afirma que «*le parece admirable. Cree que sin la intervención de Dios hubiese sido imposible lograr los magníficos resultados de ello*.»[158]

A fi de temperar les suspicàcies que pogués tenir el nunci respecte al Foment de Pietat, mossèn Eudald el convida a visitar aquest «Casal», com ell mateix el designa amb aquest mot en la carta que escriví a Tedeschini, perquè es pogués fer càrrec personalment d'aquesta entitat, «*exclusivamente dedicada a fines religiosos, como son la difusión de la piedad y cultura católicas y el mayor esplendor del culto.*»[159]

No sabem si el l'operari diocesà, Josep Cambra,[160] que havia estat rector del Seminari de Tarragona, al qual recomanà el cardenal Segura al nunci, va ser cridat per monsenyor Tedeschini, potser fou consultat en la seva visita a Tarragona, la qüestió és que mossèn Cambra li manifestà la seva opinió respecte a mossèn Eudald Serra i al Foment de Pietat, tal com la recull el visitador apostòlic en la seva relació final de visita. Per l'interès de les idees de l'operari les transcrivim a continuació amb algun comentari anotat pel nunci:

> *«Il Rev. Serra (fondatore del Foment) che sempre si è manifestato come persona pia, ha proceduto talvolta con spirito di indipendenza, intendendosi direttamente coi Seminaristi di*

156. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 26.*

157. L'Obra d'Excercicis surt , també tractada exentsament com el Foment, en "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 59-63v.*

158. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 29v.*

159. Carta de mossèn Eudald Serra, president director del Foment de Pietat catalana, al nunci Tedeschini. Barcelona, 13 d'abril de 1928 (original dactilografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, f. 218.*

160. *Josep Cambra Pujol* (1873-1934) nascut a Móra de l'Ebre, estudià al Seminari de Tarragona, operari diocesà, rector del Seminari de Tarragona (1914-1927) i del Seminari de Burgos (1927-1934). Fou home de confiança del director general de la Germandat, Benjamín Miñana. Tingué molt bona relació amb Segura, quan era arquebisbe de Burgos. Es pot dir que coneixia la situació de Catalunya per la seva llarga estada a Tarragona. Tedeschini, en el seu informe final de visita, diu que fou rector del Seminari Conciliar de Barcelona, degué confondre el d'aquesta ciutat pel de Tarragona.

Barcellona per dar loro conferenze sopra pedagogia catechistica. Glielo proibì il Cardinale Reig, allora Vescovo di Barcellona. Basta che un sacerdote si presti a secondare i progetti del Foment per essere tenuto come dotto; e quantunque sia molto istruito, non vale niente se non si presta p. es. a tradurre libri in catalano per la propaganda del Foment. Molti dei favoriti del Foment hanno manifestato la tendenza a principi pericolosi di modernismo, come questo: "Non vi è obbligo, di ubbidire quando il Superiore non comanda bene (secondo il criterio, naturalmente dell'inferiore)". E questo altro; "Il Superiore non può castigare colui che non sia convinto di aver mancato". Teoria di Modernismo manifesto, queste e pratiche di liberalismo, e di liberalismo settario.»[161]

Caldria reblar aquí una nova aparició, durant la visita apostòlica de monsenyor Tedeschini, de la doctrina modernista, aplicada ara a principis d'ordre teològic i fins filosòfic. Recordem que monsenyor Laplana, bisbe de Cuenca, s'havia referit ja al Modernisme relacionant-lo amb el catalanisme. Resultaria així, segons l'opinió de mossèn Josep Cambra, que el Foment de Pietat Catalana seria un centre de difusió d'idees modernistes. Segurament, opinem nosaltres, que això seria l'última cosa voldrien en aquest món els directors i sacerdots escriptors del Foment.

Joan Alandí

El «catalanista» Joan Alandí i Canela, cap del Sometent del Districte IV de Barcelona, fou proposat també pel doctor Josep Miralles.

En l'entrevista amb el visitador apostòlic, Alandí parla sense gaire circumloquis de la situació del català i de l'acció de les autoritats civil i militar. Així, el pare Gamarra recull aquesta declaració de l'interlocutor de monsenyor Tedeschini: *«La animosidad del Gobierno ha creado y exacerbado el problema. Desearía el testigo que se*

161. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 58v.*

amara el castellano, pero con ese sistema del Gobierno se enciende el odio».[162]

Sobre el clergat damunt del qual pesava l'acusació de catalanisme, el senyor Alandí es refereix al fundador de l'Obra d'Exercicis: «*El padre Vallet no gustaba a la personas cultas, pero movía al pueblo*». Dels religiosos, creu que els caputxins són «els més unànimes en la llur afecció al catalanisme». Els jesuïtes, més heterogenis. Els monjos de Montserrat «tenen injusta fama».[163]

Encara que el nunci no hagués pres notes personals sobre la conversa amb el senyor Alandí, o almenys no les hem trobat, li degué impressionar la seva opinió, perquè el cita en l'informe final de la vista apostòlica. L'esmenta com un exemple, diem nosaltres, de catalanisme exacerbat, que és, d'altra banda, més o menys, el que ve a dir monsenyor Tedeschini al cardenal Gasparri, secretari d'Estat:

> *«Cito un esempio. Evvi in Barcellona un ricco Signore, capo de los Somatenes, chiamato Alandí. Vi saranno ben pochi che possano essergli paragonati in catalanismo. Nella mia casa, mi dichiarava egli, io ho posto un cartello che dice: questa casa è catalana. E quando io viaggio, se incontro in treno famiglie castigliane, che parlano in castigliano, io parlo in catalano: è naturale, io sono catalano. Io non compro in negozi dove non si parli catalano. Solo al Vescovato posso parlare catalano (intendo, di uffici pubblici). Nell'Anno Santo si spesero 25 mil duros (125.000 pessetas) per portare al Papa el Orfeó Catalá.*
>
> *In Seminario, diceva questo signore, non lasciano entrare i giornali. Allora che cosa facciamo noi? Quando io ed altri visitiamo i seminaristi poveri, di cui paghiamo la rata, portiamo ad essi qualche piccolo regaluccio, e lo invogliamo in giornali catalani, affinché in questa maniera giunga ad essi il giornale»*.[164]

En un altre lloc de l'informe final, el visitador apostòlic torna a insistir en la figura del senyor Alandí per presentar-lo com «el més

162. "Declaracions preses pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 30-30v.*

163. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 31.*

164. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 70v.*

encegat catalanista que mai hagués trobat en tota Catalunya» i per mostrar també com els catalanistes estaven ficats a tot arreu, en dóna més notícies al cardenal secretari d'Estat: «*Il signor Alandí, il più accecato catalanista che io abbia incontrato in tutta Catalugna, e che ritrovai poi, guardi combinazione! proprio nel Palazzo Arcivescovile di Tarragona*».[165]

Comte del Montseny

L'«*ottimo conte del Montseny*»,[166] com qualifica el representant del Papa a Josep Maria Milà i Camps, primer a gaudir d'aquell títol, i president de la Diputació Provincial de Barcelona, fou presentat al nunci com a bon informador de Catalunya en una llista elaborada pel governador militar, Emilio Barrera.

Segons el comte, en la qüestió catalanista, «*la pasión política ha causado problemas donde no los había*».

Per corroborar l'influx del catalanisme en el mateix àmbit de la pietat de l'Església, l'il·lustra amb una escena de la vida familiar. En efecte, segons el secretari de visita, pare Gamarra, el comte del Montseny: «*Manifiesta que en su familia antes se rezaba el rosario en castellano. Desde la difusión del "Foment" su suegra lo reza en catalán*».

Hi afegeix encara: «*Cree que el clero ha abusado en su misión en el sentido político. Se ha dado tinte político a varios actos*», com ha passat, per exemple, amb la festa de Sant Jordi.[167]

Sobre les molèsties del poder civil al clergat tingut per catalanista opina el següent: «*No cree que el Gobierno se haya extralimitado. Sólo por incomprensión, pero no por mala voluntad, el Capitán General ha intervenido algo violentamente a causa de la exacerbación de los ánimos*». En canvi, hi afegeix: «*Cree que el movimiento catalanista se ha metido en el terreno político y que está refugiado como en derecho de asilo en el religioso*».

Alguna institució eclesiàstica s'ha posat també en el camp polític

165. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 100.*

166. ASV, *A.E.S., Ibid., Spagna, Ibid., f. 25.*

167. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f.32v.*

o, almenys catalanista: «*Cree que el "Foment" tiene la tendencia de quitar el castellano de Cataluña. El calificativo de "catalana" dado a "piedad", lo indica. Le parece mal como le parecería el que a él quisieran quitarle hablar en catalán*».[168]

El comte del Montseny es mostra igualment informat d'una altra prestigiosa institució, l'Institut d'Estudis Catalans. Així ho veié monsenyor Tedeschini i ho féu constar en el seu informe final de visita. El comte, en efecte, tal i com ho recull el secretari de visita, recorda que l'Institut, «*ebbe anche a collaborare con Prof. Kehr per i papiri e le bolle pontificie, abbondanti in Catalugna più che altrove, e ricevette nel 1922 una bellissima lettera del Regnante Pontefice, pel tramite della Segretaria di Stato*».[168 bis]

Tornarem a trobar l'Institut d'Estudis Catalans, quan ens referirem al doctor Carreras i al professor Antoni Rubió i Lluch.

Miquel d'Esplugues, caputxí

A més de conèixer-lo prou bé, monsenyor Tedeschini ja s'havia entrevistat amb el pare Pau de Castelló, qui li donà diverses notícies sobre el pare Miquel d'Esplugues.[169] Fou també el bisbe Miralles qui esmentà el nom del frare entre els possibles informadors del nunci col·locant-lo, com era d'esperar, entre els «catalanistes».

El visitador apostòlic li presentà força preguntes, de manera particular aquelles en què el religiós podia sentir-se més implicat.[170] Comença preguntant al pare Miquel sobre el Seminari de Barcelona, i respon així:

> «*En el Seminario, lo mismo que en todos los demás centros de cultura, ha entrado el sentimiento catalanista como sentimiento pa-*

168. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 33.* Aquesta mateixa expressió del comte sobre imposició d'una o d'altra llengua surt en «Informe final del nunci»: ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 52v.*

168 bis. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Íbid., f. 26.*

169. *Miquel d'Esplugues* (Pere Campreciós i Bosch) (1870-1934) tingué relació amb moltes personalitats de la Catalunya noucentista. Exercí una notable influència en la vida cultural i fins política d'aleshores. De gran categoria intel·lectual, fou home de confiança de Cambó i estructurà la Fundació Bíblica Catalana, de la qual el magnat era president.

170. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 190-190v.*

> *triótico. Las nuevas generaciones viven ese aliento y el Seminario no puede ser un coto impenetrable a la invasión del ambiente*».

Una cosa semblant els ha passat als jesuïtes barcelonins, que s'havien resistit abans a aquell moviment catalanista «*como sentimiento patriótico*», i concreta més: «*Los jesuitas que se habían resistido al ambiente no han podido detener el empuje. Vienen ya así a la vocación*».[171]

Pel que fa al seu mateix orde, en lloa la situació actual, és a dir, la de ser una província pròpia per evitar d'aquesta manera divisions entre els frares per mor de la llengua i de la cultura, que és el que pot passar quan hi ha convivència estable amb membres de diverses procedències:

> «*Los capuchinos son los únicos que forman una provincia homogénea en Cataluña. Anteriormente a esta división hubo constantes choques, detrimento de la caridad y menos unión para el bien. Cuando hay convivencia de elementos adversos para lo que entonces les sucedió a los capuchinos en Cataluña y les pasa hoy en Bélgica: falta de unión. Ahora su provincia de Cataluña está en un nivel superior en todo. El cardenal Vives lo vio y fue él que dispuso la división de provincia, y por cierto que la división no tuvo nada que ver con el movimiento catalanista, pues la hizo aquel cardenal antes del movimiento en 1891*».[172]

De la fama de catalanisme polític de l'Abadia de Montserrat: «*Afirma ser absolutamente necio lo de los rumores de conspiraciones políticas preparadas en Montserrat. Es además exagerado cuanto se dice de las tendencias de igual género del monasterio. Lo que hay en él es el caso universal de todo lo que se valora en Cataluña, amor a la tierra y a la lengua y cultura propia*».[173]

Al pare Miquel d'Esplugues, monsenyor Tedeschini li pregunta sobre l'Obra d'Exercicis i sobre seu fundador. El secretari de visita pren declaració, com en les altres afirmacions del frare, i apunta: «*Afir-*

171. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 35.*

172. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 35-35v.*

173. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 35v.*

ma que el P. Vallet fue muy mundano antes de entrar en la Compañía. Se cree dotado de un temperamento formidable de apóstol, de tribuno, de agitador, que sugestiona y fanatiza como nadie. Le reconoce facultades del todo extraordinarias, de modo que afirma un caso verdaderamente excepcional. Cuando los superiores de la Compañía lo retiraron de Cataluña se ha portado bien».[174]

Una altra institució en la qual estava també interessat el representant de Pius XI era el Foment de Pietat Catalana. El caputxí satisfà el seu interès amb sinceritat: «*En el "Foment" no ve nada de político. Cree que harían bien suprimiendo el calificativo de "catalana", que no es exacto y que a muchos ofende*».[175]

Ja en un vessant més personal de la conversa, el pare Miquel d'Esplugues manifesta al secretari de vista:

> «*Confiesa el testigo que fue imprudente en la publicación de el "Ideal de la Mercé", pues, se sintió arrastrado por el ambiente de que estaba saturada Cataluña en 1916, etc. Tiene una edición corregida que no ha publicado por haber llegado el Directorio Militar. Si hablaba allí de "iglesia catalana" debe entenderse que el movimiento catalán ha sido en todo profundamente "romanista"»*.[176]

Aquesta idea, que el moviment catalanista era profundament romanista, és a dir devot de la Santa Seu, la coneixia perfectament, com ho hem vist més amunt, el visitador apostòlic; això és, que pot donar-se un catalanisme que mira afectuosament a Roma, que és com dir el Papa i els seus ensenyaments i, amb ell, a l'Església universal, i que viu ensems la seva fe en la seva pròpia llengua i cultura. Però en això, Tedeschini hi veia la trampa que volien parar-li els catalanistes. El nunci tenia una altra idea dels drets dels pobles. Per a Catalunya el màxim que ell pensava que se li podia concedir era un regionalisme

174. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 35v.-36.*

175. ASV, *A.E.S., Spagna , Ibid., f. 36.*

176. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 36-36v.* En el fons de la Nunciatura de Madrid hi ha abundosa informació sobre «*Un libro del P. de Esplugas e un articolo del Siglo Futuro. Nostra Senyora de la Mercè*». Carta del pare Miquel d'Esplugues al bisbe Miralles, 24 d'octubre de 1926. Acusació de catalanisme i separatisme. L'article d'*El Siglo Futuro* és «De importantísima actualidad», del 8 d'abril de 1926: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 838, fasc. 1, ff. 42-50.*

sentimental deixant el sentiment de pàtria, l'ús normalitzat de la llengua catalana i la cultura autòctona, per al que ell entenia com el concepte d'Espanya.

I això, que Tedeschini, en la seva visita a Catalunya, es trobà quasi exclusivament, amb exponents del catalanisme cultural, que no qüestionaven llur pertinença a Espanya i que per aquesta raó no militaven políticament com a separatistes, sinó que defensaven solament el que creien que eren llurs drets.

Recordem que, en l'entrevista amb el doctor Cardó, el nunci tractà amb el canonge l'assaig esmentat del pare Miquel d'Esplugues, que no fou precisament elogiat per Cardó.

En el report final de la visita apostòlica, no deixa tanmateix de referir-se al pare Miquel, és clar, i també a l'assaig sobre l'ideal de la Mercè:

> *«Padre Miguel de Esplugas, grande amico di Cambó, ed uno dei più celebri Cappuccini catalanisti, tanto celebre che è il Direttore intellettuale dei Catalanisti, ed è arrivato a sevrivere un libro "El ideal de la Merced", di intonazione a Chiesa Nazionale Catalana, i cui errori ha però francamente riconosciuti dichiarando a me che il suo libro cominciava bene e finiva male, con molte sciocchezze, e che fu dovuto più che altro al forte impulso che spingeva il Catalanismo nel 1916 [...]»*[177]

I encara el nunci, en ocupar-se del catalanista doctor Tusquets, que el bisbe Miralles, malgrat aquesta nota, havia fet catedràtic del seminari, es refereix al pròleg que per al llibre del jove eclesiàstic, *El Teosofisme*, escriví el pare Miquel. Aquí aquest religiós al·ludeix Tusquets com «*una de las más firmes esperanzas de la Iglesia y de la* Patria». Tedeschini diu el següent sobre aquest judici: «*Notare il significato che deve avere* Patria*, tacendosi Spagna, e parlando un Padre Miguel Esplugas su di un libro in catalano, di uno [Tusquets] che è tenuto per catalanista*». Rebla igualment, en la mateixa línia d'aquest darrer comentari, les expressions contingudes el pròleg del

177. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 80v.-81.*

pare d'Esplugues, com la de «*los escritores* de raza», i aquella altra en què presenta Tusquets com qui, amb els seus escrits, contribuïrà a «*nuestro* renacimiento».[178]

Amb tot, al final de la seva visita a Barcelona, monsenyor Tedeschini sembla que canviï d'opinió respecte al catalanisme del pare Miquel d'Esplugues, i així ho participa al cardenal secretari d'Estat, quan diu: «*Padre Michele sembra siasi appartato e corretto*».[179]

Francisco Gómez del Campillo

D'entre els entrevistats amb el nunci a Barcelona, l'abril de 1928, hi ha el degà de la Facultat de Dret, Francisco Gómez del Campillo.[180] Un dels personatges assenyalats pel doctor Miralles com a «anticalanista». De fet, és això mateix el que opinà el nunci després d'haver-lo tractat. El catedràtic figura també en la llista del general Barrera.

De la conversa, podem reblar-ne tres punts a tall de resum. Primer, la predicació a Barcelona és «tota en català». A les seves esglésies, es fa política a través dels sermons. Tercer, els responsables principals d'aquest estat de coses són dos agents. Un és el Foment de Pietat Catalana, la qual institució «*tiene la mayor culpa: Piedad catalana, es decir separatista y antipatriótica*»[181] i que «*el propósito de estos últimos años es la catalanización de este pais. El idioma separa*».[182] L'altre agent de catalanització, segons aquest professor, és el cardenal Vidal i Barraquer, autor dels acords presos pels bisbes de la Tarraconense sobre l'ús de la llengua materna en la predicació i la catequesi.[183]

178. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna , Ibid., f. 81.*

179. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 85v.*

180. *Francisco Gómez del Campillo* seria rector de la Universitat de Barcelona de 1941 a 1945.

181. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 175*. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 39-39v.*

182. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 56-56v.*

183. "Notes del nunci": ASV, *f. 175*. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 39-39v.*

El secretari de la visita apostòlica, en prendre declaració al catedràtic, recull algunes dades més dels temes tractats durant la conversa amb monsenyor Tedeschini. Gómez Campillo fa constar la seva pregunta: «*En Valencia se hace todo en castellano ¿Por qué no sería lo mismo en Barcelona?*». Se n'adona, tanmateix, que l'ambient és diferent i l'atribueix a aquesta causa: «*Todo se explica en Barcelona por el odio entrañable que hay al castellano*».[184]

Opina després sobre alguns eclesiàstics de Barcelona, que el mateix Gómez Campillo té per catalanistes: «*Al padre Casanovas le afea el haber dado las conferencias [en la Biblioteca Balmes] sobre Balmes en catalán. Reprueba la conducta del P. Guim, que fue provincial de la Compañía, y que permitió que en las academias de los Luises se hablase en catalán. Por el contrario alaba a su antecesor el P. Lloberola que fue acérrimo anticatalanista*».[185]

Al pare Joan Guim[186] i al seu catalanisme s'hi refereix també monsenyor Tedeschini en la «*inchiesta*» final de la seva visita apostòlica a Catalunya, quan diu que, en voler tenir contents els catalanistes davant del fet que, a l'església dels jesuïtes del carrer Casp hom prediqués en castellà, el pare Guim féu obrir la residència dels jesuïtes de Palau, en el mateixa Barcelona, en la capella de la qual la predicació era en català. Aquesta tàctica del provincial fa exclamar, adolorit, al nunci: «*Sono abilità; meglio, è la política nella Chiesa!*»[187]

Ernest Guitart S.J.

Un altre dels consultats, procliu també a la «solució anticatalanista», com ja ho assenyalava el doctor Miralles, era el jesuïta Ernest Guitart,[188] germà carnal del bisbe Justí, d'Urgell. Fou recomanat també pels generals Barrera i Milans del Bosch.

184. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 39v.*

185. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 40.*

186. *Joan Guim i Mollet* (1891-1959), fou visitador apostòlic de Japó i de Filipines, creador del Cottolengo del Pare Alegre a Barcelona i a altres llocs. Molt conegut i respectat a Catalunya. Més aviat era tingut per catalanista.

187. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, f. 30.*

188. *Ernest Guitart i Vilardebò* (1873-1930), jesuïta, es dedicà a l'ensenyament i a les obres de caràcter social i d'espiritualitat ignasiana. Era germà del bisbe d'Urgell, Justí.

Del religiós jesuïta, monsenyor Tedeschini anota: «*Está muy enterado el P. Guitart, es de cuerpo entero, el más largo en ideas que nadie*».[189]

Una conclusió de la conversa mantinguda entre el visitador apostòlic i el pare Guitart:

> «*En la iglesia de los Padres* [*Jesuitas*] *todo en castellano y acuden todos, y todos están contentos. Todos y todos están capacitados para entender catalán* [...] *La gente de aquí no es catalanista*». [190]

Eusebio Díaz

El rector de la Universitat de Barcelona, Eusebio Díaz,[191] accedí també a ser interrogat pel nunci, qui el cridà pel suggeriment que li féu el general Barrera. El pare Gamarra, secretari de monsenyor Tedeschini, apunta damunt de la declaració de Díaz el mot: «*castellano*».

De la conversa, en caldria reblar les preguntes del visitador apostòlic sobre el cardenal Vidal i Barraquer, del qual el rector de la universitat afirma que:

> «*Es apasionado. Ahí está la dificultad de donde deriva, según cree, la crisis de la situación. Unos le quieren otros le aborrecen. Piensa que es una personalidad de una gran viveza política. Por lo demás, ni le cree un genio ni un santo*».[192]

Aquestes idees del rector de la Universitat de Barcelona les

189. Així figura, en una nota manuscrita de Tedeschini, en la llista que entregaren al nunci els generals Barrera i Milans del Bosch. "Llista dels generals Barrera i Milans del Bosch amb els nom de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini". 13 d'abril de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 109.* Apèndix documental núm. 41.

190. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 175*. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 51v.-52v.*

191. *Eusebio Díaz González* fou rector de la Universitat de Barcelona entre 1923 i 1927.

192. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 47v.-48.*

traslladarà el nunci, esmentant-ne la font, en el report final de la seva visita a Catalunya:

> «*El cardenal [Francesc Vidal i Barraquer] ni es santo, ni es sabio; sino que se le tiene por político. Así se le tiene. Lo* quieren por catalanista*, lo* odian *por* anticatalanista*; pero nadie le admira*».[193]

El rector Díaz és del parer, a més, que la politització del catalanisme ve de Tarragona. Sobre aquesta qüestió continua:

> «*Cree que el Papa no debe resolver nada respecto del idioma, sino dejarlo como está. Lo que deben resolver es el conflicto del cardenal con las autoridades, pero no de un modo brusco, pues eso sería tan improcedente como perjudicial. Aquí llama la atención el que el Papa que tan valiente fue en Francia, no lo sea en Cataluña: y por el contrario entienden los catalanistas que no debe el Papa tomar contra ellos medidas que en casos absolutamente análogos no ha querido tomar en el Tirol y otra regiones*».[194]

Díaz González, en al·ludir al país veí, es devia referir a la condemna de Pius XI de l'*Action Française*, de Charles Maurras, un moviment nacionalista xenòfob i ultracatòlic. Del conflicte del Tirol en la qüestió de les llengües, de què parla també el rector de la universitat, i que fou resolt segons el criteri tradicional de l'Església de defensar les llengües maternes en l'ensenyament i pràctica de la religió, en tractà el doctor Carreras en un dels seus viatges a Roma.[195]

El professor Díaz fixa després la seva atenció en la província de Barcelona per concloure:

> «*De las autoridades de Barcelona afirma que: a) el capitán general [Emilio Barrera] goza de prestigio, pero que es frívolo y*

193. "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 103v.*

194. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna , Ibid., f. 48.*

195. "*Notas de una viaje a Roma (18 de febrero-2 de marzo de [1928]*". Notas del doctor Lluís Carreras. Any 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 76-97*. Apèndix documental núm. 30.

mundano; b) el gobernador civil [Joaquim Milans del Bosch] es buen cristiano, pero sin alcances; c) el alcalde [barón de Viver] simpático y campeón españolista; d) el conde del Montseny, presidente de la Diputación, es buen cristiano pero muy apasionado anticatalanista, pues antes del régimen actual en las elecciones siempre es derrotado por los catalanistas».[196]

Ignasi de Llanza i de Montoliu

Ignasi de Llanza i de Montoliu, advocat i terratinent, de tendència «catalana o catalanista», segons el bisbe Miralles, fou consultat particularment sobre la llengua parlada a Barcelona.[197] L'aristòcrata es mostra comprensible envers l'ús del català. Afirma que «*el catecismo debían enseñarlo aún en catalán a los hijos de los no catalanes, pues, efecto de la mutua relación, hablan luego catalán*». De l'ús d'aquesta llengua en la impremta i la pietat popular, De Llanza conclou: «*En las obras de más capital importancia, y que más gloria dan a Dios, se usa el catalán*».[198]

La qüestió per al nunci era saber, així ho sembla, si els qui parlen català a Barcelona entenen també el castellà, perquè si fos així no hi hauria d'haver, en la mentalitat de Tedeschini, massa problema: es tractaria que hom ho fes quasi bé tot en castellà, puix tothom el comprèn.

L'altre tema que volia consultar el visitador apostòlic amb el senyor De Llanza era sobre l'Obra d'Exercicis. L'interès de Tedeschini per aquesta iniciativa és comprensible, si hom té en compte que De Llanza n'era un dels fundadors. D'aquesta institució pastoral diu decididament que: «*en ella nunca ha notado ningún abuso político*».

I pel que fa al Foment de Pietat Catalana, opina de la mateixa manera: «*No hay en "Foment" ni asomo de política, sino un ideal elevado. Y ciertamente si se ha obligado a publicar en castellano se desvanecería su éxito y quedaría sin aceptación*».[199]

196. «Declaracions preses pel pare Gamarra»: ASV, *A.E.S., Ibid., Spagna , ff. 48-48v.*

197. "Notes del nunci": ASV, *Spagna, Ibid., f. 175v*.

198. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 53*.

199. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 53-54.*

JAUME PONS S. J.

Al jesuïta Jaume Pons,[200] el representant del Papa li pregunta: «*¿Por qué prosperan Exercicis y Foment de Pietat en catalán? La primera, porque hacen propaganda en catalán, la segunda: es más obra política que religiosa. Todos los que son afectos a Foment son separatistas, uno de entre los primeros de la Lliga le dijo que había hecho más catalanistas el Foment que la Lliga*».[201]

En suma, el Foment de Pietat Catalana, segons el religiós jesuïta, és «*en el fondo, obra más política que religiosa*». Més encara, «*los afectos al Foment tienen tendencias separatistas*».[202]

El nunci s'interessa també pel director de del Foment de Pietat i de la Biblioteca Balmes, el pare Ignasi Casanovas, sobre el qual informa presentant-lo com una personalitat complicada.[203]

El pare Pons defensa –«sense aprovar llurs excessos»– els seus germans de religió, Bolòs i Pijoan. Del darrer, la penetració d'esperits del reverend Pons el porta a dir que el pare Pijoan, «*en el fondo de su alma es catalanista*».[204]

Finalment, dels caputxins Miquel d'Esplugues i Rupert de

200. *Jaume Pons,* jesuïta català, escriví diversos llibres de pietat. Té una versió castellana del Nou Testament.

201. "Notes del nunci". ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 176.*

202. "Deaclaracions preses pel pare Gamarra".ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 55v.*

203. Del fundador, juntament amb mossèn Eudald Serra, del Foment de Pietat i de la Biblioteca Balmes, el seu germà en religió, pare Pons, comentava: «*El P. Casanovas es un hombre raro, aún entre los jesuitas, pasa quizás un año entero sin cruzar palabra ni con el provincial ni con el superior. Ningún superior rector ha podido con él* [...] *¿Por qué la Compañía le deja?* [pregunta del nunci] *No sé. Yo he escrito al general, a los consiliarios, etc. El P. Superior también ha escrito una carta. Él pero obra rectamente*»: "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 176.*

El secretari de visita, pare Gamarra, recull aquesta declaració del pare Pons sobre un dels fundadors del Foment de Pietat: «*El P. Casanovas es algo raro, muy metido dentro de si mismo, se pasa en casa días y días, y un año sin hablar. Ningún superior ha podido imponerse a él. Uno, el P. Simón, superior anterior al actual, llegó a decir que si él fuera provincial le metería en caja. El testigo ha escrito a Roma contra dicho P. Casanovas, ha escrito también el padre Ministro, e ignora por qué el Rmo. P. General ni ha querido tomar alguna determinación*». "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 55v.*

204. "Notes del nunci": ASV, *Ibid., f. 176.* "Declaracions preses per Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 55.*

Manresa, n'opina que «*les ha faltado ecuanimidad*», pel que fa al moviment catalanista.[205]

L'únic que el nunci recull sobre aquest jesuïta en l'informe de visita que envià a Roma són aquests mots: «*Il P. Pons, S.J., dichiarò in Barcellona che gli disse un giorno uno dei principali della Lliga regionalista che aveva fatto più adepti al Catalanismo il Foment, che la stessa Lliga regionalista*».[206]

Doctor Guillem Aleu

Durant el mes d'abril, el nunci tingué contactes amb altres eclesiàstics de Barcelona com el reverend Guillem Aleu, catedràtic del seminari,[207] de línia «anticatalanista», segons la qualificació del bisbe Miralles.

En referir-se a la premsa en català, el doctor Aleu observa: «*La mayoría catalanista es siempre sentimental. De manera que la prensa en catalán surge no porque se comprenda, sino porque gusta*».[208] Aquesta observació del catalanisme com un fenomen purament «sentimental» sortirà també en altres individus de tendència contrària al mateix catalanisme.

Respecte a la predicació a Barcelona, Aleu declara: «*El pueblo prefiere la predicación en catalán*». Deu ser per allò que havia assenyalat abans sobre el sentimentalisme dels qui parlen o reivindiquen aquesta llengua.[209] Encara, referint-se a aquest idioma, el doctor Aleu fa saber al nunci, segons que ho reporta el secretari de visita, pare Gamarra, que: «*Le dijeron, aunque no puede atestiguarlo, que algunos sacerdotes obligaban a la gente a confesarse en catalán*».[210]

Del Seminari Conciliar de Barcelona assenyala: «*En el seminario hay una tendencia viva al catalanismo. La inmensa mayoría de los alum-*

205. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 55.*

206. "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 56.*

207. *Guillem Aleu i Días* era, en 1928, catedràtic de física i química del Seminari Conciliar de Barcelona.

208. "Notes del nunci": ASV, *Ibid., f. 176v.*

209. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 82.*

210. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 82.*

nos son separatistas». I d'un jove docent d'aquest centre de formació opina el següent: «*Del Sr. [Joan] Tusquets cree que interiormente es más que catalanista, aunque le cree muy obediente al prelado*».[211]

Reverend Antoni Ventura

Tres responsables de parròquia són també convidats a entrevistar-se amb el visitador. Un és l'ecònom de Sant Just i Pastor, de la ciutat de Barcelona, reverend Antoni Ventura i Vives. Figura en les llistes d'eventuals informadors del nunci com a «catalanista». El bisbe Miralles, de qui procedeix aquest qualificatiu de «catalanista», pel que veurem a continuació, no deuria tenir gaire coneixement de mossèn Vives a l'hora de presentar-lo com a «*inclinado a la solución catalanista*».

Sembla com si, a la parròquia de mossèn Vives, tot es fes en castellà, excepte la catequesi, que era impartida en totes dues llengües.

Dóna després informació particularment del clergat catalanista. Sap que hi ha un confessor que, escoltant un penitent que li parlava en castellà, li va respondre així: «*¿No habla también catalán?: ¡Hable catalán!*» Entre el clergat separatista assenyala els caputxins Antoni M. de Barcelona, el qual en una missió a Badalona havia cridat «¡Visca Catalunya!», i el que excel·leix entre tots, el pare Miquel d'Esplugues, «*el más ilustrado y el más significado en el movimiento*».[212]

Dels seminaris de Catalunya comenta que n'hi ha amb estudiants «clarament separatistes».

Reverend Joan Castellet

L'altre rector de parròquia cridat a parlar amb el nunci era el de Santa Madrona, Joan Castellet,[213] també suggerit pel seu ordinari, el

211. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 82-82v.*

212. "Notes del nunci": ASV, *Ibid., f. 177*. Els dos comentaris de mossèn Vives sobre els pares Antoni M. de Barcelona i Miquel de Manresa surten en l'"Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 84v.-85.*

213. *Joan Castellet i Vinyals* (nascut en 1873) va ser nomenat rector de la Parròquia de Santa Madrona en 1916.

bisbe Miralles, que el tenia igualment que a mossèn Vives per «catalanista».

El rector diu que, a la seva parròquia, es predica en català i amb aquesta mateixa llengua s'ensenya el catecisme, segon el que manen els sínodes diocesans i diversos bisbes de Barcelona.[214]

Podríem considerar que el reverend Castellet és una persona noble, que diu el que pensa. I és que davant del delegat apostòlic declara el següent:

> «*Las autoridades gubernativas han molestado al clero: a) se persiguió al Dr. Carreras registrándole indecentemente en la frontera cuando el viaje a Roma dejándole casi desnudo; b) el Dr. [Cipriano] Montserrat ha sido víctima de una calumnia y se le suspendió de la cátedra por imposición de las autoridades; c) item se persiguió al P. Bolós S.J. por un sermón en que nada había culpable y que interpretaron mal sin fundamento*».[215]

Vicenç de Moragas

A l'advocat Vicenç de Moragas, que el doctor Miralles qualifica de «catalanista», li fou preguntat sobre el clergat barceloní. La seva resposta fou precisa: és una clerecia de bon esperit religiós, on no hi ha «res de tendència política», encara que sí que hi ha catalanisme.

Es refereix després a dues institucions eclesiàstiques de Barcelona: l'Obra d'Exercicis Espirituals, de la qual, «*por lo que ha oído, cree que es asombrosa. El P. Vallet, aunque habiendo llegado a la vulgaridad es un apóstol y un actor asombroso. Le ha oído y se ha enfervorizado grandemente*»; i el Foment de Pietat Catalana: «*El "Foment" es una institución extraordinariamente fecunda y provechosa*».[216]

214. "Notes del nunci": ASV, *Ibid., f. 177v.*

215. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 49v.*

216. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 50-50v.*

Reverend Joan Icart

Un tercer rector fou el de la Parròquia de Sant Josep Oriol, Joan Icart,[217] qualificat de «*neutro-imparcial*» pel doctor Miralles en relació al catalanisme. Moriria assassinat al començament de la guerra civil espanyola.

El visitador apostòlic li féu les preguntes de rigor.[218] En finalitzar les qüestions sobre les quals era interrogat, mossèn Icart testifica que: «*en Barcelona la predicación sencilla se hace siempre en catalán, y la solemne en castellano*».[219]

Podem dir, que el rector de Sant Josep Oriol parla bé del Seminari de Barcelona, de l'Obra d'Exercicis i del Foment de Pietat Catalana. Amb tot, reconeix que en aquestes institucions hi ha entrat una mica l'«esperit catalanista». Respecte al fundador del Foment, té «*D. Eudaldo Serra por un sacerdote ejemplarísimo. Pero no le gusta que digan lo de "piedad catalana"*».

Com els altres rectors que hem vist, també mossèn Icart és crític amb els generals Barrera i Milans del Bosch, quan declara: «*La autoridad gubernativa se ha extralimitado*».[220] Això anava referit a la repressió dels governadors militar i civil envers el fet català a l'Església i dels sacerdots tinguts per catalanistes.

Passada ja la trobada amb el nunci, el reverend Ricart s'adona que s'havia oblidat d'alguns temes i li envia una lletra, el dia 1 de maig, desenvolupant un xic més alguns punts de la conversa que varen mantenir.[221]

El rector de Sant Josep Oriol expressa al nunci que l'ensenyament del catecisme als pàrvuls hauria de ser en català, perquè és la llengua pròpia del país i perquè, «*según enseña la experiencia, los hijos de padres castellanos, con el contacto con los niños catalanes fácilmen-*

217. *Joan Icart i Aymerich* (1871-1936), rector fundador de la basílica de Sant Josep Oriol. Assassinat el 20 de setembre de 1936.

218. "Notes del nunci": ASV, *Ibid., f. 184v.*

219. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 72v.*

220. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 73v.*

221. Carta del reverend Joan Icart al nunci Tedeschini. Barcelona, 1 de maig de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 1, ff. 131-132*, (original autògraf). Vegeu el nostre apèndix documental núm. 16.

te aprenden el catalán y en consecuencia lo entienden y lo hablan». La catequesi dels adults, en canvi, caldria que fos en català i en castellà. La predicació, però, en català i ho argumenta:

> *«1º Porque para el párroco sería una prueba muy dura verse privado de usar su idioma nativo en esta predicación que le es tan propia y que le sirve para apacentar espiritualmente a sus feligreses*, muchos de los cuales son catalanes.
>
> [Escrit per la mà del nunci assenyalant els apartats 2 i 3: *Che ragioni!*]
>
> *2º Por las dificultades que podría acarrearle la predicación de la Homilía en castellano a causa del disgusto, que indudablemente causaría a la mayoría de los catalanes, que asisten a la predicación de su Párroco, la cual según tradición antiquísima se hace en catalán.*
>
> *3º Porque ordinariamente en tal predicación usa el Párroco el catalán familiar, que no sólo entienden los catalanes, sino también muchos provincianos*».[222]

Per l'anotació de monsenyor Tedeschini, ja hem vist que no li degueren agradar gaire les argumentacions de mossèn Icart. Per acabar, opina també, que la predicació en llengua catalana caldria que fos en un català entenedor:

> «*Sería muy laudable que cuando esta predicación se hace en catalán se prescinda de ciertas palabras, frases, modismos, que están en boga entre los intelectuales, pero que el pueblo no entiende, ni se sabe si el uso al fin los aceptará en el idioma catalán, que aún está en época de formación*».[223]

Aquest tema de la revisió del català per depurar-lo i enriquir-lo –i que sembla interessar el nunci– sortirà altres vegades en el transcurs de les entrevistes del visitador apostòlic, més aviat, però, per desautoritzar o fins ridiculitzar aquest procés.

222. Carta del reverend Icart al nunci Tedeschini. Barcelona: ASV, *Ibid*., *ff. 131-132*. Apèndix documental núm. 16.

223. Carta del reverend Icart al nunci Tedeschini. Barcelona, 1 de maig de 1928: ASV, *Ibid*., *f. 132*. Apèndix documental núm. 16.

IGNASI VILALLONGA S. J.

No podia deixar de ser consultat pel nunci en la seva visita a Catalunya el provincial de la Companyia de Jesús, que era aleshores el pare Ignasi Vilallonga. El visitador apostòlic li pregunta sobre el cardenal Vidal i Barraquer i per què no rebé Alfons XIII durant el seu darrer viatge a Catalunya. La resposta del jesuïta fou que el primat de la Tarraconense no ho pogué fer per motius de salut, puix que ja tenia consulta amb un metge de l'estranger i després havia d'anar a Roma.

El nunci recollí la impressió que el pare provincial dels jesuïtes tenia sobre l'arquebisbe de Tarragona: «*Lo cree un hombre de Dios, pero cree que también en su corazón tenga la idea de la lengua y de la patria, lo mismo que Torras y Bages, y lo mismo que Morgades*».[224]

Defensa després l'Obra d'Exercicis explicant que no pensa que siguin un ajut a la militància nacionalista. D'aquesta Obra i del deu director, el pare Francesc de Paula Vallet, en parlarà extensament el visitador apostòlic en el seu report final.[225] D'aquest religiós, el seu provincial n'avança ja al nunci que està a punt de deixar la Companyia.[226] Amb la seva sortida de l'orde, els components de la Junta de l'Obra d'Exercicis, «*formados todos en el espíritu exclusivista del P. Vallet, exigirán independendizarse de la Compañía*».[227]

Del Foment de Pietat Catalana, el provincial de la Companyia de Jesús n'afirma que tot ho publica en català i que ha entrat en totes les parròquies amb la difusió que ha fet precisament de la pietat po-

224. Diu també: «*Tiene un subjetivismo especial y no ve bien lo que sucede dentro de su alma* [...] «Notes del nunci»: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 177v.-178.* De manera semblant s'expressa Tedeschini en el seu "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, f. 62.*

225. "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 59-63v.*

226. «*La retirada del P. Vallet ha sido bien recibida entre los Párrocos, menos de entre los seglares*». «Notes del nunci»: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 177v.-178.* Hi ha encara més informació sobre la incardinació del pare Vallet a Barcelona o a Salto, Uruguai, any 1929: ASV, *A.E.E., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 18, ff. 4-23.*

227. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 178.*

pular en aquesta llengua. No és partidari de suprimir aquesta institució.[228]

Als col·legis i les esglésies dels jesuïtes tot es fa en castellà. Finalment, adverteix, com un estirabot, al seu interlocutor: «*Los catalanes son groseros así como los castellanos son finos. Durante el tiempo de la Mancomunidad preguntaban algunos en castellano y no contestaban*».[229]

Al costat d'aquestes darreres paraules apareix escrit de mà del nunci, *Magaz*. Recordem que era això mateix –que «*molte persone, che pur conoscendo il castigliano, non rispondono se non vengono interrogati in catalano*»– cosa que l'ambaixador d'Espanya prop de la Santa Seu, el marquès de Magaz, havia fet observar al secretari d'Estat, i com aquest posà en guàrdia monsenyor Tedeschini abans que emprengués el seu viatge a Catalunya.[230]

Bisbe Josep Miralles

Al bisbe de Barcelona se li prengué declaració, el primer de tots, com ho faria també el visitador apostòlic amb cada un dels ordinaris de les altres diòcesis catalanes.

Les relacions del doctor Miralles amb monsenyor Tedeschini venien d'abans de 1928. L'estimació del nunci pel bisbe sofrí un canvi amb els anys, fins a proposar a la Santa Seu de traslladar-lo de Barcelona a Mallorca, la qual cosa no significava pas dins dels costums eclesiàstics cap promoció.[231] Per part del bisbe Miralles, i en un altre ordre de coses, hom pot veure-hi un canvi, referit en aquest cas al seu

228. ASV, *Ibid., f. 178v.* Les idees del pare Vilallonga fins aquí exposades les recollirà després monsenyor Tedeschini en "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 82-83v.*

229. ASV, *Ibid., f. 179v.* El secretari de visita prengué també declaració al provincial dels jesuïtes catalans en «Declaracions preses Gamarra»: ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 41-45.*

230. Vegeu la nota 50.

231. Més amunt ja ens hem referit al trasllat de Miralles a Mallorca, a proposta de Tedeschini, i a l'article de pròxima aparició en *AnalTar*, de Cárcel Ortí, «Los últimos obispos de la monarquía (1922-1931). Primera parte: Cuestiones generales y nombramientos conflictivos».

catalanisme, que va des de no distingir-se en la defensa d'aquest moviment, fins a defensar els seus exponents davant dels excessos del poder civil i de la intemperància, diguem-ho així, del mateix nunci.

De fet, en 1926 el bisbe Miralles enviava a monsenyor Tedeschini una relació de la situació del fet català, que, més aviat, hom la podria qualificar d'anticatalanista.[232] I una extensa carta encara, també de 1926, que pot ser considerada de la mateixa tenor de la relació anterior.[233]

Un any després, i per complaure el representant del Papa, que així ho havia demanat a Miralles, envia a Madrid diversa documentació sobre la predicació i l'ensenyament en català a Barcelona.[234] El to d'aquests papers, com ja ho veurem, és més aviat per defensar l'ús de la llengua catalana en la predicació i en la catequesi.

L'entrevista amb el nunci

Tornant a la visita apostòlica de monsenyor Tedeschini, durant l'entrevista amb ell, el prelat mantingué més tost un comportament timorat, responent amb prudència a totes les qüestions que li eren plantejades. Són les que ja coneixem.[235] Respecte a l'ús de la llengua catalana en la vida de l'Església, el prelat comença assenyalant que la *Hoja Dominical* té un tiratge setmanal de quatre mil exemplars en català i deu mil en castellà.[236]

Una altra pregunta del representant del Sant Pare es referia al seminari. Al Seminari Conciliar de Barcelona, diu el doctor Miralles, hi havia hagut un esperit catalanista partidista, que ara no existia. La

232. "Relació sobre el catalanisme" del bisbe Miralles dirigida al nunci Tedeschini: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 838, fasc. 1*.

233. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 11 de juliol de 1926: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 839, fasc. 1, ff. 5-20*.

234. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 27 de novembre de1927. ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 1, ff. 12-17v*. Amb aquesta lletra adjunta diversos apèndixs, (*ff. 18-39*) que es troben també en la capsa *834*: Nota del prefecte d'estudis del Seminari de Barcelona, *Apéndice VI*, Sobre la predicacions en català, *Apéndice VII* (comença amb els mots Jesucristo i un fragment en francès), *Conferencias eclesiásticas* dels bisbes de la Tarraconense, del 10-12 de gener de 1923, *Apéndice VIII, Colecta et famulos, Apéndice IX, Conferencias de los prelados de esta provincia, Apéndice* X.

235. El nunci prengué set folis de notes: ASV, *Ibid., ff. 182-185*.

236. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 182*.

situació havia estat tan delicada, que fins i tot hom va pensar a tancarlo.[237] Monsenyor Tedeschini li pregunta, tractant encara del seminari, si el doctor Carreras és separatista i el Bisbe ho nega. El prelat no s'atreveix, d'altra banda, a assegurar, tal com li havia estat preguntat, que l'esperit catalanista portés a un capteniment separatista respecte de la resta d'Espanya.[238]

Documentació lliurada al nunci

En finalitzar la trobada amb el visitador, el Bisbe li lliurà, segons que ho recull el secretari de visita, «*varios documentos comprobatorios de lo que afirma y aclaratorios de ciertos puntos, que han servido de acusación sin fundamento de los poderes públicos*».[239] Alguna d'aquesta documentació havia estat ja lliurada a Nunciatura Apostòlica, com ho hem acabat de dir més amunt, en els anys 1926 i 1927.

Estadística de la predicació i de la catequesi a Barcelona de 1928. –Els papers que monsenyor Miralles consignà al visitador apostòlic són, en primer lloc una estadística detallada de la predicació a Barcelona.[240] El Bisbe tingué cura de fer palès a monsenyor Tedeschini que, a la seva diòcesi, no eren vulnerats els drets dels castellanoparlants ni pel que fa a la predicació, ni a l'ensenyament catequètic. Heus ací les conclusions de l'informe respecte a la predicació:

> *«A) En ninguna Parroquia de la ciudad déjanse de oír las dos lenguas, no siendo absoluto el predominio de una u otra, ni aún en las contadísimas en que aparece así en la estadística. En cambio, en las Iglesias de Religiosos y Religiosas, son numerosísimas las en que sólo se predica en castellano.*
>
> *b) La proporcionalidad de las lenguas predicadas se*

237. ASV, *Ibid., ff. 182-183v.*

238. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 4-7v.*

239. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 8-8v.*

240. Estadística de la predicació i de la catequesi a Barcelona. Any 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 110-111v.*, (original). Vegeu el nostre apèndix documental núm. 17.

corresponde con grande aproximación a la naturaleza de las feligresías, cuanto más se alejan del centro de la ciudad.

c) En el centro de la ciudad, en las parroquias más concurridas y en la predicación más solemne, el castellano tiene un predominio muy pronunciado.

d) Aumenta el predominio del castellano, con uso casi exclusivo, en las Iglesias de Religiosos y Religiosas, en las cuales se da predicación más abundante y prestigiosa.

e) En el conjunto de todas las Iglesias de la ciudad, y en el total numérico de sermones anuales, tal vez no sea muy notable la superioridad del castellano. Pero lo es muy grande si se considera su densidad representativa por las parroquias, Órdenes Religiosas y actos solemnes, en que su predominio da el tono a la ciudad.»

I pel que fa a l'ús de la llengua en l'ensenyament de la doctrina cristiana:

«A) En las 48 Iglesias parroquiales y en 21 Institutos religiosos de enseñanza se usa la lengua materna catalana en la instrucción catequética.

B) En 42 Establecimientos docentes de Congregaciones Religiosas se usa la lengua castellana».

La llengua dels estudis al Seminari de Barcelona. –Un nou document és el certificat del prefecte d'estudis del Seminari de Barcelona sobre l'ensenyament que s'hi dóna i la llengua en què es fa. El doctor Faura dóna fe que, al seminari, tot es professa en castellà o en llatí.[241]

La col·lecta «Et famulos». –El tercer es refereix a l'acusació, de la qual se'n féu ressò el mateix Alfons XIII, sobre la col·lecta *Et famulos* i la pregària en què l'Església prega pels governants el dia de Divendres Sant, i a Espanya pel monarca. Alfons XIII s'havia lamentat que, a Catalunya, no es deia el nom del Rei en aquella oració, *Et famulos*, de la Missa. El bisbe de Barcelona explica que això és una apreciació equivocada i, també, el perquè d'aquella omissió en la

241. Certificat del prefecte d'estudis del Seminari de Barcelona. Barcelona. Any 1927: ASV, *Ibid., f. 114*. Apèndix documental núm. 18.

pregària del Divendres Sant, deguda a una confusió més tost d'ordre litúrgic.[242] Miralles no va convèncer Tedeschini.

Tampoc van satisfer gaire al nunci les explicacions o excuses que, sobre el seu clergat, oferia monsenyor Miralles. De fet, davant de les exculpacions en relació a la pregària pel Rei en Divendres Sant, el nom del qual algun clergue barceloní ometia, monsenyor Tedeschini arriba a escriure: «*Esto es inocencia*», volent dir que no se'l podia satisfer tan fàcilment.

La pronunciació del llatí. Conferència eclesiàstica tarraconense de 1923. –Un altre document lliurat per monsenyor Miralles al nunci després de la seva entrevista amb ell fou una resolució de la Conferència de la Tarraconense, celebrada del 10 al 13 de gener de 1923, la qual tenia a veure amb la pronunciació del llatí, no «a l'espanyola», sinó «a la romana», que és com ja se solia fer als seminaris de Catalunya i que seguien també molts eclesiàstics.[243] En això i en altres coses, com per exemple en l'ús de les casulles anomenades «gòtiques» que es començava a seguir a Catalunya en lloc de les de «guitarra», més emprades a la resta d'Espanya, i alguns, com ja ho hem dit, hi volien veure signes separatistes.[244]

Predicació a la catedral de Barcelona. –El cinquè document és en realitat un apartat del decret de la visita pastoral que féu el bisbe Miralles, l'any 1927, a la catedral de Barcelona.[245] El prelat demana al capítol catedralici que, per atendre «*al bien espiritual de la gran*

242. Sobre l'oració col·lecta *Et famulos* i la pregària pel Rei del Divendres Sant. Any 1927: ASV, *Ibid., ff. 115-115v*. Apèndix documental núm. 19.

243. Sobre la pronunciació del llatí a la romana. Any 1923: ASV, *Ibid., f. 113*. Apèndix documental núm. 20.

244. Així parla sobre aquesta qüestió el doctor Lluís Carrreras en el seu «Informe en defensa de la llengua catalana», de 1910, que farà també a mans del nunci Tedeschini: «*Seriamente, en altas esferas acúsase con frecuencia a Obispos y clero de separatismo por la adopción de la pronunciación romana signo de catolicidad usado ya en todas las naciones: por efecto de las presiones de las autoridades se ha llegado a dar el caso de algún Provincial de orden religiosa que ha retraído del uso de aquélla a sus súbditos. Semejantemente, y con igual seriedad se da tal calificación al uso de las casullas góticas, restablecido en la mayor parte de las Diócesis de Europa, y concordante con la práctica antigua de España.*». Vegeu l'apèndix documental núm. 32.

245. Predicació a la catedral de Barcelona. Any 1927: ASV. *Ibid., ff. 116-116v*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 21.

porción que necesita oír en castellano las verdades de nuestra Santa Fe» i per tancar la boca «*a reclamaciones que a todas horas y de todas partes recibimos*», que la catedral es converteixi en una església «*destinada a la predicación castellana*». Aquesta disposició no seria tanmateix cap obstacle, perquè les parròquies de la ciutat continuessin fent la predicació en català. Sabem per altres fonts que els canonges acceptaren per obediència la recomanació del Bisbe,[246] però també que la mesura desplagué als catalanistes.[247]

Tot i la bona voluntat del doctor Miralles, monsenyor Tedeschini, per les anotacions que fa al text de la visita pastoral a la catedral de Barcelona, no hi està d'acord, puix pensa que si els catalanoparlants entenen el castellà, el problema ja està resolt, i no troba, a més, que sia el remei per als castellanoparlants destinar tan sols la catedral a la predicació en castellà.

Estadística de la població immigrada de Catalunya. –Segueixen unes dades del cens oficial de 1924 sobre la població de Catalunya, que té com a criteri per a la seva elaboració el fenomen de la immigració.[248] Al final, des del Bisbat, s'hi fa observar que la població castellanoparlant és el vint-i-dos per cent de la població total i, també, que «*por experiencia muy comprobada, los hijos de los inmigrantes forasteros son asimilados [a la llengua catalana] en su gran mayoría*».

Aquesta referència al caràcter assimilador dels fills dels immigrants de la llengua i cultura catalanes serà un argument que, des de la perspectiva estrictament pastoral, empraran diversos rectors de parròquia i altres eclesiàstics.

El Foment de Pietat Catalana i la Conferència eclesiàstica de la Tarraconense de 1923. –Sobre el Foment de Pietat Catalana, tema recurrent durant el transcurs de la visita apostòlica de monsenyor Tedeschini, hi ha encara un altre escrit que es refereix a les decisions

246. Per exemple el canonge Josep M. Llovera.

247. Així li ho digué el canonge Cardó a Tedeschini. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 91v.*

248. Estadística de la població immigrada de Catalunya. Cens oficial de 1924: ASV, *Ibid., ff. 117-118.* Apèndix documental núm. 22.

que, respecte al Foment, prengué la conferència de bisbes de la Tarraconense de 1923.[249] En substància, els bisbes catalans decidiren el que segueix:

> «*Advertir a la dirección del* Foment*, que para evitar recelos y torcidas interpretaciones a que pudiera dar ocasión, en los actuales momentos el título que ha venido usando la entidad desde su origen fuera preferible substituirlo por el de* Foment de Pietat a Catalunya *que expresaría en términos más precisos la finalidad puramente espiritual arriba indicada*.»

La "Junta Ciudadana de la Provincia de Barcelona" *i el Foment de Pietat Catalana*. –El vuitè document es refereix a la protesta que degué elevar al cardenal primat de Tarragona, Vidal i Barraquer, i al bisbe de Barcelona, Josep Miralles, el Foment de Pietat Catalana arran del canvi de nom d'aquesta institució, tal com li fou advertit pels prelats de la Tarraconense. El Bisbe presentà les queixes o raons del Foment al capità general, president de la Junta Ciutadana de Barcelona,[250] general Emilio Barrera, el 19 de desembre de 1927. El militar respongué al doctor Miralles amb la carta, datada al 15 de gener de 1928, que és la mateixa que lliurà en forma de còpia al nunci després de l'entrevista que sostingué amb ell, el mes d'abril d'aquell any, i que reproduïm sencera.[251] El seu to és més aviat fort. La "*Junta de Acción Ciudadana*" es plany, entre altres coses, de l'antipatriotisme que envers Espanya anava adoptant l'Església a Catalunya a través de les seves institucions com el Foment de Pietat Catalana i el Seminari Conciliar de Barcelona. Així li ho expressen al prelat diocesà:

> *«No necesitamos recordar a V.E.I. de qué modo se ha ido desarrollando en estos últimos años una campaña antipatriótica que no ha respetado nada. Con honda pena hemos de decir que*

249. Disposició de la Conferència de bisbes de la Tarraconense sobre el Foment de Pietat Catalana. Any 1923: ASV, *Ibid., f. 112*. Apèndix documental núm. 23.

250. La "*Junta de Acción Ciudadana*" fou creada pel general Barrera. La seva missió era impedir l'ús del català a l'Església i la vigilància dels clergues considerats catalanistes. Tingué nombrosos enfrontaments amb el cardenal Vidal i Barraquer i amb el bisbe Miralles.

251. La "*Junta Ciudadana de la Provincia de Barcelona*" i el Foment de Pietat Catalana. Any 1923: ASV, *Ibid., ff. 121-124*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 24.

en ocasiones esa campaña ha llegado a tener eco en el Seminario entre alguno de sus profesores y discípulos por lo menos; y en la Iglesia; y asociaciones ha habido caídas en la irreverencia de confundir o mezclar en actos de culto, aspiraciones políticas reprobables.»

Documents sobre l'ús del català en la vida de l'Església a Catalunya. –El darrer escrit és un aplec de documents històrics que mostren i justifiquen ensems l'ús de la llengua catalana en la pastoral de l'Església catalana.[252]

Informe sobre l'ús de la llengua. –El secretari de visita de monsenyor Tedeschini, pare Gamarra, diu que, a més dels textos que acabem de ressenyar, el doctor Miralles li'n lliurà d'altres.[253]

Un, que fa referència encara a l'ús del català en la pastoral, "Informe sobre l'ús de la llengua, seguit de decrets de les conferències de prelats de la Tarraconense sobre la predicació", de dotze folis.[254] Comença amb la paraula «*Jesucristo*». No té data, però és posterior a 1923. Conté fragments del llibre del pare M. J. Olivier, *Les amitiés de Jésus*, així com d'altres manllevats dels Actes dels Apòstols que tenen a veure amb la predicació de la paraula divina. Són com una mena de justificació escripturística sobre l'ús de la llengua materna en la predicació de la mateixa Paraula divina i de la seva necessitat per a la comprensió de la doctrina cristiana.

252. Documents sobre l'ús del català en la vida de l'Església a Catalunya. Barcelona 1928: ASV, *Ibid., ff. 119-120*. Apèndix documental núm. 25.

253. Eren tres més, un que tractava de sermons conservats a la catedral de Barcelona, un altre era el pla d'estudis del seminari i un tercer, d'ordre canònic, tractava de l'ús de l'idioma català en la predicació. A aquest darrer és al que li hem donat el nom "Informe sobre l'ús de la llengua catalana", i del qual tot seguit parlarem. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc.11, ff. 4-7v.* És molt probable que els altres dos documents als quals acabem de referir-nos siguin, segons una llista mecanografiada de títols de papers sobre la visita apostòlica conservats en la Nunciatura de Madrid, amb l'encapçalament "*Catalanismo = Barcelona*", els següents: El "Manuscrit de les homilies de S. Gregori de la Catedral de Barcelona 1920", "Notícies de manuscrits: «Liber Comes» i «Breviari de Cuixà», 1925", i el *Boletín Eclesiástico del obispado de Barcelona*, 1-10-26, "Plan de estudios del Seminario": ASV, *Spagna, 1928, pos. 589, fasc.11, ff. 229-229v.*

254. "Informe sobre l´ús de la llengua seguit de decrets de les conferències episcopals de la Tarraconense sobre la predicació" (De després de 1923): ASV, *Ibid., ff. 64-75*. Vegeu l'apèndix documental núm. 26.

A aquest "Informe sobre l'ús de la llengua", a la fonamentació bíblica, li segueix després la canònica: Trento, els concilis tarraconenses, els sínodes diocesans de Barcelona de 1890 i 1919, i el decret *Quam singulari*, de la Congregació de Sagraments. A tot això, s'hi suma l'ensenyament dels bisbes de les Esglésies particulars, Torras i Bages, Morgades, i els acords de les conferències de prelats de la Tarraconense, de 1921 i 1923.

En suma, es tracta que s'apliqui el que diu la Conferència dels bisbes de la província eclesiàstica tarraconense de 1923:

> «*La predicación de la divina palabra en Cataluña se hará, por regla general, en la lengua del país; usándose el castellano únicamente en las iglesias y ocasiones en que especiales circunstancias lo aconsejaren, a juicio de los respectivos Párrocos o encargados*».[255]

Finalment, després d'haver presentat aquests deu documents, ens aventurem a sostenir que tots deu provenen del doctor Lluís Carreras ja sia perquè ell sigui l'autor material d'alguns o que, simplement, n'hagi recollit d'altres i els hagi transcrit a màquina amb la finalitat de ser presentats al nunci per a la defensa de la pastoral en català. Recolzem aquest afirmació en l'amistat de Carreras amb Miralles i al fet que el prelat acudís al seu amic i súbdit quan es tractava de presentar a la Santa Seu aquells al·legats que tocaven qüestions tan delicades com era aleshores la del catalanisme. I encara hem d'afegir-hi que molts dels documents que atribuïm a Carrreras, de la seva ploma o com a base de les seves reivindicacions i també de Miralles, són conservats entre els seus papers particulars.[256]

Opinió del nunci sobre el doctor Miralles

La prudència mostrada pel bisbe Miralles en la seva trobada amb el visitador apostòlic no degué, però, agradar gaire al mateix

255. "Informe sobre l´ús de la llengua": ASV, *Ibid., ff. 64-75*. apèndix documental núm. 26.

256. En l'Arxiu Carreras dipositat en l'Arxiu Diocesà de Barcelona, J. M. Roig Rosich esmenta diversos documents d'aquell fons que hem trobat entre els que anaren a parar a les mans de Tedeschini, lliurats pel doctor Miralles. Roig Rosich, *Dictadura de Primo de Rivera*, 397 *passim*.

monsenyor Tedeschini, com tampoc, el decantament que el prelat anava fent envers postures moderades a l'hora d'abordar el tema catalanista.

Copiarem a continuació un fragment de la relació final de la visita apostòlica. Conté l'opinió del nunci sobre Miralles. Una apreciació més tost negativa –car el qualifica de «pobret» –ja que el Bisbe volia mantenir-se en un equilibri, que Tesdeschini jutja impossible d'assolir en «aquella Barcelona tan treballada pel catalanisme», perquè a la fi, Miralles, en actuar d'aquella guisa acabava afavorint el catalanisme; l'última cosa que el nunci podria esperar-ne.

> *«Il vescovo Miralles è persona senza passione sì, ma, poveretto, a motivo del terribile ambiente in cui si trova in quella enorme città, così travagliata dal catalanismo che assume colà aspetti infiniti, ed esercita passioni nella forma più svariata, si rivela come desideroso di contentare ambedue parti, il ché è impossibile, e fa quindi, a giudizio di molti la figura del bilancino. Egli si vanta di stare nel mezzo, e di non essere né degli uni né degli altri. Ma l'impressione che ne ho avuto è che praticamente egli si inclina se non per il catalanismo, certo per il catalano; e con ciò, è superfluo dirli, favorisce, senza accorgersene, il catalanismo.»*

Ja es veu que per al nunci el sol fet d'afavorir el català és sinònim de fer-ho respecte al catalanisme, que mai era, diguem-ho així, cultural sinó que sembla menar cap al separatisme.

L'escassa valoració del nunci pel bisbe de Barcelona continguda en les paraules que acabem de transcriure recolza en els següents arguments: «*Non vede quello che gli altri vedono, circa il Foment [de Pietat Catalana], circa gli Esercizi, circa il P. Bolós, il P. Pijoan, il Sac. Carreras, il Monastero di Montserrat*». És a dir, el doctor Miralles no s'adonava del perill –com Tedeschini creia de percebre'l sagaçment– que encarnaven aquelles institucions que eren just els epígons del catalanisme.[257]

S'havia produït definitivament un canvi en la consideració en què tant el nunci, com el general Barrera tenien pel bisbe Miralles, i tot,

257. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 89v.*

així ho sembla, per la qüestió catalanista. Aquest militar deia per exemple del prelat: «*nos ha salido rana*», i en seus cercles de relació corria la dita: «*En Méjico salió un Calles y en Barcelona un Miralles*».

D'entre els homes de pes que defensaren el bisbe de Barcelona, caldria assenyalar el cardenal Vidal i Barraquer, el doctor Carreras i el doctor Antoni Berenguer. En efecte, mossèn Carrreas, en el seu "Informe en defensa de la llengua catalana", del mes de juliol de 1928, que compongué, perquè així li ho havia demanat Tedeschini, denunciava valentament a la Nunciatura i a la Santa Seu l'intrusisme del general Barrera en els afers eclesiàstics de Barcelona. I és que el capità general havia donat per suposat que el pastor d'aquesta diòcesi secundaria la seva campanya de repressió del fet català. Mossèn Carreras ponderà en canvi la lluita del doctor Miralles per la independència de l'Església:

> *«Sólo Dios y el Obispo saben hasta qué punto han sido continuos, premiosos y amenazadores los motivos de querella y conflicto y que le ha producido la pretensión entrometedora de las autoridades gubernativas en asuntos de su exclusiva competencia. Con sentido rígido de su misión e independencia apostólica, ha vindicado siempre la jurisdicción diocesana, evitando empero el choque violento de conflictos exteriores, que, sin prudencia extremada, era a veces casi imposible de evitar. A pesar de ello, el Obispo, cuya elevación de miras era bien conocida de quien dirigió su promoción a la Sede Barcelonesa, es objeto de hondísima e injusta animadversión, porque no ha respondido a la ilusión que se hizo el General de Cataluña de tener en él un instrumento dócil para sus intentos de intervención eclesiástica.»*[258]

Al nunci, astorat, digué també «*il celebre Carreras*», que el bisbe Miralles «*ha salvado la lengua catalana!*».[259] Sembla que no sabés pas el que es deia mossèn Carreras en referir-se amb aquests termes

258. "Informe en defensa de la llengua catalana". El problema del clergat català, del doctor Lluís Carreras i Mas. Barcelona 10 de juliol de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 8-34*. Vegeu l'apèndix documental núm. 32.

259. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 91.*

al seu ordinari, puix no sonaven precisament com un elogi a les oïdes de monsenyor Tedeschini.

Durant el seu viatge a Roma, de 1928, el doctor Carreras trobà almenys un alt eclesiàstic que valorava el canvi d'actitud del bisbe Miralles en relació a la «Qüestió catalana» i la seva independència davant de les autoritats civils. Aquest personatge era el cardenal Ragonesi, que havia estat nunci a Espanya,[260] bon coneixedor de la realitat d'ací, que havia tractat també Lluís Carreras en altres ocasions, i amb qui s'entrevistà a la Ciutat Eterna. El purpurat, en efecte, li encomanà el següent:

> *«Le encargo que de mi parte que exprese al Obispo de Barcelona mi gran contentamiento de que haya guardado la debida independencia y que no se haya prestado a ser instrumento del Gobierno; porque me consta bien, pero muy bien, que le mandaron allí para servir de arma contra todo lo de Cataluña.»*[261]

Un altre que defensà davant del nunci el pontificat del bisbe Miralles fou el capellà de la capella de Sant Jordi de l'antic palau de la Generalitat, el doctor Antoni Berenguer. Així ho fa constar el mateix monsenyor Tedeschini en l'informe final de la visita apostòlica: «*E don Berenguer l'acceso Cappellano della Deputazione Provinciale, mi ha detto ripetutamente: Di Mgr. Miralles, siamo soddisfattissimi*».[262]

Ja sabem, tanmateix que, després de la proposta de monsenyor Tedeschini, el doctor Miralles fou traslladat de Barcelona a Mallorca, la qual cosa des del punt de vista eclesiàstic no constituïa pas cap promoció.

Alfredo Simón S.J.

El pare Alfredo Simón, jesuïta, coneixia bé el Seminari de Barcelona. Va ser onze anys superior dels jesuïtes a Barcelona. Fou interrogat

260. *Francesco Ragonesi* fou nunci a Madrid de 1912 a 1921.

261. Lluís Carreras, "Notas de un viaje a Roma, (18 Febrero-2 Marzo)": ASV, *Ibid. ff. 76-97*. Vegeu l'apèndix documental núm. 4.

262. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 91.*

pel nunci, probablement a finals d'abril. Podria ser, per una nota que hem trobat del nunci, que aquest jesuïta, que es trobava aleshores a València, d'on era rector del seu seminari, li hagués estat també presentat pel bisbe de Tortosa, Félix Bilbao y Ugarriza.[263]

El religiós es mostra comprensible amb l'ús de la llengua materna a l'Església. Opina que el problema el veu, quan els polítics volen manipular-la. Tanmateix ell, seguarment convençut que no prenia cap partit, no creu que la llengua catalana hagi de tenir lloc ni en l'ensenyament del catecisme a l'escola, almenys en les de la mateixa categoria de la dels pares jesuïtes.

És monsenyor Tedeschini que, en reportar en el seu informe final com, fins i tot, les famílies catalanistes es resistien a la catalanització de l'ensenyament que els imposava la Mancomunitat, explica que el pare Simón, com a rector del Col·legi del Sagrat Cor, es va resistir a aquestes pressions, «*e si mantenne fermo nella costumanza esistente*». Per corroborar la seva resistència promogué, en 1922, una consulta o «millor un plebiscit», puntualitza Tedeschini, entre els alumnes d'aquest centre, perquè manifestessin amb quina llengua preferien que els fos ensenyat el catecisme. El resultat fou que, de set-cents vint alumnes, solament trenta demanaren el català. L'any següent ni un de sol, observa el nunci, sol·licità que el catecisme fos donat en aquella llengua. «*E dire che allora era alunno del Collegio perfino il figlio di Prat de la Riva, l'autore celebre del libro "La nacionalidad Catalana" e primo Presidente, anzi, fondatore della Mancomunidad, e notissimo separatista; quel ragazzo, certo con il consenso del padre, apprendeva il Catechismo in castigliano, e in una funzione scolastica tenne proprio lui un discorso in castigliano*.»[264]

És innegable que monsenyor Tedeschini estava ben informat pel que fa a la Qüestió catalana i que posava també interès a assenyalar aquells punt d'oposició a una vague normalització del català en el mateix ensenyament de la doctrina cristiana.

En l'entrevista amb el representant de la Santa Seu, Alfonso Simón es referí després als seminaris catalans. Segurament, que tractant d'això darrer, diu al visitador apostòlic, com ell mateix ho anota: «*Le*

263. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc.1, f. 196*.
264. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 112v.-113*.

gustaría no tener que arbolar la bandera catalana. Habíamos llegado a un ardor enfrente la bandera española».[265]

Continua encara amb la seva anàlisi del fet del catalanisme:

> «*Es que los catalanes no quieren que Cataluña sea España. Se empezó con el regionalismo y se fue hasta el separatismo. El mismo Cambó no les gusta porque ha permanecido opuesto al separatismo. Están profundamente quejosos de no enarbolar la bandera catalana. En ningún colegio nuestro estaba el retrato del rey*».

Es plany que la Companyia de Jesús, a Catalunya, s'hagués deixat seduir pel catalanisme: «*Han sido tan poco previsores los jesuitas que se han asemejado a los capuchinos de los que el capitán general [Barrera] decía: "Aquí están estos sinvergüenzas de los capuchinos"*».[266] Encara sobre el tema dels caputxins, hom pot llegir un lament del pare Simón, que el nunci recollí en el seu informe final: «*Hemos sido tan necios que, mientras antes la fama de catalanistas la tenían los capuchinos y Montserrat, ha sucedido que el primero que ha ido a la cárcel ha sido un jesuita*!» Es referia al pare Bolòs.[267]

El contingut de la conversa amb el representant del Papa el desenvolupà encara més en unes "*Notas sobre el estado político-religioso de Barcelona*", que el mateix pare Simón féu a mans del nunci a primers de maig de 1928.[268] Es tracta d'un escrit llarg, d'onze folis, ben elaborat i de ploma lleugera i clara. N'assenyalem a continuació els principals continguts.

La primera observació és que una gran part del clergat de

265. ASV, *Ibid., f. 184.* Hi ha alguna nota més del pare Simón en *Ibid., ff. 185v.-186*.

266. "Declaracions preses pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 69-72*.

267. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.E., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 83v.* Hi ha més informació sobre el pare Bolòs: «*Denunzia e detenzione del P. Ramon M. de Bolós S. J. Lettera del card. Vidal e altri documenti circa la vicenda del P. Bolós. Relazione documentata sulla denuncia e la detenzione consegnata dal Nunzio all'Ambasciatore. Protesta della Santa Sede.*»: ASV, *A.E.S., Spagna, 1925, pos. 687, fasc. 72, Manresa 1925*.

268. Les "*Notas sobre el estado político-religioso de Barcelona*" el pare Simón les féu a mans del nunci a primers de maig de 1928. Carta del pare Alfonso Simón al nunci Tedeschini. 4 de maig de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid 833, fasc. 2, f. 466*. El text de les esmentades Notes el transcrivim sencer en el nostre apèndix documental núm. 27.

Catalunya, i en especial el de Barcelona, és «*sumamente catalanista y algunos sacerdotes verdaderamente separatistas*», un dels focus d'aquest catalanisme són els seminaris. El pare Simón, per contra, es manifesta en una línia completament oposada a aquesta tendència. Així, en tractar de la predicació, diu: «*En Barcelona, y en general en las capitales de provincia, no hay absolutamente ninguna necesidad de que se predique en catalán. Si se hace es simplemente por seguir la corriente catalanista. En los pueblos creo que se ha de predicar en catalán, al menos mientras no se sepa más castellano que el que actualmente se sabe en Cataluña*».[269]

Encara en el camp de la predicació, el jesuïta rebla al nunci que s'hi cometen «veritables imprudències i inconveniències». Una de les coses que cau en l'àmbit d'aquestes dues darreres consideracions sobre la trona de predicar és el fet que «*nunca se oiga nombrar siquiera a España, al Rey, etc*.» Una altre punt que degué colpir el nunci, perquè als mots del religiós hi anota del seu puny i lletra: «*P. Pijoan che nel discorso della* Realeza de Cristo *non nominò affatto né il Re né il Cerro de los Ángeles*». [270]

De manera semblat al que ja ha dit sobre la predicació, el pare Simón creu que el catecisme ha de ser ensenyat en català a les parròquies i centres obrers catòlics, però no pas als col·legis dels religiosos, «*sobre todo para los hijos de las clases acomodadas, como son los de jesuitas, escolapios, maristas, Escuelas Cristianas, Sagrado Corazón, Esclavas, Jesús María, y los demás de este mismo tono, la enseñanza debe darse en castellano, o por lo menos, no hay necesidad de que se dé en catalán*».

Les associacions catòliques estan també com infectades per l'esperit catalanista. En efecte, observa el jesuïta: «*El espíritu catalanista ha sido causa de división en las asociaciones católicas. Las hay abierta y profundamente catalanistas, como lo fueron los "Pomells de Joventut", disueltos ahora por orden gubernativa, en los que se infiltraba a los niños y a las niñas sentimientos no ya catalanistas sino separatistas, la "Lliga Espiritual de la Mare de Deu de Montserrat", la "Adoració Nocturna", la "Asociació de Fills de María Inmaculada", etc.*»[271]

269. "*Notas sobre el estado político-religioso de Barcelona*": ASV, *Ibid., f. 467*. Apèndix documental núm. 27.

270. ASV, *Ibid., f. 467*. Apèndix documental núm. 28.

271. ASV, *Ibid., f. 468*. Apèndix documental núm. 28.

Una cosa semblant passa amb el Foment de Pietat Catalana i la Biblioteca Balmes, tot i que el pare Simón no deixa de reconèixer la importància d'aquestes institucions pe a Barcelona i per a Catalunya:

> «*FOMENT DE PIETAT CATALANA, con su hijuela "Biblioteca Balmes". Es obra de mucha importancia para Barcelona y para toda Cataluña. Su fundador y verdadera alma, aunque oficialmente se llame sólo "consiliario", es el P. Ignacio Casanovas de la Compañía de Jesús. Hay en ella hombres serios y de valer, con vastos planes que sin duda realizarán pues cuentan con medios para ello. No les falta capacidad ni dinero; pero tampoco se puede negar su espíritu catalanista, por más que quieran aparentar lo contrario. Basta entrar en aquella casa para respirar ese ambiente. Las conferencias que allí se dan todas han de ser en catalán, y llamaría poderosamente la atención, ni aun creo que se admitiese, si se intentase dar alguna en castellano. De sus prensas no sale un libro en castellano [...] Además, las personas que forman la Junta de esa entidad, las que allí trabajan, las que a esa casa concurren, todas son conocidas en Barcelona como de tendencias catalanistas*.» [272]

El mateix passa més o menys amb l'Obra d'Exercicis Parroquials, amb les seves «*hijuelas*» les Lligues de Perseverància i el Casal de l'Exercintant:

> *«Obra que en estos últimos tiempos ha hecho verdadero furor en todo Cataluña y que sin duda ha debido en gran parte su ruidoso éxito al espíritu ultra-catalanista con que desde el principio apareció. Su fundador el P. Francisco Vallet es hombre impetuoso, de tendencias catalanistas y aun separatistas ya desde antes de entrar en la Compañía de Jesús a la que pertenece. En la religión nunca perdió este mismo carácter; y todos los que le conocían se extrañaron de que los Superiores permitieran a un hombre tal emprender obra semejante. Bastaba que apareciese ella como fundada por el P. Vallet para que se supiera de qué se trataba; y en efecto, todos los que más se entusiasmaron y más apoyaron al Padre y su Obra, fueron, tanto dentro de la Compañía como fuera de ella, los que profesaban sus mismas ideas po-*

272. ASV, *Ibid., f. 469*. Apèndix documental núm. 27.

> *líticas, porque se prometían con ellos un resurgir no simplemente del espíritu, sino del espíritu catalán.*»[273]

Com a jesuïta que és el pare Simón pondera després l'acció dels provincials de Catalunya, de la Companyia de Jesús, Ramon Lloberola, «*anticatalanista exagerado*», i Joan Guim, «*durante su gobierno mandaron los catalanistas*». De qui era l'actual provincial, Joaquim Vilallonga, portava poc temps en el càrrec i per això Simón no n'emet cap judici. En un moment determinat, aquest religiós fa la següent observació:

> «*Los catalanes en general son hombres que cuando están fuera de Cataluña no dan que hacer, pero en cuanto se encuentran en su tierra, sienten revivir el espíritu regionalista y algunos aun separatista, con tal fuerza que han de ser muy virtuosos y muy sensatos para reaccionar contra él y saber conducirse con ecuanimidad. Así mismo el problema de la lengua de suyo no es tal problema. La lengua no tiene significado político, como se deduce de su misma naturaleza y se ve en otras regiones de España, Valencia, por ejemplo, pero en Cataluña los mismos catalanistas se lo han dado, y siguiendo la política de Prat de la Riba, procuran plantear en todos los terrenos el problema de la lengua, para dividir, excluir y clasificar las personas y las instituciones. La tesis, pues, de "Cataluña para los catalanes"; la de "favorecer el conocimiento y práctica de la lengua regional", &, que en otras partes serían admisibles o por lo menos discutibles, en Cataluña son muy difíciles de aplicar y muy peligrosas, si se quiere gobernar, no en "tesis" sino en "hipótesis"*».[274]

Dels prelats catalans d'aleshores, el pare Simón es refereix particularment al metropolità, cardenal Vidal i Barraquer: «*Creo sinceramente que el Sr. Cardenal de Tarragona no es político, no ha querido hacer política, y en la inmensa mayoría de sus actos ha obrado simplemente como* podía *obrar, pues su situación en Cataluña era muy comprometida; pero algunas veces quizás se ha alargado más de lo que debía haberse alargado, y otras veces no ha tenido las atenciones que debía haber tenido para con el Rey.*»[275] A part d'aquesta

273. ASV, *Ibid., f. 470*. Apèndix documental núm. 27.
274. ASV, *Ibid., f. 473*. Apèndix documental núm. 27.
275. ASV, *Ibid., ff. 474-475*. Apèndix documental núm. 27.

al·lusió a les relacions de Vidal i Barraquer amb Alfons XIII, i que molts pensaven que el cardenal no li tenia la consideració deguda, jutja algunes disposicions del purpurat, com la pronúncia del llatí a la «romana» –que Simón en diu a la «*catalana*»– i els acords de la Tarraconense sobre la predicació en català. Del bisbe d'Urgell, doctor Justí Guitart, recull el que es veu que circulava aleshores; és a dir, que era «el masover del senyor cardenal». Del de Barcelona, Josep Miralles, reporta també un comentari que es feia sobre el prelat, que «*venía empaquetado por cuenta del Directorio militar*», però que semblava que s'anava posant al costat dels catalanistes. Del predecessor de Miralles, el doctor Reig, afirma que fou veritablement un «màrtir dels catalanistes».[276]

En fi, aquestes Notes, a part de l'interès que puguin tenir per elles mateixes, són relativament importants, perquè monsenyor Tedeschini les tenia en compte, com hom pot veure en les seves anotacions personals,[277] i per recollir algunes observacions del pare Simón en l'informe final de la visita apostòlica, en què manlleva altres notícies sobre la Federació Catalana d'Estudiantes Catòlics[278] que li proporcionava també el religiós jesuïta. Relacionades amb aquesta Federació el pare Simón reporta unes paraules increïbles sobre enfrontaments a mort:

> «*FEDERACIÓN CATALANA DE ESTUDIANTES CATÓLICOS. Al poco tiempo de su institución tomó ya carácter abiertamente catalanista, de tal suerte que en la visita que les hicieron sus compañeros los estudiantes católicos de Madrid no sólo no les dejaron entrar en la Casa Social la bandera española que consigo llevaban y que hubo de quedar a la puerta de la calle metida en el coche en que viniera, sino que el presidente los re-*

276. ASV, *Ibid., f. 477*. Apèndix documental núm. 27.

277. Hi ha encara unes notes del nunci Tedeschini, de 13 de febrer de 1929, sobre el pare Simón, on hom pot adonar-se que el pare Simón veia manifestacions de la política catalanista arreu: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 838, fasc. 4, f. 521v.*

278. La Federació Catalana d'Estudiants Catòlics fou fundada en 1922 per Romà Perpinyà, sota la direcció espiritual del pare Ignasi Casanovas, i nasqué per iniciativa del nucli de Joventuts Socials, de l'Acció Popular del jesuïta Vicent. En 1928 s'independitzà. Desaparegué amb la guerra civil. Les notícies del pare Simón sobre aquesta Federació són en l'ASV, A.E.S., *Spagna, 1925, pos. 687, fasc. 72, Manresa 1925.*

cibió con un discurso en catalán –verdadero modelo de corrección y cortesía– *en que entre otras* lindezas *llegó a decirles que "los que allí se encontraban entonces reunidos tal vez el día de mañana se verían frente a frente en el campo de batalla, &. &." Al fin hubo de intervenir la autoridad gubernativa y el Centro quedó clausurado durante algún tiempo*.» [279]

ANTONI RUBIÓ I LLUCH

És possible, que el nom d'Antoni Rubió i Lluch[280] degués de sonar ja al nunci per haver estat una de les personalitats que havien signat el document, "Crida al Sant Pare", del 16 de febrer de 1924 i que arribà efectivament a Roma. L'acompanyaven amb llurs signatures, a més de Rubió, en representació de l'Institut d'Estudis Catalans, Francesc de Paula Maspons i Anglasell, Ramon Albó, president de l'Acció Popular, Ramon d'Abadal, president de la Unió Jurídica de Catalunya i d'altres. Es tractava d'una «Protesta per la vexació que sofreix l'Església, que sempre ha ajudat la llengua i la terra». Un text escrit en català amb una bella cal·ligrafia i amb lletres capitals decorades, el qual portava adjuntat una traducció italiana escrita pel pare Antoni d'Argentona, que era sotssecretari general dels caputxins, amb residència a Roma.[281]

El bisbe de Barcelona suggerí el nom de Rubió i Lluch per ser consultat pel nunci. No cal ni dir que li assignà un lloc en aquella llista que contenia els noms dels «catalanistes».

Rubió degué causar força estranyesa a monsenyor Tedeschini, si és que hem de jutjar pel subratllats que feia a les paraules del catedràtic. Ens referim particularment a les notes que prenia el mateix visitador

279. "*Notas sobre el estado político-religioso de Barcelona*". Apèndix documental núm. 27. Aquests mots els recull també Tedeschini. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 67.*

280. *Antoni Rubió i Lluch* (Valladolid 1856 – Barcelona 1937) professor, historiador, home de lletres. Fou expert en literatura catalana medieval i membre i president de l'Institut d'Estudis Catalans.

281. "*Appello al S. Padre sottoscritto da diversi rappresentanti della vita religiosa, culturale e sociale della Catalogna"*. Barcelona, 16 de febrer de 1924, signat per Maspons, Rubió i Lluch, Albó i altres: ASV, *A.E.S., Spagna, 1924, pos. 589, fasc. 2, ff. 73-78*. La traducció a l'italià és en els *ff. 79-82*.

apostòlic com, per exemple aquesta: «*Habla siempre [Rubió] de nuestra nación, de nuestra patria, se refiere siempre a Cataluña*, antes había los forasteros». Més estupor encara, quan Tedeschini li sent dir, que: «*La Iglesia ha sido el refugio último de la lengua. Cuando no había la tradición, la Iglesia salvó la lengua. Todo el lenguaje oficial de la Iglesia es en catalán, aún cuando la predicación se haga en castellano*».[282] Catalunya, sostenia encara, té un caràcter propi de poble i de nació. D'aquestes idees, el nunci en treu la conclusió, així ens ho sembla, que, podrien ser causa de rivalitat amb Espanya, per la llengua i per la consciència de poble i de nació.

La conversa continua, i Rubió, segons el que recollí el secretari de visita, va oferint més informació al nunci, sobre els catecismes, «*todos los catecismos de los siglos pasados se publicaron en catalán*» i sobre la predicació, «*aun cuando se predica en castellano, los anuncios, avisos, proclamas se hacen en catalán para que se entienda mejor*».

Rubió aporta també una sòlida explicació sobre la llengua catalana des del Renaixement, «*Hay que advertir que en el siglo XV había penetrado en España el Renacimiento por Cataluña con la traducción de Dante y la poesía de Boscán*», fins a la Renaixença amb la seva explosió literària. El resultat de tot això, en el camp literari religiós ha estat, que: «*La poesía mística catalana es de tal naturaleza que supera con mucho la castellana*».

Deixa de banda els temes estrictament humanistes i passa a referir-se al clergat:

> «*El clero que nace del pueblo y vive en el pueblo y para el pueblo tenía que ser eminentemente catalanista, como también el pueblo. Hoy el clero catalán está en un nivel de cultura muy superior. Siente el ambiente, la literatura y la vitalidad de la patria catalana*».

Diu igualment que Cataluña té una «substantivitat ètnica», a

282. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc.1, f. 185*. Aquest mots de Rubió són recollits de manera semblant pel secretari de la visita apostòlica: «*La Iglesia fue siempre refugio del idioma catalán. Cuando durante más de tres siglos no hubo en Cataluña literatura, la Iglesia conservó la lengua hablándola a los fieles y guardándola en sus documentos*»: "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 64v.*

diferència de Mallorca, per exemple, de població poc densa, que no té tradició pròpia. I acaba:

> «*Las órdenes religiosa que más conviven en el pueblo y sienten lo que él se han manifestado catalanistas, como los capuchinos y ahora los jesuitas que antes habían sido francamente auticatalanistas. En Montserrat es el espíritu muy catalán. De ahí sus admirables producciones literarias.*».

Del Foment de Pietat, que era sota sospita, diu clarament al visitador apostòlic allò que en pensa: «*Lo que ninguna empresa editorial pudo hacer en Cataluña, lo que ninguna ha hecho en el resto de España, lo ha realizado con éxito enorme el "Foment de Pietat Catalana"*».[283]

El professor de la Universitat de Barcelona toca encara un tema que degué molestar al nunci. Ens referim al de Catalunya contemplada no ja sols com a entitat cultural, sinó també des del punt de vista polític. En efecte, en el seu informe final recull, en to de palesar davant del cardenal secretari d'Estat un dels aspectes negatius que hi ha dins de la «*Questione catalana*», la consideració del doctor Rubió de Catalunya com a nació, amb el consegüent tracte polític que hauria de rebre aquest fet dins de l'organització política d'Espanya: «*Rubio y Lluch riconosce con dolore che Catalugna* dovette *sempre vivere come ragione sociale, come si fa nelle società commerciali, mosse sempre dal calcolo e dalla necessità di vivere*».[284]

L'entrevista amb el doctor Rubió resultà desoladora per al nunci, segons els termes amb què el mateix Tedeschini s'expressa en la Relació final de la seva visita, on l'arriba a acusar fins i tot de «traïdor». El visitador apostòlic diu, que, en el transcurs de la seva estada a Catalunya, sols s'ha trobat amb dos «vells catalanistes», anteriors a 1890, això és el canonge Collell, de Vic, i el professor Rubió i Lluch, i d'aquest darrer comenta al cardenal secretari d'Estat:

283. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 64v.*

284. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 20.*

> *«Mi ha veramente scandalizzato [Rubió] per le sue opinioni nazionaliste, quelle opinioni che dove nascono, generano subito il separatismo: opinioni, che egli rende anche più pericolose, perché le corrobora con il presidio della Storia, della cultura, della etnologia: le opinioni di Cataluña Nación; le quali sono in lui tanto più da deplorare, per non essere egli catalano, ed essere invece nato in Castiglia, alla quale, non meno che alla Spagna, rende il bel servizio del nemico, del disfattista e, diciamolo pure del traditore.»*[285]

Reblem aquí un cop més la idea que surt sovint en Tedeschini, i és que per ell el simple catalanisme cultural és identificat immediatament amb el separatisme. Això val igualment pel que fa al catalanisme considerat des del punt de vista nacionalista. No és aquella accepció, la de separatista, la que tenien molts dels que s'entrevistaren amb el representant pontifici, Tedeschini, per contra, els posa tots en el mateix sac.

Segurament, que uns altres mots de Rubió i Lluch degueren escandalitzar també el nunci, potser més fins i tot que els acabats de recollir; és a dir, els que fan referència a «l'obra de l'Església» a favor de la llengua i la tradició catalanes o de l'entrada del catalanisme a l'Església per manipular-la a favors dels seus interessos:

> *«Il Catalanismo non avrebbe potuto fare né una invasione universale, né un'opera stabile. Perduta la letteratura, dicevano Rubió y Lluch e Cambó, la Chiesa salvò la lingua, nei secoli passati; ed oggi, mentre il Catalanismo non può arrivare a cambiare ciò che è il linguaggio ufficiale della Spagna e di Catalugna, arriva non di meno in ambiente ben più vasto che quello dello Stato, e ben difeso ed immunizzato da ogni influenza e da ogni potere dello Stato: arriva ad entrare nella Chiesa».*[286]

Fèlix Escalas

El mallorquí, Fèlix Escalas,[287] director del Banco Urquijo Català, un dels «imparcials o neutres» davant del fet catalanista, el recomanà

285. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 10v.*
286. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna , Ibid., f. 15v.*
287. *Fèlix Escalas i Chamení* (1880-1972) polític i financer. Fou president de la

el bisbe Miralles. El nunci el qualifica tanmateix de «catalanista» i en diu que «*habló como los más convencidos catalanistas*».[288] No li'n dedica cap més nota. Segurament que monsenyor Tedeschini ja en deuria tenir prou amb les primeres impressions rebudes.

El pare Gamarra apunta en canvi quelcom més de l'entrevista d'Escalas amb monsenyor Tedeschini. El senyor Escalas, de fet, es mostra decidit a l'hora de debatre amb el nunci la Qüestió catalana. Així diu:

> «*La intensificación del catalán es más aparente que real. Proviene de la coacción del gobierno, que ha herido los sentimientos catalanes y ha puesto peor las cosas. Está el Gobierno cometiendo un error capital enajenándose a un pueblo de tanta vitalidad como el catalán*».[289]

L'última part de la conversa anà cap a l'Obra d'Exercicis i el Foment de Pietat Catalana, les quals institucions eren tant de l'interès del visitador del Papa, i el financer Escalas diu: «*Tanto los Ejercicios como el "Foment" son de gran eficacia moral*».[290]

Doctor Lluís Carreras

Al doctor Lluís Carreras,[291] el nunci el coneixia prou bé, tant del temps en què perdé la canongia de xantre, de provisió reial, de la

---

Cambra de Comerç de Barcelona, vicepresident de la Mancomunitat de Catalunya i conseller de la Generalitat. Presidiria també la Comissió Abat Oliba.

288. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 185.* Tedeschini assenyala que Escala és gendre de Fàbregas.

289. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 64.*

290. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 64v.*

291. *Lluís Carreras i Mas* (Sabadell, Vallès Occidental, 1884 – Barcelona 1955), conegut liturgista i escriptor. Cultivà i defensà la llengua catalana. Durant la dictadura de Primo de Rivera fou proposat per a bisbe de Cadis per allunyar-lo de Catalunya, però no ho acceptà. Tingué un paper rellevant en l'alta política eclesiàstica com a persona de confiança del cardenal Vidal i Barraquer. Hagué d'exiliar-se a França en 1936. J. González Padrós, *Lluís Carreras i Mas*: *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, I, 1998, 451-452. A Barcelona, en 1928, era capellà de les religioses de Nostra Senyora de Loreto i membre de cos del clergat de la Parròquia de la Puríssima

catedral de Barcelona, per les denúncies de sacerdots que el tenien per catalanista i per la petició expressa de Primo de Rivera,[292] com per les notícies que Tedeschini posseïa dels viatges de Carreras a Roma,[293] on creia que hi anava per informar a favor del catalanisme de la realitat de Catalunya i perquè estava persuadit que, qui l'enviava al Vaticà era el cardenal Vidal i Barraquer,[294] que era en definitiva el seu «*ambasciatore straordinario, mandato dal gruppo Catalanista Vescovile, o meglio dello stesso Eminentissimo cardinale Arcivescovo di Tarragona*».[295]

L'entrevista del doctor Carreras amb el nunci

El nunci, tanmateix, tingué un encontre amb el doctor Carreras durant la seva visita apostòlica a Barcelona. Recollia d'aquesta manera el suggeriment del bisbe Miralles. En el transcurs de l'entrevista, el reverend Lluís Carreras ofereix a monsenyor Tedeschini una visió més aviat positiva de la convivència de les llengües catalana i castellana a Barcelona. Li'n parla en termes que avui en diríem d'integració cultural. Els catalans fan seu el castellà i els vinguts d'altres llocs de fora de Catalunya «*no sólo se asimilan, sino que se hacen los más* catalanistas».

Concepció. En 1917, el bisbe Reig i Casanovas, de Barcelona, el proposà per a bisbe. El prelat remarcava aleshores «*el catalanismo sin estridencias*» de Lluís Carreras. Corts i Blay, *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà*. I. *Fons de la Nunciatura de Madrid (1899-1921)*, Barcelona 1992, n. 791.

292. Dossier "*Accuse di catalanismo*": ASV, *A.E.S., Spagna, 1923-1929, pos. 673, fasc. 61.* Vegeu també Roig Rosich, *Dictadura de Primo de Rivera* 389-390.

293. Amb aquest mots explica Tedeschini al secretari d'Estat, que Carreras fou qui divulgà el veritable objecte de la secreta visita apostòlica del nunci a Catalunya i que hi era enviat pel cardenal Vidal i Barraquer: «*Alla visita del Nunzio, per uno scopo che tutti in Catalogna dal mese di marzo conoscevano, perché appreso da Roma e divulgato subito da certi catalani mandati colà per interessare la Curia alla grande questione [catalana]*»: "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 5.*

294. «*Don Luigi, quello mandato in missione dal cardinale Vidal a Roma*». "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 45.*

295. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 69.*

Continua encara: «*Todo lo que aquí se ha hecho* es obra de Torras y Bages*: no se ha pasado ni la intuición, ni el aprecio, ni la fama de él*», afirma Carreras. Dos subratllats en vermell del nunci.

Heus ací el que diu Lluís Carreras sobre la situació de la llengua catalana a Barcelona i les explicacions que en fa al visitador apostòlic:

> *«En Barcelona hay una 4ª parte, o poco más, de población de habla castellana. Se predica más de la mitad en castellano: luego esa parte de la población está más que abundantemente atendida.*
>
> *No hay ningún inconveniente en predicar en catalán por razón del elemento forastero. Es cosa averiguada la enorme fuerza asimiladora que tiene Cataluña respecto de los castellanos. Quitados los funcionarios gubernativos, que positivamente se resisten, los demás se asimilan con una rapidez pasmosa hasta llegar a ser los hijos de los castellanos más catalanistas que los mismos catalanes.*
>
> *Los jesuitas se han negado a la petición de algunos padres de familia que pedían a sus hijos se les enseñara en catalán.*
>
> *El catalán tiene una afinidad léxica y sintáctica con el italiano y con el francés. Nada por consiguiente tiene de extraño que, siguiendo las normas gramaticales, se prefiera esa fuente a la castellana. El catalán era una lengua ya formada cuando al castellano le faltaba mucho para serlo.»*[296]

Del clergat català, en diu a Tedeschini:

> «*Selecto por su altura intelectual, ha participado substancialmente en el movimiento de cultura que se da por toda Cataluña. Con esto el pueblo se ha sentido atraído por el clero, por su ascendiente, y el clero, a su vez, lo ha aprovechado para impedir que el pueblo se moviera lejos de la Iglesia*».[297]

Aquests mots del doctor Carrreras constitueixen sens dubte un bon elogi del clero barceloní tant per la sensibilitat que tenia i que compartí amb els seus fidels, com per seu zel apostòlic.

296. "Declaracions preses pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 64v.-66v.*

297. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 66v.-67.*

Defensa després l'obra que feien els Pomells de Joventut, suprimits, com ho sabem, sota la dictadura de Primo de Rivera, l'any 1923. Carreras no s'està de defensar els Pomells sense embuts: «*Nunca como entonces apareció una actuación tan fecunda en la juventud. Nada se ha hecho después comparable a aquello. La inspiración era estrictamente religiosa. La actividad patriótica de los "Pomells" tenía como primer objetivo desterrar de los labios cualquier palabra grosera. Era un sentido para formar el carácter*».[298]

El pensador i publicista Carreras no evità tampoc d'expressar el seu pensament en teoria política. Qui fa més nacionalisme, diu, és l'Estat. Aquesta figura, a més, no té per què correspondre's a una sola nació, sinó que pot contenir diverses nacions en el seu si, com seria Espanya amb Catalunya. Hom podria seguir, doncs, el model d'Alemanya. El representant del Sant Pare anota al marge d'aquestes darreres observacions: «*Vide idee di [cardenal] Vidal*».[299]

Finalment sabem, pel pare Gamarra, que la trobada del doctor Carreras amb monsenyor Tedeschini acabà així: «*Al declararse el testigo viva y fuertemente regionalista, manifiesta que el único camino para remediar el problema [catalanista] y solucionar las dificultades existentes entre el Gobierno y Cataluña es la «armonía» entre uno y otra. En consecuencia: desechar prejuicios mutuos*».[300]

Informes del doctor Carreras

Arran de l'entrevista amb monsenyor Tedeschini, el doctor Carreras consignà alguns documents al visitador apostòlic. Els assenyalarem i en farem una breu descripció.

Sobre la pastoral en català. –Comencem per dos escrits que porten la data de 30 d'abril de 1928. El primer, "*Relazione sull'insegnamento catechistico e sulla predicazione nella Catalogna*",[301] és una còpia,

298. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 67v.*

299. "Notes del nunci", ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 185v.*

300. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 67v.*

301. Relació del doctor Lluís Carreras sobre l'ensenyament de la catequesi i la predicació a Catalunya. Any 1928: *ASV, Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 126-128.* Apèndix documental núm. 28.

l'original de la qual fou enviada a la cúria romana com a resum de les converses que Carreras mantingué al Vaticà en aquell mateix any,[302] com aviat ho veurem. La temàtica, doncs, havia de ser semblant a la tocada a la Ciutat Eterna; això és, la defensa de l'ensenyament de la doctrina cristiana i de la predicació en català. Mossèn Carreras hi defensa a més l'actuació del bisbe de Barcelona, Josep Miralles, davant de les pressions del governador civil, general Milans del Bosch, per castellanitzar la predicació i la catequesi.

"*Sobre la revelación y divulgación pública de unas declaraciones prestadas en Gerona ante el Sr. Nuncio*". –Aquest és l'encapçalament que duu l'altre informe, datat també el 30 d'abril. Tracta d'un dels casos que, semblen freqüents, de repressió del poder públic sobre ciutadans que volien tirar endavant alguna iniciativa destinada a la preservació de la llengua catalana.[303]

"*Notas de una viaje a Roma (18 de febrero-2 de marzo de [1928]*". –Degué ser en el transcurs de la trobada de monsenyor Tedeschini amb el doctor Carreras, quan el nunci li encarregà que posés per escrit les gestions que féu durant l'esmentat viatge a Roma. Així ho executà i les hi lliurà, el 13 de maig de 1928, per mans del doctor Berenguer, el seu *alter ego* –com ho diu el mateix Carreras.[304]

Aquestes Notes constitueixen un llarg document de vint-i-dues

302. Efectivament, es troba en ASV, *AES, Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 6, ff. 8-11*, amb documents adjunts: Disposicions del cardenal Vidal i Barraquer sobre la nota dels bisbes de la Tarraconense, de gener de 1928, respecte a l'ensenyament i predicació en català: *Boletín Oficial del Arzobispado de Tarragona* 40 (1928) 313-317; «La enseñanza del catecismo en catalán»: *ABC*, 7 de febrer de 1928; «Una cuestión importante: el idioma nacional y los idiomas regionales»: *La Nación* (*organo del Governo*), 8 de febrer de 1928; *El Debate*, 8 de febrer; *El Siglo Futuro*, 9 de febrer de 1928; *El Sol*, (*giornale di sinistra*) *favorevole ai Vescovi*, 9 de febrer; *El Imparcial* (*anche di sinistra, e notissimo pel suo anticatalanismo, favorevole ai Vescovi*), 9 de febrer; «La enseñanza del catecismo en catalán»: ABC, *10 de febrer*; «Una tradición ininterrumpida»: *El Debate*, 13 de febrer; una «*Nota ufficiale de la Oficina de la Censura aprendo via a negozziare, e limitando i commenti sull'affare dei vescovi di Catalogna*». Les observacions són de mà del doctor Carreras.

303. "*Sobre la revelación y divulgación pública de unas declaraciones presentadas en Gerona ante el Sr. Nuncio*": *ASV, Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 125*. Vegeu l'apèndix documental núm. 28, document 2.

304. Carta del doctor Lluís Carrera al nunci Tedeschini. Barcelona, 13 de maig de 1928: *ASV, Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 200*, (original autògraf). Apèndix documental núm. 29.

pàgines, que reproduïm íntegrament.[305] És un escrit molt interessant, que fa palès ja sia els contactes romans del doctor Carreras, ja sia també llur pensament manifestat en la intimitat de la conversa privada. A la Ciutat Eterna, visità, doncs, el pare Enrico Rosa, director de la *Civiltà Cattolica*, la prestigiosa revista dels jesuïtes, quasi òrgan oficiós de la Santa Seu, al liturgista abat Ildefonso Schuster, més tard arquebisbe de Milà i cardenal, i a monsenyor Carlo Respighi, els quals coneixien bé la situació de l'Església a Catalunya.

A tots amb els qui es va entrevistar a Roma, el doctor Carreras els parlava, aquest era l'objecte del seu viatge, de la repressió de la Dictadura militar contra l'ús de la llengua catalana en el ministeri eclesiàstic. Com ho veurem més avall, mantingué més d'un contacte amb l'ambaixador espanyol prop de la Santa Seu, el marquès de Magaz, que li féu aquella confidència tan reveladora respecte dels interessos regalistes del Govern espanyol : «*El Vaticano concede tan poco...*».[306]

A Roma, el doctor Carreras comprovà novament l'interès de Pius XI per Catalunya, en assabentar-se dels elogis que en feia, si bé en expansió íntima: «*Adesso i catalani soffrono molto* –deia el Sant Pare–, *ma mi sembra che riusciranno*».[307] I és que el Papa estava molt ben informat de la Tarraconense tant de la seva situació política, com cultural, això darrer a través d'un amic personal seu, el professor Kher.[308]

Dóna detalls de la seva conversa amb el general dels caputxins, el pare Melcior de Benissa,[309] antic conegut de Carreras. El caputxí, arran

305. "*Notas de una viaje a Roma (18 de febrero-2 de marzo de [1928]*". Notes del doctor Lluís Carreras. Any 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 76-97*. Apèndix documental núm. 30.

306. "*Notas de una viaje a Roma (18 de febrero-2 de marzo de [1928]*": *ASV, Ibid., f. 77*. Apèndix documental núm. 30.

307. "*Notas de una viaje a Roma*": ASV, *Ibid, f. 77*. apèndix documental núm. 30.

308. Al doctor *Paul Kehr*, director dels *Monumenta Germaniae historica*, i que publicà diversos estudis en la nostra revista, *Analecta Sacra Tarraconensia*, Pius XI li encarregà la preparació de la *Hispania Pontificia*. Per aquesta raó el projecte del pare Casanovas, director de la Biblioteca Balmes, d'elaborar un *Codex diplomaticus tarraconensis* va haver de quedar en suspens. Vegeu M. BATLLORI, *Del vuit-cents al nou-cents: Balmes, Ehrle, Costa i Llobera, Casanovas*; dins: ID., *Obra completa*. Vol. XVI, València 2002, p. 362.

309. *Melcior de Benissa* (Joan B. Pineda i Capó) (1871-1957) fou ministre general dels caputxins els anys 1926 al 1932. Benissa es troba a la comarca Marina Baixa, província d'Alacant.

de l'admonició que el president del Consell de ministres féu a l'episcopat català, el mes de novembre de 1927, de col·laborar a l'espanyolització de Catalunya emprant el castellà en la pastoral, i després que els prelats catalans haguessin renovat, el mes de gener de 1928, els acords anteriors de les Conferències de la Tarraconense de predicar normalment en la llengua del país i d'ensenyar així mateix el catecisme,[310] al pare Melcior de Benissa, doncs, influït pels articles d'*El Debate*, contraris a les disposicions dels bisbes catalans, el doctor Carreras l'hagué d'informar bé.

De resultes de les seves converses, féu canviar el general caputxí d'opinió respecte als mòbils dels prelats de Catalunya. Tant fou així, que el pare Melcior de Benissa, després de les explicacions de Carreras sobre els drets dels pobles de ser evangelitzats en llur pròpia llengua, quedà tan convençut que exclamà:

> *«La solución dada por los Obispos de Cataluña es la única razonable. Yo, como General de mi Orden, tan popular, me he encontrado en este conflicto de las lenguas en muchas naciones, y en todas partes he debido aplicar para mis religiosos este criterio, que es el de la Iglesia evidentemente. Lástima que en España la adhesión imprudente de muchos Obispos y órdenes religiosas al Directorio complica la situación religiosa, dándole demasiado favor: parece mentira que ciertos Obispos para mostrarse patriotas, se crean en el deber de empuñar en lugar del báculo la bandera española, y tocar a todas horas la Marcha de Cádiz.*[311]

Una reacció semblant a la del pare Melcior tingué el cardenal Antonio Vico, que fou nunci a Espanya, i amb qui parlà igualment el doctor Carreras:

310. "Conferències eclesiàstiques de la Tarraconense. Sobre la pronunciació del llatí a la romana. Any 1923": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 113*, text mecanografiat. Vegeu aquests acords de les Conferències tarraconenses de 1923 en el nostre apèndix documental núm. 20. Les resolucions que prengué la Conferència Provincial dels bisbes de la Tarraconense, celebrada a Barcelona dels dies 9 a l'11 de gener de 1928, hom les por trobar senceres en ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc. 3, ff. 621-628*.

311. "*Notas de un viaje a Roma*": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 78*. Apèndix documental núm. 30.

> *«En este asunto, por mi conocimiento profundo de España, yo soy un testimonio calificado. Yo sé muy bien que en Cataluña la gran mayoría del pueblo no conoce el castellano. Pero, aunque todos lo entendiesen bien, la formación religiosa debe darse en la lengua materna. Hacer otra cosa sería criar a los hijos con leche que no es de su madre»*.[312]

El cardenal Vico, que mentre fou nunci a Espanya no deixà de tenir sensibilitat per la situació de Catalunya, expressa amb encert i gràcia el que significa eradicar la llengua natural d'un poble a l'hora d'entendre i expressar la seva fe; seria, en definitiva, com «*criar a los hijos con una leche que no es de su madre*».

Amb un altre antic nunci a Madrid, el cardenal Ragonesi,[313] tractà Carreras de la mateixa qüestió que amb Vico i són significatives les paraules que li digué aquell purpurat, referides particularment al bisbe de Barcelona, el doctor Miralles:

> *«Le encargo que de mi parte exprese al Obispo de Barcelona mi gran contentamiento de que haya guardado la debida independencia y que no se haya prestado a ser instrumento del Gobierno; porque me consta bien, pero muy bien, que le mandaron allí para servir de arma contra todo lo de Cataluña»*.[314]

També fou rebut el doctor Carreras per dos cardenals més, Vannutelli[315] i Franz Ehrle,[316] prefecte de la Biblioteca Vaticana, que

312. ASV, *Ibid, f. 79*. Apèndix documental núm. 30.

313. Sobre les nunciatures de Madrid de Francesco Ragonesi (1912-1921) i d'Antonio Vico (1907-1912) vegeu Corts i Blay, *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà*. I. *Fons de la Nunciatura de Madrid (1899-1921)*, Barcelona 1992 i d'ID., *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà*. II. *Fons de la Secretaria d'Estat (1899-1921)*, Barcelona 2003.

314. "*Notas de una viaje a Roma"*: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 79*. Apèndix documental núm. 30.

315. *Vincenzo Vannutelli* (1836-1930), degà del col·legi cardenalici (1915-1930), en 1928 era prefecte de la Signatura Apostòlica (1908-1930).

316. De la importància de monsenyor *Franz Ehrle*, prefecte de la Biblioteca Vaticana (1895-1914) i cardenal bibliotecari i arxiver de Santa Romana Església (1922-1934), i de les seves relacions amb Catalunya, en parla Batllori, *Del vuitcents al nou-cents: Balmes, Ehrle, Costa i Llobera, Casanovas*; dins: ID., *Obra completa*. Vol. XVI, València 2002, 125-209.

tenia una gran significació a Roma i que coneixia molt bé la realitat catalana per mor dels seus contactes amb l'Arxiu de la Corona d'Aragó i amb l'Institut d'Estudis Catalans. El cardenal Ehrle es manifestà, doncs, així a Carreras:

> «*La cuestión de Cataluña me interesa extraordinariamente, puesto que como la de Alsacia, es similar a la del Tirol, y ésta, como alemán, me interesa personalmente... La cosa es clara. Las tiranías en todas partes tienen la misma fisonomía y los mismos procedimientos. Aquí Mussolini, allí Primo de Rivera, siempre lo mismo, cualquiera que sea la diferencia de grados y de calidad, pretenden utilizar la Iglesia como medio de represión. Pero no hay que temer. El Papa no desmentirá el criterio tradicional de la Iglesia, lo sé bien. Lo aplicará en el Tirol, no puede dejarse de aplicar en Cataluña: la Iglesia no puede tener dos criterios distintos en una misma cuestión. Por otra parte, ya hemos llegado a una fórmula clara en el Convenio con Lituania: el deber de los Obispos de procurar la asistencia espiritual de los fieles en lengua materna es ya una fórmula que ha entrado en la legislación internacional de la Iglesia. Además los catalanes tenéis la fortuna de haber producido un renacimiento cultural tan notable, que no puede volver atrás y os ha dado un valor universal. Vuestros hombres son admirables por su valer intelectual, tanto y más que por la política. No debéis temer: sois una nación bastante fuerte para no dejaros decapitar*».[317]

La manera com la Santa Seu intervingué en la qüestió del Tirol, o la coexistència de diverses llengües en un mateix Estat, degué causar impressió entre l'element catalanista i el que era contrari a aquesta tendència, com colpí també el catedràtic Eusebio Díaz González, com ja hem vist també més amunt.

De fet, en tornar el doctor Carreras a Barcelona del seu viatge a Roma, i després de la seva entrevista amb el Bisbe, el prelat s'apressà a informar el nunci de la impressió que Carreras –sense esmentar-lo– portà de la Ciutat Eterna; això és, que «*no sólo Roma no reprueba lo hecho aquí sino que le ha convenido para fijar su actitud en*

317. "*Notas de una viaje a Roma*": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 79-80*. Apèndix documental núm. 30.

el asunto candentísimo del Tirol».[318] És a dir, que, a la Cúria romana, era ben vista l'acció pastoral que es duia a terme a Catalunya en relació al català i al castellà, i que l'exposició que sobre aquest assumpte hi féu el doctor Carreras tingué algun influx en la decisió pontifícia respecte al Tirol, ja que es tractava d'una situació més o menys semblant.

En les "*Notas de un viaje a Roma*" segueix la narració més detallada de les visites que mantingué Lluís Carreras amb alts curials. La primera, el 27 de febrer de 1928, amb monsenyor Borgongini-Duca, el qual, aleshores, era secretari de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, de la qual formaven també part els cardenals Gasparri, Vannutelli, Ragonesi, Vico, tots coneguts de Carreras, a qui escoltaven i tenien en consideració. A Borgongini-Duca, n'explica la campanya contra els bisbes catalans moguda pel diari madrileny, *l'ABC*.[319]

A aquest prelat li semblà tan interessant el que li contà Carreras que l'envià a tractar de l'anomenada Qüestió catalana i de *l'«Affare dei Vescovi della Catalogna»* amb el cardenal Gasparri, secretari d'Estat. En efecte, l'audiència amb Gasparri tingué lloc el 29 de febrer de 1928. Al final, el cardenal l'emmena, en nom seu, a parlar amb l'ambaixador d'Espanya prop de la Santa Seu.

La conversa amb el marquès de Magaz se celebrà, sembla, el mateix dia que l'anterior amb el secretari d'Estat, però fou més tumultuosa. Acompanyava el doctor Carreras el monjo de Montserrat, pare Adeodat Marcet. Just entrar en l'assumpte, l'ambaixador, referint-se a les disposicions dels bisbes catalans de gener de 1928 d'ensenyar i de predicar en català, li esbategà:

> «*Pues francamente le hablaré, Sr. Carreras. Lo que han hecho el Sr. Cardenal de Tarragona [Vidal y Barraquer]y los Obispos es intolerable y de ninguna manera se puede dejar pasar en España. Pretender que se deba predicar y enseñar el catecismo en catalán es inadmisible y antipatriótico. Yo había tenido siempre al Cardenal de Tarragona por persona razonable y patriota: debo confesar que me engañé. No, no se puede tolerar tal absur-*

318. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 6 de març de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, f. 215*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 31.

319. Sobre aquesta campanya de premsa, vegeu MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer* 1970, 279-296.

do. Diría que es infame pretender tal cosa en España, porque es atacar a la Patria. El acuerdo de los Obispos debía haber sido: Se predicará siempre en castellano, y sólo por excepción, cuando los rudos no lo comprendan, se podrá predicar en catalán. Esto es lo lógico y lo patriótico en España. Lo demás es separatismo, Sr. Carreras.»[320]

Sortiren molts altres greuges de part del marquès de Magaz. Un fou contra el Foment de Pietat Catalana, que, segons el diplomàtic, «*ha hecho una campanya horrible, hasta lograr que en Barcelona no se encuentre en las librerías un devocionario castellano*».[321] A la qual cosa, el doctor Carreras li contestà decididament:

«El Foment de Pietat Catalana es una de las más beneméritas instituciones con que cuenta la Iglesia en Cataluña: por esto los Obispos lo han bendecido y apoyado, y no pueden dejarlo a merced de ataques injustos y apasionados. Si por su título, cuyo sentido no es dudoso ni de cuño particularista, pues en forma más substantiva se habla de piedad española y de piedad francesa; ni por su ideal, que es la noble y santa propagación de libros de formación cristiana, en forma de apostolado y no de lucro; ni en su clara legalidad, reconocida debidamente y jamás por él quebrantada, no puede el Foment ser objeto de la tenaz persecución, con que se pretende anularle. En un país, en que tan ancha vía tienen las propagandas pornográficas y antisociales, es muy grave que se pretenda negarle el derecho a la publicación de libros buenos. No, el Foment no ha hecho campaña ninguna contra los devocionarios castellanos; ha tenido enorme éxito, eso sí, porque venía a cubrir una necesidad palpable y muy sentida del clero y fieles. Si no se ha preocupado de publicaciones en español, ha sido por la sencilla razón de que éstas no necesitaban su protección ni su propaganda. En prueba de ello, ¿quiere el Sr. Marqués que telegráficamente pida a las librerías de Barcelona cuantos centenares de libros devotos y ascéticos en castellano le puedan interesar?»[322]

320. "*Notas de una viaje a Roma*": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 92-93*. Apèndix documental núm. 30.

321. "*Notas de una viaje a Roma*": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 94*. Apèndix documental núm. 30.

322. ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 95*. Apèndix documental núm. 30.

Lluís Carreras tornà a Barcelona el dia 3 de març de 1928. Dies després passà a saludar el Bisbe. Pel doctor Miralles tingué coneixement de l'entrevista que el prelat havia tingut amb el general Primo de Rivera durant el seu viatge a Barcelona, el 12 de març, i com el mateix president del Directori li havia fet saber que el nunci vindria a Catalunya per conèixer de prop el que, aleshores, era qualificat fàcilment com a separatisme català. D'aquesta manera, monsenyor Tedeschini, a qui anaven dirigides les Notes del viatge a Roma del doctor Carreras, s'enterà que el bisbe de Barcelona fou assabentat de la seva visita apostòlica pel general Primo de Rivera, abans que ell li ho comuniqués oficialment.

"*Informe en defensa de la llengua catalana*". –És un altre extensíssim informe del doctor Carreras, datat i signat a Barcelona, el 10 de juliol de 1928.[323] Com l'anterior escrit seu, "*Notas de un viaje a Roma*", aquest fou també lliurat al nunci pel doctor Anton Berenguer, capellà de la capella de Sant Jordi, aleshores de la Diputació Provincial de Barcelona.[324] En realitat, aquest escrit consta de dues parts o dos informes: "*El problema de la lengua*" i "*El problema del clero*". En el seu conjunt l'informe té més seixanta-dos folis mecanografiats. N'oferim igualment la transcripció íntegra.[325]

El primer, "*El problema de la lengua*", conté set apartats on l'autor fa diverses consideracions sobre l'estadística i la sociologia de la Catalunya d'aleshores, la situació de la llengua catalana en la pastoral, la pastoral conduïda principalment per les congregacions religioses de fora del país amb la pressió castellanitzadora del Govern. Ressegueix també quina és la legislació sinodal sobre la pastoral en català. Acaba citant la coneguda sentència de sant Antoni M. Claret: "Prediqueu a la gent en castellà i ells es condemnen en català".

323. Aquest informe és conservat també en l'Arxiu Diocesà de Barcelona. En una nota d'un altre exemplar de l'informe de Carreras, s'hi diu que fou enviat a Roma el gener de 1929. La historiadora d'aquest personatge en fa un resum, però no publica el document sencer. D. Viñas i Camps, *El doctor Lluís Carreras i Mas. En el centenari del seu naixement*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 1985, 95-99.

324. Nota de l'11 de juliol de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 7*.

325. "Informe en defensa de la llengua catalana", del doctor Lluís Carreras. Any 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 8-34*. Vegeu l'apèndix documental núm. 32.

Aborda després amb més detall el capteniment perseguidor i assimilador del Govern de Madrid, que empraria les anacròniques armes del regalisme o, com ho diu Carreras expressant-se en una dimensió d'abast més europeu, del «josefinisme». Sobre tot això, s'atreveix a exposar al nunci el que segueix:

> «*En los últimos 15 años, diversos Obispos, servidores del Gobierno, con diversa fortuna y alternativas de criterio, Dr. Reig en Barcelona, Dr. Muñoz en Vich, Dres. Rocamora y Bilbao en Tortosa, Dr. Vila y Martínez en Gerona, han hecho cuanto han podido para aminorar el uso del catalán en la predicación y en la enseñanza del Catecismo, con escándalo de los fieles, disminución de eficacia espiritual y resistencia pasiva del clero.*
>
> *Y durante la presente dictadura, puede decirse que el empeño principal ha sido la expulsión del catalán de la vida de la Iglesia. La intromisión del poder público, hasta de sus más mínimos representantes, en las cosas de Iglesia, debe calificarse de verdadero josefinismo. Presiones vehementes a los obispos; procesos, castigos, y aun prisión, de sacerdotes; prohibición concreta de sermones en catalán y amenazas aun a párrocos de pueblos pequeños, si seguían haciendo en esta lengua sus homilías; espionaje policíaco dentro de las iglesias; continuas demandas de los gobernadores y delegados, sobre todo en Barcelona, para obstaculizar rezos públicos y predicación en catalán, o imponer la corrección de unas deprecaciones a la Virgen de Montserrat, redactadas por un obispo, y populares en Cataluña; negación de una procesión del jubileo, si no se hacían las oraciones en castellano; persecución de editoriales destinadas al fomento de libros religiosos en catalán... he ahí una enumeración, no exhaustiva, de las coacciones oficiales en este orden, que han sido todavía más intensas en la enseñanza del catecismo en las escuelas privadas y congregacionistas, y de absoluta interdicción en las oficiales.*»[326]

Carreras, en canvi, defensa la predicació en la llengua del poble i sosté que no és possible de mantenir aquell *statu quo* imposat pel poder polític. Cita les institucions que han sabut sostreure's a aquella

326. "*El problema de la lengua*": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 14-14v.* Vegeu l'apèndix documental núm. 32.

situació anòmala fent una pastoral en llengua materna i que tants fruits ha obtingut d'ordre espiritual: el Monestir de Montserrat, els caputxins, els oratorians, els escolapis, la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, el Foment de Pietat Catalana i l'Obra d'Exercicis Espirituals.

Continuant la seva reflexió sobre la immissió de la Dictadura en la pastoral de l'Església a Catalunya, mossèn Carreras no se sap estar de fer avinent al nunci els temors que susciten en molts la seva visita apostòlica, en què hom podria veure-hi una pressió més del Govern sobre la Santa Seu per reprimir llur llengua i cultura. Una pressió que, justament, ha augmentat encara més després d'aquella visita.

La por de Carreras era que el poder civil aconseguís posar-se d'acord amb l'Església per desterrar de les escoles públiques l'ensenyament del catecisme en català. Com tants altres catalans «il·lustrats i responsables», ell també espera la resolució favorable de la Santa Seu a aquelles pretensions. Estan convençuts que la resposta serà la doctrina continguda en el recent conveni de la Santa Seu amb la República de Lituània i més encara les paraules que Pius XI adreçà al bisbe d'Osnabrück defensant el dret natural i sobrenatural que els fidels rebin ensenyament religiós en llengua materna, i lloant el capteniment de l'arquebisbe Ledokowski, de Polònia, que havia estat perseguit pel govern prussià per mor d'haver reivindicat aquell dret per a les minories poloneses situades en territori de Prússia.

El doctor Carreras es mostra entusiasmat per aquests ensenyaments dels Pontífexs Romans, i, en aquest context, conta que, el mes d'octubre de 1920, fou rebut en audiència privada per Benet XV, el qual l'interrogà minuciosament sobre el «problema de Catalunya», amb motiu de la crisi gravíssima que passava la seu de Barcelona.[327] Vet aquí com relata aquella audiència:

> *«Expuesto el problema de la lengua con el mismo criterio que informa este escrito, el Papa se irguió solemnemente en su sillón, y con semblante iluminado, irradiando sobrenatu-*

327. Es deu referir al moment en què el bisbe Reig i Casanovas fou traslladat a València, després dels seus enfrontaments amb el catalanisme emergent. La Santa seu buscà aleshores per Barcelona el bisbe de Còrdova, el català Ramon Guillamet i Coma, perquè regís aquella «dificilíssima diòcesi» i perquè «era de Catalunya, però no catalanista». Corts i Blay, *Puig i Cadafalch* 66.

ral simpatía, la mano en alto, como en gesto definidor, dijo: La Iglesia jamás ha desmentido su amor a la lengua materna de los pueblos. Las lenguas son de Dios, y la Iglesia es su defensora. No debéis temer los catalanes. Yo os digo, y no es lo digo Yo, lo dice el Papa que nunca, nunca, vuestra lengua se verá menospreciada por la Iglesia. El Papa, la tiene bajo su protección.»

En las horas críticas por que pasa Cataluña, estas palabras de Benedicto XV nos han sostenido en toda prueba y no han dejado vacilar jamás nuestro ánimo. En ellas palpita un acento profético que da la solución de todas las dificultades.»[328]

La segona part de l'Informe del reverend Carreras, "*El problema del clero*", és un plany i defensa d'aquell clergat català que segueix una pastoral d'acord amb la seva llengua i cultura, i com per això és titllat de seguida com a «separatista». D'aquesta situació, en podrien ser exponents, segons Carreras, el cardenal Vidal i Barraquer i el bisbe Miralles, de Barcelona.

Es lamenta també davant del nunci, que a Barcelona hi hagi clergues que, són «*instrumento más o menos secreto y complaciente de delación tendenciosa*» contra el seu Bisbe. Són pocs, «*diez o doce –a más no llegan– para los cuales no ha existido límite alguno*». Aquests eclesiàstics «*más o menos embozados*» són els qui informen malament a Roma i a la Nunciatura de la realitat de l'Església a Barcelona i a Catalunya.

Per contra, Carreras prorromp en una sentida lloança al clergat barceloní i català en general per la seva cultura, zel i imaginació evangelitzadora:

«B) Ante el hecho de una cultura catalana creciente y dominadora, en que las diversas corrientes intelectuales de Europa tiene repercusión, el clero ha procurado una intervención apologética eficacísima.

Ha creado una cultura religiosa en catalán amplia y difusiva, en que los problemas científicos, filosóficos y apologéticos fuesen tratados con un criterio católico ilustrado y comprensivo.

328. "*El problema de la lengua*": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 25.* Vegeu l'apèndix documental núm. 32.

Ha colaborado en las publicaciones e instituciones de cultura catalana a fin de mostrarse a la altura de los eruditos y sabios del país en la investigación y estudio de las diversas disciplinas.

Ha influido en la orientación espiritualista y cristiana de las múltiples instituciones de cultura superior y popular creadas principalmente por la Mancomunidad de Cataluña y el Ayuntamiento de Barcelona [...]

c) En el orden social el clero ha procurado tomar la dirección de movimientos, que de otra suerte no hubiesen tenido carácter católico tan acusado, y ha fomentado otros de bondad intrínseca o intencional, que, sin su intervención, hubiesen perdido en eficacia o sido menos benéficos para la influencia de la Iglesia en la juventud y en el pueblo.

d) Este intervencionalismo católico tan amplio en la sociedad catalana, por no aparecer puramente táctico, sino cordial y realista, ha implicado en algunos aspectos la participación del clero en el sentimiento y la idealidad del país, concretamente, en el renacimiento moderno de la tradición autóctona, sin lo cual el contacto de Iglesia y pueblo hubiese sido puramente tangencial [...]

e) Ello implica además una posición ideológica en lo que se llama el problema de Cataluña dentro de España, Y realmente el clero la ha tenido en consonancia con las luminosas orientaciones que se derivan de Balmes y de Torras y Bages, los dos grandes maestros de la generación eclesiástica actual [...]

Una acotación todavía. En su actuación el clero catalán no ha sido exclusivista; jamás ha abandonado la cultura y aún la acción en castellano, cuando esta es oportuna: precisamente los sacerdotes más tildados de separatismo son los que más y mejor han escrito en castellano.»[329]

Entra després en qüestions pràctiques, és a dir, en aquelles coses de les quals era acusat també el clergat català i per les quals hom el feia aparèixer així com a separatista: la suposada negació dels sacerdots catalans a resar la col·lecta «*Et famulos*», el liturgisme, tan desenvolupat a Catalunya, presentat en com a sinònim d'esperit sepa-

329. «*El problema del clero*»: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 29v.-31.* Vegeu l'apèndix documental núm. 32.

ratista de la resta d'Espanya, la pronúncia del llatí a la romana i no a l'espanyola, i altres assumptes d'importància semblant, però que el doctor Carreras vol esvair davant del nunci.

En l'última part de l'informe, el seu autor acaba denunciant «la tàctica desnaturalitzadora que l'Estat ha seguit moltes vegades en la provisió dels alts càrrecs eclesiàstics» tan perjudicial per a Catalunya.

> «*Claro que no siempre sale bien al Gobierno tal proceder. La gracia de estado y la visión de la realidad hacen que muchas veces los Obispos forasteros, por la conciencia de su misión apostólica, se hayan compenetrado con nuestro pueblo. Así aconteció en siglos anteriores, así lo hemos visto en el santo Obispo Urquinaona, y recientemente, en sus últimos días, en el Obispo Laguarda. En este hecho, repetido diversas veces se funda precisamente uno de los más interesantes argumentos para evidenciar la realidad victoriosa del hecho catalán, sobre todo en la cuestión de la lengua. Pero es cierto también que ha existido el hecho contrario, de los Obispos, demasiado benévolos para con el Gobierno, que contribuyen a la obra desnaturalizadora intentada por el Estado, con grave daño espiritual de los fieles y del prestigio de la Iglesia. No hay para que señalar los casos más representativos recientes*.»[330]

El doctor Carreras creu que cal posar fi a les tàctiques regalistes i defensar en canvi la independència de la Santa Seu a l'hora d'elegir els bisbes. Que es respecti el dret de les pròpies Esglésies a tenir bisbes de llur pròpia llengua i cultura. Per això, Carreras no s'està de dir que l'elecció de bisbes valencians per a Catalunya, com a única solució a la salvaguarda de la llengua davant de Madrid, és «condemnada al fracàs»:

> «*Tan recia ha sido esta dirección estatal, que para sortearla el Cardenal Vives aconsejó años atrás la solución intermedia, por la afinidad lingüística, de elegir valencianos, con el intento de salvar precisamente el problema de la lengua, tentativa que desde el punto de vista eclesiástico, único que nos interesa, la opinión general considera ya condenada al fracaso.*»[331]

330. "*El problema del clero*": *ASV, Ibid., f. 33*. Apèndix documental núm. 32.
331. *Ibid., f. 32v.* Apèndix documental núm. 32.

Altres informes del doctor Carreras

A més dels informes de mossèn Lluís Carreras fins ara ressenyat, creiem que n'hi ha d'altres que són també d'aquest gran treballador i entusiàstic defensor de la pastoral en català. Els exposarem a continuació.

Abans de continuar, recordem, però que, a part, dels documents que ara ens disposem a tractar, caldria segurament tenir igualment per obra de Carreras els deu informes que el bisbe de Barcelona lliurà a monsenyor Tedeschini, quan el prelat fou cridat també a declarar davant del visitador apostòlic. Ens hi hem referit més amunt, en parlar del bisbe Miralles com a informador.

«*La Biblioteca Balmes y el volumen XIII de la Obra completa de Balmes*». –Junt amb la llista de noms d'eventuals informadors, que pensem que demanà a Lluís Carreras el mateix nunci, hi ha com unes notes adjuntades, amb un títol que fa referència a la Biblioteca Balmes i al mateix Jaume Balmes.[332] És una composició una mica sorprenent, perquè hom no sap quina finalitat havia de tenir en mans del nunci, i perquè es tracta en el fons, així ho sembla, d'una crítica del doctor Carreras al pare Ignasi Casanovas. I és que, l'editor de l'obra completa de Balmes era la Biblioteca Balmes, dirigida pel pare Casanovas, amb qui, com ho observarà el mateix nunci, el nostre eclesiàstic va renyir i «*actualmente no es Carreras amigo de él*».[333]

Les observacions de Carrera tracten de dos punts del volum tretzè de l'*opera omnia* balmesiana, *De Cataluña*, de l'any 1925. El primer punt té a veure amb el seu pròleg, on els seus editors es refereixen a la «*pàtria*» de Balmes, és a dir, segons aquesta introducció, a Catalunya. L'altre, a unes pàgines interiors del llibre, en què hi ha frases com, «*en el fondo del fondo se hallaba el problema étnico de la constitución de España con los caracteres de irreductible*» i en el

332. Text, "*La Biblioteca Balmes y el volumen XIII de la Obra completa de Balmes [del doctor Lluís Carreras, 1928]*", adjunt a la llista del doctor Carreras sobre candidats a informar el nunci en el seu viatge a Catalunya: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, fasc. 1, ff. 137-140*. Vegeu l'apèndix documental núm. 43, document 2.

333. "Informe final del nunci": Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 45v.* De les relacions de amb Casanovas, en parlem tot seguit en referir-nos a aquest personatge.

fet d'anomenar el filòsof com el «*gran patriota*» –hom ha d'entendre «patriota català»– i en el d'insistir en el problema «*de la constitución de Cataluña dentro de España, que es el más grave entre los nacionales*».

L'autor de les reflexions sobre aquest volum de la Biblioteca Balmes diu com a conclusió: «*En todos estos juicios y opiniones hay una manifiesta tendencia nacionalista*» i impugna, amb domini de la qüestió, la tesi del pròleg editorial i altres comentaris de l'esmentat volum, *De Cataluña*. En suma, l'escrit sobre la Biblioteca Balmes suposa una desautorització, per nacionalista, «*del editor de las obras de Balmes*», que no era altre sinó el ja al·ludit pare Ignasi Casanovas.[334]

Al nostre judici, cal entendre l'atac de Carreras a Casanovas en el context del que ell mateix havia exposat al nunci; això és, que el clergat resolia la situació de Catalunya en relació a Espanya seguint «*las luminosas orientaciones que se derivan de Balmes y de Torras y Bages*».[335] No li convenia per tant una tesi nacionalista catalana, com la que defensava el director de la Biblioteca Balmes, en què el filòsof de Vic apareix com algú desvinculat d'aquell encaix del Principat en la idea d'Espanya.

Nota sobre l'Institut d'Estudis Catalans. –Es tracta d'un text elaborat després de la supressió de la Mancomunitat de Catalunya, any 1925, en què, a més de referir-se als fins fundacionals d'aquesta institució i a la Biblioteca de Catalunya, palesa la relació de l'Institut amb la Biblioteca Vaticana i amb el seu antic director, monsenyor Aquil·les Ratti, el qual, en el moment en què fou escrita la "Nota sobre l'Institut d'Estudis Catalans" era el papa Pius XI. El nunci Tedeschini no deixa d'adonar-se de la importància d'aquestes dades,

334. Vet aquí la conclusió: «*Poner, pues, al frente de los libros de Balmes que su patria es Cataluña, es una inexactitud grave de la que el mismo Balmes protestaría por anticipado. Es, pues, manifiesto, que el editor de las obras de Balmes no comparte el concepto de unidad nacional que Balmes defendió y no ha tenido la suficiente serenidad de juicio para ajustar los prólogos de esta edición al pensamiento de Balmes, aunque no lo compartiera*.» "*Biblioteca Balmes y el volumen XIII de la Obra completa de Balmes*". Vegeu l'apèndix documental núm. 43, document 2.

335. "*El problema del clero*": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 30v.* Vegeu l'apèndix documental núm. 32.

subratllant-les fins i tot amb llapis vermell, especialment aquelles que tenien a veure amb el Pontífex Romà.[336]

Igualment, el representant pontifici degué ponderar amb molta cautela la lletra que el cardenal Gasparri, en nom del Sant Pare, adreçà en 1922 al comú president de la Mancomunitat i de l'Institut d'Estudis Catalans, Josep Puig i Cadafalch, en ocasió de regraciar-los per la tramesa del llibre de Puig sobre arquitectura romànica i per les obsequioses salutacions que enviaren ambdues institucions a Pius XI, elegit Papa aquell any. El Sant Pare es mostrava també complagut pel reconeixement que li feren els membres de l'Institut d'Estudis Catalans per l'ajuda que havia prestat als estudiosos catalans, quan l'actual Papa era director de la Biblioteca Ambrosiana de Milà i després de la Vaticana. El Pontífex Romà feia també vots perquè Catalunya continués el seu magnífic redreçament cultural amb fidelitat a les seves arrels cristianes.

Ja es veu, que aquesta lletra del Vaticà, adjuntada a l'escrit "Nota sobre l'Institut d'Estudis Catalans", anava encaminada a impressionar monsenyor Tedeschini a l'hora de passar la seva visita apostòlica a Catalunya. Ho degué aconseguir, ja que el nunci s'hi refereix en l'informe final de la seva visita.[337]

Discurs catalanista a les Corts del diputat Josep Ayats. –Entre el papers de la Nunciatura hi ha la còpia mecanografiada, creiem que pel mateix doctor Lluís Carreras, de vint-i-sis pàgines, de la sessió de les Corts del dia 16 de gener de 1928, introduïda pels mots «*Extracto del diario de sesiones de la interpelación sobre política del directorio militar y del Gobierno actual en Cataluña*». El reproduïm també íntegrament.[338]

És sorprenent que aquest debat hagués pogut tenir lloc en plena Dictadura militar i a la presència del president del Consell de ministres, el general Primo de Rivera. Sobta aquest discurs introduït al Congrés

336. "Nota sobre l'Institut d'Estudis Catalans": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 4-5*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 33.

337. "Informe final del nunci": Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 26-26v.*

338. "Debat parlamentari sobre catalanisme presentat a les Corts per Josep Ayats. Any 1928": *ASV, Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 37-62*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 34.

de Diputats pel polític català, Josep Ayats,[339] qui recriminava al Govern la seva política anticatalanista –o atac al «fet diferencial»– i per la defensa que fa del concepte de pàtria i dels drets naturals dels pobles:

> «*¿Por qué las medidas que se han adoptado en Cataluña, y las que vienen imponiendo los representantes más caracterizados del Poder público en aquella región, revelan esa obsesión separatista? Y esta obsesión os impide recoger y encauzar ponderadamente las realidades del alma catalana y con vuestra conducta habéis fomentado y venís acentuando cada día otro separatismo, que consiste en un profundo divorcio espiritual, que no sueña con cosas quiméricas ni con desmembraciones territoriales, que no está organizado, pero que es temible porque responde a un sentimiento herido y nadie puede prever para el día de mañana el alcance de sus posibilidades. Pero tengo para mi que vuestra actitud y vuestra conducta no responden a un anhelo precisamente de persecución del separatismo; vuestra conducta es algo más; va directamente contra lo que son realidades más vivas del alma catalana; vais directamente contra el hecho diferencial catalán, que tiene su raigambre más honda y su manifestación más viva en el idioma, que (como os recordaban algunos escritores castellanos, en el Mensaje entregado en Marzo de 1924), es la expresión más íntima y característica de la espiritualidad de un pueblo.*»[340]

El diputat Ayats deia també, referint-se al Govern d'aleshores, que bastava fixar-se en el «*ahinco con que procuráis proscribir el idioma catalán de los centros donde se forman las inteligencias: la*

339. *Josep Ayats i Surribas* (1886-1949), militant de la Dreta Liberal Republicana, va donar suport inicialment a la dictadura de Primo de Rivera i formà part del Congrés dels Diputats en 1927. Oposat al catalanisme d'Esquerra Republicana, en 1934, formà part del comitè d'Acció Popular Catalana, una escissió de la Lliga Regionalista, de tendència més centralista. Sobre el discurs d'Ayats, ens remetem a J. M. Roig Rosich, «Contra la paraula el crit. Notes entorn d'un debat parlamentari sobre catalanisme i espanyolisme», dins: *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, 351-372.

340. "*Extracto del diario de sesiones de la interpelación sobre política del directorio militar y del Gobierno actual en Cataluña*", del 16 de gener de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 39.* Apèndix documental núm. 34.

Escuela y la Iglesia».[341] Com ho féu també el doctor Carreras en el seu "Informe en defensa de la llengua catalana", Ayats cita en ple Congrés, i enmig dels rumors dels seus components, el text de Torras i Bages de *La Tradició Catalana* que fa així: «*Enseñar el conocimiento de Dios, eso es, el catecismo, a los más pequeños en lengua castellana, es una costumbre detestable, perniciosísima y destructora de la fe*». Josep Ayats compara, pel que fa a la defensa de l'ús de la pròpia llengua en l'ensenyament del catecisme i pràctiques pietat, la doctrina del bisbe de Madrid-Alcalà, Leopoldo Eijo Garay, amb la del doctor Torras i Bages, sols que en el primer cas es referia al castellà. Com a conclusió de la part del seu discurs sobre la llengua catalana i el Directori militar, Josep Ayats diu:

> «*Yo afirmo que en Cataluña, con referencia al idioma, vuestra conducta ha sido contraproducente, porque jamás había tenido la producción catalana una manifestación tan intensa y una difusión tan extensa y porque jamás se había demostrado en Cataluña un afán tan ferviente de mantener y vivificar el idioma y de utilizarlo, no sólo como expresión de nuestros sentimientos, sino como manifestación perfecta de una cultura integral*.»[342]

Monsenyor Tedeschini degué adonar-se, doncs, a la vista d'aquest "*Extracto del diario de sesiones*", de quina era la situació del fet català, almenys segons la visió de personatges rellevants en la vida social i política com el diputat Ayats. Era el que devia pretendre el doctor Lluís Carreras posant a les mans del nunci la llarga còpia d'aquella sessió de les Corts.

Judici de Tedeschini sobre Lluís Carreras

Però, malgrat la coneixença amb el doctor Carreras i tenir tants escrits seus, aquest culte eclesiàstic, tan ben relacionat amb Roma, no agradà gens al nunci, més ben dit, li desplagué del tot el seu catalanisme. Monsenyor Tedeschini el creia responsable, efectivament, d'haver introduït el catalanisme al Seminari de Barcelona i d'haver

341. "*Extracto del diario de sesiones*": ASV, *Ibid., f. 40.* apèndix documental núm. 34.

342. "*Extracto del diario de sesiones*": ASV, *Ibid., f. 42.* apèndix documental núm. 34.

convertir el seu catalanisme en un autèntic separatisme. I és això el que comunica amb una certa vehemència a Roma, en acabar la seva visita apostòlica:

> *«Carreras fu lui ad introdurre il catalanismo nel Seminario di Barcellona: lui nella cattedra faceva politica: lui, che al dire di un altro insigne, ma sincero catalanista, il sacerdote Cardó, interveniva al margine del movimento politico dirigendo e consigliandolo: lui che aveva relazione dirette con tutti i direttori del movimento catalanista, con Prat de la Riva e con Puig y Cadafalch, primo presidente, il primo, e fondatore della Mancomunidad, e secondo presidente della medesima, il secondo; entrambi catalanisti separatisti; lui, che, al dire dello stesso Cardó, è di significazione "patriótica catalanista"; e al dire del vescovo di Urgel, "es uno de los significados, de los separatistas; y el obispo le pondría en el primer lugar de la lista"; lui, del quale dice il Padre Vilallonga, provinciale dei gesuiti di Barcellona: "he oído decir que es intrigante... que es separatista, y que tiene en Roma mucha influencia"».*[343]

Sols una reflexió més aviat d'índole moral a la vista d'aquests mots de Tedeschini i dels testimonis que hi reporta: ¡Que diferents són les persones, quan creuen que parlen secretament d'altres i pensen que ningú arribarà mai a saber el que diuen!

I, amb tot, el doctor Lluís Carreras és el gran personatge de la reivindicació de la pastoral en català i de la llibertat i del dret de Catalunya a la seva pròpia identitat cultural en aquelles circumstàncies de la Dictadura de Primo de Rivera i de la trista visita apostòlica de Tedeschini. És, sens dubte, el personatge que pot ser col·locat amb tota raó al costat mateix del cardenal Vidal i Barraquer en el compromís del purpurat amb aquella lluita, i a prop també del bisbe Miralles, de Barcelona, perquè fou justament aquest prelat qui féu arribar a Roma i al nunci molts dels informes de Carreras.

343. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 69v.*

Canonge Josep M. Llovera

Un altre dels «*inclinados al catalanismo*», segons el doctor Miralles, a ser consultat era el canonge Josep M. Llovera.[344]

Aquest eclesiàstic diu palesament al representant pontifici que ell sempre ha predicat en català, però que, quan el bisbe Miralles demanà als canonges que ho fessin en castellà, va obeir. I hi afegeix el que el nunci recollí de llavis del doctor Llovera i que envià a Roma en el seu informe final: «*Mi dichiarava il canonico Llovera di Barcellona, gran catalanista, che nessuno ha parlato con tanta energia contro la predicazione castigliana in Catalugna, come il vescovo Torras y Bages nella Tradició Catalana, che è l'opera fondamentale del catalanismo.*»[345]

La conversa anà a raure sobre el català actual, aquell mateix que alguns en deien «artificial», «inintel·ligible». El canonge explica que, després de la Renaixença (el «*Renacimiento*» escriu el nunci), calgué cercar paraules del francès i de l'italià. Tedeschini observa amb perspicàcia, que el doctor Llovera, «*no ha mentado el castellano*» entre les llengües on cercar nous mots. Fent-ne més crítica, el nunci anota encara respecte de Llovera: «*Toda la organización de este hombre es* polémica».[346] El doctor Llovera es refereix després a l'obra d'enaltiment de la llengua catalana duta a terme per Cambó.[347]

La darrera pregunta fou sobre el Foment de Pietat Catalana. En les respostes, hom pot adonar-se que el doctor Llovera estava enemistat amb el pare Ignasi Casanovas, un dels fundadors d'aquella institució: «*En cuanto al "Foment" [Llovera] personalmente sólo tiene motivo de queja contra el P. Casanovas, pero cree en conciencia que debe afirmar ser una obra necesaria, sin ninguna tendencia política*».[348]

344. *Josep M. Llovera i Tomàs* (1874-1949) fou carmelita i després canonge de Barcelona (1919), professor de sociologia. Es mogué sempre amb la Democràcia Cristiana i donà suport a la Unió Democràtica de Catalunya. Traductor al català dels clàssics grecs i de l'himnari litúrgic llatí.

345. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 22v.-23.*

346. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 186*.

347. "Notes del nunci": ASV, *Ibid., f. 187*.

348. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 20.*

IGNASI CASANOVAS S.J.

Abans que el bisbe de Barcelona lliurés al visitador apostòlic la llista amb el nom del pare Ignasi Casanovas, assassinat l'any 1936,[349] com tants d'altres dels qui s'entrevistaren amb ell en 1928, i que figurava –no podia ser d'altra manera– entre els «catalanistes», Tedeschini ja sabia prou bé qui era aquell jesuïta. El coneixia a través dels informes que havia rebut sobre el Foment de Pietat Catalana tant d'eclesiàstics, com de part dels generals Barrera i Milans del Bosch. I, a més, ja havia parlat també del religiós en la reunió que tingué amb el seu provincial, el pare Vilallonga.

La primera cosa que monsenyor Tedeschini anota sobre la trobada amb el pare Casanovas foren aquest mots: «*Tiene amistad con personajes políticos del catalanismo*». El pare Casanovas s'esforçà per matisar, en el transcurs de l'entrevista, aquesta directa apreciació del nunci.

Igualment, ell que era un dels fundadors del Foment de Pietat Catalana, defensà aquesta institució, que no s'escapava tampoc de les insinuacions, en aquest cas de catalanisme, que li feia el visitador apostòlic. Casanovas protesta «*contra lo que conceptúa burda calumnia, es decir que "hagan política en el Foment"*».[350]

Més asserenades les coses, el pare Casanovas s'esplaia davant del representant pontifici explicant el floriment que viu la llengua i la cultura catalanes, com també la vida cristiana i religiosa a Catalunya en diversos camps. Així, per exemple, manifesta a Tedeschini, potser massa ingènuament, que: «*Los capuchinos le han dicho que toda su prosperidad depende de la Misión de la Provincia Catalana*» i que els més sensats de la Companyia de Jesús reconeixen que la dels jesuïtes catalans experimenta «una florida en espiritualitat i en lletres». «*También el magisterio de Torras [y Bages] ha entrado en un período de* florecimiento».[351]

Massa "florides" devia pensar el nunci, que tenia ja les seves

349. *Ignasi Casanovas i Camprubí* (1872-1936) visqué a la residència del Col·legi del Sagrat Cor de Barcelona. Col·laborà amb mossèn Eudald Serra en la fundació del Foment de Pietat Catalana. És el fundador de la Biblioteca Balmes i de la seva revista *Analecta Sacra Tarraconensia*. Exercí un gran influx en el món catòlic barceloní i en el seu àmbit cultural. Escriptor prolífic.

350. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 15.*

351. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 187.*

prevencions contra el pare Casanovas. De fet, considera que el jesuïta està molt ficat en la causa catalanista, la qual cosa era un mal passaport per entrar en l'estimació del visitador apostòlic. No deixa tampoc Tedeschini de tenir en compte els informes que, sobre la seva personalitat, li han proporcionat els germans en religió de Casanovas, els pares Pons i Vilallonga, amb els quals ja s'havia vist. Tot això, hom ho pot veure en l'informe final de la visita a Catalunya:

> *«Il Padre Casanovas, Societatis Jesu, persona senza dubbio dotta e pia, ma tanto ingolfata nel catalanismo che è l'anima del Foment; e per tanto strano ed originale, che nessun superiore della Compagnia ha potuto dominarlo, tanto che il reverendo Padre Pons e il Padre Ministro della sua casa hanno lasciato scritto al Padre Generale, e non sanno perché questi non abbia voluto prendere nessuna decisone.»*[352]

El judici del nunci sobre el catalanisme «exclusivista» d'Ignasi Casanovas, el «numen» del Foment de Pietat Catalana, i d'aquesta mateixa institució, era influït també pel que sobre aquest religiós li havia dit un superior del jesuïta:

> *«E quale è stato il modo di portare ad effetto tutte queste opere [les del Foment de Pietat] È stato l'ispirarle solo ed unicamente alla diffusione del catalanismo. Delle parole* pietat catalana*, l'aggettivo l'ha vinta sul sostantivo. Non si vuole con ciò dire che non si sia coltivata la pietà; la pietà si è coltivata, e con impegno, e con abilità e con frutto. Ma l'esclusivismo assoluto, costate, si direbbe quasi settario, tanto che un teste mi dichiarò (ed era un Superiore della Compagina di Gesù) che per il Padre Casanovas, il* numen *della Istituzione, usare il castigliano era quasi come un peccato, non è cosa propria delle opere di Dio, fatte con retta intenzione, e mirando più al fine che ai mezzi; e pare più propia delle cose della umana politica e della umana sapienza, che si ferma di preferenza sulle cose di questo mondo, che hanno solo il carattere secondario dei mezzi.*
>
> *In un paese bilingue ogni opera esclusivista è offensiva ed*

352. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 54v.-55.*

> *ingiusta verso l'altra parte; è fomentativa non di pietà, ma di divisione quando l'esclusivismo è nelle cose della Santa Chiesa, la quale non'è stata mai esclusivista [...]*»[353]

Ja hem vist més amunt com el canonge Llovera estava enemistat amb el pare Casanovas. En l'informe final, el nunci recull també que el doctor Carreras «*fue protegido del padre Casanovas, pero riñeron y actuamente no es Carreras amigo de él*».[354] És aquest, les enemistats personals i la pràctica, diguem-ne, saturniana de qui devora un altre que li és propi, un tret tristament característic de la terra que visità Tedeschini, i del qual no se n'escapava tampoc la clerecia.

Reverend Martí Cagigós

Mossèn Martí Cagigós i Balda tenia el càrrec dins del Bisbat de Barcelona de visitador episcopal de religioses. Per entrevistar-se amb el nunci el recomanaven el bisbe Miralles i el general Barrera. El pare Gamarra, secretari de monsenyor Tedeschini, l'havia presentat com a «*castigliano*» deduint-lo, n'ignorem el perquè, del seu cognom. Cal saber, que el qualificatiu «castellà» hom solia emprar-lo aleshores com un pleonasme: tothom que no era català era castellà, i tant el nunci com el seu secretari s'adaptaren també a aquesta terminologia. Tedeschini, però, aclareix la confusió sobre l'origen del reverend Cagigós, en afegir de mà seva a les notes que prenia, que aquest sacerdot era oriünd de la diòcesi d'Urgell. En la llista del bisbe Miralles, Cagigós hi figura com a partidari de la «solució anticatalanista».

Mentre estigué amb el visitador apostòlic, mossèn Cagigós resolgué aviat el problema de la llengua: «*En Barcelona más entendemos castellano que catalán, en catalán sólo hay dos periódicos, y sin embargo se predica más en catalán*».[355] Sobre els diaris en català i castellà especificà encara més: «*La mayor parte de los periódicos son castellanos. Los catalanes son tres con unos 20.000 números y viven raquíticamente*».[356]

353. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 52-52v.*
354. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 45v.*
355. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 188.*
356. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 84.*

Deia també: «*El catalán lo ampara una minoría, la cual sabe que todos* leen *el castellano*»[357] i dels catalanistes afirmava que: «*Inventan palabras nuevas, sacadas del catalán antiguo, como por ejemplo, "urc – orgullo" que nadie entiende*.»[358]

Tot això era el que estava predisposat a sentir el nunci; val a dir, a Catalunya tothom entén el castellà: doncs, que es prediqui en castellà i es parli en aquesta llengua en la pastoral, excepte allà on no sigui entesa l'espanyola.

Respecte als seminaris catalans, en diu que, el «*sentimiento catalanista*» està estès en aquests centres de formació per l'acció dels doctors Manuel Mestres i Lluís Carreras. Un pensament com aquest apareix subratllat tres vegades pel llapis vermell de Tedeschini. La conseqüència del catalanisme als seminaris és que tots els sacerdots de menys de cinquanta anys, segons Cagigós, pertanyen a aquesta tendència. També en són, de catalanistes, els benedictins i caputxins, i la meitat dels jesuïtes.

El partit catalanista –al·ludeix a la Lliga Regionalista– «*prescinde de la religión*». Aquesta teoria, la comparteixen igualment altres informadors del visitador apostòlic.[359]

Es refereix també, mossèn Cagigós, a persones concretes, com el cardenal Vidal i Barraquer i el bisbe d'Urgell, Justí Guitart, els quals, de manera sorprenent, «no té per catalanistes»;[360] i al pare Bolòs, que sí le'n considera, encara que el troba més exagerat que el pare Pijoan, de qui també parla. Esmenta d'altres significats eclesiàstics: «*Es público que el P. Esplugas, Carreras y el abad de Montserrat [Marcet] se apoderaron del cardenal de Tarragona y hemos llegado donde hemos llegado*».[361]

El visitador de religioses de Barcelona opina encara sobre el Foment de Pietat Catalana.[362] Les paraules de Cagigós degueren quedar-se gravades en el cap del nunci, de manera que les recollí per al seu informe final enviat a Roma:

357. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 188*.

358. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 84*.

359. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 188*.

360. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 85*.

361. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 188v*.

362. *«Considera el "Foment" como un cisma. Se espanta de que en Roma hayan aprobado y bendecido esta Obra»*: "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 85*.

> «*Il Rev. Cagigós: Io considero il Foment come uno scisma, e mi spaventa il pensare che in Roma abbiano approvato e benedetto questa opera! E come uno scisma la considerano tanti e tanti altri: anche la pietà si è voluta rendere* catalana».[363]

Finalment, de l'Obra d'Exercicis Espirituals, mossèn Cagigós sentencia: «*Los Ejercicios serían buenos si no se metiesen en tonterías catalanistas*».[364]

Josep Antoni de Torrents

De la mateixa línia de mossèn Cagigós respecte del fet català, és el regidor i tinent alcalde de l'Ajuntament de Barcelona, Antoni de Torrents. El doctor Miralles, de fet, el posa en la llista dels considerats com a anticatalanistes.

El primer que anota el nunci és la confidència que li fa el seu entrevistat; això és, el cas de la seva cunyada que, perquè es confessà en castellà, el rector de Vilanova i la Geltrú (Jacint Pagès i Pou) la comminà que anés a fer-ho a un altre lloc. Era una situació que d'altres denunciaven també a les autoritats eclesiàstiques.

Presenta després al nunci la seva queixa, que hi ha parròquies en què el vuitanta per cent dels feligresos són castellans i, en canvi, se'ls predica en català.[365] Torrents adverteix a monsenyor Tedeschini, que això es fa així tot i que, a Barcelona, «*todas las relaciones de la vida se hacen en castellano*». I per acabar de complicar més la comprensió de la llengua catalana als castellanoparlants, Torrents creu que hi ha vegades, que la predicació es fa «en un català inintel·ligible, que s'assembla al francès, i que és ple de neologismes.»[366]

Com que li ho pregunta el visitador apostòlic, el tinent alcalde dóna també la seva opinió sobre el Seminari de Barcelona, tal com la registra el secretari del nunci, pare Pérez de Gamarra: «*Cree que el*

363. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 57.*

364. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 85.*

365. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 188v.*

366. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 56.*

espíritu catalanista ha penetrado en el Seminario, y con él la insubordinación e independencia, del orgullo y rebeldía». En aquesta mateixa direcció, també senten l'esperit catalanista els caputxins i alguns jesuïtes. Montserrat, però, només experimenta «*un poco*»[367] el sentiment catalanista.

Josep de Peray

L'advocat i magistrat suplent de Barcelona i degà del Col·legi d'Advocats, Josep de Peray i March, a qui el doctor Miralles qualifica d'«anticatalanista», fou interrogat pel nunci sobre quina llengua es parla més a Catalunya.[368]

De Peray respon que la pedra de toc per saber-ho és la premsa escrita. Els diaris volen vendre i satisfan la demanda. Seguint per aquest camí, De Peray posa l'exemple de *La Vanguardia*, amb un tiratge diari de cent mil exemplars en llengua castellana. En conclusió, el castellà tothom l'entén a Catalunya, la resta són entel·lèquies.

La Lliga de la Mare de Déu de Montserrat és, segons De Peray, una institució de «caràcter separatista».

Tot el que diu De Peray coincideix amb el que el visitador apostòlic pensa, tanmateix subratlla en les seves notes una idea expressada pel magistrat: «*Defiende a los Padres de Pompeya, muchos son catalanes, pero nunca agresivos, y permiten el predicar en castellano*».[369]

Avelino Valdepares, dominic

Aquest frare del convent del carrer Ausiàs March, de Barcelona, que, era conegut del nunci, el proposaren com a informador de la seva visita apostòlica a Catalunya el bisbe de Barcelona –que es refereix al religiós com a inclinat a la «solució anticatalanista»– i pels generals Barrera i Milans del Bosch.

Per al dominic, la predicació en català, freqüent aleshores a Bar-

367. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 56-56v.*

368. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 56v-57.*

369. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 189*.

celona, és un fenomen degut a l'efervescència política del moment. Feia tan sols uns divuit anys, a la Ciutat Comtal, tot es feia en castellà.

La província dominica catalanoaragonesa ha trobat, diu el pare Valdepares, una solució per a evitar l'influx catalanista entre els seus membres: «*Los dominicos, si tienen Padres catalanistas, los mandan para América*».

La Diòcesi de Barcelona, però, no es pot alliberar, per ara, del moviment catalanista, perquè «*toda la juventud seminarista está influida por el catalanismo*». Es veu, segons el que explica Valdepares, que els estudiants dels seminaris catalans arriben a exclamar en llur entusiasme: «¡*Cuándo nos libraremos del yugo de España!*».

Per acabar d'adobar la situació, el Foment de Pietat Catalana, assegura el pare Valdepares, «és completament antiespanyol». Aquest «completament» té cura de subratllar-lo el nunci en els seus apunts.[370]

Sor Maria Arqué

Una de les dones que fou convocada pel representant del Papa fou sor Maria Arqué i Saura, religiosa paüla, superiora de la Casa de la Caritat, que hi va anar acompanyada d'una altra germana.[371] La recomanaven el bisbe Miralles i els generals Barrera i Milans del Bosch.

És preguntada sobre la Casa de Caritat, on exercia el seu servei entre els infants abandonats, i fa aquesta declaració recollida per monsenyor Tedeschini: «*Casa de la Caridad: 300 niños, hombres y mujeres (en total 2.000), 35 años hace, todo en castellano, según noticias suyas, los actos y conversaciones eran en catalán. Cuando vinieron los regionalistas, la Mancomunitat, hace unos 10 años, cambió e impusieron el catalán; y querían que cambiaran las hermanas, que eran castellanas en su mayoría. Las Religiosas, a pesar, de todo continuaron su vida comunitaria en castellano; pero las hermanas solían hablar en catalán* [...]»

Els tres sacerdots de la Casa de la Caritat, segons la religiosa, tot ho fan en català:

370. ASV, *Ibid., f. 189v*.

371. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 62v.*

> «*Los capellanes no quieren hablar más que en catalán, y los niños, aunque entienden y sienten el castellano, como que no aman a España, sino a su patria catalana, aborrecen lo que no es catalán. Maman el odio a España en sus casas, donde continuamente oyen decir que su patria es Cataluña*».[372]

És així, de fet, com acaben les notes que el nunci prengué de la trobada amb les religioses; això és, recollint i subratllant l'afirmació de sor Maria: «*Todos los niños tienen por patria a Cataluña*».[373]

Jaume Raventós

L'enginyer i escriptor catòlic, Jaume Raventós, germà de Manuel, propietari de l'empresa cavista Codorniu,[374] i, com ho apuntava el doctor Miralles, «catalanista–inclinat al catalanisme», fou igualment consultat pel nunci.

En el col·loqui, Raventós parla en categories de desvetllament del fet català i defensa per tant el dret a rebre la formació cristiana en la pròpia llengua. Monsenyor Tedeschini de seguida capta el que li vol fer entendre Raventós, tal com ell mateix ho recull en les seves notes: «*Tengo 60 años y cuando tenía 12 o 13 en el colegio de los jesuitas de Manresa me enseñaron el catecismo* en castellano». El mateix podem dir respecte a un altre pensament de Raventós, que el nunci no deixa d'apuntar-se'l: «*El que se hable catalán es una exigencia del pueblo es [también] de las minorías. Esto pasa en todo el mundo: son las minorías las que imponen. Minorías selectas que aquí no son separatistas* [?] *Fue esta minoría que introdujo esta revitalización del catalán: se habla y se publica más.*»[375]

372. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 63-63v.*

373. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 189v*.

374. *Jaume Raventós i Domènech* (1868-1928), catalanista, ocupà un lloc de responsabilitat en la Mancomunitat i escriví articles i llibres on mostra la seva profunda religiositat. En la declaració que féu davant del nunci arran de la seva entrevista amb ell, Raventós comentà el següent: «*El testigo era ingeniero de la Diputación cuando la Mancomunidad. Protestó con otros 12 profesores contra el mal trato de que era objeto, por parte del Directorio, un compañero y fueron todos despedidos*»: "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 34.*

375. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 190*.

No sabem si el nunci tenia ja en el seu poder l'«Informe del canonge Auguet» quan el visità Jaume Raventós, ja que el que hi deia aquell eclesiàstic sobre el catalanisme de Raventós no podia pas agradar gaire al visitador apostòlic. Recordem-lo:

> *«En el acto de la inauguración de la* Biblioteca Balmes, *el Sr. D. Jaime Raventós pronunció un discurso altamente insultante para la lengua española que calificó de lengua extraña,* lengua extranjera *y parafraseó el Salmo 176* –Super flumina Babylonis– *fue un discurso de odio a España y así hablan todos los sacerdotes colaboradores de aquella entidad.»*[376]

El visitador apostòlic, en acabar la seva missió a Catalunya, esmenta en el seu informe final el senyor Raventós, «*uno dei principali del catalanismo e del Foment de Pietat Catalana*». En efecte, reporta al secretari d'Estat com aquest enginyer li havia contat que havia sentit en un sermó, feia ja deu anys, com el predicador convidà els congregats a resar un parenostre «*per i nostri carnefici (por nuestros verdugos)*».[377] Es referia, l'orador sagrat, als "espanyols".

Ramon Rucabado

Qualificat també de «catalanista» pel bisbe de Barcelona –i pel mateix nunci– l'escriptor i militant catòlic Ramon Rucabado[378] fou cridat per monsenyor Tedeschini a declarar sobre la situació del catolicisme català.

Rucabado exposa al nunci que es donava a Catalunya un, «*aumento de la predicación catalana, el resurgimiento de los estudios históricos, bíblicos, etc. Es un movimiento*». Diu que «els catalans

376. "Informe del canonge Auguet". 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 163-164v.*(manuscrit). Vegeu l'apèndix documental núm. 10.

377. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 66v.-67.*

378. *Ramon Rucabado i Comerma* (1884-1966), catalanista, s'interessà per qüestions socials i escriví molt en defensa del catalanisme polític i de la fe i moral catòliques. Com Raventós, quedà molt traumatitzat per l'experiència de la revolució i de la guerra civil.

entenen el castellà, però que els castellans entenen també el català».[379]

Sobre la predicació i l'ús del català informa així: «*Se predica en catalán usual. Si algún predicador es más culto, también lo es su lenguaje; pero siempre inteligible. Lo de la "invención artificiosa" del idioma es una invención ridícula*».[380]

Potser la part més substanciosa, i agosarada, de la conversa fou quan l'entrevistat diu clarament que s'han comès abusos per part de les autoritats civils respecte del fet català, i els exposa: «*1º Supresión de los* Pomells [de Joventut] *que tenían la sola misión religiosa (!), 2º Carreras promotor del movimiento lo [castigan]. 3º Caso de Tarragona [pare Josep M. Pijoan]. 4º Miguel de Esplugas que han* denunciado *(?). 5º Barceló (jefe de policía que abofeteó un sacerdote)*». Els signes d'admiració i d'exclamació són posats pel nunci.

Desideri Canals

Al president de l'Obra d'Exercicis, l'advocat Desideri Canals,[381] el proposa el bisbe de Barcelona i l'encasella entre els «catalanistes», com ho anota també monsenyor Tedeschini.

Canals vol presentar la institució que presideix com un organisme que s'ha d'adaptar, ja sia a la realitat dels pobles o de les ciutats grans, on la comprensió del català i del castellà és diversa, o ja sia a les circumstàncies polítiques: «*Cuando las autoridades eran catalanistas, los Ejercicios se daban en catalán*». No nega tanmateix que en l'Obra dels Exercicis hagi pogut haver-hi separatistes ocults.

Dels Pomells de Joventut, Desideri Canals opina que: «*Se ha utilizado la religión encaminándola a un sentimiento separatista, así los Pomells generan una forma de piedad dirigida exclusivamente a los catalanes*».

Però també diu: «*El Gobierno ha perseguido o molestado al clero con la idea de perseguir el "separatismo". Han herido la piedad del pueblo catalán; han obligado a predicar al pueblo en castellano.*»[382]

379. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 191.*

380. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, f. 38.*

381. ASV, *A.E.S., Spagna , Ibid., ff. 27v.-28v.*

382. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 192v.*

El pare Gamarra, secretari de visita, pren declaració de Canals i escriu:

> «*El testigo fue al Gobernador civil [Milans del Bosch] a pedirle que los Ejercicios pudieran ser en catalán, y respondió: "Mientras yo sea gobernador en ningún lugar público, ni siquiera en la iglesia dejaré hablar en catalán"*».[383]

Canonge Joaquim Sendra

El canonge i visitador de les escoles, del Bisbat de Barcelona, reverend Joaquim Sendra i Pastor, fou recomanat al representat del Papa pel bisbe Miralles –que el posa en la llista dels «anticatalanistes»– i pel general Barrera.

Com d'altres, troba que la depuració del català que es feia aleshores el rendia inintel·ligible. Deia així:

> «*El pueblo de Barcelona está en condiciones de entender el castellano. Dentro de poco no lo comprenderá, porque cada día se lucha porque se sepa menos el castellano y se introducen en el catalán unos términos que lo alejan del castellano. Así, en vez de "desarrollo", dicen "desenvolupament"*».[384]

Igualment, el canonge Sendra es fa ressò de l'ambient catalanista que regnava, segons ell, en el Seminari de Barcelona.[385] Sobre el tema del Seminari, així com dels abusos que cometia el clergat catalanista, en parla Sendra en una lletra que adreçà a monsenyor Tedeschini, el 2 de juny de 1928, per encàrrec del mateix nunci, un cop havia estat interrogat per ell, i en què concreta una mica més els temes de què van tractar en llur «*ràpida entrevista*».[386]

383. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna Ibid., f. 28.*

384. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 74.*

385. «*En el seminario no se podía oir el nombre de España en la lectura, por ejemplo, del comedor, sin sentirse murmullos de desdén. Cuando el año 1927 se celebraron las bodas de plata del reinado de Alfonso XIII unos seminaristas, en son de burla, izaron como bandera, un trozo de estera*». "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., 74v*.

386. Carta del canonge Joaquim Sendra al nunci Tedeschini. Barcelona, 2 de juny de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 542-544v.* Vegeu l'apèndix documental núm. 35.

Reverend Pere Vallès

Tenim molt poca informació sobre el contingut de la trobada del senyor nunci amb el reverend Pere Vallès, beneficiat del Col·legi de preveres de Sant Sever, de Barcelona, i mort també violentament en 1936.[387] Sabem que el doctor Miralles posà el seu nom en la llista dels «anticatalanistes».

Mossèn Vallès diu al nunci que ell mateix predica en les dues llengües i que mai ha tingut problemes per mor d'aquest costum. Tampoc n'ha experimentat cap, quan, en qualsevol ambient, ha resat dins de la Missa la col·lecta *Et famulos*, com estava prescrit.

Respecte de la llengua, acaba exposant a monsenyor Tedeschini què pensa del problema creat per l'ús freqüent del català, com ho anota el mateix visitador apostòlic: «*Dice que el exigir el castellano es una maniobra política dentro de la Religión*».[388]

Del Foment de Pietat Catalana, el reverend Vallès en fa una afirmació una mica sorprenent, si hom té en compte el que acabava de declarar, tal com la recull el secretari de la visita apostòlica. En efecte: «*Del "Foment" dice que tiene una piedad separatista*».[389]

Alfons Sala

Alfons Sala i Argemí, qualificat d'anticatalanista pel bisbe Miralles, «expresident de la Mancomunitat» governativa (1924-1925), en el qual càrrec el posà Primo de Rivera, mantingué igualment una entrevista amb monsenyor Tedeschini. En conservem poques dades. Potser la més remarcable és aquesta: «*El clero en general no se ha metido en política*».

El pare Gamarra constata després, que Alfons Sala: «*Nada sabe de ninguna otra cuestión*».[390]

387. *Pere Vallès i Valls* (1876-1936), oficial de la Cúria eclesiàstica de Barcelona, expedicioner de Precs, i canonge beneficiat de Sant Sever. Assassinat el 12 de setembre de 1936.

388. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 188v.*

389. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 56v.*

390. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 57v.*

Fernando Álvarez de la Campa

El nom d'aquest general de l'exèrcit i exalcalde de Barcelona, Fernando Álvarez de la Campa, fou també suggerit al visitador apostòlic pel general Barrera i pel bisbe de Barcelona, el qual li indicà, a més, que era de la tendència «anticatalanista». Podríem dir que així es mostra en l'entrevista que mantingué amb el nunci.[391] De fet, el pare Gamarra apunta: «*Cuando fue alcalde puso en las escuelas los libros de texto en castellano*».

És un home que no deixa de reconèixer la situació que hom vivia aleshores respecte al que en podríem dir repressió d'alguns clergues per llur catalanisme: «*Las autoridades gubernativas, aunque no han molestado al clero, pero sí se han entrometido produciendo una tirantez de relaciones*».

«*Nada sabe de la Obra de Ejercicios. En cuanto a la del "Foment" ha oído que es antiespañola, que tiende a excluir de la piedad el castellano y que en aquella institución se han dado conferencias de tendencias antiespañolas*».[392]

De la qüestió lingüística del català, que hom comentava en aquells moments en alguns àmbits, com ja hem tingut oportunitat d'adonar-nos-en, el general Álvarez de la Campa opina així: «*Se suele usar el idioma [catalán] que se aparte más posible del castellano. Eso es por apasionamento político*».[393]

Comte de Vilardaga

També sabem poc de com va anar l'entrevista del nunci amb el comte de Vilardaga, ja que el visitador apostòlic en prengué poques notes i cap el secretari de visita. El doctor Miralles posà l'aristòcrata entre els «anticatalanistes» de la llista que havia confegit sobre eventuals informadors de monsenyor Tedeschini.

La trobada acabà amb una constatació del comte: «*Los catalanistas van contra el Rey y contra el Dictador. Son muy liberales*».[394]

391. "Notes del nunci": ASV, *Spagna, Ibid., 189*.
392. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 58*.
393. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 58-58v.*
394. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 189-189v*.

Comte de Fígols

El pare Gamarra fa observar sobre el comte de Fígols, que «*aunque no catalán lleva muchos años en Cataluña*»[395]. El recomanà el bisbe Miralles, el qual el situà entre els «anticatalanistes».

En la declaració que li prengué el secretari de visita després de l'entrevista amb monsenyor Tedeschini, mostra quins són els seus sentiments envers el catalanisme i com va ser aquesta sensibilitat que el menà a la militància política: «*Vino el renacimiento [la Renaixença] en catalán y poco a poco fue entrando en la política, de manera que el catalanismo se apoderó de todos los puestos. Entonces fue cuando el testigo entró en la política para luchar contra el catalanismo*».[396]

El nunci, davant dels sentiments polítics de l'aristòcrata, pren nota de les seves paraules: «*Muchos se hacen catalanistas por interés*».[397]

Francisco J. Ferrer, mercedari

Fra Francisco J. Ferrer, mercedari, és un altre dels qui el bisbe de Barcelona posa en els seus llistats perquè informin el visitador apostòlic, monsenyor Tedeschini. El doctor Miralles assigna un lloc a fra Ferrer entre els «*inclinados a la solución "anticatalanista"*».

El nunci no pot treure gaire informació d'aquest religiós.[398] En preguntar-li sobre el català que es parlava a Barcelona, particularment a les predicacions, respon al secretari de la visita apostòlica: «*Respecto del idioma catalán que se habla no puede decirlo porque ignora el catalán. Sólo ha oído que es un catalán ininteligible*».

Del Seminari Conciliar de Barcelona, però, afirma que és «*de un separatismo furioso*».[399]

395. Deu referir-se a *José Enrique de Olano y Loyzaga* (1857-1934), nascut a Liverpool, industrial i enginyer, iniciador de l'explotació de les mines de carbó de Fígols. En 1908, Alfons XIII li concedí el títol de comte de Fígols. Intervingué en política en el partit conservador. Fou president de la Diputació de Barcelona.

396. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 60-60v.*

397. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 189v*.

398. ASV, *Ibid., 189v*.

399. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 62.*

Ramon d'Abadal

L'eminent jurista i catòlic barceloní, Ramon d'Abadal i Calderó, exdegà del Col·legi d'Advocats de Barcelona, era un dels designats pel doctor Miralles com a «*catalanistas–inclinados al catalanismo*» i apuntat també sota aquest concepte en les Notes del nunci.

Podríem dir que la part més substancial de la trobada amb monsenyor Tedeschini fou la protesta d'Abadal per la repressió del català i dels qui lluitaven per la dignitat i difusió d'aquesta llengua.[400]

Pel pare Gamarra sabem que, en el context a què ens acabem de referir sobre la persecució del catalanisme durant la dictadura de Primo de Rivera, Ramon d'Abadal: «*Recuerda el caso del Dr. Carreras, a quien han molestado no poco y pretendido desterrarle. Él mismo fue testigo, como presidente del Colegio de Abogados, fue desterrado con otros 200 abogados por haber firmado el acuerdo de dirigirse en catalán a las autoridades*».[401]

En efecte, Ramon d'Abadal fou destituït, empresonat i exiliat a Alcalà de Xivert (Baix Maestrat).

President de l'Audiència territorial i cinc magistrats més

Enrique Lassala, president de l'Audiència territorial de Catalunya, comparegué davant del nunci. D'aquesta manera el representant de la Santa Seu acollia el suggeriment del general Emilio Barrera.

Amb ell es presentaren cinc magistrats més, també assenyalats pel capità general, i, segons el que reporta el pare Gamarra, «*todos ello castellanos y con morada en Barcelona*». Els noms dels darrers juristes, si és que hem de seguir la llista oferta pel general Barrera,[402] són els següents: el fiscal de S. M., Miguel Bonilla Goizueta; el president de l'Audiència provincial de Barcelona, Justo Ruiz de Lema, el magistrat president de la Sala Civil de l'Audiència, Félix Álvarez de Santullano; magistrat de la Sala Civil de l'Audiència; Manuel

400. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 191*.

401. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Ibid., Spagna, ff. 36v.-37*.

402. De fet, tots els noms que a continuació esmentem, trets de la llista de Barrera, tenen al costat una creu, que és la que posava Tedeschini, creiem que un cop s'havia entrevistat amb els que ell mateix assenyalava d'aquesta manera, encara que aquest criteri no és definitiu per provar res.

Martínez Muñiz i el degà dels jutges d'instrucció, José Márquez Caballero.

En la declaració que aquests magistrats feren sobre el moviment catalanista i la seva relació amb la vida de l'Església afirmen que:

> «*Todo eso [el catalanismo] no tiene más que una finalidad política. El clero, no obstante su bondad y cultura, está atacado de ese "virus"*».

Posen un exemple d'aquest capteniment del clergat: «*Hubo que acudir hasta la Capitanía general para que se tocara en la iglesia la marcha real*».

I segueix la dura sentència final: «*Han creado los curas en Barcelona una religión inspirada en el odio*».[403]

Baró d'Esponellà

El nom del baró d'Esponellà fou presentat pel bisbe Miralles com un dels «*catalanistas–inclinados al catalanismo*».

De la trobada entre el visitador apostòlic i aquest noble català, en prengué declaració el secretari de visita, pare Victoriano Pérez de Gamarra. En subratllem solament la defensa que el baró féu dels caputxins i benedictins en relació al fet cultural del catalanisme:

> «*El clero secular y parte del regular, como los capuchinos, sin tener política ni tendencias partidistas, trabaja extraordinariamente en todo lo que sea el bien y la cultura. Lo mismo debe decirse de Montserrat.*»[404]

Agustí Mas, oratorià

Al pare Augustí Mas,[405] de l'oratori de Sant Felip Neri, de Barcelona, s'hi refereix el bisbe Miralles com uns dels «*neutros–imparciales*» respecte al catalanisme d'aleshores. Fou assassinat en 1936.

403. "Declaracions preses pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 60-61v.*

404. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 67v.-68.*

405. *Agustí Mas i Folch* (1866-1936), oriünd de Barcelona, de l'Oratori d'aquesta ciutat.

Sobre la purificació i l'ús de la llengua catalana: «*Afirma que se está formando un catalán medio francés*».[406] També diu que: «*Los sacerdotes del "Foment" emplean un catalán ininteligible*».

Passa després a tractar amb el nunci la qüestió del catalanisme relacionat amb l'acció política, i afirma: «*Los catalanistas de las "Bases de Manresa" prescindieron de la religión para que esta idea no impidiera entrar en la Liga a nadie. De este modo más tarde formaron la Solidaridad al mismo tiempo [que] el jefe del Partido Carlista, Solferino, y el jefe del Catalanismo, Cambó, y el jefe de los Republicanos, Salmerón. Cree que los catalanistas no favorecen a la religión. "La Publicitat" ha defendido a Heriot. Se valen de la religión como de un medio.*»[407]

Doctor Delfí Ribas

El doctor Delfí Ribas, professor del Seminari de Barcelona,[408] es veié també amb el visitador apostòlic, mercès a la indicació que en féu el bisbe de Barcelona, que situà el reverend Ribas entre els qui qualificava de «*neutros–imparciales*».

A mossèn Ribas li foren fetes, com a tots els qui s'entrevistaren amb monsenyor Tedeschini, les preguntes del temari que ja coneixem. Remarquem ací la declaració que féu sobre el Foment de Pietat Catalana: «*Afirma que el Foment es una instrucción excelente. Algunos se lamentan de que no imponga más que catalán*».[409]

Josep Parellada

L'advocat Josep Parellada i Faura, propietari, com el qualifica el pare Gamarra, és conceptuat, igualment que l'anterior entrevistat, de «*neutro–imparcial*».

Parellada parla bé de l'obra religiosa i cultural dels frares

406. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 68v.*

407. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 69.*

408. *Delfí Ribas i Carné*, professor de Dret canònic, Litúrgia, i Urbanitat eclesiàstica al Seminari Conciliar de Barcelona. El pare Gamarra, en prendre declaració al doctor Ribas, escriu amb una *v* baixa el seu primer cognom.

409. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, ff. 72-72v.*

caputxins. Rebla com l'acció apostòlica d'aquests religiosos és desenvolupada dins del corrent de la pròpia terra, és a saber, el català.

Sobre el Foment de Pietat Catalana declara solament que: «*no tiene más que buenas referencias*».[410]

Reverend Antonio Aragón

Don Antonio Aragón Fernández, sacerdot extradiocesà i resident a Barcelona, adscrit a la Parròquia de Sant Jaume, és un altre dels «*neutros–imparciales*».

Pel pare Gamarra, secretari del visitador apostòlic, sabem que aquest prevere féu partícip el nunci de la seva prevenció envers el Foment de Pietat Catalana, del qual digué: «*El "Foment" procura que todo se haga en catalán. Ha tenido como fin desterrar el castellano. Es obra sospechosa, y aún cree que de propaganda política*».

El reverend Aragón, com altres que hem pogut seguir, manifesta també una certa preocupació pels carmelites del convent de l'avinguda de la Diagonal, de Barcelona, pel gir que, semblava, que estaven donant aquests religiosos envers el catalanisme. Més d'un els parangonava en aquest sentit amb els caputxins i els monjos de Montserrat. Respecte als carmelites descalços, doncs, don Antonio Aragón deia al visitador apostòlic: «*Hace dos años que los carmelitas descalzos predican en catalán*».[411]

Marquès de Sagnier

Un dels altres noms comunicats confidencialment al nunci pels generals Barrera i Milans del Bosch com a informadors de la situació pastoral i cultural de Barcelona, arran la visita apostòlica de monsenyor Tedeschini, fou el del marquès de Sagnier.[412] El visitador, al costat del nom de l'aristòcrata, hi posà de lletra seva l'adjectiu «*óptimo*» i el

410. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 73v.-74.*

411. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 74v.-75.*

412. *Enric Sagnier i Villavecchia* (1858-1931), de les principals famílies de Barcelona, arquitecte famós, catòlic militant i diputat per Barcelona en 1903 per la Lliga Regionalista, fou vicepresident de Defensa Social. Rebé el títol de marquès de Sagnier de Pius XI en 1923.

seu secretari el qualificà de «*moderado*». Hom podria dir en efecte, que el marquès de Sagnier es mostra moderat en els seus judicis.

Després de descriure el que ell sabia sobre la predicació en català i altres qüestions semblants a aquesta, les respostes de les quals són comunes amb les donades per altres entrevistats, opina sobre els religiosos barcelonins i llur implicació en la causa catalanista. Dels caputxins i dels jesuïtes afirma que són «una mica» catalanistes.

I del Foment de Pietat Catalana, «*cree que la institución es catalanista, pero no separatista*».[413]

Reverend Inocente Colom

Inocente Colom, «*pío operario, rector del seminario*»,[414] qui és considerat pel doctor Miralles com un dels «*neutros o imparciales*» en la qüestió catalanista.

Com és natural, les preguntes del nunci a don Inocente anaven dirigides a tractar sobre la situació del Seminari de Barcelona i, en concret, al tema catalanista. Vet aquí el que de més substancial digué el religiós operari: «*En el seminario desde que es rector no ha visto ninguna manifestación política. No tiene que hacer ninguna otra observación. Sólo que oyendo leer en el comedor algo referente a España, pareció notarse algun murmullo. La clases se dan el latín o castellano. No hay historia de Cataluña*».[415]

Hom podria pensar que el rector del seminari respon a la pregunta del nunci massa innocentment, fent honor així al seu nom de pila, si és que hem de tenir en compte que eren molts els qui creien que aquest centre era un niu de catalanisme, o, per contra, el reverend Colom és més sagaç que no sembla, en distingir entre catalanisme i política.

Pel que fa als mormols sentits al refetor del Seminari, es tracta de quan el lector, durant un dels àpats, va llegir un passatge en què sortia un «*¡Viva España!*».[416]

413. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 75-75v.*

414. *Inocente Colom* fou rector del Seminari Conciliar de Barcelona de 1927 a 1933.

415. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 75v.-76.*

416. Vegeu l'apèndix documental núm. 35.

No deixa de sorprendre la visió que dóna el reverend Colom sobre el catalanisme al Seminari de Barcelona si la comparem amb la que oferí també a monsenyor Tedeschini un predecessor seu en el càrrec de rector d'aquesta institució. Ens referim a un altre operari diocesà, Felipe Tena, [417] que, en tractar dels estudiants del seminari barceloní uns anys abans del rectorat de mossèn Colom, diu al nunci:

> «*Los seminaristas se dividen en dos clases que podríamos llamar* catalanes *y* catalanistas. *Los primeros aman a su patria chica, como en las demás regiones, sus costumbres y en especial su lengua. Los* catalanistas *se caracterizan por su odio 1º a la lengua castellana 2º al Rey y al Gobierno 3º a los operarios diocesanos del seminario por considerarlos como la avanzada del ejército invasor españolista*».[418]

En referir-se al Seminari de Barcelona del curs 1926-1927, don Felipe Tena rebla la idea que acabem de recollir; és a saber, que els seminaristes no estaven contents amb la direcció dels operaris diocesans al front del seminari i es feien il·lusions que l'abandonarien ben aviat, així com creien que llur Bisbe, el doctor Miralles, era catalanista com ells.

El pare Gamarra apunta al final de l'entrevista de don Inocente amb monsenyor Tedeschini, que: «*Nada sabe ni del "Foment" ni de "Exercicis"»*.[419] Vist des de la nostra perspectiva actual, no deixa de causar una certa sorpresa que el rector del seminari, que ha de formar els futurs clergues de l'Església de Barcelona, no conegués aquestes dues institucions, posades precisament als servei de la pietat i de la vida espiritual dels fidels.

417. Entre els papers de la visita a Tortosa hi ha un informe d'un altre operari diocesà, *Felipe Tena Tena* (1864-1931), que havia estat també rector del Seminari de Barcelona (1907-1914), que dóna una visió de la situació del seminari barceloní i d'altres de Catalunya. "*Ideas sueltas*" de don Felipe Tena. Tortosa, 18 de maig de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 836, fasc. 1, ff. 7-8*. En parlarem quan arribem a la visita de Tortosa.

418. "*Ideas sueltas*" de don Felipe Tena. Tortosa, 18 de maig de 1928: ASV, Ibid., *f. 7*.

419. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 76*.

Canonge Francesc Faura

El doctor Francesc Faura era el canonge lectoral i el prefecte d'Estudis del Seminari Conciliar de Barcelona,[420] quan fou cridat a declarar davant del nunci, segons que així ho aconsellà el seu Bisbe, el doctor Miralles, el qual qualifica el capitular de «*neutro–imparcial*» en relació al fet català.

Sobre la predicació, el canonge Faura diu que: «Es predica a Barcelona en les dues llengües i el mateix ha passat a la catedral durant les predicacions quaresmals».

On s'estenen en la conversa el nunci i el canonge és en el tema del Seminari de Barcelona. El prefecte d'Estudis diu que allí tot es fa en castellà i fins el rés o actes de pietat. Amb tot, observa el doctor Faura: «*Suelen quejarse los párrocos viejos de que los sacerdotes jóvenes salen con frecuencia del seminario catalanistas muy fuertes*».[421] Aquest darrer pensament del canonge Faura fou després recollit pel nunci Tedeschini en la relació final de la seva visita apostòlica a Catalunya.[422]

Reverend Lluís de F. Xiró

Un altre rector que tingué una trobada amb el representant del Papa fou el de la Parròquia dels Sants Gervasi i Sant Protasi, o de la Mare de Déu de la Bonanova, Lluís de F. Xiró, que morí assassinat per la seva condició de sacerdot en la revolució de 1936.[423] El seu nom havia estat presentat pes generals Emilio Barrera i Milans del Bosch, i pel bisbe de Barcelona, el qual tenia mossèn Xiró com a «*neutro o imparcial*» pel que fa a la qüestió catalanista. Una apreciació, d'altra banda, que podríem considerar no del tot encertada, tal com veurem a continuació.

420. *Francesc Faura i Arís* (1882-1961), catedràtic de Sagrada Escriptura del Seminari de Barcelona des de 1909. En 1925 era prefecte d'estudis i tenia la càtedra d'hebreu.

421. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 76-76v.*

422. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 81v.*

423. *Lluís de F. Xiró i Roig* (1870-1936), rector, assassinat el 16 de setembre de 1936.

De les declaracions d'aquest rector en subratllem dues. La primera és el que digué sobre el Foment de Pietat Catalana: «*El "Foment" es obra muy catalanista. Habría que suprimir e calificativo "catalana". Sospecha que sea un medio político*».[424]

L'altra declaració de mossèn Xiró es refereix al Seminari de Barcelona. La reportarà el nunci en la seva relació final de visita adreçat al cardenal secretari d'Estat, quan diu, parlant d'aquesta institució diocesana, que tant el canonge Faura, com el rector de la Bonanova li han confessat que: «*Algunos sacerdotes jóvenes están imbuidos de sentimientos catalanistas y aún separatistas. Cuando llegan a este extremo son soberbios e insumisos*».[425]

Damià Mateu

Del "rei del ferro", com era conegut a Barcelona l'industrial Damià Mateu,[426] home políticament conservador, hem trobat que ja era conegut del nunci abans de l'entrevista que tingué amb ell en 1928.

En efecte, hi ha una carta seva, de 1925, dirigida a monsenyor Tedeschini en què Mateu s'interessa per la provisió de les seus de Catalunya amb bisbes catalans. Diu a monsenyor Tedeschini, que els bisbes d'aquesta nacionalitat són pocs en llur terra, així com també en les diòcesis d'Espanya endins. En conclusió, Mateu sosté que no serveix la «solució valenciana», això és la de posar bisbes de València o de les Illes a Catalunya per resoldre d'aquesta manera la Qüestió catalana, com en deia la Santa Seu. Era la fórmula, en definitiva, «intermèdia» –i tantes vegades adoptada per la Nunciatura en el transcurs dels temps– tal com la presentava un polític amic de Mateu, i amb qui l'industrial no hi estava d'acord: «*La pared de enmedio es darles [a los catalanes] obispos valencianos o mallorquines*».[427]

En 1928 fou recomanat per a tenir una entrevista amb el visitador apostòlic pels generals Barrera i Milans del Bosch, i pel doctor Ca-

424. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 76v.-77.*

425. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 81v.-82.*

426. *Damià Mateu i Bisa* (1863-1935), fundador de diverses empreses industrials, vicepresident del Banco Urquijo Catalán, pròxim a la Lliga Regionalista.

427. Carta de Damià Mateu al nunci Tedeschini. Barcelona, 28 de gener de 1925: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 838, fasc. 2, ff. 308-309.*

rreras. Aquest eclesiàstic deia de Mateu, que era «*opuesto siempre a todo movimiento separatista alegando que la separación sería la muerte de la industria catalana*».

En comentar el reviscolament catalanista d'aleshores, s'hi manifesta així: «*El clero participa del ambiente. Toda la juventud es catalanista. Ha habido momentos de apasionamento exagerado. Hoy, un compás de espera*». Afegia després, tal com ho recull el pare Gamarra, respecte de la intervenció de la Dictadura de Primo de Rivera en aquest àmbit del fet català:

> «*El Gobierno de España ha excitado y agravado la situación: antes por débiles, hoy por una represión imprudente que irrita los ánimos. Es un gran error el del Gobierno en medir a cuantos aman a Cataluña y quieren su vitalidad por el rasero del catalanismo*».[428]

El visitador apostòlic farà sortir també Damià Mateu en el seu informe final, quan reportarà al cardenal Gasparri un comentari fet per Cambó a Mateu, que mostrava al polític massa nacionalista als ulls d'aquesta «*notabilità di Barcellona*», com qualificava el nunci al "rei del ferro". Damià Mateu es planyia d'això a Tedeschini: «*Mi lamentava il linguaggio [di Cambó] usato recentemente contro il Re e contro la Spagna*».[429] Aquesta observació ens mostra que l'enviat de la Santa Seu i Mateu tocaren en la seva trobada el tema de la política de Francesc Cambó, encara que no en trobem cap rastre en les notes del nunci.

Canonge Sebastià Puig

L'il·lustre canonge Sebastià Puig,[430] presentat pel bisbe Miralles com un dels «*neutros–imparciales*» en relació al fenomen catalanista, compareguè igualment a declarar davant del visitador apostòlic.

428. "Notes del nunci": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 77-77v.*

429. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 104.*

430. *Sebastià Puig i Puig* (1866-1931) canonge i historiador. La seva publicació més coneguda és l'*Episcopologio de la sede Barcinonense* (1916), publicat per la Biblioteca Balmes. Compongué algunes obres piadoses. Estigué relacionat amb el Foment de Pietat Catalana. Corts i Blay, *Sebastià Puig i Puig*: *DHEC*, III, Barcelona 2001, 167.

Es refereix, un cop li han estat presentades les preguntes habituals sobre la predicació, etc., a la situació d'aquell clergat que hom acusava de catalanista. Per a desfer malentesos, el canonge diu: «*Por lo que hace al clero hay unos cuantos sacerdotes descalificados por inmorales que no hacen otra cosa que ir a las autoridades civiles con la repugnante misión de acusar a los sacerdotes de catalanistas, faltando muchas veces a la verdad*». Defensa el clergat d'implicacions amb la política: «*No conoce a nigún religioso que haya demostrado tendencias políticas*».

I de les institucions que ja coneixem afirma: «*La Obra de Ejercicios en catalán ha hecho un bien inmenso. Item el "Foment" que ha llenado un vacío y una necesidad que había en Cataluña*».[431]

Doctor Lluís Homs

El doctor Lluís Homs, assassinat també en 1936,[432] i a qui el bisbe Miralles el posa en la llista dels «*neutros–imparciales*» fou cridat a declarar davant de monsenyor Federico Tedeschini.

Mossèn Homs explica al visitador apostòlic la distinció entre catalanisme cultural i separatisme, tal com la recull el secretari de visita: «*Han querido confundir el catalanismo con el separatismo, de lo cual protesta el testigo que se tiene por muy español y es catalanista, es decir amante de Cataluña, de su idioma y de su vitalidad dentro del estado español*».

De l'Abadia de Montserrat i dels seus monjos, el testimoni en parla també en la línia de la distinció que acabava de fer. És igualment sincer, quan manifesta que «*La Obra de Ejercicios la cree excluyente. De «Foment» no tiene más que alabanzas*».[433]

431. "Declaracions preses pel Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 77v.-80.*

432. *Lluís Homs i Ginesta* (1878-1936), director general del Secretariat de Missions del Bisbat de Barcelona, era també beneficiat de la Parròquia de Sant Pere de les Puel·les, de la ciutat. Sofrí l'holcaust de la seva vida l'11 de desembre de 1936.

433. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 78-78v.*

EUGENI COMELLAS, PAÜL

Al visitador provincial dels pares paüls, Eugeni Comellas i Viladomat, no l'hem trobat en cap llista dels candidats a entrevistar-se amb el visitador apostòlic. Tanmateix, el pare Gamarra, secretari de monsenyor Tedeschini, li prengué declaració després que hagué parlat amb el nunci.

Principalment, la conversa girà entorn de la congregació a de la Missió o paüls i un dels seus membres, el pare Bartomeu Barceló. Respecte del primer punt, el provincial dels paüls catalans declara: «*Sus religiosos en Barcelona predican en castellano y fuera de Barcelona en catalán*».[434]

El pare Comellas entra després a tractar del cas de qui era ja mossèn Bartomeu Barceló, perquè havia deixat la Congregació de la Missió: «*Tiene por imprudente el padre Barceló, paúl, en el sermón que predicó [...] Dijo entre otras cosas: "La corona de los reyes es una argolla que oprime a los pueblos". Afirma que dicho padre Barceló era un maniático. Marchó a Perpignan [sic] y el capitán general [Barrera] se quejó de ello al testigo. Se le mandó al referido padre salir de allí, y lo que hizo fue dejar el Instituto. Afirma que el capitán general se portó muy bien. También cree que algunos capuchinos son imprudentes. Dice que el mencionado capitán general está contento de los paúles*».[435]

Del reverend Barceló, n'hi ha més informació en l'Arxiu Secret Vaticà, arran, sobretot, del sermó del dilluns sant de 1925, que predicà, doncs, en plena dictadura de Primo de Rivera, a la catedral Girona, encarregat per la confraria de Sant Jordi. És la prèdica a què al·ludeix el pare Comellas en el text que acabem de reportar. Aquesta predicació li costà la presó i l'exili.[436]

434. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 78v.*

435. ASV, *A.E.S., Spagna ,Ibid., ff. 78v.-79.*

436. *Bartomeu Barceló i Ginesta* (1888-1973) d'origen mallorquí, paül i després clergue secular, catalanista arborat. Residí a Catalunya Nord, on fou acollit pel bisbe Juli Carselade. Té diversos escrits publicats.

Hi ha informació del pare Barceló en els arxius en què hem treballat: un Expedient, datat en 1925, sobre el pare Bartomeu Barceló, empresonat i després exiliat pel seu superior per haver predicat sobre el pa eucarístic, que va portar el predicador a parlar dels grans de blat que componen aquell pa abans de la seva consagració, i com els grans són segats, i d'aquí es referí als segadors i, alguns explicaven, que s'havia dit quelcom sobre testes coronades: ASV, *A.E.S,*

El nunci recollí però ell mateix informació sobre el pare Barceló, en part arran de l'entrevista amb el seu provincial, però també, com ho acabem d'esmentar, d'altres fonts. De fet, en l'informe final de la visita apostòlica dedica tres folis a parlar de qui era ja ex paül.[437] Aquí fa sortir el lligam del pare Barceló amb els Pomells de Joventut. Monsenyor Tedeschini es remet a una lletra del pare Comellas, del 16 d'octubre de 1926, en què, sobre l'actuació del pare Barceló respecte al Pomells, l'acusava «*de haberse extralimitado metiéndose en política y cooperando a dar color a las ideas separatistas*».[438] L'efecte de l'admonició, segons que ho diu el nunci, durà poc. Després vingué l'episodi de la confraria de Sant Jordi amb el consegüent arrest del religiós. Els superiors decidiren aleshores d'enviar-lo a la casa mare de París, però el pare Barceló desaparegué i abandonà sense dir res l'institut al qual pertanyia. Tedeschini es pregunta emfàticament en la seva Relació on haurà anat el pare Barceló, i en dóna ell mateix la resposta, amb la qual esmenta de pas el catalanista bisbe de Perpinyà, Juli de Carsalade du Pont[439]:

> «*Dove era andato? A Perpignan, centro e foco di separatismo: e a Perpignan, senza il permesso del padre Provinciale, si trova anche ora, Cappellano di quella Colonia separatista, lodato come un sacerdote ineccepibile da quel Vescovo che deve esser più catalanista dei catalanisti di Spagna e dinnanzi al quale l'essere catalanista deve valere molto di più che le più elementari regole della prudenza e le prescrizioni del Diritto Canonico.*» [440]

Spagna,1925, pos. 589, fasc. 4, ff. 94-117. Carta del doctor Salvador Rial i Lloberas, vicari general de Tarragona, a monsenyor F. Borgongini Duca, secretari de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris. Tarragona 6 de juliol de 1928: ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 8, ff. 2-50*. Aquí, i per ordre del cardenal Vidal i Barraquer, es defensa el pare Barceló del seu sermó a la catedral de Girona de 1925, *ff. 2-10*. Finalment, un llarg expedient de l'expulsió del pare Barceló dels paüls: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fas. 4, ff. 655-668*.

437. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 86v.-87v.*

438. ASV, *A.E.S., Spagna , Ibid., f. 86v.*

439. *Juli de Carsalade du Pont* fou bisbe de Perpinyà de 1899 a 1932. Fou anomenat «Bisbe dels catalans». E. CORTADE, *Juli de Carsalade du Pont, bisbe de Perpinyà i defensor de Catalunya*, Barcelona 1994.

440. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 87v.*

Tornarem a esmentar encara el bisbe de Perpinyà junt amb el de Carcassona més avall.

Ferran Valls i Taberner

El conegut jurista i catedràtic d'història, Ferran Valls i Taberner, tampoc figura en les llistes d'aquells qui eren recomanats per trobar-se amb el visitador apostòlic en la seva missió a Catalunya. Sí, però, que s'hi entrevistà, segons que ho testimonia el secretari de visita.[441]

Abans d'aquesta trobada, el nunci i el catedràtic havien ja coincidit en una recepció haguda a Barcelona. Una conseqüència d'aquesta, segurament que primera coneixença personal, va ser que Valls i Taberner li enviés les seves opinions sobre el moment present dels catòlics catalans. Li parlava també de la reforma universitària i de la Federació d'Estudiants Catòlics, de la qual era president. Tot plegat, en clau de l'adhesió de l'Església a Catalunya a les inquietuds del desvetllament del fet català que experimentava bona part del país.[442]

De l'entrevista amb el nunci, n' assenyalem el que digué sobre els caputxins, titllats per tothom de catalanistes i, per molts, de separatistes i fins acusats d'intervenir en política. Valls i Taberner, en la defensa d'aquests frares, fa servir la precisa distinció entre catalanisme cultural i el que ara en diem nacionalisme: «*Los capuchinos se han significado como catalanistas en el orden cultural*».

En aquesta mateix línia, de matisar entre catalanisme cultural i nacionalisme, es refereix a dues institucions que ja coneixem. Així, del Foment de Pietat Catalana, en el seu vessant més cultural, afirma

441. *Ferran Valls i Taberner* (1888-1942) conegut jurista i historiador, membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Durant la Dictadura de Primo de Rivera fou empresonat i exiliat a Morella. En proclamar-se la República adoptà una actitud de més desconfiança envers el moviment catalanista. Pel que fa a Valls i Taberner durant la Dictadura ens remetem a Roig Rosich, *Dictadura de Primo de Rivera*.

442. Hem vist aquesta documentació de Valls i Taberner, que hauria d'estar en ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc. 3, ff. 694-695v. i 696*, però ens hem adonat que hem comès un error a l'hora de prendre la signatura, és per això que ara no la podem transcriure. De la "Federación Catalana de Estudiantes Católicos" en parla Tedeschini recollint, com ja ho hem vist, unes informacions que li havia donat el jesuïta Alfonso Simón. "Informe del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 67v.*

que és una obra d'alta cultura, la qual s'allunya d'altres consideracions en l'àmbit polític, i que l'Obra d'Exercicis, «*ha procedido muy prudentemente*».[443]

Entre els documents de la visita apostòlica de Tedeschini hi ha un llarg i ben elaborat article de Valls i Taberner, «Conferències de la Biblioteca Balmes», aparegut en el diari *La Veu de Catalunya*, del 14 d'abril, en què són resseguides les activitats del Foment de Pietat Catalana i de les seves institucions. El nunci subratlla curosament l'article del professor universitari.[444]

Deixant ja la reunió amb el visitador apostòlic, afegim-hi que Tedeschini s'interessà per Valls i Taberner, quan aquest fou arrestat i després enviat a l'exili, a Morella, amb altres membres de la Junta del Col·legi d'Advocats de Barcelona.[445]

Jaume Algarra

Monsenyor Miralles fou qui presentà al nunci el nom del catedràtic de la Universitat de Barcelona, Jaume Algarra i Postius, i el posà entre el dels «*neutros-imparciales*».

El pare Victoriano Pérez de Gamarra, secretari de la visita apostòlica de monsenyor Tedeschini, pren declaració de poques coses al doctor Algarra i Postius. Del que digué sobre el clergat barceloní, n'assenyalem això: «*Aunque el clero tenga preferencias catalanistas ha abusado de su ministerio*».

Igualment, es referí a mossèn Eudald Serra i Buixó, i al Foment

443. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 79-79v.*

444. Article de Ferran Valls i Taberner aparegut en *La Veu de Catalunya*, del dissabte 14 d'abril de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 2, f. 301.* Vegeu el nostre apèndix documental núm. 36.

En la mateixa pàgina hi ha un article, «Una «Geografia de Catalunya, València i Balears». Conversa amb Pau Vila». El nunci ha subratllat aquests mots d'aquest article que deuria trobar estranys: «Després de la «Cerdanya» ara ens donareu una geografia general de la nostra terra, oi?»; és a dir, el que degué sonar estrany a Tedeschini era l'expressió «la nostra terra»: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 2, f. 301.*

445. En l'Arxiu de la Nunciatura de Madrid hi ha l'expedient de Valls i Taberner, "*Arresto del professore Fernando Valls y Taberner*", encapçalat per la Nunciatura amb l'epígraf «*Catalanismo*»; ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 838, fasc. 4, ff. 446-490.*

de Pietat Catalana. El pare Gamarra recull el que digué el catedràtic: «*Tiene por sacerdote muy excelente al Sr. Serra, fundador del «Foment». No sabe que tenga ningún fin político*».[446]

Agustín García Díe

El pare Gamarra diu d'Agustín García Díe que és metge i que és «*castellano*». El bisbe Miralles el col·loca entre els «*neutros–imparciales*».

De les declaracions que foren preses al doctor García Díe, després que s'haguessin reunit amb monsenyor Tedeschini, és remarcable la que diu: «el clergat barceloní mai s'ha excedit en la seva missió apostòlica» ni caigut en un catalanisme excloent, dit amb les paraules que nosaltres faríem servir ara.

Pel que fa a la llengua catalana afirma que: «*Hay un catalán ultramodernista, muy escogido y no inteligible. Está tomado del francés*».[447]

Montserrat Desvalls

La senyora Montserrat Desvalls i Amat fou assenyalada com a possible interlocutora de monsenyor Tedeschini pel general Barrera. El pare Gamarra registra el seu cognom com 'des Vals'.

Aquesta dama, doncs, fou cridada a declarar davant del nunci en el seu viatge a Catalunya. Era la segona dona que ho feia. Podríem pensar eventualment que la senyora Desvalls tingués a veure amb aquells casos dels qui deien que no foren atesos en el confessionari, perquè parlaven castellà. Això és el que hem vist que explicaven també, més amunt, mossèn Antoni Ventura i el senyor Josep Antoni de Torrents, o com tot seguit ho tornarem a comprovar, amb el baró de Viver.

De fet, en la declaració que féu Desvalls al pare Gamarra, la testimoni sostingué: «*En una parroquia donde fue a confesar, como*

446. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 79v.*

447. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 79v.*

lo hiciera en castellano, al preguntarle si era catalana y responder afirmativamente, le dijo el sacerdote, que si era catalana se confesase en catalán».

Aquest capteniment d'alguns confessors, que constituiria un abús, «*abbastanza frequente*» segons el nunci, degué impressionar Tedeschini, ja que en la relació final de la seva visita a Catalunya ho explica al cardenal Gasparri, secretari d'Estat. El castellà l'entenen perfectament aquells els sacerdots que el nunci en diu catalanistes:

> *«E perciò si rifiutano a parlare, a rispondere, a predicare in castigliano pur sapendolo e perciò arrivano perfino ad abusare del sacramento della Penitenza, imponendo ai penitenti di confessarsi in catalano. Abuso incivile e sacrilego abbastanza frequente»*.[448]

Per acabar, la senyora Desvalls volgué fer adonar al nunci que: «*En Barcelona el catalanismo exige el catalán y el pueblo lo prefiere*». Tot i fer constar això, que semblaria que l'hauria de menar precisament cap a una actitud de més comprensió envers el que ella assenyala, és a dir, envers una estesa sensibilitat per la pròpia llengua, la interlocutora de monsenyor Tesdeschini manifesta al pare Gamarra, que ella mateixa: «*Era de "Lliga de Montserrat", pero se borró porque todo era en catalán*».[449]

Baró de Viver

Monsenyor Tedeschini rebé durant la seva visita apostòlica a Catalunya l'alcalde de Barcelona, el baró de Viver,[450] segons que li ho havia proposat el capità general, Emilio Barrera.

448. "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 108v.-109.*

449. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 81v.*

450. *Darius Romeu i Freixa*, segon a gaudir el títol de la baronia de Viver, Argentona, Maresme, i, arran de la seva acció per l'Exposició Universal, la distinció de gran d'Espanya (1929). Fou president de la Diputació i alcalde de Barcelona 1925-1929. Com a conseller de la Mancomunitat es dedicà desfer la seva obra durant la Dictadura de Primo de Rivera.

Durant la trobada, l'alcalde de la Ciutat Comtal s'expressà sobre el tema de la llengua catalana tant des del punt de vista filològic, com des de la seva significació política i fins i tot religiosa: «*Se ha ido depurando el catalán, de modo que si se hablara así no se le entendería. La minoría política es la que impone el uso del catalán. El pueblo no lo exige. Hay personas que se han retirado de las Hermandades por hacerlo todo en catalán. A una hermana del testigo le preguntaron al confesarse que por qué lo hacía en castellano siendo catalana, que eso estaba mal*».[451]

El judici que el baró de Viver fa sobre el clergat barceloní és més radical. Així ho recull el secretari de visita, pare Gamarra: «*Cree que todo el clero lleva en el alma el catalanismo, mejor dicho el separatismo*».

S'assembla a aquesta valoració la que emet el mateix baró sobre una institució molt vinculada a l'expressió del sentiment religiós en català: «*Dice que el "Foment de Pietat catalana" es de lo peor que hay. Todo es en catalán*».[452] En això darrer sembla que consistia tota la malícia del Foment, que «*todo es en catalán*».

Doctor Gabriel Solà

El doctor Gabriel Solà,[453] professor del Seminari Conciliar de Barcelona, declarà igualment davant del pare Victoriano Pérez de Gamarra sobre els principals punts dels quals havia informat al visitador apostòlic, monsenyor Federico Tedeschini, i, com tots els altres declarants, s'hi ratificà sota jurament. Qui donà el seu nom fou el bisbe de Barcelona, Josep Miralles, que el col·locà entre els «*neutros*».

Les declaracions més importants que recull, doncs, el secretari de visita són que el doctor Solà: «*No cree que en el púlpito se hayan herido los sentimientos de amor a España*» i que «*el clero se ha dejado influir del amor a todo lo que es catalán*».[454]

451. ASV, *A.E.S., Spagna , Ibid., f. 83.*

452. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 83v.*

453. *Gabriel Solà i Brunet* (1885-1960) era professor de Teologia dogmàtica (1923), en 1928 era també capellà de les religioses Arrepentides. En 1948 fou nomenat canonge de la catedral.

454. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 85v.*

Canonge Pascual Llópez

Al canonge Pascual Llópez,[455] el presentà el doctor Miralles com de la tendència «anticatalanista».

El degà del capítol catedral de la Ciutat Comtal es limità principalment a informar el visitador apostòlic sobre el Seminari. Així, diu del de Barcelona que és «catalanista». El bisbe Miralles ha procurat, segons el canonge, d'evitar estridències en aquest sentit, i per aquesta raó «*ha prohibido que los seminaristas escriban en el "Criterium", revista inspirada por el doctor Tusquets, que es notoriamente catalanista*».[456]

És parlant del Seminari de Barcelona que el reverend Llópez explica al nunci una anècdota sobre Tusquets: «*Cuando el doctor Tusquets cantó la 1ª Misa no hubo sermón por lo siguiente: él hubiera querido que todo se predicara en catalán, pero, como es sobrino del conde del Montseny, presidente de la Diputación, que es profundamente anticatalanista, el cual era su padrino y quería que el sermón fuera en castellano, se optó por no tenerlo. Los recordatorios se imprimieron en latín*.» [457]

Del reverend Joan Tusquets,[458] el nunci en tenia ja abundosa informació, almenys des de 1926. Aquest any, monsenyor Tedeschini demanà informes al bisbe Miralles sobre el jove eclesiàstic, després que el mateix Tusquets li hagués enviat un valent article seu, «Fer política», aparegut en *Cultura Religiosa*, òrgan de la federació cata-

455. *Pascual Llópez Pomares*, degà da la santa església catedral basílica de Barcelona des de 1919, morí durant la guerra civil a Tetuan (Marroc). La llista del doctor Miralles diu López, però en el Butlletí Oficial del Bisbat de Barcelona, hom pot llegir-hi Llópez.

456. *Criterium* (1925) era una revista filosòfica dirigida pel caputxí pare Miquel d'Esplugues i de la qual era secretari el reverend Joan Tusquets. Per catalanista el tenia també, al doctor Tusquets, qui fou rector del Seminari de Barcelona mossèn Tena: "*Ideas sueltas*" de don Felipe Tena. Tortosa, 18 de maig de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 836, fasc. 1, ff. 7-7v*.

457. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 86v.* Aquesta anècdota de la primera Missa del doctor Tusquets la conta Tedeschini en l'"Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 80v.*

458. *Joan Tusquets i Terrats* (1901-1998) filòsof, pedagog catequeta. Estudià a Lovaina i Tarragona. Professor al Seminari i a la Universitat de Barcelona. Publicà moltes obres de filosofia i catequètica. S'interessà molt per la maçoneria i l'atacà.

lana de les Congregacions marianes, d'abril 1926. L'escrit esmentat sembla que perseguia de tenir el mateix efecte que aquell altre famós, «Alto el fuego» (1896), del doctor Fèlix Sardà i Salvany.[459]

I, naturalment, monsenyor Tedeschini, abans d'entrevistar-se amb el doctor Llópez, ja havia escoltat el que li havien dit sobre Tusquets els reverends Ramon Balcells, Gabriel Auguet i Guillem Aleu. El resultat de les informacions que posseïa el visitador apostòlic sobre Tusquets, «*uno dei principali propagandisti della politica catalana*», fou que en parlà tant de la seva persona, com de la seva obra, presentada, com ja ho hem vist, pel pare Miquel d'Esplugues, en la relació final de la seva visita apostòlica.[460]

A Tedeschini mereix tanta atenció el jove Tusquets, perquè era nebot del comte del Montseny, del qual ell mateix es féu amic, i per criticar, a més, el bisbe Miralles per la seva decisió d'haver posat Tusquets com a docent entre els seminaristes. El nunci tenia per imprudent, doncs, el bisbe de Barcelona per haver confiat en un clergue «*politicamente pericoloso*», encara que, sens dubte, fos bo intel·lectualment parlant.[461]

Reverend Tomàs Cusachs

El bisbe de Barcelona inclogué el nom del reverend Tomàs Cusachs i Sanspons, almoiner episcopal, en la tercera llista dels candidats a entrevistar-se amb el nunci, la dels «*inclinados a la solución "anticatalanista"*».

Mossèn Cusachs es manifesta equilibrat en les seves respostes a les preguntes del visitador apostòlic i nega que «*hi hagi abusos entre el clergat per catalanista*».

Diu el que ja sabem sobre caputxins i benedictins, que són catalanistes; però, en canvi, esmenta per primera vegada entre els informadors de monsenyor Tedeschini l'Escola Pia: «*Los escolapios que antes no habían manifestado nada en este sentido, catalanista, ahora, sí*».

459. ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 838, fasc. 1, ff. 204-212.*

460. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): *ASV, A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 80v.-81v.*

461. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 81v.*

Finalment, el reverend Cusahcs, qualifica de catalanista el Foment de Pietat Catalana, quan n'afirma: «*El "Foment" es una propaganda contínua del catalán*».[462]

Reverend Joan Solanas

Mossèn Joan Solanas era beneficiat de la Parròquia de la Puríssima Concepció, de Barcelona, però tenia la seva residència a Sant Boi de Llobregat, quan s'entrevistà amb monsenyor Federico Tedeschini, el 30 de març de 1928.[463]

El reverend Solanas, segons la declaració que li prengué el pare Gamarra, es plany davant del nunci que el catalanisme ho envaeix tot, tant en la vida social com en l'eclesiàstica: «*El clero coopera entusiaticamente en general con pocas excepciones (habla de Barcelona) al movimiento separatista*».[464] Posa algun exemple del que està passant amb el catalanisme en la pastoral de l'Església de Barcelona: «*Antes el Trisagio era en castellano, ahora, en catalán*» i, cal suposar que més greu que la transformació operada en aquest acte de pietat popular, és el fet que: «*Se hieren los sentimientos de los no catalanes al predicar todos los días, excepto en la iglesia de la Merced, odio a lo español*».[465]

Es refereix també al Seminari Conciliar de Barcelona, on, segons mossèn Solanas, es fomenta el separatisme: «*Los seminaristas hace un año cantando "Els Segadors" ante la casa de uno de los sacerdotes enemigos del separatismo. Lo fomentan en el seminario el Sr. Carreras y el Sr. Cardó, que prohibe la Historia de España*». [466]

462. "Declaracions preses pel pare Gamarra als cridats a informar el nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 87-87v.*

463. *Joan Solanas i Calaf* (nascut en 1862) era beneficiat de la Parròquia de la Puríssima Concepció de Barcelona des de 1899. El bisbe Miralles, referint-se al reverend Solanas i a d'altres eclesiàstics, diu que el sotsdiaca Nadal és l'únic que visita la Capitania de Barcelona, vol dir el general Barrera, junt amb el canonge Montagut i un «suspès *a divinis*», Joan Solanas, «*un conjunto de loco y piadoso como el perpetuo subdiacono Nadal*». (Al·legat n. 13), carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 4 de desembre de 1927: ASV, *A.E.S., Spagna, 1927, pos. 589, fasc. 5, ff. 57-60v.*

464. "Declaracions preses pel pare Gamarra": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 88v.*

465. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 89.*

466. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 89v.*

En la mateixa línia antiespanyola, segons el que pensava Solanas, actuaven els ja suprimits Pomells de Joventut, els quals «*vestían prendas separatistas*». Es referia a la caputxeta blanca que portaven les noies i a la barretina dels nois.

La llàstima és que, «*el obispo, por compromiso, tolera el catalanismo*». N'hi ha d'altres, de mitrats catalanistes a la Tarraconense, però, entre «*los prelados catalanes, el más furibundo, es Vidal*». Solanas constata amb admiració, que, a l'arquebisbe de Tarragona, els catalanistes l'anomenen el «*Cardenal de Cataluña*», i així ho recull, entre cometes, el pare Gamarra.

També en són els frares caputxins, de catalanistes exaltats: «*Los religiosos capuchinos son rabiosamente separatistas*». El mateix Solanas afirma que els caputxins arriben fins a enardir «*a coro*» la joventut de Barcelona amb arengues que serien tan arrauxades com aquesta*: «Destinados vosotros, jóvenes, a derramar vuestra sangre contra España y en favor de Cataluña»*.[467]

Hem de recordar ací, malauradament, el judici que sobre mossèn Solanas féu el seu Bisbe: «*un conjunto de loco y piadoso*».

Doctor Carles Cardó

El doctor Carles Cardó era ja un eclesiàstic de més quaranta anys i molt conegut a Barcelona quan vingué monsenyor Federico Tedeschini a fer-hi la seva visita apostòlica: canonge, catedràtic del Seminari i vinculat a les revistes catòliques i a diversos diaris catalans.[468] El seu cognom apareix escrit de la mà del nunci en la llista de possibles informadors seus que li lliurà monsenyor Miralles. Es tracta de la llista dels «*catalanistas–inclinados al catalanismo*».

Del doctor Cardó, en sabem més coses pel que diu el nunci en la relació final de la seva visita a Catalunya i pels qui s'entrevistaren amb el visitador apostòlic, que no pas pel mateix monsenyor

467. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff. 90-90v.*

468. *Carles Cardó i Sanjuan* (1884-1959) canonge de Barcelona (1918), col·laborà i intervingué en la fundació de *La Paraula Cristiana* i *El Bon Pastor*, i en els diaris *El Matí* i *La Veu de Catalunya*. Durant la guerra civil fugí a l'estranger. Residí principalment a Suïssa, En 1954 tornà a Barcelona. Publicà moltes obres. La més coneguda és *Les dues tradicions* (1947), l'últim capítol d'aquest obra no veié la llum pública fins al 1994, *El gran refús*.

Tedeschini o pel seu secretari. Del que en comentaven els qui anaren davant de Cardó podem concloure, primer de tot, que era tingut per catalanista.[469] I no cal dir, que aquesta era també l'opinió del mateix nunci, que qualifica Cardó, amb respecte i admiració, d'«*insigne, ma sincero catalanista*»[470] i, igualment, de «*campione del clero giovane catalanista*».[471]

Pel mateix nunci coneixem que, en la conversa que tingueren, passaren revista amb el doctor Cardó d'algun prohom i d'algunes institucions tingudes per catalanistes. Així, del pare Miquel d'Esplugues, el canonge afirma que el seu assaig, *Nostra Senyora de la Mercè*, és «*chocante, de gusto discutible*», quan aquest frare hi feia un paral·lisme espiritual entre Castella i Catalunya.[472]

El «*catalanista e coltissimo*» doctor Cardó, professor de l'Institut de Cultura de la Dona i de l'Escola Normal de Barcelona –centres de l'extingida Mancomunitat per inculcar el catalanisme en les dones i en els mestres, segons Tedeschini– es referí a aquestes institucions dient que, «*no se enseña la idea de patria. No impiden que un Profesor inculque ideas políticas de patria de geografía, u otras que a él le gusten!*» El nunci aclareix amb un anotació feta mà, que el que diu Cardó, cal entendre-ho en el sentit que «*No si insegna l'idea di vera Patria*», que no pot ser altra sinó la d'Espanya.[473]

Hem vist més amunt com el bisbe d'Urgell, Justí Guitart, desvela a monsenyor Tedeschini, en la relació que li escriví sobre els fets de Corpus de 1919, que el canonge Cardó tingué a veure amb l'origen d'aquella situació que enfrontà la Mancomunitat i la Diputació amb el bisbe d'aleshores, Enric Reig i Casanova.[474]

Anant a l'entrevista de monsenyor Tedeschini amb el doctor Cardó, assenyalem que un dels temes tractats fou el dels Pomells de

469. Així opinaven davant del nunci els reverends Ramon Balcells, Alfons M. Ribó, Joan Solanas.

470. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 69v.*

471. El canonge Ribó és conceptuat pel nunci com «*campione del clero giovane catalanista*» junt amb Cardó, el més important, Llovera, Serra i Manuel Rovira. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 80.*

472. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 81v.*

473. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., ff.64v-65.*

474. Vegeu la Relació del bisbe Guitart, "Els fets de Corpus de Barcelona de 1919": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, f. 2, ff. 461-464.*Apèndix documental núm. 9.

Joventut. El visitador apostòlic explica a Roma –i de manera negativa– el que li havia contat Cardó, «*grande catalanista e grande escrittore*», sobre aquella organització musical d'infants i de joves:

> «*"Pomells", dichiara lui [Cardó] erano una istituzione mista, religiosa e patriottica, diretta da un* secolare *che aggruppava fanciulli e fanciulle di Catalugna, e fomentava la duplice vitalità religiosa e patriottica, servendosi di funzioni religiose, comunioni generali, accademie. Il suo sentimento patriottico era chiaro:* catalanista*: questo non si può mettere in dubbio. Avevano l'appoggio dissimulato delle autorità ecclesiastiche. Li vedeva con simpatia il cardinale Vidal y Barraquer; ed anche il Vescovo Guillamet li vedeva con simpatia. Siccome agivano al margine della Gerarchia, può essere che in fatto di religione non fossero del tutto discreti: dovevano sottomettersi di più alla Gerarchia.* Era spiacevole vedere cinquantamila ragazzi, diretti da un secolare [Josep M. Folch i Torres]».[475]

Hem dit, que el nunci Tedeschini porta a col·lació les paraules del doctor Cardó donant-los un sentit negatiu, per corroborar així la justícia de la supressió dels Pomells de Joventut per la Dictadura. Tedeschini arriba a relacionar fins i tot els Pomells amb el Modernisme. Vet aquí el que diu en l'informe final:

> «*Nel 1923 il Governo stesso, facendo quello che avrebbe dovuto fare l'autorità ecclesiastica verso una istituzione laicale, modernistica e politica, dissolse I Pomells come principalissima misura del Direttorio, e da allora in poi tutti hanno alfine aperto gli occhi e ne dicono male*».[476]

475. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 40*.

476 .ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 41*. En un altre lloc hi ha un paper d'algú que ha fet una nota sobre els Pomells de Joventut: «*Eran agrupaciones bisexuales. En sus reglamentos se indicaba la práctica de algunas virtudes morales y en especial el amar a la patria catalana. El lema era "Por Dios y la Patria". Entre estos actos se recomendaba con ahínco el de procurar por todos los medios que en todas las iglesias se predicase en catalán. En general asistían prácticamente a una comunión mensual. En la bisexualidad no pocas personas veían un peligro para la moralidad de los jóvenes.*»: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, f. 132v*. La nota conté diverses anotacions del mateix nunci. En la «*capuchette*» de les noies i en la barretina dels nois, relíquies catalanistes, Tedeschini hi veia un esperit de reafirmació catalanista i anotava també que els Pomells cercaven d'imposar el català.

De Carles Cardó tenim encara notícia d'un escrit que, «*haciendo uso de la confianza con que me distinguió V.E.*», lliurà a Tedeschini, cal suposar que després d'haver-lo rebut en audiència. Aquest document, en realitat una lletra, tracta sobre la intenció del capítol catedral de Barcelona de crear canonge honorífic el comte del Montseny, bon amic de monsenyor Tedeschini. D'aquesta manera, els capitulars li volien agrair el fet d'haver resolt a favor dels canonges la venda d'unes cases dels voltants de la catedral, que el capítol creia que eren de la seva propietat. El canonge Cardó s'hi oposa per la reacció negativa que causaria a Catalunya una eventual mesura com aquella, que aquest eclesiàstic té, a més, per un «*amago de simonía*». La carta acaba suplicant la intervenció del representant de la Santa Seu.[477] La idea fou després abandonada.

Marquès de Casa Pinzón

El nom del marquès de Casa Pinzón, tinent alcalde de l'Ajuntament de Barcelona, estava també en les llistes que presentà el bisbe Miralles al nunci, en què el qualificava de «*neutro–imparcial*» en referència al tema del catalanisme. Al costat del nom del marquès, i escrit pel mateix Tedeschini, hi ha la nota: «*óptimo*». El van recomanar igualment el capità general, Emilio Barrera, i el governador civil, Joaquim Milans del Bosch.

No hem sabut identificar cap notícia de la conversa del marquès de Casa Pinzón amb el nunci. Sabem tanmateix per l'ambaixador espanyol prop de la Santa Seu, el marquès de Magaz, que, efectivament, va haver-hi aquella trobada i que, a més, Casa Pinzón revelà el seu contingut al governador civil de Barcelona, Milans del Bosch, malgrat el silenci a què hom s'obligava sota jurament a tenir dels encontres amb el visitador apostòlic.[478]

477. Carta del canonge Carles Cardó al nunci Tedeschini. Barcelona, 21 de maig de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 2, ff. 22-225* (original autògrafa). Vegeu l'apèndix documental núm. 37.

478. «*Uno de los llamados fue el marqués de Casa Pinzón, el cual, para hacer méritos, repitió al Gobernador de Barcelona la conversación celebrada con el Nuncio.*

Fins aquí els interrogatoris i les declaracions dels qui foren cridats per Tedeschini durant la seva visita a la diòcesi barcelonina. La impressió del visitador apostòlic fou desoladora. Així ho deixen entreveure uns mots de la seva «*inchiesta*» referits a Barcelona. Amb ells acabem aquest apartat.

El nunci, en analitzar les conseqüències del catalanisme, sols hi sabé descobrir «odi». És almenys la paraula que repeteix.

Odi envers Espanya. L'havia observat en un dinar a casa de la marquesa de Comillas, quan la gentil senyora li féu notar que el rector d'un poble veí de Barcelona no havia cantat, sinó resat en veu baixa, la pregària pel Rei pròpia de l'Ofici del Divendres Sant.[479]

Odi en els monjos de monestir de Montserrat:

> «*Odio tra i padri benedettini, che non possono convivere con i castigliani, e li hanno addirittura esiliati. Odio nei bimbi della Casa di Carità di Barcellona.*»[480]

I odi, també, en els capitulars de la catedral de Barcelona per tot allò que sigui espanyol. Monsenyor Tedeschini es refereix als fets de Corpus de 1919, quan els canonges, «*ordirono l'insidia di fare issare ad insaputa del vescovo, ma non certo alla insaputa della Mancomunidad, la bandiera catalana sulla torre della cattedrale: bandiera che il vescovo Reig ordinò togliere, etc.*»[481]

El Gobernador, al despedir al Nuncio, expuso, en forma de queja, que el marqués de Casa Pinzón le había revelado la conversación.

El Nuncio dio esta respuesta: El Sr. Marqués de Casa Pinzón es católico y como tal juró callar cuanto tratara en su conversación conmigo.

Se dice que el Gobernador quedó algo perplejo ante tal comentario.» Document adjunt a una carta de l'ambaixador d'Espanya prop de la Santa Seu, marquès de Magaz, al nunci Tedeschini, datada a Roma el 15 de juliol de 1928: ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 7, f. 111*.

479. "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 67.* La veritat és que ni resà l'oració pel Rei.

480. "Informe final del nunci": ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 68*.

481. ASV, *A.E.S., Spagna, Ibid., f. 68v.*

V. INFORMACIONS

En aquest apartat estudiarem les aportacions que feren tots aquells de qui rebé informacions el visitador apostòlic a Catalunya, encara que no haguessin estat convidats a entrevistar-se amb monsenyor Tedeschini, ja fos per llur dignitat o ja fos perquè eren fora de Barcelona.

Cardenal Segura

Com ja hem dit a l'inici d'aquestes pàgines, la Congregació d'Afers Eclesiàstics encarregà al nunci Federico Tedeschini que s'ocupés d'estudiar la «*Questione catalana*». El nunci complí l'encàrrec i informà la Secretaria d'Estat durant els anys 1927 i 1928. A més de les informacions del representant del Sant Pare a Madrid, el cardenal secretari d'Estat, Pietro Gasparri, disposava de les que li proporcionà el primat de Toledo, Pedro Segura Sáenz.[482] Així, podríem dir que el nunci Tedeschini, el marquès de Magaz, ambaixador d'Espanya prop de la Santa Seu, i el cardenal Segura són a la base de la visita apostòlica a Catalunya que Pius XI manà que fos executada en 1928.[483]

Com a visitador apostòlic, monsenyor Tedeschini demana al primat d'Espanya que li faciliti els noms d'aquells que podrien entrevistar-se amb ell mateix per poder fer-se una idea de la situació en què es troba Catalunya respecte al desvetllament del catalanisme i la seva incidència en la vida de l'Església.

482. *Pedro Segura Díaz* (1880-1957) bisbe auxiliar de Valladolid (1916), bisbe de Còria (1920), de Burgos (1926) i finalment fou primat de Toledo i cardenal. Proposat a aquesta seu el 19 de desembre de 1927, era, doncs, ja primat, quan fou consultat pel nunci per a la seva visita apostòlica a Catalunya. En proclamar-se la Segona República, li fou aconsellat pel nunci Tedeschini que abandonés el país a causa del seu antirepublicanisme. Renuncià a Toledo. Durant la guerra civil (1937) fou nomenat arquebisbe de Sevilla.

483. El secretari d'Estat, en rebre els tres reports del nunci, nn. 2887, 3027 i 3016, en què Tedeschini exposava la seva visió sobre el fet català, li comunica que li ha previngut també cartes del cardenal arquebisbe de Toledo sobre la «Qüestió catalana» i que ha parlat ja amb el marquès de Magaz. En conseqüència, després d'haver-ho referit tot al Papa, encarrega al nunci que emprengui una visita apostòlica a tot Catalunya. Despatx n. 155/28 del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini. Vaticà, 24 de febrer de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, ff. 237-237v*.

El cardenal Segura envia, com ja ho sabem, la llista de «*Personas de conciencia e imparciales que pueden informar en las preguntas*» que els faria el nunci, segons el model de l'interrogatori secret, el de trenta punts, que el mateix primat ja tenia a les seves mans, i que li torna per mantenir així el secret pontifici.[484]

En la llista del cardenal, hi figuren en primer lloc aquells individus «*de mayor excepción*», que no viuen a cap diòcesi de Catalunya, però que les coneixen molt bé. Són Isidre Gomà, bisbe de Tarassona, oriünd de Tarragona; el bisbe de Cuenca, que ja hem trobat més amunt, Cruz Laplana, el qual, segons Segura, «*conoce la cuestión al detalle*»; l'operari diocesà, Josep Cambra, rector del Seminari de San Jerónimo de Burgos, també de Tarragona i que havia estat fins no feia gaire rector de la Pontifícia Universitat de Tarragona;[485] don Lorenzo Insa, rector del Seminari de Saragossa, també religiós operari, i que domina «*muy bien el estado de la cuestión*»[486]; el pare Arturo M. Cayuela, rector del col·legi dels jesuïtes de Saragossa, i els operaris, don Joaquín Jovaní [487] i don Benjamín Miñana.[488] Es tractava certament de personatges que coneixien

484. "Llista del cardenal Segura amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini", Any 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc.3, f. 642*. Vegeu l'apèndix documental núm. 38.

485. De mossèn Cambra ja n'hem tractat més a munt en l'apartat sobre mossèn Eudald Serra.

486. *Lorenzo Insa Celma* (1874-1936) de la província de Terol, operari. Estudià i fou superior del Col·legi dels operaris de Sant Josep de Tortosa. Rector del seminari de Còrdova i del de Saragossa des de 1919, fins que fou assassinat per la seva condició sacerdotal en la revolució de 1936. Els seus anys a Tortosa i també a Saragossa li degueren fer conèixer la realitat catalana.

487. Creiem que el cardenal Segura es refereix a *Joaquín Jovaní Marín* (1874-1936), encara que ell escriu Iovai. Era operari, originari de Castelló. Estudià a Tortosa. Tingué càrrecs a Toledo, Almeria, Roma, Barcelona. Fou rector del Colegio Español a Roma (1914-1927) i director general de la Germandat sacerdotal dels operaris diocesans (1927-1933). El cardenal Vidal i Barraquer volia que fos rector del seminari de Tarragona. Fou assassinat al començ de la revolució de 1936 al cementiri de Montcada, Barcelona.

488. *Benjamín Miñana Ballester* (1865-1930) de Cervera del Maestrat, Castelló. Estudià amb els operaris de Tortosa i a València, primer rector del col·legi d'Oriola i primer rector del Colegio Español de Sant Josep de Roma (1892-1909). A la Ciutat Eterna, estigué relacionat amb papes i primeres figures, com els cardenals Vives i Tutó, i Merry del Val. Director general dels operaris. Viatjà per moltes cases de la Germandat, motiu pel qual coneixia bé les diverses situacions dels llocs.

Catalunya i que els darrers, els operaris, estaven a més molt ben relacionats a Roma.

Segueixen després els noms d'aquelles persones que viuen en cada una de les diòcesis catalanes que haurà de visitar monsenyor Tedeschini. Recollim a continuació solament els diocesans de Barcelona. Són Joan Boada, antic secretari de cambra del Bisbat,[489] i el canonge Marià Vilaseca.[490] De seglars, el cardenal suggeria que podrien ser escoltats Joaquim Soler i Josep M. Vedruna.

De tots aquest eclesiàstics i laics ens consta que solament a dos els fou presa declaració mitjançant el qüestionari que contenia les preguntes de la visita apostòlica. Són els bisbes de Tarassona i de Cuenca, Isidre Gomà i Cruz Laplana.

Cardenal Vidal i Barraquer

El general Barrera, com ho diu el bisbe Miralles al nunci, «*no puede ver ni en pintura*» el cardenal Vidal i Barraquer.[491] Podríem afegir a aquesta observació del Bisbe de Barcelona que, a Tedeschini, li passava el mateix en relació al purpurat no quant a la seva persona, sinó al seu catalanisme.[492] A això se li adjunta, i aquesta reflexió ja toca més als sentiments més interns de Tedeschini, que el nunci estava posseït de la idea que el cardenal era un conspirador a la Cúria roma-

489. *Joan Boada i Camps* (1877-1964) era també periodista. Exercí el ministeri sacerdotal a la Parròquia de Sant Just i Pastor, de la ciutat de Barcelona, canonge. Escriví en *El Correo Catalán* i deixà diverses obres de dret canònic i de caràcter pietós.

490. *Marià Vilaseca i Terradellas* (1880-1975), doctor en diverses ciències, canonge i professor del seminari, sobresortí en la predicació. De mentalitat conservadora. Molt actiu en el camp de la caritat.

491. (Al·legat n. 11). Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 2 de desembre de 1927 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1927, pos. 589, fasc. 5, ff. 55-55v* .

492. El tema del catalanisme relacionat amb el cardenal Vidal i Barraquer ja el coneixia prou bé el nunci. A les vigílies de la visita apostòlica a Barcelona es forma encara un expedient a Nunciatura sobre aquesta temàtica: "*Questione catalanismo. Cardenal Vidal e Predicazione Catechismo in Catalano*". Es refereix als acords presos en la Conferència de Prelats de la Tarraconense, el 8 de gener de 1928, sobre la predicació i l'ensenyament en català: ASV, *A.E.S, Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 7, ff. 2-111*.

na, on enviava, a més, els seus missatgers, com el doctor Carreras,[493] per embolicar la troca respecte als informes, més aviat anticatalanistes, que Tedeschini hi feia arribar.

El representant de la Santa Seu considerava, doncs, –així ens ho sembla– el cardenal de Tarragona com aquell que prescindia de la Nunciatura quan li convenia i s'entenia directament amb Secretaria d'Estat i altres dicasteris de la Cúria romana, cosa no sempre ben vista per un nunci que es valori. El cas és, com ja ho hem assenyalat des del principi, que Tedeschini suggerí particularment i directa a Pius XI que allunyés de Catalunya Vidal i Barraquer si és que el Pontífex Romà volia acabar d'una vegada per sempre amb la «Qüestió catalana».

No podem ara recollir ací les informacions que el nunci tenia del cardenal Vidal i Barraquer i del seu catalanisme. N'hi ha moltes. Esperem que puguem fer-ho en futurs escrits. Remarquem tan sols, que els sentiments d'alguns es congriaven contra el purpurat: Primo de Rivera, Barrera, Milans del Bosch, Segura, Gomà.[494] Tot això, que suposà un atac formidable contra la seva persona, no deixà d'influir el nunci, ja prou ben disposat. D'aquesta manera s'arribà a l'intent de traslladar, en 1926, l'arquebisbe de Tarragona a Burgos.[495]

Vet aquí la raó:

493. «*Don Luigi [Carreras] quello mandato in missione dal cardinale Vidal a Roma*». "Informe final del nunci". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, f. 45.*

494. Gomà, bisbe de Tarassona, té un informe sobre el cardenal Vidal, que li fou demanat pel nunci, el 1928, més aviat negatiu per al purpurat: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 510-511*. Diguem aquí que, també el cardenal Vidal, informà negativament sobre la promoció episcopal de Gomà a Girona, en 1920, i, de fet, hagué d'esperar-se a ser bisbe. El reverend Jovaní tampoc donà bones referències de Gomà. Ens remetem a Cárcel Ortí, «Benedicto XV y los obispos españoles. Los nombramientos episcopales en España desde 1914 hasta 1922»: *Archivum Historiæ Pontificiæ* 30 (1992) 291-338. Els informes de Vidal i de Jovaní, pp. 323-324.

495. A l'Arxiu Secret Vaticà hi ha diversa informació sobre aquest episodi: ASV, *A.E.S., Spagna, 1925-1927, pos. 701, ff. 73-76, Incidente del Governo con il cardinale di Tarragona;* ASV, *A.E.S., Spagna, 1926, pos. 714, fasc. 80. Provvista dell'Arcidiocesi di Burgos.* I ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 836, fasc. 3*. Tot aquest fascicle està dedicat a greuges contra el cardenal Vives, que ja vénen de 1924. Tracta també del seu eventual trasllat a Granada o Burgos. D'aquest fascicle hi ha transcrita diversa documentació sobre Vidal i la provisió de Burgos en Cárcel Ortí, «Benedicto XV y los obispos españoles» 483-496, particularment en ID, «Los últimos obispos de la monarquía (1922-1931). Primera parte: Cuestiones generales y nombramientos conflictivos», de pròxima aparició en *AnalTar*.

> «*Il Governo Spagnolo e principalmente il presidente ritiene il Cardinale Vidal come catalanista, o almeno come favorevole alle velleità separatiste di molti della Catalogna; è certamente che i catalani a torto o a ragione, lo credono tale. Quindi il Governo spagnolo vorrebbe trasferire il cardinale a Burgos*».[496]

Ja va passar una cosa semblant en 1909 amb el doctor Torras i Bages.[497]

El cardenal Vidal i Barraquer romangué tanmateix com a arquebisbe de Tarragona. Abans de la seva visita apostòlica, monsenyor Tedeschini s'hagué d'adreçar al purpurat, com a primat de la Tarraconense, per demanar-li llistes amb noms de possibles informadors de tot Catalunya. Així ho féu el cardenal.[498]

Entre els sacerdots de Barcelona, escollí els noms del reverend Francesc Codina, consiliari de l'Hospitalitat de Lourdes i lliurat a l'acció social, «*desafecto a los regionalistas*»;[499] mossèn Eudald Serra, de qui ja sabem que era director de Foment de Pietat Catalana; el doctor Ricard Aragó, «*inteligente y celoso*»[500] i Josep Planas, capellà castrense, «*buen sacerdote y enterado de muchas cosas militares*».

Entre els religiosos de Barcelona, el cardenal Vidal i Barraquer proposa per a l'entrevista amb el nunci el pare Antoni Mirats, que havia esta vicari general dels escolapis d'Espanya;[501] el pare Antoni

496. ASV, A.E.S., *Spagna, 1925-1927, pos. 701, fasc. 73-76, Incidente del Governo con il cardinale di Tarragona.*

497. Vegeu Corts i Blay, *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu*. II. *Fons de la Secretaria d'Estat (1899-1921)*, Barcelona 2003, nn. 60-62.

498. "Llista del cardenal Vidal i Barraquer amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini", Any 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc.3, f. 644-645* (original autògraf). Apèndix documental núm. 39.

499. *Francesc Codina i Sert* era també director de la Unió Apostòlica i adscrit a la Parròquia de la Puríssima Concepció de Barcelona.

500. *Ricard Aragó i Turón* (1883-1963) fou el creador de la Lliga del Bon Mot (1910) contra la blasfèmia i la grolleria, que comptà amb el suport de Maragall, Carner i Ruyra. Publicà gairebé sempre sota el pseudònim d'Ivon L'Escop. La seva obra més famosa és *La llengua de l'Església* (1930), en què defensa la predicació en català seguint el que sobre això ensenyen els concilis tarraconenses.

501. *Antoni Mirats i Monsonís* (1848-1928), escolapi des de 1870, fou tinent coronel de les files carlistes, estigué als col·legis de Vilanova i la Geltrú, i Mataró. Provincial de Catalunya (1899-1909) i vicari general d'Espanya (1919-1924).

Soteras, provincial dels claretians;[502] el jesuïta Lluís Puiggròs, que el cardenal té per molt experimentat i discret, «*nada afecto a los regionalistas*»,[503] i finalment qui seria el vicari general en la clandestinitat durant la guerra civil, el felipó Josep M. Torrent, «*confesor de muchos sacerdotes y jóvenes. Conoce bien el modo de pensar de la juventud cristiana*».[504]

Els seglars que recomana el cardenal arquebisbe de Tarragona són Josep Bertran i Musitu, que fou ministre de Justícia, nebot polític del marquès de Comillas i «regionalista»;[505] Josep Monegal, antic alcalde de Barcelona, maurista i «*muy buen católico*»;[506] el marquès de Camps, que havia estat senador i director general d'Agricultura, «regionalista», el qual coneixia molt bé les diòcesis de Girona i de Bar-

502. *Antoni Soteras i Soteras* (1876-1957), superior provincial claretià de Catalunya (1925-1931). Promogué l'apostolat de la premsa amb la Tipografia Claret (1926), llavor de la futura editorial Claret. Fou també ecònom general dels claretians a Roma.

503. *Lluís Puiggròs, «De edad avanzada. Muy experimentado y discreto»*. Exrector del Col·legi del Sagrat Cor, del carrer Llúria de Barcelona. Director espiritual del Col·legi Màxim de Sarrià i exdirector de la tercera provació dels jesuïtes a Manresa. Sabem que era consultat per la Nunciatura a l'hora de concedir distincions pontifícies a catalans i d'elegir bisbes.

504. *Josep M. Torrent i Lloveras* (1877-1956), oriünd de Mataró, tingué càrrecs pastorals a Mollet, Palautordera i a Barcelona. Entrà a l'Oratori de Sant Felip Neri de Barcelona (1907), on excel·lí com a confessor, de manera particular entre els seminaristes i una multitud de congregacions religioses. Bon coneixedor de la situació de Barcelona. El bisbe Irurita el nomenà vicari general seu mentre durés la guerra civil. Personatge prudent en moments molt difícils i a qui no s'ha reconegut sempre la seva acció. Una bona biografia en Cárcel Ortí, *José M. Torrent Lloveras*: *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, Madrid, BAC, 2006, 1138-1142.

505. *Josep Bertran i Musitu* (1875-1957), membre del Centre Escolar Catalanista i un dels fundadors de la Lliga Regionalista. Ministre del govern de Sánchez Guerra (1922), dimití al cap de tres setmanes. Amb la Dictadura de Primo ja començà a retirar-se de la política.

506. *Josep Monegal i Nogués* (1854-1931) industrial i polític, alcalde de Barcelona (1902-1903) i senador (des de 1905, vitalici després de 1908). El seu germà Esteve (1862-1925) fou catedràtic del Seminari d'oratòria sagrada, sobre la qual disciplina té diversos llibres. Recordem que monsenyor Tedeschini s'entrevistà amb mossèn Ramon Balcells, que opinà així de qui fou alcalde de Barcelona, Bertran i Musitu: «*nada entre las aguas. Ha figurado mucho en política catalanista*». Segurament que l'entrevista tingué lloc després que el nunci tingués ja en el seu poder la llista del cardenal Vidal i Barraquer.

celona;[507] Gaietà Marfà, un industrial que fou diputat provincial i president de la Diputació de Barcelona, nomenat pel Directori militar, «*piadoso*»; Domènec Sert i Badia, un altre industrial, president del Foment del Treball Nacional de Barcelona, diputat, «*persona muy religiosa*» i «conservador»; finalment, Dionís Cabot, de qui diu el cardenal que és: «*Muy buena persona. Dedicado a la Acción Católica. Pertenece a muchas asociaciones religiosas. Muy prudente y de muy buen criterio*».

A la vista de tots aquest noms facilitats pel cardenal Vidal i Barraquer podríem dir que és una llista de persones més aviat catalanistes –encara que el purpurat en diu sempre «*regionalistas*»–, que no podien causar sorpreses al nunci, i que estaven ben assabentats de la situació de l'Església i de la societat i de la política a Catalunya. Amb tot, dels suara esmentats personatges, monsenyor Tedeschini sols cridà mossèn Eudald Serra a entrevistar-se amb ell.

Bisbe Miralles

A l'ordinari de Barcelona li fou presa declaració, com a tots els altres prelats residencials, amb motiu de la visita de monsenyor Tedeschini a Catalunya, i ja ens hi hem referit. També hem esmentat mantes vegades les llistes de candidats que presentà al nunci perquè sostinguessin una conferència amb ell. De fet, foren les llistes que més seguí el visitador apostòlic a l'hora de triar els seus interlocutors. Ara tornarem, doncs, a fer un cop d'ull a aquest elenc de noms facilitats pel bisbe Miralles, a fi de fer-nos càrrec de qui eren totes les persones que suggerí i d'aquelles que no foren cridades pel nunci.[508]

La primera llista, de «*neutros o imparciales*», aplega els noms dels canonges Sebastià Puig i Francesc Faura; pare Lluís Tallada, su-

507. *Carles Camps i d'Olzinelles* (1860-1939), gironí, segon marquès de Camps, de títol pontifici. Fou de la Lliga Regionalista i diputat per Barcelona (1916). Ell mateix es declarava nacionalista no-catalanista. Es retirà de la política amb l'adveniment de la Dictadura. En esclatar la guerra civil s'exilià de Catalunya i morí a San Sebastián.

508. "Llistes del bisbe Miralles amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini", Any 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 154-156v*. (original atògraf). Vegeu l'apèndix documental núm. 40, document 2.

perior general de la congregació dels Fills de la Sagrada Família;[509] pare Joan Guim, jesuïta, superior de la residència del carrer Casp; pare Agustí Mas, de l'Oratori de Sant Felip Neri de Barcelona; mossèn Joan Icart Aymerich, rector de la Parròquia de Sant Josep Oriol;[510] el rector de la Bonanova, mossèn Lluís de F. Xiró i Roig; el doctor Delfí Ribas Carné, catedràtic del Seminari; el doctor Lluís Homs i Ginesta, director general del Secretariat de Missions del Bisbat de Barcelona i beneficiat de la Parròquia de Sant Pere de les Puel·les; mossèn Francesc Codina i Sert, consiliari de la Junta Hospitalària de Nostra Senyora de Lourdes, recomanat també pel cardenal Vidal i Barraquer; don Inocente Colom, rector del Seminari; el reverend Antonio Aragón Fernández, adscrit a la Parròquia de Sant Jaume.

Entre els seglars hi ha el marquès de Sagnier, diputat provincial; el marquès de Casa Pinzón, tinent alcalde; el doctor en medicina, Agustín García Díe; Dionís Cabot, de l'Obra d'Exercicis i de la Junta d'Acció Catòlica; Joaquim Tintoré, director de la Transmediterrània; Fèlix Escalas, director del Banc Urquijo Català; Francisco Soler Sardà, general de Sanitat militar; el comte de Torroella de Montgrí;[511] l'advocat Josep Parellada i Faura; Ramon Albó, president de l'Acció Social Popular;[512] Josep Monegal i Nogués, antic alcalde de Barcelona, que recomanà igualment al nunci el cardenal Vidal i Barraquer; el marquès de Foronda i el catedràtic Jaume Algarra i Postius.

Hi ha encara en aquesta primera llista, i afegit a mà per Tedeschini, el nom de mossèn Ramon Balcells i Masó. En aquesta mateixa circumstància es troben els noms del caputxí Pau de Castelló, presentat també pel general Barrera, i del rector de Sant Josep Oriol, mossèn Joan Icart i Aymerich.

En la segona llista, la dels «*catalanistas–inclinados al*

509. *Lluís Tallada i Baynach* (1867-1932) tercer superior general dels Fills de la Sagrada Família i secretari del pare Manyanet. Viatjà per Itàlia Estats Units i Argentina. És considerat com el segon fundador de la seva congregació.

510. El nom de mossèn Joan Icart apareix escrit de mà de Tedeschini al final d'aquesta primera llista del bisbe Miralles d'aquesta manera: «*Oriol, di nuovo*».

511. Deu referir-se a *Robert Robert i Surís* (1851-1929) financer i polític. Presidí la Cambra de Comerç i Navegació de Barcelona i el banc Hispano–Colonial. Lleó XIII li concedí el títol de marquès de Robert. Senador per Girona. En 1907, rebé el del marquès de Torroella de Montgrí amb grandesa d'Espanya.

512. *Ramon Albó i Martí* (1872-1955) sociòleg i advocat, diputat a Corts (1908), treballà pel progrés del sistema penitenciari i per a la rehabilitació dels infants delinqüents, i defensà un sindicalisme de caire catòlic.

catalanismo», el doctor Miralles hi col·loca el pare Ignasi Casanovas, del Foment de Pietat Catalana; un altre jesuïta, el pare Josep M. Pijoan; els caputxins Miquel d'Esplugues i Antoni M. de Barcelona; els canonges Alfons M. Ribó i Josep M. Llovera; el rector de Santa Madrona, Joan Castellet; l'ecònom de Sants Just i Pastor, Antoni Ventura; el doctor Lluís Carreras i Mas, beneficiat de la Concepció; el doctor Jordi Canadell, beneficiat de Sant Pere de les Puel·les;[513] el canonge Francesc de P. Parés, igualment mort en 1936,[514] i mossèn Eudald Serra, del Foment de Pietat Catalana.

De seglars «catalanistes», hi figuren Antoni Rubió i Lluch, «*mi ha veramente scandalizzato per le sue opinioni nazionaliste*», es planyerà el visitador apostòlic; el baró d'Esponellà; l'advocat i arxiver de Manresa, Leonci Soler;[515] un altre advocat, Vicenç de Moragas; Jaume Raventós, enginyer i escriptor catòlic; l'eminent jurista Ramon d'Abadal; Ramon Rucabado, activista social catòlic i escriptor; el fervent catòlic marquès de Pasqual;[516] el mecenes Rafael Patxot;[517] Joan Alandí, de qui diria després el nunci, que és «*il più accecato catalanista che io abbia incontrato in tutta Catalugna*»; Desideri Canals, president de l'Obra d'Exercicis, i Ignasi de Llanza de Montoliu.

També escrit de la mà del mateix nunci, al final d'aquesta segona llista hi apareixen els noms del canonge Cardó i el de «*Carreras, di nuovo*».

513. *Jordi Canadell i Jacas*, beneficiat de la Parròquia de Sant Pere de les Puel·les, jutge sinodal i censor d'ofici del Bisbat de Barcelona.

514. El canonge *Francesc de Paula Parés i Iglesias* era, en 1928, mestrescola de la catedral de Barcelona. Al costat del seu nom hi figura, escrit per Tedeschini, «*ausente*».

515. *Leonci Soler i March* (1858-1932), polític, arxiver capitular i diocesà de Manresa. Militià en la Lliga Regionalista. Intervingué molt activament en la premsa manresana, presidí la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat. Tenia residència a Barcelona.

516. El *marquès de Pasqual Bofia* havia tingut molta importància en el catolicisme barceloní. Fou president de la Junta Diocesana d'Acció Catòlica i gaudí de la confiança dels diversos prelats de la seu de Barcelona. El nunci Tedeschini escriu «*enfermo*» al costat del nom del marquès.

517. *Rafael Patxot i Jubert* (1872-1964), meteoròleg i escriptor. Durant la Dictadura de Primo fundà la Institució Patxot. Originari de Sant Feliu de Guíxols, es traslladà a Barcelona, on es dedicà a la meteorologia. Difongué l'estudi sobre la cançó popular catalana. L'any 1936 hagué d'exiliar-se a Suïssa, on es relacionà amb el cardenal Vidal i Barraquer, Carles Cardó, Ramon Sugranyes de Franch. Morí a Ginebra. Vegeu Roig Rosich, *Dictadura de Primo de Rivera* 599-506.

Hi ha finalment una tercera llista, la dels «*inclinados a la solución "anticatalanista"*». Hi trobem el degà del capítol catedral, Pacual Llópez; el canonge penitencier, Gabriel Auguet i un altre canonge, Joaquim Sendra; els jesuïtes Ernest Guitart[518] i Jaume Pons; el mercedari Francesc J. Ferrer i el dominic Avelino Valdepares; el visitador de religioses del Bisbat, Martí Cagigós, i mossèn Pere Vallès, beneficiat de Sant Sever; els catedràtics del seminari, Gabriel Solà i Guillem Aleu; el doctor Esteve Xiqués, assassinat en la revolució de 1936,[519] i mossèn Tomàs Cusachs Sanspons, almoiner del Bisbe.

Els laics són el militar Carlos de Losada,[520] el magistrat José de Peray y March, Maria López de Sagredo, de l'Assemblea Nacional,[521] l'antic alcalde de Barcelona, general Fernando Álvarez de la Campa, el degà de la Facultat de Dret, Francisco Gómez del Campillo, els regidors Antoni de Torrents i Alfons Sala, el comte de Fígols, Joaquín Peres Casañas, delegat del Foment de Treball Nacional, Pere Vives,[522] el comte de Vilardaga i el senyor Salvador Sans i Sala.

Cal reconèixer l'esforç d'imparcialitat del bisbe de Barcelona a l'hora de seleccionar els que haurien d'informar el nunci sobre la situació de l'Església a Catalunya en relació a l'enverinat tema del catalanisme.

Generals Emilio Barrera i Milans del Bosh

Entre les persones a qui el visitador apostòlic demana, o en rep, informes que li serveixin pel seu objectiu del viatge a Catalunya hi ha els generals Emili Barrera i Milans del Bosch. En efecte, existeix una

518. *Ernest Guitart i Vilardebò* (1873-1930), germà del bisbe d'Urgell, Justí, es dedicà a l'ensenyament i a la direcció d'obres de caràcter social a Barcelona. Col·laborà amb el pare Antoni Vicent. Té diverses obres de caràcter social i històric.

519. *Esteve Xiqués i Calonge* (1883-1936), era beneficiat de la basílica de la Mercè, des de 1912, i tenia el grau de doctor.

520. *Carlos Losada*, governador civil i militar de Barcelona fins l'octubre de 1924. El gener de 1924 succeí Puig i Cadafalch, deposat, com a president de la Mancomunitat. Portà a terme una campanya de forta repressió contra el català i les institucions que el defensaven.

521. Era «absent», quan se la volgué convocar, tal com ho anota el mateix nunci.

522. *Pere Vives i Garriga* fou regidor de l'Ajuntament de Barcelona.

llista, datada el 13 d'abril de 1928, que és de tots dos militars.[523] Fou lliurada el mateix dia de l'arribada de monsenyor Tedeschini a Barcelona, quan, a la tarda, el visitaren per complimentar-lo Barrera i Milans del Bosch.

Els seleccionats per les autoritats militar i civil de Barcelona són els canonges Marià Vilaseca, de qui hi ha escrit de puny i lletra de Tedeschini, «*El Obispo dice muy español, es capaz de negar la verdad*», el doctoral Miquel Hospital, «*Es de Lérida, no es capaz de negar la verdad*»[524] i Joaquim Sendra; el rector de la parròquia de la Bonanova, Lluís de F. Xiró, «*óptimo*»; el dominic Avelino Valdepares,[525] el caputxí Pau de Castelló d'Empúries, «*bueno*»; el superior dels salesians de Sarrià, Guillem Viñas[526] «*bueno*», els provincials dels escolapis, Ramon Castellví, «*bueno*», assassinat també en 1936,[527] i dels jesuïtes Ignasi Vilallonga «*bueno*», i Ernest Guitart, escrit igualment pel nunci: «*Está muy enterado el P. Guitart, es de cuerpo entero, el más largo en ideas que nadie*»; el superior dels germans de la Doctrina Cristiana, Pedro Luis, «*Lo creo bueno*»; la superiora de la Casa de la Caritat, sor Maria Arqué (el seu nom apareix ratllat); la marquesa de Sant Martí (ratllat);[528] la marquesa de Retes;[529] la senyora

523. "Llista dels generals Barrera i Milans del Bosch amb els nom de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini". 13 d'abril de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 109-109v.* Aquesta llista està encapçalada per aquestes paraules, escrites de mà del nunci: «*Questa nota datami da Milans del Bosch, presente ed annuente Barrera, così a nome dei due. M. 13, 4, 1928*». Apèndix documental núm. 41.

524. *Miquel Hospital i Gasol* (n. 1883), canonge doctoral des de 1918, de la Junta Provincial de Primera Enseñanza, jutge sinodal i censor. Fou un dels canonges que anà a queixar-se a Capitania per la bandera que penjava del campanar de la catedral de Barcelona a les vigílies del Corpus de 1929.

525. La llista dels militars diu que Valdepares és carmelita, però era dominic.

526. *Guillem Viñas i Pérez* era en 1928 el superior de les Escoles Professionals dels salesians de Barcelona. Era un home molt popular.

527. *Ramon Castellví i Vilaseca* (1878-1936) rector del Col·legi Balmes (1922-1925), provincial (1925-1928), s'entrevistà amb les autoritats militars per defensar els escolapis acusats de separatistes. El seu successor, Pantaleón Galdeano y Azcona fou obligat a renunciar al provincialat per catalanista.

528. *Marquesat de Villota de Sant Martí*, títol pontifici concedit per Pius XI en 1921 a Isidra Pons i Serra, vídua de Sebastià Pasqual i de Bofarull, en record de la seva àvia, la serventa de Déu, Dorotea de Chopitea y de Villota. La marquesa de Villota de Sant Martí era en 1928 presidenta de la Junta Diocesana d'Acció Catòlica de Barcelona.

529. *Marquesat de Retes*, títol concedit en 1919 a Isabel de Urruela y Morales (†1960).

Glòria Godó i una altra germana seva (ratllats); marqués de Foronda, «*ecuánime*»; marquès de Sagnier «*óptimo*»; marquès de Casa Pinzón, «*óptimo*»; Lluís de Dalmases «*bueno*»; Ignasi de Fontcuberta, «*bueno*»; el regidor de l'Ajuntament de Barcelona, Pere Vives «*bueno*»; Leocadio de Olabarría «*no conozco*»; l'empresari Eduardo Conde «*bueno*» i finalment, hi és assenyalat el bisbe de Tarassona, Isidre Gomà.

Hi ha encara una altra llista elaborada pel general Emilio Barrera tot sol, "*Personalidades que podría oír el señor nuncio acerca de la información que está realizando*", i que fou enviada per correu a monsenyor Tedeschini, segurament que a requesta d'ell mateix, el 23 d'abril, quan ja feia deu dies que havia arribat a Barcelona.[530]

Els assenyalats pel capità general són el president de la Diputació Provincial, comte del Montseny; l'alcalde, el baró de Viver; el president de l'Audiència Territorial, Enrique Lassala, i altres cinc juristes més: el fiscal, Miguel Bonilla Goizueta; el president de l'audiència Provincial, Justo Ruiz de Lema; els presidents de la Sala Civil de l'Audiència, Félix Álvarez de Santullano i Manuel Martínez Muñiz, i el degà dels jutges d'instrucció, José Márquez Caballero. Segueixen encara el rector de la universitat, Eusebio Díaz; el delegat d'Hisenda, José Vázquez Lasarte, absent de la Ciutat Comtal per aquelles dates; el canonge Gabriel Auguet; la senyora Montserrat Desvalls i Amat; el reverend Martí Cagigós i el degà de la Facultat de Dret, Francisco Gómez del Campillo.

Al capdavall d'aquest elenc, i escrit de mà del nunci, hi ha els noms de Francisca, superiora, i dels seglars Ramon Albó i Damià Mateu.

Per acabar, observem per part nostra que, en les propostes dels dos alts militars, que acabem de ressenyar, hi dominen aquells personatges que el bisbe de Barcelona qualificaria com «*inclinados a la solución "anticatalanista"*», encara que n'hi ha també de «*neutros o imparciales*».

530. "*Lista del general Barrera de personalidades que podría oír el señor nuncio acerca de la información que está realizando. Barcelona, 23 d'abril de 1928*": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 108-108v.* Vegeu l'apèndix documental núm. 42, document 2.

Doctor Lluís Carreras

La darrera llista de noms és la que deduïm, com ja ho hem dit, que correspon a la que proporcionà al nunci el doctor Lluís Carreras.[531]

Les personalitats que assenyala són Ramir Busquets, president de la Federació de Fabricants de Filats i Teixits de Catalunya, conseller d'*El Debate*, «*paréceme persona muy desapasionada en política*»; Francesc d'Assís Condemines, advocat, de l'Associació de Propagandistes, de Barcelona, personalment segueix el criteri d'*El Debate*, i és « *más bien opuesto a la mayoría de las vindicaciones catalanistas*»; Joaquim de Nadal,[532] secretari del Centre de Propagandistes de Barcelona, molt amic de Cambó, catalanista, desafecte a la Dictadura militar; pare Joan Guim, que fou provincial dels jesuïtes, «*muy inteligente*», i amic íntim del cardenal Vidal i Barraquer; Lluís Jover,[533] fundador del Centre de Propagandistes de Barcelona, havia esta molt apassionat pel nacionalisme, «*casi rayaba en separatista*», en l'actualitat estava més asserenat pel que feia al seu judici polític, molt relacionat amb els caputxins i jesuïtes de Barcelona, de manera especial amb els més catalanistes com fra Antoni de Barcelona; Manuel Carrasco i Formiguera,[534] el qual és presentat com a fundador del Centre de Propagandistes de Barcelona, «molt fervorós» i «excel·lent catòlic», encara que «*su temperamento apasionadísimo le ha llevado a los mayores extremos en política*», fins a estar tancat a la

531. A aquesta deducció, hi arribem després d'haver comparat el text dactilografiat d'aquesta llista del doctor Carreras amb altres textos seus. Tot això ho hem fet confrontant diversos folis de l'ASV, *Arch. Nunz. Madrid, ff. 126* i *134* i altres. Al *f. 126* hi ha una anotació del mateix nunci, referida a un altre document, «*M. 30-4-28*» i correspon al mateix tipus de lletra que el *f. 134*, que és el primer de la llista de noms de Carrera. "Llista del doctor Lluís Carreras amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini. Any 1928": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 134-136*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 43.

532. *Joaquim M. de Nadal* (1883-1972), com ja ho assenyalà Carreras, era de tendència maurista, regidor de l'Ajuntament de Barcelona, de la Lliga Regionalista, secretari de Cambó, diputat. Escriví en molts diaris d'àmbit català.

533. *Lluís Jover i Nonell* (n. 1890) fou un dels fundadors d'Acció Catalana, junt amb Carrasco i Formiguera, ingressà també a la Unió Democràtica de Catalunya.

534. *Manuel Carrasco i Formiguera* (1890-1938), amic del doctor Carreras, fou un dels fundadors d'Acció Catalana, militià activament en política i es va incorporar a Unió Democràtica de Catalunya. Fou afusellat sota el règim franquista i va tenir una mort cristiana exemplar. Vegeu H. Raguer, *Divendres de passió. Vida i mort de Manuel Carrasco i Formiguera*, Montserrat 1984.

presó, amic de Lluís Jover i del pare Antoni de Barcelona: «*Es, sin embargo, mucho más avanzado que Jover y de juicio me es menos sereno*»; Ramon Albó, que ja coneixem, fou un dels inspiradors del *Diario de Barcelona*, «*procura armonizar ciertas reivindicaciones catalanistas con la adhesión al monarca y a la unidad nacional*», influït políticament per Cambó, «*dudo que tenga juicio propio*»; el «rei del ferro», Damià Mateu, que també hem vist en altres llistes, amic de Cambó, diu Carreras, i «*opuesto siempre a todo movimiento separatista alegando que la separación sería la muerte de la industria catalana*» i el conegut pare Miquel d'Esplugues, «*muy inteligente, de bastante sentido político; menos nacionalista de lo que se dice*».

Si volguéssim dir quelcom dels cognoms continguts en aquesta llista del doctor Carreras, podríem concloure que pretén d'oferir noms de representants de diverses opinions i moderats, però és innegable que hi dominen els qui més podran afavorir davant del visitador apostòlic la causa del català.

TAULES DELS CONSULTATS I DELS SIMPLEMENT PROPOSATS AL NUNCI EN 1928

CONSULTATS

Noms	Proposats per
Pau de Castelló, caputxí	General Barrera
Rvd. Ramon Balcells	Bisbe Miralles
Marquès de Foronda	Bisbe Miralles/Barrera-Milans del Bosch/General Barrera
Canonge Gabriel Huguet	Miralles/Barrera
Francesc Cambó	
Bisbe Cruz Laplana	Cardenal Segura
Canonge Ribó	Miralles
Joan M. Pijoan, S.J.	Miralles
Mn. Eudald Serra	Miralles/Cardenal Vidal i Barraquer
Joan Alandí	Miralles

Comte del Montseny	Barrera
Miquel d'Esplugues	Miralles/Doctor Carreras
Gómez del Campillo	Miralles/Barrera
Ernest Guitart, S.J.	Miralles/Barrera-Milans del Bosch
Eusebio Díaz	Barrera
Ignasi de Llanza	Miralles
Dr. Guillem Aleu	Miralles
Rvd. Antoni Ventura	Miralles
Rvd. Joan Castellet	Miralles
Vicenç de Moragas	Miralles
Rvd. Joan Icart	Miralles
Ignasi de Vilallonga, S.J.	Barrera-Milans del Bosch
Bisbe Miralles	
Alfredo Simón, S.J.	
Antoni Rubió i Lluch	Miralles
Fèlix Escalas	Miralles
Dr. Lluís Carreras	Miralles
Ignasi Casanovas, S.J.	Miralles
Rvd. Martí Cagigós	Miralles/Barrera
Josep A. de Torrens	Miralles
Josep de Peray	Miralles
Avelino Valdepares, dominic	Miralles/Barrera-Milans del Bosch
Sor Maria Arqué, paüla	Miralles/Barrera-Milans del Bosch
J. Raventós Domènec	Miralles
Ramon Rucabado	Miralles
Desideri Canals	Miralles
Canonge J. Sendra	Miralles/Barrera-Milans del Bosch
Rvd. Pere Vallès	Miralles
Alfons Sala	Miralles

Álvarez de la Campa	Miralles/Barrera
Comte de Vilardaga	Miralles
Comte de Fígols	Miralles
F. J. Ferrer, mercedari	Miralles
Ramon d'Abadal	Miralles
Enrique Lassala	Barrera
M. Bonilla Goizueta	Barrera
Justo Ruiz de Lema	Barrera
F. Álvarez Santullano	Barrera
M. Martínez Muñiz	Barrera
J. Márquez Caballero	Barrera
Baró d'Esponellà	Miralles
Agustí Mas, oratorià	Miralles
Dr. Delfí Ribas	Miralles
Josep Parellada Faura	Miralles
Rvd. Antonio Aragón	Miralles
Marquès de Sagnier	Miralles/Barrera-Milans del Bosch
Inocente Colum, operari	Miralles
Canonge F. Faura	Miralles
Rvd. Lluís de Xiró	Miralles/Barrera/Milans del Bosch
Damià Mateu	Barrera-Milans del Bosch/ Barrera/Carreras
Canonge S. Puig	Miralles
Dr. Lluís Homs	Miralles
Eugeni Comellas, paül	
F. Valls i Taberner	
Jaume Algarra Postius	Miralles
Agustín García Díe	Miralles
Montserrat Desvalls	Barrera
Baró de Viver	Barrera
Dr. Gabriel Solà	Miralles

Canonge Pascual Llópez	Miralles
Rvd. Tomàs Cusachs	Miralles
Canonge Carles Cardó	Miralles
Marquès de Casa-Pinzón	Miralles/Barrera-Milans del Bosch/Barrera
Bisbe Isidre Gomà*	Segura/Barrera-Milans del Bosch
General Manuel Barrera**	
General Milans del Bosch*	
Joan Postius, claretià*	

*No fou entrevistat, però respongué al qüestionari de la visita apostòlica.
** No fou entrevist, però envià al nunci una llista de possibles informadors.

NO CONSULTATS

Noms	Proposats per
Josep Cambra, operari	Cardenal Segura
Lorenzo Insa, operari	Segura
Arturo Cayuela, S. J.	Segura
Joaquín Jovaní, operari	Segura
Benjamín Miñana, operari	Segura
Rvd. J. Boada Camps	Segura
Canonge Marià Vilaseca	Segura/Barrera-Milans del Bosch
Joaquim Soler	Segura
Josep M. Vedruna	Segura
Rvd. Francesc Codina	Cardenal Vidal i Barraquer
Dr. Ricard Aragó	Vidal i Barraquer
Antoni Soteras, claretià	Vidal i Barraquer
Lluís Puiggròs, S. J.	Vidal i Barraquer
Josep M. Torrent, oratorià	Vidal i Barraquer
J. Bertran i Musitu	Vidal i Barraquer

J. Monegal i Nogués	Vidal i Barraquer/Bisbe Miralles
Marquès de Camos	Vidal i Barraquer
Gaietà Marfà	Vidal i Barraquer
Domènec Sert	Vidal i Barraquer
Dionís Cabot	Vidal i Barraquer
Lluís Tallada, S. Família	Miralles
Joan Guim, S. J.	Miralles/Doctor Carreras
Joaquim Tintoré	Miralles
Francisco Soler Sardà	Miralles
Comte de Torroella de Montgrí	Miralles
Antoni M. de Barcelona, caputxí	Miralles/Carreras
Rvd. Jordi Canadell	Miralles
Canonge Francesc de P. Parés	Miralles
Leonci Soler i March	Miralles
Marquès de Pasqual	Miralles
Rafael Patxot i Jubert	Miralles
Jaume Pons, S.J.	Miralles
Carlos de Losada	Miralles
Maria López de Sagredo	Miralles
Joaquín Peres Casañas	Miralles
Pere Vives i Garriga	Miralles/Barrera-Milans del Bosch
Salvador Sans Sala	Miralles
Canonge Miquel Hospital	Barrera-Milans del Bosch
Guillem Viñas, salesià	Barrera-Milans del Bosch
Ramon Castellví, escolapi	Barrera-Milans del Bosch
Dionisio Luís, Escoles Cristianes	Barrera-Milans del Bosch
Marquesa de Villota de Sant Martí	Barrera-Milans del Bosch
Marquesa de Retes	Barrera-Milans del Bosch
Glòria Godó	Barrera-Milans del Bosch
Lluís de Dalmases	Barrera-Milans del Bosch
Ignasi de Fontcuberta	Barrera-Milans del Bosch

Leocadio de Olabarría	Barrera-Milans del Bosch
Eduardo Conde	Barrera-Milans del Bosch
José Vázquez Lasarte	Barrera
Ramon Albó i Martí	Barrera/Carreras
Francisca, superiora	Barrera
Ramir Busquets	Carreras
Francesc Condeminas	Carreras
Joaquim de Nadal	Carreras
Lluís Jover i Nonell	Carreras
Manuel Carrasco i Formiguera	Carreras

Joan Postius, claretià

Al claretià Joan Postius,[535] força conegut en els ambients eclesiàstics de Madrid, li fou presa una declaració sobre un qüestionari preparat per la Nunciatura amb els mateixos temes de què s'ocupà monsenyor Tedeschini en la seva visita apostòlica a Catalunya. Potser pel fet de ser un personatge de pes a la capital del Regne fou que Tedeschini volgués consultar-lo respecte a la situació de l'Església a Catalunya.

Així, el 9 d'abril de 1928, poc abans, doncs, de la vinguda del nunci a Barcelona, el pare Postius declara per carta sobre la predicació i el capteniment del clergat pel que fa a la llengua. El religiós claretià afirma, que hom predica normalment en català: «*Los Obispos lo prescriben (aún castellanos, el catalán –Echánove–*[536])». Afegeix tot seguit, referint-se al clergat i al poble fidel: «*El clero aún no político siempre ha predicado en catalán. Razón principal: así lo mandan las*

535. *Joan Postius i Sala* (1876-1952), destinat a Madrid, intervingué en l'organització internacional de congressos marians i l'eucarístic de Madrid de 1911. Ocupà llocs de responsabilitat en el govern de la seva congregació, a Roma. Tingué un gran influx en les conferències de metropolitans d'Espanya durant la República. Té diverses obres de dret canònic, sobre la congregació dels claretians i sobre catequesi.

536. *Antonio Fernando Echánove Zaldíviar*, d'origen basc, fou arquebisbe de Tarragona (1826-1854).

Constituciones». Respecte al procés de depuració lingüística del català que hom estava fent aleshores, el claretià opina: «*El pueblo no entiende el catalán moderno como la Biblia de Cambó*».[537]

Sobre el catalanisme separatista entre el clergat la seva opinió és la següent: «*Creo que ha habido algún caso, pero no que hayan abusado de la Religión para el separatismo*». D'aquesta qüestió, el catalanisme o el separatisme, que tant preocupava al capità general de Catalunya, el general Barrera, i, és clar, al mateix nunci, el pare Postius manifesta en la seva declaració, que: «*Ha visto la correspondencia de Barrera. Hostiliza por ignorancia, no por mala voluntad. Se ha perseguido a los sacerdotes amigos de los políticos*».[538]

Sobre els religiosos tinguts per catalanistes, el claretià diu que ha sentit parlar de l'afecció que envers aquest corrent tenen els caputxins de Barcelona, més en concret el pare Miquel d'Esplugues, i que un altre caputxí, Frederic de Berga, no ha volgut predicar en castellà. També s'ha assabentat que els pares Casanovas i Pijoan, de la Companyia de Jesús, han estat perseguits pel Govern; així com, afegeix, el «*Centro Balmesiano*» i la seva revista *Analecta Sacra Tarraconensia*, i mossèn Josep Gudiol i Cunill, historiador de l'art, de la diòcesi de Vic. Dels monjos benedictins de Montserrat: «*Cree que hay más ruido que la realidad – Cree no haber base para la fama*».[539]

A aquesta declaració, el pare Postius li n'afegeix una altra, un dia després de la primera: «*Ampliación de la declaración de ayer: Confirmo que las editoriales de Cataluña vienen editando hace ya un siglo libros de devoción en catalán sin excluir su versión en castellano, ni la edición de libros castellanos. Confirmo lo relativo a las estadísticas de los catecismos desde 1568 a 1928. Se conocen 253 ediciones, de las cuales 222 están en catalán, 21 en castellano y 10 en catalán y castellano. Hay por lo menos 23 ediciones catalanas del Claret*».[540] Són aclariments originats per deixar ben segur l'ús que hom feia del català en la catequesi i la vida de pietat, i al mateix temps per reblar que el clergat no ha deixat d'atendre pastoralment en castellà.

537. "Declaració del pare Postius". [Carta del pare Joan Postius al nunci Tedeschini. Vic, 9 d'abril de 1928]: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc.3, ff. 657-657v.*

538. "Declaració del pare Postius": ASV, *Ibid., ff. 659-659v*.

539. ASV, *Ibid., ff. 659v-660*.

540. Carta del pare Postius al nunci Tedeschini. Vic, 10 d'abril de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc.3, ff. 682-682v*.

Bisbe Isidre Gomà

Ja hem dit que foren el cardenal Segura i els generals Barrera i Milans del Bosch els qui proporcionaren al nunci Tedeschini el nom del bisbe de Tarassona, Isidre Gomà,[541] perquè el visitador apostòlic en rebés les dades que necessitava per poder informar la Santa Seu sobre la Qüestió catalana.

En efecte, el bisbe Gomà, que es trobava en alta mar durant un viatge seu a Terra Santa, envià a monsenyor Tedeschini una carta, el 24 d'abril de 1928,[542] amb què acompanyava l'informe que li havia sol·licitat ell mateix, sobre la llengua de la predicació i de l'ensenyament del catecisme a Catalunya.

Amb aquella carta, de particular interès, monsenyor Gomà advertia al visitador apostòlic sobre la importància amb què havia de ser tractada la Qüestió catalana tant en relació a si mateixa, com pel que feia a la presència de la fe cristiana a Catalunya; és a saber, no podia ser bandejat un catalanisme catòlic que deixés el terreny lliure a un altre d'arreligiós i d'esquerres:

> «*En el terreno de la ideología y de la literatura catalana se están formando dos campos muy caracterizados: el de los netamente católicos y el de los materialistas e individuos de toda baza: esto en filosofía, en novela y poesía, en religión y política y arte. Favorecer una tendencia "descatalanizadora" en nuestras cosas es dejar el campo libre al enemigo, que dominará solo en la ideología del pueblo catalán. En las resoluciones que se adopten no debe olvidarse este punto de elemental estrategia espiritual*».[543]

Pel comentari que el nunci féu, en forma d'una nota afegida a l'última de les frases que acabem de transcriure, no sembla pas que

541. *Isidre Gomà i Tomàs* (1869-1940), nascut a la Riba, Alt Camp, fou bisbe de Tarassona des de 1927 a 1933, any en què prengué possessió de la seu primada de Toledo, que ocupà fins la seva mort. Fou creat cardenal en 1935. De tendència integrista arrenglerat amb els bisbes d'aquest grup dirigits pel cardenal Segura. D'idees diferents a les del cardenal Vidal i Barraquer pel que fa a les relacions Església-Estat.

542. Carta del bisbe de Tarassona, Isidre Gomà, al nunci Tedeschini. Mar, 24 d'abril de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, 521v-526*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 44. En aquesta lletra Gomà diu que havia parlat amb Tedeschini a Vic. Segurament, amb motiu de la consagració del bisbe Huix.

543. ASV, *Ibid., ff. 522-522v.* Apèndix documental núm. 44.

hagués comprès la fondària de la reflexió del doctor Gomà, ja que Tedeschini escriví: «*Si favorisca quanto si vuole la letteratura catalana, però senza provocazioni*». La reflexió de Tedeschini no es correspon amb allò que pretenia de dir-li el prelat.

Com si hagués intuït que el visitador apostòlic no en tindria prou amb la seva anterior observació, Gomà afegeix:

> «*No debe perderse de vista que todo el problema ha surgido por la vitalidad del pueblo catalán, que podrá reprimirse en sus manifestaciones y por algún tiempo, pero que surgirá con fuerza mayor así que pase la época de represión violenta. Es cuestión de raza y de historia, que no puede resolverse por la conjunción de factores circunstanciales*.»[544]

El bisbe de Tarassona parla sense embuts al nunci de la «repressió violenta» que portava a terme la Dictadura de Primo de Rivera contra el fet català. Al final de la seva lletra rebla encara el que ja li havia dit; això és, que la Qüestió catalana «*no puede resolverse por la conjunción de factores circunstanciales*.» Amb tot Gomà, segons aquesta lletra adreçada a Tedeschini i particularment pel que veurem en el seu Informe, al qual tot seguit ens referirem, sembla com si tingués amb prou compte el moviment catalanista en la vida social i cultural, però que no desitgés pas la seva presència en l'àmbit eclesiàstic i fins pastoral, on, en aquesta última activitat, admetia sí la llengua materna, però sols com el mitjà més adient per a la comprensió de la doctrina i pràctica de pietat cristiana.

Ens hem referit una mica més amunt a aquell llarg "Informe del bisbe Gomà sobre la situació de la predicació i ensenyament del catecisme a Catalunya", de catorze folis,[545] que respon punt per punt al qüestionari de trenta preguntes que el nunci havia fet arribar prèviament al bisbe de Tarassona.[546] En farem a continuació alguns comentaris.

Respecte a la predicació en català, Gomà reconeix que havia augmentat molt en els darrers vint-i-cinc anys. Això era degut a l'influx

544. ASV, *Ibid., ff. 522v-523.* Apèndix documental núm. 44.

545. "Informe del bisbe Gomà sobre la situació de la predicació i ensenyament del catecisme a Catalunya". Any 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 503-509* (original autògraf). Vegeu el nostre apèndix documental núm. 45.

546. Recordem que aquest qüestionari el podeu veure reproduït en l'apèndix documental núm. 3.

del corrent catalanista imperant i a la labor del clergat a fi que el poble entengués millor la doctrina cristiana. El nunci, per les anotacions que feia al report de Gomà, estava convençut que l'argument de la pastoral, que aconsellava l'ús del català en la predicació, obeïa al mateix catalanisme dels clergues més que a qualssevulla altra causa. Però el bisbe Gomà llegia el fet de la intensificació de la predicació en català en clau pastoral:

> «*El pueblo, salvando una minoría exigua, quiere que se le predique en catalán. El clero no hace más que acomodarse a esta manera de ser del pueblo, bien que muchas veces se ha introducido por sacerdotes la predicación catalana en casos en que el pueblo hubiese querido, o a lo menos, tolerado, la castellana.*»

És per això, que monsenyor Gomà sosté davant del nunci, que «*no podría intentarse castellanizar la predicación sin inferir grave daño a la fe y exponerse a violencias justificadas cuando se intenta hacer las cosas* contra naturam».[547]

Respecte dels seminaris catalans opina que hi ha entrat en tots l'esperit partidista, és a dir el catalanisme, portat als seus extrems més exagerats, particularment en els de Tarragona i de Barcelona. La conclusió a què arriba monsenyor Gomà és clara: «*Debe acabarse a todo trance con el fermento catalanista en los seminarios*».[548]

A una altra de les preguntes del qüestionari de la Nunciatura respon dient que, almenys fins a 1912, no s'havia ensenyat al Seminari de Tarragona ni Història de Catalunya, ni gramàtica catalana. Com hom pot adonar-se'n, esbrinar si als seminaris de la Tarraconense hi havia càtedra d'aquestes dues matèries preocupava al nunci, puix era una de les preguntes que figuraven en el seu qüestionari. Després d'aquesta data, 1912, l'arquebisbe Antolín López Peláez havia introduït al seminari tarragoní l'aprenentatge de la gramàtica de la llengua catalana, un prelat «*castellano*», precisament, com ho anota Gomà.

Un altre bloc de preguntes preparades per monsenyor Tedeschini

547. "Informe del bisbe Gomà": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 503v.-504v.* apèndix documental núm. 45.

548. "Informe del bisbe Gomà": ASV, *Ibid., f. 507v.* Apèndix documental núm. 45.

es referien a l'ensenyament del catecisme. El bisbe Gomà és radical en aquest punt: el catecisme ha de ser ensenyat en català tant a les escoles de l'Estat, com a les privades, i rebla encara aquesta afirmació quan escriu: «*Es cosa demasiado viva, demasiado difícil y demasiado importante el catecismo para que deje de adoptarse el instrumento más apto para comprenderlo, que es la lengua materna*».[549]

Pel que fa a la llengua amb què s'expressa la pietat popular podríem dir que monsenyor Gomà opina el mateix que sobre l'ús de la llengua materna en l'ensenyament de la doctrina cristiana, sense que sigui bandejat però el castellà, una llengua amb què s'havia expressat fins aleshores la pietat, probablement, com ho fa observar el mateix bisbe, perquè no existien devocionaris en català:

> «*Hoy es absolutamente predominante el catalán, habiéndose predicado sistemáticamente y jerárquicamente a la eliminación del castellano en las manifestaciones de la piedad popular, principalmente desde la aprobación oficial, por los prelados de la Provincia Tarraconense, del* Devocionari Parroquial*, que hoy sirve en la mayor parte de Cataluña de texto de piedad pública*».

En aquest panorama hi apareix l'acció del Foment de Pietat Catalana, que ha contribuït de manera definitiva «*a la eliminación del castellano, aunque no por partidismo, sino como instrumento de edificación de la piedad popular*». Fa després un bon elogi de l'acció del pare Casanovas al cap del Foment i dels seus sacerdots col·laboradors, «*que trabajan infatigablemente en la composición y difusión del libro catalán de piedad*».[550]

L'última part del qüestionari que contesta el doctor Isidre Gomà toca el difícil tema de l'eventual abús de la religió amb fins partidistes. Una altra vegada la resposta del prelat és ràpida i diàfana, i la seva visió de l'acció del moviment catalanista és més aviat desoladora:

> *«No se puede afirmar en general que se haya abusado de la religión para fines catalanistas; pero tampoco puede negarse que el catalanismo ha influido en las manifestaciones de la vida religiosa, siendo por ello la religión, a las que deben servir los*

549. ASV, *Ibid., f. 506v*. Apèndix documental núm. 45.
550. ASV, *Ibid., ff. 506-506v*. Apèndix documental núm. 45.

intereses religiosos, factor o elemento pasivo y activo en un tiempo del movimiento catalanista, por la mutua influencia de todos los factores sociales. Así se ha catalanizado la predicación y la literatura de piedad, como efecto del movimiento catalanista: se ha desterrado definitivamente y de una manera sistemática el castellano; han logrado preponderancia personas eclesiásticas que no tenían, ni tal vez debían tenerla; se dio a los Pomells de Joventut entrada en las iglesias con insignias catalanista; se acentuó desmesuradamente la significación catalana de algunas fiestas religiosas; se consintieron expansiones de patriotería catalana en púlpitos, y se llegó hasta a conceder una organización especial de la Iglesia en Cataluña (lo sabe el informante confidencialmente) para cuando triunfaran las aspiraciones catalanistas. Con ello aumentó la "cotización" de los eclesiásticos adictos a la idea catalanista, tanto como quedaron deprimidos los que hacían ponderación de españolismo. Hay que reconocer, con todo, que no todo era convicción en los eclesiásticos, sino que la esperanza de medro hizo que muchos se arrimaran a principios y procedimientos que parecía debían triunfar a plazo no largo.»[551]

Aquest fragment que acabem de reportar ací degué impactar al nunci, fins al punt que figura transcrit literalment en la relació final de la seva visita apostòlica a Catalunya i que envià a la Santa Seu el mes de juliol del mateix any 1928.[552]

Com ja ho havia expressat en la carta que acompanyava el seu Informe, el bisbe de Tarassona no deixa d'assenyalar, i de blasmar, l'acció de les autoritats civils en la repressió de les manifestacions catalanistes en l'àmbit eclesiàstic: «*En algunos casos se procedió con verdadera violencia y abuso evidente de autoridad, sólo explicable por el celo mal entendido de un exaltado patriotismo. En el fondo, no hubo poco de represalias por los granados avances del catalanismo*». També informa Gomà al nunci, que el cardenal Vidal i Barraquer –amb qui el Bisbe, com és ben sabut, mantenia una relació molt distant, per

551. ASV, *Ibid., ff. 505-505v*. Apèndix documental núm. 45.

552. "Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 10, ff. 27-27v.*

no dir d'enemistat– sofria de part de les autoritats de la Dictadura. És una al·lusió al purpurat expressada en forma de solidaritat fraterna, però que contenia ensems una crítica: «*El Prelado que más ha sufrido en este punto es el Sr. Cardenal de Tarragona; por varios motivos, por sus afinidades con los catalanistas de acción, segundo por su afán en "catalanizar" todo lo religioso, y tercero por la enemiga personal que le tienen el capitán general actual de Barcelona y el gobernador civil de Tarragona*.»

Però, Gomà és ferm a no admetre intromissions de la potestat pública «*in spiritalibus*»:

> «*Las autoridades no debieron tocar la religión ni a pretexto de españolizar; y sí sólo en algunos casos en que hubiera habido abuso y provocación de religión y política; y aun entonces, por procedimientos más elevados que los que se utilizaron*.»[553]

De les relacions personals entre els qui componien la resta de l'episcopat català en fa esment també el doctor Gomà, quan remarca que els bisbes estan dividits i que, «*tratándose de los de Tarragona y Barcelona llegan al terreno personal y tienen lamentable acuidad, han trascendido al público, que lo lamenta y se escandaliza*«.[554]

Les preguntes finals del qüestionari tenen a veure amb l'Obra d'Exercicis, que sols mereix el seu elogi, però aconsella «*gran prudencia a los que dirigen el movimiento para que se mantengan al margen de toda idea política, ni den pretexto a medidas de represión*». Des de Nunciatura es pregunta també sobre el Foment de Pietat Catalana i les altres manifestacions culturals catalanes, a la qual cosa, Gomà contesta:

> *«Las manifestaciones a que se alude en la pregunta nacen espontáneamente de la plétora de vida, espiritual y económica, de Cataluña. Montserrat y Foment quedan más al margen del movimiento catalanista. Los otros, capuchinos, Cardó, Carreras, Llobera [sic] etc., son subvencionados por Cambó y personalmente son afines al catalanismo. El informante juzga una equivocación el que simultáneamente se den en catalán tres ver-*

553. "Informe del bisbe Gomà": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 505v. i 509*. apèndix documental núm. 45.

554. ASV, *Ibid., f. 509*. Apèndix documental núm. 45.

> *siones directas de la Biblia y personalmente ha trabajado para unificar los esfuerzos de todos. Esto más bien ha producido honda división, ciertísima, entre los elementos que trabajan por separado en las tres versiones.*»[555]

No solament era el nunci qui volia tenir el bisbe de Tarassona per informador de la realitat de la Catalunya del moment, sinó també l'ambaixador d'Espanya prop de la Santa Seu, el marquès de Magaz. Així passà quan el prelat féu una parada a Roma, a finals de maig de 1928, de retorn d'un pelegrinatge a Terra Santa. És el mateix diplomàtic, segons el prelat, qui «*quiso conocer mi opinión sobre las cosas de Cataluña*». Per Magaz, Gomà s'assabentà que el doctor Lluís Carreras havia estat a la Ciutat Eterna, on s'entrevistà amb alts càrrecs de la cúria i amb el mateix ambaixador. El doctor Gomà escriu de seguida a monsenyor Tedeschini per posar-lo a l'aguait respecte a les intencions que mogueren el doctor Carreras a emprendre aquest viatge, enviat pels catalanistes i pel cardenal Vidal i Barraquer, segons Magaz, i, quasi bé, que amb l'únic objectiu de fer avinent a Roma la tesi del mateix Carreras: «*que en Cataluña no había problema de ninguna clase*». Una opinió que no compartien en absolut ni l'ambaixador ni el nunci.[556]

General Joaquim Milans del Bosch

Un altre personatge que envià un informe a monsenyor Tedeschini, a més de proporcionar-li noms d'eventuals informadors sobre la Qüestió catalana,[557] fou el governador civil de Barcelona, el general Joaquim Milans del Bosch.[558] Aquest informe, tramès a primers de

555. ASV, *Ibid., f. 509*. Apèndix documental núm. 45.

556. Carta del bisbe Isidre Gomà al nunci Tedeschini. Roma, 27 de maig de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc.2, ff.519-521v.* (original autògraf). Vegeu el nostre apèndix documental núm. 46.

557. D'això n'hem parlat una mica més amunt en tractar del general Barrera com a informador de Tedeschini.

558. *Joaquim Milans del Bosch* (1854-1936), durant la Dictadura de Primo de Rivera fou governador civil de Barcelona (1924-1930). Se sentia vinculat ideològicament als principis de la Dictadura i del seu inspirador. Durant aquest temps reprimí algunes entitats o algunes manifestacions tingudes per catalanistes.

maig de 1928, té vuit quartilles mecanografiades.[559] Segons que ell mateix ho diu al nunci, en la carta amb què li envià el seu report, l'escriví amb objectivitat: «*Puedo asegurarle que me he despojado de todo apasionamento y que sólo me guía mi profundo amor a nuestra Santa Madre la Iglesia y a la Patria*».[560]

El general Milans del Bosch comença les seves reflexions reblant que «*el abuso del lenguaje catalán*» és des de fa un quart de segle, i que abans no hi havia cap problema ni pel que fa a l'ús del «*lenguaje catalán*», ni a la relació de Catalunya amb la resta d'Espanya. En canvi, el regionalisme, que ha passat a ser nacionalista, es mostra hostil a Espanya. El govern de la Dictadura el que vol és restablir la situació de finals del set-cents; é a dir, d'abans de la Renaixença i per això està disposat a admetre un regionalisme desproveït de qualsevol component reivindicatiu del catalanisme del segle XX:

> *«El Presidente del Consejo de Ministros ha declarado últimamente en la Asamblea Nacional (plenos de la última semana de enero), que el regionalismo de la tradición, de las costumbres, de la lengua, en lo que no afecta a la esencia de la Unidad, intangible de la Patria, era perfectamente respetable y que el Gobierno sólo pone el veto al regionalismo político, padre del nacionalismo, de su consecuencia inevitable el separatismo. Luego el Gobierno actual representando el sentir de España, lo único que pretende es restablecer el estado en que nos encontrábamos desde mediados del Siglo XVIII a fines del Siglo XIX. Nadie veía entonces el menor inconveniente en el uso del lenguaje catalán y la compenetración entre unos y otros hijos de España era cordial y completa».*[561]

Per «*restablecer las cosas como estaban*», cal, segons Milans del Bosch, desfer la «*constante y solapada*» labor dels darrers trenta anys que ha dut a terme la Lliga amb les seves idees separatistes i evitar el principal i poderós suport que ha trobat en el capteniment del clergat:

559. "Informe del general Milans del Bosch sobre la Qüestió catalana": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 403-410*. Apèndix documental núm. 47.

560. Carta del general Milans del Bosch al nunci Tedeschini. Barcelona, 4 de maig de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 402-402v*.

561. "Informe del general Milans del Bosch": ASV, *Ibid., ff. 404-405*. Apèndix documental núm. 47.

«*Es necesario confesarlo; sea por el apego a la tradición que durante largos años del Siglo XIX hizo que el carlismo hallase en el clero primordial auxiliar, sea por el amor a la lengua catalana tan cultivada en los Seminarios –sinó dentro de las aulas, fuera de ellas–, sea por el perjudicial ejemplo emanado de parte del Alto clero de Cataluña, 1a inmensa mayoría del clero no sólo no siente el amor a España sino que abriga hostilidad hacia ella y su influencia en el púlpito, en el confesionario, o en la enseñanza de la Religión, en las Asociaciones, es por todo extremo funesta*.»[562]

El militar posa després alguns exemples sobre la captinença del clergat catalanista en la seva desafecció a la idea, diu ell, d'Espanya, com: «*"El Foment de la Pietat Catalana" (!) traduce al catalán todos los libros de piedad que sólo usan las personas de alguna ilustración, que todas hablan el castellano y que siempre lo han empleado, incluso en sus casas particulares*»;[563] la revista *La Paraula Cristiana*, beneïda, amb escàndol de Milans del Bosch, pel cardenal Vidal i Barraquer, i l'abat Marcet; la catalanització que duu a terme l'Obra d'Exercicis Espirituals, del pare Vallet, i la de l'altre jesuïta, el pare Pijoan, que, en el seu viatge a Lourdes de l'any 1925, no féu pregar als pelegrins que guiava per la prosperitat de l'exèrcit espanyol, com ho feien els sacerdots participants d'altres Estats per llurs militars.

També en el seu Informe, el general Milans del Bosch es confessa sincerament «*fiel súbdito de Dios y de la Santa Madre Iglesia*».

Josep M. Pou, franciscà

L'il·lustre franciscà, historiador i arxiver de l'Ambaixada espanyola a la Santa Seu, el català Josep M. Pou,[564] no fou consultat pel nunci, però, en assabentar-se de la visita de monsenyor Tedeschini

562. ASV, *Ibid., f. 406*. Apèndix documental núm. 47.

563. ASV, *Ibid., f. 407*. Apèndix documental núm. 47.

564. *Josep Maria Pou i Martí* (1882-1961), franciscà, historiador, fou arxiver de l'Ambaixada d'Espanya a la Santa Seu i en publicà l'inventari; penitencier pontifici del Laterà, intervingué en diverses revistes científiques i en el seu naixement. Té una gran producció literària.

a Catalunya, li envià una lletra que podríem considerar-la quasi bé com un petit informe sobre la Qüestió catalana.[565]

En començar el seu escrit, fra Josep M. Pou ja adverteix a monsenyor Tedeschini que ell mateix sap «per fonts fidedignes», que el veritable objecte del seu viatge a Catalunya no és sols l'ordenació episcopal de monsenyor Huix, sinó l'afer de la predicació i de l'ensenyament en llegua catalana. Li diu igualment que, a Roma, ja hi han acudit «*representantes de ambas partes litigantes*», entre ells un rector de parròquia de Barcelona que ha lliurat a Secretaria d'Estat un memorial amb signatures. La font d'aquestes notícies és el marquès de Magaz, que el pare Pou coneixia perfectament de l'Ambaixada espanyola. D'aquest fet de les signatures trameses a Roma en parla també el bisbe Gomà, quan refereix al nunci –assabentat el mateix Gomà per Magaz– que aquell rector barceloní portà a Roma «*cédulas firmadas por todos los párrocos de Cataluña*».[566] Suposem que l'esmentat manifest constituïa una defensa de la pastoral en català.

Escriu també el pare Pou, que els arguments que dóna el marquès de Magaz per anar contra l'ús, diguem-ne que normalitzat, del català en la vida de l'Església a Catalunya, són d'una lògica irrefutable, i que no pot ser negada llur força demostrativa sinó és «*únicamente por los que están cegados por pasión antiespañola*». No és que el franciscà perseguís la prohibició del català, sinó que, com tants altres que pensaven igual que l'ambaixador Magaz, volia que aquesta llengua no fos emprada en la vida pública de l'Església de la Tarraconense, per mor de la suposada inintel·ligibilitat de la població castellanoparlant. Una teoria que, per força, afegim-hi, relegaria el català a la vida estrictament privada, en ares de la comprensió d'una minoria. Això és el que mena el religiós català a recordar a Tedeschini, que els rectors i sacerdots catalans «*deben necesariamente predicar en la lengua que todos entienden*». Actuar de manera diversa seria posar-se de la banda del «*maldito separatismo*».

Cal doncs, que davant del «conflicte» sorgit per mor, diu el pare Pou, de l'ús de la llengua catalana en la predicació i de l'ensenyament, restringir el català en la pastoral, ja que en aquesta qüestió hi entra

565. Carta del pare Josep M. Pou al nunci Tedeschini. Roma, 17 de maig de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc.2, ff. 415-416v.*, (original autògraf). Apèndix documental núm. 48.

566. Vegeu l'apèndix documental núm. 46.

també en joc «*el bien espiritual de tantos españoles que viven en Cataluña*» i el fet que no es fomenti amb la presència del català en l'activitat pública eclesiàstica «*el separatismo o catalanismo exagerado, que atenta contra la unidad de la Patria*».

Rupert de Manresa, caputxí

El frare caputxí, del convent de Pompeia de Barcelona, Rupert M. de Manresa, tampoc fou consultat pel visitador apostòlic, però, com fra Josep M. Pou, féu també a mans de monsenyor Tedeschini un escrit de vuit folis mecanografiats que contenia les seves reflexions sobre el moviment catalanista i les seves repercussions en l'àmbit pastoral.[567]

Aquest "*Informe sobre el catalanismo, del P. Esplugas*", del 5 de juliol de 1928,[568] fou lliurat al nunci quan es trobava ja un altre cop a Madrid i quan el seu autor, que venia de donar unes classes a la Universitat de Salamanca, li presentà a la Nunciatura mateix. El pare Miquel d'Esplugues considerava «un imperatiu de la seva consciència» oferir-li les reflexions que contenia el seu Informe. Podríem dir, que constitueixen una anàlisi del moviment catalanista contemplat des del punt de vista religiós. Així, el caputxí assenyala els dos vessants del catalanisme: el confessional i conservador, i aquell altre més aviat, com en diríem ara, laïcista i progressista. La por del pare Miquel és que la radicalització del primer catalanisme podria afermar-se més del compte en la seva ortodòxia i esdevenir un moviment ultraconservador i nacionalista xenòfob, com ho era l'*Action Française*, condemnada precisament per la Santa Seu i declarada herètica en 1928. El mateix pare Miquel explica l'abast de les seves reflexions sobre «*el denominado problema catalán*»; és a dir, el moment «perillós i difícil» pel qual travessa el catalanisme en els seus sentiments religiosos, i es pregunta si ha arribat el moment d'actuar:

567. "*Informe sobre el catalanismo, del P. Esplugas*". Barcelona, 5 de juliol de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 528-535* (original). Vegeu el nostre apèndix documental núm. 49.

568. Aquest és el títol que figura en l'elenc de la documentació de la visita apostòlica de Tedeschini a Catalunya, "*Catalanismo=Barcelona*": ASV, *Spagna, 1928, pos. 589, fasc.11, ff. 229-229v.*

> *«Yo veo, quizás equivocadamente, que este movimiento abarca un campo muy extenso, y que un tiempo, merced a varias concausas, ejerció funciones de proselitismo marcadamente religioso, hoy, por influencias opuestas y por debilidad e inconsciencia en unos, y por* snobismo *en otros, va tomando rumbos de aconfesionalismo; más aún, lo* preconiza *y lo* actúa*, y lo prepara un ambiente que reproduzca aquí, tal vez muy pronto, las tesis y las prácticas de L'Action Française. Es sobre ese recrudecimiento del pensamiento heterodoxo, su penetración en esferas que eran hasta ahora exclusivamente ortodoxas, que sea tal vez oportuno fijarse y pensar, –y esto compete exclusivamente a la elevada prudencia de la autoridad eclesiástica,– si es conveniente romper aquel silencio y aquella tolerancia que una gran discreción y caridad han venido inspirando*».[569]

I és que el moviment catalanista es va secularitzant i fins i tot es va tornant antireligiós. No tot, però:

> «*No faltan ciertamente las notas de un gran amor y respeto a la fe, a las creencias religiosas, a las prácticas de piedad cristianas, y de amor y de sumisión a la Santa Sede y a la Jerarquía Eclesiástica. Por una parte ello es tradición profunda del país, aún muy viva en la gran masa, gracias a Dios; el clero no es escaso, y es, salvo rara excepción, fiel a sus deberes y hasta edificante; son numerosas las Corporaciones Religiosas que, a su manera, y mejor o peor colaboran a cultivar y avivar la piedad de los fieles; abundan también instituciones docentes con fines religiosos; y, concretamente en el ambiente del problema catalán, existen creaciones que consuelan y alientan la esperanzas. Así* Foment de Pietat Catalana*, que desarrolla, en armonía con el fin de su fundación, una actividad múltiple y admirable, un verdadero apostolado; hay* La Paraula Cristiana*, publicación mensual, dirigida por el Canónigo Dr. Cardó, muy seria, muy sólida, cada vez cada vez más sólida, pero aun poco extendida; y Catalunya Social, que dirige un grupo de de jóvenes de robusta mentalidad, y todos ellos "*Christi canes latrantes*", algunos de ellos terciarios franciscanos. Es el* único *órgano de la prensa*

569. "*Informe sobre el catalanismo, del P. Esplugas*": ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 529-530.* Vegeu l'apèndix documental núm. 49.

> *popular catalana* "que pelea las batallas del Señor" *y señala 1as manifestaciones heterodoxas en dondequiera que se produzcan*».[570]

Passa després a assenyalar els «símptomes heterodoxos» que cada dia es van estenent en el moviment catalanista. Apareixen, així ho constata el pare d'Esplugues, per mor del fraccionament del catalanisme polític, que ha possibilitat que tot l'element radical, de manera particular els universitaris i els tertulians de l'Ateneu Barcelonès, s'apleguessin en torn del diari *La Publicitat*. Aquest periòdic fou ideat i sostingut pel partit polític Acció Catalana, nacionalista, més radical que la Lliga Regionalista. Del seu director en 1928, Antoni Rovira i Virgili, el pare Miquel diu que és francament anticatòlic. Hi col·laboren homes de fe i d'altres més tost que li són hostils, els quals militen a favor de l'aconfessionalitat de l'Estat, diuen ells mateixos, però que en realitat cerquen «*la abolición de todo sentido cristiano*». Representants d'aquesta darrera tendència en l'equip de redactor del diari són Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Soldevila, Josep Pla, Feliu Elias, Josep M. de Sagarra, a més de llur director. D'un tarannà semblant a *La Publicitat* és un altre diari, *La Nau*, manifestament ateu, dirigit per l'esquerrà Carles Capdevila.

Un tercer periòdic, catalanista i antireligiós alhora, és *L'Opinió*. Els seus caps són d'«*extrema izquierda, de aquellos que no quieren* "Ni Dieu, ni maître"». Hi col·laboren alguns escriptors de *La Publicitat*, però n'hi ha d'altres, també antireligiosos, com el fundador del Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra i president de l'Ateneu, Joaquim Lluhí i Rissech, i dos republicans més, Pere Coromines, anarquitzant, i Joan Casanovas. Humbert Torres, un altre col·laborador de *L'Opinió*, d'esquerres i teosòfic, i Feliu Elias, el qual assenyala la decadència del catolicisme, completen el quadre dels qui componen aquest diari. El setmanari *La Lluita*, editat per la Federació de Dependents, és la quarta publicació antireligiosa que surt de les fileres catalanistes i sobre la qual informa a monsenyor Tedeschini el pare Miquel d'Esplugues.

Finalment, esmenta *La Veu de Catalunya*. Es tracta, diu el pare d'Esplugues, de l'òrgan del catalanisme que hom podria anomenar

570. "*Informe sobre el catalanismo, del P. Esplugas*": ASV, *Ibid., f. 529.* Vegeu l'apèndix documental núm. 49.

oficial de les diverses dretes catalanes i d'inspiració catòlica, tal com fou l'esperit que li infongueren Prat de la Riba i Cambó. El que passa és que aquest diari no segueix els principis catòlics dels seus dos grans mestres, sinó que es permet de publicar articles o opinions que no s'adiuen prou bé amb la seva línia fundacional. En posa algun exemple començant pel pedagog Alexandre Galí, que recomanava als lectors de *La Veu* el llibre la *Historia del Mundo*, de l'apòstata de la fe catòlica, Josep Pijoan. El cas més greu és però el de Joan Estalrich «pel gran influx que irradia sobre el grup de dretes del moviment catalanista». Estalrich, que era secretari i «dipositari de la confiança» de Cambó, estava vinculat també a la Fundació Cambó per a la qual havia traduït algun clàssic. El pare Miquel d'Esplugues creu a més que en aquesta Fundació hi ha un intent de bandejar-hi els sacerdots –com ja s'havia fet amb els monjos de Montserrat com a traductors de la Bíblia al català– per encarregar les traduccions del grec i del llatí a persones poc preparades i que, amb llur capteniment, paganitzen aquelles institucions que, fins aleshores, havien tingut ben en compte l'humanisme cristià i la mateixa Església. Aquest era també el cas de Joan Creixells.

Aquesta reflexió feta des de perspectiva catòlica del pare Rupert de Manresa no ja del catalanisme republicà i d'esquerres, sinó sobre el catalanisme conservador d'arrels cristianes –i al qual alguns membres de la jerarquia catòlica i del clergat havien donat llur suport– que ara se secularitzava, és l'única que hem trobat d'aquest gènere en els informes recollits arran de la visita apostòlica de monsenyor Tedeschini. El resultat d'aquella primera forma de catalanisme no trigaria gaire a ser experimentat, ja en 1931, i cinc anys més tard d'aquesta data d'una manera ben dramàtica. Al segon model de catalanisme s'hi instal·lava, segons el pare d'Esplugues, en la seva dimensió més interior, la de la fe catòlica, la confusió i la crítica envers el mateix cristianisme i l'Església. Les conseqüències en aquest darrer sentit no podien ser pas bones: s'obria pas un catalanisme d'inspiració cristiana, però que ja no connectava prou ni amb el mateix fet cristià, ni amb l'Església catòlica, tanmateix no era d'esquerres. La pregunta que ens fem és si monsenyor Tedeschini s'adonà prou bé de la fondària de les observacions del caputxí català. I és que, almenys ho sembla, les preocupacions del nunci a l'hora d'insistir tant a la Santa Seu sobre la Qüestió catalana, sembla que eren altres.

Els bisbes Juli Carselade, de Perpinyà, i Paul-Félix Beuvain, de Carcasona

Abans d'acabar l'apartat sobre les persones consultades pel nunci en la seva visita apostòlica a Barcelona, assenyalem ara en el marc més general de la visita del nunci a tot Catalunya, i a tall quasi de curiositat, que al representant del Papa li arribaren altres dos informes provinents aquesta vegada de més enllà dels Pirineus. Tots dos tracten «*sobre el uso de la lengua*» a les diòcesis de Perpinyà i de Carcassona. El primer és del bisbe Juli Carsalade du Pont, del 28 de maig de 1928, i el segon, del bisbe Paul-Félix Beuvain de Beauséjour,[571] igualment de la mateixa data. Per ara, no els hem trobat en el transcurs de la nostra investigació en l'Arxiu Secret Vaticà.

VI. OBSERVACIONS

Encara que no ens proposem d'arribar a cap conclusió general de la visita apostòlica del nunci Tedeschini a Barcelona, fins haver vist almenys el que va passar a la resta de les diòcesis de la Tarraconense, ens avancem a oferir tan sols unes ràpides observacions.

La primera, la visita de Tedeschini fou deguda en gran part a ell mateix, als seus informes enviats a Roma més aviat alarmistes. En l'ordre dels qui van precipitar aquella visita apostòlica, segueixen a monsenyor Tedeschini el marquès de Magaz i Primo de Rivera, i a més distància, els generals Barrera i Milans del Bosch. És clar, que hi havia igualment altres personatges que, des de fora i des de dins de Catalunya, contribuïren a preparar-la, com el cardenal Segura i també el bisbe de Tarassona, Isidre Gomà.

El nunci volia defensar els drets dels castellanoparlants en la pastoral de l'Església a Catalunya, perquè més enllà del catalanisme i del nacionalisme emergents hom tractava de l'acció evangelitzadora de l'Església, que ha de ser per a tothom, i perquè la Santa Seu es relaciona amb els estats, i, a més, l'Espanya d'aleshores era una Dictadura centralitzadora que pressionava en el sentit de reprimir qualsevulla manifestació catalanista o simplement catalana que

571. *Paul-Félix Beuvain de Beauséjour* fou bisbe de Carcassona dels anys 1902 a 1930.

s'escapés de l'àmbit estrictament privat. Però és també cert que Tedeschini no volgué entendre què volia dir el catalanisme i fins el nacionalisme catalans; és a dir, allò què hi podia haver de legítim i, per tant, respectable en la reivindicació de llurs aspiracions. Solament hi sabé veure abusos i separatisme, i suggerir que la llengua catalana, minoritària a la resta d'Espanya i amb quasi un quart d'immigrants en la població total de Catalunya, renunciés a la seva expressió pública en favor de la comprensió general.

Monsenyor Tedeschini i el cardenal Gasparri dóna la impressió que van estar massa pendents del Directori militar i no van comprendre, en el cas que ens ocupa, el que estava passant a Espanya. Potser el que sí tenien en compte era la situació de l'Europa dels règims totalitaris, que la Santa Seu coneixia prou bé, particularment el cas d'Itàlia, i que sabia amb quina contundència actuaven contra tot el que no s'ajustava a llur pensament uniformador i a allò que no podien controlar. Pel que fa a Espanya, Roma volgué, potser, procedir amb la màxima cautela davant de les exigències que, en sentit anticatalanista, li presentava el seu govern militar.

La visita de Tedeschini es fa doncs, com ja ho sabem, en 1928. Just tres anys després, 1931, s'esdevé la Segona República. Amb la vinguda d'aquest sistema de govern rebrotaran amb més força encara les aspiracions nacionalistes perifèriques, les que Tedeschini i Gasparri volien precisament reprimir o almenys reblanir. Aquelles mateixes, que ja anunciava el bisbe Gomà quan fou consultat pel nunci. Passats cinc anys d'aquesta darrera data, ja en 1936, molts dels eclesiàstics amb què s'entrevistà el nunci foren assassinats en una sagnant persecució religiosa. És per això, que hem insistit en el transcurs d'aquestes pàgines a mostrar aquesta terrible realitat. Hom pot preguntar-se si l'activitat de la Nunciatura i de la Secretaria d'Estat en aquella primavera de 1928 respecte del catalanisme era la millor ocupació per aquests dos organismes davant dels grans problemes que els vindrien a sobre tant a Espanya, com a la Santa Seu. ¿Per què no ponderà prou els advertiments fets per homes tant diferents com el doctor Isidre Gomà i el pare Rupert de Manresa sobre l'existència també d'un catalanisme d'inspiració catòlica, útil a la mateixa causa de l'Església?

La visita apostòlica, al costat de continguts autènticament pastorals i que tenien a veure amb el dret de les parts, catalanoparlants i castellanoparlants, tocà temes que no eren, almenys directament, de

la seva incumbència, com ara si a Catalunya s'estava creant un «*catalán nuevo*», o el d'imposar sols una llengua, sacrificant la pròpia del país, junt amb d'altres qüestions de mínima importància, com la pronunciació del llatí o les casulles gòtiques. Hom està temptat de pensar, també en llatí, allò del «*tantus labor non sit cassus*» o el que ve a ser el mateix: ¿de què serví malgastar tantes energies en aquelles accions? Sí, van sortir uns edictes de les congregacions romanes en 1929, que quasi bé ningú va observar, ni la Santa Seu exigí que fossin executats. Molts, des de Catalunya, es van sentir com allunyats de Roma.

Finalment, ja fos per convenciment personal de Tedeschini o per obra de Primo de Rivera i dels seus col·laboradors a Catalunya, Barrera i Milans del Bosch, podem preguntar-nos per què hom desaprofità, i fins denigrà, institucions que tant haurien pogut servir a la mateixa evangelització, per no dir ja res en referència a la cultura de Catalunya, com eren els Pomells de Joventut, el Foment de Pietat Catalana, la Biblioteca Balmes o fins l'Obra d'Exercicis? Tedeschini i els partidaris de la «solució anticatalanista» ¿no varen preferir, potser, de reprimir institucions que tenien fins apostòlics, abans que mantenir-les vives respirant en català?

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 1

Despatx n. 3165 del nunci Tedeschini al bisbe de Barcelona, Josep Miralles. Madrid, 6 d'abril de 1928.

Carta del nunci Tedeschini en què comunica al bisbe Miralles la seva pròxima visita apostòlica a Barcelona i li demana que li faciliti noms de personatges de la seva diòcesi de diverses tendències polítiques perquè el puguin informar sobre la «Qüestió catalana».

Al·legat núm. 1 adjunt a l'«Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928» (còpia dactilografiada). Despatx núm. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal secretari d'Estat, Pietro Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiat): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 10, ff. 123-124.*

Allegato n. 1 al Rapporto N. 3403
NUNCIATURA APOSTÓLICA
EN ESPAÑA
Madrid, 6 de Abril de 1928.

Nº 3165
Excelentísimo y Reverendísimo Señor:

Me honro en comunicar a V. H. que por orden y disposición de Su Santidad el Papa Pío XI, muy en breve tendré que girar una visita a cada una de las diócesis de Cataluña, a fin de poder recoger datos, y aclarar dudas, y luego informar a Su Santidad con el mayor conocimiento de causa que sea dable, sobre los puntos relacionados con la Religión y nuestra Santa Iglesia en la vulgarmente denominada *cuestión catalana*, señaladamente respecto del idioma empleado en la predicación y en la enseñanza del catecismo.

Deseoso de cumplir esta misión con la elevación de miras sobrenaturales que a mi cargo no menos que a mis deseos corresponden, me es grato dirigirme a V. E. en la plena seguridad de hallar en ella un auxiliar de mi delicadísima misión, a la par valioso y fiel, por lo que se refiere a la diócesis que V. E. tan dignamente gobierna. Y como para llegar a una información por todos conceptos completa e imparcial, yo necesito saber cuales sean las personas que mejor estén informadas de la situación en los opuestos sentidos y a las que me convenga interrogar, yo ruego enca-

recidamente a V. E. que a la mayor brevedad se sirva remitirme una triple lista de perdonas competentes, eclesiásticas y seglares, que a su respetable juicio ofrezcan *en esa diócesis*, las garantías de ser, aunque en distinto sentidos, eco fiel y completo de la causa representada.

En la primera de estas listas se servirá V. E. indicar nombres de persona de su diócesis, que en la mencionada cuestión sean no solo neutras por no militar ni haberse exteriorizado en pro ni en contra de ella, sino impere ipiles por haberse mantenido en su conducta y juicios, por encima de las pasiones. En la segunda indicará las personas que sean consideradas como inclinadas a la solución que se puede decir *catalana o catalanista*. En la tercera anotará nombres de personas que se hayan señalado por la tendencia que suele llamarse *anticatalanista*: términos todos estos quo yo tomo del uso común, sin querer definirlos, ni sancionarlos, ni aprobarlos.

Desde luego que si se le ocurriera a V. E. alguna indicación que hacer o algún consejo que dar en este respecto, me sentiría dichoso en poder recoger sus impresiones y advertencias, en la seguridad de que no sólo habrán de facilitarme el cumplimiento de mi delicadísima misión, sino que habrá de resultar sumamente provechosa para la Iglesia y para la Patria: con lo cual V. E. prestará un servicio más a la Santa Sede.

Ni es menester que yo encarezca a V. E. la necesidad, de proceder en todo esto con la mayor reserva, pues V. E. en su acostumbrada prudencia de sobra comprenderá cómo y cuanto de por sí lo requiere la naturaleza del asunto.

Mientras llega el día en que yo tenga la grata satisfacción de saludarle personalmente, me complazco en repetirme de Vuestra Excelencia Reverendísima

a.s.s. y a.h.
Federico. Arzobispo de Lepanto.

Excmo. y Revmo. Señor Don
JOSÉ MIRALLES SBERT
Obispo de BARCELONA

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 2

Retall de la *Gaceta de Cataluña* del 4 de maig de 1928.

Crònica de l'estada del nunci Tedeschini a Barcelona amb motiu de la seva visita apostòlica a Catalunya, que la Santa Seu volia que es mantingués en secret, però que els periòdics Gaceta de Cataluña *i* Patria *no deixen de referir-s'hi.*

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc.3, f. 758.*

"EL NUNCI DE S.S. – UNA SERIE DE VISITES – LA TRANQUILITAT D'HAVER OBRAT BÉ"

Con los subtítulos que antecede, el diario «Patria» publica una correspondencia de su representante en esta capital, «Joan Muntaner», de la cual entresacamos los siguientes párrafos:

«El Nunci de S. S. Aquets darrers dies ha rebut moltíssimes visites. Les personalitats que l'han visitat, segurament li han dit coses molt interessants, perquè algunes d'elles han estat conversant mes d'una hora. En Cambó va entrar al seu despatx a les deu del matí y en sortie a dos quarts de dotze. L'il·lustre polític en sortir del Palau es va mostrar molt reservat. No va voler dir res absolutament del que havia dit al Nunci. Monsenyor Tedeschini i En Cambó son molt amics. La seva amistat ja ve de lluny»

«L'Abadal, ex-degá del Col·legi d'Advocats acudí també a parlar amb el Nunci. No sabem naturalment el que han dit les personalitats que han desfilat pel Palau Episcopal, pero podem assegurar que les coses seguirán tal com estaven. El Pare Gamarra, que actua de secretari del Nunci es un religiós cultíssim. Coneix la nostra literatura i llegeix correctament en català. Sap de memoria alguns versos d'En Verdaguer.»

«Quan es te la seguretat de que s'ha obrat be, l'esperit resta tranquil, encara que hi hagi gent que cridi i gesticuli. El Nunci ha rebut també algunes persones que han parlat des d'un punt de vista polític. Al representant del Sant Pare, el que l'interessa son quelles coses d'ordre espiritual. El que vol es el be de les ànimes i la gloria de l'Església. Hi ha gent que voldría que tingués unicament en compte els interessos de casinet. L'Església es universal i no te un concepte petit dels pobles ni dels homes. Mai no supeditarà les coses eternes a les coses transitories. Tot alló que es accidental i passatger, s´ha de supeditar a alló que es etern»

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 3

"Qüestionari preparat pel nunci per a interrogar els seus informadors durant la seva visita a Catalunya". Any 1928.

Al·legat n. 2 adjunt a l'"Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928" (còpia dactilografiada). Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal secretari d'Estat, Pietro Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928 (original dactilografiada): ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 10, ff. 125-126v.*

Allegato n. 2 al Rapporto N. 3403
NUNCIATURA APOSTÓLICA
EN ESPAÑA

I. PREDICACIÓN.

A. - *Barcelona y otras ciudades populosas*.

No es verdad que hace 50 años se empleaba menos el Catalán, no sólo en la predicación, sino en los periódicos, en las conversaciones familiares,&.

1.- En qué lengua se predica exclusivamente o con más frecuencia?

2.- Desde cuando data la práctica de predicar en una u otra lengua?

3. - Se predica hoy en catalán más que anteriormente?

Por qué motivo se introdujo donde no existía esta costumbre?

Por qué se intensificó?

4.- El pueblo de esas ciudades entiende bien el castellano aunque no lo hable con corrección? Los periódicos que lee, en qué lengua están escritos? Fueron siempre escritos en su lengua? Los comercios, los cines, teatros, radios &. en qué lengua son?

5.- (Si no lo entiende, a qué se debe? A que no se enseña en las escuelas, a que no tiene interés en aprenderlo, a mera negligencia de maestros y discípulos, a espíritu partidista? Si esto ultimo: Nace espontáneamente del pueblo o bien se debe a campaña política? Coopera el clero en este sentido?)

6.- *Si en general lo entiende*: Nace espontáneamente del pueblo la exigencia de que se le predique en *catalán,* o más bien está promovida por una minoría partidista? Coopera el clero por espíritu partidista en promover esa exigencia?

7.- E1 catalán en que hoy se predica al pueblo es el usual o bien el moderno literario?

8.- Si lo segundo: está capacitado el pueblo para entenderlo?

9.- Al predicarse en catalán se hace en forma, habida cuenta de las circunstancias, que puedan con razón herir los sentimientos de los no catalanes?

B. - *Pueblos rurales:*

10.- En qué lengua se suele predicar?

11.- De cuando data esta práctica? Entiende el castellano? Leen periódicos castellanos, y en los comercios, cines & usan el castellano?

12.- Dada la menor cultura que reciben en las escuelas las gentes de esos pueblos, están capacitados para entender bien la predicación en castellano?

13.- A los que no suelen hablar el castellano, de predicarles en este idioma; no se les obligaría a una atención molesta? No se contrariaría su espíritu de piedad y su costumbre antigua y constante de oír la predicación en esta lengua?

14.- Cuando se les predica en catalán, se hace en el catalán usual o bien en el moderno literario? Si esto último; lo entiende bien el pueblo ?

15.- Se fomenta entre ellos por parte del clero el espíritu partidista en menosprecio de la lengua castellana?

II. ENSEÑANZA DEL CATECISMO.

16.- En qué lengua se enseña el catecismo en las escuelas: en las escuelas nacionales y en las escuelas privadas? Se excluye la enseñanza del catecismo en catalán; se excluye la enseñanza del catecismo en castellano?

17.- Desde cuando data la actual práctica: por qué se introdujo?

18.- El pueblo en sus rezos y devociones privadas: emplea el catalán o el castellano?

19.- En las escuelas se enseñan a los niños las oraciones ordinarias y devociones más corrientes en catalán o sólo en castellano?

20.- De cuando data la propaganda de libros piadosos escritos en catalán? Esa propaganda se hace en forma que sepa a espíritu partidista? Cuales son les centros de esa propaganda, quiénes son los promotores?

21.- Si las asignaturas de las escuelas se enseñan en castellano y los alumnos las entienden, entenderían bien también la asignatura de Religión y de Catecismo, si se hiciese en castellano?

III. SEMINARIOS.

22.- En los seminarios existe ese espíritu partidista entre los alumnos? Existe entre los Profesores? En cuáles seminarios? Qué idioma se empleaba antes en la conversación, en los actos de piedad, en las clases? Qué idioma ahora: qué textos: qué asignaturas, máxime acerca de la Historia de España y de la de Cataluña, y de Gramática de España y de la de Cataluña? Los Superiores vigilan sobre esta materia? Admiten politicantes? Los ordenan?

IV. ABUSO DE LA RELIGIÓN CON FINES PARTIDISTAS.

25. - Tiene noticia de que se haya en determinadas partes de Cataluña abusado de la Religión o de cosas con ella relacionadas para fines catalanistas? En qué cosas y principalmente por qué personas?

24.- Se juzga por el contrario que se haya abusado de la política de las autoridades con el fin de molestar o perseguir a la Religión o a sus Prelados? En qué cosas?

25.- Congreso litúrgico de 1915. Congreso litúrgico de 1915. Era para toda Cataluña? Han adoptado todos sus deliberaciones? Por qué Montserrat empezó a adoptarlas antes del Congreso? Se usan en otras diócesis, fuera de Montserrat, las casullas góticas? Se pronuncia fuera de Montserrat el latín a la Italiana? Si es verdad que en las ultimas Conferencias se excluyó el que se ocuparan de las casullas y 15 días después se escribió a Roma? Pomells, qué eran. Por qué fueron suprimidos?

26.- Qué juzga de la participación de las comunidades religiosas de varones en el movimiento catalanista? Qué Ordenes y qué personas principalmente pueden haberse significado como fautores del catalanismo?

27.- Tiene significación sospechosa la división que han adoptado por provincias algunos institutos religiosos de varones en tal forma, que constituya provincia religiosa separada Cataluña?

28.- Qué opina del Monasterio de Montserrat?

29.- Qué opina de la obra de Ejercicios Espirituales? (P. Vallet)

30.- Qué opina de las publicaciones culturales y espirituales que el Fomento de piedad Catalana viene promoviendo? Cual es su finalidad?

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 4

Traïció del secretari de la visita apostòlica, segons el mateix monsenyor Tedeschini

En el seu Informe final, monsenyor Federico Tedeschini recull el que ell mateix anomena la «Traïció del seu secretari», el pare Victoriano Pérez de Gamarra, per ser afecte al «Biskaitarrisme».

"Informe final del nunci sobre la visita apostòlica a Catalunya de 1928". Despatx n. 3403 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 22 de juny de 1928: ASV, *A.E.S., Spagna, 1928, pos, 589, fasc. 10, ff. 107-108*, original dactilografiat.

VICTORIANO GAMARRA
TRADIMENTO DEL MIO SEGRETARIO

Occorre sapere che io condussi meco, come segretario della mia visita, un padre redentorista molto serio, colto e stimato, e che in altre inchieste si era comportato benissimo: il Padre Vittoriano Gamarra. Con grande mia sorpresa, allo svolgersi della visita, cominciai a notare un certo entusiasmo per uno dei due bandi, una certa trascuratezza per l'altro. Più e più volte, quando il teste dichiarava cose a mio parere interessanti, egli non muoveva la penna; ed io ero obbligato a dirgli, a ripetergli, a insistere che ne prendesse nota. Terminate le interrogazioni spariva, né mi dava il tempo di scambiare impressioni. Nel viaggio io ebbi solo il sospetto di tutto ciò; erano tali le occupazioni ed i festeggiamenti e le preoccupazioni, che mai ebbi un solo quarto d'ora a mia disposizione per approfondire tal cosa, o per leggere i resoconti, i quali del resto fatti in gergo particolare, erano illeggibili, e sono stati terminati di copiare il 30 di giugno. Quel sospetto che io concepii, mi obbligò dopo la prima diocesi, che fu Vich, ad annotare personalmente le cose più salienti. Ma intanto le deposizioni del P. Gamarra sono come sono; ed io con tanto da fare, non ho avuto neppure l'ombra del tempo necessario sia per correggerle, sia per sostituirle con le principali note mie.

Tornato qui a Madrid, ho compreso il motivo del caso. – Il Padre Gamarra è vasquense. Vostra Eminenza sa che anche nelle provincie Vascongade esiste il Bizcaitarrismo, che in alcuni è regionalismo, in altri è separatismo. Regionalisti o separatisti, molti dei Vascongati si sentono affini ai catalani, come, se non si rimedia per sempre e per tutti, domani potranno sentire tale affinità, e non mancano disgraziatamente indizi, i

valenziani ed i galleghi, colla storia, gli usi e le lingue valenziana (quasi catalana) e gallega (quasi portoghese). – Il Padre Gamarra, influito per le idee della sua regione, si è posto dalla parte dei catalani, e nello scrivere gli atti delle deposizioni dei testi, ha commesso, a mio parere, un tradimento, omettendo particolari o il colorito di qualche cosa o per lo meno smorzando la vivezza delle deposizioni contrarie, e all'opposto ricalcando e favorendo con ogni dettaglio, le deposizioni favorevoli ai catalanisti. Questo, senza pregiudizio di errori nei quali è incorso o di giri e di frasi che alterano il significato delle dichiarazioni de testi.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 5

Informes sobre la Qüestió catalana lliurats al nunci Tedeschini pel bisbe Miralles. Any 1927.

Catorze documents enviats pel bisbe Miralles al nunci Tedeschini sobre la situació del fet catalanista a la seva diòcesi, i que el nunci fa arribar, el 5 de desembre de 1927, a la Secretaria d'Estat per informar sobre la Qüestió catalana.

Despatx número 2887 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 5 de desembre 1927: ASV, *A.E.S., Spagna, 1927, pos, 589, fasc. 5, ff. 20-68*, original dactilografiat. Conté catorze al·legats que són còpies de documents tramesos pel bisbe Miralles.

DOCUMENTS SOBRE LA «QÜESTIÓ CATALANA»
ENVIATS PEL BISBE MIRALLES A NUNCIATURA

Al·legat B: ASV, *A.E.S., Spagna, 1927, pos, 589, fasc. 5, ff. 27-31*.
Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 27 de novembre de 1927 (còpia).
Li envia la documentació sol·licitada, és a saber els catorze reports:

Al·legat n. 1, *f. 32*
«*Modelo de la circular a fin de documentarnos para informar, si fuere necesario u oportuno, a la Junta de Autoridades, creada por Real Orden de Presidencia, de 2 de julio último*».
Comença amb les paraules: «*Suplicamos a V. que dentro de tercero día después de recibido este oficio, se sirva manifestarnos, por escrito y con su forma, lo relativo a enseñanza catequística para párvulos y adultos y la predicación y la lengua en que se transmite a los oyentes*». Barcelona, 5 d'agost de 1927.

Al.legat n. 2, *ff. 33-34.*
Resposta a la circular del bisbe Miralles, del 5 d'agost de 1927, del pare Antoni d'Argentona, absent el guardià del convent dels caputxins de Sarrià. Barcelona, agost 1927
Ídem, del guardià del convent de Pompeia, pare Pau de Castelló. Barcelona, 6 d'agost de 1927.
Ídem del convent de l'Ajuda, pare Jaume M. de la Cot. Barcelona, 9 d'agost de 1927.

Al·legat n. 3, *ff. 35-35v*.
Resposta a la circular del bisbe Miralles, del 5 d'agost de 1927, dels carmelites descalços del convent de la Diagonal de Barcelona.

Al·legat n. 4, *ff. 36-36v*.
Resposta a la circular del bisbe Miralles del rector de la Parròquia de Sant Josep Oriol

Al·legat n. 5, *ff. 37-38*
«*Decreto de santa visita efectuada en esta santa iglesia catedral, a 3 de noviembre de 1927*.» Comença amb les paraules: «*Quinto: Nunca encareceremos...*»

Al·legat n. 6, *ff. 39-39v.*
Certificat del prefecte d'estudis del Seminari Conciliar de Barcelona

Al·legat n. 7, *ff. 40-50*
Informe sobre l'ús de la llengua, seguit de decrets de les conferències de prelats de la Tarraconense sobre la predicació. Comença amb la paraula «*Jesucristo*».

Al·legat n. 8, *f. 52*.
«*Conferencias eclesiásticas del 10 al 13 de enero de 1925*»

Al·legat n. 9, *ff. 53-54*
«*Colecta Et famulos*»

Al·legat n. 10, *ff. 54*
«*Conferencias de prelados de la provincia eclesiástica Tarraconense, celebrada, del 29 de noviembre al 2 de diciembre de 1923*».

Al·legat n. 11, *ff. 55-55v*
Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 2 de desembre de 1927 (original dactilografiat).
El bisbe es refereix a una comunicació que rebé, el dia 1 de desembre, del president de la Junta Ciudadana de la Provincia de Barcelona, general Barrera, en què es parla del cardenal Vidal i Barraquer, «*a quien el general Barrera no puede ver ni en pintura*».

Al·legat n. 12, *ff. 56*
Carta del bisbe Miralles a Capità general de Barcelona, general Barrera. Barcelona, 1 de desembre de 1927 (original dactilografiat).

Al·legat n. 13, *ff. 57-60v*

Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 4 de desembre de 1927. Tracta de la repressió contra els clergues de diversos llocs que ha portat a terme el general Barrera i contra algunes institucions com el Foment.

Parla del sotsdiaca Nadal, l'únic que visita Capitania junt amb el canonge Montagut i un sacerdot suspès *a divinis*, Joan Solanas, «*un conjunto de loco y piadoso como el perpetuo subdiacono Nadal*».

Al·legat n. 14, *ff. 61-62*

Ofici del Capità general, Emilio Barrera, al bisbe Miralles. Barcelona 29 de novembre de 1927

El general Barrera, com a president de la Junta Ciudadana de la Provincia de Barcelona, demana la col·laboració al bisbe de Barcelona i a l'arquebisbe de Tarragona «*la más sincera ayuda para la difusión del idioma oficial de España*».

Al·legat n. 15, *ff. 63-66*

Carta de la Junta Ciudadana de la Provincia de Barcelona. Barcelona, 9 d'agost de 1927.

És de Barrera a Miralles. Hi demana que el canonge Cipriano Montserrat cessi com a professor del Seminari de Barcelona. El bisbe Miralles el defensa molt valentament

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 6

Nota sobre l'audiència del pare Pau de Castelló amb Alfons XIII. Any 1928.

Nota lliurada a monsenyor Tedeschini arran de l'entrevista que mantigué amb el pare Pau de Castelló d'Empúries, el dia 24 de maig de 1928, en el transcurs de la visita apostòlica que el nunci féu a Barcelona. S'hi recullen les preguntes del Rei i les respostes del guardià del convent caputxí de Pompeia, de Barcelona.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, 143-144v.*, original autògraf. Els subratllats i escriptura sobreafegida estan expressats en lletra cursiva.

+

24-5-928

Finalidad de la Andiencia con S.M. el rey.

Desvanecer la fama de separatistas y catalanistas que los religiosos capuchinos catalanes llevan. Tienen fundamento las acusaciones?

Muchos no lo tienen y carecen de verdad; pero otros sería pueril negarlo.

El fundamento para toda acusación fueron la relación y amistad de los P.P. Ruperto Mª de Manresa y Miguel de Esplugas con algunos políticos catalanes; Sr. Cambó, Puig y Cadafalch, Ventosa y Calvell, etc, etc.

La amistad con muchos de los literatos catalanes; la publicación de algunos artículos y libros del P Esplugas; cierta relación con algunos publicistas, se distinguen en ello los P.P. Antonio Mª de Barcelona y J. Evangelista de Montagut: entre el elemento joven hay tendencia a estas ideas que de progresar podrían constituir un peligro, no sólo para el bien espiritual, sino incluso para el gobierno de la Provincia.

En épocas anteriores ciertas propagandas en elecciones fueron también motivo de la fama catalanistas; entonces eran exclusivamente los P.P. Miguel de Esplugas y Ruperto Mª de Manresa los que en ello intervenían.

En la predicación, no creo haya habido imprudencias notables, si bien algún desliz de parte de alguno como el P. Antonio Mª de Barcelona.

Desde hará unos seis años que los superiores trabajan con empeño en evitar propagandas e intervenciones en política: principalmente los superiores elegidos en julio del pasado año, no han perdonado medio para

alcanzarlo; de aquí las entrevistas del P. Superior del convento de Ntra. Sra. de Pompeya con el Sr. Gobernador y capitán general de Barcelona y últimamente la mentada audiencia con S.M. el rey, en la que el P. Guardián de Pompeya ofreció la presidencia honoraria de la Asociación de Señoras a sus majestades las reinas y S.M. el rey ofreció visitar el citado convento en su próximo viaje a Barcelona.

Una de las cosas que más contribuyeron a la fama de separatistas fueron las entrevistas que en el año 1917 celebró el P. Ruperto con el Sr. Cambó y Coronel Márquez para la formación de las famosas Juntas de Defensa.

Es cuanto en grandes rasgos creo, en conciencia, deber manifestar a Vstra. Excia.

Madrid 24 de Mayo de 1928

Fr. Pablo de Castelló O.M.C.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 7.

Declaració sobre l'audiència del pare Pau de Castelló amb el nunci Tedeschini. 1928.

Nota lliurada, segurament després de l'entrevista que mantigué el nunci Tedeschini amb el pare Pau de Castelló d'Empúries, el dia 24 de maig de 1928, en el transcurs de la visita apostòlica que féu el nunci a Barcelona. És escrita en paper de la Nunciatura Apostòlica d'Espanya.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, 145-147v.*, original autògraf. Els subratllats i escriptura sobreafegida estan expressats en lletra cursiva.

NUNCIATURA
APOSTÓLICA
ESPAÑA *Soldaratz*

Pablo de Castelló, Guardián del Convento de Pompeya en Barcelona:

De 1917 en adelante no recuerda nada más que el asunto de elecciones a Diputados Provinciales, a Cortes, de tomar parte en el sentido de aconsejar a las familias, etc., en especial los P.P. [espai buit] a favor de Catalanistas. En el mismo año de celebración las Juntas de defensa en Pompeya y se reunieron dos veces en el convento con el P. Ruperto, Cambó y el Coronel Márquez.

Las principales amistades que cultivaban eran Cambó, Puig y Cadafalch, Ventosa, Prat de la Riba.

Principales Padres que intervinieron P. Ruperto, P. Miguel, P. Antonio Mª de Barcelona, P. Evangelista de Montagut.

Los dos últimos eran separatistas en el sentido...

Recibían la Publicidad en dos Conventos, Nª Sª de la Ayuda, Pompeya y las Borjas Blancas (colegio).

Escribían en la revista «Estudios Franciscanos»: en algún artículo anterior hubo alguna cosa que fue muy criticada, no recuerdo cuando.

Nada de particular en la predicación, fuera de alguna imprudencia del P. Antonio Mª que fuera denunciada al Sr. Obispo: por su temperamento da fundamento a estas acusaciones; temperamento sanguíneo y aficionado algún tanto a la bebida.

La Orden tomó varias medidas, incluso quitarle la predicación y la enseñanza y contacto de los jóvenes, y someterlo a régimen médico. Con

frecuencia usaba en casa de lenguaje degradante para los gobernantes, España, el Rey. Al P. Evangelista por el mismo motivo se le quitó del trato y educación de los jóvenes.

La predicación se hace casi siempre en catalán y se ha hecho desde antiguo en las ciudades y pueblos: en Barcelona (Pompeya) en catalán y castellano la predicación, ejercicios, catecismo. Fuera de Barcelona siempre en catalán: es que en Barcelona la mayoría entiende el castellano. En casi todas las iglesias predomina el catalán. Estima que en el mismo Barcelona muchos no.

El Noviciado se trasladaría de Manresa a Arenys del Mar, una vez que se termine la Iglesia: la razón es atender más a los novicios en Arenys y sacar de Sarriá y del ambiente de Barcelona a los estudiantes para trasladarlos a Manresa. Estima que el ambiente de Barcelona no es muy propicio al espíritu de la Orden por la excesiva preocupación de los asuntos exteriores y políticos que distraen a los jóvenes.

Remedios necesarios: sacar de Barcelona al P. Ruperto de Manresa sería útil para los Capuchinos y en general para Barcelona. También sería conveniente y muy oportuna una visita del P. General a todos los conventos de Cataluña: confío le atenderán aunque tropezará con dificultades.

El P. Ruperto en la juventud estuvo en Ciempozuelos: tiene talento y no se distingue tanto en la propaganda anterior sino en la íntima como consejero especialmente a seglares.

El P. Miguel de Esplugas se ha apartado de estos asuntos y parece que se ha corregido sinceramente: con todo convendría llamarle la atención por la mucha influencia que tiene con los jóvenes estudiantes de la Orden y Padres también jóvenes.

Nada les han ayudado los políticos catalanistas en el culto ni obras ni limosna alguna a la casa: llegando a quejarse de este punto los Religiosos.

Niego que haya habido lujo extraordinario ni mucho menos en la Casa de Pompeya: afirma que la observancia estuvo un tiempo algo floja, pero se ha restaurado. También tienen abundantes ornamentos estilo gótico, que se ha interpretado como señal de separatismo: provienen de Congregaciones y de donativos de particulares.

El Latín se pronuncia tal como mandan de Roma, esto es, a la italiana, desde la Carta de Benedicto XV al Abad de Montserrat.

Entre el Clero significado en catalanismo en Barcelona cita al Dr. Carreras, que es amigo del P. Miguel. Este publicó un libro «Ideal de la Merced» que fue censurado y se le negó la licencia al principio por el Obispo Sr. Reig por tener ciertos conceptos sobre Iglesia Catalana. Corregidos algunos conceptos se dio la licencia.

Estima que la cuantía de predicación en catalán es aproximadamente

igual ahora que antes: algunos sermones oficiales más son ahora en catalán: en Barcelona durante la Cuaresma ha aumentado los últimos años la predicación en castellano, en ejercicios, etc.

En Pompeya tienen un Colegio con unos 150 niños: se les enseña el Catecismo en catalán y los cánticos religiosos han sido siempre, con raras excepciones, en latín y en catalán.

Están suscritos a las obras de «Foment de la Pietat catalana». Creo que la obra tiene carácter puramente piadoso.

Los acuerdos de los Prelados no introdujeron novedad, pues eso era lo allí habitual: de donde se extrañaron de la actitud de la Prensa.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 8

Marquès de Foronda, "Informe sobre el catalanisme a Barcelona". Abril de 1928.

Es tracta de l'informe que el marquès de Foronda posà a mans del nunci Tedeschini, amb motiu de la seva visita apostólica a Catalunya. Barcelona, abril de 1928.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, 159-162*, original mecanografiat. Els subratllats i escriptura sobreafegida estan expressats en lletra cursiva.

Los elementos catalanistas vienen desde hace muchos años procurando aprovechar las distintas manifestaciones de la vida social, para propaganda de sus ideas.

En la industria por medio de la «Lliga Regionalista», en la música por el «Orfeó Catalá» y la «Asociación de la Música Catalana», en el sport por el «Barcelona F.C.», y como es natural, no han dejado de procurar utilizar la religión para sus fines políticos de hostilidad a la unidad española.

Por ello han venido desde hace mucho tiempo produciéndose estridencias al Gobierno Central y sus representantes, unas veces en las luchas económicas de la «Lliga», otras cantando «Els Segadors» en el «Orfeó Catalá», otras protestando la Marcha Real ante representaciones extranjeras en el campo del «Barcelona F.C.», y como prueba del mal uso hecho de la religión, bastará recordar entre muchos incidentes lo ocurrido en la procesión del Corpus de 1919 de la que se retiraron el Ayuntamiento y la Diputación que asistían corporativamente, porque el Sr. Obispo obedeciendo indicación del Capitán General y estando la ciudad en estado de guerra, hizo quitar de la torre de la Catedral una bandera catalana que sin su permiso había sido colocada por un canónigo.

En el año 1920, y con motivo de los sermones de Sta. Eulalia en la Catedral, hubo otro incidente de carácter político. En esta novena se predicaba en castellano desde tiempo inmemorial. Cada año se encargaba una Comunidad religiosa del sermón y aquel año que correspondió a los Capuchinos de Pompeya, se predicó el primer día en catalán y al indicar el Sr. Obispo que predicasen como de costumbre en dicha fiesta, el P. Ruperto contestó que sólo predicaría en catalán y que como dependía de Roma, no tenía el Sr. Obispo sobre él más autoridad que la de poder retirarle las licencias, en cuyo caso se trasladaría a otro obispado.

El Sr. Obispo *encargó los sermones a otro predicador y ello fue aprovechado por los políticos catalanistas para producir incidentes en la Catedral al predicarse en castellano,* como siempre se había hecho*, en esa fiesta*.

Lo más curioso es que esos mismos Capuchinos predicaban otros sermones después, en su propia Iglesia, en castellano y hoy lo siguen haciendo casi habitualmente.

A esto hay que añadir la creación de algunos organismos infantiles que con el nombre de la religión daban enseñanzas de tendencia política, tales como «Els Pomells de la juventut», disuelto por la Autoridades.

En el clero, como en todas las actividades de Cataluña, durante los largos años en que los Gobiernos dejaron preponderar a los políticos catalanistas, ha prendido esa semilla, y algunos sacerdotes hacen ostentación de sus ideas. Yo mismo he visto en el «Orfeo Catalá» a sacerdotes jóvenes aplaudir frenéticos «Els Segadors» canto de odio a Castilla que les considerado como himno separatista.

En algunas de las peregrinaciones efectuadas a Roma durante el Año Santo, se han presentado los catalanistas en el Vaticano llevando en la solapa los colores de la bandera catalanista. [Afegit de la mà del nunci: *Vedi P. Pijoan*]

Hace dos años en la *fiesta religiosa oficial* de la barriada de San Martín, que *presidían las Autoridades*, el párroco predicó, deliberadamente, en catalán, dando lugar a que las Autoridades se retirasen de la Iglesia por *no entenderlo* y que hayan dejado de asistir a toda solemnidad religiosa en dicha Parroquia, cuando predicando en castellano *lo hubieran entendido todos los fieles y representaciones oficiales.*

La repetición de estos hechos ha motivado algún apasionamiento por parte de las Autoridades del Gobierno, frente al que se ha observado análogo apasionamiento por parte de la Autoridad religiosa de la Archidiócesis, dándose lugar a que lo que empezó en una racional defensa del fuero por una y otra parte, haya desviado a un encono casi personal del que seguramente serán fiel reflejo las comunicaciones cursadas.

A la manifestación del Gobierno referente a la enseñanza religiosa en el idioma oficial, contesta el Episcopado catalán por medio de su Cardenal con la casi exclusión del castellano, sin tener en cuenta que no puede existir divorcio entre el idioma oficial de una Nación Católica y la Religión misma, pues si bien hay sitios en los que la palabra Divina sólo en catalán puede llegar al corazón de los fieles, *hay por el contrario otros, como Barcelona, en que* todos, *absolutamente todos, los habitantes hablan el castellano y más de un 45 % no conocen el catalán y se ven privados de acudir a escuchar la palabra de Dios por no entender la lengua*.

[De mà del nunci: *catalanismo, religione e Repubblica*]:

El elemento forastero en Barcelona es quizás la mayor parte de la población y muy especialmente de la población obrera que es la que precisamente, necesita más de la enseñanza religiosa. Como prueba de la importancia de la masa obrera forastera bastará recordar que cuando los republicanos combatieron a los catalanistas, que se escudaban en la religión, durante muchos años, ganaron todas las elecciones municipales, imponiendo la circulación rodada en Jueves Santo, organizando públicamente actos antirreligiosos y hasta sacrílegos como las meriendas de promiscuación en Semana Santa y otros, que quizás se hubiesen evitado practicando el que la Iglesia no fuese patrimonio de los enemigos de la integridad de la Patria e inaccesible a los que no conocían el catalán. Estos elementos que se hicieron irreligiosos por anticatalanistas, fueron los que en 1909 llevaron a efecto la quema de Conventos e Iglesias en Barcelona.

[De mà del nunci: *Accordi Spagnoli e pratica dei preti*]:

Si en aquella época en vez de ser la religión bandera del catalanismo (pues hasta los carlistas se unieron a ellos) se hubieran dado facilidades para que fuese escuchada y entendida por aquellos otros elementos que no conocían el catalán, quizás nos hubiésemos evitado muchos de los días Sangrientos por los que hemos pasado en Barcelona.

En los pueblos y en el campo se habla generalmente el catalán, pero aún habría que obrar en cada caso según las circunstancias, como lo prueba lo siguiente:

Este mismo año en la Colonia Minera de Fígols (Gerona) se predicó en catalán durante la Semana Santa. El Ingeniero rogó al Párroco que lo hiciese en castellano; éste replicó que creía deber hacerlo en catalán por ser la lengua madre de los obreros. Hecha inmediatamente una estadística resulto que el 70 % de los obreros no son catalanes y el otro 30 % habla habitualmente el castellano.

Por todos estos antecedentes y para dar solución al estado actual quizás fuese necesario procurar:

1º.- El hacer desaparecer el encono personal que pueda existir entre las personalidades de una y otra parte.

2º.- *Llevar al pueblo la palabra Divina* en la forma en que más fácilmente llegue al espíritu de la mayoría *o sea en catalán en donde se hable poco el castellano y en castellano en los grandes núcleos en que como sucede en Barcelona hay sociedades industriales con numerosísimos obreros en las que, como ocurre en Tranvías en donde tienen 4.000, no llega al 20 % el número de los que son catalanes y aún éstos hablan generalmente en castellano.*

y 3º.- No dejar a la exclusive iniciativa de los Párrocos el idioma *a*

elegir, sino que cada Párroco haga la propuesta debidamente fundada al Sr. Obispo y éste determine si se ha de hacer en castellano, en catalán o alternativamente en una u otra lengua, según la característica de los fieles en cada Parroquia.

Barcelona, Abril de 1928.

Foronda.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 9

Carta del bisbe de'Urgell, Justí Guitart, al nunci Tedeschini. La Seu d'Urgell, 13 de juliol de 1928.

El bisbe d'Urgell, Justí Guitart, envia al nunci una relació dels fets que s'esdevingueren pel Corpus de 1919 a Barcelona, quan n'era bisbe el doctor Enric Reig i Casanovas, i el mateix doctor Guitart, vicari general

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, f. 460*, original mecanografiat

EL OBISPO DE URGEL

Excmo. Sr. Nuncio de Su Santidad.
Madrid.

Excelencia reverendísima: Sin duda sospechará V. E. que alguna causa grave me habrá impedido corresponder con la debida prontitud a sus veneradas letras de 5 y 16 de junio último.

Así es en efecto. Inmediatamente después de Corpus salí de Visita Pastoral por la alta montaña, y no he regresado a Seo hasta el 11 del actual; siéndome fuera de casa muy difícil, por no decir imposible, el despacho de los documentos interesados.

La relación del incidente del la Catedral de Barcelona la entregué, si mal no recuerdo, al P. Gamarra, en Balaguer. Iba como nota anónima, de que guardé copia [nota autógrafa del nunci Tedeschini: *Non l'ho ricevuta*]*

Creyendo ser deseo de V. E. que vaya autorizada con mi firma, la reproduzco en esta forma, añadiendo algún otro pormenor que he podido recordar.

Mis observaciones al MEMORANDUM del Sr. Obispo de Huesca han sido escritas con toda llaneza. V. E. en su alto criterio las estimará en lo que valgan.

Siempre dispuesto a secundar sus indicaciones, me es grato reiterarme de V. E. devotísimo servidor y capellán

q.b.s.m.

+ Justino, obispo de Urgel

* Hi ha entre els papers de Nunciatura una altra narració més incompleta (fonamentalment no dóna noms) dels fets de Corpus de 1919, que era la primera que degué enciar el bisbe Guitart al nunci: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, 148-149*, text mecanografiat.

DOCUMENT 2

Relació del bisbe Guitart, "Els fets de Corpus de Barcelona de 1919", que acompaña la carta del mateix bisbe al nunci Tedeschini, La Seu d'Urgell 13 de juliol de 1928: ff. 461-464, original mecanografiat.

Jhs

RELACIÓN DEL INCIDENTE OCURRIDO EN LA CATEDRAL DE BARCELONA EL DÍA DE CORPUS DEL AÑO 1919

Muy poco antes de la fiesta de Corpus del año 1919, el Cabildo Catedral de Barcelona reunido en *Parlamento* (no sería formal) con muy poca asistencia, acordó colocar la llamada BANDERA DEL CABILDO en el campanario de la propia iglesia, el día de la fiesta expresada.

Con el nombre de Bandera del Cabildo se aludía a los *gonfalones* de la catedral, que son muy antiguos, y ostentan las cuatro barras, de terciopelo carmesí muy oscuro, sobre campo de plata patinada por los años, cubierto todo por una cruz, que parece ser la de San Jorge.

Para confeccionar rápidamente la Bandera, se tomó una catalana, de grandes dimensiones, como correspondía a la altura del campanario, y se aplicó en el centro *una cruz de San Jorge*, de tamaño bastante menor.

Apareció la Bandera el día de Corpus, con extrañeza aun de muchos capitulares, entre ellos el vicario general (dignidad de Maestrescuela, hoy obispo de Urgel) que no tenían noticia de tal acuerdo.

El Rdmo. Sr. Obispo D. Enrique Reig llegó de Visita Pastoral la víspera del Corpus por la noche. Estaba encargado del Gobierno eclesiástico, según costumbre, el Vicario General.

Un señor capitular, indignado al ver la Bandera, fue a denunciar el hecho al capitán general; quien se dirigió al Obispo (no consta en qué términos) pidiendo o exigiendo que la Bandera fuese retirada. Así se hizo el día de Corpus al mediodía.

Por la tarde, al salir la procesión, estando ya el señor Obispo en la Sacristía de la Catedral para revestirse, se le acercaron los señores del Ayuntamiento y Diputación Provincial, expresando su disgusto por haber sido quitada la BANDERA CATALANA, y manifestando que se retirarían ambas corporaciones, si no se colocaba de nuevo.

El Sr. Obispo no cedió, como era de suponer; y los señores del Ayuntamiento y Diputación se marcharon a sus respectivos palacios (situados uno frente al otro en la Plaza de San Jaime) desde donde contemplaron el desfile de la procesión. Con el Ayuntamiento se retiró también la Banda Municipal.

En el momento de pasar el Santísimo por la plaza, bajaron ambas corporaciones en pleno con hachas encendidas, y formaron de rodillas a unos y otro lado, retirándose luego inmediatamente. La Banda Municipal ejecutó la Marcha de los Reyes de Aragón.

Con todo ello quisieron testificar, según dijeron, que su retirada era puramente por disgusto política, que no era ni podía ser obstáculo para tributar al Santísimo el debido culto y honor.

La presente relación ha sido redactada a base puramente de la memoria, no siendo por ello posible concretar más pormenores.

Entre los capitulares que promovieron el acuerdo figuraba D. José M. Fradera (hoy difunto) con quien el infrascrito sostuvo más tarde seria discusión sobre el caso.

Parece que debió también influir en el acuerdo D. Carlos Cardó.

El capitular que denunció el hecho a Capitanía parece fue D. Juan C. Moreno, hoy arcediano. Díjose asimismo que había intervenido e Doctoral D. Miguel Hospital.

No obstante, la intervención esos tres señores Cardó, Moreno y Hospital, en los diferentes sentidos, no me consta positivamente.

Es cuanto puedo manifestar en obsequio a la verdad, y secundando el deseo del Excmo. Sr. Nuncio Apostólico, a quien tengo el honor de dirigir el presente informe, que firmo en Seo de Urgel, a doce de julio de mil novecientos veintiocho.

+ Justino, Ob. de Urgel

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 10.

"Informe del canonge Auguet". Any 1928.

Informe del canonge Gabriel Auguet, de Barcelona, que apareix entre els papers del nunci Tedeschini de la seva visita apostòlica de 1928. Tracta del doctor Joan Tusquets, el Foment de Pietat Catalana i altres temes.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 163-164v.*, text manuscrit. Les anotacions fetes pel nunci Tedeschini les posem en cursiva.

Sr. Auguet - Barcelona

El Sr. Tusquets cursando los años de Teología Dogmática fue amonestado severamente por los Superiores del Seminario de Barcelona y privado de los exámenes de junio por ser uno de los principales propagandistas de la política catalanista en perjuicio del espíritu y de la disciplina del Seminario. Se trasladó al seminario de Tarragona.

Los párrocos de parroquias tan importantes como son Jesús de Gracia, Sta. Madrona, St. Pablo y Barceloneta, significados separatistas, tienen de hecho prohibida la lengua castellana en los actos religiosos de sus respectivas parroquias, a pesar de que los feligreses de habla castellana constituyen su gran mayoría.

El clero joven salido del seminario desde unos doce años a esta parte que frecuentaron clases del Dr. Carreras y de otros catedráticos se distinguen por un afán de propaganda política separatista, su odio a los sacerdotes que no son catalanistas y su indisciplina, siendo la pena de los párrocos y el escándalo de los fieles.

El Foment de Pietat Catalana ha cumplido su fin de desterrar la lengua castellana de la vida religiosa de Cataluña. En el acto de la inauguración de la *Biblioteca Balmes*, el Sr. D. Jaime Raventós pronunció un discurso altamente insultante para la lengua española que calificó de lengua extraña, *lengua extranjera* y parafraseó el Salmo 176 –*Super flumina Babylonis*– fue un discurso de odio a España y así hablan todos los sacerdotes colaboradores de aquella entidad.

Estuve presente a dicho acto.

La obra de los Ejercicios Espirituales dirigida por el P. Vallet, tenía carácter político catalanista. El P. Vallet se negó a dar la conferencia anun-

ciada en el Teatro de Novedades porque el Sr. Gobernador Civil mandó que se diera en español.

Las autoridades civiles y militares muy adictas a la Iglesia no han molestado a sacerdotes y religiosos que cumplen su deber ministerial.

Cuando dichas autoridades han llamado al orden a sacerdotes y religiosos, lo han hecho con grande respeto, amonestando al político que abusaba de su ministerio, sobre todo en el púlpito. El mal es muy hondo y muy grave.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 11

Nota de Francesc Cambó. Any 1928

Nota de Francesc Cambó sobre institucions culturals catalanes degudes al seu mecenatge. Escrit lliurat personalment al nunci amb motiu de la seva visita apostòlica a Barcelona al 1928.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 165-165*, text autògraf de F. Cambó. Els sobreafegits de mà del nunci Tedeschini són expressats en cursiva.

[De mà del nunci:]
Scrito di Cambó, 27-6-928

Fundación «Bernat Metge»
(publica, traducidos al catalán, los clásicos griegos y latinos)
(Van publicados 40)

Fundación Bíblica Catalana
Publica, en catalán, la Sagrada Biblia. Ha publicado un volumen del Antiguo Testamento y tiene en prensa un volumen de Evangelios. Ha publicado la Sinopsis Evangélica del P. Lagrange.

«Monumenta Cataloniae»
Publicará todo el patrimonio artístico de Cataluña en cinco ediciones: catalana, castellana, francesa, inglesa y alemana.- En octubre aparecerán los dos primeros volúmenes

[De mà del nunci:]
Prat de la Riba. La Nación Catalana
Torras y Bages - Tradición Catalana y sus Pastorales
Morgadas - Pastorales

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 12

"Informe del bisbe de Cuenca, Cruz Laplana". 9 de juliol de 1928.

Informe del bisbe de Cuenca, Cruz Laplana y Laguna, que lliurà al nunci Tedeschini després de l'entrevista que mantingué amb ell, a finals de juny de 1928, amb motiu de la visita apostòlica que féu a Catalunya.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 371-372v.*, text original dactilografiat.

Excelentísimo y Reverendísimo Señor,

El Obispo de Cuenca tiene el honor de informar ante el Excelentísimo y Reverendísimo Señor Nuncio Apostólico:

Mi conocimiento de Cataluña procede de ser natural de la provincia de Huesca, fronteriza con la de Lérida, de haber vivido en Aragón, comunicado con catalanes y con aragoneses que viven en Cataluña. Desde el año mil novecientos veintiuno he visitado cuatro veces la ciudad de Barcelona.

El Renacimiento catalán tuvo su origen en el Seminario de Vich, y con hombres eminentes, Balmes, Padre Claret y Obispo Aguilar escribieron en castellano, como otros ilustres sacerdotes y seglares de distintas poblaciones del Principado.

En Vich se estudiaban las Humanidades clásicas griegas y latinas con aprovechamiento de los alumnos, bien preparados literariamente.

De esta preparación clásica procedió el desarrollo del talento poético de Verdaguer y otros escritores que produjeron el renacimiento de la lengua catalana, conservada en las relaciones familiares.

Algunos sacerdotes y Obispos apoyaron este movimiento por afición a las letras y con la esperanza de mejorar las costumbres librándolas de novedades exóticas-

Por otra parte el progreso industrial y la riqueza que se pusieron de manifiesto con el Ensanche y la Exposición Universal levantaron el orgullo, y no faltaron maestros que sostuvieran la superioridad de la raza y del cerebro de los catalanes.

El descontento por los malos Gobiernos de Madrid y el pesimismo que se extendió después de la pérdida de las Colonias aprovechados por los políticos audaces para levantar la bandera, y como existí avivo el sentimiento de la excelencia de su Región y se defendía la opinión de que

Cataluña sería próspera y cristiana con autonomía e independencia, nació el Nacionalismo, que fue abrazado por muchos sacerdotes seculares y religiosos con exaltación y hasta con frenesí.

Los políticos aprovecharon este movimiento, y el Nacionalismo, que era poético y sentimental, se convirtió en una facción.

En un principio el Regionalismo era francamente confesional; mas, al convertirse en partido político, declaró reiteradamente por boca de sus jefes que era arreligioso.

No obstante estas manifestaciones fundamentales de ateísmo y laicismo, los secuaces siguieron apoyando al partido, llegando su furor al aborrecimiento de la autoridad eclesiástica cuando se opone a sus aspiraciones, y pretendiendo que la Religión se convierta en instrumento de política.

Entre el Obispo y Cambó los amores van por Cambó, a pesar de que no practica la Religión, al menos del modo ordinario, y que en sus viajes se acompaña descaradamente de mancebas como la triple María Barrientos y otras discutidas mujeres.

Me han referido que es frecuente el caso de sacerdotes, como el párroco del Rubí (Barcelona) [Josep Guardiet i Pujol] que, siendo virtuoso, inteligente y trabajador, pierde el juicio al tratarse de política, y siente aversión por todos los poderes del Estado.

El mal es igualmente grave en las comunidades religiosas, cuyos superiores, exceptuados los jesuitas, respetan la jerarquía en cuanto no se oponen a sus miras, y sostienen la oposición del clero y fieles contra los obispos no catalanistas, aunque estos mantengan unión estrecha con la Sede Apostólica.

Puedo afirmar que no conozco catalán alguno que no hable el castellano, aunque no dudo que puedan existir sujetos de ínfima condición en alguna aldea, desconocedores del idioma castellano.

En las escuelas nacionales se estudia únicamente en castellano, lo mimo para el conocimiento del catecismo que para las demás asignaturas.

Si en las iglesias es enseñada la doctrina cristiana en catalán, será preciso que los niños aprendan de memoria dos textos: uno en castellano y otro en catalán; cosa dificilísima.

En Cataluña habitan personas procedentes de otras regiones, de tal odio que en la ciudad de Barcelona viven 80.000 nacidos en Aragón; éstos ignoraban el catalán cuando fueron a Barcelona. Se da el caso triste de que muchos sacerdotes seculares y regulares se niegan a confesar en castellano, aún a los que ignoran el catalán.

Una de las causas que ha fomentado el espíritu nacionalista en los conventos fue el exclusivismo de limitar las provincias de cada orden a territorio catalán, contrariando la tradición que as extendía a la corona de Aragón (Cataluña, Valencia, Baleares y Aragón).

Únicamente los jesuitas y alguna otra orden de establecimiento reciente conservaron la división histórica, contribuyendo la convivencia de religiosos procedentes de distintas regiones a conservar el espíritu católico contra la tendencia nacionalista.

Una persona inteligente que habita en Barcelona, catalana de cepa, pero católica antes que nada, me comunicaba sus impresiones con ocasión de la visita del Reverendísimo Señor Nuncio, a quien había seguido por muchos lugares, incluso Montserrat.

«El Señor Nuncio es extraordinariamente simpático, se entrega a todos con caridad e inspira devoción por la gravedad que siempre guarda y por el recogimiento con que celebra los divinos oficios.

La preparación del viaje ha sido deficiente; pero el pueblo, los fieles le aclaman por todas partes, con fe y emoción profunda, como a representante de la Iglesia».

Este hecho puede probar la disposición del pueblo que recibirá humildemente las disposiciones de la Santa Sede, sean cuales fueren.

La resistencia, si hubiera lugar a ella, procedería de algunos sacerdotes seculares y de muchos religiosos influidos de nacionalismo modernista, que tienen, además prevenciones arraigadas contra la jerarquía eclesiástica.

Con las enormes diferencias del escepticismo francés y del sentimentalismo catalán, se puede llegar a plantear en Cataluña cuestión semejante a la rebeldía de la Acción Francesa, no por parte de la masa de los fieles que obedecería a la Santa Sede y seguirían a sus obispos, sino de sacerdotes y religiosos, en corto número, que buscarían pretextos para seguir apoyando a la política de partido.

Aunque existe inquietud en los ánimos, las ideas no han sufrido perturbación hasta el punto de temer al presente, ningún movimiento serio en sentido cismático.

Cuenca, 9 de julio de 1928.

+ Cruz Laplana,
Obispo de Cuenca.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 13

Declaracions del pare Pijoan. Anys 1927-1928.

Dues declaracions del pare Josep M. Pijoan, jesuïta, sobre la seva actuació en els pelegrinatges de l'Hospitalitat de Lourdes de Catalunya (1927) i sobre una suposada intervenció seva en la Missió popular de Manlleu, diòcesi de Vic (1924). Contenen dues cartes originals del pare Pijoan.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 99-102*, textos originals mecanografiats. Subratllats del nunci, en cursiva.

DECLARACIÓN DEL P. PIJOÁN, S. J. DE LO OCURRIDO CON MOTIVO DE SU ACTUACIÓN EN LAS PEREGRINACIONES DE LA HOSPITALIDAD DE CATALUÑA A LOURDES.

Terminada la guerra, al reanudar la Hospitalidad de Cataluña sus peregrinaciones al Santuario de Lourdes, el Director espiritual de la misma, Dr. F. Codina y Sert, Pbro, pidió a mis Superiores me autorizasen para ayudarle en organizar los actos religiosos de la peregrinación y predicar en ella. Asistí seis años, desde el 1921 al 1926, ambos inclusive, ejerciendo los ministerios sagrados, me parece con satisfacción de los Prelados y de la gran mayoría de los peregrinos. En todas estas peregrinaciones he actuado en catalán, principalmente; alternando con otros sacerdotes y religiosos que actuaron principalmente en castellano. Nunca ocurrió, por lo que a mi toca, incidente alguno desagradable hasta el año 1925.=Una sección numerosa de la peregrinación fue a Roma con motivo del Año Santo y de la fiesta de Beatificación de la S. Bernardita Sobirous; fui yo también como predicador y llevando la parte principal en la dirección de los actos religiosos, bajo la dirección superior de los Prelados. Coincidió con esta peregrinación, la visita a Roma de una comisión del Ayuntamiento de Barcelona y me consta que hubo por parte de algunos de los comisionados protestas de españolismo ante el embajador en desagravio de que yo predicase en catalán en Roma y en la misma lengua entonasen los peregrinos sus cantos. De Roma nos dirigimos a Lourdes para incorporarnos con el grueso de la peregrinación. Los peregrinos de la Diócesis de Tortosa llevaban puesto visiblemente, *además de la insignia de peregrinos de la Hospitalidad, un lacito con los colores nacionales; esto fue motivo para que varios peregrinos, al día siguiente, llevasen en la mis-*

ma forma un lacito con los colores de la bandera catalana. Al dar cuenta el Presidente de la Hospitalidad Sr. Montobbio al Sr. Gobernador de Barcelona de este incidente, éste le dijo: Mientras tengan al P. Pijoán, esto no tiene remedio. Nada tuve que ver en esto, ni por los de una parte, ni por los de otra. Se dijo después falsamente contra mí, que en Lourdes mandaba rezar y cantar por la libertad de Cataluña y que en las deprecaciones que se dicen en la bendición de los enfermos, únicas autorizadas por el Ordinario del lugar, las cuales se repiten en las lenguas diferentes de los distintos grupos allí reunidos, a la invocación: «Nuestra Señora de Lourdes, rogad por nuestra patria,» yo añadía: «y por nuestra lengua.» Creo que dio origen a estas habladurías el hijo del Gobernador que asistió a la peregrinación [de mà del nunci: *El hijo relató que el P. Pijoan decía parleu nostra lingua* (…)]

El día de partir la del año 1926, me enteré que el Gobernador, al ser presentada la lista de peregrinos para el pasaporte colectivo, había mandado borrar mi nombre. Al darse cuenta la Junta, acudió enseguida suplicándole me autorizase acompañar la peregrinación por el trastorno que esto producía a última hora. Accedió el Gobernador de mala gana, diciendo que sino porque respetaba mi hábito me hubiera obligado a presentarme personalmente a pedirle el pasaporte; añadió que ya sabía que yo tenía un pasaporte expedido en Tarragona el cual no había caducado; supongo debió referirse al que tenía para el viaje del año anterior a Tierra Santa; por esto parece que estaba advertida la policía en la frontera para que no me dejase pasar a Francia en caso de presentarme solo aunque llevase la documentación en regla; pues fue menester que el jefe del tren en que yo iba llevase la autorización del Gobernador para pasar. Aquel año fui a Lourdes observando la conducta de siempre bajo la dirección de los Prelados.

Para el año 1927, dije al Dr. Codina que me parecía mejor que yo no asistiese a la peregrinación a fin de que ni la Junta tuviera que molestarse pidiendo clemencia al Gobernador en favor mío, pues en nada había faltado, ni pudiera decirse que iba a Lourdes por singular benevolencia del Gobernador. Me contestó que no eran de mi parecer ni el Sr. Cardenal, ni el Sr. Obispo de Barcelona, ni él, ni el P. Provincial, en cuyo nombre me comunicaba que fuese a Lourdes evitando cualquier conflicto con la autoridad gubernativa, que él podía asegurarme que no lo habría. Di cuenta entonces al P. Provincial de lo ocurrido el año anterior; escribió él al Gobernador, el cual prohibió terminantemente que yo fuese a Lourdes. *Supongo continúa en esta misma disposición, sin que se haya probado absolutamente nada de lo cual yo aparezca culpable*.

José Mª Pijoan, S.I.

DOCUMENT 2

Carta del pare Pijoan al nunci Tedeschini, Barcelona 25 d'abril de 1928: Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 103, original mecanografiat.

Barcelona, 25 abril 1928.
Excmº. y Rdmº. Sr. D. Federico Tedeschini, Nuncio de S.S.
Pax Xti.
Muy venerado Sr. Nuncio: Adjunto le remito la breve relación de los hechos que VE. interesa. Va escrita aprisa y corriendo; tendré sumo gusto en ampliarla y completarla, si VE. lo estima conveniente.
Con toda reverencia besa el anillo de VE.
Afmº. siervo en Xto.

J. M.ª Pijoan, S.J.

DOCUMENT 3

Declaració del pare Pijoan al nunci Tedeschini, Barcelona 24 d'abril de 1928, sobre els fets ocorreguts durant la predicació de la Missió popular de Manlleu, per la qual fou acusat el jesuïta d'haver fet propaganda catalanista: Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 104-107, original mecanografiat.

DECLARACIÓN DEL P. PIJOAN, S.J. DE LO OCURRIDO CON MOTIVO DE LA MISIÓN CELEBRADA EN MANLLEU, DE LA DIÓCESIS DE VICH, EN NOVIEMBRE DE 1924.

En otoño de 1924 los PP. José Cortés, José Mª. Bausili y el que suscribe, predicamos la Misión en Manlleu, de la diócesis de Vich. El último día celebramos la bendición de la Cruz de la Misión colocada en una de las principales calles de la población. El día anterior, desde el pulpito, había yo exhortado a los fieles que adornasen las ventanas y balcones de todas las casas aun en aquellas calles por donde no hubiese de pasar la procesión eucarística de la tarde. No lo recuerdo, pero me aseguraron que yo había dicho que en el adorno de las calles no colocasen nada que pudiese molestar y que la gente interpretó esta advertencia en el sentido de que no colocasen colgaduras o gallardetes con los colores de la bandera catalana. Esto lo dijo un Rdo. Vicario que tenía encargo del Sr. Obispo Muñoz de observar la actitud y palabras de los Misioneros. En efecto; aparecieron adornadas todas las casas sin que se viese ni una sola banderita catalana. En cam-

bio hubo varias colgaduras y gallardetes con los colores de la bandera española. Mientras estábamos en la bendición de la Cruz, a mediodía, dos hombres, según nos contaron después, echaron al suelo dos banderitas españolas de papel, y como alguien les advirtiese que aquello les podía dar mal resultado, creo que las colocaron de nuevo en su sitio. Se dio cuenta de lo ocurrido a la Guardia civil y por ella inmediatamente al Capitán General, el cual ordenó la prisión de los referidos sujetos, contra los cuales se siguió después proceso en el tribunal militar. Al terminar la procesión eucarística de la tarde, estando yo a punto de comenzar el sermón en la plaza pública, acudieron dos o tres caballeros suplicándome intercediese ante el alcalde en favor de los detenidos. Les dije que entonces no podía atenderles; que hablasen de ello con el P. Bausili el cual podría hablar con el alcalde que estaba en la procesión. Así se hizo. Al cabo de unos cuarenta días me llamaron al tribunal militar de Barcelona para declarar en una causa de injurias a la nación. Comparecí y supliqué al Juez si quería respetar nuestras leyes que nos prohíben actuar de testigos en causa alguna si no lo exige el bien de la Religión o el bien común. Me contestó que no se trataba de secreto de confesión; me ratifiqué en la misma petición y fui despedido con advertencia de que se procedería a lo que hubiere lugar. Acudió el Juez al P. Provincial para que me mandase declarar en aquella causa. Las preguntas por las que fui requerido fueron en sustancia las siguientes: a.) Si en el sermón de la Misión yo había dicho a la gente que no pusieran banderas españolas, b.) Qué motivos tenía para exhortar esto a los oyentes. Otra pregunta de menor importancia había, que no recuerdo. Contesté que había exhortado a todos para que adornasen sus casas, como lo hicieron; y que no hice mención alguna de la bandera española, prueba de ello que habían aparecido varias en el adorno de las casas y calles. Por tanto, dije que con esto quedaba respondido lo demás. Supe después por palabras y cartas del Capitán general que las palabras de mi declaración se habían interpretado en el sentido de que yo, sin mentir, había querido tergiversar las cosas y quedaron ellos en la persuasión de que yo había dicho que no pusieran colgaduras con los colores nacionales. Por información particular que acerca de esto se hizo, respondieron los sacerdotes, el Ayuntamiento, y varias personas significadas de la población, de todos partidos, era falso cuanto se me imputaba acerca de esto; con todo para no exacerbar más los ánimos, dispuso el P. Provincial que me ausentase por algún tiempo, y a este fin tomé parte en la expedición a Tierra Santa con la caravana del P.I.B. [Pontifico Instituto Bíblico] de Roma en setiembre y octubre de 1925, Con la intervención del P. Provincial y del Sr. Cardenal se arregló esto y no pasó adelante el Juez en sus intentos varias veces repetidos de molestarme y perseguirme por separatista.

José Mª Pijoan, S.J.
Barcelona, 24 abril 1928

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 14

Estatuts del Foment de Pietat Catalana, de Barcelona, 1920.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 173-174v*. Text imprès.

FOMENT DE PIETAT CATALANA
ESTATUTS

ARTICLE l.er Amb el nom de «Foment de Pietat Catalana» continuarà, amb subjecció a les regles que s'estableixen en els presents Estatuts, la Societat que amb el mateix nom fou constituïda d'acord amb els que foren aprovats per l'Autoritat eclesiàstica a 21 de desembre de 1916, i pel Govern civil d'aquesta província el 3 de gener de 1917.

ART. 2.on La Societat estarà domiciliada a Barcelona, casa número 11 del carrer de Duran i Bas, i 3 del de Magdalenes, i podrà canviar tal domicili i establir sucursals i dependències en qualsevol altre punt, mitjançant acord de la Junta directiva.

ART. 3.er L'objecte de la Societat serà eminentment de cultura moral i religiosa, amb exclusió absoluta de tot fi comercial; tenint com a finalitat pròpia i exclusiva el fomentar, en llengua catalana, la pietat catòlica amb els medis que la Junta directiva consideri apropiats, i, especialment, amb l'edició o publicació de llibres, revistes, periòdics, calendaris i demés impresos, els quals portaran el segell distintiu de les Publicacions o Biblioteca «Foment de Pietat Catalana».

ART. 4.rt La Societat tindrà plena capacitat jurídica per a adquirir, posseir i expropiar per qualsevol títol tota mena de béns i drets, fins i tot els béns immobles i drets reials i per celebrar, realitzar, formalitzar i executar tota mena de contractes i demés actes.

ART. 5.é Totes les publicacions de la Societat hauran d'ésser censurades per l'Autoritat eclesiàstica.

ART. 6.é Seran socis totes les persones que cooperin als fins de la Societat, contribuint a les despeses de ses obres amb alguna quantitat, i sien admesos com a tals per la Junta directiva, la qual els classificarà concedint-los el caràcter de socis protectora o subscriptors, segons la manera i quantitat de llurs donatius.

ART. 7.è El règim, govern i administració de la Societat correspondran a una Junta directiva composta d'un President, un Vicepresident i un Secretari, seglars o eclesiàstics, un Tresorer, que haurà d'ésser seglar, un Director de la Biblioteca i un Consiliari que seran precisament eclesiàstics. La mateixa Junta podrà acordar l'augment o la disminució dels dits càrrecs. Estarà també facultada per treure de son càrrec i àdhuc excloure de la

mateixa Junta directiva a qualsevol dels seus individus. Les persones que actualment constitueixen la Junta directiva, elegides pels fundadors de la Societat, continuaran exercint llurs respectius càrrecs per temps indefinit; i les vacants que s'esdevinguin seran omplertes per nomenament que facin els altres individus de la Junta abans de dos mesos de produïda la vacant. El Consiliari serà sempre nomenat per l'Autoritat eclesiàstica a proposta dels demés individus de la Junta directiva. El President convocarà i presidirà les sessions de la Junta directiva. El Tresorer portarà la comptabilitat, realitzarà els cobraments i pagaments i administrarà o guardarà els cabals. El Director de la Biblioteca dirigirà tot lo referent a les publicacions. El Director donarà dictàmens sobre la conveniència de publicar o no les obres i els impresos de tota mena i curarà d'haver les autoritzacions per publicar-les. El Secretari redactarà les actes, curarà de l'arxiu i lliurarà certificacions, les quals hauran tot llur efecte mitjançant el ben vist del President o Vicepresident o Director. Per celebrar sessió la Junta directiva caldrà que acudin a ella, si mes no, tres de sos membres, essent necessari que un d'ells sia el President o el Director; i els acords seran vàlids si tenen la majoria de vots dels individus de la Junta que sien a la sessió.

Art. 8.è La Junta directiva es reunirà ordinàriament cada mes i sempre que convingui a parer del President o del Vicepresident. En la Junta es tractarà de la marxa general de l'obra. El Director donarà compte de les obres presentades i les escollides per publicar i el pressupost de les mateixes, presentant dictamen sobre dites obres, el qual haurà d'ésser escrit per arxivar-lo. La Junta dictaminarà sobre la conveniència o inoportunitat d'editar les obres presentades. Donada la aprovació de la Junta per a la publicació d'una obra, no es podrà editar fins que sia inclosa dins el pressupost corresponent. El Tresorer presentarà mensualment els comptes del mes corresponent que hauran d'ésser aprovats per la Junta. En cas de discrepància de criteris sobre qualsevol dels assumptes que la Junta directiva ha de tractar i de no arribar a posar-se d'acord, a petició de qualsevol individu de la Junta, es posarà a votació, que serà sempre absolutament secreta.

Art. 9.è La representació legal de la Societat per a tota mena de contractes i actes, fins i tot dels que es refereixin a béns immobles o drets reials, correspondrà al President i en sa falta al Vicepresident; i l'un i l'altre podran, previ acord de la Junta directiva en cada cas particular, atorgar i firmar en nom de la Societat, tota mena d'escriptures i demés documents públics i privats i conferir poders de tota mena per a que representin a la Societat davant els Tribunals i demés Autoritats, en tota mena d'actes extrajudicials, judicials, administratius, governatius, contenciós-administratius i demés especies; però el Tresorer i en sa falta

el qui per a això delegui la Junta directiva, podrà realitzar els cobraments i pagaments en nom de la Societat i lliurar i firmar tota mena de rebuts i cartes de pagament. La Junta directiva podrà, sempre i quan ho cregui convenient, delegar i autoritzar a qualsevol individu de la mateixa Junta o a un altra o a altres persones que no en formin part, per a realitzar en nom de la Societat qualsevols contractes i demés actes.

ART. 10. La Societat es podrà dissoldre per acord de la Junta directiva. En cas d'haver-se de dissoldre per força major s'oferirà a altra entitat similar religiosa que vulgui encarregar-se de l'obra. Si no es pogués fer això, es buscarà un editor catòlic que s'encarregui en les condicions que es pugui dels llibres i publicacions. I en últim cas, si s'havia de liquidar absolutament, el producte serà destinat al Sant Pare. Però si la Junta, a son prudent semblar, cregués que la supressió de l'Associació havia d'ésser només circumstancial o transitòria, per mes o menys temps, llavors guardarà el capital el Tresorer i el President, acumulant els interessos o distribuint-los per aconseguir mentrestant i de la manera que es pugui els fins de la Societat.

ESTATUTOS

ARTÍCULO 1.° Con la denominación de «Foment de Pietat Catalana» continuará, con sujeción a las reglas que se establecen en los presentes Estatutos, la Sociedad que con igual denominación se constituyó con arreglo a los que fueron aprobados por la Autoridad eclesiástica en 21 de diciembre de 1916, y por el Gobierno civil de esta provincia en 3 de enero de 1917.

ART. 2.° La Sociedad tendrá su domicilio en Barcelona, casa número 11 de la calle de Duran y Bas, y 3 de la de Magdalenas; y podrá variar tal domicilio y establecer sucursales y dependencias en cualesquiera otros puntos, mediante acuerdo de la Junta directiva.

ART. 3.° El objeto de la Sociedad será eminentemente de cultura moral y religiosa, con exclusión absoluta de todo fin comercial; teniendo por finalidad propia y exclusiva el fomentar, en lengua catalana, la piedad católica por los medios que la Junta directiva considere adecuados y, en especial, por el de la edición o publicación de libros, revistas, periódicos, calendarios y demás impresos, llevando todos ellos el sello distintivo de las Publicaciones o Biblioteca «Foment de Pietat Catalana».

ART. 4.° La Sociedad tendrá plena capacidad jurídica para adquirir, poseer y enajenar por cualquier titulo toda clase de bienes y derechos, inclusos los bienes inmuebles y derechos reales, y para celebrar, realizar, formalizar y ejecutar toda especie de contratos y demás actos.

ART. 5.° Todas las publicaciones de la Sociedad deberán ser censuradas por la Autoridad eclesiástica.

ART. 6.º Serán socios todas las personas que colaboren a los fines de la Sociedad, contribuyendo a los gastos de sus obras con alguna cantidad, y sean admitidos como tales por la Junta directiva, la cual los clasificará concediéndoles el carácter de socios protectores o subscriptores según el modo y cuantía de sus donativos.

ART. 7.° El régimen, gobierno y administración de la Sociedad corresponderán a una Junta directiva compuesta de un Presidente, un Vicepresidente y un Secretario, seglares o eclesiásticos, un Tesorero que deberá ser seglar, un Director de la Biblioteca y un Consiliario que serán precisamente eclesiásticos. La misma Junta podrá acordar el aumento o la disminución de los mencionados cargos. También estará facultada para remover de su cargo y aun excluir de la misma Junta directiva a cualquiera de sus individuos. Las personas que actualmente constituyen la Junta directiva, elegidas por los fundadores de la Sociedad, continuarán ejerciendo sus respectivos cargos por tiempo indefinido; y las vacantes que ocurran serán llenadas por nombramiento que hagan los demás individuos de la Junta antes de dos meses de ocurrida la vacante. El Consiliario será siempre .nombrado por la Autoridad eclesiástica a propuesta de los demás individuos de la Junta directiva. El Presidente convocará y presidirá las sesiones de la Junta directiva. El Tesorero llevará la contabilidad, realizará los cobros y pagos y administrará y conservará los fondos. El Director de la Biblioteca dirigirá todo lo referente a las publicaciones. El Director emitirá los dictámenes sobre la conveniencia de publicar o no las obras e impresos de toda clase y cuidará de obtener las correspondientes autorizaciones para publicarlas. El Secretario redactará las actas, cuidará del archivo y librará certificaciones, las cuales surtirán todo su efecto mediante el visto bueno del Presidente o Vicepresidente o Director. Para celebrar sesión la Junta directiva será necesario que concurran a ella tres de sus miembros cuando menos, siendo preciso que uno de ellos sea el Presidente o el Director; y los acuerdos serán válidos si reúnen la mayoría de votos de los individuos de la Junta que concurran a la sesión.

ART. 8.° La Junta directiva se reunirá ordinariamente cada mes y siempre que convenga a juicio del Presidente o del Vicepresidente. En la Junta se tratará de la marcha general de la obra. El Director dará cuenta de las obras presentadas y las escogidas para publicar y el presupuesto de las mismas, dando su dictamen sobre dichas obras, el cual deberá estar escrito para archivarlo. La Junta dictaminará sobre la conveniencia o inoportunidad de editar las obras presentadas. Dada la aprobación de la Junta para la publicación de una obra, deberá esperarse a editarla hasta que esté incluida en el presupuesto correspondiente. El Tesorero presentará mensualmente las cuentas del mes correspondiente que deberán ser apro-

badas por la Junta. En caso de discrepancia de criterios sobre cualquiera de los asuntos que la Junta directiva ha de tratar y de no conseguir ponerse de acuerdo, a petición de cualquier individuo de la Junta, se pondrá a votación, que será siempre absolutamente secreta.

ART. 9.° La representación legal de la Sociedad para toda clase de contratos y actos, inclusos los que se refieran a bienes inmuebles o derechos reales, corresponderá al Presidente y en su defecto al Vicepresidente; y podrá uno y otro, previo acuerdo de la Junta directiva en cada caso particular, otorgar y firmar en nombre de la Sociedad, toda clase de escrituras y demás documentos públicos y privados y conferir poderes de toda especie para que representen a la Sociedad ante los Tribunales y demás Autoridades en toda clase de actos extrajudiciales, judiciales, administrativos, gubernativos, contencioso administrativos y demás especies; pero el Tesorero o en falta de éste, quien al efecto delegue la Junta directiva, podrá realizar los cobros y pagos en nombre de la Sociedad y librar y firmar toda especie de recibos y cartas de pago. La Junta directiva podrá, siempre y cuando lo conceptúe conveniente, delegar y autorizar a cualquier individuo de la misma Junta o a otra u otras' personas que no formen parte de ella, para realizar en nombre de la Sociedad cualesquiera contratos y demás actos.

ART. 10. La Sociedad podrá disolverse por acuerdo de la Junta directiva. En caso de que haya de disolverse por fuerza mayor se ofrecerá a otra entidad similar religiosa que quiera encargarse de la obra. Si eso no se consiguiese, se buscará un editor católico que se encargue en las condiciones que sea posible de los libros y publicaciones. Y en último caso, si hubiese de liquidar absolutamente, el producto se destinará al Padre Santa Mas, si a la Junta a su prudente criterio, le pareciera que la supresión de la Asociación será sólo circunstancial o transitoria, por más *o* menos tiempo, entonces guardará el capital el Tesorero y el Presidente, acumulando los intereses o distribuyéndolos para conseguir entre tanto y de la manera que sea posible los fines de la Sociedad.

Presentado en duplicado ejemplar a los efectos del art. 4º de la Ley de Asociaciones de 30 de Junio de 1887.

Barcelona 11 de Noviembre de 1920.

El Gobernador,

Vicente Santandreu
(Rubricado)

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 15

Breu apostòlic per al Foment de Pietat Catalana. Any 1921.

Breu apostòlic de Benet XV, de 1921, en què atorga la benedicció apostòlica al Foment de Pietat. El Sant Pare concedeix a més altres gràcies espirituals. El signa el cardenal secretari d'Estat, Pietro Gasparri.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 171-172v.*, text imprès. Al final hi ha unes anotacions fetes per la mà del nunci.

BENEDICTUS PP. XV
AD PERPETUAM REI MEMORIAM

EXTAT Barcinone, jam inde ab anno MDCCCCXIII pium opus vulgo appellatum FOMENT DE PIETAT CATALANA, frugiferum ad finem erectum fovendae pietatis inter homines cujusque conditionis tum verbo, tum praelo impressis scriptis. Plures Sacerdotes, communem vitam agentes, operi adlaborant, et tum religiosos libros in vulgus effundere, tum Sacras Missiones agere, tum spirituales exercitationes habere student. Nunc autem cum hodiernus pii Instituti Moderator enixas Nobis preces adhibuerit ut Rectoribus, Collaboratoribus, Patronis ac Sociis Operis ejusdem, nonnullas indulgentias, ac privilegia largiri de Apostolica benignitate dignemur, Nos, inspectis etiam amplissimis sufragiis tam Episcopi Barcinonensium quam S. R. E. Cardinalis Archiepiscopi Tarraconensium, optatis his annuendum ultro libenterque existimavimus. Quare de Omnipotentis Dei misericordia ac BB. Petri et Pauli Apostolorum ejus auctoritate confisi, omnibus et singulis praesentibus et futuris Rectoribus, Collaboratoribus, Patronis et Sociis pii Operis apellati FOMENT DE PIETAT CATALANA, die quo primum in idem Opus cooptentur, si vere poenitentes et confessi Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum sumpserint, plenariam; et quotannis die festo Virginis a Monteserrato, coelestis enunciati operis Patronae, si item admissorum confessione expiati ac coelestibus recreati epulis, propriam Operis Ecclesiam, si habeant, secus quamvis sacram Aedem, a medietate diei praecedentis ad mediam usque noctem ejusdem festi visitent, ibique pro Christianorum Principum concordia, haeresum extirpatione, peccatorum conversione ac Sanctae Matris Ecclesiae exaltatione pias ad Deum preces effundant, quo die injuncta pietatis opera impleant, etiam *plenariam* omnium peccatorum suorum Indulgentiam et remissionem misericorditer in Domino concedimus. Insuper iisdem Moderatoribus, Collaboratoribus, Patronis et Sociis, quoties quamvis

eleemosynam in pii operis emolumentum conferant, de numero poenalium in forma Ecclesiae solita *trecentos dies* expungimus. Sacerdotibus autem, qui ex officio enunciato pio Instituto adlaborant, facultatem concedimus benedicendi Cruces, Crucifixos, Sacra Nomismata, Coronas precatorias et parvas D. N. J. C, Deiparae Virginis et Sanctorum ex metallo statuas, eisque applicandi indulgentias, quae continentur in elenco edito die V mensis Septembris anno MDCCCCX1V, non exclusis, quod ad coronas precatorias, indulgentiis quae a Sancta Birgitta appellantur, itemque illis Cruciferorum Patrum; simulque veniam facimus benedicendi atque imponendi consuetis ritu ac formula, quatuor scapularia S. Cordis Jesu, B. M. Virginis a Monte Carmelo, Immaculatae Conceptionis, et Septem Dolorum B. M. Virginis. Sacerdotibus vero in domibus Instituti vitam communem agentibus largimur, ut pro interiori respectivae domus Sacello, altaris personalis privilegio, quater in hebdomada gaudeant. Denique Sacras Missiones, quas Institutum instruit ac fovet, peculiaribus gratiis ac privilegiis augere et decorare volentes, Apostolica Nostra auctoritate, praesentium vi, decernimus, ut Missionarii in dietis Sacris expeditionibus operam navantes, facultate polleant benedieendi etiam publice Cruces, Crucifixos, Sacra Nomismata, Coronas precatorias et parvas statuas, eisque applicandi indulgentias omnes, quas supra numeravimus: pariterque queant quatuor dicta scapularia benedicere atque imponere, etiam adhibita formula generali, et cum dispensatione adscribendi nomina alicui confraternitati. Ad haec Missionariis dictis veniam largimur impertiendi in fine concionum benedictionem Apostolieam cum Crucifixo et sub Crucis unico signo, cum *plenaria* addita indulgentia ab iis fidelibus lucranda, qui saltem quinqué e dietis concionibus audierint. Tándem fidelibus ómnibus ad communiones generales ab ipsis Missionariis, intra respectivam Missionem instructas, confluentibus, *plenariam* omnium peccatorum suorum indulgentiam et remissionem misericorditer in Domino tribuimus. Porro largimur Rectoribus, Collaboratoribus, Patronis, Sociis et fidelibus supradiotis liceat plenariis hisce ac partialibus indulgentiis functorum vita labes poenasque expiare, si malint. Contrariis non obstantibus constitutionibus et ordinationibus Apostolicis, ceterisque ómnibus in contrarium facientibus quibuscumque. Praesentibus perpetuo valituris. Volumus autem, ut praesentium Litterarum transumptis seu exemplis, etiam impressis, manu alicujus Notarii publici subscriptis, ac sigillo personae in ecclesiastica dignitate constitutae munitis, eadem prorsus fides adhibeatur quae adhiberetur ipsis praesentibus si forent exhibitae vel os-tensae. Datum Romae, apud Sanctum Petrum, sub anulo Piscatoris, die VI m. Augusti, anno MCMXXI Pontificatus Nostri septimo.

P. Card. Gasparri
a *Secretis Status.*
Brevi apostolici, num. 1123

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 16

Carta del rector de la Parròquia de Sant Josep Oriol a Tedeschini. Any 1928.

Carta que el rector de la Parròquia de Sant Josep Oriol, de Barcelona, Joan Icart i Aymerich, fa arribar al nunci Tedeschini després de l'entrevista que tingué, a finals d'abril de 1928, amb el nunci arran de la seva visita apostòlica a Barcelona, on mossèn Icart es refereix al tema de la predicació i de l'ensenyament de la doctrina cristiana en català i castellà.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 1, ff. 131-132*, original autògraf. Els afegitons i subratllats del text són expressats en lletra cursiva .

[Escrit a mà, *1-5-1928*]

Exmo Sr.

Como complemento de las declaraciones prestadas ante V.E. en la compleja cuestión del idioma, que en Barcelona se ha de usar en la enseñanza del catecismo y en la predicación, dígnese aceptar las siguientes manifestaciones.

Catecismo de párvulos.
Se ha de enseñar en catalán.
1º Por no privar a los naturales del país, que no conocen otro idioma, de la enseñanza de la doctrina cristiana.
2º Porque, según enseña la experiencia, los hijos de padres castellanos, con el contacto con los niños catalanes fácilmente aprenden el catalán y en consecuencia lo entienden y lo hablan.
Esto no obstante, el Párroco o el Catequista en conciencia se ha de acomodar a la condición e idioma de sus alumnos.

Catequesis para adultos.
Ha de ser en catalán y castellano para que todos igualmente puedan participar de tan saludables enseñanzas.

Predicación.

La pastoral, o sea, la Homilía ha de ser en catalán.

1º Porque para el párroco sería una prueba muy dura verse privado de usar su idioma nativo en esta predicación que le es tan propia y que le sirve para apacentar espiritualmente a sus feligreses, *muchos de los cuales son catalanes*.

[Escrit per la mà del nunci assenyalant els apartats 2 i 3: *Che ragioni!*]

2º Por las dificultades que podría acarrearle la predicación de la Homilía en castellano a causa del disgusto, que indudablemente causaría a la mayoría de los catalanes, que asisten a la predicación de su Párroco, la cual según tradición antiquísima se hace en catalán.

3º Porque ordinariamente en tal predicación usa el Párroco el catalán familiar, que no sólo entienden los catalanes, sino también muchos provincianos.

Predicación extraordinaria.

Esta, o sea, las novenas solemnes, que tanto abundan en nuestra ciudad, misiones, ejercicios espirituales, etc, puede ser en castellano, dejando no obstante al Párroco cierto margen de libertad para disponer que se predique en catalán en aquellos casos en que así lo exige la condición de los oyentes.

Sería muy laudable que cuando esta predicación se hace en catalán se prescinda de ciertas palabras, frases, modismos, que están en boga entre los intelectuales, pero que el pueblo no entiende, ni se sabe si el uso al fin *los aceptará en el idioma catalán, que aún está en época de formación*.

En las ciudades subalternas.

En estas (Sabadell, Tarrasa, Mataró, Granollers, etc.) la predicación a mi entender ha de ser en catalán, dejando al celo y buen criterio del Párroco que cuando convenga procure que sea castellana.

1º Porque en general en estas poblaciones hay pocos provincianos, careciendo por tanto del carácter cosmopolita que distingue a Barcelona.

2º Porque no abunda en ella entre el pueblo la instrucción que se nota en la ciudad condal.

Esto es Exmo. Sr. Lo que como párroco de la ciudad condal y en conciencia debo poner a la consideración de V.E.

El Cura Párroco de S. José Oriol
Juan Icart, pbro.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 17

Estadística de la predicació i de la catequesi a Barcelona. Any 1928.

Estadística detallada de la predicació a Barcelona lliurada pel bisbe Miralles al secretari de visita, pare Victoriano Gamarra, després de la seva entrevista amb el nunci monsenyor Tedeschini, el mes d'abril de 1928, amb motiu de la seva visita apostòlica a Barcelona

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 110-111v.*, original mecanografiat. Els afegitons al text, fets per la mà del nunci, són expressats en lletra cursiva

a)

Barcelona.

PREDICACIÓN

Catedral - 32 parroquias - 14 tenencias - *2* rurales.

-ooo-

Predicación ordinaria. (Parroquial)

======

A) HOMILÍA EVANGÉLICA: *en catalán* en todas las Parroquias, menos en la Catedral. [Escrit de mà del nunci: *(Con 139 mila Spagnoli non catalani, e 82 mila Valenziani e Baleari)*]

B) PUNTO DOCTRINAL, O CATECISMO DE ADULTOS: *en catalán*, generalmente [*(En catalán!)*]. *En castellano* en las Parroquias céntricas o de núcleo popular español, a saber: Santa María del Mar, Santa María del Pino, San Justo, San Pedro, Merced, Belén, Hostafrancs, San Francisco de Paula, Santa Mónica, Concepción, Bonanova, Tenencias del Puerto y de Collblanch.- 13.

C) TERCERA PLÁTICA DOCTRINAL POR LA TARDE: *promediada*, generalmente, cuando existe.

Predicación extraordinaria, (parroquial y de Asociaciones)

======

A) EN CASTELLANO 4: Catedral, Santa Mónica, Tenencia del Puerto y la de San Jorge de Vallcarca.

B) EN CASTELLANO, CASI EXCLUSIVAMENTE, 8: (Parroquias céntricas y burguesas), Belén, Santa Ana, San Jaime, Concepción, Bonanova, San Francisco de Paula, San José Oriol, y Tenencia de San Antonio de Padua. De 250 a 300 sermones anuales.

C) PROMEDIADA, 10: Santa María del Mar, Pino, San Pedro, Merced, San Agustín, Barceloneta, Hostafranchs, San Justo, Sarriá, y Tenencia de Collblanch. Unos 150 sermones anuales.

D) EN CATALÁN, EN SU GRAN MAYORÍA, 15: San Cugat, Carmen, San Pablo, Santa Madrona, Ángeles, Las Corts, Jesús, San Juan, Josepets, Horta, Pueblo Nuevo, San Martín, San Andrés, Sans, Santa Eulalia; de 75 a 100 sermones anuales. TENENCIAS, 7: Rosario, Lourdes, Sagrado Corazón, San Martín, San Francisco de Asís, Montserrat y Sagrada Familia; de 25 a 30 sermones anuales.

E) EN CATALÁN, 5; Olorde, Vallvidrera, y las Tenencias de San Paciano, San Ginés de Agudells y Santa Teresa; muy poca predicación. [De mà del nunci: *Predicazione Barcellona in* catalano *in 27 chiese*]

IGLESIAS DE RELIGIOSOS

-ooo-

1.- EN CASTELLANO, 17: Jesuitas, Dominicos, Franciscanos, Carmelitas Descalzos...

2.- EN CATALÁN, 6: San Felipe Neri (Barcelona y Gracia), Capuchinos, Sagrada Familia.

3,- PROMEDIADA, 7: Corazón de María, Palau, Paúles, Mínimos.

4.- FRANCÉS, 1.

IGLESIAS DE RELIGIOSAS.

-ooo-

1.- EN CASTELLANO, 46.

2,- EN CATALÁN, 10.

3.- PROMEDIADA, 9.

PREDICACIÓN EXTRAORDINARIA DE CUARESMA EN TODAS LAS IGLESIAS.

-ooo-

Ejercicios espirituales.

1,- EN CASTELLANO, 71.

2.- EN CATALÁN, 73.

[Escrit a mà:
3.- En Francés, 2.
4.- En Inglés, 1.]

RESUMEN GENERAL DE PREDICACIÓN.
-&&&&&&-

a) En ninguna Parroquia de la ciudad déjanse de oír las dos lenguas, no siendo absoluto el predominio de una u otra, ni aún en las contadísimas en que aparece así en la estadística. En cambio, en las Iglesias de Religiosos y Religiosas, son numerosísimas las en que sólo se predica en castellano.

b) La proporcionalidad de las lenguas predicadas se corresponde con grande aproximación a la naturaleza de las feligresías, cuanto más se alejan del centro de la ciudad.

c) En el centro de la ciudad, en las parroquias más concurridas y en la predicación más solemne, el castellano tiene un predominio muy pronunciado.

d) Aumenta el predominio del castellano, con uso casi exclusivo, en las Iglesias de Religiosos y Religiosas, en las cuales se da predicación más abundante y prestigiosa.

e) En el conjunto de todas las Iglesias de la ciudad, y en el total numérico de sermones anuales, tal vez no sea muy notable la superioridad del castellano. Pero lo es muy grande si se considera su densidad representativa por las parroquias, Órdenes Religiosas y actos solemnes, en que su predominio da el tono a la ciudad.

CATECISMO
&=====&

Parroquias

DOMINICAL Y DE PRIMERA COMUNIÓN. Se observa absolutamente la ley eclesiástica de la lengua materna en todas las Parroquias, en algunos Institutos Religiosos que tienen Catecismo popular en sus Iglesias, en los Centros Católicos, y en las Asociaciones Catequísticas de seglares. En todas partea se enseña y pregunta a cada cual en su lengua propia. En Santa Mónica y Tenencia del Puerto es en castellano por predominio casi absoluto de forasteros. En muchas otras Iglesias se constituyen secciones especiales luego que existen núcleos importantes.

Centros de enseñanza y Asilos

INSTITUTOS DE RELIGIOSOS

EN CASTELLANO, 8: Jesuitas, Escolapios (Sarriá y Diputación), Maristas, Doctrina Cristiana...
EN CATALÁN: 3.
PROMEDIADO, 6: Escolapios (San Antonio, Calle Ancha, Balmes)...
INSTITUTOS DE RELIGIOSAS:
EN CASTELLANO, 34: loa más importantes y calificados.
EN CATALÁN, 4.
PROMEDIADO, 8.

RESUMEN GENERAL

a) En las 48 Iglesias parroquiales y en 21 Institutos religiosos de enseñanza se usa la lengua materna catalana en la instrucción catequética.
b) En 42 Establecimientos docentes de Congregaciones Religiosas se usa la lengua castellana.

&&&&&&&&&

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 18

Certificat del prefecte d'estudis del Seminari de Barcelona. Barcelona. Any 1927.

Còpia del certificat de prefecte d'estudis del Seminari Conciliar de Barcelona, Francesc Faura, datat el 9 d'agost de 1927, en què dóna fe que en aquest centre les classes són impartides en castellà i en llatí. Aquest certificat fou lliurat per l'ordinari de Barcelona al secretari de visita, pare Victoriano Gamarra, després de la seva entrevista amb el nunci monsenyor Tedeschini, el mes d'abril de 1928, amb motiu de la seva visita apostòlica a Barcelona.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 114*, text mecanografiat. El subratllats del text són expressats en lletra cursiva.

c)

«Excmo. Y Rvmo. Señor.- El infrascrito Prefecto de Estudios del Seminario Conciliar, en contestación a la pregunta que V.E.R. se ha dignado hacerle, tiene el honor de manifestar lo siguiente:- 1. Que en las clases las explicaciones de los RR. Sres. Catedráticos, así como las preguntas a los alumnos, y las respuestas de los mismos, *siempre son en lengua castellana o latina*. Con respecto al latín se observa fielmente el art. 16 de los Estatutos vigentes por disposición del hoy Emmo. Sr. Cardenal Reig, que dice: «En las clases de S. Escritura, Teología Dogmática y Moral, Instituciones Canónicas y Filosofía, los programas y sus correspondientes respuestas deberán ser en latín.» -2. El Discurso inaugural de la solemne apertura de curso que se verifica en 30 de septiembre, siempre ha sido escrito y leído por el Catedrático de turno en lengua castellana o latina. La lengua latina ha servido para los Catedráticos de las asignaturas antes mencionadas: S. Escritura, Dogma, Moral y Derecho Canónico.- 3. En las Academias, particularmente en la de Sto. Tomás, salvo una poesía catalana que alterna con otra castellana y otra latina, los demás trabajos literarios correspondientes a las asignaturas de las facultades de Teología y Filosofía, siempre han sido escritos y pronunciados *en lengua castellana o latina*.- 4. En el vigente Plan de Estudios promulgado por V.E.R., y en los anteriores todos, como en los Planes elaborados por el Excmo, Sr. Guillamet (q.e.p.d.), y por el hoy Emmo. Sr. Cardenal Reig, en los tres primeros años de la carrera eclesiástica figura como primera y más importante asignatura *«Latín y Castellano»*. Es de notar que además de es-

tas lenguas sólo se enseña lengua Griega en el periodo de Latín y Humanidades.- Es cuanto se me ocurre decir cumplimentando la orden de V. E. R., cuya vida Dios guarde muchos años.- Beso el anillo pastoral de V.E.R.- Barcelona, 9 de Agosto de 1927,- Francisco Faura, Pbro., Canónigo Lectoral.- Excmo. y Rvmo, S. Obispo de Barcelona.»

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 19

Sobre l'oració col·lecta Et famulos i la pregària pel Rei del Divendres Sant. Any 1927.

Dues notes entregades pel bisbe Josep Miralles, de Barcelona, al secretari de la visita apostòlica de monsenyor Tedeschini després de la seva entrevista amb el nunci, el mes d'abril de 1928, amb motiu de la seva visita apostòlica a Barcelona. Una és sobre la col·lecta Et famulos*, en la qual s'hi esmenta el nom del Rei, i en què s'hi explica que no sempre és obligatòria de resar-la. L'altra és sobre l'oració pel monarca del Divendres Sant.*

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 115-115v.*, text mecanografiat. El subratllats del text són expressats en lletra cursiva, així com les notes autògrafes del nunci.

d)

Colecta *Et famulos*.

Según los liturgistas españoles más reputados (Martínez de Antoñana, *Manual de Sagrada Liturgia*, 2ª ed. vol. I, pags. 383-384; Sola, Curso práctico de Liturgia Sagrada, 2ª ed., pag. 282, etc.) «en España y en sus antiguas colonias *puede* (lo subraya el primero de dichos autores) decirse, como Colecta, Secreta y Postcomunión, en todas las Misas rezadas y cantadas, aun en los dobles de 1ª clase y fiestas más privilegiadas; sólo se exceptúan las de *Réquiem*»; por privilegios de San Pío V y de Gregorio XIII, sea cual fuere la solemnidad de la Misa o el número de sus oraciones.

Esto en cuanto a la *potestad por privilegio*; «mas –prosigue Martínez Antoñana– *en cuanto Colecta mandada* por el Ordinario (como en muchas Diócesis lo es) sigue las reglas de éstas.» La Colecta *Et famulos*... es de las llamadas por los vivos, pues en ella no se ruega por difuntos; está mandada en esta Diócesis *pro re non gravi*, o sea, «por un motivo racional, pero que no se considera grave ni urgente» (sería *pro re gravi*, por ejemplo, en caso de seria enfermedad del Papa o del Monarca, de epidemia, de terremoto, etc.); y como tal, aunque puede decirse, no obliga el mandato, antes bien hay prohibición general litúrgica, «en todas las Misas de los siguientes oficios, o en las que por lo menos se haga su conmemoración: a) dobles clásicos, aun de segunda clase; b) dominicas mayo-

res; c) ferias, vigilias y octavas privilegiadas; d) Misas votivas solemnes y privilegiadas; e) siempre que, conforme a las Rúbricas, en la Misa se hayan rezado cuatro oraciones» (Antoñana, idem., pp. 377-378).

El Obispo siempre la dice como si fuera *pro re gravi*.

Oración por el Rey, en Viernes Santo.

Cuando existía en España el Nuevo Rezado y producía ediciones litúrgicas de insuperable hermosura en papel y tipografía, el Viernes Santo, en las Oraciones que se dicen después del «Passio», la sexta comenzaba diciendo: «Oremos también por nuestro Católico Rey N:» Suprimida aquella Institución litúrgica, los Sacerdotes españoles hubieron de apelar a Casas extranjeras (Decían en Malinas, Mame en Tours, Pustet en Ratisbona, Marietti en Turín, Políglota Vaticana en Roma), las cuales comenzaban dicha oración sexta con estas palabras: «Oremos también por nuestro cristianísimo Emperador N:», como reminiscencia del llamado «Emperador de Romanos». En uno y otro caso, la oración sexta seguía y acababa de igual manera en todas las ediciones litúrgicas. De ahí se originó que, transcurriendo el tiempo y agotándose las ediciones españolas, el Clero, mayormente el joven, al ver la oración por el Emperador, la suprimió, y yo lo he visto muchas veces en mi tierra, profundamente española. Yo nunca obré así; adquirí una Semana Santa Española, leí en ella y no en el Misal extranjero las oraciones, y todavía sigo haciéndolo en Barcelona. Esto explica sencillamente lo que, sin tal declaración, parecería hecho a propósito. Cuando uno está en el Altar, y se halla con una deficiencia o una anormalidad, suele perder la presencia de espíritu, y en tal situación suele tomar por el atajo, exponiéndose a la censura de los oyentes que conservan inalterada la serenidad.

[Escrit a mà pel nunci:]

Esta es inocencia. En otras partes de España no se ha suprimido [la oración por el rey, en Viernes Santo] por el solo hecho que se clausurara una casa editora. El que está en el altar puede perder la presencia de espíritu, es verdad; pero precisamente por esto, se puede obviar previendo el caso en general, y poniendo, por acaso, en el Misal una nota escrita a mano, como se hace muchas veces para la colecta general Et famulos.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 20

Conferències eclesiàstiques de la Tarraconense. Sobre la pronunciació del llatí a la romana. Any 1923.

Acord número 30 de la Conferència Eclesiàstica de la Tarraconense, celebrada del 10 al 13 de gener de 1923, en què els bisbes prengueren la decisió que el llatí fos pronunciat en els seminaris «a la romana». Aquest escrit fou lliurat per l'ordinari de Barcelona al secretari de visita, pare Victoriano Pérez de Gamarra, després de la seva entrevista amb el nunci monsenyor Tedeschini, el mes d'abril de 1928, amb motiu de la seva visita apostòlica a Barcelona.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 113,* text mecanografiat.

e)

CONFERENCIAS ECLESIÁSTICAS DE 10-13 DE ENERO DE 1923

«30.- Indicar a los Profesores de los Seminarios, en particular a los de Latinidad y Humanidades, la conveniencia de que los alumnos se habitúen a la pronunciación romana del latín. De esta manera se introducirá suavemente dicha pronunciación, generalizada ya en el extranjero con el beneplácito de la Santa Sede. Atendidas las dificultades personales que el cambio ofrece, el clero ya formado queda en plena libertad para seguir la pronunciación usual de nuestro país, o adoptar la romana».

EN LA REVISTA SEMANAL FRANCESA «LA DOCUMENTATION CATHOLIQUE», NÚMERO DE 12 DE NOVIEMBRE DE 1921, COLUMNAS 394-403, PUEDE VERSE LA CARTA DEL CARDENAL DUBOIS, ARZOBISPO DE PARÍS, ORDENANDO, CON FECHA DE 9 DE OCTUBRE ANTERIOR, LA PRONUNCIACIÓN ROMANA DEL LATÍN, INSERTANDO, COMO APÉNDICES, UNA SERIE DE DOCUMENTOS PONTIFICIOS Y DE PRELADOS ROMANOS, LAS REGLAS DE LA PRONUNCIACIÓN ROMANA DEL LATÍN, Y LA ADHESIÓN DE 54 DIÓCESIS FRANCESAS A AQUELLA REFORMA. HAY OTRAS ADHESIONES, POSTERIORES EN FECHA, Y QUE SE REGISTRAN EN OTROS NÚMEROS DE LA MISMA REVISTA.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 21

Predicació a la catedral de Barcelona. Any 1927.

Còpia del fragment de la disposició cinquena del decret, datat el 3 de novembre de 1927, de la santa pastoral visita a la catedral de Barcelona feta pel bisbe Josep Miralles, en què dóna instruccions sobre l'ús de les llengües catalana i castellana per a la predicació en aquest primer temple de la ciutat i diòcesi barcelonines. Aquest escrit fou lliurat per l'ordinari de Barcelona al secretari de visita, pare Victoriano Gamarra, després de la seva entrevista amb el nunci monsenyor Tedeschini, el mes d'abril de 1928, amb motiu de la seva visita apostòlica a Barcelona.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 116-116v.*, text mecanografiat. Els subratllats, en llapis vermell, els expressem en lletra cursiva, així com també les notes autògrafes que hi fa el nunci.

f)

SANTA PASTORAL VISITA

Decreto de la practicada en esta Santa Iglesia Catedral de Barcelona en 3 de Noviembre de 1927.

«Quinto.-Nunca encareceremos bastantemente el celo del Excmo. Cabildo, para que se predique, no sólo en las Festividades del año a que responde la Tabla de sermones - y que Nós desearíamos se extendiera a aquellas pocas en que la predicación se omite a pretexto de Hora Canónica o por otro motilo – sino en las Dominicas del año, a fin de explicar al pueblo fiel las verdades del Santo Evangelio. Y puesto que así nos complacemos en declararlo, séanos permitida una recomendación, que la bondad, de los M.I.Sres. Capitulares podría elevar a la categoría de precepto a sí mismos impuesto.

Es notorio que en todas las Parroquias de la Capital la predicación evangélica, y la de las festividades en que es orador el Cura propio, se efectúa en lengua catalana; así lo quiere el Concilio de Trento, lo disponen los Concilios Provinciales Tarraconenses, lo prescribe nuestro Sínodo, lo recomendaron nuestros Predecesores, y Nós lo hemos defendido siempre contra acusaciones poco meditadas.

Pero es también notorio que en una ciudad que excede de un millón de habitantes, *un número de ellos acaso mayor de la mitad del conjunto no habla aquella lengua y sólo entiende la predicación en lengua castellana* [escrit de la mà del nunci: *No habla* aquella lengua, *mentre l'altra metà intende anche lo Spagnuolo!*]; y si Nós, por convicción y por asentimiento a las disposiciones antes citadas, aprobamos el empleo de la primera de tales lenguas, *como Pastor de almas no podemos desentendernos del bien espiritual de la gran porción que necesita oír en castellano* las verdades de nuestra Santa Fe*. Este cuidado se amenguaría por parte nuestra y aquella necesidad se remediaría habiendo *una* Iglesia destinada a la predicación castellana. No disponiendo de las parroquiales, y respetando los derechos de las de Religiosos, nuestro ánimo se dirige a la Catedral. Destinada a este ministerio, se daría satisfacción a todos los fieles, se cerraría la boca a reclamaciones que a todas horas y de todas partes recibimos, y nuestro corazón de Padre experimentaría el alivio de un peso onerosísimo. *Dígnese el Excmo. Cabildo* abundar en nuestros sentimientos, y el Dios de todos, el que no hace acepción de personas, el que envió a su Espíritu para que se maravillaran los primitivas fieles oyendo a sus Apóstoles hablándoles en las propias lenguas de ellos, premiará esta nueva forma de apostolado capitular y el sacrificio que alguno o algunos puedan hacer de sus personales gustos para gloria de Dios y en obsequio y para mayor bien de nuestros diocesanos.»

* [Escrit de mà del nunci:] *E allora il rimedio è provvedere colla sola cattedrale? Sicchè la predicazione,* homilía evangélica, *questa pienamente parrocchiale per essi quindi non esiste!*

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 22

Estadística de la població immigrada de Catalunya. Cens oficial de 1924.

Còpia del cens oficial de 1924 sobre la població immigrada i autòctona de Catalunya. Aquest document fou lliurat pel bisbe Miralles al secretari de visita, pare Victoriano Gamarra, després de la seva entrevista amb el nunci monsenyor Tedeschini, el mes d'abril de 1928, amb motiu de la seva visita apostòlica a Barcelona.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 117-118.*, text mecanografiat. Les notes autògrafes que hi fa el nunci les expressem en lletra cursiva.

h)

[De mà del nuci:]
Censo recente
Barón Viver

ESTADÍSTICA DE POBLACIÓN

Barcelona (Ciudad).
Censo Oficial de 1924.= 820.015 habitantes.

Nacidos en la ciudad	=	385.759	=	47 %
Catalanes de fuera la ciudad	=	167.772	=	20.5 %
Valencianos	=	75.083	=	9.1 %
Baleares	=	7.437	=	0..9 %
	=	639.041	=	77.5 %
Aragoneses	=	54.503	=	6.7. %
Castellanos	=	37.885	=	4.6 %
Murcianos	=	28.976	=	3.6 %
Andaluces	=	23.191	=	2.9 %
Vascos y Navarros	=	7.470	=	0.9 %
Gallegos y asturianos	=	6.936	=	0.8 %
	=	158.961	=	19.5%
Extranjeros	=	20.761	=	3 %

RESUMEN.

1) Ponderando la composición de los nacidos en la ciudad y otros datos estadísticos complementarios, el total de inmigrantes no catalanes sería el tercio de la población, o sea, 262.000; pero, desde el punto de vista lingüístico, hay que descontar 82.500 valencianos y baleares, y, por tanto, dicha proporción es de 22 % que corresponde a los habitantes de lengua castellana.

2) Por experiencia muy comprobada, los hijos de los inmigrantes forasteros son asimilados en su gran mayoría.

3) Notase la condición social de los inmigrantes forasteros; a) la casi totalidad de funcionarios civiles y militares; b) la gran masa de valencianos, aragoneses y murcianos, braceros de origen, ocúpanse en trabajos de peón, o son absorbidos en la multitud obrera sin oficio teóricamente especializado; c) el servicio doméstico está desempeñado generalmente por aragonesas, las cuales están en doble proporción que los hombres de la misma región; d) el censo oficial de familias pobres está constituido en sus tres cuartas partes por forasteros.

POBLACIÓN DE CATALUÑA (Con excepción de la ciudad de Barcelona)

Censo de 1920 *?* [posat pel nunci hi ha un interrogant]= 1.532.363 catalanes = 93. 5 %

101.021 forasteros = 6.5 %

PROVINCIA DE BARCELONA.

			valencianos	=	2.23 %
			aragoneses	=	1.71 %
No catalanes	=	8.4 %	castellanos	=	1.16 %
			murcianos	=	1.13 %

PROVINCIA DE GERONA.

No catalanes = 4.8 % (sin núcleo regional característico)

PROVINCIA DE LÉRIDA.

No catalanes = 4.7 % (aragoneses en su gran mayoría; casi todos en la capital =10 % de su población total).

PROVINCIA DE TARRAGONA.

No catalanes = 4.5 % (valencianos y aragoneses en su mayor parte)

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 23

Disposició de la Conferència de bisbes de la Tarraconense sobre el Foment de Pietat Catalana. Any 1923.

Còpia dels acords 1r. i 2n. de la Conferència de bisbes de la Tarraconense, celebrada del 28 de novembre al 2 de desembre de 1923, en què prengueren dos acords sobre el Foment de Pietat Catalana, principalment el que es referia a canviar el nom que tenia aquesta institució pel de Foment de la Pietat a Catalunya. *Aquest document fou lliurat pel bisbe Miralles al secretari de visita, pare Victoriano Gamarra, després de la seva entrevista amb el nunci monsenyor Tedeschini, el mes d'abril de 1928, amb motiu de la seva visita apostòlica a Barcelona.*

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 112*, text mecanografiat. El text és quasi tot subratllar amb llapis vermell.

i)

CONFERENCIAS DE PRELADOS DE ESTA PROVINCIA ECLESIÁSTICA, DE 28 DE NOVIEMBRE A 2 DE DICIEMBRE DE 1923

Acuerdo 1º.

«Aprobar y bendecir la obra del «Apostolado de Misiones y Ejercicios» y sus auxiliares «Apostolado del buen libro, Propaganda de piedad, y Obra del Culto» recientemente creadas por el *Foment de Pietat Catalana* para trabajar más eficazmente en la restauración del espíritu cristiano en esta Provincia eclesiástica, conforme al fin propio y exclusivo que persigue esta institución.»

Acuerdo 2º.

Advertir a la dirección del *Foment*, que para evitar recelos y torcidas interpretaciones a que pudiera dar ocasión, en los actuales momentos el título que ha venido usando la entidad desde su origen fuera preferible substituirlo por el de *Foment de Pietat a Catalunya* que expresaría en términos más precisos la finalidad puramente espiritual arriba indicada.»

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 24

La "*Junta Ciudadana de la Provincia de Barcelona*" i el Foment de Pietat Catalana. Any 1923.

Còpia de la lletra que el capità general de Catalunya i president de la Junta de Acción Ciudadana de Barcelona *adreçà al bisbe Josep Miralles, el 15 de gener de 1928, sobre el Foment de Pietat Catalana. Aquest escrit fou lliurat pel doctor Miralles al secretari de visita, pare Victoriano Gamarra, després de la seva entrevista amb el nunci monsenyor Tedeschini, el mes d'abril de 1928, amb motiu de la seva visita apostòlica a Barcelona.*

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 121-124*, text mecanografiat. Els subrattllats del text estan posats en cursiva.

j)

JUNTA CIUDADANA DE LA PROVINCIA DE BARCELONA = 53 = Excmo. e Ilmo. Señor. = Se ha recibido su atenta carta de fecha, 19 de Diciembre último, sobre cuya contestación hemos querido reflexionar, por lo mismo que el asunto a que aquélla se contrae es de índole delicadísima, como todo cuanto se relaciona con la conciencia religiosa, tan arraigada en España, en el Gobierno que rige los destinos de la Nación, en sus Autoridades, y en la que en nombre de la Junta de Acción Ciudadana tiene el honor de dirigirse a V.E. Pero la meditación prudente y serena a que con gusto nos hemos sometido, no ha podido borrar la dolorosa impresión que en nuestro ánimo han producido, el juicio tan poco favorable que ha merecido al Exmo. Sr. Cardenal Arzobispo de Tarragona la intervención de la Junta de Acció Ciudadana, en el asunto del cambio de nombre de la Asociación titulada «Foment de la Pietat Catalana». = Si alguna duda asaltara no obstante nuestra conciencia, bastaría para hacerla desaparecer, el sentido de la intervención de los Prelados que en conferencias episcopales acordaron advertir a los del «Foment», y la misma reserva a que en definitiva deja V. E. I. supeditada a sus gestiones, hasta cambiar impresiones con los Comprovinciales; pero para mayor tranquilidad y justificación nuestra vamos a ver si logramos poner de manifiesto, el convencimiento que siempre hemos tenido y seguimos teniendo ahora de que en la pretensión de la Junta de Acción Ciudadana en relación con el Fomento de la Piedad Catalana no hay intromisión ni atentado al libre ejercicio de la jurisdicción eclesiástica, ni vejación ni menosprecio para

la dignidad y cargo episcopal». = Como sabe muy bien V. E. I. distínguense perfectamente en el terreno del derecho, las congregaciones u órdenes religiosas de las cofradías, hermandades, asociaciones y demás agrupaciones con nombres análogos conocidas. = Las primeras, aunque algo se ha discutido sobre ello, evidentemente que no son asociaciones en el sentido civil de la palabra, sino instituciones de naturaleza e importancia especialísima. Pero las Cofradías, Hermandades, etc. los asociados no asociados no sacrifican atributo alguno de su personalidad, y continúan ejerciendo todas las manifestaciones de la actividad humana, conservando su derecho a darse de baja cuando las place, sin que haya voto perpetuo que los ligue con la asociación, lo mismo que las asociaciones científicas, literarias, etc. = [*D'aquí fins l'altre signe = hi ha un interrogant posat al marge*] Y a esta capital distinción se atiene nuestra vigente Ley de Asociaciones de 30 de junio de 1887, en cuyo artículo primero se declara que están sometidos a las disposiciones de la misma, las asociaciones para fines *religiosos*, políticos, científicos, artísticos, benéficos y de recreo, o de cualesquiera otros lícitos que no tengan por exclusivo objeto el lucro o la ganancia; sin que el artículo segundo exceptúe más que *las asociaciones de la Religión Católica autorizadas en España por el Concordato*, recalcándose bien en ese mismo artículo que las *demás asociaciones* religiosas se regirán por los preceptos de la indicada Ley, debiendo acomodarse en sus actos las no católicas a los límites señalados por el artículo 11 de la Constitución del Estado. = Aun las mismas congregaciones u órdenes religiosas, han sido objeto en la primera década de este siglo de determinadas disposiciones, de las que por diversos motivos no queremos hacer eco, para asegurar y sostener, concretándonos a las demás asociaciones religiosas, que la intervención en ellas, fuera de lo que no son fines espirituales, no se discute por nadie, estando bien patente la legislación Civil por tanto tiempo sometida por la Iglesia. Y esa relación de las asociaciones religiosas de que nos venimos ocupando las autoridades civiles, no se halla establecida sólo, como equivocadamente entiende el Emmo. Sr. Cardenal Arzobispo de Tarragona, para un mero reconocimiento y aprobación de lo menester, [*d'aquí fins al segon punt està subratllat el text*] sino para todos los efectos de la Ley, a la que están sometidas sin reserva alguna. Es más; sujetas como todas las asociaciones al derecho asocicional común, están a merced de las contingencias por que pase el derecho que desarrollan o ejercitan, por lo que suspendida la garantía constitucional correspondiente, las asociaciones religiosas pueden ser objeto de cuantas medidas alcanzan a las demás asociaciones. Y no es que con ello se proclame la legitimidad de ningún poder caprichoso o arbitrario. El ejercicio de la Autoridad requiere siempre prudencia y tacto, y no ha de llegarse a la mayor transigencia y respeto mutuo

cuando Autoridades de dos Poderes coinciden con atribuciones privativas en un mismo asunto. Por eso nos guardaremos de analizar por ejemplo, si con el título que ostenta el Foment de Pietat Catalana, el concepto de Piedad queda empequeñecido con el calificativo que se le asigna. Ya sabemos que para sentar doctrina en ese orden de cosas están las Autoridades Religiosas aunque nosotros también nos hallamos siempre dispuestos a una cooperación franca y leal en todo cuanto pueda redundar en bien de la Iglesia. Pero en justa correspondencia, creemos asimismo estar asistidos del derecho a recabar nuestra independencia, como Autoridades Civiles, en defensa de los intereses públicos que nos están encomendados. = Al llegar a este punto no necesitamos recordar a V.E.I. de qué modo se ha ido desarrollando en estos últimos años una campaña antipatriótica que no ha respetado nada [*Des d'aquí fins al segon punt i seguit està subratllat el text*] Con honda pena hemos de decir que en ocasiones esa campaña ha llegado a tener eco en el Seminario entre alguno de sus profesores y discípulos por lo menos; y en la Iglesia; y asociaciones ha habido caídas en la irreverencia de confundir o mezclar en actos de culto, aspiraciones políticas reprobables. Y ante tan triste realidad, cuando en otros órdenes de la vida se han tomado medidas tan radicales como las que se han tomado con el uso de las banderas y lenguas regionales, ¿puede decirse, con razón, que se atropelle ninguna jurisdicción ni autoridad porque se pretenda, por motivos que justifican sobradamente los antecedentes expuestos, algo tan puramente externo y formal como el cambio de nombre de una asociación y se censure su tendencia exclusivista relacionada con el idioma, que no ha de impedirle el cumplimiento de ninguno de sus fines religiosos? = En la época en que se constituyó el Foment era lícita toda clase de expansiones separatistas, y se toleraban enconos y luchas que hoy se cree necesario contener. Y en la labor de reconciliación y de paz y armonía, que tenemos a nuestro cargo para remediar las consecuencias de debilidades y tolerancias antiguas, nada creemos tan perjudicial como estas separaciones o diferencias que han de desaparecer y debe procurarse que no vuelvan, respetándose tan sólo aquello que se debe respetar. Esta es la situación en que se coloca, y el criterio que mantiene la Junta de Acción Ciudadana. = Confiadas en que con estas sinceras explicaciones se habrá desvanecido todo recelo, vamos demostrar ahora con muy pocas palabras la inconsistencia de las dos primeras observaciones opuestas por los Señores del Foment a la advertencia acordada sobre el particular en conferencias Episcopales. La tercera observación queda ya desvirtuada con las consideraciones anteriores.= No se nos hubiera ocurrido pensar que pudiera cometerse una desatención, cambiándose el nombre de una asociación que tenga recibidas indulgencias y gracias del Sumo Pontífice Benedicto XV (q.s.g.h). Porque primeramente en el caso de que

se trata el nombre de la Asociación no fue impuesto por el Papa. Y desde luego puede asegurarse que si Benedicto XV siguiere rigiendo para bien del Mundo los destinos de la Iglesia, ningún inconveniente pudiera tener el que El Foment se llamara de otro nombre. Aparte de que si los Sres. del Foment quisieran extremar sus escrúpulos, medios sobrados tendrían de convalidar el nuevo título, impetrando la gracia del actual Soberano Pontífice; después de lo cual lo irreverente sería hablar de irreverencias. De modo que el argumento es inocente y pueril en sumo grado. = Otro tanto podría decirse de la observación relativa a los temores de perjuicios por contratos celebrados, derechos adquiridos, legados, donativos, etc.; porque no se necesita ser muy versado en Derecho para comprender que una modificación introducida en el nombre de una Asociación o de cualquier otro detalle de sus estatutos o reglamentos no afecta para nada a la vida de la asociación, que continúa con todos sus derechos y deberes mientras no se disuelve; del mismo modo que cualquier modificación que se efectuara en el nombre de una persona individual no afectaría para nada a su existencia y por lo tanto a sus derechos y deberes. Quizás tengan razón los Sres. del Foment al alarmarse por la suerte que puedan correr ofrecimientos de donativos y legados; pero ello no puede servir sino para revelar que además de la virtud, es posible que aliente la asociación algo que no es sólo el ideal religioso puro, y ese algo es lo que las autoridades civiles, como medida general, nos hallamos en el deber de contener, en evitación de males que si no afectan al orden religioso pueden trascender de un modo grave y tangible a otros órdenes de la vida.= Celebraría mucho que V.E.I. hallara medio de poner nuestras manifestaciones en conocimiento del Exmo. Sr. Cardenal Arzobispo de Tarragona y desde luego le suplicamos con el mayor encarecimiento, que no deje paralizado el asunto por reparos tan faltos de razón como los que han opuesto los Sres. del Foment, sino que, de acuerdo con lo consultado, si le parece y según indica, con sus comprovinciales, se llegue a una solución pronta, mirando un poco los altos intereses y por el bien de la Patria, que a todos nos cobija ya todos nos ampara. Dios guarde a V.E.I. muchos años.= Barcelona, 15 de Enero de 1928.= El Capitán General Presidente.= Emilio Barrera.= Señor Obispo de esta Diócesis.»

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 25

Documents sobre l'ús del català en la vida de l'Església a Catalunya. Barcelona 1928.

Còpia de documents sobre la llengua catalana a l'Església en la seva història. Aquest escrit fou lliurat pel doctor Miralles al secretari de visita, pare Victoriano Gamarra, després de la seva entrevista amb el nunci monsenyor Tedeschini, el mes d'abril de 1928, amb motiu de la seva visita apostòlica a Barcelona.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 119-120v.*, text mecanografiat. Els subrattllats del text estan posats en cursiva.

k)

N O T A N D A.

La historiadora de San José Oriol, después de copiar unos versos, parte en castellano y parte en catalán, compuestos por el santo para honrar el Misterio de Navidad, escribe:

«Es muy de notar que viviendo Oriol en una época tan desastrosa de transición y decadencia para la lengua catalana, cuando ésta se iba extinguiendo por resolución, y hasta los escritores catalanes castellanizaban su propio nombre, y los que no escribían en castellano, mejor sería que no hubiesen escrito de ninguna manera; nuestro santo en todas sus cartas y en la mitad de las estrofas que acabamos de transcribir, escribe en catalán, no correcto, como habría sido difícil hacerlo en aquellos tiempos (y aun en éstos), pero catalán, y se ve que pensaba en catalán, y predicaba, y amonestaba, y enseñaba, y oraba siempre en catalán.- La razón es obvia: hacerlo de esta manera era lo más lógico, pues como él, sobreponiéndose a su tiempo, era enemigo acérrimo de todo artificio, nunca le agradó disfrazar su pensamiento.»

(*Vida da San José Oriol* (1680-1702), por Sor María Eulalia Anzizu, trad. al castellano por D. Joaquín Valls, Pbro.- 3ª ed.; Barcelona, «La Hormiga de Oro», 1908; páginas 110-111)

Hablando de uno de los milagros del Santo, así se expresa:

«Otro niño, no muerto, sino mudo, hijo de un militar castellano, fue presentado por su padre al Santo de los milagros, como le llamaban. Oriol, hizo la señal da la cruz en la lengua, y enseguida se puso el muchacho a rezar el padrenuestro en catalán, continuando hablando expeditamente. Al cabo de algún tiempo, el padre del favorecido escribió desde Madrid a nuestro Santo lamentándose de que el niño no sabía hablar su lengua. Contestóle Oriol que se tranquilizada, que ya la aprendería con el tiempo, y así fue». (Obra citada, páginas 124 y 125.)

El R.P. Francisco Iglesias, franciscano, en el artículo «El B. Salvador d'Horta *i el nostre Cardena*l», copia, de la Historia del Beato escrita por el Arcediano de Vich M.I.Sr. *D. Jaime Collell* [subratllat tres vegades] el fragmento siguiente:

«Al Rei Felip es presentá el Beat Salvador, y al moment de veure's introduit en la sala reial, estant-hi present també la Reina, digué en catalá, que altra llengua no parlava: Jesús María! Déu que us ha creat us beneesca. Per qué m'haveu fet venir? Qué en traureu de veure un pobre cuiner del P. Sant Francesc?...».

«Ante el Rey Felipe se presentó el Beato Salvador, y, al verse introducido en el salón regio, donde también se hallaba la Reina, dijo en catalán –pues otra lengua no hablaba–: ¡Jesús, María!, Dios que os ha creado, os bendiga. ¿Por qué me habéis hecho llamar? ¿Qué sacaréis de ver a un pobre cocinero del Padre San Francisco?...»

Y este otro sacado del capítulo quinto:

«Començarem per un (parla dels miracles) que revesteix un carácter especial y que es presta a cert orde de consideracions que no deixará de fer-se el piadós llegidor. Uns viscains portaren a Horta una noieta de vuit anys sorda y muda de naixensa; y presentant-la al Sant, y havent-li donat la benedicció, los digué: Vos estareu aquí vuit dies pregant a la Verge Santíssima,, y després parlará la vostra filleta. En essent al quart dia, vetaquí que la noia tot plegat es possa a parlar en

«Comenzaremos por uno (habla de los milagros) que reviste carácter especial y se presta a cierto orden de consideraciones que no dejará de hacerse el piadoso lector. Unos vizcaínos llevaron a Horta a una niña de ocho años, sorda y muda de nacimiento, y, presentándola al Santo, y habiéndole éste dado la bendición, les dijo: Permaneceréis aquí ocho días rogando a la Santísima Virgen, y después vuestra hija hablará. Al llegar al cuarto día, he aquí que la niña rom-

llengua catalana, y la gent crida que cridarás: Miracle!, miracle! Espaordits y estranyats els pares de la criatura, acuden promptament a fra Salvador, queixant-se de que no entenien la llengua que la noia parlava y que ja que li havia donat la paraula, la fes parlar en llengua viscaína. Aleshores, el Beat Salvador els hi digué: La Verge Santissima ha fet aquest miracle d'aquesta manera, perqué tots els aquí presents entengan que parla la llengua daquesta terra. Proaseguiu les vostres oracions y devocions fins a cumplir els vuit dies, que jo faré el mateix perqué la noia puga parlar el vostre llenguatge.» Tots aquells dies la gent anava a sentir com la noieta parlava tan bé la llengua catalana y acabat l'octavari, el Sant torná a beneir la nena, y digué als seus pares: «Ámics, la Verge Santissima vol que la vostra filla parli la llengua catalana fins que haureu eixit d'aquest Regne; y en essent fora parlará la viscaína». Es posaren en camí seguint-los alguns fins a la ratlla d'Aragó, y efectivament, passat el riu Ebro y deixant la frontera de Catalunya, la noia miraculosament curada rompé a parlar la llengua dels seus pares...»

(*El Correo Catalán*, 22.2.1928, p. 1ª.)

pió a hablar en lengua catalana, y la gente no cesando de decir: milagro! milagro! Atónitos y maravilladas los padres de la criatura, acuden sin tardanza a Fray Salvador, quejándose de no entender la lengua hablada por la niña, y rogándole que, pues le había restituido la palabra, la hiciese hablar en lengua vizcaína. Entonces les dijo el B. Salvador: «La Virgen Santísima ha hecho el milagro de esta manera, para que los aquí presentes entiendan que habla la lengua de este país. Continuad vuestras plegarias y devociones hasta terminar los ocho días, y yo haré lo propio, para que la niña pueda hablar en vuestra lengua». En todos aquellos días las gentes iban a oír cómo la niña hablaba tan bien la lengua catalana. Acabado el octavario, el Santo volvió a bendecir a la niña, y dijo a sus padres: «Amigos míos: la Virgen Santísima quiere que vuestra hija hable la lengua catalana hasta que hayáis salido de este Reino; y, en estando fuera de él, hablará la vizcaína». Pusiéronse en camino, siguiéndoles algunos hasta las fronteras da Aragón, y en efecto, pasado el río Ebro y dejando el límite de Cataluña, la niña milagrosamente curada rompió a hablar en la lengua de sus padres...»

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 26

"Informe sobre l´ús de de la llengua seguit de decrets de les conferències episcopals de la Tarraconense sobre la predicació." (De després de 1923)

Recull de documents actuals i canònics tant d'àmbit universal, com particular de les diòcesis catalanes sobre la predicació en la llengua materna. Acords de les conferències episcopals de la Tarraconense sobre la mateixa qüestió.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 64-75*, text mecanografiat, 12 folis.

Jesucristo.

Un premier trait de la prédication de Jésus, facile à remarquer, c'est son caractère absolutament national. Non seulement il y parle la langue syro-chaldaïque, à l'exclusion de tout autre idiome usité en Palestine, mais la forme de la pensée et le tour des expressions sons essentiellement judaïques. Les images, les comparaisons, les rapprochements, les allusions, ne supposen aucun emprunt à la nature, à l'histoire, aux doctrines ou aux mœurs étrangères. De même que l'Evangile est un livre oriental, à n'en pas douter, de même il est un livre palestinien et juif, en dépit des imaginations plus ou moins scientifiques, auxquelles notre siècle fait parfois l'honneur de les prendre au sérieux. Jésus avait, nous le savons, visité la Décapole et la Phénicie (Matth., XV; Marc., V, 20 2t VII, 14); il y

Primer rasgo de la predicación de Jesús, fácil de notar, es su carácter absolutamente nacional. No sólo habla la lengua siro-caldaica, con exclusión de todo otro idioma usado en Palestina, sino que la forma del pensamiento y el giro de las expresiones son esencialmente judíos. Las imágenes, las comparaciones, las aproximaciones, las alusiones, nada deben a la naturaleza, a la historia, a las doctrinas o a las costumbres extranjeras. Del propio modo que el Evangelio es, a no dudarlo, un libro oriental, así también es un libro palestiniano y judío, a pesar de las fantasías, más o menos científicas, a que a veces nuestro siglo hace la honra de tomar en serio. Nos consta que Jesús visitó Decápolis y Fenicia; había visto allí otros ambientes, otros hombres y otras costumbres, y, sin embargo, ninguna traza de ello se descubre en su manera de pensar o hablar.

avait vu d'autres milieux, d'autres hommes, d'autres habitudes, et pourtant nulle trace ne s'en remarque dans sa manière de penser ou de parler. Il n'a de règles de vie que les lois de la patrie (II Macch., VII, 24: «Patriis legibus»); il ne paraît savoir la langue de celle de la patrie (Id., XII, 37: «Voce patria»); ses affections visibles se définissent, comme celles de Judas Macchabée, par un attachement inviolable aux lois, au temple, à la cité sainte, à la patrie, au peuple d'Israel (Id., XIII, 14: «Pro legibus, templo, civitate, patria et civibus.»).

(R. P. M.-J. Ollivier, O.P. Les amitiés de Jésus; París, Lethielleux, 1899, pp. 174-175).

Para él no hay más normas de vida que las leyes de la patria; semeja no saber otra lengua que la de la patria; sus afecciones visibles se caracterizan, como las de Judas Macabeo, por un apego inviolable a las leyes, al templo, a la ciudad santa, a la patria, al pueblo de Israel.

LOS APÓSTOLES.

Cum complerentur dies Pentecostes... repleti sunt omnes Spiritu Sancto, et coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis... Convenit multitudo, et mente confusa est, quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes. Stupebant autem omnes, et mirabantur, dicentes: Nonne ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilaei sunt? Et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus? ...audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.

(Actuum Apostolorum, cap. II, vv. 1, 4, 6, 8, 11).

Al cumplirse los días de Pentecostés... fueron llenados todos del Espíritu Santo, y comenzaron a hablar en diversas lenguas las palabras que el Espíritu Santo ponía en su boca... Acudió una gran multitud de ellos, y quedaron atónitos al ver que cada uno oía hablar a los Apóstoles en su propia lengua. Así pasmados todos y maravillados, se decían unos a otros: ¿Por ventura estos que hablan, no son todos Galileos rudos e ignorantes? Pues ¿cómo es que los oímos cada uno de nosotros hablar nuestra lengua nativa?...Los oímos hablar en nuestras propias lenguas las maravillas de Dios.

CONCILIO DE TRENTO.

Ut fidelis populus ad suscipienda Sacramenta majori cum reverentia, atque animi devotione accedat, praecipit sancta Synodus Episcopis omnibus, ut non solum cum haec per seipsos erunt populo administranda, prius illorum vim et usum pro suscipientium captio explicent, sed etiam idem a singulis parochis pie, prodenterque, etiam lingua vernacula, si opus sit, et commode fieri poterit, servari studeat, justa formam a Sancta Synodo in catechesi singulis Sacramentis praescribendam; quam Episcopi in vulgarem linguam fideliter verti, atque a parochis omnibus populo exponi curabunt; necnon ut Inter missarum solemnia, aut divinorum celebrationem, sacra eloquia et salutis monita eadem vernacula lingua singulis diebus festis, vel solemnibus explanent; eademque in omnium cordibus, postpositis inutilibus quaestionibus, inserere, atque eos in lege Domini erudire studeant.

(Sessio XXIV, cap. VII *de reformatione*)

Para que los fieles se presenten a recibir los Sacramentos con mayor reverencia y devoción, manda el santo Concilio a todos los Obispos que expliquen, según la capacidad de los que los reciben, la eficacia y el uso de los mismos Sacramentos, no sólo cuando los hayan de administrar por sí mismos al pueblo, sino que también han de cuidar de que todos los Párrocos observen lo mismo con devoción y prudencia, haciendo dicha explicación aun en lengua vulgar, si fuere menester y cómodamente se pueda, según la forma que el Santo Concilio ha de prescribir respecto a todos los Sacramentos en su Catecismo, el que cuidarán los Obispos se traduzca fielmente a la lengua vulgar, y que todos los Párrocos lo expliquen al pueblo; y, además de esto, que en todos los días festivos o solemnes expongan en lengua vulgar, en la misa mayor, o mientras se celebran los divinos oficios, la divina Escritura, así como otras máximas saludables; cuidando de enseñarles la ley de Dios, y de estampar en todos los corazones estas verdades, omitiendo cuestiones inútiles.

CONCILIOS TARRACONENSES.

«En nuestra provincia eclesiástica, los Concilios Tarraconenses celebrados en 1636 y 1723 dieron las constituciones *Cum verba* en el primero, y *Ad nostrum pervenit auditur* en el segundo, por las cuales se manda, con pena de ser privados de continuar en la predicación los contraventores, que en las iglesias parroquiales no se permita, en absoluto durante la Cuaresma y Adviento, y sólo en muy raros casos de licencia del Ordinario fuera de

dichos tiempos, predicar en otra lengua que en la *materna catalana*.»

Obispo Morgades y Gili, Instrucción Pastoral sobre «Predicación de la Palabra Divina y enseñanza del Catecismo en Lengua catalana», de 6.1.1900; Boletín Ofi. Eccl. de Barcelona, en dicho año, pág. 13).

SÍNODOS DIOCESANOS BARCELONENSES.

De 1890, Obispo Catalá Albosa.

Constitució XV.

Essent obligació dels Curats predicar a sos parroquians la divina paraula cada Diumenge y demés festes de precepte... recomanám, en unió del present Sínodo, que's fassa dita predicació en nostra llengua catalana y unicament en castellá ahont les circunstancies locals ho aconsellen, sempre en estil lo més acomodat a la capacitat del major número de oyents...

Constitutiones Synodales Diócesis Barchinonensis, etc.: Barcelona, Pablo Riera, 1891; pág. 21.

Siendo obligación de los Párrocos predicar a sus feligreses la divina palabra cada Domingo y en las demás fiestas de precepto... recomendamos, en unión del presente Sínodo, que dicha predicación se haga en nuestra lengua catalana, y únicamente en castellano donde las circunstancias locales lo aconsejen, siempre en estilo el más acomodado a la capacidad del mayor número de oyentes...

De 1919. Obispo Reig Casanova

Constitución 166, n. 8.

Recomanem que's fassi la predicació parroquial en nostra llengua catalana; y únicament per excepció en castellá, on les circunstancies locals ho aconsellin, a judici del Párroco o encarregat de las iglesia.

(*Synodus Diocesana Barcinonensis*... anno 1919. Herederos Vda. Pla, Barcelona, pág. 237.)

Recomendamos que se haga la predicación parroquial en nuestra lengua catalana; y sólo por excepción en castellano, donde las circunstancias locales lo aconsejen, a juicio del Párroco o encargado de la iglesia.

SAGRADA CONGREGACIÓN DE SACRAMENTOS.

En 8 de Agosto de 1910 publicó el Decreto «Quam singulari» (inserto en «Acta Apostolicae Sedis», vol. II, pp. 577-583) sobre la edad para ser admitidos los niños a la Primera Comunión. Repleto de doctrina y de no escasa extensión, el Sumo Pontífice Pío X, al aprobarlo y disponer su promulgación, «singulis Ordinariis mandavit ut idem decretum, non modo parochis et clero significarent, sed etiam populo, cui voluit legi quotannis tempore praecepti paschalis, vernacula lingua.» Para cumplir este mandato, la edición barcelonesa del «Rituale Romanum», vol. II, pp. 128-141, lo trae en catalán y en castellano. (Barcelona, Herederos de la Vda. Pla, 1916).

«Mandó a todos los Ordinarios que este mismo Decreto, no solamente se dé a conocer a los Párrocos y al Clero, sino también al pueblo; al cual quiere que le sea leído todos los años en lengua vulgar, en el tiempo del cumplimiento pascual.»

OBISPO TORRAS Y BAGES

La Tradició catalana, llibre I, capítol VI.

Manà Cristo Senyor nostre que son Evangeli fos predicat en totes les llengües... (Els Apòstols) aquest enviats de Deu, il·luminats per l'Esperit de Veritat, parlen a cada-hú amb sa llengua vulgar... salvar ànimes, vet'aquí l'empresa del predicador apostòlic. I per lograr aquest objecte, no hi ha medi mes a propòsit que'l d'usar la llengua popular i materna. Deia l'Il·lustrisim Claret que, predicant en català havia convertit i tornat a bon camí a un número extraordinari de cristians; i que predicant en llengua castellana eran

Mandó Cristo nuestro Señor que su Evangelio fuera predicado en todas las lenguas... (Los Apóstoles), estos enviados de Dios, iluminados por el Espíritu de Verdad, hablan a cada cual en su lengua vulgar... salvar almas: he aquí la empresa del predicador apostólico. Y para lograr este objeto, no hay medio más apropiado que servirse de la lengua popular y materna. Decía el Ilmo. Claret que, predicando en catalán, había convertido y vuelto a buen camino a extraordinario número de cristianos, y que predicando en castellano, contados

contants els que havia lograt que cambiessin el cor; i és perquè, com deixà escrit nostre respectabilissim metropolita, Excel·lentissim Vilamitjana, la llengua materna es la llengua del cor i dels purs afectes... L'ús de la llengua propia, verdader verb intel·lectual de l'home, es el medi natural que més se lliga amb la difució de la gracia...

Els predicadors de grans efectes que havem sentit en nostra terra, tots predicaven en català... La classe mes numerosa i mes digna d'atenció del ministre evangèlic es el poble, i aquest es cert que o no entén en castellà o l'entén malament, segons frase del Rvm. Dr. Vilamitjana, arquebisbe que fou de Tarragona. No us fieu de que'l poble devegades vos demani el sermó en castellà: és aleshores que, corromput pel mal exemple dels qui ell té per savis, parla mogut més per l'amor de la vanitat, que no per la de la veritat. Qui vulgui agradar, que prediqui en castellà; mes que vulgui aprofitar, que ho fasi en la nostra propia llengua...

Potser algú culparà al Clero per la generalitzada costum, quan menos en les ciutats, de predicar en castellà; mes aquí és d'advertir que tot orador se veu obligat a condescendir amb les exigencies del auditori, en quant no sien immorals, i per lo tant, el sacerdot no pot menos de donar-se devant d'una moda tiránica, per més que la consideri inconvenient; i, abans de predicar en el desert, més s'estima predicar en castellà...

(*Obres completes*, IV, 48-52; Barcelona, Editorial Ibérica, 1913.

fueron aquellos cuyo cambio de corazón había logrado; y es porque, como decía nuestro respetabilísimo Metropolitano Excmo. Vilamitjana, la lengua materna os la lengua del corazón y de los afectos puros... El uso de la lengua propia, verdadero verbo intelectual del hombre, es el medio natural que mejor se liga con la difusión de la gracia...

Los predicadores de grandes éxitos que hemos oído en nuestra tierra, predicaban todos en catalán... La clase más numerosa y más digna de la atención del ministro evangélico es el pueblo, y éste es cierto que, o no entiende el castellano o lo entiende mal, en frase del Rvmo. Dr. Vilamitjana, obispo que fue de Tarragona. No os fiéis de que el pueblo a veces os pida el sermón en castellano: es que entonces, corrompidos por el mal ejemplo de aquellos a quienes tiene por sabios, habla más bien a impulsos del amor a la vanidad que no por amor a la verdad. Quien quiera agradar, predique en castellano; pero quien quiera aprovechar, hágalo en nuestra propia lengua...

Acaso alguien acuse al clero por la generalizada costumbre, a lo menos en las ciudades, de predicar en castellano; pero es de advertir que todo orador se ve forzado a condescender con las exigencias del auditorio, con tal que nos esa inmorales, y, por tanto, el sacerdote no puede menos de rendirse ante una moda tiránica, aun considerándola inconveniente, y, antes que predicar en desierto, prefiere predicar en castellano...

EL MISMO PRELADO,

Llevando la voz de la Junta Permanente de la «Unió Catalanista» encargada de cumplir los acuerdos de la Asamblea de Reus, en Diciembre de 1893 se dirigió al Obispo de Barcelona Dr. Catalá Albosa «per a obtenir el compliment de l'acord que'es refereiex a l'ús de la llengua catalana en la predicació de la paraula divina i en aquelles oracions i altres actes del culte public que no deguin celebrar-se en llengua llatina, qu'és l'oficial de la Iglesia Católica. No tindriem l'atreviment de dirigir-nos a V.E.I., digne representant de l'Iglesia docent en son bisbat, per a fer-li aquesta suplica, si no sabessim qu'ella està perfectament d'acord amb el sentir de l'Iglesia, qui disposa l'ús de la llengua del país en aquelles funcions interesantissimes de la vida espiritual, en les ordinacions de sos Concilis, des de l'ecumènic de Trento, fins al darrer Sínodo diocesà de Barcelona (gloria del pontificat de V.E.I.), ho ensenya per boca dels Prelats mes insignes, honra de nostre Principat de Catalunya, ho practica per medi dels homes apostòlics que han evangelitzat la nostra terra, i propaga la mateixa idea per la ploma dels escriptros eclesiastics del país... Conceptuem qu'aquesta es la manera mes eficaç d'obtenir que la nostra *Catalunya continuï essent catalana*, com escrigué en ocasió critica un venerable Prelat, ja difunt...

(Obres completes, IX, 425-426; Barcelona, 1925).

«para obtener el cumplimiento del acuerdo relativo al uso de la lengua catalana en la predicación de la divina palabra y en aquellas oraciones y otros actos de culto público que no hayan do celebrarse en lengua latina, la oficial de la Iglesia. No nos atreveríamos a dirigirnos a V.E.I., digno representante de la Iglesia docente en su Diócesis, para hacerle esta súplica, si no supiéramos que está de perfecto acuerdo con el sentir de la Iglesia, la cual preceptúa el empleo de la lengua del país, en aquellas funciones interesantísimas de la vida espiritual, en las ordenaciones de sus Concilios, desde el ecuménico de Trento hasta el último sínodo diocesano barcelonés (gloria del pontificado de V.E.I.), lo enseña por boca de los Prelados más insignes, honra de nuestro principado catalán, lo practica por medio de los hombres apostólicos que han evangelizado nuestra tierra, y propaga la misma idea por la pluma de los escritores eclesiásticos del país... Conceptuamos ser ésta la manera más eficaz de conseguir que nuestra *Cataluña siga siendo catalana*, como, en ocasión crítica, escribió un venerable Prelado, ya difunto...

OBISPO DE BARCELONA MORGADES Y GILI

Instrucción Pastoral sobre Predicación de la Palabra Divina y enseñanza del Catecismo en Lengua catalana.- 6 de Enero de 1900

Es querer violentar la naturaleza de las cosas; más aún, es empeñarse en un absurdo, y ejercer, por lo tanto, un poder tiránico sobre un pueblo, obligarlo a usar en sus relaciones civiles una lengua que no le es natural. Poco importa que tales pueblos de diverso lenguaje formen una sola nación; lo que es contra naturaleza, siempre será tiránico; por lo que, si se les podrá imponer una lengua común para las relaciones oficiales con el Estado, por exigirlo así alguna razón de conveniencia política, nunca se les podrá imponer la lengua oficial para las relaciones civiles...

Se preguntan algunos ¿tanta es la diferencia que media entre las Lenguas castellana y catalana, que el que habla esta última no posea, por este mismo hecho la primera?- En esta pregunta Nós queremos creer que se contiene el error de los que imaginan cosa hacedera la imposición, por Decreto, de la lengua oficial en nuestra tierra...- En contestación a la pregunta propuesta debemos decir que es mucha la diferencia que separa a las dos Lenguas; pues se trata, no de un dialecto y su lengua originaria..., sino de dos Lenguas con prosodia, sintaxis y léxico propios (Da las pruebas da ello).- Por haberse fijado únicamente en el lenguaje adulterado que se usa en la capital, han llegado muchos a la convicción de que la Lengua oficial y la Catalana son tan parecidas, que no ofrece dificultad la inteligencia de aquélla a nuestros conciudadanos. Sin embargo, a nadie se le ha ocurrido invertir los términos de la proposición y decir que el catalán no ofrece dificultad alguna para los que entienden y hablan la lengua de Castilla; lo cual debería ser cierto, de ser verdaderos los términos de la proposición primera...- El lenguaje que en los grandes centros puede llegar a comprender el pueblo, es el lenguaje familiar, no el literario...; pero como el predicador debe usar el literario, por no dar en el vulgar, pues en castellano no hay término medio; de ello resultará siempre que, aun concediendo que, como se pretende, el pueblo posee el castellano familiar, no se hallará en condiciones de aprovechar un sermón...

¿En qué lengua se debe predicar al pueblo en nuestra Diócesis? Es innegable que la razón, cuando no hablase muy alto la experiencia, aconseja el uso de la Lengua propia del país, que, por ser la general y universalmente entendida de los fieles, asegura el mayor provecho, único objetivo que ha de tener el orador cristiano... En catalán, pues, debe predicarse a oyentes catalanes, como se predica en francés a oyentes franceses, y vascuence a oyentes vascongados. Y esto lo mismo en la capital, que en las poblaciones secundarias...

En consecuencia de todo lo dicho, exhortamos, sin apremio de expre-

so mandato, que, no obstante, estamos dispuestos a dar si no se nos secunda en esta empresa de celo por la salvación de las almas, exhortamos, decimos, a todos los Párrocos y Predicadores de nuestra Diócesis, a que anuncien y hagan anunciar la Divina Palabra en catalán, sobre todo los primeros y por modo absoluto, en los sermones a que vienen obligados por virtud de su ministerio; sin desatender, sin embargo, a aquellos de sus feligreses que no comprendan el catalán; como Nós lo haremos procurando que se predique en sus respectivas lenguas a las colonias de franceses, italianos, ingleses y alemanes que existen en nuestra ciudad, y a cualquiera otra colonia que se forme, siempre que lo haga presente el Sr. cónsul de su nación, y cuente con número suficiente...

La enseñanza del Catecismo se hará igualmente en catalán para los naturales del país, y en grupo separado para los niños que no entiendan esta Lengua.

Por lo que toca a los Colegios que de alguna manera dependen de Nuestra jurisdicción, aun cuando tengan adoptada la Lengua castellana como la oficial del Establecimiento, en punto a la enseñanza del Catecismo quedan obligados a adoptar el texto catalán del de esta Diócesis, sin detrimento de enseñar también, si quieren, a mayor abundamiento, a sus alumnos el texto castellano del mismo, con los principales actos de devoción, como el Padre Nuestro, Ava María, Credo, Salve Regina, el Santo Rosario, etc., en Lengua catalana, no exceptuando de esta obligación más que a los niños de familias no catalanas, si sus padres así lo exigiesen...

(*Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona*, 1900: pp. 6-17).

LOS PRELADOS DE ESTA PROVINCIA ECLESIÁSTICA.

a) Conferencia de 2 - 4 de Mayo de 1921, acuerdo 1ª.

«Teniendo noticia de que en algún Colegio, para familiarizar a los alumnos con el uso del inglés o del francés, empieza a introducirse la práctica de ensañarles las primaras oraciones y fórmulas del Catecismo en aquellas lenguas; y considerando que la enseñanza de la Doctrina Cristiana debe ocupar el primer lugar en la formación de la niñez, sin subordinación a ninguna otra disciplina, y que no conviene se utilice la piedad como medio de adquirir conocimientos puramente humanos, aunque en sí nada censurables, se reprueba la práctica aludida, y se manda terminantemente que en los colegios se enseñe a los españoles el Catecismo, y muy en particular las oraciones que suelen rezarse en familia, en castellano o en catalán a voluntad de los padres o encargados de los alumnos, en consonancia con el lenguaje predominante».

b) Conferencias de 10-13 de Enero de 1923, acuerdo 4º.

«La predicación de la divina palabra en Cataluña se hará, por regla general, en la lengua del país; usándose el castellano únicamente en las Iglesias y ocasiones en que especiales circunstancias lo aconsejaren, a juicio de los respectivos Párrocos o encargados.»

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 27

"*Algunas notas sobre la cuestión político-religiosa en Barcelona*", del pare Alfonso Simón S. J. Any 1928.

Es tracta d'unes Notes sobre la Qüestió catalana a Barcelona que el pare Alfredo Simón S. J. lliurà al nunci Tedeschini arran de la visita d'aquest a Catalunya i després que s'hagués entrevistat amb el jesuïta.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 467-477,* original dactilografiat.

+

JHS

ALGUNAS NOTAS SOBRE LA CUESTIÓN POLITICO-RELIGIOSA EN BARCELONA.

EL CLERO EN GENERAL: Si hemos de ser sinceros, hay que confesar, aunque sea doloroso, que una gran parte del clero de Cataluña, y en especial de Barcelona, es sumamente catalanista; y algunos sacerdotes verdaderamente separatistas. Así sienten en su interior y así lo manifiestan en muchas ocasiones, aunque otras veces cuando les conviene traten de disimularlo.

EL SEMINARIO DE BARCELONA ha sido durante mucho tiempo un verdadero foco de catalanismo; varios de sus profesores han sido y son significados catalanistas. Cuando el Dr. Reig era Obispo de Barcelona había en el Seminario un ambiente sumamente hostil al Prelado, a quien tenían por anticatalanista, que se manifestaba en críticas y hasta en injuriosas calumnias contra él. El Dr. Guillamet, su sucesor, tuvo que negar las órdenes a varios seminaristas y privar de su cátedra a algunos profesores por cuestión de catalanismo.

PREDICACIÓN: En Barcelona, y en general en las capitales de provincia, no hay absolutamente ninguna necesidad de que se predique en catalán. Si se hace es simplemente por seguir la corriente catalanista. En los pueblos creo que se ha de predicar en catalán, al menos mientras no se sepa más castellano que el que actualmente se sabe en Cataluña. En cuanto al fondo de la predicación, de dos modos creo que puede ofenderse el sentimiento patrio: positiva y negativamente, es decir por comisión o por omisión. Se han cometido, por desgracia, verdaderas imprudencias y se han dicho desde el púlpito cosas inconvenientes, pero, aun quizás molesta más el que *nunca* se oiga nombrar siquiera a España, al Rey, &. [Aquí

hi ha una nota feta de mà del nunci: «*P. Pijoan che nel discorso della* Realeza de Cristo *non nominò affatto né il Re né il Cerro de los Ángeles*»] Esa omisión calculada, ofende, porque sabemos que en unos significa odio, en otros indiferencia, en otros cobardía, en otros tal vez prudencia; que tales hablan llegado a ser las circunstancias de Cataluña que no había libertad para pronunciar en público el nombre de España, como ni para enarbolar la bandera española.

EL CATECISMO que se suele enseñar en las Parroquias y en los Centros Obreros a los niños del pueblo, creo que se debe enseñar en catalán. En cambio en los colegios, sobre todo para los hijos de las clases acomodadas, como son los de jesuitas, escolapios, maristas. Escuelas Cristianas, Sagrado Corazón, Esclavas, Jesús-María, y los demás de este mismo tono, la enseñanza debe darse en castellano, o por lo menos, no hay necesidad de que se dé en catalán. Por eso me pareció que no había razón para que el Sr. Cardenal de Tarragona mandara - mandato que reprodujo para la diócesis de Barcelona el Dr. Guillamet - que en todos los colegios se enseñara el catecismo en castellano o en catalán según la voluntad de los padres de los alumnos. Me produjo el efecto de que quería el Sr. Cardenal dar con esto una nota simpática a los catalanistas, que por otra parte no sirvió más que para causar de momento un poco de revuelo en los colegios. Fueron en muy reducido número los que quisieron que sus hijos dieran el catecismo en catalán, y a estas horas supongo que las cosas marchan corno antes de aparecer la circular del Sr. Cardenal de Tarragona.

ASOCIACIONES CATÓLICAS: El espíritu catalanista ha sido causa de división en las asociaciones católicas. Las hay abierta y profundamente catalanistas, como lo fueron los «Pomells de Joventut», dísueltos ahora por orden gubernativa, en los que se infiltraba o los niños y a las niñas sentimientos no ya catalanistas sino separatistas, la «Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat», la «Adoració Nocturna», la «Asociació de fillas de María Inmaculada», &. Más aún, algunas han sido fundadas frente a frente de sus similares ya existentes, porque en estas se realizan los actos en castellano; por ejemplo; «La Adoració Nocturna» frente a la «Adoración Nocturna» de carácter nacional; la de «Filles de María Inmaculada» frente a la «Congregación de María Inmaculada» existente en la iglesia de los PP. Jesuitas.

JUNTA DIOCESANA DE ACCIÓN CATÓLICA. Esta misma división causada por las ten-dencias políticas mató la Junta Diocesana de Acción Católica. Creada, si mal no recuerdo, por el Obispo Dr. Laguarda y reorganizada por el Dr. Relg, hubo de estar constituida por elementos de tendencias opuestas, pues parecía que su carácter de *diocesana* exigía que no quedasen excluidos ninguno de los distintos sectores; pero esto mismo

hizo que no pudiesen andar nunca de acuerdo, y la Junta Diocesana, aunque no disuelta oficialmente, quedó de hecho sin vida, pues nunca se reunía, ni era posible reunirla para hacer labor positiva alguna. Así se pasaron varios años, hasta que cuando el Cardenal de Toledo Dr. Relg dio las últimas «Normas», el Sr. Obispo de Barcelona, Dr. Miralles reorganizó la Junta procurando dar entrada en ella a elementos sensatos que se esperaba podrían trabajar con armonía en el campo de acción católica.

FOMENT DE PIETAT CATALANA, con su hijuela «Biblioteca Balmes». Es obra de mucha importancia para Barcelona y para todo Cataluña. Su fundador y verdadera alma, aunque oficialmente se llame sólo «consiliario», es el P. Ignacio Casanovas de la Compañía de Jesús. Hay en ella hombres serios y de valer, con vastos planes que sin duda realizarán pues cuentan con medios para ello. No les falta capacidad ni dinero; pero tampoco se puede negar su espíritu catalanista, por más que quieran aparentar lo contrario. Basta entrar en aquella casa para respirar ese ambiente. Las conferencias que allí se dan todas han de ser en catalán, y llamaría poderosamente la atención, ni aun creo que se admitiese, si se intentase dar alguna en castellano. De sus prensas no sale un libro en castellano; y se ha dado el caso de que publicando el P. José Planas de la Compañía de Jesús una simple hojita antiblasfema y habiendo pensado hacer dos ediciones de ella una en castellano y otra en catalán, al pedirle a «Foment de Pietat Catalana» que se encargara de ellas, aceptó la edición catalana, pero se negó a publicar la castellana que se hubo de imprimir en otra parte. Además, las personas que forman la Junta de esa entidad, las que allí trabajan, las que a esa casa concurren, todas son conocidas en Barcelona como de tendencias catalanistas.

OBRA PELS EIXERCICIS PARROQUIALS con sus hijuelas las «Lligues de Perseverancia» y «Casal del Eixercitant». Obra que en estos últimos tiempos ha hecho verdadero furor en todo Cataluña y que sin duda ha debido en gran parte su ruidoso éxito al espíritu ultra-catalanista con que desde el principio apareció. Su fundador el P. Francisco Vallet es hombre impetuoso, de tendencias catalanistas y aun separatistas ya desde antes de entrar en la Compañía de Jesús a la que pertenece. En la religión nunca perdió este mismo carácter; y todos los que le conocían se extrañaron de que los Superiores permitieran a un hombre tal emprender obra semejante. Bastaba que apareciese ella como fundada por el P. Vallet para que se supiera de qué se trataba; y en efecto, todos los que más se entusiasmaron y más apoyaron al Padre y su Obra , fueron, tanto dentro de la Compañía como fuera de ella, los que profesaban sus mismas ideas políticas, porque se prometían con ellos un resurgir no simplemente del espíritu, sino del espíritu catalán. Desde luego el castellano quedó excluido en absoluto de esa obra. En la Casa de Ejercicios de Sarriá en donde antes

todo se hacia en castellano, desde que se apoderó de ella la «Obra dels Eixercicis Parroquials», se cambió todo al catalán, llegándose a dar el caso de pedir un ejercitante un libro en castellano y no encontrarse uno en toda la casa. Cuando el M. R. P. General de la Compañía de Jesús pasó por Barcelona allá por Octubre del año 1925, quiso la «Obra de Eixercicis» hacer delante de él un alarde de sus fuerzas. Se reunieron en el Salón de Actos del Colegio de Sarriá las «Lligues de Perseverancia» y en sesión presidida por el M. R. P. General que entiende el castellano y no el catalán, y a la que asistieron los PP. Provinciales de Castilla, León y Toledo y otros varios Padres que tampoco entienden el catalán, se cometió la desatención muy premeditada y significativa de no pronunciar ni una palabra en castellano; todo fue en catalán; y los dos únicos discursos que no fueron en esta lengua, fueron en latín, como si se quisiera hacer constar que allí se recurría a cualquier otro idioma antes que tener que hablar en castellano. - Las personas que forman, la Junta del «Casal del Eixercitant», las que con su trabajo y sus limosna más lo favorecen, en una palabra, la Institución misma, es eminentemente catalanista, y muchas personas catalanas sensatas se han lamentado de que se haya dado semejante orientación a una Obra que estaba llamada a ser verdaderamente influyente en Cataluña.

FEDERACIÓN CATALANA DE ESTUDIANTES CATÓLICOS. Al poco tiempo de su institución tomó ya carácter abiertamente catalanista, de tal suerte que en la visita que les hicieron sus compañeros los estudiantes católicos de Madrid no sólo no les dejaron entrar en la Casa Social la bandera española que consigo llevaban y que hubo de quedar a la puerta de la calle metida en el coche en que viniera, sino que el presidente los recibió con un discurso en catalán - verdadero modelo de *corrección* y *cortesía* - en que entre otras *lindezas* llegó a decirles que «los que allí se encontraban entonces reunidos tal vez el día de mañana se verían frente a frente en el campo de batalla, &. &.» Al fin hubo de intervenir la autoridad gubernativa y el Centro quedó clausurado durante algún tiempo.

ORDENES RELIGIOSAS. Las que más fama tenían de catalanistas en Barcelona eran los capuchinos y los monjes benedictinos de Montserrat; pero desde el cambio político obrado en España parece que han cambiado algo o al menos han sabido callar; y así se ha dado el caso extraño de que siendo estos frailes y monjes los más tildados de catalanismo, el único religioso que fue a la cárcel en tiempo del Directorio Militar, no fue ninguno de aquellos, sino un jesuita, el P. Ramón Bolós. - De la manera de proceder de los jesuitas con respecto a la cuestión catalana, poco hay que decir con anterioridad al provincialato del P. Ramón Lloberola. Hasta entonces, fuera de la Compañía no se sentía aún con tanta virulencia el problema, y dentro de la Provincia jesuítica de Aragón, que comprende

Aragón, Cataluña y Valencia, había paz, aunque comenzaban ya a sentirse algunos chispazos. - El P. Lloberola fue anticatalanista exagerado. En cualquiera manifestación aun la más inocente veía catalanismo; tildaba de catalanistas a quienes nada tenían de ello; a los catalanistas de fuera de la Compañía trató con excesiva crudeza; y todo esto le creó muchas antipatías, produjo una fuerte reacción en contra y se comenzó a sentir en la Provincia y en las obras de celo que en Barcelona los jesuitas dirigían, Colegio, Congregación, &, profundo mal estar. Alucinado con todo el Padre por otras ideas de mejor formación de los estudiantes de la Compañía, &, ideas que al fin tampoco resultaron en la práctica, cometió el grave desacierto de trasladar a Sarriá el Colegio Máximo, es decir el Seminario de estudios de filósofos y teólogos; lo cual, dejando aparte otros inconvenientes de orden moral, económico, &, y limitándonos al orden político de que ahora tratamos, fue de gran trascendencia para la Compañía de Jesús en relación con el problema catalán. Barcelona es el punto de Cataluña en donde con más agudeza se siente dicho problema; muchos de los estudiantes jesuitas catalanes que en Sarriá estudiaban, estaban ligados por vínculos de parentesco o amistad con políticos militantes y aun extremistas del partido catalanista –bastaría citar los apellidos de Abadal, March, Vallet, Bassols, Dalmau, Puig de la Bellacasa, Bolós, &, &– por mucha prudencia, pues, que hubiera en los Superiores locales y por mucha energía, era moralmente imposible evitar que la marejada política exterior refluyera en el interior, y así sucedió. Con esto la situación interna y externa de la Compañía en Barcelona se fue alborotando más cada día, y para apaciguarla y encauzar las cosas, el M. R. P. General envió desde Roma un Visitador. Vino el Padre con el programa que de Roma se había trazado de teorías al parecer muy buenas, pero que al querer reducirlas a la práctica hicieron que el fruto de la Visita fuera casi nulo, si ya no es que revolvió más los ánimos y favoreció el movimiento catalanista. - Los catalanes en general son hombres que cuando están fuera de Cataluña no dan que hacer, pero en cuanto se encuentran en su tierra, sienten revivir el espíritu regionalista y algunos aun separatista, con tal fuerza que han de ser muy virtuosos y muy sensatos para reaccionar contra él y saber conducirse con ecuanimidad. Así mismo el problema de la lengua de suyo no es tal problema. La lengua no tiene significado político, como se deduce de su misma naturaleza y se ve en otras regiones de España, Valencia, por ejemplo, pero en Cataluña los mismos catalanistas se lo han dado, y siguiendo la política de Prat de la Riba, procuran plantear en todos los terrenos el problema de la lengua, para dividir, excluir y clasificar las personas y las instituciones. La tesis, pues, de «Cataluña para los catalanes»; la de «favorecer el conocimiento y práctica de la lengua regional», &, que en otras partes serían admisibles o por lo menos discuti-

bles, en Cataluña son muy difíciles de aplicar y muy peligrosas, si se quiere gobernar , no en «tesis» sino en «hipótesis». - Al P. Lloberola sucedió en el provincialato el P. Juan Guim, hombre de reducida capacidad intelectual, incapaz de abarcar las cuestiones en su conjunto, de tomar frente a ellas una posición franca y definida y de arrostrar las dificultades con decisión; sino más bien amigo de la política de balancín y de procedimientos equívocos y tortuosos. Durante su gobierno medraron los catalanistas. En las casas de formación de la Compañía se favoreció el estudio y uso del catalán. En el Colegio Máximo de Sarriá casi todos los profesores eran de tendencias catalanistas, lo cual no hay para qué decir la influencia que tuvo en la formación de los jóvenes jesuitas. Se abrió la residencia de la calle del Paláu; fundación gravosa por muchos conceptos, pero que sirvió para hacer ver a los catalanistas que los jesuitas comenzaban a seguir nuevas orientaciones, pues así como hasta entonces en su residencia de la calle de Lauria todo se había hecho en castellano y continúa haciéndose, en la nueva residencia de la calle del Paláu todo se iba a hacer desde el principio en catalán. Claro está que ninguna necesidad se ve de que se haga en catalán en una calle lo que se hace en castellano en otra, y si sólo el deseo de dar con ello una nota simpática a los catalanistas, aun a trueque de exteriorizar divergencias internas. Finalmente durante su gobierno se creó la «Obra dels Eixercicis Parroquials» del P. Vallet de que antes he hablado; y este Padre con el P. Serrat y algún otro de las mismas tendencias se impusieron al Provincial que no supo sino batirse en retirada y cubiletear. - Para, sucederle se nombró al P. Joaquín Vilallonga, quien ausente de España durante más de veinte años llegó a la Provincia sin conocimiento de los hombres y de las cosas, y acerca del cual sería aventurado adelantar juicio, pues hace poco ha comenzado a gobernar.

EL METROPOLITANO Y LOS OBISPOS DE BARCELONA. Sólo con el deseo de la mayor gloria de Dios y de contribuir en cuanto esté de mi parte al bien de la Iglesia, especialmente en Cataluña, me permito juzgar el gobierno de mis Superiores eclesiásticos. - Creo sinceramente que el Sr. Cardenal de Tarragona no es político, no ha querido hacer política, y en la inmensa mayoría de sus actos ha obrado simplemente como *podía* obrar, pues su situación en Cataluña era muy comprometida; pero algunas veces quizás se ha alargado más de lo que debía haberse alargado, y otras veces no ha tenido las atenciones que debía haber tenido para con el Rey. Le hizo muy mal quisto a los no catalanistas y sobre todo a las autoridades de Barcelona el haber aprobado y bendecido los «Pomells de Joventut» institución ultra-catalanista y con tendencias separatistas, de que antes he hablado. Se tomó también como manifestación catalanista del Sr. Cardenal su circular mandando la pronunciación *catalana* del latín; y digo *cata-*

lana porque eso es lo que verdaderamente se pretendía, aunque para disimular se llamase *romana*. En Cataluña se había ya comenzado a pronunciar así por los seminaristas y clérigos catalanistas, simplemente por su prurito de diferenciarse en todo lo más posible de los *castellanos*, pues de los *romanos* les tenía completamente sin cuidado; salir entonces el Cardenal con aquella circular no podía menos de parecer un alarde de catalanismo por ganas de dar con ello una nota simpática a los de tales tendencias políticas. Y ¿cómo podía evitar el Sr. Cardenal que se juzgase así? ¿No somos todos *católico- romanos*? Pues ¿cómo no se le ocurrió iniciar esa campaña de la pronunciación latina al Sr. Cardenal de Toledo o al de Burgos y la hubo de iniciar precisamente el Cardenal de Tarragona, el último que, según creo, había de haberse metido en semejantes andanzas? - Lo mismo digo de la enseñanza del catecismo en catalán en los colegios. No se sentía esa necesidad; y la decisión del Sr. Cardenal no sirvió más que para despertar sentimientos dormidos y exigencias cohibidas. También produjo mal efecto el que admitiera en su seminario de tarragona a uno de los seminaristas a quienes el Obispo de Barcelona había diferido las órdenes por cuestiones de catalanismo. - Finalmente el haber reproducido ahora con ocasión de la reunión de los Prelados de la Provincia Tarraconense las disposiciones sobre la predicación en catalán, quizás ha sido menos prudente pues parece que tiene la significación de un reto a las autoridades militares y civiles que sabe bien el Sr. Cardenal cómo piensan en esta materia y cuales son sus disposiciones de ánimo para con el mismo Sr. Cardenal. Ni vale el hacerlo pasar como decisión tomada solidariamente por todos los Prelados; pues quien conozca a los actuales de Cataluña no podrá fácilmente creer que haya existido tal uniformidad entre ellos, si se exceptúan el Sr. Obispo de Urgel muy hermanado con el Sr. Cardenal, y el Sr. Obispo de Solsona a quien llaman en Barcelona «el masobero [sic] del Sr. Cardenal» con frase menos respetuosa, pero que no deja de expresar el carácter de los sujetos y sus relaciones entre sí, recayendo por tanto sobre el Sr. Cardenal toda la responsabilidad no solamente de la decisión sino también del modo de tomarla.

Cuando el Rey fue a Barcelona a fines de Octubre de 1926, el Sr. Cardenal estaba en el balneario de Sta. Coloma de Farnés que dista de Barcelona unos cien kilómetros, y llamó mucho la atención que no fuese a recibir a su Majestad. El Presidente Sr. Primo de Rivera notó la ausencia del Sr. Cardenal, y como se lo dijera para excusarle que estaba fuera de Barcelona, contestó; «Sí, a cien kilómetros; y bien vendrá el próximo miércoles para casar a la hija de D. Ignacio Fontcuberta.» Y así fue en realidad. Pero aún pasó algo peor: el Sr. Cardenal había pedido una audiencia al Rey para saludarle, ya que no había ido a recibirle a la estación, el Rey se la concedió al cabo de un par de días para las nueve y

media de la mañana, porque a las once había de salir para Manresa, y el Sr. Cardenal por no cambiar su plan y salir de Santa Coloma la víspera por la noche o el mismo día un poco temprano, dejó de acudir a la audiencia a la que hubo de entrar solo el Sr. Obispo de Gerona que había estado aguardando al Sr. Cardenal para entrar con él.

Las relaciones del Sr. Cardenal con el Jefe del Gobierno, con el Sr. Ministro de Gobernación y con las autoridades de Barcelona son abiertamente hostiles. Creo que ni las autoridades han estado siempre como debían con el Sr. Cardenal, ni el Sr. Cardenal ha tenido especial empeño en ganarse las autoridades. Casi desde el principio se encontraron frente a frente y parece que cada día se ha ido recrudeciendo más la mutua aversión.

De los últimos Prelados de Barcelona: el Dr. Reig fue un verdadero mártir de los catalanistas que le dieron muchos y gravísimos disgustos. A esto puede reducirse todo su pontificado en este punto.

El Dr. Guillamet, con su carácter eminentemente apolítico, comenzó bien su pontificado, pero en breve enfermó y quedó incapacitado para gobernar.

Del Dr. Miralles se dijo en principio en Barcelona que «venía empaquetado por cuenta del Directorio Militar», pero ahora creo que ya no está tan bien con las autoridades y hasta dicen si comienza a decantarse del lado de los catalanistas a quienes tampoco creo que llegue a satisfacer nunca. De ciencia propia apenas si puedo decir nada, pues he convivido con él poco tiempo en Barcelona.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 28

DOCUMENT 1

Relació del doctor Lluís Carreras sobre l'ensenyament de la catequesi i la predicació a Catalunya. Any 1928.

Còpia d'una Relació en llengua italiana sobre la catequesi i la predicació a Catalunya, probablement escrita arran dels contactes del doctor Carreras a Roma i presentada després al nunci Tedeschini.

ASV, Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 126-128, còpia dactilografiada.

[A mà: *Copiada. Carreras, 30-4-1928*]

RELAZIONE SULL'INSEGNAMENTO CATECHISTICO E SULLA PREDICAZIONE NELLA CATALOGNA.

ANTECEDENTI. Da molto tempo le autorità militari della Catalogna proseguono una direttiva pratica nel vietare nelle scuole, anche private, l'uso della lingua materna riguardo all'insegnamento religioso. Gli ispettori scolastici eseguono questo indirizzo con tenacia, non tollerando che gli alunni rispondano in catalano alle formule del catechismo, e imponendo il testo castigliano.

2. Il Governatore di Barcellona con denunzie e continue rimostranze fa pressioni presso il Vescovo, costringendo a volte direttamente anche i preti, affinché la predicazione sia fatta soltanto in castigliano. Ed è nota a parecchie personalità la sua dichiarazione di non smettere la sua opera fin tanto che non sarà più fatta alcuna predica in catalano. Durante il Giubileo per l'Anno santo non volle dare ai Padri Scolopi il permesso di pubbliche processioni, se non a condizione che gli alunni facessero le preghiere in lingua ufficiale.

3. Allo scopo di prevenire il pericolo che minacciava, il Vescovo di Barcellona ordinò recentemente un'inchiesta presso tutte le chiese della città per sapere in quale proporzione le due lingue erano usate nella predicazione; e in seguito dimostrò al Capitano Generale della Catalogna che piuttosto v'era la prevalenza della lingua ufficiale sopra il catalano, e che non si doveva discutere su quest'affare. Tuttavia con massimo sacrificio, per amore della pace, nella visita pastorale alla chiesa cattedrale, il suddetto Vescovo, fece un decreto, col quale, dopo aver sostenuto il cri-

terio tradizionale della predicazione parrocchiale in lingua vernacola, esortava i canonici a tenere le omelie in castigliano, come di fatti è stato eseguito, non senza dispiacere però e meraviglia dei fedeli, i quali hanno riconosciuto le alte vedute del Vescovo.

LA CONFERENZA DI TUTTI I VESCOVI DELLA PROVINCIA TARRACONENSE.

Malgrado la massima deferenza usata dal Vescovo di Barcellona, il Capitano Generale della Catalogna, il quale è il consigliere più influente della politica del governo, persisté nel proposito che il clero nell'esercizio del suo ministero dovesse essere «instrumentum regni» per la diffusione della lingua ufficiale nel popolo, il qual criterio è anche quello di S.M. il Re. Le pressioni fatte a questo riguardo fecero sì che il Cardinale di Tarragona dovesse presentare la questione alla conferenza dei Vescovi. La loro decisione fu di confermare gli accordi presi in conferenze anteriori, i quali accordi non erano altro che l'applicazione prudente e pratica delle norme tradizionali della Chiesa in questa materia. A tale decisione si venne senza discussione e ad unanimità da tutti gli otto vescovi della provincia, dei quali tre soltanto sono strettamente catalani.

L'effetto prodotto nel Generale da questo accordo e dalla condotta saggia e nobile del Cardinale, il quale si è mantenuto sempre prudente e sereno, ma fermo nella difesa dei diritti della Chiesa, apparisce dai documenti privati scambiati tra le due autorità, i quali però non sono stati pubblicati.

LA POLEMICA SUI GIORNALI. La questione sarebbe rimasta esteriormente pacifica, se non fosse comparso un articolo sul giornale A.B.C., il quale, ispirandosi al criterio del governo, ingiuriava il Cardinale di Tarragona. Ma era cosi evidente l'assenza di scopi politici nell'accordo dei Vescovi, e cosi chiaramente di giurisdizione ecclesiastica la materia del suddetto accordo, che tutti i giornali più autorevoli di Madrid presero la difesa del Cardinale, e, difendendo lui, cooperarono al trionfo della Chiesa di fronte alle ingerenze dello Stato.

D'altra parte mai si era visto in Catalogna tanto entusiasmo di clero e fedeli in favore della gerarchia ecclesiastica, sì nobilmente rappresentata del Cardinale Vidal. Tale atteggiamento dei Vescovi ha scongiurato il pericolo gravissimo che, passata l'attuale situazione del regime dittatoriale, il popolo accusasse la Chiesa di essersi sottomessa alle pretese dello Stato, in materia tanto essenziale come il ministero della parola divina e l'insegnamento religioso. Sarebbe perciò stata tanto più grave la sfiducia nella Gerarchia, quanto ne è accresciuto ora il prestigio.

IL PROBLEMA PROSSIMO. In seguito ai commenti dei giornali favorevoli ai Vescovi, il governo sembrò calmarsi; ma nell'ultima nota del 23 febbraio annunzia il proposito di aprire negoziati tra le due potestà.

Ma la posizione giuridica della Chiesa in questa materia è chiarissima in Ispagna, per il Concordato e sopratutto per la vigente legge sull'istruzione pubblica. Secondo questa legge i parroci non solo hanno il diritto di vigilare l'insegnamento della Dottrina e Morale Cristiana nelle scuole pubbliche e spiegarla direttamente, o per mezzo di suoi rappresentanti in una visita settimanale (art. 11), ma ancora per gli articoli 87 e 92 si stabilisce che soltanto i vescovi hanno il diritto di designare il testo per l'insegnamento del catechismo nelle scuole pubbliche. Nel 1902, allorché il ministro Romanones volle contraddire questa legge fondamentale, proibendo con decreto reale l'insegnamento del catechismo in catalano, l'atteggiamento energico del Cardinale Casañas e del Vescovo di Vich, Dr. Torras i Bages, ebbe per effetto l'annullamento del decreto, rimanendo cosí immutata la legge d'istruzione pubblica. Attualmente i Vescovi di Catalogna hanno adottato il Catechismo di Pio X, e quando lo promulgarono come obbligatorio in tutta la provincia ecclesiastica di Tarragona, lo pubblicarono bilingue, in catalano per i catalani e in castigliano per i castigliani.

Se il governo, agendo da sé, pubblicasse un decreto contrario a quella legge, come fece il ministro Romanones e come ha ben due volte tentato l'attuale regime dittatoriale, sarebbe sicuro che non vi riuscirebbe.

Se al contrario si modificasse lo statu quo legale, la Chiesa perderebbe una posizione forte nei suoi diritti tradizionalmente riconosciuti e diminuirebbe anche l'efficacia dell'insegnamento religioso, e sopratutto si aprirebbe la via a possibili richieste dei governi futuri, i quali ardirebbero diminuire sempre più la libertà e l'indipendenza della Chiesa.

DOCUMENT 2

Informe del doctor Lluís Carreras sobre unes declaracions fetes públiques a Girona davant del nunci Tedeschini. Any 1928.

ASV, Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 125, còpia dactilografiada. Les anotacions dón del nunci Tedeschini.

[A mà: *Carreras, 30-4-1928*]

SOBRE LA REVELACION Y DIVULGACION PUBLICA DE UNAS DECLARACIONES PRESTADAS EN GERONA ANTE EL SR. NUNCIO.

El Sr. Franquet, impresor, refirió a varios clientes que se le había preguntado sobre el origen y el motivo del encargo de editar el catecismo

en lengua castellana y sobre la cuestión delicada de la intervención del Delegado en obligar la compra del mismo para asegurar la edición emprendida.

El Sr. Gomis, de la Normal, conferenció después con el Sr. Gobernador Civil y también con varios amigos políticos. Por las conversaciones particulares del primero y las de los otros llegó al dominio público que el Sr. Gomis había sido interrogado según un formulario redactado conteniendo varios puntos. Los principales eran:

-Si el clero diocesano, permitiéndose una inobservancia de costumbres Honestas y una cierta corrupción de doctrinas se dedicaba principalmente a propagarlas con el intento de atraerse bajamente las multitudes y poder así fomentar principalmente el separatismo.

-Que inteligencia practica tenia de la lengua castellana la mayor parte del pueblo y si era posible instruirlo en la piedad valiéndose únicamente de la lengua castellana con exclusión de la propia.

-El escándalo que produjo desde los primeros momentos la revelación del interrogatorio secreto, por parte de los antedichos, ha sido la causa primordial de que en Gerona se hayan de nuevo vivamente comentado los aspectos evangélicos que pudieran contener algunos conceptos vertidos por el Ilmo. Sr. Obispo Vila y Martínez en una nota publicada un año atrás, de la cual se habían servido para apoyar repetidamente su ideología varios de los amigos políticos de los señores referidos.

El texto discutido dice así:

«Señor, salva al Rey Alfonso XIII»

Pone la Iglesia en labios de los sacerdotes preces Especiales diciendo:

Señor, salva al Rey.

Y luego añade: Señor salva a tu pueblo y bendice tu heredad.

Como si no debiera pedirse por la multitud ordenada en sociedad, por la nación y por la patria sino después de pedir por el Rey.

Y como si la salud y la prosperidad del Rey fuera antecedente necesario de la de la patria.

En efecto, es así. A la salud del cuerpo importa la de la cabeza; y no puede haber cuerpo sano, robusto, feliz, donde la cabeza no esté firme y bien asentada.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 29.

Carta del doctor Lluís Carrera al nunci Tedeschini. Barcelona, 13 de maig de 1928.

Carta del doctor Carreras al nunci Tedeschini amb què li lliura les seves "Notas de un viaje a Roma (18 febrero-2 marzo [1928]"*, sobre la pastoral en llengua catalana, per mediació del doctor Antoni Berenguer.*

ASV, Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 200, original autògraf.

Excelencia

Tal vez con un poco de retraso pero con absoluta objetividad, he cumplido el honroso encargo que V.E. se sirvió hacerme de poner por escrito la narración fiel y exacta de las conversaciones que tuve en Roma en relación con el problema que ha motivado el viaje de V.E. a Cataluña.

Solo para servir humildemente a V.E. he podido no sentirme abrumado de esta confianza que se ha servido dispensarme. Mi mayor contentamiento será que lo haya hecho a gusto y satisfacción de V.E.

No he venido personalmente a poner en manos de V.E. este escrito confidencial, por creer de elemental discreción no mostrarme excesivamente en relación vista con V.E., dadas las actuales circunstancias. Pero cumple esta misión persona grata a V.E., y para mi *alter ego*, el Prior de San Jorge, Dr. Antonio Berenguer.

Repitiéndome nuevamente a la disposición de V.E., cuyos deseos me son verdaderos mandatos, me es goce especial besar reverentemente sus sagradas manos y encomendarme a sus valiosas oraciones.

Luis Carreras, pbro.

Barcelona, 13 Mayo 1928

Exmo. e Illmo. Sr. Federico Tedeschini
Nuncio Apostólico en España.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 30

"Notas de un viaje a Roma" del doctor Lluís Carreras. Any 1928.

Notes que compongué el doctor Lluís Carreas després del seu viatge a Roma del 18 de febrer al 2 de març de 1928. Les lliurà al nunci Tedeschini i a petició seva després de l'entrevista que mantingué amb ell durant la seva visita apostólica a Catalunya.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 76-97*, text mecanografiat.

NOTAS DE UN VIAJE A ROMA, (18 FEBRERO-2 MARZO).

Con el M.R.P. Enrico Rosa, Director de *La Civiltà*, tuve, como de costumbre en mis viajes romanos, la primera conversación. Ampliamente me informé con él acerca de la posición del Vaticano en relación con el fascismo, y, por ende con el régimen dictatorial español, que aspira a imitarlo en muchos aspectos. Supe asimismo todas las incidencias del conflicto del Tirol en la cuestión religiosa de las lenguas, y cuál era la actitud íntima de la Santa Sede, firme en aplicar allí el criterio tradicional de la Iglesia, que acababa ya de quedar establecido como fórmula de legislación concordataria en el Convenio entre la Santa Sede y la República de Lituania. Pude enterarme asimismo que en Roma se había tomado interés en *l'affare dei Vescovi della Catalogna*, según comprobé luego con varios Emm. Cardenales, que se denominaba la cuestión candente de la lengua en nuestro país. Semejantes criterios y orientaciones recogí también del Rdmo. Abad Schuster y de Mgr. Respighi. Bien dirigido y capacitado del ambiente Vaticano dispuesto a resistir las exigencias de los gobiernos dictatoriales, empecé mis visitas reservadas y particulares, que consideré útiles para informar acerca de la lucha del Gobierno español contra el uso de la lengua catalana en el ministerio eclesiástico.

La primera y mejor nota optimista me la dio en forma absolutamente confidencial, un calificado prelado de la Curia quien me explicó que, espontáneamente, sin que sepa ninguna relación suya con Barcelona, el Papa le había hablado, tres veces distintas, con grandes elogios de Cataluña, y del renacimiento intelectual poderosísimo *della forte e diletta terra di Catalogna*. Y que hacía unos diez días le dijo, como en una expansión íntima: «Nella Catalogna c'è un movimento ammirabile di cultura... Adesso i catalani soffrono molto, ma mi sembra che riusciranno», (esto último con marcada satisfacción y energía). Tal estado de espíritu manifestó también en público, con motivo de la audiencia solemne que concedió al

Instituto Arqueológico Pontificio después de la inauguración de su nuevo edificio. Haciéndose al Santo Padre la presentación de cada uno de los alumnos, tocó el turno a un joven sacerdote de la Diócesis de Vich, y Mgr. Kirch que hacía las presentaciones, no recordó este nombre, y dijo al Santo Padre: ...*della Tarraconense*. La sola sugestión de este nombre, hizo que el Papa colocase su augusta mano sobre la cabeza de dicho sacerdote, y con visible satisfacción, dirigiéndose a todos los presentes, dijo: "Ah, la Tarraconense! Se trabaja mucho en la Tarraconense. El profesor Kher me ha explicado que los archivos de allí son los más ricos y mejor organizados que ha hallado en España. Sé también lo bien que se llevan las excavaciones del cementerio del siglo IV, descubierto en Tarragona, uno de los más interesantes monumentos cristianos antiguos fuera de Roma. Sigan, sigan trabajando así...»

Presentado por una relación familiar del Sr. Embajador de España cerca la santa Sede, visité al Marqués de Magaz, quien estuvo amabilísimo, platicando con gran confianza sobre la política general de España; pero no se presentó oportunidad para entrar de lleno en la cuestión de los Obispos. Solamente, hablando de su labor en Roma, el Sr. Marqués exhaló esta impresión preciosa: ...*el Vaticano concede tan poco!*

Por si podía tener impresiones más claras sobre el pensamiento del embajador, visité al M.R.P. Melchor de Benisa, General de los Capuchinos, a quien de mucho tiempo yo conocía, el cual posee la confianza del Marqués de Magaz, visitándose con frecuencia. Le vi enterado del asunto, principalmente por los artículos de *El Debate*. Pero le hallé bajo la impresión de que el acuerdo de los Obispos representaba en las presentes circunstancias una inoportunidad imprudente, y me interrogó acerca de ello. Me fue fácil demostrarle lo contrario, por la simple razón de que ni el Cardenal ni los Obispos habían tenido interés en plantear este problema, que lo fue por la carta explícita del Presidente del Gobierno a los Obispos, declarando no transigir en la necesidad del catalán en la predicación, y reclamando la colaboración episcopal para la difusión del idioma oficial. La temeridad del Gobierno era visible después de la información irrebatible que dos meses antes había producido el Obispo de Barcelona al Capitán General de Cataluña. Limitarse a una respuesta particular hubiese sido dejar en pie el conflicto, que hubiera podido reproducir el Gobierno en público, sin haber tomado posición el Episcopado. En cambio, la forma discreta de dar por reproducidos los acuerdos anteriores del Episcopado no tomaba carácter violento de respuesta, y ponía a los Obispos a cubierto de nuevas acometidas. La polémica de los periódicos, victoriosa para los Obispos, lo demuestra, pues ha puesto la lucha fuera de un conflicto directo entre episcopado y Gobierno. Le pareció tan persuasiva esta explicación al General de los Capuchinos, que se enardeció

en favor del Episcopado catalán, y me declaró además: «La solución dada por los Obispos de Cataluña es la única razonable. Yo, como General de mi Orden, tan popular, me he encontrado en este conflicto de las lenguas en muchas naciones, y en todas partes he debido aplicar para mis religiosos este criterio, que es el de la Iglesia evidentemente. Lástima que en España la adhesión imprudente de muchos Obispos y órdenes religiosas al Directorio complica la situación religiosa, dándole demasiado favor: parece mentira que ciertos Obispos para mostrarse patriotas, se crean en el deber de empuñar en lugar del báculo la bandera española, y tocar a todas horas la Marcha de Cádiz».

Visité al Cardenal Vico por diversos asuntos que debía despachar en la Congregación de Ritos. Hablamos repetidamente del asunto de los Obispos. De él recogí este juicio: «En este asunto, por mi conocimiento profundo de España, yo soy un testimonio calificado. Yo sé muy bien que en Cataluña la gran mayoría del pueblo no conoce el castellano. Pero, aunque todos lo entendiesen bien, la formación religiosa debe darse en la lengua materna. Hacer otra cosa sería criar a los hijos con leche que no es de su madre».

En dos largas entrevistas pude asimismo hablar del asunto con el Cardenal Ragonesi, con quien tengo antigua amistad. Mostró verdadero interés en informarse a fondo. Habiendo entrado en toda suerte de detalles, y conociendo yo perfectamente sus opiniones acerca de los Obispos de que se trata, tiene gran valor su afirmación de que se había portado bien el Cardenal de Tarragona en esta cuestión y que la Santa Sede no puede menos que apoyar la actitud de los Obispos. Fue particularmente interesado en saber cómo se portaba el Dr. Miralles en su gestión pastoral, principalmente en relación con las autoridades. Al darse por muy satisfecho de mis explicaciones favorables, me dijo: «Le encargo que de mi parte exprese al Obispo de Barcelona mi gran contentamiento de que haya guardado la debida independencia y que no se haya prestado a ser instrumento del Gobierno; porque me consta bien, pero muy bien, que le mandaron allí para servir de arma contra todo lo de Cataluña». Tanto en el Sr. Vico, como en el Sr. Ragonesi, comprobé un estado de ánimo muy conocedor del regalismo español, y nada favorable a doblegarse a las exigencias de la Corona.

Por su alta calidad personal, y su significación predominante en el Vaticano, me fue particularmente consoladora la actitud explícita del cardenal Ehrle. Después de hablar extensamente del movimiento cultural de Cataluña, que conoce a maravilla por haber trabajado personalmente en el Archivo de la Corona de Aragón, (Barcelona), y por relaciones continuas con el *Institut d'Estudis Catalans*, entramos al fondo de nuestra cuestión actual. He aquí lo que me dijo: «La cuestión de Cataluña me interesa

extraordinariamente, puesto que como la de Alsacia, es similar a la del Tirol, y ésta, como alemán, me interesa personalmente... La cosa es clara. Las tiranías en todas partes tienen la misma fisonomía y los mismos procedimientos. Aquí Mussolini, allí Primo de Ribera, siempre lo mismo, cualquiera que sea la diferencia de grados y de calidad, pretenden utilizar la Iglesia como medio de represión. Pero no hay que temer. El Papa no desmentirá el criterio tradicional de la Iglesia, lo sé bien. Lo aplicará en el Tirol, no puede dejarse de aplicar en Cataluña: la Iglesia no puede tener dos criterios distintos en una misma cuestión. Por otra parte, ya hemos llegado a una fórmula clara en el Convenio con Lituania: el deber de los Obispos de procurar la asistencia espiritual de los fieles en lengua materna es ya una fórmula que ha entrado en la legislación internacional de la Iglesia. Además los catalanes tenéis la fortuna de haber producido un renacimiento cultural tan notable, que no puede volver atrás y os ha dado un valor universal. Vuestros hombres son admirables por su valer intelectual, tanto y más que por la política. No debéis temer: sois una nación bastante fuerte para no dejaros decapitar.»

Finalmente visité al Cardenal Vannutelli, de quien tengo recibidas pruebas de buen afecto para conmigo. No sospechaba, sin embargo, que estuviese enterado, y menos que pudiese tomarse tanto interés para nuestro asunto. Le vi realmente inclinado a sostener a nuestros Obispos. Remarcó insistentemente su amistad con el Cardenal Vidal, y como resumen de sus impresiones me dijo por dos veces con gran energía que trasmitiese al Cardenal de Tarragona estas palabras: «Come Lui è stato sempre ossequente con lo Stato, adesso sia fermo, fermo, senza debolezza, nel sostenere i diritti della Chiesa». El mismo encargo de energía me dio para el Obispo de Barcelona.

La sustancia de mis informaciones cerca de los anteriores Cardenales se halla en la narración más detallada de las conversaciones tenidas posteriormente; que, por su importancia doy a continuación.

B. Conversación con Mgr. Borgongini-Duca, (27 Febrero).

Por Octubre nos vimos con el Cardenal de Tarragona y hablamos extensamente de los problemas de allí; por los documentos que he recibido conozco bastante bien lo que ha pasado respecto de los acuerdos episcopales; pero me gustará saber cómo está ahora el asunto. Hágame una exposición coherente de todo ello.

- Desde el advenimiento del nuevo régimen se planteó muy pronto el problema religioso de la lengua, como aplicación la más aguda de la coacción oficial contra el uso público del catalán. Las autoridades mili-

tares, en diversas Diócesis, pusieron su mayor empeño en intervenir directamente en las parroquias e iglesias de Órdenes religiosas, coaccionando para que se predicase en castellano, y, por medio de los inspectores escolares, prohibiendo en las escuelas oficiales la enseñanza del catecismo según el texto catalán diocesano. En varios casos, en la predicación parroquial misma alguna vez, en el momento de subir al pulpito, el predicador recibía directamente aquella orden de un delegado gubernativo expresamente enviado a este efecto. Aun en colegios congregacionistas se coaccionó en lo del catecismo, y no faltan párrocos que se han visto privados de usar de su derecho en la visita de escuelas.

E1 Obispo actual de Barcelona, tristemente aleccionado por una dura experiencia de lo que era la tenacidad de las autoridades, cuyas demasías ha resistido con ejemplar fortaleza, sin promover ningún conflicto exterior, vio que se iba a plantear abiertamente le cuestión de la lengua, cuando se creó la Junta Ciudadana de Autoridades. Y para prevenirlo a tiempo, abrió en Septiembre reservadamente una encuesta en todas las iglesias e instituciones docentes de la ciudad de Barcelona, a fin de saber el estado real de la cuestión de las lenguas en la predicación y en la enseñanza del catecismo. Examinado su resultado, que probó la mayoridad del castellano sobre el catalán, se presentó al Capitán General de Cataluña, presidente de la Junta Ciudadana de Autoridades, y le enteró documentalmente de tal resultado, entregándole además un copioso informe para probarle el criterio tradicional de la Iglesia en su legislación universal y particular de la provincia Tarraconense, acerca de la predicación y enseñanza del Catecismo *in lingua vernacula*, concluyendo que no existía problema objetivo en Barcelona, puesto que de sobras era atendida la asistencia espiritual de los no catalanes, y por tanto que no se podía en justicia plantear tal problema.

Deseoso empero, el Obispo de Barcelona, de llegar a la máxima condescendencia *pro bono pacis*, en la visita pastoral a la Catedral, en que apenas si se predicaban una tercera parte de las homilías en catalán, dio un decreto, en que, después de proclamar de nuevo el criterio de la Iglesia en esta materia, rogaba a los Srs. Capitulares que predicasen sus homilías en castellano, aunque fuese con sacrificio de sus particulares convicciones, ruego que fue inmediatamente atendido.

-Son muy interesantes estos precedentes que desconocía.

-A pesar del proceder prudente y generoso del Obispo de Barcelona, las autoridades militares insistieron en su empeño, y el Presidente del Consejo a fines de Noviembre planteó oficialmente el problema al Cardenal de Tarragona y al Obispo de Barcelona para que comunicaran a los demás Prelados el criterio del Gobierno de no transigir en que se considerase necesario el uso del catalán en la predicación y en la enseñanza

del Catecismo y su deseo de que los Obispos prestasen al Gobierno su sincero apoyo para la difusión del idioma oficial de España.

Próxima la celebración de la Conferencia episcopal de la Provincia (9-11 Enero último), la comunicación del Gobierno obligó a los Prelados a ocuparse de un problema que de todas maneras hubiesen querido evitar, y que era una de los motivos de haber aplazado el Cardenal de Tarragona la convocatoria de la Conferencia desde el 1923, en que se celebró la última. La respuesta no pudo ser otra sino la ratificación de los acuerdos episcopales anteriores sobre esta materia, concordantes con la legislación sinodal vigente en la Provincia, y en el reciente sínodo barcelonés del Obispo Reig. (l919).

-Pero, ¿a esta conferencia estaban presentes todos los Prelados? ¿Asintieron todos al acuerdo?

-Absolutamente, Monseñor. Todos ocho Prelados estaban presentes a la Conferencia, y se tomó el acuerdo sin discusión y por unanimidad. Y fíjese que de ellos sólo tres son estrictamente catalanes.

-Pero, ¿está V. seguro que todos asintieron?

-Monseñor, si hay algún Obispo protestatario, no puede justificar su proceder. En la primera sesión fue leída y ratificada el acta de la Conferencia última (del 1923). Se leyó el documento del Presidente del Consejo, y la respuesta que le dio el Cardenal, recabando el libre ejercicio de la jurisdicción episcopal. Luego, el Cardenal explicó diversos hechos probatorios de la intromisión del poder público en el ministerio eclesiástico; en este mismo sentido hablaron los Srs. Obispos de Barcelona y de Solsona, y algún otro todavía. Las dos tesis quedaron, pues, frente a frente, sin posible obscuridad; nadie puede alegar ignorancia. Los Obispos de Gerona y de Tortosa nada opusieron. La propuesta del Cardenal de renovar los acuerdos de las conferencias anteriores en materia de predicación y enseñanza del Catecismo, así como otros acerca diversos puntos de disciplina, bien debió ser asentida por todos, puesto que así la ratificación de ellos, como el acuerdo de su publicación consta explícitamente en el acta de la Conferencia, leída y aprobada en la última sesión. Ademas, ha habido suma prudencia por parte del Cardenal al promulgar los acuerdos de la Conferencia, en no acompañarlos de comentario ni exhortación alguna. Por otra parte, no aparecen con especial relieve que pueda llamar la atención, puesto que van unidos a la renovación de otros acuerdos del 1921 y 1925, de orden no muy trascendental, y el texto de todos es reproducido en nota. Nótese asimismo que hubo nuevos acuerdos encaminados a fomentar el mayor respeto de eclesiásticos y fieles a la Corona.

- La cosa es clara; pero entonces *aquello* es grave, muy grave. Y la polémica en los periódicos, ¿qué carácter ha tenido? Puesto que yo conozco solamente lo que ha dicho el órgano del Gobierno, *La Nación*.

-Esta es la parte más consoladora de este grave problema. Abrió la polémica el diario de Madrid, «ABC»,el más anticatalán de todos, y muy relacionado con el Gobierno. Y débese notar un punto: el articulo de «ABC», vivamente injurioso para el Cardenal, sostiene la tesis del Gobierno, con algunas frases, casi al pie de la letra de documentos enviados por las autoridades al Cardenal.

-Pero, ¿se han publicado estos documentos? Sería muy grave y peligroso.

-No, Monseñor: pero evidentemente el articulista los conocía. Al Cardenal y al Obispo de Barcelona no les ha faltado la prudencia de ocultarlos severamente. Yo lo sé por especial confianza de ellos, de que sólo he hecho uso con V.E.

-Hubiese sido error enorme publicarlos.

- La polémica de los periódicos ha sido un gran triunfo de los Obispos, puesto que, con rara unanimidad, sobre todo en esta cuestión de la lengua, tan apasionante en Madrid, periódicos de muy diversas tendencias han coincidido en atacar a «ABC» proclamando la independencia del poder eclesiástico, y la legitimidad de los acuerdos episcopales, ajenos a toda mira política y absolutamente dentro de la jurisdicción disciplinar de los Prelados. Y nótese que entre los periódicos adversos a «ABC» hállanse todos los matices, *Siglo futuro* (extrema derecha), *Debate*, y *Gaceta del Norte* (centro), *Sol* (técnicamente, el mejor de España; de sentido racionalista e independiente), *Imparcial* (liberal y muy españolista); y en Barcelona: *El Diario de Barcelona* (conservador) y *Vanguardia* (liberal y muy del Gobierno). Este triunfo de los Obispos, alcanzado tan espontáneamente, en lugar tan inesperado y en periódicos tan antagónicos, ha acabado de levantar el ánimo de los catalanes, que habían recibido con satisfacción inmensa, contenida en público, pero realmente extraordinaria, la noble actitud de los Obispos, primero y único acto exterior que dijese relación con la opresión presente de sus más hondos y legítimos sentimientos, y de sus naturales derechos.

-Me interesa conocer estos textos de los periódicos: hágame un dossier ordenado de todos ellos.

-Lo haré enseguida, Monseñor.

-La situación es muy delicada, y de gravedad extrema. Además, tienen Vdes. el caso de Barcelona, ciudad tan populosa y donde habrá tantos que no son catalanes.

-Ciertamente, Monseñor. En Barcelona únicamente podría existir problema, puesto que en el resto de Cataluña la homogeneidad de la población es completa, si se exceptúan las pequeñas minorías de muy pocas ciudades. Pero, Monseñor, la actitud documentada del Obispo de Barcelona ante el Capitán General prueba con evidencia que no hay problema

objetivo. La predicación en castellano tiene prevalencia sobre el catalán, y en cambio la población catalana es mucho mayor que la no catalana. Ha sido tanta la generosidad de los sacerdotes en este punto, que si a alguien toca reclamar es a los catalanes, que están en situación inferior. No, Monseñor, no hay problema real en lo religioso. Si existe uno es el problema político que plantean las autoridades, pretendiendo hacer servir el ministerio eclesiástico como instrumento de difusión del idioma oficial y de extinción del catalán. Precisamente esta tenacidad del Gobierno me hace temer que no pudiendo triunfar en lo de la predicación, intente imponer su criterio en la enseñanza del Catecismo en las escuelas, puesto que en ellas tiene una intervención más directa, y es en donde ha hecho sentir mas eficazmente su presión.

-Pero, ¿lo ha hecho sólo en las escuelas oficiales?

-No, Monseñor, aún en las privadas, congregacionistas inclusive. Pero advierta V.E. que si el Gobierno lograse modificar en esta punto la legislación de Instrucción pública, con el asentimiento de la Santa Sede, la Iglesia hubiese perdido en España una posición jurídica en la escuela, que es ya única en el mundo, y lo que es peor, hubiese mostrado a los gobiernos futuros que no es difícil ir menoscabando la independencia de la Iglesia con sucesivos ataques.

-Ciertamente este problema de la escuela es de los más serios. Bien; la información de V. me parece tan interesante que debe visitar al Cardenal.

-Monseñor, yo no tengo misión alguna. Me he atrevido a visitar a V.E. para hacerle el presente de mi libro, (*Sinopsi evangèlica*), a fin de demostrarle mi afecto por las grandes atenciones que en otras ocasiones tuvo conmigo. ¿No basta que V.E. esté enterado de lo que yo haya podido decir de interesante?

-Insisto en que debe V. visitar al Cardenal. Por mi parte cumpliré mi deber.

-Obedeceré, Monseñor; pero, no sería entonces conveniente que fuese yo presentado?

-No hay necesidad. Basta que se anuncie de parte del Cardenal de Tarragona.

CONVERSACIÓN CON El EMMO. SR. CARDENAL GASPARRI. (29 de febrero)

-¿Cuáles son las impresiones del Sr. Cardenal de Tarragona?

-Optimistas, Eminencia.

-¿Cómo, optimistas? Pesimistas, querrá decir. Las Autoridades militares protestan mucho, protestan mucho.

-Perdone, Eminencia: optimistas de cara al pueblo, pesimistas respecto del Gobierno.

-Muy optimistas de cara al pueblo, por el efecto saludable que han causado los acuerdos de los Obispos. Durante estos años los fieles estaban acostumbrados a ver toda clase de vejaciones por parte de las autoridades militares, persiguiendo a sacerdotes, molestando a los Prelados, entrometiéndose en las iglesias, persiguiendo de diversas maneras la predicación y la enseñanza del catecismo en catalán. Los pocos que estaban enterados de lo que pasaba entre la Iglesia y el Estado se daban cuenta de las enormes dificultades de la situación, y no perdían confianza en la sabia y silenciosa energía del Excmo. Sr. Nuncio, del Sr. Cardenal de Tarragona y de algunos Prelados, cuyo proceder estaba a la altura de las circunstancias. Pero exteriormente eran sólo conocidas las vejaciones triunfantes, sobre todo en Barcelona, antes de Gobernar el Sr. Miralles, y recientemente en Gerona, por la cooperación absolutamente dócil del nuevo Obispo a la política del Gobierno. Había en el clero y los fieles, en general, el recelo de que faltaría valor al Episcopado para resistir una imposición decidida de las autoridades en la cuestión de la lengua; por esto, al reunirse la Conferencia, había literalmente *pánico* por lo que pudiese acontecer, puesto que no faltaban indicios públicos de que se había realizado la coacción; pánico que, al publicarse los acuerdos, se convirtió en satisfacción inmensa y en entusiasta adhesión a la Jerarquía, como no creo que jamás se hubiese dado en nuestro país. En este sentido el acuerdo de los Prelados es de una trascendencia imponderable. Su actitud ha conjurado el peligro gravísimo de que, pasado el actual régimen dictatorial, el pueblo pudiese acusar al Episcopado de haberse sometido a las exigencias del Estado en materia tan esencial como el ministerio de la palabra divina y la enseñanza religiosa. Hubiese entonces sido tanto más grave la desconfianza en la Jerarquía, cuanto ahora ha crecido su prestigio. Ha aumentado la satisfacción en mi país el triunfo enorme que han alcanzado el Cardenal y los Obispos en la polémica de los periódicos. En Barcelona nada de particular hubiese tenido el aplauso a los acuerdos episcopales; en cambio el reconocimiento de su legitimidad, y sobre todo la defensa de la independencia del poder eclesiástico, que se ha hecho por los periódicos de Madrid, tiene un valor definitivo, del que la Iglesia podrá sacar en lo porvenir consecuencias muy favorables. (A petición de Su Eminencia, explicación de la polémica en términos semejantes a lo dicho en la conversación anterior).

-Y respecto del Gobierno, ¿qué impresión tiene Vd.?

-Absolutamente pesimista, Eminencia. Las autoridades no cejarán de presionar hasta que el catalán no sea usado en las iglesias: el propio Gobernador de Barcelona no se recata de afirmarlo, cuando se trata de este asunto. Por otra parte, hay una prueba evidentísima. Si pudiese haber problema religioso verdadero, habría de ser en Barcelona. Pero el Obispo

Dr. Miralles, con documentación irrebatible, ha podido demostrar al Capitán General que el problema no existe, puesto que no sólo la asistencia espiritual de los no catalanes está atendida satisfactoriamente, sino que, por encima de toda razón ministerial, y aun contra lo canónicamente legislado, el castellano prevalece sobre el catalán. Está bien demostrado que no hay problema real.

-Esto es muy interesante.

-Pues es absolutamente cierto, Eminencia. (Explicación sobre la *encuesta* del Dr. Miralles, semejante a la de la conversación anterior). Pero, a pesar de ser ello tan claro, el Gobierno ha insistido, y al plantear el problema a los Obispos oficialmente, les ha obligado a tratar esta cuestión de la lengua, que, en las actuales circunstancias, tenían interés en eludir. El documento del General no podía ser más grave, como no ha podido ser mayor la prudencia de la Conferencia Episcopal, en la sustancia y en la forma de publicación de sus acuerdos... (Explicación breve sobre ello). Para el Gobierno en realidad no se trata de resolver un problema religioso, sino de utilizar el ministerio eclesiástico como *instrumentum regni*.

-El Gobierno debe de suponer que todos entienden el castellano.

-Ciertamente, Eminencia; por lo menos así lo afirma, si bien las autoridades pueden saber lo contrario. Pero, van más allá: sostienen que la Iglesia debe cooperar a la difusión del idioma oficial, prescindiendo de todo sentido de eficacia espiritual, que es lo único que puede interesar a la Iglesia. En rigor el Gobierno plantea a la Iglesia un problema político de persecución del catalán, que en otros órdenes desarrolla con todas las facilidades del poder; y el argumento de que todos conocen el castellano sirve a maravilla para disimularlo, aunque sea un sofisma fácil de disipar. Pero siempre que se aduce tal argumento, a mí me asalta un temor... ¿me permite, Eminencia, que exponga claramente mi pensamiento?

-Hable Vd. con entera libertad.

-Pues bien, Eminencia, yo temo que desde Roma el problema de las lenguas en Cataluña sea difícil de apreciar, por suponer que entre el catalán y el castellano existen tan sólo diferencias semejantes a las variedades dialectales del genovés o siciliano, por ejemplo, con relación a la lengua italiana. En Cataluña no hay unidad lingüística en relación con el castellano: son dos lenguas neolatinas, con un mayor contacto por el oficialismo del castellano; pero diversas idiomáticamente en su léxico, estructura morfológica y sintáctica, y en su fonética; el catalán se aproxima más al francés y al italiano que al castellano. Las personas cultas perciben las afinidades de la unidad de las lenguas neolatinas entre sí; pero el pueblo, aun el pueblo de instrucción primaria, vive lejos, muy lejos, de la comprensión del castellano.

-Comprendo bien lo que Vd. explica. El equivocado tal vez sea Vd., porque, a pesar de la unidad lingüística de Italia, en realidad la diferencia de nuestros dialectos es tan fuerte, que a veces parecen lenguas distintas como en su país.

-Permítame, Eminencia, que le exponga todavía un nuevo motivo de alarma y de pesimismo. Siempre temí que el Gobierno plantee a la Santa Sede el problema del catecismo en la escuela oficial. Triunfar en lo de la predicación, tal como son las realidades, ha de considerarlo al fin imposible, puesto que bien sabe que la Iglesia no desmiente criterios tradicionales. Pero en la escuela no le parecerá tan difícil. Tal temor se ha acentuado en mí, al recibir ayer tarde el comunicado oficial del 23 de este mes. Por un lado, el Presidente viene a confesar su derrota en la polémica de los periódicos, imponiendo silencio acerca del acuerdo de los Obispos; por otro lado anuncia tratativas entre las dos potestades. ¿Me equivocaré, si presumo que vendrá este problema de la escuela? Permítame, Eminencia, que pueda decir algo acerca de esto.

-Siga, siga.

-En la escuela oficial el único reducto del catalán era la enseñanza del catecismo: desde el principio del Directorio, las órdenes son severas para obligar a enseñarlo también en castellano. Pero el régimen jurídico de la Iglesia en la escuela oficial es claro: según el Concordato y la Ley de Instrucción Publica, el texto del catecismo ha de ser el diocesano, y los párrocos tienen el derecho de una visita semanal para explicarlo y hacer repaso a los alumnos. En Madrid siempre ha habido tendencia a prescindir de esta legislación. En 1900 el Obispo de Barcelona Dr. Morgades publicó una pastoral acerca de estas materias, y el escándalo en el Parlamento fue enorme: todo lo que se pueda decir ahora se dijo entonces. Dos años más tarde, el ministro liberal Romanones publicó un decreto, prohibiendo en las escuelas el catecismo en catalán; pero la actitud enérgica y pública del Cardenal Casañas y del Obispo Torras y Bages hizo retirar el decreto y determinó la caída del ministerio, y por tanto volvió a quedar firme aquella legislación favorable a la Iglesia. Durante el Directorio, no es ningún secreto que dos veces ha intentado el Gobierno publicar un decreto semejante, y que el Sr. Nuncio ha sabido admirablemente evitarlo. Con estos antecedentes me parece, Eminencia, muy firme la siguiente opinión: Si el Gobierno, obrando por sí mismo, se empeñase en renovar tal decreto, fracasaría al fin, como fracasó en tiempo de Romanones, puesto que la Iglesia se sentiría asistida de la opinión entusiastamente. Pero, si se modificase el statu quo legal con asentimiento de la Santa Sede, no sólo se perdería la eficacia fundamental de nuestro ministerio en la formación religiosa de la niñez: la Iglesia perdería, además, una posición fortísima en sus derechos tradicionalmente recono-

cidos en España, y por una tal resignación a la opresión de un poder dictatorial, se abriría camino para que futuros Gobiernos no temiesen continuar menoscabando la libertad e independencia de la Iglesia.

-Todo esto ilustra mucho la cuestión. Pero, ¿es que el Gobierno se propone destruir la misma enseñanza del catecismo? Porque, veamos: en las parroquias, para la primera Comunión, por ejemplo, ¿cómo se hace la preparación catequística?

-Generalmente en catalán, Eminencia.

-¿Y en la escuela el catecismo se da en castellano? ¿no es verdad? Entonces esto es torturar el alma de los niños y destruir lo que se hace en la parroquia. Sería más lógico el Gobierno pidiendo que hasta los párrocos hiciesen el catecismo en castellano.

-Más lógico, sí, Eminencia; pero todavía más injusto.

-Evidentemente; pero la respuesta podría ser también más directa.

-Su información de Vd. es de gran valor. ¿Ha hablado de todo ello con el Embajador?

-No, Eminencia.

-Pues interesa que el Embajador oiga una información semejante. Vaya a visitarle.

-Eminencia, yo no tengo mandato alguno, ni posición oficial para que pueda tratar de estos asuntos con el Sr. Embajador.

-Yo le confiero este mandato. Yaya en nombre mío, y hablen.

-Perdone, Eminencia...

-Vaya en nombre mío, y no tema. El próximo viernes nos hemos de ver con el Embajador. Conviene que sepa estas cosas.

CONVERSACIÓN CON EL SR. MARQUÉS DE MAGAZ. (29 febrero).

(En los primeros días de mi estancia en Roma, había visitado al Embajador particularmente, previa presentación por carta de Doña Carmen de Oliveros, Vda. de Sorarraín y Milans del Bosch, prima del Sr. Marqués, a fin de recoger noticia acerca de un asunto que ésta le tenía encomendado en la Curia Romana. Con exquisita amabilidad el Sr. Marqués departió conmigo acerca de política general de Italia y de España, dando muestras de la finura intelectual y conocimiento de las realidades que le son unánimemente reconocidas en nuestro país. Al juzgar la situación presente de España, tuve el gusto de oír de sus autorizados labios la crítica más vigorosa y objetiva del régimen imperante que yo conozca, en términos de doctrina política y apreciación de los hechos sencillamente admirables. Nada, sin embargo, referente a Cataluña. En cuanto a su mi-

sión de Embajador, después de manifestar la gran atención personal, con que es tratado, sólo dijo con sentido acento: «Pero el Vaticano concede tan poco!», A este diálogo asistió un amigo mío, que quiso saludar al Sr. Embajador, el Rev. P. Adeodato Marcet, monje de Montserrat. Interesa esta explicación previa, para poder señalar la diferencia de tono, energía de lenguaje y enardecimiento de ánimo, en que se desarrolló esta segunda entrevista, de la cual sólo la sustancia podrá ser trasladada).

-Bien, Sr. Marqués: Después de ello y de agradecer a S.E. sus amabilidades para conmigo, no le molestara ya más, de no ser un mandato especial que se me ha conferido en relación con S.E. Siguiendo mis tareas particulares en Roma, he debido visitar a S. E. el Cardenal Gasparri, con quien he tenido el alto honor de hablar de cosas de España. El Sr. Cardenal ha creído interesante que pudiera comunicar a V. E. mis impresiones, y me ha dado el honroso encargo de visitar en su nombre a V. E. a este fin a su disposición, pues, Sr. Marqués.

-Pues francamente le hablaré, Sr. Carreras. Lo que han hecho el Sr. Cardenal de Tarragona y los Obispos es intolerable y de ninguna manera se puede dejar pasar en España. Pretender que se deba predicar y enseñar el catecismo en catalán es inadmisible y antipatriótico. Yo había tenido siempre al Cardenal de Tarragona por persona razonable y patriota: debo confesar que me engañé. No, no se puede tolerar tal absurdo. Diría que es infame pretender tal cosa en España, porque es atacar a la Patria. El acuerdo de los Obispos debía haber sido: Se predicará siempre en castellano, y sólo por excepción, cuando los rudos no lo comprendan, se podrá predicar en catalán. Esto es lo lógico y lo patriótico en España. Lo demás es separatismo, Sr. Carreras.

-Siento, Sr. Marqués, la gravedad de sus manifestaciones. No venía yo a polemizar con V. E.; antes bien creía que mis informaciones podrían ser para V. E. halagüeñas, puesto que se basan en testimonios de gran valor y calidad. Pero, estando de por medio los Revmos. Prelados, superiores míos, y tratándose de materia tan fundamentalmente eclesiástica, me ha de consentir que pueda yo, con todo respeto, replicarle.

-Puede Vd. hablar con absoluta libertad y confianza: diga, diga, lealmente su parecer.

-Se lo agradezco, Sr. Marqués. Pues bien: Ajenos a toda mira y pasión política, los Obispos de Cataluña han tomado el acuerdo único que podían y debían tomar; y no por ello dejan de ser patriotas como el que más. No hay en la tierra ninguna autoridad que sea incondicionada; en el orden civil, por alta que sea la jerarquía, la ley natural y el orden jurídico le imponen normas que no se pueden desconocer sin injusticia; en el orden religioso, la jerarquía se mueve todavía dentro de límites más precisos y sagrados, y está regida por principios universales que no se pueden

limitar por nacionalismo alguno. No, no podían los Obispos hacer lo que les pluguiese en esta materia: hay un criterio tradicional en la Iglesia respecto del adoctrinamiento religioso, que no podían los Obispos contrariar, no sólo porque estaba ya establecido en la legislación particular de su Provincia, sino porque hubiese sido negar lo que es un derecho natural y sobrenatural de los fieles, sancionado canónicamente, en particular por el Concilio de Trento.

-El Concilio de Trento no habla para nada de la predicación; a lo más se refiere al catecismo.

-¿Cómo, Sr. Marqués? Podré no saber de diplomacia; pero me sé bien el Concilio de Trento. He aquí sus palabras... ¿Está claro, Sr. Marqués?

-Bueno, dejemos el Concilio de Trento. Yo le voy a mostrar cómo de lo que se trata en Cataluña es de ir contra la Patria, y que en nada se preocupan del interés religioso. Óigame Vd.

(Contó el Sr. Marqués cómo fue educado en Cataluña hasta los nueve años absolutamente en castellano. Y que luego, trasladada su familia al interior de España, en sucesivos viajes pudo comprobar que en Cataluña se había entrado de lleno en el separatismo). He aquí sus argumentos, que presentó como experiencia personal:

a) En una familia amiga suya le mostraron los avances escolares de una niñita a base de un análisis gramatical en catalán de un artículo de «La Veu de Catalunya».

b) Escuchó numerosos sermones en Barcelona, todos en catalán, en que se excitaba claramente a los oyentes al odio contra España.

c) En las escuelas se enseña el catalán de una manera descarada, con menosprecio del castellano, y en las órdenes religiosas es prueba de ello el proceder de los propios Jesuitas.

d) El Foment de Pietat ha hecho una campaña horrible, hasta lograr que en Barcelona no se encuentre en las librerías un devocionario castellano.

e) La predicación en catalán es fruto del movimiento de La Lliga, puesto que aun en la mayoría de los pueblos todo el mundo sabe el castellano. Basta ver la difusión de la prensa diaria castellana.

REPLICA. - a) Pudo ser un hecho excepcional, del cual yo no conozco repetición. Así y todo, habría que probar su gravedad, pues no hay dificultad alguna en hacer análisis gramatical a base de un artículo de periódico, puesto que en catalán y en castellano los periódicos producen artículos de valor literario eminente, dignos de servir como experimento pedagógico.

b) Negación absoluta de hecho semejante, pues lo que podría ser una excepción censurable, no se ha dado jamás como hecho normal, según sería lo referido. Es que el Sr. Marqués no comprendía el catalán, o toma-

ba por odio a España la natural ponderación del patriotismo religioso que se hace en todas partes en las fiestas locales o regionales (v. gr. San Jorge, Virgen de Montserrat, Virgen de la Merced). Prueba de ello es que en todas las Curias catalanas no se registra expediente alguno contra predicadores en este sentido: si tales cosas se dijesen en el púlpito, no pasarían por alto ni a las autoridades civiles ni a las eclesiásticas: un caso famoso hubo hace 25 años que resultó falso, pero produjo enorme revuelo y lucha entre Gobernador y Obispo. Y no se diga que los Obispos son catalanistas, primero porque no lo son, y luego porque, si lo fuesen, serían los primeros en no tolerar que se les comprometiese.

c) Absolutamente inexacto lo de las escuelas. En treinta años no ha habido ni un 5 % de escuelas en que se enseñase en catalán, y jamás se ha desatendido el castellano. Y poquísimas son las escuelas en que se enseña el catalán, a pesar de que debiera hacerse. El propio Catecismo, que por la Iglesia es obligatorio que se enseñe en catalán, son muchísimas las Ordenes Religiosas, sobre todo femeninas, que lo enseñan en castellano a los catalanes de Barcelona. Y los Jesuitas son los que más se distinguen en no tolerar el catalán en sus Colegios, teniendo por ello muchas animadversiones. (Viva discusión sobre este punto, que quedó firme según lo dicho, declarándose el Marqués mal informado, y refugiándose en que se refería a las escuelas de la Mancomunidad, donde no hay el problema religioso del catecismo, puesto que eran técnicas). Pero en la cuestión de la escuela, aun para el catecismo, el Marqués no tolera el uso del catalán.

d) El Foment de Pietat Catalana es una de las más beneméritas instituciones con que cuenta la Iglesia en Cataluña: por esto los Obispos lo han bendecido y apoyado, y no pueden dejarlo a merced de ataques injustos y apasionados. Si por su título, cuya sentido no es dudoso ni de cuño particularista, pues en forma más substantiva se habla de piedad española y de piedad francesa; ni por su ideal, que es la noble y santa propagación de libros de formación cristiana, en forma de apostolado y no de lucro; ni en su clara legalidad, reconocida debidamente y jamás por él quebrantada, no puede el Foment ser objeto de la tenaz persecución, con que se pretende anularle. En un país, en que tan ancha vía tienen las propagandas pornográficas y antisociales, es muy grave que se pretenda negarle el derecho a la publicación de libros buenos. No, el Foment no ha hecho campaña ninguna contra los devocionarios castellanos; ha tenido enorme éxito, eso sí, porque venía a cubrir una necesidad palpable y muy sentida del clero y fieles. Si no se ha preocupado de publicaciones en español, ha sido por la sencilla razón de que éstas no necesitaban su protección ni su propaganda. En prueba de ello, ¿quiere el Sr. Marqués que telegráficamente pida a las librerías de Barcelona cuantos centenares de libros devotos y ascéticos en castellano le puedan interesar?

e) La predicación en catalán no es separatismo: *a*) tradición legislativa de todas las diócesis, aun con Obispos castellanos; *b*) hecho ininterrumpido de la predicación parroquial, aun en Barcelona; *c*) falta de la comprensión general del castellano, hecho patente a quien conozca y trate al pueblo; *d*) inanidad de la prueba de la prensa diaria, generalmente castellana, porque tiene siempre en los pueblos número limitado de lectores, y porque, a pesar de la prensa diaria castellana y la escuela castellana, todo el mundo habla catalán, y sobre todo porque es incomparable con el adoctrinamiento religioso el valor vago de la lectura de periódicos: no se puede comparar la comprensión de la lengua requerida para informarse, p. ej., de un terremoto en el Tonquín con la perfecta comprensión requerida para tratar de la salvación del alma; *e)* finalmente, aunque, en poco o en mucho, se conozca el castellano, la lengua de la predicación no debe dejar de ser la natural, porque es problema, no de comprensión intelectual, sino de eficacia espiritual, que requiere identificación de alma y de lengua; el dialecto personal de los oyentes debiera poseer el predicador. Después, bien sabemos, aun los catalanes cultos que poseemos el castellano, el esfuerzo que nos cuesta el traducirnos a nosotros mismos (salió también lo de la lengua artificial, creada modernamente, según el A.B.C).

Después de esta verdadera polémica, pude llevar al Sr. Marqués a escuchar mi información, producida ya al Sr. Cardenal, acerca del estado real de la cuestión y los datos en que la apoyé. Debo declarar que le hizo verdadera impresión, confesándose otra vez mal informado, y dialogando entonces en tono más plácido, llegó a decirme:

-Debo confesarle que mi información no es directa, y comprendo bien que conviene oír serenamente a las dos partes. Por mí, he tenido un verdadero gusto en escuchar sus informaciones, que desconocía, y creo que también debieran hacerlo las autoridades de Barcelona, que son las que me informan a mí, por más que no dejo de recibir directamente información de diversos eclesiásticos.

-Me complace sobremanera esta actitud, Sr. Marqués; pero también le diré que bien informó el Obispo de Barcelona al Sr. Capitán General y no fue escuchado; y es que las autoridades mezclan fines políticos en sus intervenciones eclesiásticas y no se dejan convencer por la realidad: de lo que se trata es de la persecución del catalán... Una declaración deseo recoger de S. E., que me da ocasión a decirle un juicio muy importante: me refiero a los eclesiásticos que directamente le informan. Ello me autoriza a decirle que S. E. no sólo recibe una información incompleta y tendenciosa, sino que tiene un origen inhonesto.

-Sr. Carreras, esto es gravísimo.

-Calma, Sr. Marqués: lo probaré. Estos curas (tal y tal) que le infor-

man, son los mismos, de que se sirven las autoridades de Barcelona, y que han motivado que el Obispo haya dicho diversas veces al Capitán General: «Mientras el General escuche a tales curas, no nos podremos entender: si tales curas se acercan a V. es porque no tienen acceso al Palacio Episcopal». Y ciertamente son ellos notorios por su falta de ejemplaridad, algunos públicamente suspensos *a divinis*...

En este punto fue intensa la impresión del Sr. Marqués, quien se ratificó en que convenía proceder con gran cautela en las informaciones. Finalmente me suplicó que le dejase en su opinión de que a lo menos fueron imprudentes los Obispos en tratar la cuestión de la lengua en las actuales circunstancias. (Réplica mía de que fue la carta del Presidente la que planteó la cuestión, y no los Obispos).

-Pues no debían haberse publicado los acuerdos; con los anteriores no se hacía. (Fácil contestación de que siempre fue así, y de que mal van a quedar secretos unos acuerdos episcopales que los súbditos han de llevar a la práctica.) Amable despido.

NOTA FINAL. - Con una simple participación al Sr. Cardenal Secretario de Estado de haber cumplido su encargo, salí de Roma para Barcelona, donde llegué el día 3 de marzo. En seguida hice a mi Señor, el Obispo, la relación fiel y exacta de todas mis entrevistas. Nada más supe de este problema hasta que el Sr. Obispo me contó confidencialmente su conversación con el General Primo de Rivera al saludarle en Capitanía, con motivo de su viaje a Barcelona (12 de marzo). Al renovar el General la cuestión del catalán en la iglesia, le replicó el Obispo que no se debía tratar del asunto, puesto que no había problema. Insinuó el General que se le debía ayudar en su obra de españolización, y que bien podían los párrocos cooperar a ello, a lo menos haciendo bilingües los sermones, para acostumbrar a todos los fieles al castellano. Firme el Sr. Obispo en que no se debía tratar tal cuestión, al fin contestó al General: «Sí, lo mismo me dice el Sr. Nuncio. Últimamente me ha notificado que vendría a Cataluña a hacer una información personal para conocer el problema». A pesar de ello, el General Primo de Rivera, en su discurso del Olimpia y luego en una nota oficial, publicada en la prensa el 13 de marzo, insistió en el problema de las lenguas y volvió a proclamar su criterio: «Las lenguas vernáculas tienen su campo en el hogar y como idiomas literarios un valor filológico y etimológico que fuera incultura desconocer y abandonar; pero sobre todas ellas el castellano, en su concepto de lengua de las Españas pasadas, presentes y futuras, ha de ser la obligatoria base de toda formación espiritual y ciudadana, de toda relación positiva entre españoles».

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 31

Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 6 de març de 1928.

Carta del bisbe de Barcelona, Josep Miralles, al nunci Federico Tedeschini, arran del viatge del doctor Lluís Carreras a Roma, sobre la manera com la Santa Seu tractà la qüestió del Tirol salvant els drets dels fidels a rebre els serveis de l'Església en llur propia llengua, com a base on recolzar el que, en aquest sentit, es feia també a Catalunya.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, f. 215*, original autògraf.

OBISPADO DE BARCELONA
6.3.1928

Excelentísmo Señor: Ya que escribo a V.I. para otro asunto, permítame comunicarle, en el seno de la confianza, que anoche me visitó persona recién llegada de Roma y que había hablado del asunto de predicación y enseñanza catequística «lingua vernacula» con el R.P. Enrique Rosa, S.I., Monseñor Carlos Respighi, el Cardenal Erhle, Monseñor Borgongini y los Exmmos. Sres. Vico, Ragonesi y Gasparri, y a quien éste envió a hablar con el Excmo. Sr. Marqués de Magaz (con quien sostuvo conversación muy movida). Su impresión es que, no sólo Roma no reprueba lo hecho aquí, sino que le ha convenido para fijar su actitud en el asunto candentísimo del Tirol. Si así es, bendigamos al Señor, que se ha dignado ordenar y encauzar lo de aquí para mayor bien de la Iglesia.

V.E.I., que tanto ha sufrido por el dichoso asunto, tiene derecho a esta confidencia, que yo quisiera fuese bálsamo para su noble corazón.

Suyo, afmo. que se encomienda a sus oraciones.

El Obispo

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 32

"Informe en defensa de la llengua catalana", del doctor Lluís Carreras. Any 1928.

El problema de la llengua catalana i del clergat català, del doctor Lluís Carreras i Mas. Barcelona 10 de juliol de 1928.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 8-34,* text mecanografiat. Els subratllats, en cursiva, corresponen als del mateix original.

EL PROBLEMA DE LA LENGUA

Para el sacerdote que ejerza su ministerio con espíritu apostólico, el problema de la lengua dentro del Templo y con relación al pueblo puede ser considerado únicamente bajo este doble principio, que constituye el criterio y la práctica tradicionales de la Iglesia: a) el adoctrinamiento religioso ha de ser dado en la lengua natural y materna del pueblo cristiano: b) los fieles tienen un derecho natural y sobrenatural a recibir su espiritual asistencia en su lengua propia y nativa, que es el verbo espontáneo e íntimo de su comunicación sobrenatural con Dios.

De cómo en Cataluña es observado este doble principio son testimonio los siguientes datos absolutamente comprobados y fehacientes, a base de considerar la ciudad de Barcelona como hecho culminante, y luego la del resto de Cataluña, según los datos estadísticos oficiales del Estado y de las diversas diócesis.

a) En Barcelona, ciudad de más de *un millón* efectivo de habitantes, sólo existen desde el punto de vista lingüístico un *22 %* de habla castellana, incluyendo todavía a los extranjeros.

La proporcionalidad del castellano en la *predicación* total de la ciudad viene a ser aproximadamente de un *60 %*.

En la *enseñanza del catecismo* es observada la ley eclesiástica de la lengua materna en las *48 iglesias* parroquiales, en *21 Congregaciones religiosas* y en los centros catequísticos de asociaciones laicas. No es observada dicha ley en *42* establecimientos docentes de Institutos Religiosos.

b) En el resto de Cataluña, fuera de Barcelona, a una población real de *dos millones* de habitantes, corresponde el *6,5 %* de forasteros, que, descontados los valencianos y otros afines, se reduce bajo el punto de vista lingüístico al *5 %*.

Generalmente la predicación y enseñanza catequística hácense en catalán, fuera de casos excepcionales y esporádicos, no descuidando ja-

más la asistencia espiritual en castellano para los no catalanes. Aún en las escuelas públicas oficiales era general la enseñanza del catecismo en lengua materna hasta muy recientemente, en que las autoridades han ido obligando a los Maestros a abandonar esta práctica legal y tradicional.

En algunas sedes episcopales, capitales de provincia, donde se halla la mayor concentración de forasteros, la proporcionalidad del castellano es la siguiente: Tarragona: 55 %. - Lérida: 65 % - Gerona: 30 % - Tortosa: 70 %

En la enseñanza del catecismo, en estas ciudades acontece, aunque con menor intensidad, el mismo fenómeno que en Barcelona, debido a las Órdenes Religiosas.

En las demás capitales diocesanas y ciudades importantes es muy insignificante, en algunas absolutamente descontable, el tanto por ciento de la predicación y enseñanza del catecismo en castellano.

La inmediata visión de estos datos sintéticos demuestra que el criterio tradicional de la Iglesia es aplicado en Cataluña en forma anómala en los centros urbanos oficiales, con perjuicio de los fieles de habla catalana; y, por tanto, que en defensa de los fieles de habla castellana no es posible plantear con razón y justicia ninguna reclamación ni enmienda.

II

Precisa, sin embargo, aquilatar el valor viviente de estos datos estadísticos, que revelan un hecho exteriormente pacífico, pero que de ninguna manera, es fruto espontáneo del movimiento espiritual de nuestra sociedad cristiana. La conclusión anterior aparece la única, lógica e incontrastable, que puede sacarse del hecho establecido. Sería excesivo suponer o bien que el clero diocesano falta a la ley eclesiástica del ministerio en lengua materna, o bien que el hecho actual obedece a un conformismo, siquiera implícito, del pueblo fiel, reflejo de una verdadera asimilación del castellano en gran parte del mismo.

En primer lugar, en las 2000 parroquias, aproximadamente, que constituyen la demarcación catalana de la Provincia Tarraconense, el clero diocesano se mantiene fiel a la legislación vigente y a la tradición del país, tanto en la predicación y en la enseñanza del catecismo como en el formulario de las oraciones populares. Con excepción de las ciudades citadas, por todas partes tiene el debido predominio la lengua catalana en conformidad con la naturaleza de las feligresías, debiéndose declarar paladinamente que el clero parroquial no obra con exclusivismo alguno, antes bien resuelve con generosidad verdaderamente apostólica los casos diversos que se plantean, ocasionalmente o habitualmente, por razón de la existencia de núcleos castellanos. Jamás con justicia podrá nuestro clero parroquial ser acusado de poner restricciones a la amplia difusión de la

verdad católica en la lengua que sea la mas eficaz para el bien religioso de sus fieles.

Prueba amplísima de ello la da, de un lado, el hecho representativo de las capitales diocesanas, en donde existe bilingüismo, en las cuales es enorme la desproporción en favor del castellano, relacionándolo con las estadísticas, hasta tal punto que en ningún problema de minorías, tratado únicamente desde el punto de vista eclesiástico, se daría la solución que de hecho existe en Cataluña; y de otro lado, véase que, cuando el clero parroquial obra espontáneamente, sin la influencia de determinados factores que se dirán, la proporcionalidad de lengua en el ministerio se corresponde muy aproximadamente con la naturaleza real de las feligresías, según se comprueba en la ciudad de Barcelona, en donde, por círculos concéntricos de las parroquias a medida que nos apartamos del centro, se puede constatar el predominio progresivo del catalán por mayor adaptación a la vida espontánea del pueblo fiel.

En segundo lugar deben precisarse las causas de la hegemonía del castellano en Barcelona, y proporcionalmente en las capitales diocesanas. Después de indicar el factor, en decadencia, de la moda provinciana a favor del castellano, que privó sobre todo en los últimos veinte años del siglo pasado, las dos causas principales son las Órdenes Religiosas y la gravitación del elemento oficial del Estado en la esfera eclesiástica.

Los Institutos Religiosos, que hallan ambiente propicio en nuestra región de vida intensa, por su oficialismo en la formación de sus miembros, tanto y más que por la naturaleza castellana de muchos de ellos, son los que han dado a los ministerios en castellano su prevalencia actual, con excepción de los que tienen más arraigo popular por ser indígenas, o por el mayor contacto con el pueblo fiel. Especialmente en la enseñanza del catecismo son ellos, los más aristocráticos o burgueses centros docentes, los culpables de que se haya desnaturalizado la formación religiosa nativa de los catalanes, con daño de la eficacia espiritual de su propia labor, y con menosprecio del criterio tradicional de la Iglesia y de la legislación vigente. Su poderosa influencia en sus adherentes y devotos, y el legítimo prestigio de algunos de sus miembros, es parte principal en el sostenimiento de la predicación extraordinaria en castellano, aun en las parroquias y en muchos actos solemnes de asociaciones piadosas, dando así el tono predominante actual al castellano en el centro de Barcelona y en las capitales diocesanas, de que se ha hecho mención.

El otro factor, el principal factor, es el oficialismo del Estado que pesa sobre la vida eclesiástica en formas diversísimas, pero de eficacia decisiva. La deferencia natural del trato armónico entre autoridades, y a veces el mismo obligado recurso a los centros oficiales para la vida de relación o de tramitación de asuntos, son aprovechados por el poder civil

como medio de presión que prácticamente dificulta o atenúa la independencia del poder eclesiástico en su propia esfera. Movidos del noble deseo de evitar el más pequeño roce en las relaciones oficiales, la sola sospecha de que algún procedimiento exterior pueda desplacer a los representantes del Estado hace retraer muchas veces a las autoridades eclesiásticas de actitudes que de otra suerte serían consideradas naturales y provechosas. De ahí, en este orden de la lengua, el oficialismo a que ha llegado el castellano en la vida eclesiástica, y en la vida interior de las Ordenes Religiosas, aún en aspectos prácticos, en los cuales la eficacia espiritual aconsejaría prescindir de aquél.

Fuera de algunos casos excepcionales en ciertas Congregaciones muy populares, es ordinario que a las comunidades religiosas la administración de la divina palabra para la perfección personal de sus individuos sea en castellano, como lo son obligatoriamente sus rezos y lecturas, y aún en algunas sus conversaciones particulares. Semejantemente acontece en los ejercicios espirituales y retiros para el clero, sobre todo en Barcelona, así como en la formación y actos piadosos de los seminaristas en alguna diócesis. Siendo tan natural que los futuros sacerdotes sean preparados debidamente al uso oratorio del catalán en que por modo principal deberán ejercitar el ministerio de la predicación, no aparece atendida con amplitud tal necesidad. Oficialmente la primera vez que en un Seminario se establecieron cursos adecuados para ello fue en el de Palma de Mallorca, en el cual el Obispo Campins puso estudios de lengua, historia y literatura mallorquinas a iniciativa del entonces canónigo Dr. Miralles, el cual, ya Obispo, lo hizo igualmente para el catalán en Lérida, como asimismo en Barcelona ha establecido en relación con la oratoria sagrada la perfección de las lenguas en que se predica generalmente en el Obispado. El Arzobispo López Peláez procedió de la misma manera en la ordenación de estudios de la Universidad Pontificia de Tarragona.

Mas he ahí la prueba principal de la influencia del oficialismo de Estado en la vida eclesiástica: los *Boletines Diocesanos*. Jamás en el de Barcelona, ya desde su origen, ha aparecido documento alguno en catalán, y muy pocos en los de las demás Diócesis; y no es difícil de ver la conveniencia de que los documentos Pontificios, Pastorales, fórmulas oracionales y circulares de interés general, destinados obligatoriamente a ser leídos al pueblo fiel desde el pulpito, aparezcan en texto oficial bilingüe para no fiarlos por su valor doctrinal o disciplinar, y aún literario, a la competencia y conocimiento del lenguaje particulares de los encargados de Iglesias y así poder evitar el bochornoso espectáculo, no infrecuente, de las versiones bárbaras e improvisadas, con que son comunicados a las feligresías. Empero, si la sola presencia de las autoridades civiles en actos religiosos de gran concurso popular produce a veces conflictos de no

prescindir del catalán, en obsequio a su asistencia oficial ¿qué no acontecería de introducirse la práctica general de redactarse bilingüe el Boletín Oficial eclesiástico, aunque fuese solamente en los casos indicados? El recuerdo de como fue considerado y tratado el Obispo de Vich, Dr. Torras y Bages, que con santa libertad y discreta prudencia solía publicar en catalán las Pastorales y determinados documentos dirigidos al clero y pueblo fiel, da una cumplida respuesta. Para Cataluña no sería fácil, sin reservas y censuras de los elementos oficiales, la publicación habitual de las Pastorales en bilingüe, como lo es en Vitoria y Pamplona, y, aun fuera de España, como ha sido posible en la Diócesis de Bayona.

Al hacer tales observaciones, no pretendemos dirigir censura alguna a los Prelados que en su alta sabiduría y necesaria prudencia han creído deber proceder como proceden, para evitar dificultades y conflictos, que tal vez, de otra suerte, podrían hacer menos expedita y eficaz su actuación pastoral en relación con los poderes del Estado. Muévenos tan sólo el interés de ilustrar el problema actual de la lengua con toda objetividad y en todos los aspectos que puedan ayudar a formarse un exacto concepto de su compleja realidad.

Así por ejemplo, pueden citarse todavía otros datos característicos de la tradición de comunicarse en lengua materna en la vida oficial eclesiástica. En Tarragona a principios del siglo XIX encuéntranse todavía Decretos de Visita Pastoral redactados en catalán, práctica que ni Arzobispos de habla castellana dejaron de observar; creemos que hecho semejante se habrá dado en la mayoría de las Diócesis. En 1858 todavía las actas oficiales del Cabildo Catedral de Barcelona están redactadas en catalán, así como alrededor de esta fecha lo eran igualmente las partidas de los libros parroquiales. Mas la presión del oficialismo de Estado ha alcanzado que poco a poco haya desaparecido todo rastro del uso del catalán en los actos eclesiásticos que tienen un valor representativo de oficialidad, por tenue que sea, dentro la organización diocesana.

Sin tener en cuenta este factor, que directa e indirectamente actúa con una susceptibilidad extrema, y que se manifiesta a través de los órdenes mínimos de la burocracia de Estado al ponerse en contacto con la Iglesia, el uso del castellano no habría alcanzado las proporciones en que aparece actualmente en los ministerios eclesiásticos en desproporción extraordinaria con la realidad lingüística de la población.

III

En cambio, cuando los Obispos y el clero obran con espontaneidad apostólica, jamás el hecho catalán de la lengua materna de los fieles deja de tener su explícito reconocimiento eclesiástico. Por este lado el argu-

mento de la tradición es tan poderoso que ninguna influencia externa, ninguna coacción podrá jamás destruir la eficacia de un criterio de Iglesia tan tenazmente seguido y triunfante. Serias investigaciones documentadas nos permiten establecer el argumento de la tradición en la triple forma siguiente:

a) Legislación sinodal. - En el Concilio Provincial Tarraconense de 1591 se estableció la Constitución fundamental de predicar en la lengua materna: *In Principatu Cataloniae non alia lingua quam catalana concionetur. Extra Principatum lingua naturali et materna illius parrochiae, non autem accidentali: in Regno Aragoniae lingua materna et naturali illius regni, in Regno Valentiae lingua valentia, et non alia.*

Tal principio canónico fue renovado con nuevas precisiones y aplicaciones en otras Constituciones de los Concilios de 1636 y 1723, y continúan vigentes en toda la Provincia.

Asimismo se encuentra incluido dicho principio canónico con absoluta claridad y especiales aplicaciones en todos los Sínodos particulares de las ocho Diócesis catalanas, y después de un largo siglo, en que por presión regalista se suspendió la celebración de los Sínodos, reaparece en el Sínodo de Barcelona de 1890, convocado por el Obispo Catalá, y en el de 1919, celebrado por el Obispo Reig, en el cual, y a pesar de la significación política de éste, hállase esta forma explicita: *Recomendamos que se haga la predicación parroquial en nuestra lengua catalana; y únicamente por excepción en castellano, donde las circunstancias locales lo aconsejen, a juicio del Párroco encargado de la Iglesia.*

En estos Sínodos el precepto de la lengua materna es asimismo establecido para la enseñanza del Catecismo.

Todos los Prelados de la Provincia han ratificado y promulgado de nuevo dichos principios en los acuerdos de las Conferencias episcopales de 1921 y 1923, reproducidos en la Conferencia de 1928, acuerdos que vienen a ser la actualización de las antiguas Constituciones tarraconenses.

Nótese además que en todas las asambleas sinodales, auténtica representación de la vida eclesiástica, se usaba como lengua oficial el latín o el catalán: y en esta última lengua están redactadas generalmente las Constituciones sinodales, como así se renovó en el Sínodo barcelonés de 1890: únicamente se promulgaron en bilingüe, pero el catalán en primera columna, en el de 1919 por imposición expresa y personal del Obispo Reig.

El uso del catalán en estos textos oficiales aparece justificado en la Crónica oficial del Sínodo de 1890, teniendo gran valor la razón allí alegada por ser expresión elocuente de los hechos, con independencia de toda posible influencia catalanista, puesto que no había entonces movimiento político en tal sentido.

Examinado, pues, el Proyecto con detención, acordóse redactar las Constituciones en lengua catalana, en la cual fueron escritas las Sinodales anteriores: porque, después de la latina, que es la de la Iglesia, la catalana es la que se usa generalmente en nuestra Diócesis para las admoniciones a los fieles, la recepción de sacramentos, los rezos públicos y privados; es la lengua que el pueblo de este Obispado habla y estima mucho por estar identificada con sus más preciadas glorias religiosas y cívicas. (Cont. Synod. de Barcelona, 1890, p. 169).

b) *Textos litúrgicos*. - Hemos examinado 79 Rituales de las distintas Diócesis desde el primero conocido, impreso en 1499, y en todos ellos las exhortaciones a los fieles para la recepción de sacramentos están redactadas en catalán. Sólo en el Ritual barcelonés publicado por el Obispo Reig en 1916, dicho texto es bilingüe. Anteriormente, en esta Diócesis, se proveía a esta necesidad mediante Manuales autorizados que las contenían en castellano. En la Diócesis de Lérida, que tiene gran parte de parroquias dentro de Aragón, aparece ya en 1707 Ritual bilingüe.

c) *Textos catequéticos*. - Hemos podido obtener conocimiento de 545 ediciones diversas de los Catecismos editados en Cataluña desde comienzos del siglo XVI. De esta investigación resulta que, con excepción de algunos comentarios y estudios publicados en catalán o castellano, originales o traducciones de diversas lenguas, los catecismos oficiales de las Diócesis han sido siempre en catalán, y solamente bilingües en Barcelona desde 1853, y en Lérida por razón de la composición heterogénea de la Diócesis. Recientemente, y por razones no eclesiásticas, aparece texto castellano publicado en Vich por el Obispo Muñoz (1934) y en Gerona por el Obispo Vila y Martínez (1927). (Por idénticas razones aparece en Vich (1772) una edición del Obispo Hortalejos, que fracasó.)

Pero, aún contando las publicaciones de estudios y comentarios catequéticos, de entre 545 ediciones, sólo aparecen 59 castellanas, y de ellas hay 16 del V. P. Claret, editadas por su Librería Religiosa, que tenían mercado principal fuera de Cataluña. Sólo del Catecismo catalán explicado de Smandia conocemos 101 ediciones, éxito bibliográfico no igualado. Y en el año 1896 el Obispo Messeguer y Costa, para Lérida, publicó una edición catalana de 100.000 ejemplares. Finalmente, cuando en 1909, se unificaron los catecismos diocesanos por la adopción del de Pío X, los Prelados de la Provincia publicaron su edición oficial en catalán para todas las Diócesis.

Esta tradición multisecular, tan amplia y sostenida, es la prueba fehaciente de una realidad social, superior a las voluntades humanas, ajena a toda orientación partidista, expresión verdadera de una colectividad natural resistente a toda modalidad política. Y la continuidad y coherencia de tal tradición durante tantos siglos tiene todavía un mayor valor como

exponente del hecho catalán, si se tiene en cuenta que ha sido sostenida contra toda suerte de ataques venidos del Estado, y en largos períodos, sobre todo del siglo XVII y XVIII, en que la casi totalidad de los Obispos de Cataluña eran castellanos. Nótese además que este criterio de Iglesia triunfante en Cataluña en conformidad con la realidad social, viene confirmando en su carácter de espontaneidad apostólica por su aplicación a otras tierras con variaciones dialectales del catalán, dentro de España en Mallorca, y en Francia, en la Diócesis de Perpignan de la cual conocemos once ediciones bilingües del Catecismo en catalán y francés, y cuyo Obispo actual Mgr. Carselade du Pont publicó todavía en 1900 un texto catalán adaptado a la modalidad lingüística de sus diocesanos. La región de Valencia no ha sido una excepción, sino hasta tiempos recientes, y en condiciones particulares, cuyo estudio confirmaría el daño espiritual producido por tal desviación. De párrocos de aquella región hemos oído contar como a veces deben traducir el catecismo al valenciano para no perder el fruto de su enseñanza en la niñez de los pueblos. En la diócesis de Tortosa, enclavada entre las dos regiones valenciana y catalana, una tal experiencia hizo reaccionar a principios del siglo pasado al más apostólico de sus Obispos, Ros de Medrano, gallego de origen, quien al imponer de nuevo el catecismo en catalán a toda la Diócesis hizo estampar en su portada estas palabras que parecen la vindicta espiritual contra las desviaciones de este orden: *Para el mayor provecho de las almas*. El fruto de tal orientación tuvo una eficacia duradera en aquellos pueblos, hoy día en camino de desnaturalización otra vez.

Ni ha faltado a esta tradición eclesiástica el testimonio sobrenatural de los Santos. El Beato Salvador de Horta, gran taumaturgo, devolvió el habla a un niño de padres vascuences, el cual púsose a hablar en catalán. Al quejarse sus padres que no hablase en su lengua, les respondió el Santo: «Mientras esté en Cataluña hablará catalán, porque es la lengua del país; cuando entraréis en vuestra tierra, recobrará el vascuence». Como así aconteció.

San Alfonso Rodríguez, hermano lego de la Compañía de Jesús, comunicó a un Padre de la misma la visión en que se le anunció el castigo que Dios le daría por haber preferido predicar para su vanidad y no en bien de sus oyentes mallorquines en lengua extraña a ellos. En nuestros tiempos el V. P. Claret, apostrofaba a ciertos predicadores que seguían la moda castellana, diciéndoles: «Predicáis a las gentes en castellano y ellos se condenan en catalán».

IV

Frente a la actitud apostólica y maternal de la Iglesia para con Cataluña se yergue la actitud perseguidora y asimilista de Madrid. Ya desde comienzos del siglo XVI, los Reyes concentraron su intento de transformación de la Iglesia en Cataluña en desnaturalizar el Monasterio de Montserrat, que, por venerarse allí la milagrosa imagen de la Virgen, Patrona de los catalanes, ha sido siempre el centro viviente y el hogar espiritual de nuestra piedad y del uso de la lengua vernacular, lugar privilegiado de un culto insigne participado por las Romerías seculares de todo el pueblo catalán (en nuestros días suben cada año a dicha Montaña más de 250.000 peregrinos.) El símbolo de esta historia persecutoria hállase en la substitución violenta de los monjes catalanes por monjes castellanos, decretada por Felipe II, y el fin intentado con ello revélase en la frase auténtica, hecha famosa, con que éstos respondían a los catalanes: *hable V. en cristiano* (que era hablar en castellano).

Al mismo tiempo, a través de Obispos castellanos, que no sabían superar el mandato político por la conciencia apostólica de su misión, se intentó repetidamente alterar la legislación sinodal de la Provincia acerca la lengua de la predicación. Ya a mediados del siglo XVI aparecen en las sesiones de los Concilios tarraconenses propuestas de modificación de las Constituciones *circa concionandum lingua catalana*, que producen largos debates y son una prueba antigua de la inmixtión del Poder civil en esta materia por medio de Obispos forasteros. Del mismo carácter y significación son algunos intentos fracasados, en el siglo XVIII, para imponer el Catecismo en castellano, cooperando en este orden ministerial a la obra asimilista de toda la cultura superior que se propuso Felipe V, con la centralización universitaria de Cervera.

En el siglo XIX las acometidas fueron asimismo claras y recias. En 1852 aparecen, por instigación superior, los Maestros de las escuelas negándose a adoptar el texto catalán diocesano de Tarragona. En 1855 publícase en Vich un catecismo castellano, cuya portada es harto significativa: *Resumen del Catecismo de la diócesis de Vich, puesto en castellano para cumplir lo mandado por el Exmo. Sr. Gobernador de esta Provincia*.

Y en estos últimos treinta años la actitud de los Gobiernos es sencillamente draconiana, sin que se puedan alegar interferencias políticas de catalanismo, que no han existido, puesto que no ha habido innovación alguna en la tradición legislativa de la Iglesia, ni extremismos del clero en su aplicación, según se comprueba por las estadísticas demostrativas de la situación actual.

En 1900 el Obispo de Barcelona Dr. Morgades dio una Instrucción

pastoral acerca el mejor cumplimiento de la tradición de la Provincia, sin exagerar en un ápice su contenido; y en el Parlamento, al cual pertenecía como Senador, fue tratado de la manera más afrentosa –incluso como delincuente. Todo cuanto ha acontecido en 1928 en torno al acuerdo episcopal, es dúplica de lo que se dijo entonces: el Presidente del Gobierno conservador, Sr. Silvela, sostuvo ya el punto de vista actual, o sea, que en los ministerios eclesiásticos debía usarse el castellano a fin de que la Iglesia ayudara al Gobierno en la difusión popular del idioma oficial.

En 1902 el Ministro liberal Romanones publicó un Real Decreto –contrario a la Ley de Instrucción Pública– prohibiendo en las escuelas oficiales el catecismo diocesano catalán. Pero la actitud enérgica y apostólica del Cardenal Casañas, Obispo de Barcelona, y del Dr. Torras y Bages, Obispo de Vich, ayudados de la opinión pública de Cataluña, alcanzaron que se derogase el antedicho Decreto, cayendo con este motivo el Ministerio. Por su parte el Arzobispo Costa y Fornaguera dirigió al Gobierno una firme protesta en nombre de todo el Episcopado, que no se publicó.

En los últimos 15 años, diversos Obispos, servidores del Gobierno, con diversa fortuna y alternativas de criterio, Dr. Reig en Barcelona, Dr. Muñoz en Vich, Dres. Rocamora y Bilbao en Tortosa, Dr. Vila y Martínez en Gerona, han hecho cuanto han podido para aminorar el uso del catalán en la predicación y en la enseñanza del Catecismo, con escándalo de los fieles, disminución de eficacia espiritual y resistencia pasiva del clero.

Y durante la presente dictadura, puede decirse que el empeño principal ha sido la expulsión del catalán de la vida de la Iglesia. La intromisión del poder público, hasta de sus más mínimos representantes, en las cosas de Iglesia, debe calificarse de verdadero josefinismo. Presiones vehementes a los Obispos; procesos, castigos, y aun prisión, de Sacerdotes; prohibición concreta de sermones en catalán y amenazas aun a párrocos de pueblos pequeños, si seguían haciendo en esta lengua sus homilías; espionaje policíaco dentro de las iglesias; continuas demandas de los Gobernadores y Delegados, sobre todo en Barcelona, para obstaculizar rezos públicos y predicación en catalán, o imponer la corrección de unas Deprecaciones a la Virgen de Montserrat, redactadas por un Obispo, y populares en Cataluña; negación de una procesión del Jubileo, si no se hacían las oraciones en castellano; persecución de editoriales destinadas al fomento de libros religiosos en catalán... he ahí una enumeración, no exhaustiva, de las coacciones oficiales en este orden, que han sido todavía más intensas en la enseñanza del catecismo en las escuelas privadas y congregacionistas, y de absoluta interdicción en las oficiales. Por medio de los inspectores escolares, la persecución ha sido arrolladora; los Párrocos no han podido a menudo ejercitar sus derechos establecidos en las

leyes, de dirigir, según las prescripciones diocesanas, la formación catequética de los niños, y hoy día, sin riesgo personal de los Maestros, demasiado real por desgracia, no es posible en la escuela pública rural más insignificante, enseñar el catecismo en catalán, como se había hecho generalmente hasta la actualidad, aún por muchos maestros como simple imperativo pedagógico o innegable imposición de la realidad, concordando con las leyes de la Iglesia en esta materia, incorporadas a la Ley de Instrucción Pública del Reino.

V

De todo lo dicho hasta aquí, expresión exacta de la realidad favorable y adversa, una conclusión emerge dominante, y es la perduración y actualidad del hecho catalán de la lengua, que nada ni nadie ha podido destruir. A pesar de cuatro siglos de acción asimiladora del Estado, a pesar de la transformación demográfica de las grandes ciudades, a pesar de una larga época de seducción provinciana, en que los propios catalanes se esforzaron en hacer eficaz la acción del Estado, a pesar de la influencia de la escuela, en la cual reina absolutamente el castellano, a pesar de la lectura de los periódicos de Barcelona, la mayoría en español, a pesar de la persecución actual tan general y vehemente, la lengua nativa y dominante de Cataluña es la catalana, la única viva y usada por todo el pueblo como propia en todas las manifestaciones de la existencia privada y colectiva, íntima y pública, la única que es espontánea y dominadora aún para aquellos pocos que, artificialmente, por moda pseudo-aristocrática, o por absorción política, fingen de tener el castellano como lengua suya en privado o público.

Esta realidad actual, imposible de no aparecer enseguida a la observación más sumaria, pero, leal, no tiene el carácter de supervivencia de hablas antiguas, que tienden a desaparecer, envileciéndose en confuso *patois*, como en Francia, ni de convivencia rústica con el idioma oficial, como en algunas regiones de España, ni menos redúcese a una modalidad dialectal más o menos intensa y característica, como en Italia, sino que en el pasado y en el presente apóyase en hechos y razones profundísimas que explican su vitalidad en pujanza continua y permiten augurar su invencibilidad futura, a lo menos con previsión humana.

a) En sí misma la lengua catalana tiene personalidad propia y vivacísima dentro de las lenguas románicas, en su léxico, morfología, sintaxis y fonética, a par del italiano, francés, castellano y portugués, con la particularidad de ofrecer en fonética y sintaxis más afinidades con el italiano, francés y portugués, que con el castellano. Tres millones de habi-

tantes lo hablan en Cataluña, y con variedades dialectales que le son enriquecimiento linguístico, extensión de área de lengua hablada, defensa ambiente y base de atracción demográfica, hállase en Mallorca, Valencia, Rosellón y en la zona limítrofe de Aragón.

b) En sus orígenes tuvo una formación y desarrollo independientes del castellano, y en ciertos aspectos anteriores a él, destacándose del grupo de lenguas de *oc*, y apareció muy pronto en la Edad Media como idioma oficial, diplomático y literario de una nacionalidad pujante en la Península y en el Mediterráneo. Su gloriosa historia, reflejo del predominio político de Cataluña, dio una admirable literatura y la primera lengua científica en romance a la civilización medieval.

c) En los tiempos presentes la lengua catalana ha tenido un renacimiento literario y cultural, superior e incomparable al de cualquier otro pueblo no constituido en Estado independiente, hasta tal punto que toda actividad intelectual tiene entre nosotros su expresión catalana con desarrollo propio, difusión editorial, y cooperación de todas las selecciones.

d) La absorción del catalán por el castellano es, por tanto, hoy día pura quimera. Lo dificulta, de por sí, la radical distinción de los dos idiomas, de interferencias comunes relativamente escasas. La purificación hablada del catalán por efecto de la influencia del renacimiento moderno –de una eficacia realmente intensa– está acabando por vencer los peligros y efectos de la promiscuidad lingüística de Barcelona, que con el tiempo hubiesen podido ser irreformables. Tal vez la defensa mayor del catalán estriba en su fonética recia, nada afín a la castellana, y tan tenaz, que, aún los que por cultura hablan mejor el castellano, tienen en ella su certificado de origen; y podríamos decir que más que certificado de origen, reciben por la fonética la venganza de la lengua madre los que apostatan de su uso natural.

e) Aún el peligro mayor que es el de la inmigración española por la pujanza económica y ciudadana de Barcelona, aparece vencido por la experiencia sazonada del gran poder de asimilación que tienen la lengua y la vida catalanas. Es un hecho constatado en la convivencia social, y muy particularmente en la comunicación espontánea de los niños en las escuelas, la rapidez y facilidad con que los forasteros son absorbidos por la lengua autóctona: los hijos de castellanos, generalmente, hablan ya catalán, y no es raro verles incluso participar en el movimiento literario y político. El sector resistente a esta potencia enorme de asimilación, hecho demográfico interesantísimo, lo constituye naturalmente la burocracia militar y civil, del todo castellana, y la parte relativamente reducida del elemento español con personalidad propia en los negocios y en la vida social, la cual participa del espíritu orgulloso e imperante de la burocracia. Pero la gran masa de inmigrantes, gente de pueblo sin oficio ni

letras, que halla en tierra rica y culta la solución a su miseria material y espiritual y, por tanto, se siente elevada con el contacto de los catalanes, queda totalmente asimilada. Ayuda, por otra parte, a sostener esta potencia de asimilación catalana en Barcelona, el que la zona de atracción demográfica con carácter social hállase primero en las otras provincias catalanas, después en las regiones limítrofes de Valencia y Aragón por su gran afinidad lingüística, y sólo en tercer lugar en los españoles de habla castellana.

f) Además, en el estado actual de las cosas, la persistencia del hecho catalán de la lengua hállase fortalecida por un factor espiritual decisivo. Hasta este siglo, han actuado solamente las fuerzas espontáneas de la tradición y de la psicología colectiva, sin las cuales un hecho lingüístico sería efecto de cultura o artificio político; y con ellas solamente han sido vencidos todos los obstáculos e influencias externas que hubiesen podido desnaturalizar su movimiento o disminuir su intensidad. En el presente, el renacimiento literario del siglo XIX ha triunfado en la sociedad catalana, y por la orientación civilizadora, más que política, que ha tomado el movimiento militante de los últimos años, ha creado una conciencia colectiva formidable de amor a la lengua, y una voluntad decidida en defenderla, cultivarla y hacerla avanzar, como legitimo ejercicio de un derecho natural imprescriptible, anterior y superior a toda razón de orden político, por elevada que fuese. En estas condiciones, el hecho espontáneo de la lengua se intensifica cada día más, y la persecución oficial sólo produce una eficacia imponderable de resistencia y expansión espiritual.

e) Finalmente, la experiencia misma del renacimiento literario triunfante constituye, sobre todo en las selecciones intelectuales y sociales, un argumento incontrastable para no admitir la hegemonía del castellano como expresión de la mentalidad autóctona. Durante más de tres siglos la colaboración sincera de los escritores catalanes en la literatura española no ha podido alcanzar la transfusión de espíritu reveladora de un asimilismo étnico, ni tan sólo la fecundidad de un movimiento amplio de cultura o la simple emergencia de algunos ingenios triunfantes. Boscán, el único clásico asimilado, es considerado mediocre precisamente por la influencia de su origen catalán. Valera prefería Balmes traducido al francés, antes que leerlo en castellano. Cabanyes ha sido apreciado solitariamente por Menéndez Pelayo más como un esfuerzo de adaptación lírica, que como valor literario. El grupo eminente del romanticismo catalán y mallorquín tiene una calidad substantiva, doctrinal y crítica, o espiritual más que literaria, en relación con el movimiento de Cataluña. Costa y Llobera, Alcover y Maragall no triunfan hasta que vuelven a la lengua madre. En una palabra, nuestros escritores en castellano sólo tienen un valor muy secundario, y aún a costa de grandes sacrificios y desmedros para superar

el esfuerzo íntimo de la traducción mental. En cambio un siglo escaso de renacimiento catalán ha bastado para probar la fertilidad de la lengua materna en suscitar abundancia y superioridad de ingenios –algunos de valor universal– y enseñarnos a todos el camino de la espontaneidad y del rendimiento máximo de la inteligencia servida por el verbo consubstancial e ingénito de nuestro sentimiento y mentalidad. Por cultura nunca nos ha de faltar suficiente conocimiento y manejo del castellano como lengua auxiliar para la vida de relación y colaboración general en España. Por humanismo natural y reflexiva satisfacción de nuestra conciencia étnica, preferimos desenvolver nuestra vida intelectual y social en la lengua propia. La *Hispania Major* de los verdaderos representantes de la cultura española sólo de esta manera podrá existir y ser vivaz; y todos contribuiremos por este camino al enriquecimiento de la civilización espiritual por el respeto y el cultivo de una característica modalidad de la cultura latina. Al punto a que ha llegado la lengua y la literatura catalana en nuestros días, tales expresiones no pueden ser tomadas a vanidad ni calificadas de ensueño quimérico. Por su parte, los intelectuales y el pueblo de Cataluña aprecian lo suficiente el esfuerzo realizado y los resultados obtenidos para restar invenciblemente adheridos a tal orientación civilizadora, que únicamente una ignorancia plebea o una concupiscencia desenfrenada de dominio político pueden atreverse a desconocer o contrariar.

Un fenómeno social de tanta trascendencia no podía menos de ser vital para la Iglesia, que es la conservadora providencial de las lenguas y madre fecunda de los pueblos. En Cataluña la tradición eclesiástica ha marchado siempre en consonancia con la realidad social, respetándola y fomentándola: nuestro pueblo no ha olvidado que el Templo fue y es todavía el hogar familiar de nuestra habla materna. No podía, por tanto, en la actualidad quedar indiferente la Iglesia al movimiento de la conciencia colectiva y al avance de la cultura indígena. Y no lo ha sido.

En todos tiempos los hombres apostólicos de Cataluña han resistido las sugestiones políticas y han sido los sostenedores de la eficacia espiritual del ministerio eclesiástico en lengua materna, cualquiera que fuese la forma de su actividad apologética en otros órdenes: así, en el siglo XIX, obraron todos los misioneros del pueblo catalán, los fundadores de institutos religiosos, y escritores eximios: tales el P. Mach, jesuita, el P. Coll, dominicano, el Doctor Sardá y Salvany, apologista insigne, y resumiéndolos a todos como misionero, fundador de Orden y escritor piadoso, el V. P. Claret, apóstol popular de la Cataluña moderna. No de otra suerte, y siguiendo tan gloriosa tradición, han obrado últimamente Obispos egregios, y sacerdotes de ambos cleros, produciendo la actual elevación de la cultura y la piedad cristianas en catalán. En la predicación se ha conser-

vado el carácter popular que debe caracterizarla siempre, pero también se ha dignificado el lenguaje sagrado. La literatura piadosa, antes envejecida o castellana, tiene hoy día una bibliografía selectísima y abundante, y una difusión enorme que penetra por doquier y es una arma eficacísima de apostolado. Por medio de múltiples revistas de todo carácter y finalidad religiosa, se han provisto todas las necesidades de la apologética. Por obras notables de estudio, el pensamiento católico tiene en catalán un admirable desenvolvimiento, digno de la cultura general de nuestro país. También en el orden religioso, el hecho catalán de la lengua, no sólo atestigua la perdurancia de la tradición, sino que alcanza perfecciones y amplitudes bastantes para afirmar que no puede volver atrás.

VI

Tal es la realidad de Cataluña en la cuestión que exponemos, mirada por todos sus aspectos con toda objetividad y lealtad. Empero la estabilidad del *statu quo* no es posible, ni en relación con el pueblo, ni en relación con el Estado. En el fondo hay una lucha intensa de espíritu, que plantea a la Iglesia un doble problema, religioso y político. Débanse exponer ambos con la misma objetividad y lealtad.

Al describir con datos estadísticos el estado actual de la predicación y de la enseñanza del catecismo, hemos visto que en Barcelona y en algunas capitales diocesanas existe prevalencia o exceso del castellano en desproporción con la realidad lingüística, y siempre a favor del idioma oficial; y semejantemente en la enseñanza del catecismo. Este hecho es el argumento decisivo para negar toda razón al Gobierno de exigir todavía mayor amplitud para el castellano en la Iglesia, si ello ha de responder a un fin religioso. Pero también es la prueba del derecho que asiste a los catalanes a desear y promover la disminución de tal prevalencia y exceso, no por influencias de criterio político, sino por interés espiritual, que en este caso puede simplemente coincidir con un sentimiento patriótico, pero que le es superior y anterior.

La adopción de la lengua para la formación religiosa de los fieles de toda edad es un problema de eficacia espiritual, único punto de vista que no se puede sacrificar eclesiásticamente. Y bajo esta luz he ahí algunas consideraciones que no se deben desconocer ni despreciar:

a) La predicación castellana queda todo exterior y artificial, propia ordinariamente de funciones pomposas, y, de simple atractivo verbal. Cuando es administrada por religiosos castellanos y apostólicos alcanza, a lo más, eficacias de instrucción espiritual; la emotividad y eficacia práctica son patrimonio de la lengua espontánea de los oyentes. Si por deber de

sus cargos, principalmente en colegios, sacerdotes catalanes, por cultos que sean, han de predicar o catequizar en castellano, el esfuerzo de la traducción íntima dificulta la espontaneidad y dobla la dificultad de penetrar en las almas y hacerles todo el bien deseable. Y cuando la catequización castellana es ejercida por religiosas catalanas, siempre menos formadas, la ineficacia es todavía más patente. Si además se tiene en cuenta el desplacer, reflexivo o instintivo, en que se hallan los fieles, obligados en muchos casos a recibir esta acción religiosa, no espontánea para su espíritu, tendremos otro factor de esterilidad.

b) La predicación castellana, no surgiendo del hecho social viviente, tiene la doble inadaptación que resulta de predicadores no connaturalizados en el país ni compenetrados con el espíritu del pueblo, y de la íntima diversidad psicológica informadora de la mentalidad y del lenguaje. Quienes conozcan este aspecto del problema, saben cuanto dista la sobriedad enérgica y el realismo razonador del verbo y del carácter catalán de la ampulosidad sonora y el sentimentalismo brillante, con que se distingue la elocuencia castellana. Además la oratoria sagrada castellana, aislada de la convivencia social, y para auditorios que conocen la lengua imperfectamente, tiene y ha de tener por necesidad un carácter retórico que acaba de impedir la penetración cordial y la comprensión viva de los espíritus.

c) La formación religiosa a base del castellano que se da en muchas Congregaciones docentes perjudica la profundidad y sinceridad de las creencias y prácticas cristianas, porque queda formularia en gran parte, y engendra un dualismo perturbador entre la religiosidad y la vida intima y social de los alumnos. Quienes han ejercido el ministerio en tales institutos saben bien cuan distinta es, por ejemplo, la confesión de los niños en su espontaneidad vivaz de la lengua propia o cuando declaran sus faltas en la clasificación, para ellos formularia, de la conciencia, que es lo que está a su alcance de la instrucción recibida. Y en general los que en el ministerio parroquial hállanse más en contacto con las gentes, constatan a menudo cuanto más o menos persistente es, a través de los años, el conocimiento de la doctrina cristiana, según lo hayan recibido o no en su lengua propia. En tiempos de tan fácil indiferencia y olvido práctico de la Religión como los nuestros, no es cosa liviana prescindir de tan gran factor educativo como es la lengua materna, que ahonda más en el alma la verdad, y permite avivarla más fácilmente, cuando se ha obscurecido, en las horas trascendentales o críticas de la vida, en que todo lo artificioso ha perdido su poder y torna todo lo que es natural.

d) Lo anteriormente dicho hácese más grave todavía en las escuelas públicas y oficiales, en que la formación religiosa es más endeble. Si se llegase a imponer definitivamente en ellas la enseñanza del catecismo en

castellano, podríamos decir que ha acabado la influencia religiosa en la niñez educada en aquéllas. El dualismo de la escuela y de la vida sería en este caso absoluto. Los párrocos no podrían dirigir y completar con eficacia su instrucción cristiana ni aun para prepararles a la primera comunión; y los niños, sometidos a una labor doble y perturbadora, o reducidos al simple conocimiento memorista de las fórmulas en castellano, saldrían de la escuela sin saber el catecismo o para olvidarlo enseguida. Y esto sería de nocividad más eficaz, por cuanto a las escuelas públicas asiste generalmente la población escolar de condición popular, y por el hecho de extenderse las escuelas públicas del Estado a los pueblos más insignificantes. Por más que los Párrocos redoblasen su esfuerzo catequizador, difícilmente superarían la perturbación de la escuela oficial, que prácticamente equivaldría a una escuela laica.

e) Un aspecto de suma importancia entraña todavía el problema religioso de la formación catequética en lengua oficial: el dualismo entre la vida espiritual, intima, de los fieles, y el ejercicio familiar de la Religión. Los efectos de ello son ya una dolorosa experiencia. Al catalán su conciencia moral le habla en catalán, su relación espontánea con Dios en catalán se verifica, sin que a esta ley psicológica escapen ni aún los que, por convencionalismo, quieren revestir de formas castellanas su comunicación exterior. Una de las fuerzas religiosas que con mayor eficacia actúan en nuestro país, es la práctica tradicional de rezar en familia el Santo Rosario, devoción la más arraigada y popular entre nosotros, la devoción catalana por excelencia. En cambio, en la escuela muchos aprenden las oraciones en castellano y en esta lengua se ven obligados a rezar durante el período de su educación. El conflicto es notorio: el bilingüismo personal para la escuela y la vida religiosa familiar y pública –dificilísimo en la niñez– o bien, tarde o temprano, el sacrificio de la vida religiosa familiar, que es lo que a menudo acontece. Y, por duradera que llegue a ser la influencia del colegio en los hábitos de rezar en castellano, siempre se da la externidad de unas fórmulas oracionales que no son connaturales al espíritu, y a la postre se produce el más fácil abandono de su práctica, como no sea que el ambiente general o una piedad intensa muevan a una verdadera reeducación personal, con la que, sin embargo, no cabe contar sino en casos excepcionales. La lengua de la oración o es la propia, que produce la más íntima elevación y comunicación cordial con Dios, o queda siempre artificial y marcada de esterilidad.

Y no se olvide en este aspecto particular de la vida de Religión en familia el papel importantísimo que tiene en la ciudad, y sobre todo en el campo, en las ricas haciendas de las mejores comarcas, la mujer catalana, como ama de casa, para la conservación de las costumbres patriarcales y religiosas, reserva espiritual de la fe. La desnaturalización de este tipo

tradicional de la mujer cristiana, por una educación artificiosa, debilita y puede llegar a destruir este ministerio familiar de la Religión, que ella inspira y dirige, y por el cual han sido influidos eficazmente hasta ahora los mejores hogares y aun la misma sociedad heril de nuestro país.

Por todas estas razones es por lo que, hace más de treinta años escribió aquel sumo Doctor de nuestro espíritu cristiano, el Obispo Torras y Bages: *«La costumbre de enseñar a los niños la Doctrina cristiana en castellano es una costumbre detestable, perniciosa y destructora de la fe»*.

f) La influencia castellanizadora, que en este orden adoctrinador ofrece tales inconvenientes, produce otros todavía en el apostolado social de la Iglesia, concretamente, en la Acción Católica, que en Barcelona podría tener una vitalidad enorme y una eficacia insuperable. Existen en esta ciudad notables organizaciones de juventud y obras diversas de actuación religiosa, las cuales o bien llevan en sí mismas el defecto originario de sus directores, religiosos que siguen la práctica de su Orden en el sentido explicado, o bien, luego que se manifiestan externamente, hállanse con la dificultad del oficialismo católico, tantas veces mencionado, que ata sus movimientos, sobre todo si tienen carácter diocesano. Algunas veces se obvian tales inconvenientes con fórmulas y programas bilingües, pero de hecho forzoso es reconocer que el movimiento de Acción Católica, sobre todo en el elemento masculino, no alcanza el debido prestigio y eficacia, y que en elemento femenino, el más influido por las Ordenes Religiosas, da la impresión externa de sentimentalismo, más o menos artificial y aparatoso.

Así es de explicar, en una parte importante, la poca perduración de la influencia de las Congregaciones Marianas, sostenidas por Institutos docentes. El Obispo Laguarda preguntaba un día: «¿Donde se ven después en la vida social católica los 1000 jóvenes pertenecientes a la Congregación de los Jesuitas?» Así es de explicar el tipo exótico del católico oficial –perdónese esta frase irónica, pero corriente en Barcelona–, que corresponde en la vida de acción al tipo artificial de la piedad escolar forastera. El factor psicológico del carácter natural del pueblo no tiene en la vida pública menos eficacia que en la vida íntima, y es al mismo tiempo más visible, y sus resultados más sujetos a crítica, sobre todo de los menos adentrados en la Iglesia. Véase, en cambio, la influencia y popularidad de instituciones, que, por tradición, o por visión de la realidad, tienen en cuenta el factor decisivo de la lengua materna: Monasterio de Montserrat, Capuchinos, Oratorianos, Escolapios, Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, Foment de Pietat Catalana, Obra dels Exercicis Parroquials, y se poseerá un índice clarísimo de cuanto se ha expuesto.

Las consideraciones anteriores no son en sí mismas una sutileza espiritual, ni fruto de una observación aislada. Son revelación de un criterio muy extendido y consciente en la gente razonadora y religiosa de nuestro país. En ellas hállase la base de la actitud inconformista al *statu quo* actual, indicado al comienzo de este escrito. De unos años a esta parte esta actitud inconformista, pero dócil al espíritu de la Iglesia y a la visión de la realidad, ha alcanzado éxitos notables y de gran amplitud renovadora, como, por ejemplo, en tiempos del Obispo Laguarda, en el Congreso de Arte Cristiano (1913) y en el Congreso Litúrgico de Montserrat (1915) convocado y dirigido por todos los Prelados de la Provincia y presidido por el Nuncio Apostólico, en los cuales prescindióse de todo oficialismo, y se atendió solamente a la eficacia espiritual y al estado de cultura del país. Con respecto a la predicación, nótase asimismo una mayor exigencia de los fieles en que sea atendida la lengua materna: así en los ejercicios espirituales de Cuaresma, casi se han doblado los que se dan en catalán, durante los últimos cinco años. En la enseñanza del Catecismo, los padres de familia han hecho diversas veces reclamaciones a Institutos Religiosos, aunque inútilmente. Las dos causas arriba mencionadas, forasterismo de muchas Congregaciones y presión del oficialismo del Estado, continúan actuando, sobre todo en los últimos cinco años la segunda, como obstáculo a la evolución normal, que sería por si misma rápida, de la actitud inconformista de la gran mayoría de los fieles de este país, participada generalmente por el clero indígena, y aún por religiosos beneméritos; que hacen cuanto pueden para subsanar los yerros de sus propios Institutos.

El problema, por tanto, existe para la Iglesia; y su recta solución, o cuando menos el respeto y favor que merece la orientación sana, con que prácticamente lo subsanarían clero y fieles, es de gran trascendencia para la influencia religiosa en un pueblo de gran vitalidad como el nuestro, agitado además por toda suerte de problemas modernos y por factores activos de descristianización.

Los catalanes sienten su dignidad de cristianos ofendida, ante la tortura íntima de conciencia, a que se ven a veces sometidos ellos mismos o sus hijos en el ejercicio de la Religión y en la formación escolar, y están dispuestos a resistir, cuanto de ellos dependa, la obra de desnaturalización de su carácter, que, en el orden cristiano representa una *capitis disminutio* de sus derechos sobrenaturales, y para la obra apostólica de la Iglesia, que como católicos consideran cosa propia, mengua de prestigio y desmedro de su influencia social y civilizadora.

Todo cuanto fuera abandono de la tradición eclesiástica, en que se apoya la catalanidad cristiana de nuestro país, o tan solo debilidad en sostenerla y actuarla, produciría un golpe rudísimo en la conciencia co-

lectiva y causaría la pérdida de la confianza actual en la Jerarquía, cuyo prestigio ha aparecido vivamente exaltado por la simple y discreta renovación de los acuerdos episcopales de Enero de 1928, confirmación última del estado de espíritu de la Cataluña cristiana.

Sin embargo, es deber de sinceridad reconocer que este problema llegaría a tener solución pausada y eficaz, con todo y sus dificultades prácticas, dentro de un ambiente normal, en que la sabiduría y prudencia de la Jerarquía podría contar siempre con la docilidad y buen juicio de los fieles, comprensivos por temperamento y cultura, respetuosos y adictos hasta el sacrificio a los Obispos de la Iglesia. El sentido romano, natural y sobrenatural, de las gentes catalanas es para ello poderoso auxiliar. Pero el problema político que a la Iglesia tiene planteado el Gobierno, agrava seriamente el problema religioso que hemos expuesto, y puede complicar considerablemente la situación.

VII

.

La carta oficial del Presidente del Consejo, de Noviembre de 1927, al Exmo. Sr. Cardenal de Tarragona y al Exmo. Sr. Obispo de Barcelona para que, a su vez, la comunicaran a los demás Rdmos. Prelados de la Provincia, contiene dos puntos de vista, uno de principio y otro práctico: 1.º El Gobierno no puede transigir en que sea considerado necesario el uso del catalán en la predicación y en la enseñanza del catecismo; 2.º Los Prelados han de prestar su apoyo leal y eficaz al Gobierno para que, mediante los ministerios eclesiásticos se favorezca la difusión del idioma oficial.

La posición de principio es una intromisión indebida e intolerable en la jurisdicción episcopal, puesto que sólo los legítimos Pastores de la Iglesia son calificados para juzgar y resolver acerca cuanto afecte a la disciplina y al ejercicio de los ministerios eclesiásticos. Es además una vulneración manifiesta del Concordato del Reino con la Santa Sede, que establece la independencia de la actuación pastoral de los Obispos y reconoce su derecho de velar sobre la educación religiosa de la juventud, aún en las escuelas públicas (art. 3.º, 3.º y 4.º); e implica, por lo menos, un desconocimiento lamentable de la vigente Ley de Instrucción Pública que, en su artículo 87 dice a la letra: *La doctrina cristiana se estudiará por el catecismo que señale el prelado de la diócesis*. Es asimismo contraria a la tradición y actualidad legislativa de la Provincia Tarraconense, que, como expresión legítima del derecho canónico particular, ha de ser, en buena práctica concordataria, reconocida y respetada por el Gobierno a par del derecho canónico general.

La pretensión práctica de utilizar los ministerios eclesiásticos para la difusión del idioma oficial constituye una desviación fundamental de la acción ministerial de la Iglesia, que debe inspirarse siempre en el bien espiritual de los fieles, y no en fines extra-religiosos, por elevados que sean. Y está en abierta oposición con el Concilio de Trento (*Sess. XXIV. c. VII de reformatione*) acerca el deber de Obispos y Párrocos de predicar, enseñar el catecismo y preparar a los fieles para la recepción de sacramentos *vernacula lingua.* Además, en lo que a la enseñanza del catecismo concierne, representa un atentado a los más elementales principios pedagógicos, atendidos siempre por la Iglesia, y expresados en el artº 2ª, párrafo 1º, de la mencionada Ley de Instrucción Pública, que dice así: *La primera enseñanza elemental comprende 1º la Doctrina cristiana y nociones de Historia Sagrada, acomodadas a los niños.*

Tal actitud del Gobierno no puede tampoco justificarse a) por quejas razonadas acerca el proceder del clero en esta materia; b) ni por razones contingentes o de interés público.

a) La tradición legislativa de la Provincia Tarraconense ha formulado siempre el principio de la lengua materna, como lengua pastoral, atendiendo a la diversa realidad de sus componentes catalanes, valencianos y aragoneses (vide pag.). Y en la práctica así se ha realizado, como se comprueba por el bilingüismo de sus textos en las diócesis, donde existe problema (Vid. pag.), hasta tal punto que se han producido adaptaciones dialectales muchas veces, según es de ver últimamente en la iniciativa del clero de Tortosa, aprobada por el Obispo, publicando con gran eficacia subsiguiente en 1912 el Catecismo de Pío X en el hablar de dicha comarca. El clero parroquial, el más fiel observante de la legislación en esta materia, en todo caso había pecado por generosidad al resolver los casos reales de bilingüismo, según se ha evidenciado al comienzo de este escrito en la exposición del estado actual de esta cuestión.

b) Las razones alegadas por el Gobierno y los elementos adictos a él pueden resumirse en los siguientes:

1. El pueblo entiende el castellano; no puede haber por tanto, inconveniente alguno en que se le eduque religiosamente en el idioma oficial.

R/. El Arzobispo Vilamitjana respondió en cierta ocasión: *El pueblo o no entiende el castellano, o lo entiende mal.* Y esta es la realidad fácil de comprobar. Pero además, la formación religiosa de los cristianos no es el problema de simple instrucción externa, sino de eficacia espiritual, no es una disciplina intelectual, sino penetración íntima del alma, que sólo con el verbo de la mente y del corazón se alcanza. Aunque todos los fieles conocieran perfectamente el castellano, nadie podría imponerles a la fuerza el sacrificio de su derecho natural y sobrenatural a ser asistidos espiritualmente en su lengua propia.

2. El castellano es el idioma oficial del Estado y la lengua común de los españoles; la Iglesia, por tanto, en un Estado, en que la Religión es oficial debe usarla en su ministerio.

R/. El castellano es la lengua oficial del Estado, ciertamente, y no se puede prescindir de ella en las relaciones con el mismo, pero jamás ha sido la lengua común, puesto que jamás ha sido hablada, ni lo es ahora, a par de la catalana, que es la verdadera lengua común y propia de los catalanes, como lo mismo acontece en otras regiones de habla indígena, distinta de la oficial; y, por tanto, no puede exigirse su uso en la natural comunicación entre Obispo, clero y fieles entre sí, y menos en el ejercicio de los ministerios. A lo segundo se responde: la Iglesia no evangeliza Estados, sino pueblos, y nunca ha tenido en cuenta para ello la estructura estatal que es cambiante, sino la realidad natural que es perdurable. Y prueba que el carácter de religión oficial no la obliga en los ministerios eclesiásticos a la adopción de la lengua del Estado, la tenemos en la ausencia de toda prescripción concordada, y en el hecho de que ni siquiera se planteó tal pretensión, por absurda y lesiva de la independencia de la Iglesia, al formularse la legislación vigente, antes al contrario son Leyes del Reino el Concilio de Trento y el Código de Derecho Canónico, en que se establece el criterio eclesiástico opuesto a tal pretensión.

3. El conocimiento general del idioma oficial es bienhechor a todos los españoles para relacionarse entre sí, y para aprovecharse de las facilidades de intercambio de una lengua hablada por 80 millones de personas: la Iglesia, por tanto, hará un bien a los catalanes, ayudando a la difusión del castellano.

R/. Cierta la primera parte, pero no incumbe a la Iglesia tal misión, que debe realizar el Estado por medio de la escuela, como vehículo de las enseñanzas necesarias a sus súbditos. Por su parte la Iglesia, en los Seminarios, cuida que los clérigos conozcan debidamente el idioma oficial; pero sería adulterar su ministerio convertirla en maestra de lenguas, cuando lo es de almas, así como sería cambiar el catecismo en ejercicio práctico de idiomas, cuando es siembra de verdades eternas.

4. No se puede tolerar el uso del catalán en la Iglesia, porque tiene carácter político contra el Gobierno, y fomenta el nacionalismo catalán.

R/. Al Obispo actual de Gerona es atribuida una fórmula más clara de este constante argumento de los españolistas: *El hablar catalán constituye por sí mismo un acto antipatriótico.* - Con política y sin política catalanista, hace mil años que los habitantes de Cataluña hablan catalán, y la Iglesia siempre ha evangelizado este pueblo de la misma manera. Una tradición milenaria bien podemos decir que es obra de Dios, hacedor de los pueblos y de las lenguas. Y lo que es de Dios, los hombres no lo pueden destruir ni falsear. Y lo que durante mil años ha tenido una signi-

ficación natural, no puede torcerse ahora de sentido por una interpretación tendenciosa del Gobierno.

Como prueba de objetividad absoluta hemos querido seguir todas las alegaciones adversas, no porque no sepamos que en esta última posición está la esencia del problema actual, que es un problema político planteado por el Gobierno a la Iglesia a fin de hacerla participar en su obra de desnaturalización de Cataluña.

El Gobierno pretende uniformar Cataluña con su asimilismo centralizador, y, por tanto, desnaturalizarla en su carácter propio, coaccionando su espontaneidad espiritual y destruyendo, si fuere posible, como signo y eficacia de su existencia autóctona, su lengua, a la que persigue con tenacidad singular. En esta obra política topa con la Iglesia, que por su fortaleza sobrenatural, independencia jurídica e influencia popular, aparece como asilo sagrado de la lengua perseguida. Sabiendo bien que sólo si alcanza su cooperación, podría tener alguna probabilidad de éxito, pretende meterse en la Iglesia para hacerla *instrumentum regni*, y con violencias directas sobre el clero, y con presiones atemorizadoras a los Obispos, aspira a obtener su apoyo para el logro de su fin dominador, que nada tiene que ver con interés religioso alguno. El Gobierno intima a los catalanes la condenación del derecho imperial contra los primeros cristianos: *Non licet esse vos*; y quisiera de la Iglesia igual fulminación. He ahí el problema, el verdadero, el único problema actual, a través de la situación creada en Cataluña y en Roma por el Gobierno. Todo lo demás son sofismas y embozos hipócritas.

El pueblo catalán tiene confianza en la razón superior que le asiste, y no teme que la Iglesia cambie su criterio tradicional en materia tan substancial para la vida religiosa a requerimientos y presiones de un Estado, y menos todavía de un Gobierno transitorio de fuerza, sin arraigo en la sociedad española, ni en el extranjero, y cuya legitimidad aparece cuando menos dudosa a todo criterio político desapasionado.

Existió, sin embargo, una preocupación hondísima, cuando se supo la presión que hacía el Gobierno a los Obispos de la Provincia a fin de decidir su actitud en consonancia con el criterio persecutorio del mismo. ¿Por qué negarlo? A pesar del noble proceder de resistencia observado sobre todo por el Cardenal de Tarragona y el Obispo de Barcelona, existió un verdadero pesimismo, mejor diría, un pánico íntimo de que los Obispos, por prudencia extrema, callasen y no se atreviesen a acto alguno afirmativo del criterio tradicional de la Iglesia y de la independencia del poder eclesiástico. Por ello al publicarse los acuerdos de la Conferencia episcopal (Enero de 1928), simple reproducción de los anteriores, y aún en forma discretísima, sin darles relieve alguno y con ausencia de toda alusión a la situación candente, hubo un confortador

levantamiento del ánimo público, que hechos posteriores hicieron todavía más enardecedor.

La tentativa hecha por el Gobierno de suscitar la animadversión española contra los Obispos catalanes por el diario de Madrid *ABC*, que sostuvo el criterio de la carta presidencial arriba mencionada, fracasó por la oposición coincidente de los principales diarios de derecha y de izquierda, casi todos de Madrid, abiertamente defensores, y aún encomiadores, del criterio de nuestros Obispos y de la independencia de la jurisdicción eclesiástica en esta materia. Tal polémica de los periódicos tiene un gran valor representativo, especialmente por no obedecer a intereses ni influencias catalanas.

La impresión de conjunto que de tales hechos cabe deducir para la posición y el interés de la Iglesia es que el Gobierno no podrá ya alegar ante la Santa Sede en favor de su criterio ni siquiera la existencia de un estado de opinión respetable ni en Cataluña, ni en Madrid. En cambio la actitud serena y noble de nuestros Obispos, defendida al exterior por los periódicos españoles de más autoridad y difusión, acompañada en el interior de una adhesión intensa del clero y de los fieles con tanto fervor, que tal vez jamás había existido, ha conjurado el peligro gravísimo de que, pasada la actual situación del régimen dictatorial, el pueblo pudiera acusar a la Jerarquía de haberse doblegado a las exigencias e intromisiones del Estado en materia tan esencial como el ministerio de la palabra divina y la enseñanza religiosa, convirtiéndose, por consiguiente, en desamor y desconfianza el altísimo prestigio y autoridad, con que ahora aparece ante la opinión general.

Posteriormente la profunda, amplísima y objetiva información realizada por el Rdmo. Nuncio Apostólico en todas las diócesis catalanas, ha producido la sensación pública de que la Santa Sede, superior a toda contienda y a todo interés subalterno, ni se precipita ni recibe sin estudio directo de los problemas las solicitaciones de los Gobiernos.

El pueblo catalán, confiado y sereno, espera de la Santa Sede la defensa de su lengua perseguida en el Templo y en la escuela, y el amparo de su cristianidad amenazada en lo más íntimo de sus derechos naturales y sobrenaturales.

Empero, es innegable que esta intervención directa de la Santa Sede en el estudio de nuestro problema de la lengua, más favorablemente acogida todavía por la sabia y ecuánime actitud del Nuncio Apostólico, que la ha realizado, si, por una parte es un hecho pacificador y optimista en sí mismo, no deja de revelar, por otra, el valor y la intensidad de la presión diplomática del Gobierno. Y al pueblo catalán no se le oculta esta significación valoradora de la lucha entablada contra lo que es su fuerza y amor más grande, su afirmación colectiva más característica y eficaz. Y no deja

de experimentar cierta inquietud, por cuanto, ni aún con este gesto admirable y pacificador de la Santa Sede, no se ha aminorado, antes bien ha arreciado en la práctica la presión de las autoridades gubernativas, sobre todo en la escuela.

La eliminación del catalán en la enseñanza religiosa de las escuelas públicas, que es practicada eficazmente por todos los resortes oficiales, es indudable que el Gobierno intentará elevarla a la Legislación del Reino. Mas la posición jurídica de la Iglesia en España es clarísima por el Concordato y por la vigente Ley de Instrucción Pública. Dos caminos, por tanto, tiene el Gobierno para alcanzarlos obrar: por sí mismo o buscar el consentimiento de la Santa Sede.

Si el Gobierno, obrando unilateralmente por su propia autoridad, se atreviese a publicar un Decreto prohibitivo del catalán en las escuelas, como hizo en 1903 el Ministro Romanones, como lo ha intentado dos veces el Directorio militar, es seguro que no triunfaría. Las dos veces que lo ha intentado ha bastado la firme intervención del Nuncio Apostólico en privado para evitarlo. La temeridad de prescindir de todo respeto a las leyes concordadas promulgándolo por un verdadero acto de fuerza, es indudable que levantaría toda la opinión española desde diversos puntos de vista, y que el Gobierno fracasaría. La ruptura con la Iglesia no es capaz de resistirla en España ni una Dictadura. En esta materia los precedentes recientes acerca del acuerdo del Episcopado catalán constituyen un indicio clarísimo de lo que sería la opinión española.

Si, por el contrario, el *statu quo* legal de la enseñanza religiosa en las escuelas se modificase por acuerdo de ambas potestades, la Iglesia perdería una posición fortísima en sus derechos tradicionalmente reconocidos, se disminuiría considerablemente la eficacia de la enseñanza religiosa en el pueblo, y a la vista de la debilidad de la Iglesia ante los excesos de un Gobierno dictatorial, se abriría el camino a las probables acometidas de los Gobiernos futuros que osarían más fácilmente realizar nuevos atentados a su libertad e independencia; mientras que la Iglesia que habrá resistido a la Dictadura se levantará en lo porvenir más fuerte y temible frente a los nuevos poderes políticos, por izquierdistas que puedan llegar a ser.

Salvado este aspecto concreto del problema, son tan claros los argumentos doctrinales, jurídicos y de hecho para contrarrestar la posición política del Gobierno, que no es difícil prejuzgar la respuesta negativa de la Santa Sede y la confirmación suprema de la actitud observada por los Obispos de la Provincia Tarraconense en conformidad con la legislación vigente y la tradición constante, canónica y práctica, del país.

Las gentes ilustradas y responsables de Cataluña no de otra manera aprecian la situación actual y esperan la resolución favorable de la Santa

Sede. Se tiene la absoluta convicción que no puede ser de otra manera ante la evidencia de la razón que asiste al pueblo catalán y a sus Obispos, y por la confianza plenísima, con que nuestra tradicional devoción al Papa nos lleva a mirar hacia El, y deponer toda inquietud en su sabiduría y fortaleza divinas.

Aún podríamos decir que poseemos ya la respuesta del Papa. En el Convenio reciente entre la Santa Sede y la República de Lituania, el criterio tradicional de la Iglesia ha sido elevado a principio de derecho internacional concordado con aquella fórmula precisa que será histórica: *Los Ordinarios procurarán que todos los fieles tengan la asistencia religiosa en su lengua materna, según las reglas de la Iglesia.* Y más en concreto, para Cataluña, nos da la relación, aparecida en el principal periódico católico de Alemania, Kölnische Volkszeitung (23 de Abril), de una audiencia con S.S. Pío XI, que el Obispo de Osnabrück explicó y comentó en la Lesererein de Roma.

E1 Obispo de Osnabrück, en representación de la Conferencia episcopal de Fulda, y como Presidente de la Sociedad de San Rafael para la protección espiritual de los católicos alemanes en el extranjero, cuyo cargo lleva aneja la defensa religiosa de las minorías germánicas enclavadas en los demás Estados, pidió a S.S. Pío XI su parecer acerca el adoctrinamiento de los fieles, sobre todo de los niños, en lengua materna. El Papa respondió con firme energía: *«Es un derecho natural, y especialmente un derecho sobrenatural. Tal ha sido la práctica constante en toda la historia de la Iglesia. Este criterio de la Iglesia acaban de afirmarlo los Obispos de Cataluña reunidos en Conferencia provincial. Lo manifiesta así mismo la actitud de Pío IX, haciendo Cardenal al arzobispo Ledokowski de Polonia, el cual por su enérgica defensa del adoctrinamiento espiritual en lengua materna había sido perseguido duramente por el Gobierno de Prusia y declarado indeseable.*» Al explicar este hecho el Papa remarcó que *por haber dedicado toda su vida a este ideal, el Arzobispo Ledokowski podía ser considerado el mártir de la Iglesia en la defensa de la formación religiosa en lengua materna.*

El que redacta este escrito, al conocer tales palabras del Papa, exultó en su ánimo pudiendo añadir a ellas un testimonio íntimo y personal de Benedicto XV, que demuestra la admirable y providencial identidad de espíritu en los Sucesores de San Pedro. En Octubre de 1920 fue recibido en audiencia privada por Su Santidad, quien tuvo la dignación de interrogarle minuciosamente acerca del problema de Cataluña con motivo de la crisis gravísima por que pasaba la Sede barcelonesa. Expuesto el problema de la lengua con el mismo criterio que informa este escrito, el Papa se irguió solemnemente en su sillón, y con semblante iluminado, irradiando

sobrenatural simpatía, la mano en alto, como en gesto definidor, dijo: «*La Iglesia jamás ha desmentido su amor a la lengua materna de los pueblos. Las lenguas son de Dios, y la Iglesia es su defensora. No debéis temer los catalanes. Yo os digo, y no es lo digo Yo, lo dice el Papa que nunca, nunca, vuestra lengua se verá menospreciada por la Iglesia. El Papa la tiene bajo su protección.*»

En las horas críticas por que pasa Cataluña, estas palabras de Benedicto XV nos han sostenido en toda prueba y no han dejado vacilar jamás nuestro ánimo. En ellas palpita un acento profético que da la solución de todas las dificultades.

EL PROBLEMA DEL CLERO

No acaban con el conflicto de la lengua, aunque sea el fundamental, los problemas que el Gobierno tiene planteados a la Iglesia. Si el solo hecho tradicional, milenario, del uso del catalán en el Templo es interpretado actualmente como actitud política, ¿qué no ha de acontecer con la inevitable intervención del clero en los más aspectos de la vida colectiva? Existe una acusación precisa: el clero catalán es separatista. Y no existe formulariamente, sino que durante estos cinco años últimos ha tenido y continúa teniendo una realidad tangible, ha tomado un carácter abiertamente persecutorio. En los primeros momentos de la Dictadura la preocupación contra el clero catalán fue el primer atisbo del cambio de posición, que, contradiciendo su programa, iba a tomar el nuevo régimen respecto de Cataluña. En el discurso del Rey ante el Papa, en Noviembre de 1923, según el texto publicado, aparece ya la orientación eliminadora de los catalanes en la provisión de los cargos eclesiásticos por cuestión de patriotismo, y más tarde no fue un misterio para las personas bien informadas la gravedad de las concesiones, que se pretendió alcanzar en la Curia Romana, mirando al clero secular y regular de Cataluña y de Basconia, que se calificaba de separatista. Muy luego lo que no se pudo arrancar de la Santa Sede, siempre previsora y ecuánime, se procuró realizar con la persecución.

Las autoridades militares ejercieron una vigilancia extrema para impedir la actuación exterior de las personas eclesiásticas e instituciones católicas que tenían una significación prestigiosa en la vida social y religiosa de Cataluña. Se procedió a una clasificación rigurosa de los sacerdotes que convenía perseguir, se aprovechó las más leve apariencia y los más injustos pretextos para molestarlos y denunciarlos a los tribunales. Los procesos han sido numerosos, y por los más fútiles pretextos: la simple publicación de un texto del Obispo Torras y Bages sobre el uso de la

lengua materna en la enseñanza del catecismo fue uno de ellos. No han faltado multas, destierros, registros y detenciones para sacerdotes y religiosos, con gran publicidad y empeño acusador ante la opinión; son repetidos los casos en que la presión gubernativa ha producido silenciosamente cambios de residencia de religiosos, a veces a Ultramar, a fin de alejar a los indeseables o dificultarles su habitual actuación. Negación de pasaportes para pasar la frontera, aún para ejercer el ministerio; prohibiciones repetidas de conferencias apologéticas en asociaciones católicas, y aún de peregrinaciones; persecución durísima, y aún cierre de locales de instituciones de gran arraigo popular, en que era notoria la dirección del clero. Foment de Pietat Catalana, y sobre todo Monasterio de Montserrat, que pudiera escribir una monografía edificante de los conflictos que le han planteado las autoridades. Todavía lo más representativo de esta actitud persecutoria contra el clero lo constituye el doble hecho de haberse entrometido las autoridades en la provisión de los curatos de diversas diócesis para eliminar a los separatistas (!), y las continuas molestias y vejaciones con que han sido desconsiderados la persona y la actuación de diversos Prelados, especialmente del Cardenal de Tarragona y del actual Obispo de Barcelona, signo de contradicción y piedra de escándalo para las superiores autoridades militares. Los intentos positivos y repetidos de remoción de su sede contra el Cardenal de Tarragona, y a lo menos el deseo declarado de lo mismo contra el Obispo de Barcelona, son un símbolo de cómo es juzgado y tratado el clero catalán, y de lo que tal vez se deseara realizar con gran parte del mismo. Y siempre la misma acusación: nadie por alto y venerable que sea, ha escapado a la nota de separatismo y de antipatriota, que ha cubierto en una misma significación a algunos Obispos y al clero en general.

Se ha llegado a más, a un verdadero discernimiento de espíritus, que permite definir el carácter de esta persecución y el criterio que la informa. Como es de suponer, las autoridades militares han tenido auxiliares eclesiásticos, instrumento más o menos secreto y complaciente de delación tendenciosa, y pública milicia del españolismo oficial. Hoy día son bien conocidos los diez o doce clérigos –a más no llegan– para los cuales no ha existido límite alguno en la actuación política, verdaderos áulicos de los centros gubernativos y propagandistas de la política actual por escrito y de palabra, en publicaciones y centros militantes de partido, en forma tal, a que jamás se atrevió clérigo alguno en nuestro país, y que sólo se explica por el carácter casi oficial con que actúan. A pesar de la rectitud y vigilancia canónica, con que ha obrado el Obispo de Barcelona para impedir tales excesos, dentro de las dificultades presentes, tales curas, algunos de ellos suspensos *a divinis*, los más de ellos descalificados por su conducta personal en la opinión y en las respectivas curias

episcopales, continúan más o menos embozadamente en su ministerio laico de la política oficial.

Pues bien, mientras en actos públicos de resonancia, la superior autoridad militar ha lanzado acusaciones contra los Prelados como responsables, a lo menos por debilidad, de la supuesta actuación antipatriótica del clero, en otra ocasión la misma autoridad elogiaba a aquellos clérigos, presentes a un acto político, y uno de ellos suspenso *a divinis*, como los legítimos voceros y representantes del Evangelio frente al restante clero que aparecía denunciado como perturbador y desviado de su misión. Otra vez uno de los tales, orador habitual de los grandes actos políticos de la situación reinante, el cual había juzgado débil al Gobierno por no *haber hecho sangre* en la persecución catalana, fue proclamado futuro Obispo de Vich en un acto público, por la primera autoridad gubernativa.

Politique d'abord, como diría la Acción Francesa; *el españolismo ante todo*, aún como imperativo de la actuación eclesiástica; he ahí el criterio inspirador de la actitud de las autoridades militares para con el clero. Por españolismo, tal como hoy día es entendido y aplicado, están a cubierto, merced a la protección oficial, sacerdotes descalificados y aún sujetos a sentencia condenatoria de tribunales eclesiásticos; por no querer participar en semejante españolismo militante, en contradicción con sus deberes de estado, son tenidos por enemigos de la Nación, y molestados o perseguidos Obispos y clero de Cataluña.

II

Al leer repetidamente en la prensa del Gobierno quejas y alusiones al separatismo del clero, ante las opiniones, no demasiado recatadas, de las autoridades acerca de Obispos, sobre todo después de la sumaria exposición de hechos que precede, cualquier observador desconocedor de nuestra realidad social habrá de inferir que existe un estado agudo y estridente de sectarismo político en el clero catalán. Por ello importa precisar lo que es y ha sido la actuación pública del elemento eclesiástico en Cataluña, de una manera clara y comprobable.

a) Los Obispos no han sido los menos afectados por la animadversión oficial; y, sin embargo, no hay nadie que pueda con justicia recriminarles no ya por un acto positivo menos deferente con las jerarquías del Reino, sino ni tan siquiera del más leve atisbo de opiniones particulares que puedan ser relacionadas con el separatismo. En el gobierno diocesano los Prelados han sido vigilantísimos para que ningún súbdito suyo saliera de su ministerio estricto; en toda ocasión han prodigado toda suerte de avisos y recomendaciones a usar de prudencia extrema para evitar todo con-

flicto, aun a costa de sacrificios personales, de que ellos han dado muestra los primeros.

El Cardenal de Tarragona y el Obispo de Barcelona han sido blanco principal de las suspicacias y ataques gubernativos. Pues bien, el Cardenal de Tarragona ha sido siempre deferentísimo con el Estado, y se ha mantenido apartado de todo cuanto pudiera ocasionar interpretaciones de sentido político: el presentarlo como cabeza del movimiento catalán es sencillamente la réplica oficial a su firmeza en salvaguardar la independencia de la autoridad episcopal en el juicio y defensa del clero e instituciones católicas atacados por las autoridades militares, y a la mayor eficacia y significación representativa que, como Metropolitano, tiene su noble actitud. Semejantemente hay que hablar del Obispo de Barcelona Dr. Miralles. Sólo Dios y el Obispo saben hasta qué punto han sido continuos, premiosos y amenazadores los motivos de querella y conflicto y que le ha producido la pretensión entrometedora de las autoridades gubernativas en asuntos de su exclusiva competencia. Con sentido rígido de su misión e independencia apostólica, ha vindicado siempre la jurisdicción diocesana, evitando empero el choque violento de conflictos exteriores, que, sin prudencia extremada, era a veces casi imposible de evitar. A pesar de ello, el Obispo, cuya elevación de miras era bien conocida de quien dirigió su promoción a la Sede Barcelonesa, es objeto de hondísima e injusta animadversión, porque no ha respondido a la ilusión que se hizo el General de Cataluña de tener en él un instrumento dócil para sus intentos de intervención eclesiástica.

b) En cuanto al clero inferior débese declarar que, sean cuales sean sus ideas particulares acerca de los problemas públicos, ni el separatismo ha sido profesado por él, ni jamás ha tenido actuación política militante: basta comparar lo que acontecía en Cataluña antes del Directorio con el modo como actúa ahora el pequeño grupo de sacerdotes soi-disant españolistas, para poder apreciar la nobleza y fidelidad del clero catalán a las prescripciones canónicas. Salvadas algunas ligerezas verbales que se podrían contar con los dedos de las manos, respondan de lo dicho las curias episcopales, en las cuales, dado el celo de los prelados en esta materia, debiesen obrar los testimonios de la supuesta extralimitación del clero. Díganlo, así mismo, los resultados objetivos de las denuncias, y también de los procesos ordenados por las autoridades militares durante estos cinco años, a los cuales rarísima vez los Obispos han podido reconocer razón y fundamento. De algún caso muy sonado de sacerdotes perseguidos, en que hubo interés máximo en poder ofrecer pruebas concretas, sabemos que, después de rebuscar en sus escritos y vigilar todos sus actos, han debido limitarse a la formularia acusación de separatismo, mote mágico y fácil para levantar todas las iras y paliar todas las animadversiones.

c) La actitud persecutoria del Gobierno contra el clero catalán tiene una explicación clarísima, que se compagina perfectamente con la ausencia de culpabilidad sostenida en las afirmaciones anteriores.

El Gobierno pretende que el clero colabore políticamente con toda intensidad, aún a través de los ministerios pastorales, en su obra pseudo-españolizadora de Cataluña; y el clero no colabora.

El Gobierno juzga de las personas y de los hechos con una susceptibilidad hiperestésica que le hace ver separatismo en las cosas más fantásticamente inconexas con él; y el clero o bien debiera dejar de actuar absolutamente, o le ha de ofrecer en su múltiple actividad pábulo abundante a tal obsesión.

De lo primero existe el testimonio público repetido, la solicitación constante a que el clero tome parte en la llamada cruzada de españolismo emprendida por el Gobierno: todo el conflicto de la lengua en los ministerios gira en torno de tal pretensión. Y bastara este problema, que es el fundamental, para comprender la justa resistencia del clero a abandonar su deber, y la causa, fundada en la más completa sinrazón, por que el Gobierno le persigue.

De lo segundo, o sea de la hiperestesia con que contra el clero se tiene habitualmente la presunción de separatismo, da razón el hecho general de que hoy día se ha llegado a cambiar a hechos, ideas y nomenclaturas el sentido obvio y normal que siempre tuvieron en la historia, la ciencia y el lenguaje. El patriotismo tiene el valor absoluto y primario de culto a la Nación, por encima de otro deber y sentimiento. La Nación española es el Estado, tal como lo entienden los actuales gobernantes, Estado unitario y centralizador, identificado todavía con el criterio unilateral y partidista de la Dictadura. Leyes, costumbres, ideas, profesiones, régimen de gobierno, educación y ministerio de la Iglesia, todo ha de expresar y actuar tal concepto del patriotismo de la Nación y del Estado bajo censura y pena de atentado a la integridad de la Patria. Cualquier concepción regionalista o autonomista, en el orden, y por leve que sea, explícitamente conforme con la historia y la estructura actual de España, se reputa contraria al bien público. O se es unitario, o no se es patriota; o se es españolista, o separatista: tal es el dilema de la actual interpretación patriótica acerca de personas, doctrinas y hechos. Este nacionalismo imperialista, tal estatolatría, opuestos al pensamiento católico, son el origen ideológico y psicológico de la actual persecución.

Pero por si este hecho, cuya apreciación objetiva es facilísima, no bastara, se pueden ofrecer algunas demostraciones, asaz curiosas e instructivas, de esta hiperestesia y presunción de separatismo del Gobierno en relación con el clero.

1 - La recitación de la colecta *Et fámulos*, preceptiva en todas las Diócesis, ha dado motivo a quejas continuas, que los Obispos han podido contestar siempre satisfactoriamente, demostrando cómo aparece oficialmente estampada en los Propios de la Tarraconense. La acusación de que se prescindía entre nosotros de intercalar el nombre del Rey en el Canon y en la oración del Viernes Santo alusiva al Sacro Imperio Romano, se ha debido desmentir con la exhibición de las populares versiones litúrgicas del Eucologi y Setmana Santa (debidas al que esto escribe) y del Misal Romá, en las cuales jamás se ha omitido.

3 - Por efecto del poderoso renacimiento litúrgico de la piedad, promovido años atrás por los Prelados y autorizado por la notabilísima Letra de Benedicto XV dirigida al Congreso Litúrgico de Montserrat, existe en Cataluña un mayor conocimiento y observancia del derecho litúrgico, que en otros lugares de España. Pues también, a este orden llega la acusación de separatismo.

A consecuencia de las Letras de Benedicto XV al Abad de Montserrat, aconsejando muy encarecidamente para España la pronunciación romana del latín, los Obispos en Conferencia Provincial la recomendaron, y hállase muy extendida entre el clero y también en el pueblo fiel por la gran difusión que tiene entre nosotros el canto litúrgico. Seriamente, en altas esferas acúsase con frecuencia a Obispos y clero de separatismo por la adopción de la pronunciación romana, signo de catolicidad usado ya en todas las naciones;[1] por efecto de las presiones de las autoridades se ha llegado a dar el caso de algún Provincial de orden religiosa que ha retraído del uso de aquélla a sus súbditos. Semejantemente, y con igual seriedad se da tal calificación al uso de las casullas góticas, restablecido en la mayor parte de las Diócesis de Europa, y concordante con la práctica antigua de España.

Así mismo son muy numerosos los conflictos promovidos porque el órgano no toca la Marcha Real durante la Elevación en la Santa Misa en días de solemnidad, y sobre todo si no se autoriza que la toquen las propias bandas militares en el interior del Templo, a tenor del Ceremonial de Obispos, Motu Proprio sobre la Música Sagrada y Reglamento de Roma. Una consulta eclesiástica a este propósito y resuelta en este sentido, aparecida en *Sal Terrae*, publicación de los Padres de la Compañía de Jesús de Bilbao, la censura no permitió reproducirla en una revista litúrgica de Barcelona.

III

A pesar de que lo anteriormente dicho basta para juzgar de lo que el Gobierno llamaría el problema del clero, queremos ahondar en su exposición. En Cataluña existe un movimiento intelectual y social intensísimo y complejo, y el clero ha debido tomar posiciones en relación con el mismo. ¿Cuál ha sido su verdadera orientación e intervención?

a) En el uso religioso de la lengua, la legislación y la práctica tradicional han hecho que el clero se hallase perfectamente situado para concordar con el movimiento general del país. Su actuación ha consistido en aprovecharlo para la mayor eficacia de los ministerios, y producir y difundir una bibliografía riquísima de libros de piedad y espiritualidad, digna del renacimiento literario, y arma poderosa de fortalecimiento y asimilismo cristiano.

b) Ante el hecho de una cultura catalana creciente y dominadora, en que las diversas corrientes intelectuales de Europa tiene repercusión, el clero ha procurado una intervención apologética eficacísima.

Ha creado una cultura religiosa en catalán amplia y difusiva, en que los problemas científicos, filosóficos y apologéticos fuesen tratados con un criterio católico ilustrado y comprensivo.

Ha colaborado en las publicaciones e instituciones de cultura catalana a fin de mostrarse a la altura de los eruditos y sabios del país en la investigación y estudio de las diversas disciplinas.

Ha influido en la orientación espiritualista y cristiana de las múltiples instituciones de cultura superior y popular creadas principalmente por la Mancomunidad de Cataluña y el Ayuntamiento de Barcelona. No es ajeno a la avisada intervención de nuestro clero el hecho de que en la vastísima organización modelo de las escuelas del Ayuntamiento de Barcelona, la educación religiosa de los alumnos se hubiese llegado a hacer con integralidad y perfección jamás habida en las escuelas del Estado, y en diversos aspectos superior a la de las Congregaciones religiosas docentes. Así mismo las Instituciones culturales de la Mancomunidad, Estudios Normales para Maestros, Escuela de Bibliotecarias, Escuela Tipo Montessori, Escuela de Enfermeras, Cursos de verano para Maestros, y aún la Universidad Industrial, puramente técnica, daban en su profesorado y plan de asignaturas la más completa satisfacción a las exigencias doctrinales y metódicas de una verdadera preparación intelectual cristiana. Poco antes del Directorio, los planes de estudios para la creación de una enseñanza secundaria moderna contenían el adoctrinamiento religioso y filosófico en forma muy superior a la adoptada por el Estado.

c) En el orden social el clero ha procurado tomar la dirección de movimientos, que de otra suerte no hubiesen tenido carácter católico tan

acusado, y ha fomentado otros de bondad intrínseca o intencional, que, sin su intervención, hubiesen perdido en eficacia o sido menos benéficos para la influencia de la Iglesia en la juventud y en el pueblo. Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, Institut de Cultura per a la Dona, Foment de Pietat Catalana, Pomells de Juventut, Lliga del Bon Mot, Orfeons... he ahí aspectos diversos de un movimiento espiritual amplísimo que ha removido toda la sociedad catalana con positivo y eficaz aliento cristiano, trascendiendo además en las propias organizaciones de acción católica y asociaciones de piedad popular.

d) Este intervencionalismo católico tan amplio en la sociedad catalana, por no aparecer puramente táctico, sino cordial y realista, ha implicado en algunos aspectos la participación del clero en el sentimiento y la idealidad del país, concretamente, en el renacimiento moderno de la tradición autóctona, sin lo cual el contacto de Iglesia y pueblo hubiese sido puramente tangencial y únicamente admirativo el prestigio intelectual y social del clero. Basta citar los nombres eximios de los Obispos Morgades y Torras y Bages, de sacerdotes como Verdaguer, Collell, Costa y Llobera, Baranera y Clascar entre los que tienen ya perspectivas históricas, para comprender la aportación de los hombres eclesiásticos al renacimiento catalán de las letras y de la cultura, del periodismo y del pensamiento, y a la restauración del pasado y dirección del presente, y darse cuenta de cómo ha debido pesar en la sociedad catalana la influencia espiritual de su alto ejemplo e intervención.

e) Ello implica además una posición ideológica en lo que se llama el problema de Cataluña dentro de España. Y realmente el clero la ha tenido en consonancia con las luminosas orientaciones que se derivan de Balmes y de Torras y Bages, los dos grandes maestros de la generación eclesiástica actual. Cuanto se pretenda censurar y condenar en el intervencionismo moderno del clero catalán, habrá que censurarlo y condenarlo antes en aquellas dos grandes figuras de la Iglesia. Nadie, ni por escrito o de palabra, ni en acto, ha ido más allá de lo que aquellos enseñaron y practicaron. Mientras Balmes pueda continuar siendo un precursor de León XIII y Torras y Bages no deje de ser el Obispo típico, tal como lo muestran los supremos elogios de Pío X y Benedicto XV, el clero catalán se sentirá seguro en su orientación apologética, tanto más cuanto en ellos ha encontrado plena conformidad con las doctrinas de los más autorizados maestros contemporáneos del Derecho natural cristiano.

Aún en la formulación concreta de las soluciones político-sociales al problema de Cataluña, dictadas por los más sanos principios de la filosofía y de la doctrina católica en relación con el hecho histórico y actual de nuestro país, el clero tiene su Doctor en el Obispo Torras y Bages, cuyo libro máximo y representativo «La Tradició Catalana» consagró con su

autoridad episcopal en el prólogo de la última edición, y cuyo espíritu infundió personalmente, con la dirección y consejo íntimos a los más calificados actuadores y sostenedores del intervencionismo católico en nuestro pueblo. Tal es la escuela político-social del clero catalán, cuya aplicación a los aspectos más contingentes de la vida pública ha consonado siempre con las Normas Pontificias de Pío X dadas a los católicos españoles en esta materia.

Una acotación todavía. En su actuación el clero catalán no ha sido exclusivista; jamás ha abandonado la cultura y aún la acción en castellano, cuando esta es oportuna: precisamente los sacerdotes más tildados de separatismo son los que más y mejor han escrito en castellano. En cuanto a su patriotismo, no dudamos decir que es digno de definirse con estas palabras pronunciadas por el Cardenal Casañas, en catalán, en su sermón de la fiesta de la Coronación de la Virgen de la Merced en 1888: «*Siempre es grato a un verdadero catalán celebrar en la lengua materna las glorias catalanas; y gloria catalana es, y una de las más grandes entre las que registra la historia de Barcelona la que vengo a celebrar en estos momentos solemnísimos*».

He ahí sumariamente definida la intervención del clero en el movimiento de Cataluña, y lo que se puede llamar exactamente el catalanismo del clero. En su espíritu orientador no es sino la aplicación apostólica de la máxima pauliniana: « Hacerse todo para todos a fin de ganarlos a todos para Cristo». En su complejo doctrinal y práctico representa la constante actitud apologética y civilizadora de la Iglesia de no estar ausente de los movimientos sociales e intelectuales para elevarlos y espiritualizarlos. En la ideología y sentimentalidad más humanas se inspira en la filosofía cristiana y el derecho natural, y en noble calor de la *Caritas patrii soli*; y su poderoso influjo no ha perdido jamás el auténtico sabor de la gran máxima cristiana *pro aris et focis*. Y en el orden personal, importa para el clero el *Donum sui*, no sólo con el fervor apostólico de espíritu que es su deber de estado, sino con la firmeza de convicciones y el deseo desinteresado del bien de las almas, capaces de superar la certeza del daño personal que su actuación le habrá de acarrear por efecto de la contraposición del Estado. Para obrar como obra el clero catalán más ilustrado, o debe ser loco, o ha de moverse por ideales sagrados e imperativos de conciencia dignos de todo elogio.

Mirada desde otros puntos de vista esta actuación que acabamos de definir, vése todavía más cómo significa un considerable servicio a la Iglesia.

El ejercicio de aquel intervencionismo católico lleva en sí mismo una experiencia social e intelectual intensísima, y exige un mayor estudio de

los ideales, problemas y organizaciones católicos y de las soluciones adoptadas en otros países. Por este lado débese en parte explicar la calidad cultural y apostólica del clero catalán, superior a la del resto de España, y la vivacísima y juiciosa facilidad con que asimila y actúa eficazmente las direcciones pontificias y los mejores resultados del movimiento apologético, filosófico, litúrgico y social del extranjero.

Quien estudie a fondo la situación espiritual de Cataluña se dará cuenta muy pronto del acierto de la dirección seguida por el clero ante la eficacia que ha tenido en intensificar el tono católico de la mayoría social del país y en minimizar, y en ciertos aspectos neutralizar, el influjo de corrientes indiferentes o acatólicas. En medio de un movimiento de cultura y de patriotismo regional tan intenso como existe en Cataluña, alentado por una ciudad como Barcelona, tan cosmopolita, rica e inquieta como las principales de Europa, de no obrarse inteligentemente según ha obrado el clero catalán, es seguro que la Iglesia no tendría la adhesión del pueblo en una gran extensión, y que los intelectuales, de valor asaz visible por el renacimiento que han producido, estarían en su mayor parte lejos de la influencia de la Iglesia.

Si de algo podemos lamentarnos es de que el clero haya debido actuar en medio de tantas trabas, suspicacias y peligros de malas interpretaciones, sin las cuales puédese afirmar que en Cataluña el espiritualismo cristiano hubiese ya triunfado totalmente; y, si algo hemos de temer es que nuevas limitaciones debidas a la presión del Estado puedan un día aminorar de tal modo esta actuación apologética, que pueblo e intelectuales sientan desamor a la Iglesia, que es el camino de las desafecciones prácticas, fáciles luego de lamentar, arduas para compensar.

Un recuerdo histórico, evocado recientemente por el Conde de Güell, testigo presencial (*La Época* de Madrid, artículo reproducido en Barcelona el 21 de marzo del corriente) hace pensar en lo que tal vez pluguiera al Gobierno español, a fin de cambiar la actitud del clero catalán. En el año 1895, con motivo de una famosa peregrinación a Roma, el insigne Marqués de Comillas fue encargado por la Reina Regente de hacer a León XIII una petición delicadísima. Impotente España para vencer la insurrección de Filipinas, y creyendo que en gran parte el vuelo de ésta era debido a la influencia del clero católico indígena, la Reina pedía que Roma se dirigiera al clero a fin de que éste interpusiera su influencia con los indígenas para apoyar los derechos de la Corona de España. Después de un momento de reflexión, el Papa respondió: «Para la Iglesia, lo grande, lo esencial, es la propagación de la fe. Sería en detrimento de ésta el que el clero se significara en contra de las tendencias políticas del pueblo. Comparado con lo que significa para la Iglesia la propagación de la fe, los derechos políticos, el cambio de nacionalidad, *tutto questo sono piccole cose*».

Afortunadamente, la situación de Cataluña dista mucho de ser la de Filipinas. Pero, no por esto, parece menos aplicable a nuestro caso el elevado pensamiento de León XIII, inspirado en la misión divina de la Iglesia y en las normas de catolicidad de la Santa Sede.

IV

En la primera parte de este documento, la exposición del problema de la lengua ha evidenciado que existe una dirección muy antigua de la Corona y del Estado con el fin de imponer el castellano en Cataluña, aun dentro de la Iglesia. En el estudio del problema del clero podemos afirmar que existe también una dirección paralela y muy connexa con la primera, que completa el carácter político del conflicto actual planteado por el Gobierno a la Iglesia. Nos referimos a la táctica desnaturalizadora que el Estado ha seguido muchas veces en la provisión de los altos cargos eclesiásticos, en disconformidad con el criterio general de la Iglesia.

De muy antiguo los Reyes y Gobiernos han procurado mandar Obispos castellanos a las Diócesis catalanas: En largos periodos del siglo XVII y XVIII lo fueron casi todos. En los últimos veinte años esta dirección ha sido tenaz hasta el punto de poderse afirmar que el criterio ha sido que sólo puede haber Obispos catalanes fuera de Cataluña; y, si no se ha realizado totalmente, mérito es de la Iglesia, no del Estado. Tan recia ha sido esta dirección estatal, que para sortearla el Cardenal Vives aconsejó años atrás la solución intermedia, por la afinidad lingüística, de elegir valencianos, con el intento de salvar precisamente el problema de la lengua, tentativa que desde el punto de vista eclesiástico, único que nos interesa, la opinión general considera ya condenada al fracaso.

La finalidad de tal dirección no hay que ponderarla. La natural dificultad de adaptación a la lengua y al temperamento del país en los Obispos es, por sí misma, un apoyo al oficialismo del Estado en el orden eclesiástico. Mientras haya Obispos no catalanes, el Gobierno posee admirables facilidades de inmixtión de su criterio político en los asuntos religiosos de Cataluña, y resulta de otra parte más difícil la homogeneidad de espíritu y de actuación en el Episcopado catalán.

Claro que no siempre sale bien al Gobierno tal proceder. La gracia de estado y la visión de la realidad hacen que muchas veces los Obispos forasteros, por la conciencia de su misión apostólica, se hayan compenetrado con nuestro pueblo. Así aconteció en siglos anteriores, así lo hemos visto en el santo Obispo Urquinaona, y recientemente, en sus últimos dias, en el Obispo Laguarda. En este hecho, repetido diversas veces se funda precisamente uno de los más interesantes argumentos para

evidenciar la realidad victoriosa del hecho catalán, sobre todo en la cuestión de la lengua. Pero es cierto también que ha existido el hecho contrario, de los Obispos, demasiado benévolos para con el Gobierno, que contribuyen a la obra desnaturalizadora intentada por el Estado, con grave daño espiritual de los fieles y del prestigio de la Iglesia. No hay para que señalar los casos más representativos recientes.

No nos toca apuntar soluciones en materias tan delicadas; pero sí podemos insistir en la mengua de eficacia, en los daños de la incomprensión, que representan las principales posiciones de los Cabildos y las Sedes Episcopales ocupadas por advenedizos, aunque sean bien intencionados. Bien conocedores de las opiniones del Cardenal Vives y de Benedicto XV acerca del regalismo español, no ignorantes de la experiencia de diversos Nuncios Apostólicos, comprendemos perfectamente que a Cataluña le toca sufrir más que a ninguna otra región, de los efectos del Real Patronato, sólo subsanables en un Concordato en que sean debidamente reconocidos los altísimos derechos del Pontificado en esta materia. Sin embargo, séanos permitido todavía exponer unos puntos de vista, fruto de la experiencia, cuya ponderación sirve a lo menos para confirmar el criterio de Roma, no propicio a la elección de Obispos extraños al país.

a) Siempre que el ejercicio del Real Patronato ha sido influido por un criterio apolítico, los Obispos de Cataluña han sido generalmente catalanes, y bien escogidos por su apostolicidad. Así, durante el siglo XIX aconteció por influencia de Balmes y del V. P. Claret.

b) La práctica del criterio opuesto daña enormemente a la eficacia espiritual de la Iglesia, produce conflictos gravísimos en la relación de las dos potestades supremas –ejemplo, el caso del Obispo Reig– y suele dificultar la cordialidad necesaria entre los Pastores y su grey.

c) Es causa además de verdaderas injusticias y aún en el mismo orden religioso perjudica a todo España. Así Benedicto XV no pudo promover, como era su voluntad decidida, al Obispo Torras y Bages a la Sede Metropolitana de Valencia, y luego a la de Tarragona. Así el sapientísimo y santo Cardenal Casañas fue pospuesto al Cardenal Sancha para la Primada de Toledo. Así el V. P. Claret no fue tenido en cuenta para aquella misma Sede, a pesar de la recomendación significativa de la insigne Sor Patrocinio a su Majestad la Reina.

La causa de estas pretericiones desfavorables al bien de la Iglesia siempre es la misma: porque *se es catalán*. Tal aconteció con el Cardenal Casañas y el Dr. Torras y Bages. Tal razón apunta ya en la carta de Sor Patrocinio a la Reina Isabel (18 Febrero de 1857) acerca del V. P. Claret. He ahí los términos de la misma, después de haber hecho de él un elogio singular: «Solo encuentro que siendo catalán no me parece haría progresos con los castellanos, porque hay entre los dos países una cierta preven-

ción, que yo misma he visto y he experimentado, y me he admirado de ella, y entre personas muy de Dios y virtuosas, y quizás proporcionaría (esta elección) a V. M. disgustos inesperados».

He ahí expuestos los dos problemas actuales, de la lengua y del clero en Cataluña, íntimamente conexos entre sí. Nuestro pensamiento final, fruto de madura reflexión, inspirado únicamente por los más elevados impulsos de nuestra conciencia sacerdotal, se cifra en las opiniones siguientes:

Los puntos de vista del Gobierno en las cuestiones planteadas tienen un carácter puramente político, y son inadmisibles en sí mismos, fáciles relativamente de resistir por parte de la Iglesia en lo que tienen de exacerbación opresiva, (aún por la natural inestabilidad de las situaciones políticas), necesarios de enmienda por lo que de antiguo dañan al interés religioso.

La ratificación y proseguimiento de los criterios y actuaciones eclesiásticas usuales en Cataluña reportarán incremento del bien espiritual del pueblo catalán y del prestigio y eficacia de la Iglesia en su obra social y civilizadora.

Barcelona, 10 de Julio de 1928
Luis Carreras, pbro.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 33

"Nota sobre l'«Institut d'Estudis Catalans»" de Barcelona.

Aquesta Nota conté informacions sobre l'Institut d'Estudis Catalans amb un document adjunt, que és la carta que envià el cardenal Gasparri, secretari d'Estat, amb motiu de la tramesa de l'estudi sobre art romànic del president de la Mancomunitat de Catalunya i de l'Institut esmentat.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 4-5*, text mecanografiat. Els subratllats sobreafegits al text els posem en cursiva.

"NOTA SOBRE EL «INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS»"

IDEA GENERAL.- El «Institut d'Estudis Catalans» fue creado en 1907 por la Diputación de Barcelona, y su objeto es la superior investigación científica de todos los elementos de la cultura catalana. Está integrado por tres secciones: Histórico-Arqueológica, Filológica y de Ciencias, y sus miembros son los más sabios especialistas de este país. El Institut ha sido el mejor ensayo hecho en España para alcanzar la organización colectiva del trabajo científico, forma eficaz para crear una escuela viviente de estudiosos e investigadores, y camino prestigioso de internacionalización de la lengua y la cultura catalana. Fue tan rápido y glorioso su éxito que a imitación del Institut se creó en Madrid el Centro de Estudios históricos, y sus publicaciones magistrales le valieron el intercambio con las 120 sociedades y academias de altos estudios más renombradas de todo el mundo, y al frente de ellas la Biblioteca Vaticana.

El catálogo de publicaciones que se acompaña y la fundación de la Biblioteca de Cataluña, como instrumento de trabajo, son la mejor prueba de su valor eminente. La Biblioteca de Cataluña, establecida en el segundo año del Institut con las primeras aportaciones de intercambio, alcanza hoy día la suma de 250.000 volúmenes, y en ella hállanse las más selectas colecciones sabias, instrumento necesario del trabajo científico. Cuenta, además, con 1000 manuscritos de gran valor, y su colección cervantesca es la primera del mundo. Es de notar la eficacia de dicha Biblioteca, cuya frecuentación constante representa una densidad de lectores no inferior a la de las primeras bibliotecas de Europa. Este hecho ha sido observado repetidamente por los sabios extranjeros que la han visitado y han trabajado en ella.

COLABORACIÓN INTERNACIONAL.- Prueba fehaciente del

prestigio del Institut d'Estudis Catalans es el hecho de ser la única corporación española que ha recibido encargo de participar y colaborar en las colecciones de carácter universal emprendidas por la Unión Internacional de Academias, o sea: a) *Forma Romani Imperii*; b) la nueva edición del *Ducange* [Charles du Fresne Du Cange], a la cual Cataluña concurre en proporción singular, puesto que recogidos por el Institut, posee más de 4000 pergaminos anteriores al año l000; c) compilación de los manuscritos de Alquimia; d) Corpus epigráfico; e) *Corpus Vasorum Antiquorum*.

OBRAS PRINCIPALES. - A más de la publicación de sus Anuarios, que le han dado renombre universal, por recogerse en ellas en su máxima parte la labor de los investigadores catalanes de carácter monográfico, el Institut ha realizado obra ingente en los siguientes aspectos: a) excavaciones en grande escala en Cataluña, Baleares, Aragón y Valencia. Cuanto se sabe de la arqueología ibérica peninsular descansa en las excavaciones practicadas por el Institut; por ellas se ha podido explicar el origen de la civilización de las Baleares, y se ha creado el Museo de Prehistoria más importante de España. La exploración de Empurias con descubrimientos transcendentales, y la primera excavación de la necrópolis cristiana de Tarragona (siglos III-VI) son gloriosas empresas suyas; b) Restauración de Monumentos arqueológicos, entre los cuales son de notar varias iglesias y monasterios; c) conservación y publicación de las pinturas murales, sector antes casi desconocido del arte románico, abundantes en Cataluña como en ninguna parte del Occidente; d) Ordenación y catalogación de Archivos, en beneficio de la ciencia y de la Iglesia; e) busca y transcripción de manuscritos, de los cuales se poseen más de 4000 anteriores al siglo XI; f) edición de textos medievales, entre los cuales cuéntase la publicación monumental de las Crónicas catalanas, de excepcional valor literario e histórico; g) formación de la *ciencia catalana* en los diversos aspectos de las ciencias naturales.

Mención especial merece la obra fundamental de haber organizado la filología catalana, por el estudio científico de sus fuentes y de sus características, *depuración de su léxico y reconstitución de sus formas sintácticas y gráficas, que han renovado la unidad literaria del catalán, le han restituido su hegemonía social y le han convertido en instrumento apto* para todas las manifestaciones del saber humano; las versiones bíblicas son elocuente prueba de ello.

Toda esta labor del *Institut d'estudis Catalans* ha sido dificultada por el nuevo régimen, que muy al principio le hizo blanco de sus ataques. Sin embargo, la Obra del Diccionario de la Lengua Catalana continúa siendo sostenida por la nueva Diputación.

EL ELOGIO PONTIFICIO.- Después de la elección del Papa Pío XI, *el Presidente de la hoy disuelta Mancomunidad de Cataluña, en nombre*

de ésta y del Institut d'estudis Catalans, con el cual Monseñor Ratti tuvo relación frecuente, dirigió a S. S. un importante mensaje que fue contestado con documento notabilísimo. Posteriormente el Papa no ha dejado de interesarse por el Institut, que colaboró a la misión pontificia del profesor Kehr para la publicación de los papirus y de las bulas, abundantes proporcionalmente en Cataluña como en ninguna parte del mundo.

Adjunto va el texto de la mencionada carta de Su Santidad.

DOCUMENT 2

Document adjunt a la "Nota sobre el «Institut d'Estudis Catalans»". Any 1922.

Carta del cardenal Gasparri al president de l'Institut d'Estudis Catalans escrita en nom del papa Pius XI. Any 1922.

Despatx número 9007 del cardenal Gasparri al president de l'Institut d'Estudis Catalans. Vaticà, 16 d'octubre de 1922: *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 98*, còpia dactilografiada.

«Segretaria di Stato di Sua Santità.= N. 9007.= Dal Vaticano 16 Ottobre 1922,= Illmo Signore,= Ho l'onore di significare alla S.V.Illma che l'Augusto Pontefice ha accolto col più vivo gradimento l'omaggio che Ella ha voluto farli del Suo pregevole lavoro sulla Architettura romanica nella Catalogna.= Affidandomi il piacevole incarico di ringraziarla per tale attenzione e di esprimerle le più sincere congratulazioni per questa sua opera in cui ella ha saputo con tanto gusto e così profondi conoscimenti far rivivere un tesoro di bellezze obliate, rivelando, in pari tempo, le sue alte doti di eminente studioso e appassionato cultore delle arti, il Santo Padre mi ha anche ordinato di manifestarle como Egli abbia avuto particolare conforto e motivo di soavissima emozione alla lettura dei nobilissimi indirizzi che per mezzo del loro Presidente Gli dirigevano le due insigni corporazioni di codesta città; la Mancomunitat Barcellonese e l'Istituto di Studi Catalani.=Nelle affetuose espressioni di ossequio e di filiale venerazione con le quali, rivolgendosi alla Sua Sacra Persona, gli illustri componenti della Mancomunitat di Barcellona e i rappresentanti del maggiore istituto di cultura di codesta nobilissima regione, han voluto riaffermare solennemente la testimonianza della loro fede e del loro attaccamento alla Santa Sede Apostólica, sta certamente la più profonda

ragione della compiacenza pontificia.=Ma fu certamente anche accetto al Santo Padre il delicato ricordo col quale gli auterevoli Membri di codesto Istituto gli rendevano omaggio di publica riconoscenza per la sapiente ed illuminata cooperazione da Lui prestata agli studiosi catalani, quando come Prefetto dell'Ambrogiana di Milano e poi della Vaticana fu loro di cosí valido aiuto nell'ansiosa ricerca dei codici lulliani, nel compulsare e decifrare le carte vetuste e gli antichi diplomi, da cui con risultato veramente ammirevole, doveva poi scaturire quel monumento magnifico di letteratura medioevale catalana che è il Codex princeps del Libro di Contemplazione.=Sensibile a cosifatte prove di filiale devozione e squisita amabilitá, l'Augusto Pontefice è ben lieto di riaffermare ancora una volta la sua speciale benevolenza alla forte e diletta terra di Catalogna. E con la più dolce speranza che codesta nobilissima regione, mentre ogni giorno si afferma con nuove mirabili prove di operosita e di fervore nelle conquiste dello spirito e dell'intelligenza, non abbia a deflettere un solo istante, dalle gloriose tradizioni del suo passato ch'è legato indissolubilmente e con vincoli d'oro, alla pratica costante della fede cattolica, e al culto indefesso delle più pure e più belle idealità religiose.=Ad avvalorare, per tanto, questi fervidi auguri paterni, Sua Santità imparte di cuore alla S.V. e a tutti gli egregi componenti delle prelodate corporazioni la Benedizione Apostolica. = Profitto volontieri dell'occasione per raffermarmi con sensi di distinta considerazione = di V.S.Illma.Aff.mo per servirla. = P. Card. Gasparri.»

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 34

"Debat parlamentari sobre catalanisme presentat a les Corts per Josep Ayats". Any 1928.

ASV, Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 37-62.

EXTRACTO DEL DIARIO DE SESIONES DE LA INTERPELACIÓN SOBRE POLÍTICA DEL DIRECTORIO MILITAR Y DEL GOBIERNO ACTUAL EN CATALUÑA.

Sesión del 16 de Enero 1928.

El Sr. PRESIDENTE: El Sr. Ayats tiene la palabra para explanar su anunciada interpelación al señor Presidente del Consejo de Ministros.

El Sr. AYATS. No he de velar mi pensamiento en cuanto me propongo decir; pretendo, además, hablaros sin eufemismos de ningún género; pero está muy lejos de mi ánimo toda estridencia, que confío no habréis de provocar vosotros, porque tendréis la serenidad suficiente para escucharme con respeto, aun discrepando de mis apreciaciones.

No he pertenecido jamás a ninguna de las organizaciones políticas que, con distintos matices, han actuado en la vida pública catalana, defendiendo el ideal regionalista. No he tenido, ni tengo con estas organizaciones, ninguna relación. Al plantear, por tanto, ante esa Asamblea el hecho de la política que se sigue en Cataluña desde el advenimiento al Poder del Directorio Militar, no respondo a sugestiones extrañas; respondo exclusivamente a una inquietud de mi espíritu, porque no he de ocultar que, aunque ajeno a esas organizaciones, soy hombre de recia catalanidad y de un sentimiento regionalista bien cimentado; yo, catalán y regionalista, sin reservas mentales, sin violencia para mi espíritu, soy sincera y profundamente español, y precisamente por esto, Sr. Presidente del Consejo de Ministros, es para mi más doloroso que después de seguir con atención la política que venís desarrollando en Cataluña, después de un examen sereno, y puramente objetivo de esta política, deba llegar a conclusiones verdaderamente lamentables. Y conste que me refiero a un aspecto concreto de vuestra actuación, al meramente político en relación con las realidades que ofrece la definida personalidad de Cataluña y a las aspiraciones regionalistas.

Cataluña, por su compleja vitalidad, ofrece aspectos varios, todos de relevante interés. Pero no involucremos hoy las cuestiones; ya hablaremos otro día, si me lo permitís, de problemas económicos y otros de carácter social, relacionados con Cataluña, todos merecedores de atención.

Consecuencia de vuestra política, es que aquel separatismo de que tantas veces habéis hablado, que constituía, según S.S., una de las causas que justificaban el golpe de Estado del 13 de Septiembre, aquel separatismo que luego, en notas oficiosas y en actos públicos diversos, nos habéis dicho que habíais conseguido extirpar, no lo habéis extinguido. Por el contrario; desgraciadamente, lo habéis exacerbado, siquiera deba añadirse en honor a la verdad que en lo que haya tenido y en lo que tenga de realidad, el separatismo ha merecido y sigue mereciendo la execración de la inmensa mayoría del pueblo catalán.

El separatismo, señores Asambleístas, no es, ni puede estimarse, fruto de un convencimiento reflexivo, porque no puede ser consecuencia lógica de una reflexión cabal la negación de la realidad hispana; el separatismo, en algunos casos, no es más que la exacerbación de un sentimiento, la expresión verbalista de este sentimiento exacerbado; en otros, es la protesta extremista contra desaciertos gubernamentales, y en muy pocos, es la solución desesperada, ante los inconvenientes de un asimilismo humillante, incomprensivo y arrollado.

Vamos a vivir por un momento la solución separatista; vamos a suponer que, después de mayores o menores sacrificios, después de mayores o menores convulsiones internas, aparece Cataluña como Estado independiente. Tengo para mí, que entonces empezaría para Cataluña la serie de preocupaciones y de sinsabores anexos al propósito de sostener y estabilizar su situación. Los problemas de orden interno... (EL SR. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Será bueno desechar la hipótesis de una Cataluña separada. Para que va a considerar S.S. ese caso?) Señor Presidente, un poco de calma, que mi propósito es desechar la hipótesis. (EL SR. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Entonces, para que la toma en consideración?) Para demostrar que Cataluña no puede ser separatista. Digo que los problemas de orden interno, aquellos que inevitablemente suscitarían sus vecinos y aún aquellos que podrían acarrear de carácter internacional, obligarían a Cataluña a buscar, necesariamente, una solución federativa con España.

Ante esta perspectiva, si no queréis conceder a Cataluña un conjunto de exquisiteces espirituales que engendran un convencimiento respecto a la necesidad, para todos, de una coordinación de afectos y de intereses con los demás pueblos de España; si no queréis concedernos que, al pensar y al hablar así, lo hacemos impulsados por un anhelo de cordialidad con cuantos integramos la gran familia hispana; si se quiere analizar a los catalanes exclusivamente bajo un prisma y un aspecto puramente utilitario, aún así habréis de convenir conmigo en que Cataluña, por egoísmo, por un sano egoísmo, no se puede sentir separatista.

Si ésta es la realidad, de la que seguramente estáis convencido, ¿por

qué entonces, Sr. Presidente del Consejo de Ministros, durante estos cuatro años, se ha hablado en un tono y en una forma que ha contribuido a desviar la opinión española, haciéndola creer en un foco separatista extendido y peligroso para la seguridad del Estado español? (EL SR. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Ya no lo hay, la había.) Ya veremos. ¿Por qué las medidas que se han adoptado en Cataluña, y las que vienen imponiendo los representantes más caracterizados del Poder público en aquella región, revelan esa obsesión separatista? Y esta obsesión os impide recoger y encauzar ponderadamente las realidades del alma catalana y con vuestra conducta habéis fomentado y venís acentuando cada día otro separatismo, que consiste en un profundo divorcio espiritual, que no sueña con cosas quiméricas ni con desmembraciones territoriales, que no está organizado, pero que es temible porque responde a un sentimiento herido y nadie puede prever para el día de mañana el alcance de sus posibilidades. Pero tengo para mi que vuestra actitud y vuestra conducta no responden a un anhelo precisamente de persecución del separatismo; vuestra conducta es algo más; va directamente contra lo que son realidades más vivas del alma catalana; vais directamente contra el hecho diferencial catalán, que tiene su raigambre más honda y su manifestación más viva en el idioma, que (como os recordaban algunos escritores castellanos, en el Mensaje entregado en Marzo de 1924), es la expresión más íntima y característica de la espiritualidad de un pueblo. ¡Cuántos hechos significativos podría citar para demostrar esta afirmación; hechos que no contrarrestan ni la reforma de la Academia ni las discretas palabras oficiales al inaugurarse la Exposición del Libro Catalán! Pero basta fijarse en un caso: el ahínco con que procuráis proscribir el idioma catalán de los centros donde se forman las inteligencias y los corazones: la Escuela y la Iglesia. (UN SR. ASAMBLEÍSTA: Naturalmente.) Obligáis a los maestros a que procedan incluso de modo antipedagógico, torturándose, y torturando, las inteligencias infantiles al impedir que sirva de vehículo para la disciplinas escolares el idioma materno, que incluso se hace indispensable para aprender debidamente el idioma oficial. (EL SR. ELOLA: Y rompiendo el vínculo español). Y vosotros, que con frecuencia citáis ejemplos extranjeros, no debíais olvidar el de Inglaterra, que, por un prurito asimilista mal entendido, prohibió en un tiempo el uso del galés en aquellas escuelas, y pronto comprendió el error y que la medida era contraproducente, incluso para el idioma oficial, y hoy en la Universidad de Gales se forman maestros galeses; en el Ministerio de Instrucción pública de la Gran Bretaña existen una Secretaría y una Sección galesas, y en las escuelas es obligatoria la enseñanza de la Historia y de la Geografía de Gales. Y en el Código del Gobierno para las escuelas elementales y superiores en Gales, aparecen normas como las siguientes: «Los

estudios deben comprender el idioma galés. Cualquier materia del curso puede ser enseñada en galés. Cuando el galés sea el idioma materno de los niños, dicho idioma deberá servir para instruirles en sus clases. Se enseñará en todas las escuelas la Historia y la Geografía de Gales.»

Aquel pueblo comprensivo, por medio de una publicación oficial pagada por el presupuesto imperial y editada en 1915, dice entre otras cosas:

«La conciencia nacional debería rebosar de recuerdos nativos. Son más enriquecedores que las minas de oro, los campos de trigo o el ganado que pace sobre mil colinas. Más ennoblecedores que las ciudades llenas de palacios en pleno goce del triunfo de la guerra o del arte. Son ayuda mejor en la hora del peligro que grandes Armadas o Ejércitos. LA HISTORIA DE UNA NACIÓN ES EL CONJUNTO DE PRERROGATIVAS DE SUS HIJOS, Y CUALQUIERA QUE LES DESPOSEYERA DE ELLAS, LES QUITARÍA ALGO QUE CIERTAMENTE NO LE HABRÍA DE ENRIQUECER A ÉL; PERO SÍ LES DEJARÍA A ELLOS EMPOBRECIDOS.»

Y estos recuerdos y esos textos fueron evocados en el Congreso de la Sociedad de «Estudios Vascos», celebrado en 1921, con la aquiescencia del Rey de España, que presidió la sesión de clausura.

Algo análogo pretendéis cuando deseáis que las autoridades eclesiásticas proscriban el idioma materno de la enseñanza del catecismo y de la predicación, y a este efecto, yo os ruego que escuchéis con respeto un texto de Torras y Bages en su obra «La Tradició Catalana» (Rumores).

«Enseñar el conocimiento de Dios, eso es, el catecismo, a los pequeños en lengua castellana, es una costumbre detestable, perniciosísima y destructora de la fe. La conciencia moral, al catalán le habla en catalán, los dictámenes de la razón práctica, salen escritos en lengua natural y la educación religiosa y la misma infusión de la fe, no son otra cosa que el perfeccionamiento de la naturaleza moral del hombre. Los fundamentos de la religión y de la moral ya los puso el mismo Creador en la conciencia y en el entendimiento de cada uno, la conciencia y el entendimiento nos hablan en nuestra lengua materna.»

Pero si os parece sospechosa o parcial, a juzgar por anteriores rumores, la autoridad de un Prelado tan eminente como el Sr. Torras y Bages, acudiré a otra autoridad que, seguramente, no os será sospechoso; la de otro Prelado, también ilustre, a quien todos queremos y admiramos, el ilustrísimo Sr. Doctor Eijo, Obispo de Madrid-Alcalá. En una circular publicada por el Doctor Eijo en el «Boletín Eclesiástico» de esta Diócesis, del 2 de junio de 1924, prohíbe a los colegios católicos, dirigidos por religiosos extranjeros, que las practicas religiosas se efectúen en idioma distinto del de los educandos. (FUERTES RUMORES). (El Sr. MILANS DEL BOSCH: Se olvida Su Señoría de lo que han hecho los

autonomistas y separatistas durante veinte años, sirviéndose del catalán como bandera contra España. (APLAUSOS) Y conste que soy tan catalán como S.S.; pero en ese aspecto no soy más que español. (NUEVOS APLAUSOS).

En esa circular dice el Sr. Obispo de Madrid-Alcalá: «Por lo que atañe a la conciencia, con sobrada claridad se ve que las prácticas de piedad, las exhortaciones, oraciones, confesión sacramental, etc., para que lleguen al fondo del alma del educando, han de hacerse en la propia lengua de éste; jamás en otra lengua, que siendo extranjera, siempre será ajena y superficial al espíritu, por muy bien que la conozca. Por eso son numerosas las prescripciones de la Santa Sede de que la instrucción religiosa se dé «in lingua vernácula» en la lengua nacional. ¿Y qué quiere decir «vernácula», doméstica, «nativa». Por lo tanto, fundamentalmente, es la misma doctrina la que he leído de Torras y Bages, que la que viene sustentando el Sr. Obispo de Madrid-Alcalá.

Tened en cuenta que nuestra adhesión fervorosa a la lengua materna, sin detrimento para el idioma oficial, al que veneramos y debemos venerar, nace de que el idioma es algo consustancial del alma catalana, y el alma es nuestra y no dudéis que ha de ser ... (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: No hay alma catalana, ni hay alma de ninguna región. Eso es cosa mucho más general, extensa y alta que lo regionalista).

Señor Presidente del Consejo: Todo esto nace de que S.S. y yo tenemos un concepto muy distinto de la Patria. Yo creo que la Patria es un conjunto de realidades que han creado la Naturaleza, la Historia, la Geografía; no es algo superpuesto, ni algo uniforme, como cree S.S. (RUMORES). La Patria es un conjunto de modalidades diversas, y S.S. viene a demostrar que confunde muchas veces el concepto de Patria con el concepto de Estado, aún más restringido, de Estado-poder. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Entonces, ¿cuál es la Patria de S.S.?) Mi Patria es España. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: No hay confusión). Pero eso no quiere decir que yo, como hijo de España, no tenga un conjunto de modalidades que me caracterizan como catalán. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Eso lo tiene Andalucía y Galicia y Vizcaya. Siga, siga S.S., que ya se le contestará.) Yo insisto en que el idioma, como os decía, es algo característico del alma catalana y no será posible que destruyáis esta característica. No fue posible durante tres siglos, del XVI al XIX, cuando una serie de concausas favorecían el propósito, y no sería eso posible hoy en que, además de haberse debilitado aquellas causas, el idioma ha adquirido una depuración y un esplendor que no tuvo ni en sus tiempos de idioma oficial y único de la primera potencia del Mediterráneo. Vuestra

conducta, Sr. Presidente del Consejo de Ministros, en este orden, ha sido contraproducente. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Está equivocado Su Señoría.) Cuatro años de experiencia lo acreditan. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Cuatro años de experiencia lo que acreditan es que el separatismo, que alentaba ese regionalismo encubierto, va muriendo, se va desterrando y que en Cataluña, en papeles y telas de los colores de la bandera nacional, se ha empleado lo que no se ha invertido en un siglo, y que la juventud que se llamaba regionalista...) Todo eso ya me lo dirá Su Señoría. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Lo diré; pero como ha dicho S.S. que mi conducta había sido contraproducente, yo no he tenido más remedio que expresarme en la forma que acabo de hacerlo.) Yo afirmo que en Cataluña, con referencia al idioma, vuestra conducta ha sido contraproducente, porque jamás había tenido la producción catalana una manifestación tan intensa y una difusión tan extensa y porque jamás se había demostrado en Cataluña un afán tan ferviente de mantener y vivificar el idioma y de utilizarlo, no sólo como expresión de nuestros sentimientos, sino como manifestación perfecta de una cultura integral.

Si en relación con el idioma, éste ha sido el resultado que habéis conseguido, sería también muy interesante poder recorrer vuestro pensamiento y la trayectoria de vuestra conducta en relación con la política y, sobre todo, con una de las manifestaciones más interesantes de aquella política: la Mancomunidad, aquella Mancomunidad que estimaba el Sr. Sala que solamente debía españolizarse; pero que debía subsistir en bien de Cataluña. Y tanto lo estimaba así, que al tomar posesión de su cargo, en 30 de enero de 1924, decía: «En mi sentir, hemos de preparar el terreno para ir a la segunda parte del proyecto de Canalejas, o sea a la Mancomunidad con delegación del Estado de aquellos servicios que en nada afectan a la soberanía y a la unidad nacional y, en cambio, tienen que ver con la satisfacción de las necesidades públicas. Es legítima, y el Directorio debe respetarla, la aspiración de un pueblo a gobernarse por sí mismo, cuando con ello no se atenta a la unidad de la Patria y la soberanía del Estado.»

Yo conceptúo al Sr. Sala como hombre de una exquisita sensibilidad y no sé si habrá sido suficiente para compensarle de las amarguras que ha sufrido, al ver tronchado su pensamiento y deshecha aquella obra que con tanta alteza de miras se proponía edificar, la concesión del Marquesado de Egara.

El Sr. PRESIDENTE; Dispone S.S. de cinco minutos.

El Sr. AYATS: Voy a terminar, Sr. Presidente.

En el orden político, en la época de complacencias y debilidades del Poder público, el regionalismo político, aparte el grupo minúsculo de sepa-

ratistas, se hallaba fraccionado en representaciones de la Liga regionalista, de Acció Catalana, Autonomistas monárquicos, republicanos y otros, y aquellos hombres creaban instituciones de cultura, fomentaban las obras públicas y atendían a determinadas manifestaciones de la riqueza en aquella región. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Ahora más.) (Un Sr. ASAMBLEÍSTA: Letreros, sí; pero nada más.) Pero ¿que os cuesta tener calma? Yo la tengo. Todo eso lo podéis decir pidiendo la palabra.

Hoy, en cambio, habéis destruido todo lo que ha estado al alcance del Poder. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Lo hemos mejorado.) Habéis destruido partidos políticos, organizaciones, Mancomunidad, todo lo que habéis querido (RUMORES), pero no os habéis dado cuenta, al extender la papeleta de defunción al regionalismo de que solamente podíais destruir lo externo y quedaba, vigorosa y purificada, el alma. Se ha acentuado nuestra catalanidad, que es el alma de todo movimiento y en vez de destruirlo habéis fortalecido el regionalismo. Este sufría el peso de sus deficiencias y el lastre de todo partido político, difícil de seleccionar, sobre todo cuando se trata de un partido militante; ese lastre se ha ido automáticamente. El regionalismo, hoy depurado, está exento de todos aquellos elementos indeseables que no convenía estuvieran en él y suman muchos millares los catalanes que sienten anhelos de actuar intensamente, vigorosamente, en defensa de sus aspiraciones regionalistas, que son perfectamente compatibles con el interés de España. No os seduzca el silencio; no es silencio de muerte, sino de íntima concentración.

Y para llegar a aquel ideal colectivo, de que antes os hablaba, ya que solo me restan cinco minutos voy a concretar mi pensamiento, leyendo antes parte de un artículo de GAZIEL, publicado el día 24 de marzo de 1926, en el diario El Sol:

«... No todos los catalanes son catalanistas. Pero todos, incluso los más encarnizados enemigos del catalanismo (con algunas excepciones teratológicas que confirman la regla) acaban por sentir –tarde o temprano, de una manera definitiva o con intermitencias, consciente o inconscientemente– la catalanidad. Al hombre que llega a percatarse de esto, la terapéutica para tratar el catalanismo se le complica en grado sumo. A sus ojos el catalanismo pierde mucha importancia, y en cambio adquiere una insospechada la catalanidad. La operación superficial y empírica de antes (ARRANCAR LA YERBA Y ARROJARLA AL SUELO) no le satisface, porque le preocupan más las raíces vivas y vivaces que los tallos pasajeros de una sola estación. Y al ir a poner manos a la obra, se acordará, con respetuosa cautela, de aquellos cuentos de hadas en que al penetrar en la selva encantada, penumbrosa y sumida en profundo silencio, y al arrancar la mas leve florecilla y al poner los dedos en la corteza de un árbol,

todo el ámbito del bosque y su maravillosa quietud se llenaban de terribles lamentos. Para destruir el encanto silvestre –se dirá así mismo– no hace falta el hacha del leñador, sino una varita mágica.

«Esta varita no es otra que la COMPRENSIÓN. Y así como el catalanismo ha podido justificar, a los ojos de los que no ven más que él en Cataluña, el empleo contundente del hacha, la catalanidad aconseja a los que saben aceptarla el uso del talismán. Considerado como un hecho de catalanidad, el problema de Cataluña se ensancha e ilumina de una manera armoniosa. Si el catalanismo, lo ha empequeñecido a menudo, limitándolo a una estrechez localista, la catalanidad le da todo el aspecto de algo que es más que hispánico: peninsular. Catalanidad es una voz hermana de castellanidad y de lusitanidad ....

(Aquí se armó un gran escándalo, que terminó obligando el Presidente de la Asamblea a que dejara de hablar el orador)

El artículo que leía el Sr. Ayats termina así:

«... Las tres forman el gran acorde mayor, que todavía nunca ha podido resonar en el mundo como expresión musical del alma entera de la Península. El catalanismo deja de ser un absurdo o un callejón sin salida cuando se le considera en función de catalanidad. Y la catalanidad aparece en su profundo sentido, cuando se admite que es un elemento esencial de una hermandad ibérica, diversa y fecunda, que pareció inminente con los Reyes Católicos, que luego el Destino malogró mediante influencias advenedizas e intereses extraños, germanos o franceses, de Austrias o de Borbones, y que hoy todavía no pasa de ser la más lógica, la más bella, la más natural ... y la más difícil de las quimeras».

El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS (Marqués de Estella): Debo empezar, Sres. Asambleístas, por repetir mis últimas palabras. Si hubiera conocido el alcance de la interpelación que acaba de explanar el Sr. Ayats, no la hubiera admitido de ninguna manera, porque la triste experiencia me ha enseñado bien que, en toda España y de un modo particular en esta Cámara, se han desenvuelto ideas de esa naturaleza que han perturbado toda el alma española, que han enemistado los sentimientos de todas las regiones, que han debilitado nuestra personalidad en el extranjero y que han dado vida a esos partidos llamados regionalistas, que comienzan con ese sofisma o con esa argucia, para luego no contentarse nunca con ninguna concesión, por parecerles unas veces cortas y otras tardías, *y* para pasar del regionalismo a la autonomía, y de la autonomía al nacionalismo, y llegar, en definitiva, al separatismo, porque desconocen u olvidan el pacto a que debe España su grandeza, el pacto de los Reyes Católicos, y porque se quieren lanzar fuera de él, generalmente en los momentos en que España desfallece, para que sea más traidora, más censurable la acción.

Pero esto no lo hacen los catalanes. En Cataluña reinan otros sentimientos muy distintos; en Cataluña no hay separatismo, o hay muy poco, y casi no hay regionalismo; lo que hay es una serie de personas audaces y aventureras (GRANDES APLAUSOS) que han querido escalar altos puestos en prosapia o en interés propio, que han administrado de un modo deplorable los intereses catalanes, como se puede demostrar con las cuentas de la bien disuelta Mancomunidad, y que, sin conciencia, han llevado al alma catalana, lo mismo a las escuelas que a la Iglesia, que a todos los lugares, un sentimiento de odio a España, alegando que perseguíamos el idioma, cuando eran ellos los que oponían una resistencia tendenciosa y organizada contra los que honraban sus labios pronunciando las palabras en castellano. (APLAUSOS).

No hay que dejarse ganar por esos sofismas. El Sr. Ayats –quiero hacerle el honor de creer que de buena fe– incurre en el mismo error que todos los regionalistas. En España no hubo nunca regiones, lo que hubo fueron nacionalidades. Eso es un hecho cierto, y porque somos el conjunto de esas nacionalidades, hemos de alejar de nosotros ese recuerdo, para cumplir cada día con más buena fe y más lealtad, y empeño el pacto que ha sido nuestra grandeza y que ha sido nuestra unión.

El separatismo, Sr. Ayats, que nunca fue más que una parte mínima e interesada en la política catalana, va desapareciendo, por fortuna. Precisamente me decía hoy el Capitán General de Cataluña, en la primera entrevista que ha tenido conmigo, que ha habido una porción de jóvenes, de los que habían militado o habían encuadrado en esos extremos, que se han acercado a decirle que habían sido engañados por sus directores; que ellos, sin ningún interés ni materialismo que les guíe, hacen abjuración de todo lo que hubieran podido realizar en su vida (comprendiendo ahora lo que hasta hace muy poco era para ellos incomprensible) y que hubiera podido perjudicar la grandeza de España y la fortaleza de su unión.

En Cataluña, Sr. Ayats, no hay gran interés en hablar el catalán, además de que las autoridades no han hecho nunca absolutamente nada para impedirlo. A lo que es la expansión libre del pensamiento y del sentimiento, en la calle, en el periódico, en el libro, en el teatro, no hay autoridad en toda Cataluña que haya puesto cortapisa; pero si la han puesto las autoridades en las escuelas, porque en ellas, a pesar de todo eso que S.S. dice del alma catalana, de que no es asequible a las explicaciones en español, en castellano, que es por antonomasia español, se debe enseñar en el idioma nacional, que hemos adoptado todos para entendernos y hacernos entender por todo el mundo.

El idioma español para los catalanes es completamente comprensible, y si no lo fuera, hay que hacer un esfuerzo, de buena fe, para que por los catalanes se vayan entendiendo los dos idiomas, porque sólo así, se

irá logrando el que cada día y cada año se observe un progreso, un aumento en el censo de los catalanes que hablen el español, lo cual es mucho más provechoso todavía para ellos que para el resto de España, y es, en todo caso, la aspiración fundamental de todos los pueblos de extender su verbo más generalizado.

Sabe S.S. que no ha habido excepción alguna que persiga los trajes regionales, ni los hábitos ni las costumbres en Cataluña, como no se persiguen en Aragón ni en Andalucía, que también tienen sus tradiciones. Todo lo que se ha perseguido siempre, es el afán de constituir en Cataluña una personalidad política, cada día más codiciosa, cada día más ambiciosa y siempre enfrente del Estaño español. Esta es la única realidad, y para llegar a esta realidad, dos días antes del 13 de Septiembre, el 11, con motivo de rendir un tributo de homenaje a Casanova, que fue mucho más español que todos los que habían ido en tumulto a su estatua, se arrastró la bandera española; y el domingo anterior, se había acordado que en los Ayuntamientos catalanes ondeara la bandera catalana los días festivos, en vez de la bandera española, y fue tan pernicioso todo esto, que se llegó a aquel Congreso trilingüe, en el que cada región quería recabar su personalidad regional; porque, en realidad, no había otra cosa, no era una aspiración de carácter administrativo.

Creemos que en Cataluña hemos logrado un amor enorme, primero para la bandera, luego para el Rey, y, en último término, para el Gobierno; para la bandera que hoy se exhibe sin pugnas, sin luchas y sin discusiones. Yo era Capitán General de Cataluña cuando fue, en aquella época la última vez, S.M. el Rey a Barcelona, y hubo un pleito que dirimir sobre si en el Ritz, donde había de alojarse S.M., se enarbolaba la bandera española o la bandera catalana. Cada vez que iba allí una representación del Gobierno había que sostener un pleito con los elementos catalanistas para que accedieran a recibirla bien, merced a alguna concesión que interesara a Cataluña. (MUY BIEN. APLAUSOS.) (EL SR. CONDE DE LA MORTERA: Ya hubo viaje sin concesiones, Sr. Presidente del Consejo.) Puede ser; en todo hay excepciones.

Este es el camino que se seguía y a esto nos conducían aquellas claudicaciones, que nos llevaron a la nefasta Mancomunidad, que empezó por presentarse como una fórmula administrativa y que acabó por ser un verdadero nacionalismo, que cada día amenazaba más las raíces y los fundamentos de la verdadera nacionalidad española.

Se ha llegado en eso a que en Valencia, una región donde no se había caído jamás en exageraciones separatistas, en época de un Ayuntamiento mezcla de autonomista, regionalista y republicano, y muy mal administrador por las tres partes, se compuso un himno inspirado que se llamó «Himno de la Exposición», y para eso se creó; pero le dieron la vuelta,

contagiados por las predicaciones catalanistas y regionalistas, que no eran, en realidad, más que separatismo, son separatistas, y llegó ese himno a sustituir el verdadero himno nacional. La última ocasión en que lo oí, que fue en Teruel, en presencia de una comisión valenciana, cuando se tocó, pedí que se oyera sentado, porque, por muy respetable que sea el himno de la Exposición, no es el himno nacional para descubrirse ante él. Aquí se ha partido sin duda, del error de no tomar la Marcha Real en su verdadero sentido; yo creo que se debía llamar el «Himno Nacional», Himno Nacional que rendimos como un honor a su Divina Majestad, que rendidos como un honor a la Bandera, que rendimos como un honor al Rey, pero no es que sea Marcha Real: es el himno de la Nación, que cuando se toca hay que oírlo con todos los respetos y atenciones que no se pueden atribuir a los demás himnos. Todo lo demás son vicios y corruptelas a que ha dado lugar la confusión fundamental, producida por la falta de valor cívico por parte de los Gobiernos y, en ocasiones, de las autoridades, que ponían cara risueña y de circunstancias ante hechos que se debían reprimir categóricamente.

El Sr. PRADERA: Ha dicho así el Sr. Presidente del Consejo de Ministros el día 14 de Septiembre de 1925, después de realizado, al día siguiente, el venturoso golpe de Estado: «Haremos una nueva división administrativa, gubernativa, judicial y aún posiblemente militar de España, tendiendo a crear la región robusta y con propios medios.» Esa región que el Sr. Presidente del Consejo de Ministros nos acaba de decir que no ha existido en España.

Cuatro días después, en el decreto de 18 de Septiembre de 1923, dijo S.S. dirigiéndose a Su Majestad el Rey: «Somete a la resolución de Su Majestad sanciones que tienden a evitar el daño apuntado, con tanta más autoridad y convicción, cuanto que resuelto a proponer a V.M. en breve plazo disposiciones que definan y robustezcan las regiones y su desenvolvimiento administrativo y aún su fisonomía espiritual...

En 5 de Octubre, unos días después, decía Su Señoría: «La reforma regional, que entra en los propósitos del Directorio, es conducente a establecer la región con la solidez y carácter que debe tener.»

El 6 de Diciembre, contestando a la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, decía S.S., si no mienten los periódicos, porque yo, naturalmente, me tengo que atener a lo que los periódicos dijeron... (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Es mucho más fácil que haya yo cambiado que el que los periódicos dejen de decir la verdad, porque los periódicos, en general, toman la verdad al día y exacta. Yo cambio mucho.) Es que S.S., Sr. Presidente del Consejo de Ministros, no tiene derecho a repudiar a sus esposas legítimas, que lo son en el orden ideológico, las ideas fundamentales. Eso lo hacían los hombres del antiguo régimen,

que predicaban una idea fuera del Poder, y, cuando ahí se sentaban, hacían lo contrario, y se quedaban tan frescos. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Eso está dicho en el Poder, y cambiado en el Poder mismo. (RISAS.) Pues menos debe cambiar S.S. lo que dijo como bandera para tomar el Poder. Comprenderá S.S. que esas cosas no se pueden decir con seriedad. Los gobernantes serios, cuando se equivocan en punto que se refiere a algo que sea substancial, lo primero que hacen es abandonar el Poder. (RUMORES.) (El SR. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Lo primero que hacen es decirlo.) Yo felicito a S.S., porque S.S. estima que no es ocasión oportuna para marcharse, porque en mi están contrapuestos la razón y el deseo; por la razón, S.S. se debía marchar, y por el deseo, debe quedarse. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Pues voy a satisfacer el deseo de Su Señoría. (RISAS.) Pues el Sr. Presidente del Consejo de Ministros, dijo el 6 de Diciembre, contestando a la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País: «Tienen los catalanes, como los andaluces, como los vascos, como los gallegos y como los levantinos, distinta fisonomía, y aún si se quiere, distinto carácter; pero así como forman familia y rodean y aman a la madre, y de ella son amados, las hijas rubias o morenas ...» También los hijos, digo yo, pero S.S. tiene una tendencia a la feminidad... (RISAS.) «... las soñadoras, y las prosaicas, las trabajadoras y las perezosas, las económicas y las pródigas, así España, por todas sus regiones integrada, ama y tiene derecho al amor igualmente intenso de todas, y el Estado español, el deber de evitar que nadie, con propagandas sofísticas ni falsos, acaso interesados, por lo menos ofuscados...» (yo añadiría criminales) «sentimentalismos, dañe la unidad patria y la fraternidad de afectos.»

«Y como el pueblo catalán ...» Dirigiéndose al pueblo catalán especialmente, cuando, como Su Señoría ha dicho, el problema es nacional, porque además del pueblo catalán, hay un pueblo andaluz, y un pueblo vasco, y un pueblo gallego, y un pueblo castellano, núcleo de la organización de España.

«Y como el pueblo catalán tiene su propia idiosincrasia, ningún Gobierno ha tratado ni trata de modificarlo, pues en esta variedad están los grandes atractivos de la nación española.» (El SR. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: En eso sigo diciendo lo mismo.) Pues después de todo esto, Su Señoría dice que no existen regiones en España. Después de todo esto S.S. dice que la región no puede ser base de la organización nacional. (El SR. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS PRONUNCIA FRASES QUE NO SE PERCIBEN CLARAMENTE.) Permítame el Sr. Presidente del Consejo de Ministros, porque el Sr. Presidente de la Asamblea me va a llamar la atención en seguida, y yo quiero aprovechar todo el tiempo, sin interrupciones.

Dice S.S. que el regionalismo no puede ser la base de la organización de España, después de habernos confesado que España está integrada por esas regiones, que S.S. dice, a los cuatro años de ocupar el Poder, que no han existido nunca en nuestra nación.

Voy a leer ahora textos contrapuestos a los de Su Señoría. He aquí lo que decía Prat de la Riva:

«Nuestras campañas fueron de un espíritu intensamente nacionalista; evitábamos todavía usar abiertamente la nomenclatura propia; pero íbamos, destruyendo las preocupaciones, los prejuicios, y con calculado oportunismo, insinuábamos en sueltos y artículos, las nuevas doctrinas, barajando a intento, región, nacionalidad y patria para acostumbrar poco a poco a los lectores.» Y en otro lado, «bajo los nombres viejos, hicimos pasar la mercancía nueva, y pasó.»

Este es el refinamiento de la deslealtad; pero esto prueba que ellos, bajo el nombre de región, pasaban el matute, y esto es cosa muy distinta de la nacionalidad. Y cuando el Sr. Cambó, en este mismo salón, se quitó la máscara del regionalismo, dijo que en adelante su minoría se llamaría nacionalista, porque él no era regionalista, aunque él había sostenido el regionalismo precisamente con los mismos fines que lo había sostenido el Sr. Prat de la Riba.

Al decir que en España no ha habido regiones, sino que han existido nacionalidades, S.S. viene a aceptar la consecuencia de esa afirmación, o sea la de que todas las regiones tienen derecho a constituirse en Estados (RUMORES). Hagan el favor de escucharme los señores Asambleístas, porque he de recordar, además, que contendiendo yo aquí con el Sr. Cambó y con la minoría regionalista, precisamente les decía que Cataluña no tiene derecho a ser Estado porque no era Nación. (Una señora ASAMBLEÍSTA: Lo fue). No lo ha sido nunca; no lo fueron las regiones españolas, porque para haberlo sido era preciso que hubieran tenido espíritu nacional propio, y lo que tuvieron fue espíritu nacional español. Ya en el siglo XI, Sancho III de Navarra observó que la Patria de todos aquellos pueblos en lucha con los moros, no era el Estado propio, era el Reino de España, que todavía no estaba formado, y desde las estribaciones de los Pirineos dio una lección a todos los gobernantes que quieran saber un poco de historia respecto a lo que es España.

Así, pues, S.S., Sr. Presidente del Consejo de Ministros, tiene que rectificar, ya que tan fácil es a las rectificaciones, esa afirmación de que las regiones españolas fueran naciones. Las regiones españolas fueron regiones, cosa muy distinta. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: No puedo estar conforme, aunque en ello tendría mucho gusto.) (Un Sr. ASAMBLEÍSTA: Fueron Estados.) Yo no puedo poner aquí una cátedra de Derecho Político. Se me dice que las regiones de

España fueron Estados. ¿Es que Estado es lo mismo que Nación? Ya lo dijo el Sr. Ayats hace un rato, que de esta confusión han nacido todos estos problemas, y también yo, hace algunos días, dije al Sr. Presidente del Consejo de Ministros, que por mi patria, por la nación, daría mi vida, pero que por el Estado que él representa, no la daría. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS PRONUNCIA PALABRAS QUE NO SE PERCIBEN BIEN.) Y termino ya, Sr. Presidente.

Ruego al Sr. Presidente de la Cámara que se sirva imponer silencio durante unos minutos, para que yo pueda terminar; porque ha ocurrido ya lo que yo anuncié en cierta ocasión; yo, que he enarbolado siempre la bandera de España por encima de todo; yo, que en la lucha con los separatistas, he figurado siempre en primera línea, dije en cierta ocasión, que llegaría un día en que en la Cámara española no se me oiría por creer que digo cosas antiespañolas. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO: Ni se le ha dejado de escuchar con mucho respeto y mucho gusto, ni el hacer oposición a los errores que, a nuestro juicio, expone S.S., supone hostilidad ni coacción. De manera que ese momento que S.S. afirma que ha llegado, no ha llegado.) Me alegro mucho.

El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS (Marqués de Estella): He de reconocer en el Sr. Pradera una base científico-literaria en sus estudios, una erudición y, desde luego, un talento muy superiores a los míos; pero, a pesar de ello, no me puede convencer de que la organización política anterior a los Reyes Católicos en España fuera una organización regional, porque, o me han engañado los textos que hace muchos años leí, o España estaba constituida por una serie de Reinos en general, con leyes propias, con pendones propios y con Reyes propios; es decir, con todas las características de la nacionalidad, que unas veces se unían y otras se separaban, y que, generalmente, se unieron todas en la lucha común contra los musulmanes.

Yo no sólo creo no haber hecho nada por fomentar el separatismo en España, sino que tengo en ese punto, más que en ningún otro, la conciencia tranquila.

Precisamente por obedecer a mandatos de esa conciencia es por lo que S.S. se puede dar el gusto, que yo recibo sin mortificación, de acusar mi versatilidad en esos pensamientos.

Jamás he puesto punto de amor propio ni empeño alguno en mantener mis afirmaciones, cuando creo que pueden ser perjudiciales a mi Patria. Hay muchos hombres que tienen todo su prurito y su orgullo en mantener lo que dijeron el año tal o el año cual, y en decir: «Ya decía yo ... (MUY BIEN.) Pero yo me vengo rectificando toda mi vida, Señor Pradera; a veces, desvirtúo hoy lo que hace una semana resolví ... ¿Pero es que cree S.S. que yo puedo hacer depender la suerte nacional, ni siquiera la reso-

lución de los problemas pequeños, del amor propio, de la vanidad que ponga en mi personal acierto? (APLAUSOS.)

Yo he pensado mucho sobre el fondo de la declaración de una región política, lo he debatido con hombres eminentísimos, alguno que ya no vive, que podían ser maestros para todos en Ciencias políticas y jurídicas; pero la experiencia ha demostrado que aún siendo cosa que tenía apariencias de buena, nos llevaba fatalmente a un desastre.

Es como ciertas condescendencias o licencias que se pueden permitir o que nos podemos permitir con las mujeres (ya que S.S. me quiere citar como especialista, que si acaso será en pretérito), que empiezan por algo que parece inocente y pueden acabar siendo muy peligrosas. Pues lo mismo me convencí yo que eran estos devaneos sobre el regionalismo, porque, como he dicho antes, contestando al Sr. Ayats he podido observar, y S.S. nos acaba de leer un párrafo en que así se demuestra, cómo se procura con el aglutinante de la región, pasar del regionalismo a la idea definitiva de una Patria contraria, enfrente de la gran Patria. (El Sr. PRADERA: Eso lo decía Prat de la Riba) No se lo atribuyo a S.S. (El Sr. PRADERA: Eso mismo prueba que el regionalismo es el disfraz que ellos tomaban.) Ese no es el que toman otros no tan exaltados como Prat de la Riba; es el disfraz que toman, que admiten hombres de buena fe, y no puede negarse en este terreno el patriotismo a S.S., que ha dado constantes pruebas de él, como no se lo niego al Sr. Ayats, porque la injuria de suponerle antipatriota, sería demasiado grande para que pasara por mi mente. El regionalismo es vehículo por el cual unos, con mala intención, y otros, con buena, van a lo fatal; es el automóvil, en que se meten unos para pasear creyendo que van a sitios de placer y van al despeñadero y otros se meten para hacer diabluras peligrosas y van también al despeñadero. (El Sr. PRADERA: Por eso debe suprimirlos S.S.) Los automóviles? (El Sr. PRADERA: ¡CLARO!) (RISAS.)Yo fui un poco de tiempo partidario del regionalismo; pero me he convencido de que pasa en eso lo que en toda clase de licencias y permisos, que se exceden, y he visto gentes muy buenas en Cataluña que han reaccionado a favor de la protección que el Gobierno español ha podido prestar a las ideas que consideraba buenas y fundamentales para mantener la unidad de la Patria, la armonía de clases y el desenvolvimiento y progreso de los intereses; personas que se han despojado de esa carga, que se han librado de ese peso enorme, y hoy actúan con una gran serenidad y en un sentido completamente español, sin sentirse presionadas de una parte ni de otra, porque no fue nunca el Poder público español en Cataluña el que presionó, sino el que estaba bajo la presión de otros, como ya he dicho antes.

De manera que yo, que creo que no existieron regiones, sino reinos, antes de la unidad española; que considero que llamamos regiones a las

provincias que tienen un tipo igual, las fronteras de las cuales no coinciden con las de los antiguos reinos; es decir, que hoy constituyen regiones, comarcas y territorios, con tipos y costumbres y afinidades distintos de los que constituyeron los antiguos reinos, porque los reinos de Valencia, de Navarra, de Cataluña, como sabe S.S. mejor que yo, sufrieron tantas modificaciones, que sería difícil querer definir cuáles eran unas y otras de estas regiones en el orden completamente político; creo que ahora, al querer dar vida a la región política (que la administrativa y la judicial existen), nos exponemos, aún los que van de buena fe a que se despierten sentimientos de nacionalismo, cosa muy contraria a lo que S.S. me imputa de haber dicho que existe bien definida la nacionalidad, y que empiecen otra vez a querer tener su bandera, sus himnos, su personalidad frente al Poder central, que vaya disminuyéndose y borrándose la figura del Estado y del Gobierno general del país, y todo eso, debilitando la nacionalidad, que creo que todos estamos de acuerdo en que es la gran obra española, la que nos ha dado toda la robustez que parecía que era precisa, indispensable para que se llevase a cabo el hecho magno del descubrimiento de América.

Es decir, que creo que es nocivo, que es perjudicial alentar esas insanas aspiraciones, y de ahí mis declaraciones respecto de este problema y la interpretación que hacen de ellas las dignísimas autoridades de las provincias donde este problema existe, que ya creo que no existe más que en Barcelona, fíjese S.S. que no digo ni siquiera Cataluña; creo que no existe más que en Barcelona, porque allí se han quedado rezagados unos elementos intelectuales que, cuando afinan demasiado la inteligencia, desfallecen en otras cualidades, y suelen ser nocivos. En Barcelona sólo, porque en las demás regiones, Navarra, Vizcaya, Guipúzcoa, Galicia y Valencia, yo, que las he recorrido hace poco, he visto que, por fortuna, no hay ese problema, más que un pequeño detalle, un matiz que se recoge y del que protesta la mayoría. Ese problema lo han llevado de tal modo en Barcelona, que puedo asegurar a S.S. que si transcurren seis, ocho o diez años guiados por nosotros o por otras personas –para el caso es igual, es la doctrina la que tiene su eficacia–, si se prosigue por el camino iniciado unos años más, de eso no se volverá a hablar más. No se habla más que por una juventud que se educó hace veinte años; yo cogí, cuando mandaba Cazadores de Alba de Tormes, los primeros casos de Prat de la Riba y del Dr. Robert; entonces se exacerbaron de tal modo las pasiones y las predicaciones, que los que hemos registrado un poco las crónicas de Cataluña, sobre todo las de los años 59 y 60, en que se desenvolvió la gloriosa guerra de África, en la que destacaron figuras tan brillantes como las de los Generales O'Donnell, Prim, Ros de Olano y otros, que levantaron el alma nacional

(y esto lo sabe S.S. mejor que yo, porque se ha dedicado con más tiempo y provecho a los libros), hemos visto que todo el mundo hacía un verdadero alarde de españolismo; entonces se calificaba, con palabra muy en boga, que era cursi hacer ningún alarde del catalanismo, y todo el mundo se sentía muy orgulloso de ser español, y así hubiera proseguido todo si no hubieran venido Gobiernos débiles, permitiendo aquellas propagandas, de que se dolía S.S. con tanta razón, y una prensa catalanista extremada, verdaderamente desaforada en sus predicaciones; si no se hubiera ido a cada predicación y a cada actitud de esas con una claudicación, y una claudicación fue la Mancomunidad –que S.S. no ha defendido, que está muy lejos de su pensamiento defender–, Mancomunidad que constituía una excepción, porque si siquiera se hubiera acordado para España entera, si se hubiera constituido para toda España porque se creyera que era una forma administrativa, mejor o peor, aún hubiera podido pasar; si no se hubiera ido, digo, a una claudicación ante las actitudes y rebeldías, no se hubiese incubado por ese camino una generación que hoy, todavía, palpita y que la labor de aquellas dignísimas autoridades y de estos organismos de Cataluña, de Barcelona, de un modo especial, va borrando, y va borrando con cariño y cordialidad, porque nunca, como decía antes S.S., y siento repetirme, ha sido más frecuentemente visitada Cataluña, desde la persona del Rey a los distintos individuos del Gobierno; nunca ha habido que tomar menos precauciones, nunca han sido más efusivos los recibimientos y las pruebas de cariño. Yo aseguro a S.S. (y no lo puedo atribuir a ningún factor de simpatía y afecto personal) que he ido a Cataluña dos veces sin aviso previo de ninguna clase y he asistido, acompañado, por todas las autoridades (quizá fueran ellas las que justificaban un recibimiento tan afectuoso), a los teatros populares del Paralelo; hemos entrado y se ha interrumpido la función para aplaudirnos, por un público heterogéneo, que no sabía media hora antes que íbamos a ir, porque lo hemos decidido al acabar una comida de autoridades o de amigos; hemos entrado, digo, al teatro, se ha interrumpido la función, y desde los actores en el escenario, al público compacto en las galerías, nos han aplaudido sin excepción.

No estamos tan aislados en Cataluña.

¿Dónde está ese separatismo que S.S. cree que estamos fomentando? Puede ser que algún espíritu envenenado y torcido, de aquellos que tienen muy dentro y arraigado ese veneno, en los cuales está la larva corruptora de tales pensamientos, se agarre sofísticamente a unas palabras mías pronunciadas con más o menos rapidez y vehemencia; pero cuyo fondo nadie ha podido desconocer.

El Sr. CONDE DE MONTSENY: No podía yo imaginar, al venir a la Asamblea, que las primeras palabras que tuviera el honor de pronunciar

en ella, fueran para contestar un discurso como el del Sr. Ayats, que por su tema, un poco fuera de moda, por su tono, y me temo que por su finalidad, se parecen como una gota de agua a otra gota de agua a los discursos que aquí pronunciaba la minoría nacionalista en aquellos tiempos pasados, de que todos hemos renegado. Os confieso, Señores Asambleístas que me produce honda pena tener que contestar a un discurso de estos tonos en esta Asamblea, porque cuando vine a ella (y creo que a todos os pasaría lo mismo) creí que no alcanzarían a la Asamblea las salpicaduras de los antiguos tinglados políticos, que tenían que vivir a la sombra de banderines y de bambalinas, y ahora resulta que han llegado hasta aquí señores, ¡es muy triste!

Tengo que decir con el corazón en la mano, como hablo siempre, porque he nacido español en Cataluña y no sé mentir, que esos tinglados políticos, allá representaron exactamente lo mismo que las oligarquías políticas dominantes en España. Allá tuvieron una significación que yo, en gracia a la brevedad, quizá califiqué un poco duramente; si quisiera calificarlo con pocas palabras os diría que ese tinglado podía tener un letrero que dijera: «Sindicato del amor a Cataluña, Sociedad anónima.» (RUMORES.) Contra ese Sindicato, aun antes de que viniera el golpe de Estado, salvador de España, fuimos muchos los nacidos en Cataluña que nos levantamos, y nos levantamos con el alma entera, y con absoluta sinceridad. Entonces, era de tal naturaleza, que nos condenaba a una especie de persecución constante, a una especie de aislamiento, a una especie de arrumbamiento, porque no tenían ni árbol ni sombra que les cobijara más que aquellos que se ponían a la sombra de ese Sindicato.

A mí me asombra que se haya traído aquí este tema, porque el solo derecho de traerlo, quiere decir que el Sr. Ayats no se ha dado cuenta del cambio de escenario; que aquellas bambalinas y aquellos banderines desaparecieron, y desaparecieron muy a gusto del pueblo catalán, muy a gusto de los españoles que allí vivimos, muy a gusto de los españoles que allí hemos nacido; porque hemos visto nosotros y España entera, revivir el vigor de nuestra Nación y el porvenir que hoy se abre a España, gracias a la acción del Gobierno, por haber destruido aquellos tinglados políticos que, mientras dieron programas y contestaban aquí los discursos de la minoría nacionalista, permitían que España fuera por los derroteros por donde iba.

Allí también, a pesar de la existencia del Sindicato, veíamos la vida de Barcelona y en general de todo Cataluña, pero especialmente de Barcelona, seguir los mismos derroteros del resto de la vida de España. Y allí no se podía vivir. ¿Y, sabéis, principalmente, por qué no se podía vivir? Porque la teoría nacionalista tuvo por principal defecto, por defecto esencial, el que basaba el aire que ellos tenían que respirar en el desprestigio

de la autoridad y fuimos víctimas de ese desprestigio, porque cuando ese desprestigio de las altas esferas pasó a los bajos fondos, nació el Sindicato Único. Fue el mismo virus, la misma enfermedad con distintas manifestaciones. Y cuando vino el golpe de Estado a reaccionar contra esto, fue un grito unánime en Barcelona, unánime; una ola de esas de entusiasmo como yo no he visto otra, porque en el General Primo de Rivera y en la bandera española que enarboló (y es bien que os lo diga y os lo repito aquí como lo digo en Cataluña, cosa muy distinta de lo que pasaba antes, que el interés colectivo no tiene más que una sola representación, que el interés colectivo es el mismo en Cataluña, que en Andalucía, que en Galicia; porque aquí hablamos mucho del pueblo catalán, del pueblo castellano y del pueblo andaluz, y nos olvidamos del pueblo español, que es el que nos ha traído aquí a colaborar con el Gobierno), cuando el General Primo de Rivera enarboló esa bandera en Barcelona fue acogido con un grito unánime de entusiasmo, porque creyeron que estaba ya terminada aquella era, que tan poco afortunada había sido en sus frutos con nuestra tierra. Y, afortunadamente, así ha sido, y es verdaderamente lamentable que el Sr. Ayats parezca haberlo olvidado, trayendo aquí temas que ya no cuajan allá, más que para aquellos tenedores de acciones del Sindicato, que esperan que puedan volver a actuar. No cuajan allá, porque se ha visto que los verdaderos intereses vivos en que se manifiesta la vida española en Cataluña han tenido mejores servidores en el Gobierno actual y en sus representantes, que los tuvieron antes en los representantes de los Gobiernos que habían de condescender constantemente, o con realidades de concesiones o con promesas de ellas, Sr. Maura, que no siempre fueron realidades, porque iban engañándose mutuamente. (El Sr. CONDE DE LA MORTERA: ¿Alude S.S. a lo del viaje, que es la única interrupción que yo he hecho?) Exactamente Sr. Maura. (El Sr. CONDE DE LA MORTERA: Entonces, ¿tiene S.S. la bondad de concretar?) Ha dicho S.S. que concesiones, no; promesas, sí. (El Sr. CONDE DE LA MORTERA PRONUNCIA PALABRAS QUE NO SE OYEN CLARAMENTE.) Esta era toda la razón de ser que tenía aquel tinglado político, afortunadamente desaparecido. Pero no demos importancia a la cosa. (El Sr. CONDE DE LA MORTERA: La verdad tiene siempre importancia. Además, entonces estaba S.S. en esos tinglados; de modo que sabe S.S. bien lo que sucedía). Razón de más para hablar de ello, cuando con sinceridad se habla, porque yo fui una de esas víctimas, y cuando el corazón me llevaba a servir a mi Patria, me encontraba con el tinglado, que me lo impedía.

Quiero aprovechar los minutos, para que el Señor Presidente no corte mi discurso. Decía que el servicio que estamos prestando (y digo estamos porque también colaboro yo modestamente en ello; a los intereses vivos de mi tierra, es mucho más halagador para ella que el servicio que la

prestaron antes, y como el Sr. Ayats me ha aludido de una manera directa como liquidador de la Mancomunidad ... (El Sr. AYATS: No he hablado más que del Sr. Sala, Presidente de la Mancomunidad.) al decir que yo había ocasionado un perjuicio a mi tierra con ello, comprenderán los Señores Asambleístas que, por lo menos, tengo que rectificar. Todos los servicios que yo haya podido prestar a España –y al prestarlos a España, creo haberlos prestado a mi tierra, porque no hay separación entre los dos conceptos– los he hecho con la liquidación de la Mancomunidad, que vino a quitar una fachada que detrás no tenía absolutamente nada, a excepción de los odios, los rencores y las ambiciones nacionalistas, por verdadero afán de predominio. Si se quita todo esto, no quedaba más que una cosa, Sr. Ayats, que es lo que le ha servido a S.S. para hablar de que se desarrollaban las obras públicas, de que se realizaban obras de cultura; no quedaba más que letreros y empleados. Fuera de esto no había nada. Por eso, cuando llegó un conjunto de hombres de buena voluntad que quisieron realmente dar contenido a la vida local, no tuvieron más remedio que borrar los letreros y sustituirlos por realidades, porque el tema de la actual Diputación Provincial de Barcelona, y en eso le siguen las demás de Cataluña, ha sido sustituir la acción, absolutamente vacía de realidades administrativas, por una realidad verdaderamente eficaz. Yo apelo al testimonio de mis compañeros Asambleístas, que lo son por las Diputaciones de España, para que digan las realidades que en obras públicas, en cultura y en administración, en todos los ramos, han visto en la Diputación de Barcelona, que jamás pudo exhibir la Mancomunidad.

Y tengo que añadir que la Mancomunidad fue un organismo de tal plétora de vida política, que tenía un contenido de aspiraciones enorme; pero un contenido de realidades muy pequeño, y como el contenido de aspiraciones era tan grande, tuvieron que ponerle a esa Corporación una gran fachada, que obligaba como es natural, a un gran mecanismo económico. Y llegó un punto en que se estableció el desequilibrio entre la dimensión exterior de aquella Corporación y la realidad económica contributiva, y al no haberla liquidado nosotros, se habrían liquidado sólo con vilipendio. (MUY BIEN.)

Me queda muy poco que añadir; pero sí quiero recoger las manifestaciones del Sr. Presidente del Consejo de Ministros, que, con sus palabras certeras, ha dado la visión exacta de la misión que ejercen las autoridades de Cataluña con respecto al uso del idioma. Yo, Sr. Ayats, y permítanme los Sres. Asambleístas esa expansión familiar, yo, que he nacido en Cataluña, he hablado toda mi vida en catalán sin que nadie se haya metido conmigo. Y cuando se quiere buscar un argumento diciendo que se persigue la lengua, yo siempre estoy pensando en el Sindicato, porque sin molestia para nadie yo he estado usando la lengua catalana, que es tan

mía como la española. El error fundamental del regionalismo fue establecer distinciones entre el catalán, que nos sirve para nuestras relaciones familiares, y el español, que nos tiene que servir para nuestras relaciones internacionales. Tan mía es una lengua como la otra, porque lengua propia quiere decir que es la que Dios nos da para hablar entre hermanos, y entre hermanos hablamos en catalán y en español, que los dos los necesitamos para la misma función. Y yo aseguro a S.S. Sr. Ayats, que, no solamente no se persigue, sino que se demuestra de una manera constante y palmaria un mejor amor a todas estas cosas, claro está que con abstención absoluta de todo utilitarismo político.

Nosotros creemos que el verdadero amor a nuestras cosas, que son tan de España como las demás, no ha de consistir en exhibirlas como un pendón de división, atrayendo los resquemores y los odios. El amor a la Patria, Sr. Ayats, se manifiesta mucho mejor y mucho más humanamente atrayendo el amor de los hermanos hacia los nuestros, que exhibiéndonos como un motivo de separación. Ese es el verdadero amor y ese es el que estamos nosotros enarbolando en Cataluña con la bandera española, y por eso lo que significa la bandera española allá es mantener y defender los verdaderos intereses de aquella tierra, que no son tan queridos como los del resto de España. Y eso lo hacemos con la seguridad completa de que servimos, a un tiempo, los intereses de nuestra tierra y los intereses de España, pues son los dos tan inseparables que sería una insensatez –lo ha dicho S.S. pero siento que en su discurso no lo haya sostenido– imaginar que cabe, en lo posible separarlos. No hay separación posible, y no la hay no por ese utilitarismo de que hablaba S.S., sino porque los que hemos nacido en Cataluña, sin cortapisas y con bastante independencia para no sujetarnos a las premisas de ese Sindicato de patriotismo de que antes hablaba, los que hemos nacido en Cataluña sin esas ataduras, hemos nacido queriendo a España y dispuestos a sacrificar por ella todo cuanto por ella sea preciso. (GRANDES APLAUSOS.)

El Sr. MARQUES DE SOTELO: No por méritos, sino debido a la suerte, tengo el honor de ostentar el cargo de Alcalde de Valencia. Es lo cierto, señores, que cuando en Valencia se interpreta el himno de la Exposición, se levantan todos los oyentes y se descubren; pero os aseguro que esas demostraciones de respeto y de venerado cariño sólo son debidas al respeto *y* cariño que debemos a aquella tierra en que hemos nacido, a aquella tierra que ven nuestros ojos y pisan nuestros pies y que deseamos que, cuando Dios nos llame a la otra vida, sea las que nos cubra para siempre. Ese es el cariño, el respeto y la veneración que tenemos al himno, que es nuestra patria chica; puedo deciros que yo corroboro el patriotismo de los valencianos. No hace muchos días, la Alcaldía Presidencia del Concejo valenciano, dio ordenes para que en cuantos conciertos se

celebraran en aquella población, se tocara, como último número de los programas, la Marcha Real. Pues bien: por esa orden, la Alcaldía ha recibido plácemes y aplausos. Por lo tanto, una vez más he de decir: los valencianos quieren a su tierra; pero para ellos, antes que Valencia, será siempre España.

El Sr. AYATS: Me ha sorprendido el giro que tomó este debate. Ha planteado el problema en relación con hechos concretos de la política que se sigue en Cataluña desde el advenimiento al Poder del Directorio Militar, y el debate ha ido derivando a una serie de disquisiciones doctrinales en que yo no había querido entrar, porque, francamente, me parecía que era ofender la ilustración de la Asamblea. Esas disquisiciones doctrinales, que yo consideraba innecesarias, nos ponen a estas alturas de manifiesto que aún hay contradicción entre los conceptos de región, nación, patria y Estado, cosas, a mi juicio, verdaderamente fundamentales.

Yo Sr. Presidente del Consejo de Ministros, respetando la opinión ajena, estimo que en España hay regiones perfectamente definidas; estimo a la vez, que el regionalismo, como reiterada y documentalmente ha dicho S.S., no es incompatible con el interés de España, y considero, además, que el separatismo (que he empezado por execrar y decir que es execrado por la inmensa mayoría del pueblo catalán) lo habíamos de traer aquí solamente como una cosa esporádica, porque en esa execración me parece que estamos unidos todos los sectores de la Asamblea. Toda la argumentación, la más básica, aquí empleada, ha sido combatir el regionalismo, porque como regionalismo empieza, para luego llegar al separatismo. Esto se halla en contradicción manifiesta con lo que S.S. ha dicho, haciéndose justicia, en el sentido de creer que, aun siendo regionalista, era sinceramente español y que no era antipatriota; mientras que vuestros argumentos han ido derivando, como queriendo decir que el que es regionalista cae en el separatismo, y, por lo tanto, es antiespañol. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: De buena o de mala fe.) (El Sr. MILANS DEL BOSCH PRONUNCIA PALABRAS QUE NO SE OYEN BIEN.) Sr. General Milans del Bosch: S.S. también me ha interrumpido antes de una manera intempestiva, y tiene medios de intervenir si lo desea, para lo cual, el Sr. Presidente no le negará el uso de la palabra. (El Sr. MILANS DEL BOSCH: Hablaré si hace falta).

Y en cuanto a lo que ha dicho el Sr. Conde de Montseny (a quien no he aludido, sino que ha sido S.S. el que se ha dado por aludido) respecto a ser el liquidador de la Mancomunidad. Crea S.S. que hubiera sido interesante sostener un debate exclusivamente para ver si realmente la Mancomunidad era una obra de fachada y no de realidades, o si la Mancomunidad era una obra útil. Si era una obra de fachada únicamente, ¿por qué no procurasteis Sr. Presidente del Consejo de Ministros disolverla? ¿Por

qué, en cambio, la mantuvisteis y por qué colocasteis al propio Conde de Montseny y a otros hombres beneméritos, a los que presidía el Sr. Sala, con la única misión de españolizar la Mancomunidad, que entendíais que era una obra que debía subsistir? (El Sr. FERRAN: Las provincias no quisieron continuar, Gerona votó en contra). ¡Cuando tengo yo aquí un documento del Presidente de aquella Diputación, hoy Gobernador civil de Baleares, Sr. Llosas, demostrando con números los inmensos beneficios que recibía la provincia de Gerona del régimen de Mancomunidad! (El Sr. FERRAN: Ya hablaremos de eso. No hemos encontrado esos beneficios.) Esto lo ha traído el Sr. Conde de Montseny al debate, seguramente porque le interesaba; yo me he limitado a señalar la finalidad españolista que el Sr. Sala quería dar a la Mancomunidad; no era otro mi propósito. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: No pudo lograrlo por más esfuerzos que hizo.) Ahora, Sr. Presidente del Consejo, yo me limito a consignar que una de las cosas que me dejan a mi perplejo, es la evolución psicológica de S.S. Porque S.S., como se ha probado con textos y con otros que tengo aquí, y que podría recordar, después de haber convivido en Cataluña, cuando directamente podía estudiar el problema, cuando podía percatarse de si era una realidad o una ficción el regionalismo en España, estimó que para la estructuración de una España nueva y para impulsar su progreso era necesario volver a las realidades regionalistas, estructurar las regiones y darlas el impulso debido; y luego, al año y medio, yo no sé qué índole de sugestiones o qué índole de presiones han influido en el ánimo de S.S., que S.S. cree todo lo contrario. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Al año y medio no; a los pocos días.) Al año y medio, porque S.S. en la nota publicada el año 1925 con motivo de la promulgación del Estatuto Provincial, dice así: «Después de año y medio de ejercicio de Poder, me he convencido de que no es posible el regionalismo que he profesado.» Pues bien, yo digo: Cuando S.S. vivía el problema, cuando S.S. podía percatarse de lo que era el problema, se sentía hondamente regionalista, y, al año y medio, S.S. estima que el regionalismo es una gran catástrofe para la vida española.

Pero llega a más. Porque yo no censuro que S.S. haya variado de criterio; yo lo admito perfectamente; lo que ya no me explico es que S.S. en 1927 anatematice como elementos que atentan contra la vida española a aquellos que siguen pensando en 1927 lo mismo que pensaba S.S. en 1923. Y yo creo que, como conclusión de este debate, deberíamos arrancar una manifestación concreta. ¿Es lícito el regionalismo, Sr. Presidente del Consejo de Ministros? Porque a eso debemos atenernos. La ilicitud del regionalismo la habéis supuesto en cuanto creéis que deriva al separatismo. Yo os he hecho afirmaciones concretas y terminantes, y puedo de-

cir que existen muchos millares de catalanes que sienten sinceramente el regionalismo y hondamente su amor a España. Pero ¿es lícito, vuelvo a repetir el regionalismo? Porque si S.S. dice que no es lícito, lo que interesará será que se pongan de acuerdo SS. SS., porque en el seno del Gobierno figuran Ministros, que hasta ahora no sabemos que hayan rectificado sus convencimientos regionalistas, y que han estimado que eran perfectamente compatibles con la misión que desempeñan y con el interés de la Patria.

S.S. Sr. Presidente del Consejo de Ministros, al definir concretamente si es lícito o no el regionalismo, hará que esos señores Ministros puedan apreciar si sigue siendo compatible con sus convencimientos su permanencia en el banco azul. (El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Un debate político con habilidades para dividir a los Ministros, es del género chico y antiguo) (Un Sr. ASAMBLEÍSTA: Es muy del antiguo régimen. Comedias, no.) No intento dividir a nadie. S.S. ha dicho, en una nota comunicada el 30 de Noviembre de 1927, que este es un problema fundamental, y si es así, me parece que vale la pena de señalar cuál es, no el criterio del jefe del Gobierno, sino el de todos los que en el Gobierno le acompañan, porque si, realmente, hay esas discrepancias, iremos a lo que S.S. no quiere, a que la dictadura es personal y por el contrario, S.S. ha dicho muchas veces...

El Sr. PRESIDENTE: En régimen de dictadura, como en régimen normal, la voz del Gobierno la lleva el Jefe y Presidente del mismo.

El Sr. AYATS: Exacto, Sr. Presidente, a eso voy. El Sr. Presidente del Consejo de Ministros ha dicho recientemente, contestando a un artículo del Sr. Cuartero, que la dictadura no es personal, sino de todo el Gobierno.

El Sr. PRESIDENTE: Es que la voz del Gobierno la lleva el Jefe de él, después de contrastar su opinión con sus compañeros y colaboradores, los señores Ministros.

El Sr. AYATS: Está bien, Sr. Presidente; agradezco las explicaciones de S.S.; pero entiendo que ser Ministro no consiste simplemente en desempeñar con mayor o menor acierto un departamento ministerial, sino en compartir las responsabilidades del Gobierno en la política y en la obra de conjunto, siquiera la orientación de esa política, y aun a veces la ejecución de la misma, corresponda al Presidente (El Sr. MINISTRO DE GRACIA Y JUSTICIA: Así somos Ministros todos.)

El Sr. PRESIDENTE: ¿Para que son, Sr. Ayats, los Consejos de ministros, más que para eso?

El Sr. AYATS: Perfectamente. Termino, Sr. Presidente del Consejo de Ministros, agradeciendo las amables frases de S.S. y hasta sus interrupciones, y señalando que yo sigo conceptuándome buen español y que S.S. solamente me hará justicia creyendo que, al sentirme regionalista, no atento contra la soberanía de España.

El Sr. MilANS DEL BOSCH: He de dirigir un saludo a la Asamblea y decir sólo muy breves palabras, porque el Sr. Ayats se lamentaba de que no se le hubiera contestado concretamente; pues bien, yo, concretamente voy a decir a S.S. ya que a ello me ha invitado, porque sino, no me hubiera permitido molestar la atención de la Asamblea, que hemos hecho labor y seguimos haciéndola, mientras el Gobierno la autorice, contra el mal uso del catalán.

Y la razón de esto, yo decía al Sr. Ayats que estaba bien claramente expuesta en lo que acababa de leer el Sr. Pradera, como declaración del señor Prat de la Riba, confundiendo regionalismo, nacionalismo, separatismo, y barajando los nombres. El lo dijo. ¿Qué más declaración quiere S.S.?

Que el catalán se respete para el uso familiar y para todo lo que sean relaciones cordiales, perfectamente; pero que se lleve a las escuelas, como se le ha llevado, para sembrar el odio contra España, nunca. Porque es ese mismo catalán que se lleva y se ha llevado a las escuelas con ese objeto el que hubo momentos en que sirvió para enseñar a la juventud a rezar por Cataluña, a la cual –se decía– tenía España aherrojada con sus cadenas.

No tengo más que decir, sino que contra ese mal uso del catalanismo estaré siempre. ¿Regionalismo? No puedo yo contestar a eso. El Sr. Presidente del Consejo de Ministros lo hará. Pero, !ay! con que haya un solo regionalista que vaya a parar a catalanista, y, por lo tanto, a separatista, creo que es mejor que no haya ninguno. Esta es mi pobre opinión. (APLAUSOS.)

El Sr. PRADERA: El Sr. Presidente del Consejo de Ministros, en su rectificación ha recabado para sí el derecho de equivocarse. Este derecho lo tenemos todos, porque todos somos, desgraciadamente, falibles; pero no se trata de esa falibilidad corriente; se trata del repudio de los principios fundamentales.

Cree que el separatismo ha desaparecido, y desgraciadamente para S.S. desgraciadamente para España, el separatismo no ha desaparecido. Inconscientemente S.S. está haciendo separatistas doctrinales cuando sostiene que todas las regiones españolas son naciones, porque a la existencia de una nación hay que aplicar el principio del régimen de las Nacionalidades; a Naciones, Estados.

Esto, lo tendría que corregir S.S., y si no, lo tendrá que llorar con sangre ... (RUMORES.) Pues tanto peor para el Sr. Presidente del Consejo de Ministros si no lo llora con sangre, porque eso revelaría que no le conmovían los males de la Patria. (RUMORES.) (Un Sr. ASAMBLEÍSTA: Es S.S. muy aficionado a actuar de profeta.) Yo era profeta aquí el año 1918, cuando decía a los nacionalistas y a los hombres del antiguo

régimen todo lo que la doctrina nacionalista iba a traer como consecuencia, y ahora observo que muchos de los que en aquella época formaban alianza con los nacionalistas, que muchos, que estimaban que Cambó y otros no eran más que un partido político más en España, muchos de aquellos están hoy siguiendo al Sr. Presidente del Consejo de Ministros y me interrumpen porque digo esas verdades, que yo no quiero que sean profecías, pero que, desgraciadamente, lo serán si el Sr. Presidente del Consejo sigue en ese error.

Pero el Sr. Presidente del Consejo, como el Sr. Milans del Bosch, nos han traído una nueva doctrina respecto a los disfraces; la de que porque puede haber un criminal que se revista con el hábito de monje para robar, el hábito de monje tiene que ser proscrito; que porque puede haber separatistas que se encubran con el disfraz del regionalismo, el regionalismo tiene que ser extirpado. Yo no lo había oído jamás; he tenido que oírlo de labios del Sr. Presidente del Consejo de Ministros y del digno Gobernador de Barcelona, Sr. Milans del Bosch. (RUMORES.) S.S. ha dicho que si hay un solo separatista que se encubra con el disfraz del regionalismo, el regionalismo debe proscribirse. Es decir, que si hay un solo bandido que se encubra con el hábito de fraile, debe ser proscrito el hábito de fraile. (GRANDES RUMORES.)

Poco más debo decir Sres. Asambleístas. Yo no tengo la culpa de que la lógica sea así (Un Sr. ASAMBLEÍSTA: ¡Mucho gana el país con estas discusiones.) (Otro Sr. ASAMBLEÍSTA: Perder el tiempo.) ¿Pero a quién son debidas estas discusiones? ¿Es que las he promovido yo? (Un Sr. ASAMBLEÍSTA: Para producir efecto.) Y en cuanto a la pasión regional de que nos hablaba el Sr. Presidente del Consejo, a que el regionalismo puede producir, en determinadas ocasiones, una exacerbación del amor a la región, que puede conducir al separatismo, ¿dónde está la actuación del Gobierno para delimitar la órbita de esa acción?

Pero yo le recordaré a S.S. –S.S. que es tan aficionado a dar lecciones de moral cristiana– yo le recordaré a S.S. que la obra de la moral cristiana es Orígenes, la obra de la moral cristiana es Raimundo Lulio, que con todo el pecho lleno de pasiones embravecidas, las supo dominar, sujetar; no extirparlas, sino ponerlas al servicio de la razón y de la fe.

El Sr. PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS: Consecuencias de la discusión actual; enseñanzas del debate de hoy: Primera, que en esta Asamblea no se provocará otro semejante. (GRANDES APLAUSOS.) Segunda y más categórica todavía, el regionalismo será un pensamiento que cada uno podrá albergar en su entendimiento; pero el Gobierno, responsable del Poder de la Nación, y que se siente asistido por la unanimidad del pensamiento nacional, prohibirá toda discusión de regionalismo en la Prensa, en el libro y en el Ateneo (APLAUSOS); y, tercera, que esta

Asamblea, que habíamos convocado para traer aquí los asuntos de interés nacional, para que con verdadera austeridad y con un estudio sereno y desapasionado, salieran de ella los dictámenes sobre esos asuntos, se está contaminando y contagiando de males que todos hemos lamentado, y que nos impulsaron a poner fin (ejerciendo un acto de violencia, que no deja de ser trabajoso), al régimen parlamentario anterior, y como no queremos caer en el mismo mal que hemos censurado, yo digo que esta Asamblea desvirtuaría su esencia y no cumpliría los fines para que ha sido creada, si incurriera en esos defectos, y si no hiciera el propósito de contrición, en que el Sr. Presidente y la Mesa nos ayudarán –y que el Gobierno está decidido a que se haga–, de no volver a producir espectáculos de esta naturaleza; que no los siento ni los temo porque se produzcan entre nosotros, ni porque tengan lugar a la vista y ante los oídos de las personas que ocupan las tribunas, a quienes supongo desde luego discretas, sino por el daño inmenso que con estas habilidades y estos deseos de mortificar al Gobierno con cosas menudas y pequeñas estamos haciendo todos a la vida nacional, que hemos de poner por encima de todos, que merece el sacrificio de todos, y que debemos sobreponer a estos pequeños triunfos de amor propio, a estas muestras de erudición y de sabiduría, pues, como ha dicho muy bien el Señor Milans del Bosch, si la sabiduría no sirviera más que para eso, sería cosa de desterrarla de España, y sería preferible que fuéramos todos hombres rudos y vigorosos, exaltados y limpios de alma y de corazón, aun cuando fuéramos muy ignorantes.(GRANDES Y PROLONGADOS APLAUSOS.)

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 35

Carta del canonge Joaquim Sendra al nunci Tedeschini. Any 1928.

Carta del canonge Joaquim Sendra i Pastor al nunci, un cop aquest el cridà a declarar en el transcurs de la seva visita pastoral secreta a Catalunya, per reblar la seva visió sobre la situació del catalanisme a Barcelona i en especial al seminari

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 542-544v.*, original mecanografiat. Els subratllats del nunci són expressats en lletra cursiva.

Barcelona, 2 de junio de 1928

Excmo. Sr. Nuncio de Su Santidad en España

El visitador de las escuelas de este Obispado, en su rápida entrevista con Su Excelencia, recibió la indicación de enviar por escrito algunos datos complementarios a los expuestos en aquella breve conferencia.

Referí entonces un hecho injurioso par la bandera de España, acaecido en el Seminario, según manifestaciones de un interno, sobrino del Penitenciario [Gabriel Auguet] de esta catedral. He ido a ver si podía comprobar la referencia, y estaba ya en otra diócesis el citado seminarista. Pregunté indirectamente por la situación actual y supe que el ambiente hostil a todo lo español no ha desparecido. Se leía en el refectorio «El Mensajero del Corazón de Jesús». En uno de sus artículos había un ¡Viva España! Al pronunciarlo el lector se produjeron rumores. El rector actual, D. Inocente Colón hubo de llamar a varios diáconos y creo les impuso algún correctivo.

Dije que el catalán moderno procura distanciarse todo lo posible del castellano. Elimina las palabras que tienen carácter español y las substituye por otras que no tengan semejanza con él. Así, en catalán, se puede decir paloma, sin salirse de la lengua. Yo sé de un párroco que oyó a la niña de una escuela nacional decir paloma (hablando del Espíritu Santo); *y aquel sacerdote la reprendió agriamente diciéndole que aquello era una herejía; pues se debía decir* coloma. *Estos hechos son bastante significativos y no muy honrosos para el clero, para su misión de inteligencia y de paz. Se está creando un catalán casi ininteligible. Muchos fieles, hijos de esta tierra, se lamentan de que no entienden a los oradores y escritores intelectuales de estos tiempos. Ahora bien, el argumento que*

emplean para defender el uso catalán es: que la mayoría de los catalanes no entiende el español. Pero, este catalán no lo entienden los castellanos ni los catalanes.

He comprobado por declaración de dos sacerdotes lo que manifesté acerca del párroco de San Juan de Gracia (D. Antonio Forns) de esta ciudad, que se negó a recitar una preces en castellano al final de la Reserva en San José de la Montaña.

En mi visita de las Escuelas tropiezo a cada paso con la misma dificultad. Pregunto el catecismo y los niños vacilan para responder. Entonces, muchos maestros me dicen: tenemos que enseñarlo en catalán, porque luego van los niños a la parroquia y aunque lo sepan en castellano los obligan a decirlo en catalán. Lo que sucede es que no lo comprenden bien ni de una ni de otra manera.

Comprendo que la situación no es fácil. Pero yo me limito a exponer los hechos para cumplir el mandato de V. Excelencia y pido entretanto a Dios que ilumine a los superiores para que su mente encuentre la fórmula harmoniosa que tan necesaria es para salvaguardar intereses tan sagrados.

Humildemente le pide su bendición el autor de «¿Está muda la Esfinge?» que tuvo el gusto de poner un ejemplar en manos de Vuecencia.

Joaquín Sendra Pastor
Canónigo

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 36

Article de Ferran Valls i Taberner aparegut en *La Veu de Catalunya*, del dissabte 14 d'abril de 1928.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 2, f. 301.*

CONFERÈNCIES DE LA BIBLIOTECA BALMES

Cada any, d'un temps ençà, pels volts de la diada de la Mare de Déu de Montserrat en què celebren la festa patronal, el *Foment de Pietat Catalana* i les entitats de cultura religiosa que a son generós impuls deuen l'existència, organitzen en llur comú estatge series de conferències publiques, en les quals diversos dissertants generalment, solen ocupar-se segons distints aspectes d'un tema central. Es la *Biblioteca Balmes* la que projecta i patrocina més directament aquestes conferències que vénen a constituir així un dels caires de la seva activitat pública; amb elles i amb les doctes publicacions que edita, entre les quals sobresurten els «Analecta Sacra Tarraconensia», la *Biblioteca Balmes* dona continuat testimoni de la seva alta funció.

Com a organisme de plena vitalitat i de coordinada estructuració, com a nucli corporatiu d'ampla complexitat i de vastes i enlairades perspectives, aquest conjunt de seccions ben enllaçades, del qual *Foment de Pietat Catalana* és l'element originari, alhora que va desplegant la seva labor múltiple i ben ordenada, va establint les seves consuetuds, va instituint les seves tradicions, fixa cada vegada amb mes precisió la fisonomia de la seva personalitat col·lectiva i acusa més marcadament la seva significació social.

La festa principal del *Foment* en la diada montserratina començà ja des del seu inici i obtingué tot seguit l'alta consagració de la Santedat de Benet XV, qui, en el Breu que concedí a la novella entitat, amb data de 6 d'agost de 1921, tot segellant el seu caràcter d'institució religiosa, confirmà i beneí amb l'atorgació d'indulgències aquella anual solemnitat canònicament celebrada. La festa litúrgica va acompanyada en el mateix dia d'una sessió, amb parlaments i lectura de memòries, en la qual les distintes seccions del *Foment* i els seus amics i cooperadors diversos, agrupats en íntima i cordial reunió, festegen els avenços de la tasca col·lectiva, tot examinant-ne els resultats generals i planejant alhora nous projectes a realitzar.

Les conferències culturals de primavera organitzades per la *Biblioteca Balmes* començaren el 1923 i han anat seguint també

ininterrompudament. Les de 1924 constituïren dues sèries, la primera de les quals versà sobre la cultura catalana del segle XVIII, estudiada al voltant de la personalitat del doctor Josep Finestres, considerat com a figura central de la sèrie; la segona de les dites sèries de conferències fou dedicada a l'examen de la revolució russa, estudiant-ne els principals problemes i conseqüències. Les conferencies de 1925 tractaren de la significació i transcendència cultural de Balmes, les obres completes del qual estava llavors publicant la Biblioteca. En 1926, com a introducció a l'edició del Nou Testament que anava a fer l'*Obra del Sant Evangeli* (una altra de les seccions del *Foment),* les conferències de la *Biblioteca Balmes* foren donades, sobre aquell tema central, pels membres de la Comissió tècnica de l'esmentada *Obra.* En les conferencies de l'any passat fou estudiada la personalitat i l'obra de Sant Ramón de Penyafort.

Per a aquesta primavera son dues les tandes de conferències organitzades per la *Biblioteca Balmes:* la primera referent a arqueologia cristiana i la segona destinada a l'exposició i resolució, en sentit catòlic, del problema de les relacions de l'art i la moral, tema aquest, que tanta actualitat té entre nosaltres per haver-se'n ocupat recentment en to de polèmica diverses publicacions intel·lectuals de Barcelona, i que és de sí mateix prou important.

La sèrie arqueològica de les conferencies d'aquest any (que començarà dilluns vinent) presenta excepcional interès. En les tres primeres (dies 16, 18 i 20) el culte historiador i arqueòleg mossèn Joan Serra i Vilaró parlarà de les excavacions de la necròpolis romano-cristiana de Tarragona, que amb tanta cura i tan competentment ell dirigeix; en les altres tres (dies 23, 25 i 26) el docte erudit doctor Josep Vives, prevere, antic alumne de *l'Institut Pontifici d'Arqueologia Cristiana,* tot encarant les nostres troballes amb l'arqueologia romana, presentarà les darreres informacions sobre les catacumbes de Roma (exposarà llur història i formació i explicarà com es desplega en elles la primitiva vida cristiana i descriurà el sepulcre de Sant Pere).

La importància de les excavacions practicades d'uns quants anys ençà als terrenys de la fàbrica de tabacs de Tarragona és extraordinària; elles, ens han donat els primers moviments de la nostra història eclesiàstica que, com ha estat dit amb exactitud, constitueixen l'executòria autèntica del nostre poble cristià. Però no sols per a nosaltres tenen els resultats de les excavacions tarragonines un interès rellevant; son, així mateix, els arqueòlegs més acienҫats de tot el món els que tenen els ulls fits en tals excavacions, no solament pel que diuen sobre la propagació del cristianisme en els primers segles, sinó també per la novetat d'algunes fórmules epigràfiques de gran valor literari i àdhuc teològic per a la ciència genera. I s'escau això justament en un moment en que els estudis

d'arqueologia cristiana realitzen grans avenços i reben fort impuls. L'alta protecció pontifical afavoreix avui en particular munificència aquests estudis, per als quals Pius XI, feliçment regnant, ha creat l'abans esmentat *Institut Pontifici d'Arqueologia Cristiana* amb l'intent de reencendre en els cors –son paraules del Papa– la flama de la Fe i de la primitiva historia i poesia cristianes, amb la llum que irradia dels místics recers de les Catacumbes romanes i de moltes altres regions de la cristiandat. Quin goig i quin honor el que pertoca en aquest punt al nostre poble amb motiu de les troballes tarragonines!

F. Valls-Taberner

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 37

Carta del canonge Carles Cardó al nunci Tedeschini. Barcelona, 21 de maig de 1928.

Carta del canonge Cardó al nunci Tedeschini en què demana la intervenció del representant del Sant Pare per evitar que prosperi la proposta del capítol catedral de Barcelona de fer canonge honorífic el comte del Montseny, president de la Diputació, que havia intervingut, a favor dels canonges, en la venda d'unes cases del capítol de la catedral.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 2, ff. 22-225*, original autògrafa.

Excelentísimo Señor Nuncio de su Santidad en Madrid.

Excelentísimo Señor:

Haciendo uso de la confianza con que me distinguió V.E., me permito poner en su conocimiento un hecho de suma gravedad que acaba de ocurrir en ésta, a la evitación de cuyas graves consecuencias mucho puede coadyuvar su alta intervención.

El Cabildo Catedral de Barcelona, en sesión extraordinaria del viernes pasado día 25 de los corrientes, tomó por mayoría el acuerdo de apoyar y hacer suyo el deseo manifestado a uno de los capitulares por el Sr. Presidente de la Diputación Provincial D. José Mª. Milá y Camps, Conde de Montseny, de ser nombrado por Su Santidad canónigo honorario de Barcelona. En su consecuencia, el Cabildo elevará preces a la Santa Sede solicitando esta gracia. El interés con que apoyó tal proposición el capitular D. José Riera, mayordomo del Sr. Obispo y natural portavoz suyo en el Cabildo es indicio cierto de que el Prelado lo ve con gusto e informará las preces favorablemente.

He aquí los motivos que se alegan. Hace poco la Diputación Provincial entró en tratos con el Cabildo para comprarle unas casas que éste poseía en las cercanías del Palacio que ocupa aquella corporación y que, gracias a una ficción legal, habían podido escapar a la ley de la desamortización de los bienes del Clero. Convenidas ambas partes en el precio de 700.000 pesetas y obtenida la correspondiente autorización de la Santa Sede, se atravesó en el asunto el Estado con una R.O. de Hacienda en que se declaraba que las tales casas, en virtud de las leyes desamortizadoras,

pertenecían al Estado, el cual las cedía gratuitamente a la Diputación Provincial de Barcelona, sin que, por ende, debiera ésta satisfacer cantidad alguna al Cabildo. A pesar de esto, el Presidente de la Diputación mantuvo su palabra e hizo efectivas, en nombre de la Diputación las 700.000 pesetas, en calidad de donativo al Cabildo. El cual no hay que decir que agradeció en lo que valía este acto de nobleza y de justicia, siendo pequeña expresión de este agradecimiento un precioso álbum regalado al Presidente, cuyo precio no bajaba de 1.200 pesetas.

Como temiendo que este mérito no sea suficiente, se alegan méritos futuros, basados en que el Sr. Presidente ofrece su concurso decisivo para que la corporación que preside contribuya con una crecida cantidad a unas obras que el Cabildo piensa efectuar en la Catedral. En esperanza de este dinero, se da gusto al deseo del Presidente apoyando y aún gestionándole esta gracia verdaderamente exorbitante, por cuanto no la disfruta más que S.M. el Rey por tradición secular que data por lo menos del siglo XIII. En la sesión de referencia, hube de poner de manifiesto el amago de simonía que se ocultaba en este intercambio de favores de tan distinto género, sin que esta advertencia surtiese el menor efecto.

Los peligros que acarrearía la simple demanda de esta distinción pontificia no se ocultan a V.E. En estos delicadísimos momentos en que la Santa Sede tiene que mostrar y muestra efectivamente y con gran edificación una altura de miras y una serenidad de espíritu superior a todas las parcialidades, una corporación eclesiástica que solicite tamaña distinción para un hombre de acentuadísima significación política (la cual no es temerario pensar que fue la verdadera razón oculta que movió a las que otorgaron sus votos a la proposición aprobada por el Cabildo), pone a la Santa Sede en el duro trance de comprometer su elevadísima imparcialidad y en la angustiosa disyuntiva de tener que molestar a la una o a la otra de las dos opiniones que, con una proporción de que debemos prescindir ahora, coexisten en este país, pues si se otorga la gracia solicitada se hiere a los unos, y si se niega, se hiere a los otros. Gracias como ésta, cuando en el candidato concurren los méritos insignes que el caso requiere, son para solicitadas en tiempos normales, no en ocasiones como la presente en que una cuestión extremadamente difícil apasiona los ánimos, máxime si el candidato es uno de los que con mayor tesón han militado y militan en uno cualquiera de los dos bandos. No dude V.E. de que esta distinción, caso de ser concedida, producirá en Cataluña un pésimo efecto.

Tampoco se ocultará al claro criterio de V.E. el poco favor que con ello se haría a S.M. el Rey, al poner en categoría igual a la suya en el Cabildo de Barcelona a un Presidente de Diputación, abriendo así la puerta a la profusión de este privilegio, hasta ahora exclusivamente regio.

Por estas razones, y por otras que no se alcanzan a mi pequeñez, pero que no se ocultan a la perspicacia de V.E., me atrevo a pedirle que interceda ante nuestro Sr. Obispo para que haga desistir al Cabildo de este propósito, antes de que salgan las preces para Roma, para lo cual huelga decir que se tiene mucha prisa.

Yo no sé, Excmo. Señor, si peco de atrevido o de indiscreto al hacerle esta súplica; acháquelo en todo caso a mi absoluta inexperiencia en asuntos de gobierno. Lo que sí sé, y ante el Señor que me ha de juzgar tranquilamente lo afirmo, es que sólo su gloria, el bien de su Iglesia y el honor de la Santa Sede me han puesto la pluma en la mano.

En correo aparte, le mando un certificado que contiene documentos que podrán servirle, relativos otros asuntos. Los tomos de la Revista que le ofrecí y que V.E. se digno aceptar, le serán mandados cuando esté encuadernado el último.

Mucho confía en el Señor y en los buenos oficios de V.E. éste su humilde siervo y capellán que se encomienda a sus oraciones y pide su bendición.

Carles Cardó pbro.
Canónigo

Barcelona 28 de mayo de 1928
(Rubió y Ors, 30, Guinardó)

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 38

"Llista del cardenal Segura amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini", Any 1928.

Llista amb noms de possibles informadors lliurat pel cardenal Segura, arquebisbe de Toledo, al nunci Tedeschini amb motiu de la seva visita apostòlica a Catalunya.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc.3, f. 642.* Els subratllats fets de la mà del nunci són expressats en lletra cursiva.

Personas de conciencia e imparciales que pueden informar en las preguntas que contiene el interrogatorio que se acompaña

Primero. Personas de mayor excepción que pueden informar y *no viven en ninguna de las diócesis de Cataluña*

a) El Ilmo. Sr. Gomá, obispo de Tarazona, que durante tantos años ha vivido en Tarragona.
b) El Ilmo. Sr. Laplana, Obispo de Cuenca, que es natural de Barbastro y ha tenido bastante trato con Cataluña y conoce la cuestión al detalle.
c) El Sr. D. José Cambra, Rector del Seminario de San Jerónimo de Burgos, que es de Tarragona, y ha sido durante muchos años recientemente Rector de aquella Universidad pontificia
d) Don Lorenzo Insa, Rector del Seminario de Zaragoza, Josefino que conoce según informes fidedignos, muy bien el estado de la cuestión.
e) El Rvdo. P. Cayuela S. J., Rector del Colegio de PP. Jesuitas de Zaragoza
f) El P. Iovai y el P. Miñana.

Segundo. Personas que pueden informar y *viven en alguna diócesis de Cataluña*

A)En Barcelona – Parecen personas informadas y relativamente imparciales. Entre los capitulares
I. El Sr. Boada, antiguo secretario de Cámara
II. El Sr. Vilaseca, Dn. Mariano (Plaza de Medinaceli, 8)

Entre los seglares pudieran ser también oídos:

III. D. Joaquín Soler (Buenavista, 2 chalet)

IV. Don José Mª Vedruna (Carmen 19, pral)

B) En Vich D. Mariano Roca Figuera

C) En Lérida. D. Cresencio Esforzado, arcediano

D) En Seo de Urgel. D. José Navarro Duran, beneficiado de la catedral

E) En Tortosa, Rvdo, P. Rodes, director del Observatorio, D. Domingo Audi, párroco de Santiago

F) En Solsona, D. Carlos Ponciano, canónigo, D. Ramón O'Callhagan, registrador de la Propiedad

G) En Tarragona, Sr. González Feijoo, canónigo (Caballero 8), Sr. Ibarz Palau, Maestro de escuela.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 39

"Llista del cardenal Vidal i Barraquer amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini". Any 1928.

Llista amb noms de possibles informadors lliurat pel cardenal Vidal i Barraquer al nunci Tedeschini amb motiu de la seva visita apostòlica a Catalunya.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 835, fasc.3, f. 644-645*, original autògraf.

Barcelona

Sacerdotes

Rdo. Dr. Francisco Codina
Consiliario de la Junta Hospitalaria de Ntra. Sra. de Lourdes. Dedicado a la Acción Social y a las obras de caridad. Desafecto a los regionalistas.

Rdo. Eudaldo Serra
Director del «Foment de Pietat Catalana» [té un interrogant posat pel nunci]

Rdo. Dr. Ricardo Aragó
Director de «L'Obra del Bon Mot». Publicista que usa el seudónimo de «Ivón l'Esclop». Inteligente y celoso.

Rdo. D. José Planas
Capellán primero del Ejército. Secretario de la T. Vicaría G. Castrense de la 4ª Región. Buen sacerdote y enterado de muchas cosas militares.

Religiosos

Rdo. P. Antonio Mirats, Sch. P.
Ex-Vicario General de las Escuelas Pías en España. De edad avanzada.

Rdo. P. Antonio Soteras
Provincial de los Misioneros del I. C. de María.

Rdo. P. Luis Puiggrós, S. J.
De edad avanzada. Muy experimentado y discreto.

Ex-Rector del Colegio del Sdo. Corazón. Director espiritual del Colegio Máximo de Sarriá y ex director de la 3ª aprobación en Manresa. Es tenido por nada afecto a los regionalitas.

Rdo. P. José Mª Torrent,
del Oratorio de S. Felipe. Barcelona

Confesor de muchos sacerdotes y jóvenes. Conoce bien el modo de pensar de la juventud cristiana.

Seglares

Excmo. D. José Bertrán y Musito,
Abogado

Ex-ministro de Gracia y Justicia, regionalita. Sobrino por afinidad del difunto marqués de Comillas.

Excmo. D. José Monegal Nogués,
Industrial

Senador vitalicio. Presidente de la Cámara de Comercio. Ex-alcalde de Barcelona. Perteneció al partido maurista. Muy buen católico.

Excmo. Marqués de Camps.
Título pontificio

Ingeniero. Ex-senador y ex-director general de Agricultura. Regionalista. Propietario de grandes fincas en la provincia de Gerona cuya diócesis conoce muy bien como también la de Barcelona.

Don Cayetano Marfá
Industrial

Ingeniero. Propietario. Ex-diputado provincial y expresidente de la Diputación nombrado por el directorio. Piadoso.

Domingo Set
Industrial

Presidente del Fomento del Trabajo Nacional en Barcelona. Persona muy religiosa. Ex-diputado a Cortes, conservador

Don Dioniso Cabot
Corredor Real

De familia distinguida. Muy buena persona. Dedicado a la Acción Católica. Pertenece a muchas asociaciones religiosas. Muy prudente y de muy buen criterio.

[Segueixen les diòcesis de Lleida, Tortosa i Solsona]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 40

Carta del bisbe Josep Miralles, al nunci Tedeschini. Barcelona, 8 d'abril de 1928.

Carta del bisbe de Barcelona, Josep Miralles, al nunci Tedeschini, Barcelona 8 d'abril de 1928, en què es dóna per assabentat de la visita que pensa d'emprendre a Catalunya el representant de la Santa Seu i li fa a mans tres llistes amb noms de personantges barcelonins amb els quals pot informar-se de la situació eclesiàstica i cultural de Barcelona.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 219-219v.*, original autògraf. Els sobrefegits a de la mà del nunci són escrits en cursiva.

Domandare se è vero che la lingua ufficiale fino al secolo XIX fu la Catalana, alla quale successe per imposizione *la castigliana.*
Rubió Lluch?
Professore [?] *di Vich e di Solsona*

Barcelona, 8 de abril de 1928

Excmo e Ilmo Señor Nuncio Apostólico.

Excelentísimo Señor: A la una y cuarto de esta tarde he recibido su carta número 3165, y desde luego me tiene V.E.I. pronto a coadyuvar, en cuanto alcancen mis débiles fuerzas, al honroso encargo que se ha dignado confiarle nuestro Santísimo Padre.

Por lo que a esta Diócesis toca, tiene ya V.E.I. recibidos de mí, antes de ahora, datos e informaciones acaso no superadas por ninguna otra de esta Provincia Eclesiástica y que completaré, Dios mediante, cuando V.E.I. tenga la bondad de honrar de nuevo esta su casa.

Adjuntas van las tres listas que se sirve pedirme, y que será muy fácil ampliar cuando así se sirva manifestándolo

De V.E.I., con el afecto y la adhesión de siempre,
s.s. y capellán

+ El Obispo

DOCUMENT 2

"Llistes del bisbe Miralles amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini", Any 1928.

Llistes adjuntes a la carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini, Barcelona 8 d'abril de 1928: Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 154-156v., original autògraf del bisbe Miralles. Les creus del text són sobrafegides de la mà del nunci.

OBISPADO DE BARCELONA

Primera lista
Neutros – Imparciales

+ M. I. Sr. D. Sebastián Puig, Canónigo. – Vía Layetana, 48, 3º, 1.ª
+ " Francisco Faura, Lectoral. – Diputación, 315, 3, 1.ª
Rvmo. P. Luis Tallada, Superior General de la Sagrada Familia. – Carmelo, 49.
+ R. P. Juan Guim, S.I., Superior de la Residencia de la calle de Caspe.
+ " Agustín Mas y Folch, Filipense (Casa de Barcelona).
+ Rdo. Sr. Cura-Párroco de San José Oriol.
+ M. I. Sr. Cura-Párroco de la Bonanova.
+ " D. Delfín Ribas Carné. – Calle Ganduxer.
+ " D. D. Luis Homs Ginesta. – Caspe, 73
Rdo. Sr. D. Francisco Codina Sert. – Bruch, 67, pral.
+ M. I. Sr. D. Inocente Colom, Rector del Seminario.
Rdo. Sr. D. Antonio Aragón Fernández.

+ Ilmo. Sr. Marqués de Sagnier, Diputado Provincial. – Rambla de Cataluña, 104.
+ " Marqués de Casa-Pinzón, teniente de Alcalde. – Balmes, 129 bis, pral.
+ Sr. D. Agustín García Díe, Médico. – General Moragas, 11 (Sarriá).
+ " Dionisio Cabot, de la Junta de Acción Católica.
+ Excmo. Sr. D. Joaquín Tintoré, Director de la Transmediterránea.
+ Ilmo. Sr. D. Félix Escalas, Director del Banco Urquijo. – Cortes, 612, 1º, 1.ª
Excmo. Sr. D. Francisco Soler Sardá, General de Sanidad Militar. – Sobradiel, 1.
+ " Conde de Torroella de Montgrí. – Paseo de Gracia, 107.

+ Sr. D. José Parellada Faura, Abogado. – Princesa, 16.
+ Excmo. Sr. D. Ramón Albó. – Aragón, 308, pral.
+ ” D. José Monegal. – Monegal (San Gervasio).
+ ” Marqués de Foronda. +
+ Sr. D. Jaime Algarra Postius, Catedrº de la Univd. – Cortes, 587, 1.º
Balcells
P. Paolo, Guardián de Pomeya
Oriol, di nuovo

OBISPADO DE BARCELONA

Segunda lista
Catalanistas. – Inclinados al catalanismo

+ R. P. Ignacio Casanovas, S.I.
+ ” José María Pijoán, S.I.
+ ” Miguel de Esplugas, Capuchino.
” Antonio María de Barcelona, ídem.
+ M. I. Sr. D. Alfonso María Ribó, Canónigo.
+ ” José María Llovera, ídem.
+ Rdo. Sr. Cura-Párroco de Santa Madrona.
+ ” D. Antonio Ventura, Ecónomo de los Santos Justo y Pastor.
+ ” Luis Carreras Mas, Beneficiado. – Claris, 7, 3º, 1.ª
Jorge Canadell Lucas, id.
M. I. Sr. D. Francisco de P. Parés, Maestrescuela. – Bruch, 25 *ausente*
+ Rdo. Sr. D. Eudaldo Serra. – Durán y Bas, 11.
Párroco de Santa Madrona. Vedi sopra.

+ Ilmo. Sr. D. Antonio Rubió y Lluch. – Claris, 7, 1.º
+ Excmo. Sr. Barón de Esponellá. – Caspe, 31.
Excmo. Sr. D. Leoncio Soler y March. – Cortes, 583, 1.º
+ Sr. D. Jaime Raventós Domenech. – Duran y Bas, 11.
+ ” Vicente de Moragas, Abogado. – Lanuza, 23 (San Gervasio).
+ ” Ramón de Abadal Calderó, id. –
+ ” Ramón Rucabado. – Carders, 5, pral.
Señor Marqués de Pascual Bofill. – Cortes, 625. *enfermo*
+ Sr. D. Rafael Patxot Jubert. – Paseo Bonanova, 28.
+ ” Juan Alandí. – Caspe, 21.
+ ” Desiderio Canals, Presidente Obra dels Exercicis.
4 + ” Ignacio de Llanza de Montoliu, abogado.
Cardó
Carreras, di nuovo.

OBISPADO DE BARCELONA

Tercera lista
Inclinados a la solución «anticatalanista»

+ M. I. Sr. D. Pascual López, Deán.
+ ” Gabriel Auguet, Penitenciario.
+ ” Joaquín Sendra, Canónigo.
+ R. P. Ernesto Guitart, S.I.
+ ” Jaime Pons, S.I.
+ ” Francisco J. Ferrer, Mercedario.
+ ” Avelino Valdepares, Dominico.
+ Rdo. Sr. D. Martín Cagigós, Visitador de Religiosas.
+ ” Pedro Vallés, Beneficiado de San Severo.
– ” Gabriel Solá, Catedrático.
– ” Guillermo Aleu, íd.
” Esteban Xiqués, Beneficiado de la Merced.
+ ” Tomás Cusachs Sanpons, Limosnero de Palacio.

Excmo. Sr. D. Carlos de Losada, General retirado – Rosellón, 148, pral. 1.ª
+ Excmo. Sr. D. José de Peray y March, Abogado. – Pl. Urquinaona, 11
Srta. Dª María López de Sagredo, de la Asamblea Nacional. – Muntaner, 41. *ausente*
– Excmo. Sr. D. Fernando Álvarez de la Campa – Aragón, 233, pral.
Sr. D. Francisco Gómez del Campillo, Decano Facultad Derecho. – Mallorca, 236, 3.º
+ Excmo. Sr. D. Antonio de Torrents, Concejal.
– ” Alfonso Sala Argemí. – Paseo de Gracia, 29.
– ” Conde de Figols, Vice-presidente Diputación.
Ilmo. Sr. D. Joaquín Peres Casañas, Delegado del Trabajo. – Junqueras, 2.
Sr. D. Pedro Vives Garriga, Abogado y Concejal.
– Sr. Conde de Vilardaga. – Cortes, 621.
Sr. D. Salvador Sans Salas. – Clarís, 32.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 41

"Llista dels generals Barrera i Milans del Bosch amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini". 13 d'abril de 1928.

Llista del capità general de la IV Regió militar, Emilio Barrera, i del governador civil, Joaquim Milans del Bosch, 13 d'abril de 1928, sobre candidats a informar a monsenyor Tedeschini en la seva visita apostòlica a Barcelona.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 109-109v.*, original mecanografiat. Les frases en cursiva corresponen a les afegidures manuscrites dels nunci.

Questa Nota datami da Milans del Bosch, presente ed annuente Barrera, così a nome dei due. M. 13, 4, 1928

Canónigo Sr. Vilaseca. *El Obispo dice muy español es capaz de negar la verdad*
id. Sr. Hospital. Es Lérida, es [?], *no es capaz de negar la verdad*.
id. Sr. Sendra - *bueno*
Cura Párroco de la Bonanova Sr. Xiró, *óptimo*
Padre Valdepares- Carmelita- calle de Ausias-March. *óptimo*
id. Castellón de Ampurias- Superior de la Casa Pompeya. *bueno*
Superior de los Salesianos - carretera de Sarriá. *Viñas? bueno*
Provincial de los Escolapios- Rda. de San Antonio. *bueno*
id. de los PP. JJ.- Padre Villalonga- calle de Palau- *bueno. Está muy enterado el P. Guitar, es de cuerpo entero, el más largo en ideas que nadie*
Superior de los Hermanos de la Doctrina Cristiana. *Lo creo bueno*
Superiora de la Casa de Caridad. [ratllat]
Marquesa de Villota de San Martín -Paseo de Gracia 4
id. de Retes - Paseo de Gracia 39 [ratllat]
Srita. Gloria Godó y hermana, Pedralbes [ratllat]
Marqués de Foronda Paseo de San Gervasio 46. *ecuánime*
id. de Sagnier Rbla. de Cataluña 104. *óptimo*
id. de Casa-Pinzón- Teniente de Alcalde- Balmes 129. *óptimo*
S. Luis de Dalmases Valencia 231. *bueno*
D. Ignacio de Fontcuberta - Rbla. Estudios 4. *bueno*
D. Pedro Vives - Concejal Aribau 7-1º. *bueno*
D. Leocadio de Olabarría Cardenal Vives y Tutó (Sarriá) *no conozco*
D. Eduardo Conde León XIII (Sarriá) *bueno*

- - - - - -

Sr. Obispo de Tarazona Dr. Gomá

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 42

Carta del capità general de la Quarta Regió, Emilo Barrera al nunci Tedeschini. Barcelona, 23 d'abril de 1928.

Carta amb què el capità general de la IV Regió militar, Emilio Barrera, 23 d'abril de 1928, envia al nunci una llista amb els noms de candidats a informar-lo en la seva visita apostòlica a Barcelona.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 217*, original mecanografiat.

El Capitán General
de la 4ª Región

Barcelona 23-4-28

Excmo. e Ilmo. Sr. Nuncio de la Santa Sede en España

Venerable Prelado y querido amigo:

Por si usted lo cree oportuno, tengo el gusto de enviarle los nombres de algunas personas que por el cargo que ocupan, tal vez fuese conveniente se dignase oírlas en el asunto relacionado con la información que está realizando.

Se repite de usted con la mayor consideración, affmo. amigo que besa su anillo.

Emilio Barrera

DOCUMENT 2

Llista adjuntada a la carta del capità general, Emilio Barrera, al nunci Tedeschini, Barcelona 23 d'abril de 1928: Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 108-108v. Les creus del text són sobrafegides de la mà del nunci. Les notes, també del nunci, van en cursiva.

PERSONALIDADES QUE PODRÍA OIR EL SEÑOR NUNCIO ACERCA DE LA INFORMACIÓN QUE ESTÁ REALIZANDO.

Presidente de la Diputación Provincial.
Exmo Sr. Conde de Montseny. +
Alcalde de Barcelona. Exmo Sr. Barón de Viver.
Presidente de la Audiencia Territorial.
Exmo Sr. D. Enrique Lassala. +
Fiscal de S. M.
Exmo. Sr. D. Miguel Bonilla Goizueta. +
Presidente de la Audiencia provincial.
Exmo Sr. D. Justo Ruiz de Lema.+
Magistrado Presidente de la Sala de lo Civil de la Aud. +
Ilmo Sr. D. Félix Alvarez de Santullano.
Magistrado Presidente de la Sala de lo Civil de la Aud. +
Ilmo Sr. D. Manuel Martínez Muñiz
Decano de los Jueces de Instrucción.
Ilmo Sr. D. José Márquez Caballero. +
Rector de la Universidad. Ilmo Sr. D. Ensebio Díaz. +
Delegado de Hacienda. Sr. D. José Vázquez Lasarte. *ausente*
Canónigo de la Catedral. Sr Auguet. +
Dña Montserrat Desvalls y Amat.
Sr. Cajigós.- Visitador de las Religiosas. +
Sr. Campillo.- Decano de la Facultad de Derecho. +

Superiora Francisca [?]
Albó
Mateu

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 43

"Llista del doctor Lluís Carreras amb els noms de persones per ser consultades pel nunci Tedeschini". Any 1928.

Llista que presenta el doctor Lluís Carreras al nunci amb els noms de possibles informadors sobre la situació de Catalunya en la visita apostòlica de monsenyor Tedeschini a Barcelona. 1928.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, ff. 134-136.*

BUSQUETS (Ramiro), Puertaferrisa, 8.— Catalán, Presidente de la Federación de Fabricantes de Hilados y Tejidos de Cataluña, consejero de «El Debate», católico práctico, educado en Deusto. Es persona que conoce bien el estado actual de Cataluña. Muy sereno de juicio y juzga en general favorablemente las medidas del Gobierno en Cataluña. Paréceme persona muy desapasionada en política»

CONDEMINES (Francisco de A), Balmes, 6.- Abogado; persona muy inteligente. Dudo si es catalán, aunque lo parece por el apellido. Propagandista. Mantiene en general el criterio de «El Debate» aunque le parece que «El Debate» hace excesivas concesiones a Cataluña. Aunque templado, es más bien opuesto a la mayoría de las vindicaciones catalanistas. Muy piadoso.

NADAL. (Joaquín Mª), Claris, 25.- Secretario del Centro de Propagandistas de Barcelona. Gentilhombre de Su Majestad. Muy amigo del Sr. Cambó, que le ha prologado un libro de peregrinaciones a Tierra Santa. Ha sido primer teniente alcalde de Barcelona. Pertenece a una distinguida familia. Está muy relacionado. Muy piadoso. Es hombre de juicio sereno, pero se inclina más bien del lado de los catalanistas. Me aseguran que, a pesar de su cargo de gentilhombre, no ha podido verse con el Rey en los últimos viajes que el monarca ha hecho a Barcelona porque siempre han coincidido con ausencias del Sr. Nadal. Sé que está actualmente disgustado de la política del Gobierno. Cree que la amistad con el señor Cambó no sea sólo particular sino que sufre también las influencias del Sr. Cambó en política. Es siempre, sin embargo, monárquico y español y se proclama y reconoce como tal. Fue maurista en sus días y recorrió, haciendo propaganda maurista, toda España.

GUIM. (Rvdo. P. Juan).- Palau, 3.- Ex-provincial de los Jesuitas. Persona muy inteligente. Tiene gran amistad íntima con el Cardenal Arzobispo de Tarragona.

JOVER (Luis). Claris, 47.- Abogado. Fundador del Centro de

Propagandistas de Barcelona. Después abandonó la propaganda católica para dedicarse a la política, aunque ha conservado siempre conmigo una amistad fraternal. Perteneció a la Juventud Nacionalista y fue por ella concejal en Barcelona. Hoy está en franca reacción religiosa a consecuencia de los Ejercicios espirituales. Esto hace que haya serenado su juicio político que hasta años atrás era apasionadísimo por el nacionalismo; casi rayaba en separatista. Es persona muy relacionada con el grupo de acción católica y con los PP. Jesuitas y Capuchinos. De entre éstos con los Padres más avanzados en política como, por ejemplo, Fr. Antonio de Barcelona.

CARRASCO (Manuel), Lauria, 21.- Fundador del Centro de Propagandistas de Barcelona. Muy fervoroso en su juventud y sigue siendo excelente católico, pero su temperamento apasionadísimo le ha llevado a los mayores extremos en política. Ha sido una de las cabezas de la Juventud Nacionalista de Barcelona. Por haberse hecho responsable de la publicación de caricaturas contra el ejército en un periódico en que trabajaba -y no sé si dirigía- fue condenado y estuvo preso primero en la cárcel de Barcelona y después en el penal de Burgos, donde pasó días amarguísimos. Toda su vida ha sido íntimo amigo de Jover y mantiene, como él, una estrecha amistad con el P. Fr. Antonio de Barcelona, joven capuchino que estudió con ambos en la Universidad. Es, sin embargo, mucho más avanzado que Jover y de juicio me es menos sereno.

ALBÓ MARTI (Ramón). Aragón, 308.- Excelente persona pero dudo que tengo juicio propio. Está en gran posición y bien relacionado en Barcelona. Católico ejemplar. Es uno de los inspiradores del «Diario de Barcelona». Procura armonizar ciertas reivindicaciones catalanistas con la adhesión al monarca y a la unidad nacional. Me parece que influye mucho en sus juicios políticos la opinión de Cambó con el que tiene amistad porque él, por razón de su posición social, es un elemento aprovechable en las luchas electorales.

MATEU (Damián).— Llamado con el sobrenombre de «Rey del hierro». Uno de los capitales fuertes de Barcelona. Inspirador también del «Diario de Barcelona» y propietario. Es persona de un gran sentido práctico como hombre de comercio. Tiene también un juicio muy elevado en orden político. De una parte, es gran amigo de Cambó y de los elementos de la Lliga regionalista; por otra, se ha opuesto siempre a todo movimiento separatista alegando que la separación sería la muerte de la industria catalana. Trató mucho en vida a Prat de la Riva y él, para contener las exageraciones separatistas de Prat mandó hacer un trabajo en el que le demostraba que sólo ocho industrias importantes de todas las que existían en Barcelona podrían vivir si Cataluña se separase de España. Por otra parte, este hombre ha cultivado mucho la amistad personal de Su

Majestad el Rey el cual le oye en las cosas de Cataluña. Ha sido uno de los iniciadores de construir el palacio de Pedralbes. Buen católico; tiene una hija muy metida en cosas de acción católica. Me parece que está casado con una hermana del Obispo de Avila

ESPLUGUES (Rvdo. P. Miguel) Laietana, 30-7.- Le conceptúo persona muy inteligente, de bastante sentido político; menos nacionalista de lo que se dice. Su criterio coincide bastante con el de Cambó en asuntos políticos. Es gran amigo del Cardenal Arzobispo de Tarragona. Me parece que, en general, el elemento joven de la orden es más avanzado en política que él.

DOCUMENT 2

Text, "La Biblioteca Balmes y el volumen XIII de la Obra completa de Balmes" [del doctor Lluís Carreras, 1928] adjunt a la llista del doctor Carreras sobre candidats a informar el nunci en el seu viatge a Catalunya: ASV, Arch. Nunz. Madrid, fasc. 1, ff. 137-140.

«LA BIBLIOTECA BALMES Y EL VOLUMEN XIII DE LA OBRA COMPLETA DE BALMES»

La Biblioteca Balmes de Barcelona, que pertenece al Foment de Pietat Catalana, ha publicado la colección completa de las obras de este ilustre filósofo.

En el tomo XIII y bajo el título de «Cataluña» ha reunido los trabajos de Balmes dedicados exclusivamente a asuntos catalanes. En el prólogo se estampan estas palabras: «lo cual no es decir que se encuentre en este volumen todo lo que nuestro autor escribió sobre su patria». *Su patria*; es decir, Cataluña. Más adelante, en la página 70, dice por su cuenta la Sociedad editora lo siguiente:

«En el fondo del fondo se hallaba el problema étnico de la constitución de España con los caracteres de irreductible»

Y en la página 71 se vuelve a llamar a Balmes gran patriota y se insiste en el problema «de la constitución de Cataluña dentro de España, que es el más grave entre los nacionales». Véase íntegro todo el párrafo a que nos referimos:

«En estas circunstancias, arrostrar un problema tan complicado, plantearlo con todos sus elementos morales, económicos y polínicos, y dar soluciones claras y sinceras, era obra digna no sólo de un genio sino también do un gran patriota. Es muy glorioso para Balmes, y para Cataluña muy consolador, ver a este ángel de paz asistiendo al nacimiento de los

dos más grandes problemas que tenemos planteados: el de la constitución de Cataluña dentro de España, que es el más grave entre los nacionales, y el de la organización del trabajo, que es el más fundamental que hoy tiene planteado la sociedad humana»

Nos parece que en todos estos juicios y opiniones hay una manifiesta tendencia nacionalista. Balmes nunca reconoció otra patria, en el sentido propio de esta palabra, que España. Toda la política de Balmes es en defensa de España, ya sea de los enemigos interiores ya de los exteriores. Balmes habla siempre con extraordinario elogio de la sensatez, gravedad y cordura del carácter español, del noble carácter de los castellanos. De modo que no sólo reconoció que España es una unidad nacional sino que se sentía orgulloso de pertenecer a ella y de que Cataluña formase parte de ella. Son tantos los textos que podrían aducirse, que sería fácil llenar docenas de cuartillas. No hace falta; es sabido que toda la política de Balmes es precisamente una política de unidad nacional. Balmes defendió los dos grandes principios unitarios de España, que eran la Religión católica y la Monarquía. De él dice Menéndez Pelayo que comprendió «mejor que nadie en los tiempos modernos el pensamiento de su nación y que lo formuló en política y en sociología». Para trabajar por la unidad nacional, Balmes se trasladó de Barcelona a Madrid y se puso al frente de «El Pensamiento de la Nación».

Balmes había dado ya por resuelto eso problema que aquí se dice el más grave: la constitución de Cataluña dentro de España. En tiempos de Balmes este problema no se había planteado, no existía ni siquiera el regionalismo. Balmes no emplea hablando de Cataluña, de ordinario, más que las palabras «provincias». Los movimientos regionalistas son posteriores al año 80. Y no digamos nada de los movimientos nacionalistas, que son propiamente del siglo XX.

Más aún. Balmes, que se anticipó en lo social y en lo político cerca de un siglo a su época, así como dió sapientísimos consejos a los catalanes para que vencieran en los grandes conflictos que iban a nacer en el mundo del trabajo, así también previó que algún día había de nacer en Cataluña un movimiento separatista o nacionalista; es decir, contrario a la unidad nacional tal como la establecieron los Reyes Católicos y sus sucesores. Balmes se opone a estos sueños, a estos «proyectos absurdos de independencia» o de «provincialismo ciego» que van contra la unidad nacional. Y lo dice con tanta energía y elocuencia que vale la pena copiar sus párrafos. He aquí lo que dice Balmes:

«Sin soñar en absurdos proyectos de independencia, injustos en sí mismos, irrealizables por la situación europea, insubsistentes por la propia razón e infructuosos además y dañosos en sus resultados; sin ocupar-

se en fomentar un provincialismo ciego que se olvide de que el Principado está unido al resto de la monarquía; sin perder de vista que los catalanes son también españoles, y que de la prosperidad o de las desgracias nacionales les ha de caber por necesidad muy notable parte; sin entregarse a vanas ilusiones de que sea posible quebrantar esa unidad nacional comenzada en el reinado de los Reyes Católicos, continuada por Carlos V y su dinastía, llevada a cabo por la importación de la política centralizadora de Luis XIV con el advenimiento al trono de la Casa de Borbón, afirmada por el inmortal levantamiento de 1808 y la guerra de la Independencia, desenvuelta por el espíritu de la época y sancionada con los principios y sistemas de las legislaciones y costumbres de las demás naciones de Europa; sin extraviarse Cataluña por ninguno de esos peligrosos caminos por los cuales sería muy posible que se procurase perderla en algunas de las complicadas crisis que según todas las apariencias estamos condenados a sufrir, puede alimentar y fomentar cierto provincialismo legítimo, prudente, juicioso, conciliable con los grandes intereses de la nación y a propósito para salvarla de los peligros que la amenazan, de la misma manera que la familia cuida de los intereses propios sin faltar a las leyes y sin perjudicar, antes favoreciendo, el bien del estado» (Tomo XIII, pág. 85)

«Cuando en momentos críticos y de exasperación oiga hablar de independencia, convénzase desde luego que se trata de engañarla con esperanzas imposibles de realizar; cuando se le insinúe la conveniencia de levantar otro pabellón como hiciera allá en los disturbios de 1640, no dude que se la seduce astutamente para hacerle cometer un acto de rebeldía que mancillara su honor y que pagarían con desprecio y desdén los dueños de la enseña enarbolada; cuando se le diga que es posible resucitar sus antiguos fueros, convocar sus Cortes *y* obligar a los monarcas de Castilla a que hagan pronunciar su antigua fórmula: *Plau al senyor Rei*, crea firmemente que se la brinda con ilusiones incompatibles con el espíritu del siglo y con nuestras propias costumbres; y, por fin, cuando se intente persuadirla que el mejor modo de alcanzar justicia es la insurrección y la violencia, rechace con indignación las pérfidas sugestiones que quizás inducen al crimen para gozarse en el feroz placer de verle castigada con fuego y sangre» (Tomo XIII, Pág. 101)

Poner, pues, al frente de los libros de Balmes que su patria es Cataluña, es una inexactitud grave de la que el mismo Balmes protestaría por anticipado.

Es, pues, manifiesto, que el editor de las obras de Balmes no comparte el concepto de unidad nacional que Balmes defendió y no ha tenido la suficiente serenidad de juicio para ajustar los prólogos de esta edición al pensamiento de Balmes, aunque no lo compartiera.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 44

Carta del bisbe de Tarassona, Isidre Gomà, al nunci Tedeschini. Mar, 24 d'abril de 1928. 1928.

Llista que presenta el doctor Lluís Carreras al nunci amb els noms de possibles informadors sobre la situació de Catalunya en la visita apostòlica de monsenyor Tedeschini a Barcelona. 1928.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 521-* 526, original autògraf. Els subratllats fets per la mà del nunci en sentit vertical, els assenyalem en lletra cursiva.

Excmo. Sr. D. Federeco Tedeschini
Madrid

MESSAGERIES
MARITIMES

Mar, Abril 24/928.

Muy amado en Cristo Señor Nuncio: Perdone ante todo le escriba tarde, pues las atenciones espirituales de esta peregrinación no me han consentido hacerlo antes, y que lo haga en este papel: no hay otro a bordo. Seguimos bien el viaje, gr. a Dios, y estamos en estos momentos atravesando los Dardanelos. Quiera el Señor bendecirnos hasta el cabo.

Adjunto mando el informe pedido. He debido ceñirme más de lo que hubiese querido dada la trascendencia de algunas preguntas. Quedo a su disposición para cuando, en el sosiego de mi estudio, pueda explanar algunos puntos.

Para completar estos informes, me refiero especialmente a los que di a su petición de V. E. en abril de 1926, si no recuerdo mal. Hay allí algunas consideraciones de carácter general que no dejarán de dar alguna luz en esta materia.

Creo no debo olvidar un punto trascendental, aunque sea fuera del informe. En el terreno de la ideología y de la literatura catalana se están formando dos campos muy caracterizados: el de los netamente católicos y el de los materialistas e individuos de toda baza: esto en filosofía, en novela y poesía, en religión y política y arte. Favorecer una tendencia «descatalanizadora» en nuestras cosas es dejar el campo libre al enemigo, que dominará solo en la ideología del pueblo catalán. En las resoluciones que se adopten no debe olvidarse este punto de elemental estrate-

gia espiritual [Aquest paràgraf, subratllat pel nunci Tedeschini, és acompanyat, de puny i lletra seva, per aquests mots: *Si favorisca quanto si vuole la letteratura catalana, pero senza provocazioni.*]

No debe perderse de vista que todo el problema ha surgido por la vitalidad del pueblo catalán, que podrá reprimirse en sus manifestaciones y por algún tiempo, pero que surgirá con fuerza mayor así que pase la época de represión violenta. Es cuestión de raza y de historia, que no puede resolverse por la conjunción de factores circunstanciales.

Perdone, Sr. Nuncio, la libertad que me tomo de rebasar los límites del dictamen que me pide, y que extiendo con la exposición de estas consideraciones que me dicta el deseo de informarle ampliamente y de contribuir con mis pobre líneas a la mejor solución del delicado problema.

Vea en que más pueda servirle este su affmo. y agradecido capellán que se reitera de V. E, atto. servidor

+ El Obispo de Tarazona

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 45

"Informe del bisbe Gomà sobre la situació de la predicació i ensenyament del catecisme a Catalunya". Any 1928.

Resposta al qüestionari de trenta preguntes enviat pel nunci Tedeschini a monsenyor Isidre Gomà, bisbe de Tarassona, en què li demana informació amb motiu de la seva visita apostòlica a Catalunya. L'Informe és lliurat al visitador apostòlic junt amb una carta del seu autor, datada en alta mar el 24 d'abril de 1928. Apèndix documental núm. 44.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 503-509*, original autògraf. Els subratllats en color vermell, fets per la mà del nunci en sentit vertical, els assenyalem en lletra cursiva.

+

I. PREDICACIÓN

A.- *BARCELONA Y OTRAS CIUDADES POPULOSAS*

1. – Se predica con mayor preeminencia en catalán, especialmente en la predicación propiamente pastoral. En las solemnidades tal vez estén equilibradas ambas lenguas en la predicación. Predomina el castellano en Lérida y Tortosa, menos en Tarragona y Barcelona (ciudad). En las poblaciones importantes fuera de la capital, Tarrasa, Sabadell, Mataró, Villanueva, etc. es la predicación casi exclusivamente catalana, incluso en las solemnidades.

2. *Tradicionalmente venían predicándose los sermones importantes, en todas partes, hasta en pueblos de poca monta, en castellano. Desde veinticinco años acá indudablemente ha aumentado la predicación en catalán. En Barcelona, Tarragona y Gerona (diócesis) tal vez se habrá aumentado en un 70 por ciento el número de sermones catalanes* [Dos subratllats en vermell i blau]

3. *Se introdujo la costumbre por la corriente catalanista, y parte por la convicción (1) de que para los fines del apostolado era eficaz la lengua del país. Se intensificó por los mismos motivos y por las campañas catalanistas fuera del templo: no contribuyó poco la tendencia catalanista de muchos predicadores* [De mà de Tedeschini hi ha escrit: *(1) Puesta a servicio de la tendencia y fácil a adquirir, por esta misma tendencia*]

4. *El pueblo de estas grandes poblaciones, como el de las de relativa importancia, entienden bien el castellano, aunque no mucho si se entonan el pensamiento o la frase* [Dos subratllats en vermell i blau].

5. *En las escuelas se enseña el castellano, aunque se deja más tarde. No hay mucho interés en aprenderlo, sobre todo en los centros importantes, por el espíritu partidista, fomentado por las campañas públicas. El clero no labora en las escuelas, fuera, y buen número de individuos, sí* [Subratllat amb llapis de color blau]

6. *El pueblo, salvando una minoría exigua, quiere que se le predique en catalán. El clero no hace más que acomodarse a esta manera de ser del pueblo, bien que muchas veces se ha introducido por sacerdotes la predicación catalana en casos en que el pueblo hubiese querido, o a lo menos, tolerado, la castellana*

7. Salvo raras excepciones, de individuos y de fiestas, la lengua usual catalana es la corriente; a veces, con todo, se incurre en culteranismo literario, con daño de la predicación y de la eficacia.

8. *La mayoría del pueblo se entendería mejor en castellano usual que en catalán rebuscado* [Subratllat amb dos colors]

9. *Es indudable que hubo casos en que una prudencia elemental aconsejaba la predicación en castellano para evitar conflictos, que se han producido* a pretexto *de viejas sinodales y de ingerencias de apostolado;* en el fondo, *para no herir los sentimientos de mayorías predominantes en sentido catalanista, sobre todo en días de mayor agitación e intolerancia por esta parte* [Doble subratllat amb vermell i blau]

B. PUEBLOS RURALES.

10. Predícase en los pueblos rurales *siempre* en catalán. Antes del movimiento catalanista alguna vez, muy raras, en pueblos de algún vecindario *y como para dar mayor solemnidad a las fiestas patronales se daba la predicación en castellano* [subratllat en blau]

11. La predicación catalana es tradicional y antiquísima en los pueblos rurales. Y jamás *ha sido en castellano. Ni podría intentarse castellanizar la predicación sin inferir grave daño a la fe y exponerse a violencias justificadas cuando se intenta hacer las cosas* contra naturam [Doble subratllat en vermell]

12. Evidentemente no están capacitados estos pueblos para entender el castellano; a la inmensa mayoría, aun abajando el lenguaje en todo lo posible, no se les haría entender el asunto de la predicación.

13. A los que se suelen hablar castellano, en los pueblos, *que son todos*, porque sólo *raras veces y mal* y por necesidad absoluta hablan el castellano, se les obligaría con la predicación castellana a una atención

molesta e *inútil*. Es evidente que se contrariaría su espíritu de piedad y de costumbre, según se ha dicho en el número 11.

14. La predicación normal es en el lenguaje usual. *Los predicadores en catalán literario son pocos. Si se exagera el culteranismo en la predicación catalana, el pueblo no la entenderá. En este caso, que consideraríamos una desgracia para la instrucción religiosa del pueblo, tal vez sería más inteligible para el pueblo castellano corriente.*

15. En general no se fomenta el espíritu partidista por parte del clero, y menos con menosprecio de la lengua castellana. Con todo, ha habido indiscreciones lamentables, que *a todo trance* debiera evitarse. Entendemos que en las circunstancias pasadas, de efervescencia política, que se reproducirá así que se normalicen las cosas en el orden gubernamental, debióse proceder *con mano fuerte, que no se tuvo*, contra los clérigos que pudieron valerse de su prestigio y de sus funciones ministeriales para fomentar las tendencias catalanistas.

II. SEMINARIOS

16. *Es indudable que entre los seminaristas existe el espíritu partidista y que se ha llevado a veces hasta la exageración. La tendencia catalanista ha sido* general *entre los alumnos de los Seminarios. No sólo esto, sino que han ejercido verdadero proselitismo en sus pueblos y relaciones. El informante puede afirmar esto particularmente de los Seminarios de Tarragona y Barcelona. Desconoce los demás en este punto* [Subratllat de color blau] Ello ha sido causa más que de la relajación de la disciplina, de la independencia de espíritus; ya que se han medido las personas y las cosas en nuestros Seminarios por su valor de partido, con daño de lo fundamental y permanente. El informante se permite llamar vivamente la atención sobre este punto que considera de gran trascendencia en la vida religiosa y en la disciplina eclesiástica de Cataluña, porque no se trata ya sólo de seminaristas actuales, sino de la juventud sacerdotal, con la que están aquellos estrechamente solidarizados. *Debe acabarse a todo trance con el con el fermento catalanista en los seminarios,* como no debieron consentirse en el último cuarto del siglo pasado las explosiones partidismo carlista e integrista, que tanto daño infirieron a la disciplina sacerdotal y a la de de los pueblos. Con la particularidad de que entonces era el clero de fuera el que ejercía su influencia en los Seminarios, cuyos alumnos no hacían más que *resonare quod cantabant veteros*; pero hoy la juventud es autónoma en este movimiento, *y más bien encarna una tendencia de carácter político-popular* [subratllat amb llapis blau]

En la conversación se usó siempre en los Seminarios el lenguaje catalán popular. En los actos de piedad, excepto en el rezo del Santo Rosario,

el castellano, en cuyo idioma solía hacerse la meditación, lectura espiritual, ejercicios de Mayo y Junio, exámenes de conciencia, ofrecimiento de obras, lecturas en refectorio, etc. [De mà del nunci hi ha escrit: *E adesso*?]

En las aulas fue *siempre* el latín o el castellano el idioma de las lecciones, según las asignaturas de gramática castellana e Historia de España. En el Seminario de Tarragona, de los años 1882-1912, puedo asegurar no hubo enseñanza de Historia de Cataluña ni de gramática catalana, que introdujo precisamente allí el Excmo. Sr. López Peláez, castellano. Ignoro lo ocurrido en los demás Seminarios en este punto.

III. ENSEÑANZA DEL CATECISMO

17. Ignora el informante lo que ocurre ahora en las escuelas; pero año tras año se enseñaba en ellas el catecismo en catalán, para uniformar la enseñanza de la Iglesia, la familia y la escuela en este punto. En las escuelas, por lo que ha oído el informante, se observa la doble corriente determinado por el elemento oficial del Estado, que tiende a la eliminación del catalán, y la de los sacerdotes, que prefieren la conformidad con la Iglesia. Ello ha dado origen, por lo que sabe el informante, a más de un conflicto de conciencia en nuestros piadosos, que piensan, con razón, que debe darse el Catecismo en catalán, y que por otra parte sufren la presión del Estado en punto tan vivo. El parecer del informante es radical en este punto, cuando tanto sufrimos peor la crisis de la ignorancia religiosa, en el sentido de que el mismo texto catalán de la Iglesia debe servir para las escuelas del Estado y particulares en Catecismo. Naturalmente hay que salvar la recepción de aquellos puntos de Cataluña en que ha venido dándose el catecismo en castellano.

18. La práctica de dar el catecismo en catalán es viejísima y nada tiene que ver con el movimiento catalanista actual.

19. Los rezos del pueblo solían ser y son en catalán tratándose del Sto. Rosario, Viacurcis y otras acciones más antiguas. Para meses de Mayo, Junio, Trisagio y ejercicios especiales, *tal vez por falta de literatura piadosa catalana se utilizó hasta hace pocos años el libro castellano. Hoy es absolutamente predominante el catalán, habiéndose predicado sistemáticamente y jerárquicamente a la eliminación del castellano en las manifestaciones de la piedad popular, principalmente desde la aprobación oficial, por los prelados de la Provincia Tarraconense, del* Devocionari Parroquial, *que hoy sirve en la mayor parte de Cataluña de texto de piedad pública* [Subratllat de color blau]

20. Solían enseñarse en catalán, en las escuelas los rezos corrientes. Lo ignoro ahora.

21. Es ya vieja la literatura catalana de piedad. Ya el P. Claret había publicado varias obras de piedad en catalán. El Ilmo. Dr. Torras y Bages publicó en catalán su *Mes del Sagrat Cor*, y la mayor parte de los opúsculos de piedad del Rvdo. Dr. Clascar, fueron escritos en catalán. *Pero la tendencia definitiva de eliminación del castellano, aunque no por partidismo* [Subratllat en color blau] sino como instrumento de edificación de la piedad popular, arranca desde las ediciones de «*Foment de la pietat catalana*», que es el principal centro productor del libro catalán de piedad, y a cuyo frente está el P. Casanovas, jesuita, y varón benemérito, sacerdotes que trabajan infatigablemente en la composición y difusión del libro catalán de piedad..

22. Es muy positiva la inteligencia que en las escuelas primarias logran los alumnos de las diversas asignaturas. Ya por la mayor facilidad de comprensión, ya por razón de la uniformidad es indudablemente mejor que el catecismo se de en catalán en las escuelas. En las superiores, Institutos, Normales, no hay dificultad es que se de en castellano la lección de Religión, por la mayor edad y comprensión de los alumnos. Entiende el informante que *es cosa demasiado viva, demasiado difícil y demasiado importante el catecismo para que deje de adoptarse el instrumento más apto para comprenderlo, que es la lengua materna* [Subratllat en vermell]

IV. ABUSO DE LA RELIGIÓN A FINES PARTIDISTAS

23. Es difícil responder concretamente a esta pregunta, porque más que a hechos particulares responde sin duda a un estado, tendencia o atmósfera formada en el elemento político-civil y de la que tal vez no se ha salido o no se ha querido sustraer el movimiento religioso en Cataluña. No se puede afirmar en general que se haya abusado de la religión para fines catalanistas; *pero tampoco puede negarse que el catalanismo ha influido en las manifestaciones de la vida religiosa, siendo por ello la religión, a las que deben servir los intereses religiosos, factor o elemento pasivo y activo en un tiempo del movimiento catalanista, por la mutua influencia de todos los factores sociales. Así se ha catalanizado la predicación y la literatura de piedad, como efecto del movimiento catalanista: se ha desterrado definitivamente y de una manera sistemática el castellano; han logrado preponderancia personas eclesiásticas que no tenia, ni tal vez debían tenerla; se dio a los Pomells de Joventut entrada en las iglesias con insignias catalanistas; se acentuó desmesuradamente la significación catalana de algunas fiestas religiosas;* [Subratllat en vermell i en blau. La frase «*ha logrado preponderancia personas eclesiásticas que no tenían, ni tal vez debían tenerla*», apareix reblada particularment] *se consintieron expansiones de patriotería catalana en púlpitos, y se lle-*

gó hasta a conceder una organización especial de la Iglesia en Cataluña (lo sabe el informante confidencialmente) para cuando triunfaran las aspiraciones catalanista. Con ello aumentó la «cotización» de los eclesiásticos adictos a la idea catalanista [Aquesta frase és igualment subratllada a més dues vegades amb llapis de color blau], *tanto como quedaron deprimidos los que hacían ponderación de españolismo. Hay que reconocer, con todo, que no todo era convicción en los eclesiásticos, sino que la esperanza de medro hizo que muchos se arrimaran a principios y procedimientos que parecía debían triunfar a plazo no largo.*

24. No hay duda que por parte de las autoridades civiles se ha apelado a procedimientos inoportunos en la separación del catalanismo en cuanto se relaciona o pensaba relacionarse con la religión, los sacerdotes y sus Prelados. En algunos casos se procedió con verdadera violencia y abuso evidente de autoridad, sólo explicable por el celo mal entendido de un exaltado patriotismo. En el fondo, no hubo poco de represalias por los granados avances del catalanismo. El Prelado que más ha sufrido en este punto es *el Sr. Cardenal de Tarragona; por varios motivos, por sus afinidades con los catalanistas de acción, segundo por su afán en «catalanizar» todo lo religioso,* y tercero por la enemiga personal que le tienen el capitán general actual de Barcelona y el gobernador civil de Tarragona. Las autoridades no debieron tocar la religión ni a pretexto de españolizar; y si sólo en algunos casos en que hubiera habido abuso y provocación de religión y política; y aún entonces, por procedimientos más elevados que los que se utilizaron.

25. Los Prelados de la Provincia de Tarragona están unánimes en la cuestión de principios y ante la mesa en que adoptan sus resoluciones, hasta en lo tocante a uso de la lengua catalana; pero luego claudican algunos de ellos ante los hechos o personas [A sota d'aquesta frase i damunt de la següent hi ha escrit de puny i lletra del nunci: *Questo non è giusto, né vero*] especialmente los de Solsona, Gerona y no poco el de Barcelona. Lo sabe el informante confidencialmente de uno de los Prelados y lo cree un mal más grave que los episodios que se producen al exterior; y más porque estas divergencias, que *tratándose de los de Tarragona y Barcelona llegan al terreno personal y tienen lamentable acuidad, han trascendido al público, que lo lamenta y se escandaliza* [Subratllat dues vegades en vermell]

26. Los capuchinos de Barcelona, y en general toda la orden (PP. Esplugas y Ruperto de Manresa) algunos jesuitas (PP. Casanovas y Pijoán) se han distinguido por sus tendencias catalanistas. Puede en general afirmarse que los religiosos, si se exceptúan por regla general los jesuitas y PP. del Corazón de María, no han sido bastante independientes en las cuestiones que se han agitado.

27. No creo influya en el movimiento la actual división de provincias por los religiosos.

28. Montserrat ha colaborado en la catalanización de las cosas religiosas de Cataluña. Quizás, el movimiento inicial partió de allí, aunque parece que posteriormente se ha rectificado.

29. La Obra de los ejercicios espirituales es providencial en Cataluña: es un fenómeno de regeneración espiritual, y puede fundarse en él legítimas esperanzas de resurgimiento espiritual. Con todo hay que aconsejar gran prudencia a los que dirigen el movimiento para que se mantengan al margen de toda idea política, ni den pretexto a medidas de represión

30. Las manifestaciones a que se alude en la pregunta nacen espontáneamente de la plétora de vida, espiritual y económica, de Cataluña. Montserrat y *Foment* quedan más al margen del movimiento catalanista. *Los otros, capuchinos, Cardó, Carreras, Llobera [sic]etc., son subvencionados por Cambó y personalmente son afines al catalanismo* [Subratllat amb llapis de color blau] El informante juzga una equivocación el que simultáneamente se den *en catalán tres versiones directas de la Biblia* [el mateix] y personalmente ha trabajado para unificar los esfuerzos de todos. Esto más bien ha producido honda división, ciertísima, entre los elementos que trabajan por separado en las tres versiones.

31. Ininteligible.

[Al marge, escrit en vermell i amb lletra del nunci, diu: *Gomà*]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 46

Carta del bisbe Isidre Gomà al nunci Tedeschini. Roma, 27 de maig de 1928.

Carta del bisbe Gomà a monsenyor Tedeschini que li escriví arran del seu encontre a Roma amb l'ambaixador espanyol prop de la Santa Seu, el marquès de Magaz. Hi informa sobre la presència del doctor Lluís Carreras a la Ciutat Eterna per presentar-hi la seva tesi, segons Magaz, que, a Catalunya, no hi ha cap problema respecte a la Qüestió catalana.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc.2, ff.519-521v.*, original autògraf. Els subratllats i escriptura sobreafegida estan expressats en lletra cursiva.

HOTEL REGINA CARLTON
ROMA
27 de mayo de 1928

Excmo. Sr. Dr. D. Federico Tedeschini
Madrid

Muy amado en Cristo Sr. Nuncio:

Ya recibiría el pliego que le mandé desde Constantinopla, si no recuerdo mal, en que evacuaba el interrogatorio que V. E. se dignó ofrecerme para que se lo contestara.

Al llegar a ésta recojo un dato interesante que tal vez convenga llegue a su noticia y sólo a título de información se lo transmito.

Estuve ayer a comer con el Sr. Marqués de Magaz, que quiso conocer mi opinión personal sobre las cosas de Cataluña; y me dijo que hace pocas semanas había estado en Roma el Rdo. Dr. Carreras, de Barcelona, para visitar a algunos Sres. Cardenales, especialmente al Sr. Secretario de Estado, para demostrar la tesis de que «*en Cataluña no había problema de ninguna clase*» [Referit a aquest text subratllat, una mica més amunt, hi ha escrit de mà del mateix nunci: – *Tesi di Luis Carreras* –] Añadióme que era dicho sacerdote enviado especial de los catalanistas, y puntualizando más, me dejo ser cosa del Sr. Cardenal de Tarragona. Que fuera enviado especial no me cabe duda; que lo sea del Sr. Cardenal me parece muy problemático.

Visitó también el Sr. Carreras al Sr. de Magaz, y éste me dijo que

había descubierto el juego, provocando ello una entrevista del mismo Sr. Embajador con el Secretario de Estado, a quien parece habían impresionado las razones del Sr. Carreras.

Añadióme el Sr. Embajador que sabía había estado en Roma otro sacerdote, portador especial de las cédulas firmadas por todos los párrocos de Cataluña (de los que le hablé en nuestra conversación de Vich, antes de mi partida para Tierra Santa). Se entregó aquí un ejemplar en Secretaría de Estado.

Perdone V. E. la molestia que pueda ocasionarle la lectura de la presente, escrita sólo con ánimo de notificarle cuanto sepa sobre el engorroso negocio.

El Santo Padre nos recibió anteayer. Estuvo muy efusivo con nosotros. El viaje sigue bien, gracias a Dios.

Le reitero los sentimientos de mi adhesión y afecto y se ofrece de nuevo s. s.

+ El Obispo de Tarazona

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 47.

"Informe del general Milans del Bosch sobre la Qüestió catalana". Any 1928.

Informe del general Joaquim Milans del Bosch, governador civil de Barcelona, sobre la Qüestió catalana i que li fou demanat per monsenyor Federico Tedeschini amb motiu de la seva visita apostòlica a Catalunya. L'Informe és datat a Barcelona, 3 de maig de 1928.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 403-410*, original dactilografiat. Els paràgrafs subratllats amb llapis i els afegitons fets de mà del nunci els expressarem en lletra cursiva.

Excmo y Revdmo. Sr. Nuncio de S. S.

El problema que desde hace unos veinte y cinco años ha adquirido tanta gravedad, especialmente en estos últimos, por el abuso del lenguaje catalán, no existía en el Siglo XIX.

Olvidadas las severas represiones ordenadas por el Conde Duque de Olivares a consecuencia de la insurrección de 1640 y las que llevó a cabo Felipe V al triunfar en la Guerra de Sucesión, ambas por cuestiones distintas de la actual; suavizadas las relaciones entre el Gobierno Central y Cataluña, la Guerra de la Independencia primero y la de África de 1859 después, estrecharon los lazos de los catalanes con el resto de los españoles y fue precisa la serie de desaciertos de los Gobiernos, tan deficientes como débiles, de fines del Siglo XIX y principios del actual, para que se formara la «Lliga Regionalista» que tuvo en su política de autonomía y de afirmación catalana su principal auxiliar en la pérdida de las Colonias Antillanas y Filipinas, cristalizando tan funesta orientación en el Programa de Manresa, primero, y en la Asamblea de Parlamentarios más tarde.

Muy poco después asociaban los primeros chispazos del separatismo que rechazaban los mismos prohombres del Regionalismo y siguen rechazando, no por el amor a la Patria Española, con quien vivió siempre unida Cataluña, desde el Siglo XVI, sino porque *no conviene a los intereses* de esta Región, que sólo unida España puede vivir, ya que si fuera posible incorporarla a Francia, ésta, mucho mas centralizadora, anularía toda idea de Regionalismo (que pasó a ser Nacionalismo) ha reflejado hostilidad a España.

El Presidente del Consejo de Ministros ha declarado últimamente en la Asamblea Nacional (plenos de la última semana de enero), que el regionalismo de la tradición, de las costumbres, de la lengua, en lo que no

afecta a la esencia de la Unidad, intangible de la Patria, era perfectamente respetable y que el Gobierno solo pone el veto al regionalismo político, padre del nacionalismo, de su consecuencia inevitable el separatismo. Luego el Gobierno actual representando el sentir de España, lo único que pretende es restablecer el estado en que nos encontrábamos desde mediados del Siglo XVIII a fines del Siglo XIX. Nadie veía entonces el menor inconveniente en el uso del lenguaje catalán y la compenetración entre unos y otros hijos de España era cordial y completa.

Pero para restablecer las cosas cono estaban en dicha época, hay que deshacer los treinta años de constante y solapada labor de la «Lliga» y sus hombres que no arrepentidos al ver el resultado de sus doctrinas en las funestas estridencias de los separatistas, acuden a toda clase de recursos para impedir esta restauración, y han encontrado en primer término y como su principal y poderoso resorte la actitud del Clero.

Es necesario confesarlo; sea por el apego a la tradición que durante largos años del Siglo XIX hizo que el carlismo hallase en el clero primordial auxiliar, sea por el amor a *la lengua catalana tan cultivada en los Seminarios –sino dentro de las aulas, fuera de ellas–, sea por el perjudicial ejemplo emanado de parte del Alto clero de Cataluña, 1a inmensa mayoría del clero no solo no siente el amor a España sino que abriga hostilidad hacia ella y su influencia en púlpito, en el confesionario, o en la enseñanza de la Religión, en las Asociaciones, es por todo extremo funesta.*

Pudieran citarse numerosísimos ejemplos, pero unos pocos cogidos al azar, servirán de de demostración.

«El Foment de la Pietat Catalana» (!) traduce al catalán *todos* los libros de piedad que solo usan las personas de alguna ilustración, que todas hablan el castellano y que siempre lo han empleado, incluso en sus casas particulares.

«La Paraula Cristiana» en sus dos primeros números, Enero y Febrero de 1925, en su *Pórtico*, página l[a]. [Subratllat pel nunci: *«Lo que podía justificarse cuando éramos un partido, ya no puede serlo cuando somos un Pueblo*»], y en la última de dicho primer cuaderno (página 96) presenta los ejemplos de nacionalismo de Egipto y de la Juventud Católica de Flandes que cursa sus estudios en Lovaina, acudiendo también a este procedimiento al hablar en las páginas 188 a 190 (cuaderno de Febrero), de la Reforma inglesa del Régimen de la Propiedad y termina con la siguiente frase: «la lección no puede ser más elocuente».

Todo ello no tendría suma gravedad sino fuera porque en la página 198 transcribe las cartas del Emmo. Sr. Cardenal Vidal y Barraquer y del Abad Mitrado de Montserrat bendiciendo a «La Paraula Cristiana», «con tal que no se desvíe del camino tan bien señalado en el Pórtico» (Prólogo).

Consta en los datos oficiales del Ayuntamiento de Barcelona que más

del 50 % de la población de esta capital se compone de españoles, no catalanes, *o hijos de padre hijos de padre o madre de otras Regiones, sin embargo el Catecismo en las Escuelas Parroquiales se enseña exclusivamente en catalán* [Afegit de lletra i puny del nunci: *Chiedere Statistica del Barón de Viver*]

Los Ejercicios espirituales se practican en cada Parroquia, siempre en catalán, celebrándose al terminar unos almuerzos de «germanor», para estrechar más los vínculos, donde se extrema el culto a la «nostra parla» y a la «nostra terra».

Los años 1926 y 1927 era el alma de estos ejercicios el Padre Vallet S.J. y en la primavera del 27 (o si sufro equivocación de fecha, el 26, pero el hecho es exactísimo), *pidió autorización para reunir a todos los ejercitantes parroquiales en el Teatro de Novedades para dar una conferencia. Como Gobernador Civil autoricé dicha reunión pero exigiendo que fuera en la lengua oficial, puesto que se trataba de un lugar público..... prefirió no darla (!), y no tuvo efecto* [Aquest darrer subrtallat és del mateix text].

Este año en los días de la publicación de la Santa Bula otorgada y prorrogada por los Sumos Pontífices a España, decía un predicador en la Iglesia de Santa María del Mar –en catalán por supuesto–, que esa Santa Bula la había concedido Su Santidad al Arzobispado de Tarragona.

Las tandas de ejercicios espirituales para caballeros en esta Cuaresma de 1828, se clasifican en la capital en la siguiente proporción; en catalán 23, en castellano 4 [De mà del nunci hi ha escrit: *Verificare*]

Puede afirmarse que de cien misas que se oigan, no llegan a cuatro aquellas en que las Aves Marías de gracia, se rezan en latín o en castellano.

En la peregrinación a Lourdes del verano de 1925, el Padre Pijoan S.J. hizo en aquel Santuario extranjero tal alarde de recomendar a toda voz que no se usase más que el catalán, y demostró tal intransigencia en cuanto se refiriese a España, *llegando cuando se recuerda en las oraciones a la Patria y al Ejército a omitir el «Rezar por nuestros soldados» que pronunciaban las otras peregrinaciones,* que como Gobernador Civil en el caso de no darle pasaporte al año siguiente, pues estos extremos me constaban por un hijo mío que tomó parte en la peregrinación.

No he de permitirme abusar más de la atención de Su Excelencia, que sabe soy un fiel súbdito de Dios y de la Santa Madre Iglesia y le pido perdón por todas las molestias causada.

Barcelona, 3 de Mayo de 1928.

Joaquin Milans del Bosch

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 48

Carta del pare Josep M. Pou al nunci Tedeschini. Roma, 17 de maig de 1928.

Carta del franciscà Josep M. Pou i Martí a monsenyor Tedeschini en què l'informe de manera espontània sobre la Qüestió catalana arran de la pretesa secreta visita apostòlica del nunci a Catalunya.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc.2, ff.415-416v.*, original autògraf. Els subratllats i escriptura sobreafegida estan expressats en lletra cursiva.

+
COLLEGIO INTERNAZIONALE DI S. ANTONIO
DEI
FRATRI MINORI
Roma (24) – Via Merulana, 124

17 de Mayo de 1928

Excmo. Sr. D. Federico Tedeschini
Nuncio Apostólico
Madrid

Excelentísimo señor: Supongo que el celosísimo P. Huix, Administrador Apostólico de Ibiza, le transmitió mis humildes respetos como se lo encargué en mi telegrama, que debía recibir el mismo día de su consagración episcopal en Vich.

Esta ciudad, patria de Balmes, en la cual se deslizó felizmente mi niñez y primera juventud, ha tributado a V. E. un grandioso homenaje, digno del representante de Su Santidad, según he leído en la prensa de Barcelona, la cual ha hablado también difusamente de su viaje, verdaderamente triunfal, a todas las demás poblaciones de Cataluña. Por ser yo natural de dicha región ya sea la sincera admiración que profeso a V. E. no puedo menos de darle mi humilde felicitación, dando al propio tiempo gracias al Altísimo que con tan preciosos frutos espirituales ha bendecido la paternal visita de V. E. a las diócesis catalanas.

Por referencias fidedignas he sabido que con motivo de este viaje, ha procurado V. E., tan solícito del bien espiritual de nuestro pueblo, informarse detenidamente sobre el estado de la opinión pública, esto es del

clero y pueblo de Cataluña, en lo referente a la predicación y enseñanza sagradas en lengua regional. Yo espero firmemente en el Señor, que se dignará ilustrar el claro talento y criterio de V. E. a fin de que pueda terminar felizmente el conflicto suscitado con tan poca oportunidad. Sea dicho con todo respeto que me merecen las autoridades eclesiásticas de Cataluña. No puedo yo intervenir en este asunto; otras personas más autorizadas han informado a V. E. y a la Santa Sede, a la cual han acudido representantes de ambas partes litigantes (entre ellos un párroco de Barcelona, que entregó días pasados un memorial de sus colegas al Sr. Cardenal Gasparri) y aun el mismo Gobierno por conducto de nuestro dignísimo Embajador el Sr. Marqués de Magaz, el cual me ha hablado diversas veces de este doloroso asunto.

A mi juicio, los argumentos en que se apoya el Sr. Embajador, por lo menos en su aplicación a Barcelona y otras poblaciones importantes del Principado, no tienen réplica y únicamente los que están cegados por pasión antiespañola pueden negar su fuerza demostrativa. Los lectores de la prensa escrita en catalán no llegan a un cinco por ciento de los que tiene la publicada en la lengua oficial en el mismo Principado [Subratllat en vermell i el darrer fragment, sobre la premsa, també en blau] Hay en Barcelona 300.000 españoles que no entiendes el catalán y en proporción algo menor sucede en Lérida, Tortosa, Tarragona, Sabadell y otras poblaciones importantes de Cataluña, mientras que en las mismas no hay una sola persona que no entienda el castellano. *Si los párrocos de las referidas poblaciones desean el bien espiritual de los fieles que les han sido confiados, deben necesariamente predicar en la lengua que todos entienden. Estas consideraciones me han hecho siempre a mi mucha fuerza y por esto, mucho antes que surgiera el maldito separatismo, predicaba yo en 1910, 1911 y 193 en Barcelona, Lérida y otras poblaciones importantes en castellano, pudiéndolo hacer en catalán, lo cual he seguido practicando hasta el año pasado durante los muchos veranos que he pasado en Cataluña. Soy amante de mi lengua regional y la uso simultáneamente en mi correspondencia epistolar, contestando en la que me escriben,* pero amo también a la lengua que nos une a todos los españoles y aun a tantas Repúblicas de América [Aquest fragment està subratllat a més en forma horitzontal i en vermell] *Además en el conflicto actual expresado, se trata también del bien espiritual de tantos españoles que viven en Cataluña y de no fomentar el separatismo o catalanismo exagerado, que atenta contra la unidad de la Patria.*

Perdone, V. E., este desahogo y bendiga a este su h. s.

Fr. José Mª Pou y Martí

O. F. M.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 49

"*Informe sobre el catalanismo, del P. Esplugas*". Barcelona, 5 de juliol de 1928.

Informe de fra Rupert M. de Manresa a monsenyor Federico Tedeschini, que li fou lliurat, a Madrid, un cop acabada la seva visita pastoral a Catalunya. Tracta particularment de la secularització i fins anticatolicisme que s'introdueix en el moviment catalanista i en el catòlic en particular, i demana la intervenció del nunci.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 833, fasc. 2, ff. 528-535,* original dactilografiat. Els paràgrafs subratllats amb llapis i els afegitons fets de mà del nunci els expressarem en lletra cursiva.

Excmo. e Ilmo. Sr. Federico Tedeschini, arzobispo de Lepanto,
Nuncio de S. S. en España.
Madrid
Excmo. e Ilmo. Señor:

Su paso por Barcelona fue, como no podía menos de ser, tan breve; y además venía ya tan envuelta su presencia de múltiples atenciones, que era para mi una obligación y una atención elemental, no agobiarle con una visita más, a pesar de que por el aspecto que me inspira estas líneas, lo estimaba si no conveniente, a lo menos un descargo de mi conciencia.

A mi paso por Madrid regresando de mis Conferencias en la Universidad de Salamanca, intenté ofrecerle mis respetos, pero no logré esta fortuna. La vez primera V. E. no había regresado todavía de Cataluña, cosa que me había ya prevenido el Ilmo. Sr. Obispo de Salamanca; al intentar lo después a mi regreso, le vi tan asediado de visitas, que se me hizo conciencia aumentarle pesadumbre con la mía; y desistí creyendo que le sería menos molesto,—si yo me decidía, - el ponerle por escrito aquello mismo que yo deseaba expresarle de palabra, si no porque hubiese de ser una novedad para V. E., que ciertamente se habrá escapado cuanto le diga a la clara perspicacia de su mente, a los menos obedecer a lo que yo estimo un imperativo de mi conciencia.

Y se refiere precisamente al denominado problema catalán; al momento peligroso y difícil que atraviesa en sus sentimientos religiosos. Yo veo, quizás equivocadamente, que este movimiento abarca un campo muy extenso, y que un tiempo, merced a varias concausas, ejerció funciones de proselitismo marcadamente religioso, hoy, *por influencias opuestas y*

por debilidad e inconsciencia en unos, y por snobismo *en otros, va tomando rumbos de aconfesionalismo; más aún, lo* preconiza *y lo* actúa, *y lo prepara un ambiente que reproduzca aquí, tal vez muy pronto, las tesis y las prácticas de L'Action Française. Es sobre ese recrudecimiento del pensamiento heterodoxo, su penetración en esferas que eran hasta ahora exclusivamente ortodoxas, que sea tal vez oportuno fijarse y pensar, - y esto compete exclusivamente a la elevada prudencia de la autoridad eclesiástica,- si es conveniente romper aquel silencio y aquella tolerancia que una gran discreción y caridad han venido inspirando* [Paràgraf subratllat en vermell]

No faltan ciertamente las notas de un gran amor y respeto a la fe, a las creencias religiosas, a las prácticas de piedad cristianas, y de amor y de sumisión a la Santa Sede y a la Jerarquía Eclesiástica. Por una parte ello es tradición profunda del país, aún muy viva en la gran masa, gracias a Dios; el clero no es escaso, y es, salvo rara excepción, fiel a sus deberes y hasta edificante; son numerosas las Corporaciones Religiosas que, a su manera, y mejor o peor colaboran a cultivar y avivar la piedad de los fieles; abundan también instituciones docentes con fines religiosos; y, concretamente en el ambiente del problema catalán, existen creaciones que consuelan y alientan la esperanzas. Así *Foment de Pietat Catalana,* que desarrolla, en armonía con el fin de su fundación, una actividad múltiple y admirable, un verdadero apostolado; hay *La Paraula Cristiana,* publicación mensual, dirigida por el Canónigo Dr. Cardó, muy seria, muy sólida, cada vez cada vez más sólida, pero aun poco extendida; y *Catalunya Social,* que dirige un grupo de de jóvenes de robusta mentalidad, y todos ellos «*Christi canes latrantes*», algunos de ellos terciarios franciscanos. Es el *único* órgano de la prensa popular catalana *«que pelea las batallas del Señor»* y señala 1as manifestaciones heterodoxas en dondequiera que se produzcan.

Pero existen esos síntomas heterodoxos, y por desgracia van haciéndose cada día más extensos y más francos. Y fuera de la de ese semanario *Catalunya Social,* no despierta ninguna voz de protesta; y se acoge sin la perfecta conciencia de su valor y de sus peligros más o menos inmediatos. Y no es que se cubra con un silencio despectivo, o porque pierda al nacer su prestigio, o porque se le considere un caso aislado irreligioso. Se le ve crecer, se le ve hacerse más audaz, y se le envuelve en un silencio entre inconsciente y temeroso; si ya no se le tolera y se contemporiza con él.

Al fraccionarse el Catalanismo político, todo el elemento radical, *precisamente en su mayor parte juventud universitaria y de las peñas literarias del Ateneo, se dio un órgano de publicación:* La Publicitat. Su Director del momento Rovira y Virgili, es ya de siempre francamente an-

ticatólico, prestáronse e colaborar, y colaboran aún en el Diario jóvenes de creencias religiosas, y jóvenes que han perdido la fe y militan por la abolición de todo confesionalismo, en política dicen ellos; en realidad quieren una libertad de conciencia equivalente a la abolición de todo sentido cristiano. Y colaboran *pele-mele* satisfechos todos de que en una columna se hable de una función religiosa, y en otra se ataque a los dogmas, a las instituciones y a la moral cristiana. Para mejor precisión en esto me permito indicar los principales de los nombres de los que han perdido su fe, y han hecho befa de la religión, son: [Segeueix una altre subratllat] Nicolau d'Olwer, Soldevila, Pla, Feliu Elías, Sagarra, *además del Director. Junto a La Publicitat ha surgido otro diario La Nau, con todo su ateísmo; y en La Publicitat, bajo la dirección de Carlos Capdevila, elemento de la izquierda, sigue la misma dirección híbrida.*

Son dos ya los periódicos en catalán que ejercen un apostolado netamente heterodoxo. Junto a esos diarios, y como su folletón literario se publican dos Revistas Literarias, que sustentan la teoría del arte y de la ciencia independientes de la moral. Admiten artículos y divagaciones literarias, que si son a veces trabajos anodinos, otras son trabajos obscenos y heterodoxos o irreverentes. Han creado a más unas Bibliotecas o Colecciones, de las cuales una de ellas consiste en Manuales de divulgación científica, que se han encargados algunos a personas religiosas, algunos a personas que hacen gala de aprovechar cualquier coyuntura para atacar las creencias religiosas. Algunos de esos manuales, los referentes al arte, están confiados a Feliu Elias, que ya en uno de ellos comienza por sustentar la tesis de que la noción religiosa no es susceptible de belleza plástica. Lo extraño y más anormal del caso es que sacerdotes, religiosos, a base de mero sentido político, de cohesión política, se presten a esas colaboraciones ambiguas y con su nombre amparen la divulgación de libros heterodoxos. Es una coincidencia en la cual nada gana la limpieza de la fe en las almas, *y nada pierde ni abdica el sentido antirreligioso*.

Últimamente ha aparecido otro periódico *L'Opinió.* Sale ahora cada ocho días; pero anuncian que pasado el verano, será diario. Este, desde el primer número declaró que quería agrupar en torno los elementos de la más extrema izquierda, de aquellos que no quieren *«Ni Dieu, ni maître»*. Entre sus actuales colaboradores figura, entre otros nombres, algunos de aquellos mismos que escriben *La Publicitat*, como Pla, Ellias, Soldevila. Hay además otros, significados como arreligiosos desde siempre: *Lluhí y Rissech, Corominas y Casanovas.* Los números vienen saliendo fieles al programa con una procacidad y virulencia extrañas; desde la befa a las prácticas religiosas hasta el ataque más irreverente al pontífice. En uno de los recientes números se exhortaba a promover una campaña contra *«el sentido teocrático que ahora predomina»*, contra el «*sentido litúrgi-*

co, materialista más que religioso», y contra *«la sensatez, que es narcótico del sentimiento»*. Y en el número 2, Humberto Torres, hablando de la muerte de su esposa, a la cual hizo enterrar civilmente, ponderaba las ventajas del teosofismo. En el numero 6 Elias Felíu después de una fórmula; *«más religión y menos clericalismo»*, abogaba «*por la racionalización de la religión*», afirmando *«que la crisis religiosa es sólo deprimente en los países de religión católica*», *«que el magicismo (el sobrenaturalismo) va perdiendo terreno en todas partes… que la fe se va aun de las conciencias directoras de las religiones irreligiosas»*.

La Federación de Dependientes *publica también un Semanario en catalán, La Lluita. Como muestra de su ideología basta recocer este dato*: en el número *68* se saluda efusivamente la aparición de *L'Opinió,* alegrándose de que en Barcelona *«en estos tiempos de reviviscencias reaccionarias y de hipócritas fervores confesionalistas»* un grupo de hombres audaces se entregue a publicar un diario escrito en catalán, *L'Opinió,* que es una gran fuente de bien.

Queda como diario, escrito en catalán, La Veu de Catalunya, *que es el órgano del catalanismo, llamémoslo oficial, y de todas las derechas catalanas*. Publícase en funciones de católico; y, estoy seguro que la Dirección tiene interés en mantenerse fiel a sus tradiciones, y al criterio religioso que le inspiraron Prat de la Riba y Cambó. Pero me parece ver síntomas en su varia colaboración de algún tiempo a esta parte, que, según mi modesto juicio, pueden despertar inquietudes en aquellos a quienes Dios ha dado el derecho y las luces para velar por la conciencia religiosa. No son hoy ya la orientación de *La Veu* los principios inflexibles de sus dos grandes maestros, de los cuales el uno falleció y el otro viene absorbido por otros muy diversos e importantes asuntos.

Hace de esto algunos años, pero ya en el plano en que ahora se halla La Veu, se publicó un artículo firmado por el que representa la eminencia pedagógica de las derechas, Sr. Alejandro Galí, un artículo en que, a vueltas de mil elogios al calvinista Clasparède, como pedagogo - sin decir una sola palabra de sus deficiencias y de sus errores - se hacía la afirmación explícita de que la ciencia pedagógica había nacido con Rousseau. Yo consulté con el Sr. Obispo de entonces Sr. Guillamet, y de acuerdo con él escribí una larga carta al Director Señor Pellicena, señalándole cómo esa afirmación no sólo era un error histórico en pedagogía, no sólo un error histórico inconcebible en la patria de San Leandro y de San José de Calasanz, sino un error religioso fundamental; porque la pedagoga de verdad nació con el Evangelio. *No hace mucho el propio Sr. Galí publicó un artículo en La Veu, recomendando la lectura de la «historia del Mundo» de Pijoan. Con decir que este Sr. Pijoan es un apóstata de la fe; que ha hecho* [Des d'aquí fins al final del text subratllat hi ha al seu costat un

signe d'interrogació] *pública profesión de protestantismo, que se ha casado ante un pastor protestante y por lo civil, es evidente que una obra suya, sobre todo de esta índole, es por lo menos sospechosa, y un católico debe mirarse mucho antes de recomendarla. Pero además, esta historia contiene errores y además blasfemias: ¿cómo puede sufrirse que se divulgue en las páginas de un* diario católico*?* [Aquests darrers mots estan subrtallats horitzonalment en vermell] *En una carta mía al Director le demostraba primero, que, como historia, no tiene ningún valor; segundo que, religiosamente hablando, el libro no solo es un libro malo, sino una mala acción. Y pocos días después en* La Veu *salía un artículo de un discípulo del Sr. Galí en el cual se encomiaban las cualidades pedagógicas eminentes de este Señor,* sobre todo porque se ocupaba solo de llenar de nociones la mente, y descartaba por completo el corazón. Pero, entre las mil nociones que mentaba, no figuraba la asignatura religiosa, porque «*La religión es algo afectivo,* y *sólo para el corazón*». Se han publicado además varios artículos sobre un libro reciente, en que se lee: «*La religión es exclusiva de los sacerdotes; la moral la hacen los políticos!'*

Pero estos casos en *La Veu* que pueden ser sólo sintomáticos de tolerancia o poca vigilancia de la Dirección, son en realidad casos aislados y esporádicos; son, diríamos, anecdóticos. Pero, es más grave, inspira mayor preocupación, otro síntoma quizás más orgánico.

Una verdadera influencia, y que irradia sobre el grupo de derechas del movimiento catalanista, viene de parte de un individuo que, por varias causas ejerce un fuerte predominio en las derechas; el Sr. Juan Estelrich [Nom i cognom subratllat horitzontalment] *Y éste dice abiertamente que no siente el catolicismo. Es un alma absolutamente pagana; y* «de Roma, dice él, lo único sincero e inmortal, es lo que queda del paganismo».

¿Cómo, y porqué Estelrich puede desviar *y* descatolizar un sector, todo el católico, cuyos jefes son absolutamente católicos? No es porque Estelrich sea una gran mente. No lo es; y además su cultura es desordenada, y es superficial, *con un sinfín de ideas generales y no digeridas, amontonadas precipitadamente. No es ningún filósofo, ni ningún estadista; pero es un terrible retórico, él, que maldice de la retórica. Es además de una actividad enorme. Por sus osadías, por la fijeza de su voluntad, por su acción inquieta e invasora, se ha convertido en depositario* de la confianza del Sr. Cambó [un altre subratllat horitzontal] *y es su brazo derecho en todas las empresas editoriales que este patrocina.* Estas empresas que ya son un gran movimiento cultural, se resienten de la condición espiritual de esta dirección: son flojas, son inconsistentes, no tienen solidez científica; y, sobre todo se orientan hacia la inmunización de la intervención del sentido católico. *Así, poco a poco va eliminando a los Sacerdo-*

tes, siendo los más competentes, de las versiones de los clásicos; y orienta hacia grupos no religiosos las varias iniciativas, e intercala algo obsceno de los clásicos; cuando halla algunos seglares descreídos los utiliza y los asocia, y hace en torno de ellos una campaña de exaltación como valores generales. Así el caso Creixells, a quien dio a traducir Platón, *sabiendo sólo un griego muy rudimentario; y cuando, éste murió, negándose a recibir los sacramentos, diciendo que no creía en Dios, Estelrich publicó en* La Veu *artículos encomiásticos, como si fuese un genio adivinador, y como creador de una filosofía única. Hoy, gracias a él, el nombre de este incrédulo quedará perpetuado en un premio anual, con dinero católico*. Y es un caso inmoral el haber encargado la versión de la obra impúdica de Ovidio a dos Señoritas, inseparables de Estelrich, y no porque sean muy conocedoras del idioma latino. Su profesor me decía que no están ni capacitadas para una mediana traducción de una fábula de Fedro. De manera que ni el cohonestativo de una pericia en el idioma original, tenemos la versión de un libro escabroso, hecha por dos Señoritas.

Si en el grupo de esas ediciones está la Biblia, es por exclusiva iniciativa del Sr. Cambó; pero, el Sr. Estelrich ha hallado medio para separar del grupo traductor a los monjes benedictinos de Montserrat, admirablemente preparados pare dar prestigio a la versión, *sólo porque no se allanaban a la dirección de él. Quedando para hacerla un grupo en el cual* ninguno sabe hebreo, y tiene la misión de traducir la Biblia en hebreo. *Pero aun, junto a este grupo constituye otro grupo seglar que traduzca textos rabínicos, estrictamente rabínicos. El Sr. Estelrich tiene confiada la divulgación en el extranjero de las publicaciones de Cataluña. Nunca, ni una sola vez, hace mención de lo religioso. En cambio, merece sus elogios aun lo más impío.*

Ha creado también un Rotary Club, *y se ha hecho celoso propagandista del* Rotary InternationaI, *cuyas doctrinas encomia en sus conferencias; las mismas precisamente que combate ahora de reciente la* Civiltà Cattolica*;* las mismas que han sido objeto de una Nota reprobatoria de *L'Osservatore Romano.* Aquí ha querido paliar sus intentos llevando el Club a Montserrat, y haciendo cantar una Salve; pero los discursos pronunciados y la inscripción de varios conocidos adeptos a la Masonería, dicen sobradamente el espíritu real de la agrupación.

Además, se dedica a dar conferencias con el pretexto de propagar la cultura. En casi todas, el alma pagana, *«humanista»* como él le apellida, del Sr. Estelrich, se delata siempre; y, estas conferencias *La Veu* ha *de publicarlas, tal como él las redacta.* Últimamente dio una en Villanueva. El extracto, redactado por el propio Estelrich, ha sido publicado en *La Veu* del día 22 de junio, y en su página 7. En esta conferencia combate el

«confesionalimo»; no quiere, ni en cultura, ni en política, ni cuestiones previas, ni censuras. La Religión, la Moral, pasan al margen de todo problema; la unión sagrada ha de formarse sobre bases arreligiososas; un católico ha de callarse. Sin embargo, las manifestaciones heterodoxas pueden ser divulgadas y defendidas. Porque el Sr. Estelrich termina su conferencia declarándose *«futurista»* e invitando a sus oyentes a serlo. Y a fin de que nadie tome la idea como una panacea poética, concreta su futurismo en coincidencia perfecta *«doctrinal»* con Alomar, Pero Alomar es un escritor heterodoxo; es otra alma pagana.

No quiero, Excmo. Señor, insistir en señalar hechos, publicaciones y propagandas que se hacen en catalán como expresión de un genuino catalanismo, que se va desviando de aquellos más elementales respetos propios de un movimiento que ha de ser social y popular.

Tengo fe en las masas, que advertidas oportunamente, reaccionarán por la profundidad misma de su alma religiosa; y que fuere lo que fuere en política, se logrará el respeto a su fe cristiana, a las creencias de sus mayores; *pero, no será sin una crisis grave, y sin pasar por momentos de gran confusión. El número de casos, la inconsciencia con que se elogian libros heterodoxos, al aplauso casi general con que se acogen estas propagandas, la connivencia de sacerdotes y religiosos; todo demuestra que la confusión existe ya. Quiero creer en unos es snobismo – y es evidente en muchos casos,– en otros es ligereza.*

Pero, en mi modesto juicio, sea tal vez conveniente que la voz de la autoridad obre, bien pública, bien privadamente; y que, con aquella caridad, que es en ella ejemplar, y con la prudencia que le asiste en el desempeño de su elevado ministerio, quiera intervenir, y con madura ponderación de elementos y circunstancias estudie cómo logrará neutralizar tendencias y propagandas que pueden ser la muerte de muchas almas.

¿Puedo permitirme esperar perdón de V. E. Ilma. por mi atrevimiento, siquiera en gracia de mis rectas intenciones?

Con estima y respeto sumo me digo de V. E.
devotísimo siempre

obmo. y h. s. q. b. s. p. a.

Ruperto M. de Manresa
OM. C.

Barcelona, 5 de julio de 1928

JORNADA COMMEMORATIVA SOBRE EL CARDENAL VIVES I L'ESGLÉSIA DEL SEU TEMPS
(Sant Andreu de Llavaneres, 17 de febrer de 2008)

JOAN FERRER I COSTA

El diumenge 17 de febrer de 2008, coincidint amb l'aniversari del baptisme del caputxí Josep de Calassanç de Llavaneres, el famós cardenal Vives i Tutó, l'església parroquial de Sant Andreu de Llavaneres acollí un acte cultural de forta significació eclesial. Un concert d'orgue, una exposició fotogràfica, una projecció de transparències, i una brillant conferència sobre la vida i irradiació mundial del cardenal Vives marcà la fesomia d'aquest acte.

Després d'escoltar unes peces a l'orgue interpretades per Marc Martínez Reix, donà la benvinguda el rector de la parròquia, el reverend Segimon Garcia Ramiro, qui saludà els nombrosos assistents, particularment l'alcalde de la població, Bernat Graupera, i el regidor de cultura, Josep Molins. Seguidament, el calellenc Joan Ferrer i Costa, professor a la Universitat de Girona, pronuncià una conferència sobre el cardenal Vives i Tutó i, alhora, presentà la monografia publicada no fa gaire sobre el pare Calassanç de Llavaneres, titulada *El cardenal Vives i l'Església del seu temps*, obra de l'arxiver dels caputxins fra Valentí Serra de Manresa, bellament il·lustrada amb expressives fotografies de Joan Devesa i Freginals, director del Museu-Arxiu Vives i Tutó, de Llavaneres. Uns mots finals del pare Jacint Duran, ministre provincial dels caputxins, coronaren aquest acte cultural.

La jornada commemorativa es coronà amb una exposició de fotografies històriques sobre la població nadiua del cardenal Vives al final de la centúria dinovena que preparà el llavanerenc Joan Devesa.

Oferim, a continuació, una síntesi de la conferència pronunciada pel doctor Joan Ferrer i Costa

Analecta Sacra Tarraconensia

* * *

El framenor caputxí Valentí Serra de Manresa acaba de publicar el llibre que fa més de bon veure de la seva extensíssima obra de recerca històrica: *El cardenal Vives i l'Església del seu temps*, il·lustrat amb fotografies de Joan Devesa i Freginals (Sant Andreu de Llavaneres: Museu Arxiu Vives i Tutó 2007, 145 pàgines). És un llibre noble: enquadernat amb tela i il·lustrat amb un esplèndid reportatge fotogràfic en color que recull les millors fotografies històriques que s'han conservat de fra Josep de Calassanç de Llavaneres, més conegut com el cardenal Vives i Tutó (Sant Andreu de Llavaneres, 1854-Monte Porzio Catone, 1913). Un seguit de persones de Llavaneres, subscriptors de l'obra, han volgut fer honor a la llegenda de la placa que hi a la façana de la casa on nasqué –«Son nom immortal serà l'honra del seu poble»– i han editat aquest estudi de fra Valentí Serra que presenta una semblança de la vida i de la influència del cardenal Vives en l'Església del seu temps (pontificats de Lleó XIII i de Pius X, en l'època confusa de la lluita contra el modernisme teològic).

La vida de Josep Vives, fill d'un fuster pobre de Llavaneres, és realment singular i agitada. Neix a Llavaneres; quan té sis anys, la família s'instal·la a Mataró i en Josep entrarà a estudiar als escolapis, amb la condició de fàmul o criat que aleshores tenien els més pobres. Demanarà d'entrar a l'Escola Pia i no el voldran perquè els va semblar que no tenia gaire talent i que no era de massa bon veure (li mancava part d'un dit d'una mà i sembla que era propens a patir crisis nervioses). Aleshores arribà a Mataró el pare Segimon Castanyer, caputxí procedent de Guatemala, qui proposà al jove Vives d'entrar al noviciat dels frares catalans exclaustrats situat a la ciutat de La Antigua, a Amèrica Central. En un viatge interminable (del 12 d'abril a l'11 de juliol de 1869), el noi de Llavaneres arribà a La Antigua, on rebé l'hàbit de sant Francesc. Al cap de tres anys, el govern de Guatemala expulsà els religiosos a punta de fusell. Fra Calassanç anà a parar als Estats Units. D'allí a Tolosa del Llenguadoc. Després passà al convent de Fontenay-le-Compte, a estudiar Sagrada Escriptura i Teologia. Una crisi nerviosa el deixà fora de combat durant un temps. L'any 1875, el president de l'Equador convida els caputxins perquè s'instal·lin al seu país. Fra Calassanç se n'hi va. Quan hi arriba, els maçons assassinen el president García Moreno, de

manera que els frares es van quedar a l'escapça de fundar un convent en aquest país d'Amèrica. De nou, i amb noves crisis nervioses, torna a França. A Perpinyà, l'any 1877, fou ordenat de prevere i passà a dirigir l'Escola Seràfica. El govern francès de Jules Ferry suprimeix els ordes religiosos (1880). Expulsat un altre cop. Va a parar a Igualada (1881) amb tota l'escola de vailets. Allí fra Calassanç començà a edificar el convent dels caputxins i començà a escriure els seus primers llibres: compendis de teologia moral, ascètica, dogmàtica, dret canònic i hermenèutica sagrada.

Tres anys després, l'envien a la cúria general dels caputxins a Roma. Allí vetllarà perquè s'erigeixi la província monàstica caputxina d'Espanya i començarà una llarga etapa de treball al servei de l'Església. A Roma va ser considerat un *«viris doctrina et eruditione præstantibus»*, de manera que el van fer consultor d'un esplet esponerós de congregacions. Hom té la sensació que el pare Llavaneres es passava el dia anant de congregació en congregació, on li encomanaven tota mena de dictàmens i treballs. La seva personalitat humana i intel·lectual es fa difícil d'entendre, però tot deixa veure que era realment una persona molt ben considerada: el tenien per un home culte, piadós i treballador sense mesura. La seva feina d'organitzador del Primer Concili Plenari Llatinoamericà el va catapultar a la condició de cardenal de la Santa Romana Església (1899).

Fra Llavaneres era, però, més framenor que no pas cardenal. Josep M. de Sagarra explica en les seves extraordinàries *Memòries* que anà a visitar el cardenal Vives a casa seva, al palau Altemps, amb el seu pare, l'erudit Ferran de Sagarra. L'escriptor s'adonà que a l'entrada del palau hi havia el capel cardenalici de Vives, i que estava descosit i sargit a mà. A propòsit de la vida romana del cardenal Vives, algunes de les fotografies que reprodueix el llibre de fra Valentí Serra són per a sucar-hi melindros amb xocolata desfeta: la «família cardenalícia» de Vives sembla sortida d'una novel·la de ficció. Vegem-ho amb detall: *«Ésta se compone de un gentil hombre o guardia noble, que pertenece a la aristocracia romana, maestro de ceremonias, el* servo *y el capellán caudatario para la capa magna de diez metros y medio»* (1899). El noble romà –que fa cara de gentilhome bastant tronat– porta malles arrapades en lloc de pantalons i duu a la mà un barret a l'estil de Napoleó i un espasí. El pobre fra Llavaneres, que havia estat expulsat de tot arreu i que personalment era més pelat que una rata, envoltat de tot aquest personal tan estrambòtic tinc la impressió que es devia sentir bastant perplex. En la foto, el cardenal està assegut i darrere seu hi ha fra Quimet de Llavaneres, el seu germà, que era un garneu i que ho maneflejava tot. Cambó, en les seves memòries, hi escriví a propòsit de fra Quimet: «El Pare Joaquim [M. de Llavaneres], un caputxí intel·ligent,

entremaliat, despert, que emparant-se en l'immens prestigi que tenia el seu germà, actuava a Roma amb una audàcia i una imprudència extraordinàries.»

Fra Calassanç va ser cardenal a 45 anys: un veritable prodigi de joventut. Tot fa pensar que la seva promoció a les porpres va ser *laboris causa*: era un català que no parava mai de treballar. Tinc la impressió que morí tan jove –encara no havia fet 60 anys– perquè l'excés de feina li va malmetre absolutament la salut.

Vives va ser un home del seu temps: tenia una visió sobrenatural de l'Església i sembla que mai no va entendre –com no ho van entendre mai els papes als quals va servir amb profunda fidelitat– que la història de la salvació s'esdevenia *en* la història i no contra la història. Això el va portar a lluitar aferrissadament contra el modernisme, que era una mena de fantasma difús que semblava que volia reduir el misteri sobrenatural a una simple conseqüència de la raó i la il·lustració humanes. El cardenal era també un home que es partia els pinyons amb un personatge tan pintoresc com Sardà i Salvany, que va escriure un *best seller* de l'època amb un títol que avui faria caure d'esquena: *El liberalismo es pecado,* i que Vives en deia: «opus laudatur». Vives era un fill del seu temps i sols així pot ser comprès i valorat.

Vives i Tutó era un frare català que estimava la seva gent i l'Església del seu país. El llibre de fra Valentí Serra passa revista als bons serveis que va poder fer a l'Església de Catalunya: va evitar que fossin suprimides les diòcesis catalanes que no eren cap de província, tal com pretenia el govern de Madrid; va impedir que Torras i Bages fos traslladat de Vic a Burgos; va lluitar perquè no s'imposés el decret del comte de Romanones que obligava les escoles catalanes a ensenyar el catecisme en castellà. ¡I encara va tenir temps per ser protector de 68 instituts religiosos!

Fra Valentí Serra estableix la bibliografia completa de Vives: 140 obres –que esperen que algun erudit les valori en el context dels estudis teològics del seu temps– que donen mostra de l'immens treball intel·lectual fet pel framenor de Llavaneres al servei de l'Església del seu temps.

Tot bon llibre de frares ha tenir alguna intriga i aquest, és clar, també: *«Tengo conocimiento del documento secreto y creo indispensable hable detenidamente con V.E. sobre el asunto. Estoy a su disposición el día y a la hora que más le convenga.»* (Carta «reservada» de Merry del Val a Vives i Tutó datada a Roma el 12 d'octubre de 1912). Saber aquest «secret», però, demana un altre llibre, que el sempre admirat i infatigable fra Valentí Serra de Manresa potser algun dia escriurà. Mentrestant, tenim aquest llibre magnífic que ens apropa a la vida d'un frare ben singular: el pare Llavaneres, àlies el cardenal Vives i Tutó.

LO NOU TESTAMENT, DE JOSEP MELCIOR PRAT
CRÒNICA DE LA SESSIÓ ACADÈMICA CELEBRADA A L'AULA MAGNA DE LA FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA
(Barcelona, 10 de març de 2008)

JOAN FERRER I COSTA

El dilluns 10 de març, es va fer la presentació solemne de *Lo Nou Testament*, traducció de Josep Melcior Prat (*«Corpus Biblicum Catalanicum»*, vol. 38) a l'Aula Magna de la Facultat de Teologia de Catalunya. L'acte va ser presidit pel doctor Armand Puig, degà de la Facultat de Teologia i codirector de la col·lecció i hi van intervenir Joan Magí, president de l'Associació Bíblica de Catalunya; Josep Massot, director de Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Manuel Jorba, catedràtic emèrit de la Universitat Autònoma de Barcelona, i Pere Casanellas, codirector del *«Corpus Biblicum Catalanicum»*.

Armand Puig, amfitrió de la celebració, va saludar cordialment les persones que hi vam assistir i va celebrar que aquest volum tan esperat hagués arribat ja a bon port.

Joan Magí, en nom de l'Associació Bíblica de Catalunya, entitat promotora d'aquest grandíssim projecte cultural –que compta amb l'alt patrocini de la Generalitat de Catalunya i de la Conferència Episcopal Tarraconense– va remarcar que l'ABCAT està al servei de la Paraula de Déu i de la cultura catalana. La *Bíblia catalana: traducció interconfessional* i el *«Corpus Biblicum Catalanicum»* en són una prova ben evident.

Josep Massot, monjo de Montserrat, editor doctíssim, historiador de la cultura i escriptor –una de les persones més erudites del nostre país– va

definir en poques i molt encertades paraules la importància que *Lo Nou Testament* ha tingut en la història cultural de Catalunya.

El professor Manuel Jorba, un dels millors coneixedors de la literatura catalana del segle XIX, va pronunciar una conferència interessantíssima sobre el món cultural que va veure néixer aquesta gran traducció bíblica del segle XIX, en el moment en què comença un moviment de recuperació de la llengua catalana per a la literatura culta.

Pere Casanellas va presentar en la seva conferència les gran característiques i aportacions d'aquest volum 38 del CBCat.

Aquest llibre feia molt de temps que era esperat per les persones que seguim les palpitacions de la Bíblia i de la filologia catalana. En l'elaboració d'aquest volum impressionant, hi han intervingut moltes persones: la transcripció ha anat a càrrec d'Antoni Coll, doctorand en filologia catalana a la Universitat de Girona; Pere Casanellas, filòleg competentíssim, d'una saviesa aclaparadora, ha establert les notes del text; els estudis introductoris han estat fets per Pau Alegre, Carme Capó, Antoni Coll i Pere Casanellas; el glossari –que és una de les aportacions més importants d'aquest volum a la filologia catalana– ha estat establert per Coll i Casanellas i ha estat revisat pel catedràtic de la Universitat de Girona, Dr. Albert Rossich.

Els estudis previs a l'edició del text ocupen 190 pàgines i l'edició i notes omplen 433 pàgines. L'edició –no cal ni dir-ho, atès que ha tingut com a curador Pere Casanellas– és pulcríssima.

Feia molt de temps que desitjàvem que aquest volum arribés a bon port, perquè ja intuíem que oferia molt de material de gran interès i pràcticament desconegut sobre la història de les traduccions bíbliques a Catalunya en el segle XIX i que ens permetria conèixer moltes coses sobre l'estat de la llengua catalana a l'alba de la Renaixença literària, moment en què es publica el llibre objecte d'aquesta edició. I, en efecte, ha estat així: *Lo Nou Testament* traduït per Prat i publicat a Londres l'any 1832 presenta l'estat de la llengua en un moment històric molt concret, quan la llengua catalana feia segles que havia deixat de ser objecte del conreu literari i es considerava morta per a «la república de la lletres». Josep Melcior Prat (1781-1855) ha estat un personatge ben singular en la història de la Bíblia a Catalunya: va ser durant un temps governador civil de Barcelona i, quan es va haver d'exiliar a Londres per raó de la persecució política a què es van veure sotmesos els liberals, va realitzar la traducció del Nou Testament al català per encàrrec de la Societat Bíblica Britànica i Estrangera. Prat desconeixia la llengua grega original del Nou Testament, de manera que va traduir a partir de la versió llatina de la Vulgata i de diverses versions importants en llengües europees (Reina-Valera [1602] en castellà, King

James Version [1611] en anglès, Le Maistre de Sacy [1696] en francès, Martini [1792] en italià, Scío de San Miguel [1793] i Torres Amat [1823] en castellà). L'aparat crític d'aquesta edició permet seguir verset per verset el text que el traductor va seguir en la formulació de la seva versió catalana. Un treball d'aquesta magnitud crec que no existeix sobre cap altra versió de la Bíblia del món, de manera que els lectors d'aquesta edició poden seguir a partir de l'aparat crític la gènesi d'aquesta important traducció catalana del Nou Testament. La traducció de Prat –que sempre va ser publicada com a anònima: recordem que es tractava d'una versió «protestant» en un món que oficialment era «catòlic»– va tenir un èxit notable. Se'n van fer quatre edicions: Londres, 1832 i 1835; Barcelona, 1836 i Madrid, 1888. És interessant notar que l'agent de la Societat Bíblica a Espanya va enviar un informe a Londres l'any 1871 en què deia: «el Govern intenta suprimir l'ús del català, i és prohibit a les escoles municipals [...] Essent els catalans una raça conquerida, sembla que hi ha la política de fer-los oblidar la llengua de llurs pares».

Des del punt de vista filològic considero que els criteris d'edició aplicats en aquesta edició –descrits en les pàgines CIII-CCVI– de l'edició són realment modèlics i tinc la impressió que marcaran un paradigma per a l'edició dels textos catalans anteriors a la normalització fabriana.

Cal parar especial atenció al riquíssim «Glossari» –pàgines CXXV-CLXXXIV– que Casanellas i Coll han compilat per a aquesta edició: és una nova aportació modèlica a la filologia catalana. Els autors recullen tots els mots que la reforma fabriana va expurgar de la llengua normativa catalana i que són utilitzats per Prat en la seva traducció del Nou Testament i els documenten –en el cas que estiguin documentats– en els grans diccionaris catalans dels segles XVII-XIX: Torra (1647), Lacavalleria (1696) i Esteve-Bellvitges-Juglà (1803-1805), i en els grans diccionaris històrics de la llengua catalana d'Alcover-Moll i de Coromines. Les conclusions són molt interessants.

Consultant aquest Glossari, però, el lector veurà que molts mots que el parlant actual pot sentir com a castellanismes, molt probablement no ho són. El Glossari inclou, doncs, una bona colla de mots que tenen formes semblants a les del castellà, però que no són d'origen castellà, sinó, en general, llatinismes. El grup més nombrós és constituït per mots acabats en *–o*: *àrido¸bàrbaro*, *culto*, *moribundo*, *sexo*, *superbo*, *trono*, etc. Hi ha altres llatinismes, com *dolència*, *plebe*, *profetisa*, *de repente*. D'altres mots de forma coincident amb la castellana tenen altres procedències, com *fosso* (italianisme); *iglésia*, *al rodador*, *siti*, *sutil* (mots procedents del llatí per via popular).

Finalment, és interessant de tenir en compte que en alguns casos Prat

fa servir mots antics (de l'època medieval) que actualment han caigut en desús, alguns del quals els diccionaris de la seva època ja assenyalaven com a antiquats, per exemple: *assaborar*, *catiu*, *comunicar* 'compartir, tenir tractes amb', *conversació* 'manera de comportar-se', *cos* 'forat de l'agulla', *criar* 'crear', *escondir*, *de grat* 'gratuïtament', *humor* 'humitat, saó', *millar* 'miler', *preceir*, *prest*, *proceir*, *quiscun*, *real* 'reial', *siti*, *tras* (p. CXXVI).

Els comentaris que els autors ofereixen a cada entrada del seu «Glossari» són simplement extraordinaris i mereixen tots els honors de la ciència filològica catalana.

Ens trobem davant d'un llibre superb: compendi de rigorosa investigació històrica, filològica i lingüística, i d'un excel·lent criteri i gust editorial, que mereix un altíssim reconeixement intel·lectual per la gran aportació que ha fet a la cultura catalana.

CRÒNICA DE LA PRESENTACIÓ DEL VOLUM LXXX DE LA REVISTA «ANALECTA SACRA TARACONENSIA» I DE DOS LLIBRES DEL DOCTOR RAMON CORTS I BLAY I FRA VALENTÍ SERRA DE MANRESA

(16 d'abril de 2008)

Més de dues-centes cinquanta persones, entre les quals es podien comptar autoritats del món eclesiàstic, cultural i polític, i també un bon nombre de religiosos de diversos ordes i congregacions, es reuniren a la seu Fundació Balmesiana de Barcelona per assistir a la presentació del volum LXXX de la revista *Analecta Sacra Tarraconensia* i de dos llibres del doctor Ramon Corts i de fra Valentí Serra de Manresa. El saló d'actes de la institució Balmesiana fou l'àmbit acollidor i solemne alhora per a tan singular acte que comptà amb la presidència del senyor cardenal arquebisbe de Barcelona i de l'arquebisbe primat de la Tarraconense. Hi eren presents també en la taula presidencial el bisbe auxiliar, Joan Carrera, el pare Pere Suñer, S.I., director de la fundació Balmesiana, el doctor Armand Puig, degà de la Facultat de Teologia de Catalunya i els autors dels dos llibres esmentats.

Després de la presentació de l'acte, amb unes paraules de benvinguda per part del doctor Enrique Martínez, secretari de la Fundació Balmesiana, prengué la paraula el senyor cardenal arquebisbe de Barcelona, el qual donà inici al que qualificà d'«esdeveniment d'alt i profund nivell intel·lectual».

El doctor Ramon Corts, tot seguit, féu la presentació de l'octogèsim volum d'aquesta revista no sense agrair abans la presència dels prelats i del director de la Fundació Empresarial de Catalunya, senyor Salvador Casanovas. En el seu parlament el doctor Corts féu un esbós de la història

de la Fundació Balmesiana i de la Biblioteca Balmes, d'on neix la revista que es presentà. Va continuar el doctor Corts les seves paraules fent una descripció del contingut del número vuitanta de l'*Analecta* glossant-hi els diversos articles. Acabà la seva intervenció amb un agraïment personal, i en nom també de fra Valentí, als seus preceptors, que els havien conduït i animat a endinsar-se pels camins de la investigació històrica i, com a una mena de confessió personal, recordà unes paraules del Sant Pare Joan Pau II: «Servim l'Església des de la pastoral de la cultura».

Acte seguit s'adreçà als assistents l'arquebisbe primat de la Tarraconense, monsenyor Jaume Pujol, el qual valorà molt positivament aquesta revista com un instrument de difusió cultural. Renovà també el suport dels bisbes catalans envers *Analecta Sacra Tarraconensia* per la seva important obra investigadora i llançant una valuosa consigna: «Ens cal aquesta revista per afaiçonar la nostra identitat cristiana». Acabà les seves paraules recordant que l'*Analecta* fou el primer òrgan d'expressió de la Facultat de Teologia de Catalunya, en complir-se ara el seu quarantè aniversari i felicitant el treball del doctor Ramon Corts i fra Valentí.

Tot seguit, al bisbe Joan Carrera, auxiliar de Barcelona, li va correspondre presentar les dues obres que el doctor Corts i fra Valentí han aportat per a l'enriquiment de les nostres biblioteques. Les seves paraules inicials foren una espurna d'alegria i germanor al bell mig d'un acte que hom suposa tan protocol·lari: «Considero aquesta trobada una veritable festa, en dies pasquals i properes les celebracions de Sant Jordi i la Verge de Montserrat». Va compartir amb els presents el dubte que potser foren massa pocs els qui coneixerien l'obra dels nostres no tan llunyans avantpassats, com, per exemple, el doctor Cardó. Es congratulava doncs pels dos autors que, tot i desenvolupar una tasca pastoral intensa, ens oferien el fruit de les seves investigacions.

En comentar l'obra del doctor Corts li semblà oportú reblar alguns elements de la seva investigació, com els que es refereixen a l'integrisme i l'anticlericalisme, així com algunes interessants dades sobre el monestir de Montserrat, concretament el mil·lenari i la coronació de la Mare de Déu. També altres afers com la provisió de bisbes i canongies. Repassant el llibre «amb ulls de simple curiós», li mereixia l'atenció la presència de Verdaguer i la seva poesia entre els papers de la Santa Seu, i també l'augment de la devoció a la Mare de Déu, que aprofità el bisbe Urquinaona per demanar en 1880 el seu patronatge sobre el Principat de Catalunya. Amb una anàlisi més profunda, el bisbe Joan manifestà que aquesta sòlida obra reflectia aspectes importants de la nostra història amb dades concretes que ens ajudaven a entendre, per exemple, d'on deriven les reticències en nomenar bisbes catalans, la manera de ser de les nostres terres o el

vigor i la maduresa de les nostres institucions. En definitiva, un «treball d'infraestructura» del qual molts se n'aprofitaran a l'hora de fer treballs brillants. Tancà la presentació d'aquest llibre ofrenant el seu autor amb les virtuts del talent, la generositat i la perspicàcia.

Immediatament passà a presentar la segona novetat bibliogràfica que ens convocava: l'esplèndida biografia del cardenal Vives i Tutó, de la qual destacava, d'entrada, el ric material fotogràfic. Destacà la col·laboració del purpurat català en l'encíclica *Pascendi*, de Pius X, i la seva comunió de pensament contra el modernisme. El seu treball fou discret però fecund i influent a la societat catalana i, malgrat la seva mentalitat conservadora, se li reconeixen alguns tocs d'obertura gràcies al moviment de la Renaixença catalana. Clogué les seves paraules sobre aquesta obra qualificant-la de «treball polifacètic, més eficaç que espectacular» i regraciant el seu autor per oferir-nos aquesta nova eina per treballar a la nostra història.

Per acabar la seva intervenció, el bisbe auxiliar agraí que no manquessin aquestes fructíferes col·laboracions entre eclesiàstics catalans per tal d'assegurar l'avanç de l'evangelització a casa nostra.

Per finalitzar l'acte, tornà a prendre la paraula el cardenal Martínez Sistach dient que aquest era un acte que ens enriquia a tots. Agraí la feina i el suport de totes les institucions i persones que fan possibles les publicacions eclesiàstiques i, concretament, ressaltà el treball constant, seriós i objectiu del doctor Ramon Corts i la feina constant, sòlida i profunda de fra Valentí. Compartí també el goig de poder recopilar una història que enriqueix les nostres arrels, la història de l'Església, tot i no ser suficientment coneguda. Tot mostrant-se partidari de conèixer i valorar aquests continguts com a necessaris per a la nostra autoestima i per poder presentar-nos al món tal i com som, sense complexos i amb objectivitat, va fer un esment a la immigració per recordar que som fruits de diverses llavors i que cal, per tant, acollir tothom oferint-los la nostra riquesa i enriquint la nostra identitat amb el què altres ens aporten.

Fra Francesc Xavier Català, O.P.

RESSENYA HISTÒRICA DE LA FUNDACIÓ BALMESIANA I D'«ANALECTA SACRA TARRACONENSIA» PRONUNCIADA EN LA PRESENTACIÓ DEL VOLUM LXXX D'AQUESTA REVISTA

RAMON CORTS I BLAY

LES INSTITUCIONS

Abans que existís *Analecta Sacra Tarraconensia*, hi havia el Foment de Pietat Catalana i junt amb ell la Biblioteca Balmes.

El Foment de Pietat Catalana

El Foment de Pietat Catalana fou iniciat com una associació privada eclesiàstica l'any de la Setmana Tràgica, en 1909. Després, aquella associació fou erigida canònicament en 1916.

El seu fundador era mossèn Eudald Serra i Buixó, clergue barceloní, oriünd de Vilassar de Dalt, que hi esmerçà el seu gran patrimoni personal. Al seu costat hi havia el jesuïta, pare Ignasi Casanovas i Camprubí, el qual vivia aleshores a la residència del Col·legi del Sagrat Cor, del carrer Llúria.

El gran mentor espiritual del Foment fou el bisbe de Vic, el doctor Josep Torras i Bages, gran amic dels reverends Serra i Casanovas. El senyor bisbe els oferí la col·laboració de tres sacerdots vigatans: l'escripturista Pere Ginebra i Espona, i dos literats, Joan Puntí i Collell, i Josep Arderiu i Tió.

En 1927, a aquell nucli d'estudiosos i investigadors se'ls uní el doctor Josep Vives i Gatell, historiador, i d'altres eclesiàstics. Vivien en un apartament d'aquest edifici, com si es tractés d'una mena de *Casa degli Scrittori* dels jesuïtes, un símil com la de la Via dei Penitenzieri, de Roma.

El Foment perseguia la difusió de la devoció popular expressada en català. Tanmateix, durant la dictadura de Primo de Rivera, en 1929, mossèn Serra hagué d'accedir que fos suprimit l'epítet «catalana» del nom del Foment de Pietat i que de llavors endavant aquesta institució publiqués les seves obres en castellà.

No podem pas dir que aquesta disposició obeís tan sols a la pressió del govern polític d'aleshores. Hi intervingué també el nunci Tedeschini amb els informes que envià a la Santa Seu després de la seva tristament famosa visita apostòlica a Catalunya. La visita de monsenyor Tedeschini influí decisivament sobre la Cúria romana, quan emprengué diverses mesures,

segurament desencertades, respecte a la cultura d'ací, entre elles la de fer esborrar l'epítet a què m'acabo de referir.

Tampoc es pot afirmar que els informes de monsenyor Tedeschini obeïssin a un moviment que hagués sortit exclusivament de la seva persona i de la seva escassa sensibilitat per la llengua i cultura catalanes. De fet, fou d'aquí mateix des d'on arribaren al nunci moltes delacions i informacions no sempre objectives de prelats, eclesiàstics, militars i seglars. En fi, un episodi massa trist per entretenir-nos-hi més del necessari per a rememorar-lo.

El Foment de Pietat Catalana tingué un catàleg d'obres pròpies de més de mil títols en català i, després de 1929, el mateix nombre en castellà. Arribà a difondre centenars de milers d'unitats bibliogràfiques de pietat i d'espiritualitat, i publicava, a més de l'*Analecta Sacra Tarraconensia*, quatre revistes més d'aparició mensual en llengua catalana.

Entre els títols del Foment de Pietat Catalana, ¿qui no coneix el *Missal Romà «per a ús dels fidels»*? ¿o la *Guia del cristià*?, de 1923, amb més d'un milió d'exemplars, ¿o el *Devocionari parroquial* amb tres-cents mil?

La «il·lustrada pietat» –manllevant les paraules de l'«il·lustrat» Ludovico Muratori– ¿hauria estat possible a les nostres parròquies sense el Foment? I encara, tots aquells llibres, uns devocionals, d'altres litúrgics, ¿no ajudaren a preparar els congressos litúrgics que se celebraren a Catalunya?

La Biblioteca Balmes

Junt amb el Foment de Pietat Catalana, existia també la seva biblioteca.

La Biblioteca pública eclesiàstica Balmes funcionava de fet des de 1923. Abans que tingués entitat pròpia i aquell nom, mossèn Eudald Serra i Buixó ja havia anat aplegant un fons de devocionaris i llibres d'espiritualitat, que anaven del segle XVII al XIX, publicats en català.

Això ho féu des que el mateix mossèn Serra concebé el projecte del Foment de Pietat Catalana, erigit canònicament, com ja ho he assenyalat, en 1916.

En aquell any, el fons de mossèn Eudald Serra fou enriquit amb d'altres llibres i passà a constituir la *biblioteca del Foment*.

En 1923, en traslladar-se el Foment de Pietat Catalana a aquesta seu del carrer Duran i Bas, número 9, fou assignat a la seva biblioteca el nom de Biblioteca Balmes.

Aleshores, la biblioteca ja posseïa un bon nombre de grans col·leccions d'obres d'investigació i un centenar de revistes.

El veritable creador de la Biblioteca Balmes fou el pare Ignasi Casanovas. Els sacerdots investigadors del Foment de Pietat Catalana la necessitaven per a llurs recerques. El pare Casanovas la convertí en un centre d'alta investigació religiosa i projectà com a revista seva l'*Analecta Sacra Tarraconensia*, a la qual tot seguit em referiré.

El pare Miquel Batllori, deixeble del pare Casanovas, però a la faisó de Batllori, que deia que els «mestratges no poden ser incondicionals», explica en les seves memòries l'admiració que sentia pel Foment de Pietat Catalana i per la seva biblioteca. De fet, el jove jesuïta publicà en la Sèrie Històrica de la Biblioteca Balmes la seva tesi sobre el també jesuïta, Francesc Gustà. I Batllori redactà justament per a *l'Enciclopedia Cattolica*, de la Ciutat del Vaticà, la veu *Biblioteca Balmes*.

La idea del pare Casanovas i de mossèn Serra era de convertir la Biblioteca en un centre d'alts estudis, particularment especialitzats en el d'història de l'Església, similar a l'existent a París, i al qual tinguessin accés també els seglars, els quals tenien privat aleshores l'estudi de les ciències eclesiàstiques. De fet, el pare Casanovas pensà fins i tot de crear a redós del Foment de Pietat Catalana una Facultat de Filosofia i un Institut d'Història Eclesiàstica.

Estàvem en 1923. Poc temps després, en 1927, fou nomenat bibliotecari el doctor Josep Vives i Gatell. A la seva mort, en 1978, el succeí el jesuïta Francesc de Paula Solà i Carrió, qui la dirigí, també quasi bé fins que morí en 1993.

Ha publicat obres d'investigació, recollides en sèries homogènies: de Teologia (Bover, Manyà, etc.), de Filosofia (Balmes, Casanovas), d'Història i Arqueologia (Puig, Serra-Vilaró, Stegmüller, Vincke, Vives, O'Callagahan, Zaragoza Pascual), d'Apologètica (Batllori) i d'altres; i, des de 1927 fins al 1934, acollí la subsecció de l'Oficina Romànica de lingüística i literatura, i encara una altra, d'Estudis Orientals, dedicada a la llengua i cultura àrabs.

No cal dir que, aquí, el pare Casanovas preparà i donà a llum les obres completes de Balmes i l'epistolari de Torras i Bages, la biblioteca ignasiana i la publicació de fonts i documents de la història de Catalunya del segle XVIII. En aquest sentit, tenia el projecte traçat i irrealitzat, d'un *Codex diplomaticus universæ provinciæ ecclesiaticæ tarraconensis*.

Sí, en canvi, que tingueren vida l'Obra del sant Evangeli per a la traducció de la Bíblia en llengua catalana, amb destinació a la difusió entre el poble, sense perdre, però, el caràcter científic i l'expressió literària.

Actualment, la Biblioteca Balmes conserva una col·lecció de quatrecentes revistes, principalment de ciències historicoeclesiàstiques, que altres centres eclesiàstics i civils o no les tenen o no les posseeixen íntegrament.

Darrerament, la Biblioteca Balmes ha col·laborat en diverses iniciatives de l'actualitat cultural catalana: fou organitzadora del Primer Congrés d'Història de l'Església a Catalunya i ha contribuït a l'elaboració del *Dicccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya* en tres volums.

En escaure's l'any que ve el centenari de la Setmana Tràgica, la Biblioteca Balmes organitzarà unes jornades dedicades a l'estudi d'aquest tema, que suscita encara tants interrogants, els dies 5, 6 i 7 de maig de 2009, amb l'assistència prevista de grans historiadors.

La Comissió organitzadora oferirà a la Facultat de Teologia i a les universitats de Catalunya l'ocasió de donar llur suport a aquesta iniciativa. Això mateix farà respecte al Departament de Presidència de la Generalitat de Catalunya, amb l'Ajuntament de la ciutat, la Diputació de Barcelona, i amb altres institucions, com la Reial Acadèmia de Bones Lletres.

Les jornades, la presidència de les quals serà oferta al nostre senyor cardenal, estan estructurades al voltant de tres grans blocs: Els fets de la Setmana Tràgica, les conseqüències i el ressò internacional.

La lliçó inaugural anirà a càrrec del professor J. B. Culla.

Hi intervindran investigadors del CSIC de Madrid, estudiosos de Roma i investigadors i professors d'ací.

Els reports encarregats giraran entorn de temes com la política, l'Església a Catalunya, l'anarquisme, el moviment obrer, la maçoneria, la premsa, les grans manifestacions internacionals després de l'afusellament de Ferrer i Guàrdia, la intervenció de la Nunciatura Apostòlica de Madrid i de la Secretaria d'Estat, segons que ens permet de resseguir-la l'Arxiu Secret Vaticà.

La Balmesiana és una seu molt escaient per a les projectades jornades del congrés sobre la Setmana Tràgica, si hom té present que el pare Ignasi Casanovas publicà *El nostre estat social*, que eren les seves reflexions sobre els tràgics esdeveniments de l'estiu de 1909. Podem dir que no solament Joan Maragall, ben conegut també del pare Casanovas, en *La ciutat del perdó* féu l'autocrítica des del camp catòlic sobre aquells fets. Ho féu igualment el director de la Biblioteca Balmes. El pare Casanovas rebé aleshores felicitacions del mateix Maragall, de mossèn Costa i Llobera, molt trasbalsat pels avalots de 1909, del pare Miquel d'Esplugues – «sempre tan amic d'acrobàcies intel·lectuals», deia el pare Batllori –i dels seus venerats mestres, els jesuïtes, pares Adroer i Capell.

L'altra revolució, la de 1936, s'emportaria la vida del pare Casanovas. En paraules també del pare Batllori: «Passà aquella primera foguerada (de 1909), deixant gairebé només cremades epidèrmiques. Vingué una segona revolta (la del '36) que ens ha cremat la pell i ens ha esqueixat les entranyes».

L'Analecta Sacra Tarraconensia

I aquesta, del congrés, com les altres activitats de la Biblioteca Balmes ens menen a parlar de l'*Analecta Sacra Tarraconensia*. Aquesta revista és l'anuari de ciències eclesiàstiques publicat per primera vegada en 1925 pel Foment de Pietat Catalana i després, en 1927, fou també l'anuari de la Biblioteca Balmes. Alguns anys ha estat, però, una publicació bianual.

Els fundadors de la revista foren mossèn Eudald Serra i el pare Ignasi Casanovas. Diguem també que foren empesos a aquesta tasca pel cardenal Francesc Vidal i Barraquer, arquebisbe de Tarragona.

El primer director d'*Analecta Sacra Tarraconensia* fou el doctor Josep Vives i Gatell, des de 1927. Després ho han estat els seus successors com a directors de la Biblioteca Balmes.

L'any 1941, la revista de ciències eclesiàstiques canvià el subtítol pel *d'Anuari de ciències historicoeclesiàstiques.*

Solament es deixà de publicar els anys que van de 1936 a 1939.

L'*Analecta Sacra Tarraconensia* serveix també d'intercanvi des de la Biblioteca Balmes amb les revistes científiques dels principals centres de cultura humanística d'Europa i d'Amèrica.

La història

Hem vist les institucions. Ara donem una llambregada a la seva història. El Foment de Pietat Catalana existí, així amb aquest títol, des de 1916 fins al 1929, en què hagué de llevar-li l'adjectiu «catalana». Era el temps de la Dictadura de Primo de Rivera.

La Dictadura de Primo de Rivera

Ja hem dit que l'origen del Foment de Pietat Catalana es troba en aquella associació eclesiàstica de 1909, la qual adquirí forma canònica en 1916 i que, des de 1923, té per seu la mateixa que ara ens acull.

Som en el període de la Dictadura de Primo de Rivera. En aquelles circumstàncies, doncs, els fundadors del Foment de Pietat Catalana temien una més que probable agressió per part del poder polític a una institució com la del Foment, que tenia fama de catalanista.

Per evitar aquesta amenaça, el mes de gener de 1926, el Foment de Pietat Catalana creà una societat mercantil amb el nom de Balmes, S.A. L'objectiu era emparar el patrimoni del Foment, els seus béns mobles i

l'immoble del carrer Duran i Bas, dels aires anticatalanistes que dominaven en aquelles circumstàncies polítiques.

La societat Balmes, S.A., estava formada en realitat per accionistes, tots ells persones de confiança dels fundadors del Foment de Pietat Catalana.

Amb aquesta fórmula, que atribuïa tots els béns del Foment de Pietat Catalana i de la Biblioteca Balmes a la societat civil esmentada, les dues institucions pogueren salvar-se també del laïcisme de la segona república.

Acabada la guerra civil

Acabada la guerra civil, el perill era un altre.

La fama de catalanista que tenia el Foment de Pietat podia induir el nou règim a apoderar-se dels seus béns. La Falange Española ho havia fet ja amb algunes institucions culturals catalanes.

Que la propietària de les nostres dues institucions fos una societat anònima civil, la Balmes, S.A., i no, precisament, una societat eclesiàstica no les afavoria; és a dir, el que va anar bé en una altra època, no anava pas bé en aquella de nova.

Una altra vegada a mossèn Eudald Serra, ara ja sense el malaguanyat pare Casanovas, assassinat durant la revolució de 1936, d'acord amb el provincial de la Companyia de Jesús (que representava al pare Casanovas) pensaren en una altra solució.

Aquesta solució fou la següent: dissoldre la societat Balmes, S.A., i transferir davant de l'autoritat civil la propietat de l'immoble del carrer Duran i Bas a la Mitra de Barcelona, perquè el Bisbe i els seus successors, si fos el cas, protegissin el Foment de Pietat i la Biblioteca Balmes d'una eventual incautació.

En 1940 es crearen tres fundacions –de les quals tot seguit parlaré: Cultura Religiosa, Balmesiana i Casa Sacerdotal. A continuació es dissol la Sociedad Balmes, S.A., adjudicant els béns que procedien del Foment de Pietat a Cultura Religiosa, i els que procedien de Biblioteca Balmes passaren a la Fundació Balmesiana.

Tres fundacions

I d'aquesta manera s'arriba més o menys a la situació actual.

En 1941, se signà la nova fórmula amb el Bisbe.

Era com un pacte que hom en diu de *fidúcia* (es confia l'immoble a la Mitra perquè el Bisbe protegeixi el fi de cada fundació i el mateix edifici

que ocupen: «*para que este inmueble, a perpetuidad, fuese destinado a este fin exclusivamente*»).

Amb el nou pacte havien estat, però, creades tres noves fundacions. Ja hem parlat de dues:

La Fundació Cultura Religiosa, que seria la continuadora del Foment de Pietat.

La Fundació Balmesiana, la continuadora de la Biblioteca Balmes i una nova fundació, la Fundació Casa Sacerdotal.

Aquesta darrera fundació ocuparia el tercer pis del carrer Duran i Bas, per a residència de sacerdots i, al mateix temps, faria més clar, davant de les noves autoritats civils, que l'immoble estava sota l'empara de la Mitra.

Això és, doncs, el que ens ha arribat fins ara, sols que la Casa Sacerdotal no funciona com a tal des de 1991.

Resumim, doncs:

En 1909, hi ha una societat privada eclesiàstica.

En 1916, esdevé pública.

En 1923, el Foment de Pietat Catalana i la Biblioteca Balmes ocupen l'immoble del carrer Duran i Bas.

En 1926, el Foment de Pietat Catalana crea una societat mercantil, Balmes, S.A., per protegir l'immoble que acollia el mateix Foment de Pietat Catalana i la Biblioteca Balmes.

En 1929, desapareix l'adjectiu «catalana» del nom complet de Foment de Pietat.

En 1940, s'autodissol la societat Balmes, S.A.

En 1941, es confia a la Mitra de Barcelona en condició de fidúcia la propietat de l'edifici del carrer Duran i Bas.

I apareixen aleshores tres fundacions que l'ocupen: Fundació Cultura Religiosa, la Fundació Balmesiana i la Fundació Casa Sacerdotal.

El volum número LXXX d'*Analecta Sacra Tarraconensia*

I, com ho assenyala l'ordre del dia d'aquest acte, toca a servidor de Vostès de presentar el volum LXXX *d'Analecta Sacra Tarraconensia*, la qual cosa em disposo a fer amb molt de gust i amb brevetat.

Comencem dient que s'ha arribat a aquest número de la nostra revista essent format el seu Consell de Redacció per les persones següents: el director, després el pare Josep M. Benítez, el doctor Joan Busquets, de Girona, el doctor Àngel Fàbrega, el doctor Josep M. Martí Bonet, fra Valentí

Serra de Manresa, i el doctor Frederic Udina i Martorell, i la senyora Cecília Vives, secretària.

El nombre de pàgines d'aquest volum no és extraordinari per mor de l'efemèride. En són exactament set-centes setze. Entre cinc-centes i set-centes solen oscil·lar les pàgines de l'anuari. Pel que fa a la llengua, ja us adonareu de seguida que empra tant el català com el castellà, majoritàriament el primer. En altres números apareixen també escrits en més llengües.

El cos d'aquest número LXXX està constituït pels articles, les cròniques científiques, les notes criticobibliogràfiques, les recensions, la bibliografia d'Història de l'Església i els llibres rebuts a *l'Analecta Sacra*.

No m'és pas possible d'entretenir-me en cada un d'aquest apartats, en donaré sols un esguard més tost apressat.

El primer de la secció articles és el fet conjuntament pel pare Robert Saladrigues i mossèn Josep Torné sobre la llegenda del *Bon comte de Barcelona i la fundació de Poblet*. Els seus autors ofereixen l'estudi i la traducció en prosa dels dos-cents noranta-nou hexàmetres llatins del *Populeti exordium*. Un treball erudit, d'humanistes, que servirà també per a la major difusió del text estudiat.

El doctor Josep M. Sans i Travé, enmig de la seva activitat al capdavant de l'Arxiu Nacional de Catalunya, ha presentat *Les inquisicions contra els templers dels diversos regnes de la Península Ibèrica (1307-1311)*. Un article que no sols recull fonts o dades, sinó que aclareix, i aclareix molt, sobre un tema respecte del qual cal ser un gran especialista per poder-ne parlar, justament ara, quan hom n'ha dit tantes coses amb motiu dels set-cents anys de l'inici a França de l'anomenat procés contra els templers.

La missió del predicador segons sant Bernardí de Sena, de la doctora Teresa Grau Colomer i *El patrocini de sant Francesc de Pàola sobre la ciutat de Barcelona*, del pare Josep M. Prunés, fan referència a dos sants, l'un situat en un àmbit més general, l'altre més particular, com és el de Barcelona. Aquest darrer, amb apèndix documental, recull trossos de la història de la presència dels frares mínims a Catalunya –vinculada en part al nostre clergat secular barceloní–, que ens permet de resseguir, quasi com una novetat, la presència de la devoció d'aquest gran sant en aquesta població i, és clar, el seu patrocini sobre la Ciutat Comtal, ara que el barri vell de Barcelona n'ha perdut ja els darrers rastres. La nova Parròquia de Sant Francesc de Paula, a la ciutat olímpica, permetrà que perduri, de la manera com perduren, és clar, les obres dels homes: el seu record.

A les envistes del Congrés sobre el Sagrat Cor de Jesús que s'havia de celebrar a Barcelona el mes de juny de l'any passat, fra Valentí Serra de Manresa aporta i enriqueix la conferència que pronuncià a la Balmesiana

en la preparació d'aquell congrés. El seu estudi va des dels primers documents de 1736, fins al començ de la guerra civil. És una síntesi que a l'autor li ha representat anar espigolant d'ací i d'allà moltes notícies per fer-ne després un quadre comprensiu, de què no disposàvem a Catalunya. Una bona introducció al que serà l'excel·lent crònica científica del congrés *Cor Iesu, Fons Vitae*, publicada en aquest mateix volum, en la secció de cròniques científiques.

I com una pregustació, amargant en aquest cas pel que tenia de premonició, del que serà el proper congrés sobre la Setmana Tràgica, tenim l'article del doctor Ernest Zaragoza i Pascual, *Documentació inèdita oficial de la gran crema de convents de Barcelona els dies 25 i 26 de juliol de 1835*. La investigació del nostre amic, antic i prolífic col·laborador d'*Analecta*, s'ha basat en un lligall de l'Archivo Histórico Nacional, de Madrid, que conté les informacions del governador civil de Barcelona sobre els successos d'aquells dies de juliol de 1835 i següents fins al setembre del mateix any. Un estudi breu, però de gran interès pel fet de ser, sobretot, un document de primera mà i inèdit, el qual ens dóna moltes explicacions sobre el que ja començà de fer-ho la cançó popular del vuit-cents que hom cantava aleshores i que m'ha vingut al cap:

«Dia de Sant Jaume,
de l'any 35
hi va haver gran gresca
dintre del torín.

Van sortir set toros,
tots set van ser dolents:
'xò va ser la causa
de cremar convents».

Unes cobles gracioses si no fos pel dolor que amagaven. És curiós d'anotar que fou també en una plaça de braus, on setanta anys després, un personatge tan discutit, com diguem-ne temerari, em refereixo a Alejandro Lerroux, enardia els ànims contra la vida religiosa.

Seria igualment una altra curiositat el fet de constatar, si no és pel que té de tragèdia, que va ser també al final dels mesos de juliol d'anys diferents que s'haurien de produir altres avalots anticlericals que acabarien amb l'assalt i destrucció de tantíssimes esglésies, i molt pitjor encara, en sagnant persecució religiosa. Em refereixo a la Setmana Tràgica, que s'inicià el 27 de juliol de 1909, i al començ de la revolució de 1936, el 18 de juliol d'aquest any.

Deixem també aquests temes. L'infatigable fra Valentí ha preparat també per a aquesta *Analecta*, el treball *Joaquim M. de Llavaneres i les missions caputxines a les illes Filipines, Carolines i de Guam (anys 1886-1915)*. Fra Joaquim de Llavaneras, com molts ja deveu saber, era el germà carnal del cardenal Vives i Tutó. L'article de fra Valentí Serra sobre Joaquim de Llavaneres és com un *parare vias ejus*, em refereixo a preparar el camí al llibre sobre el cardenal Vives i Tutó de la sessió d'avui. El treball de fra Valentí té quasi bé més notes que text, prova que és una autèntica investigació de l'assumpte. Una temàtica, d'altra banda, present en els seus nombrosos articles i pròpia del seu penúltim llibre sobre les missions caputxines.

Després del de fra Valentí vénen dos articles breus: *El palacio episcopal de Astorga, de Gaudí, en clave religiosa*, de José Fernández Pérez, i *El cardenal Salvador Casañas i Pagès segons el record del doctor Fèlix Sardà i Salvany en els anys d'estudiant al Seminari de Barcelona*, aquest últim del doctor Jesús Alturo i Perucho. Sempre és interessant de prestar atenció a la figura del cardenal Casañas, perquè no ha estat prou estudiat. El doctor Alturo tracta de la correspondència del doctor Sardà i Salvany amb sor Eulàlia Anzizu i Vila –que dedicà un opuscle a la vida de Salvador Casañas– sobre els records que tenia Sardà de qui seria cardenal, quan tots dos eren professors del seminari barceloní.

No sols per la seva extensió, sinó particularment per la seva novetat és l'article del nostre bon col·laborador de la nostra revista, monsenyor Vicente Cárcel Ortí, *Documentos del pontificado de Pío XI sobre España (1922-1939)*. Té dues-centes seixanta-cinc pàgines. És en realitat la primera guia que s'ha fet sobre la documentació referida a Espanya que conté l'Arxiu Secret Vaticà. Serà un article que, degudament afaiçonat, estic segur que figurarà en els prestatges de la que és anomenada com *Sala di Stampati* de l'Arxiu Secret Vaticà. I, posat ja en aquesta meva tan recent vena de profeta, que jo mateix m'atribueixo, diré que la guia de què parlo serà, com hom ho sol llegir en els treballs científics, una obra «de consulta obligada» per a tots els qui vulguin investigar sobre els períodes de la Dictadura de Primo de Rivera, de la segona República i de la guerra civil.

Ja no puc entretenir-me més. El volum LXXX de *l'Analecta Sacra Tarraconensia* conté les cròniques científiques del XXIII Congrés internacional sobre la Cartoixa, celebrat a Tiana del 5 al 8 de maig de 2005, i s'hi publica per primera vegada la crònica de dom Louis Baudin, *La Cartoixa de Montalegre durant la revolució de 1909*; hi ha també la *Crònica dels actes sobre el bisbe Josep Climent a Barcelona en el III centenari del seu*

naixement (Barcelona, 22 de novembre de 2006), amb la lliçó que pronuncià servidor a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, *La figura episcopal i pública de Josep Climent a Barcelona (1766-1775);* li segueix *El món de les dames de Jonqueres* (de la doctora Mercè Costa). *Conferència sobre els ordes militars femenins a Barcelona* (15 de gener de 2007), per la doctora Eulàlia Duran; *l'Acte acadèmicocultural de presentació del llibre en cinc volums* Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona. Segle XI (15 de gener de 2007) pel doctor Josep Hernando, amb les paraules que hi pronuncià l'arquebisbe monsenyor Lluís Martínez Sistach, adreçades especialment als senyors canonges Josep M. Baucells i Àngel Fàbrega, i als doctors Manuel Riu, Josep Hernando i Carme Batlle. Hi ha igualment la ja citada Crònica del *Congreso Internacional Cor Iesu, Fons Vitae* (Barcelona, 1-3 de juny de 2007) pel doctor Enrique Martínez.

Les Notes críticobibliogràfiques tracten sobre els llibres del canonge Josep M. Martí Bonet, *Barcelona i Ègara-Terrassa* i del pare Josep de C. Laplana, *L'Església dels primers segles*, tots dos estudiats pel pare Josep Amengual; el del pare Bernabé Dalmau, *L'Església catalana 1995-2004*, pel doctor Jaume de Puig; el de Salvador Pié Ninot, *Eclesiología, la sacramentalidad de la comunión cristiana*, pel doctor José Antonio Sayés; i el de Juan Berchmans Vallet de Goytisolo, *Reflexions sobre Catalunya*, pel doctor Xavier Bastida.

Finalment, a part de les recensions, extenses i rigoroses, hi ha com en cada volum des de fa ja diversos anys la *Bibliografia d'Història de l'Església a l'àmbit català (2006-2007)* inestimable aportació anual de la senyora Isabel Juncosa.

Conclusió

He arribat ja a la fi d'aquest mots.

Segons el programa d'aquest acte d'avui, monsenyor Joan Carrera presentarà els nostres darrers llibres, el de fra Valentí Serra i el meu.

Tots dos li agraïm, amb l'afecte que ja sap que li professem, que hagi volgut fer-nos aquest favor.

I encara que sigui portar les coses a un camp potser massa personal, voldríem manifestar als nostres prelats i a tots els assistents, que els nostres treballs són també el resultat, sí de la nostra vocació particular; però, també, d'haver seguit el mestratge dels qui han cultivant el mateix camp que ara conreem nosaltres: els pares de l'orde caputxí, els sacerdots i mestres que ens han acompanyat, com el pare Martí de Barcelona, el pare Basili de Rubí, mossèn Eudald Serra, el pare Ignasi Casanovas, el doctor Àngel

Fàbrega, el pare Miquel Batllori, mossèn Joan Bonet i Baltà i tants d'altres que ens han guiat.

Nosaltres, bo i fent servir en els nostres estudis els mètodes científics propis del cultiu de les ciències històriques, i aplicant-los igualment a la Història Eclesiàstica, que reconeixem com una disciplina amb la seva autonomia respecte de la Teologia, i que abordem amb mètodes que li són igualment propis, treballem per analitzar els fets històrics. D'aquesta manera veiem aquells homes i dones que, des de la fe o sense ella o en contra d'ella, els han protagonitzats. Estudiem per entendre'ls, per orientar-nos nosaltres mateixos i per ajudar a guiar també d'altres envers el futur.

Tot això ho fem com un servei a l'Església.

La servim igualment amb la nostra pastoral directa, de manera particular a la Parròquia de la Puríssima Concepció, de Barcelona.

Però estem convençuts que servim també l'Església, manllevant una expressió que a Joan Pau II plaïa d'emprar, des de la «pastoral de la cultura».

Qualsevol tipus de pastoral és al servei de l'home i de la dona, i fa en definitiva que coneguin i estimin Jesucrist. Això és el que nosaltres, com les institucions amb les quals col·laborem, des de la nostra modèstia, procurem de fer.

Paraules de monsenyor Jaume Pujol, arquebisbe de Tarragona

Després d'escoltar la detallada presentació del volum LXXX de la revista *Analecta Sacra Tarraconensia* que acaba d'oferir-nos el seu director, el reverend doctor Ramon Corts i Blay, la nostra Església, recentment estructurada per les províncies tarraconense i barcinonense, ha d'estar molt agraïda al servei que des de 1923 presta la Biblioteca Balmes i, sobretot, des de 1925, a través de la seva prestigiosa revista *Analecta Sacra Tarraconensia*, projectada pel pare Casanovas i pel doctor Vives i Gatell.

Aquesta gran publicació, avui de renom i prestigi europeu i hispanoamericà, honora especialment el vessant cultural de la nostra Església de la provincia eclesiàstica de Tarragona. Ja des del seu primer volum *Analecta Sacra Tarraconensia* comptà amb el suport del cardenal Vidal i Barraquer, el meu predecessor en la seu de sant Fructuós.

Els pastors de la nostra Església no han deixat de mostrar-li llur afecte i fins i tot hi han escrit, com un altre antecesor meu, qui és ara el cardenal Martínez Sistach, arquebisbe de Barcelona, bo i enmig de les seves ocupacions pastorals quan era a Tarragona.

Els senyors bisbes de la Tarraconense haurien de continuar donant a aquesta revista el suport que es mereix, car en el seus valuosos escrits de recerca historicoeclesiàstica, especialment d'aquesta provincia eclsiàstica, esdevenen els fonaments necessaris per a poder bastir, amb solidesa, una història completa de la nostra Església a Catalunya, que ara per ara no posseïm com mereixerien les nostres Esglésies.

Necessitem aquesta història per afaiçonar de manera escaient la nostra identitat com a cristians i com a ciutadans d'ací. De moment, comptem amb bons i sòlids fonaments: els vuitanta volums d'*Analecta Sacra Tarraconensia*, els tres preciosos volums del *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, nascuts a redós de la Biblioteca Balmes, com també els dos de les actes del Primer Congrés d'Història de l'Església de Catalunya, celebrat a Solsona l'any 1993, coordinat per la Biblioteca Balmes i amb el suport de la Facultat de Teologia de Catalunya, entitats que sempre han estat vinculades.

Em plau recordar en aquesta seu que la revista *Analecta Sacra Tarraconensia* fou el primer òrgan d'expressió de la Facultat (creada ara fa quaranta anys), mentre no disposava encara de la *Revista Catalana de Teologia*.

La meva felicitació més sincera al director de la publicació, doctor Corts i Blay –que faig extensiva als seus col·laboradors– que, a més de donar vigoria a la Biblioteca Balmes i a la seva revista *Analecta Sacra Tarraconensia*, fa encara altres aportacions a l'estudi de la nostra Església com és l'estudi personal de la Setmana Tràgica i la preparació del Congrés sobre aquest mateix tema, i que ha publicat també, per exemple, el volum de regests de documentació vaticana pacientment aplegada pel doctor Corts (del qual ja han sortit quatre volums, amb un cinquè que és a punt de veure la llum) i que seguidament presentarà monsenyor Carrera.

Fra Valentí Serra de Manresa, l'arxiver dels caputxins, vinculat a aquesta casa de la Balmesiana a través de la Biblioteca i, particularment des del Consell de redacció d'*Analecta Sacra Tarraconensia*, a la seva Biblioteca, mereix igualment la nostra felicitació per divulgar –com s'escau a aquesta institució– la vida i acció d'eclesiàstics eminents, com el cardenal Vives i Tutó, en el context de l'Església del seu temps; una biografia il·lustrada (amb fotografies i també amb notes crítiques), que igualment glossarà monsenyor Carrera, expert coneixedor de la vida i desenvolupament de l'Església a casa nostra.

CRÒNICA CIENTÍFICA. JORNADES D'ESTUDIS FRANCISCANS FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA (25 i 26 de juny de 2008)

Organitzades per la Família Franciscana de Catalunya, i comptant amb el suport institucional de la Facultat de Teologia de Catalunya es celebraren, un any més, les Jornades d'Estudis Franciscans, centrades, aquestes últimes, en l'examen de la suggeridora temàtica de la conversió de Francesc d'Assís, la qual s'afrontà des de distintes perspectives (atès que l'Orde dels framenors, en les seves distintes branques, commemora el VIII centenari de la conversió del «Pobrissó d'Assís»). En una segona part de les Jornades s'oferí una aproximació a la vida i pensament del beat Joan Duns Escot, en ocasió del VII centenari del seu traspàs.

La lliçó inaugural de les Jornades d'Estudis Franciscans, dedicades en bona part a la reflexió a propòsit de les vinculacions entre fraternitat franciscana i projecte de Déu, anà a càrrec del Dr. Felice Accrocca, professor de l'Antonianum de Roma i expert en el franciscanisme primitiu, qui tractà a propòsit de la gènesi de la vocació en Francesc d'Assís amb una ponència, articulada amb dues parts: «Els germans com a do: Francesc d'Assís, els framenors i la coneixença del projecte de Déu», i «La fraternitat defineix llur codi de vida: la Regla Franciscana». A guisa de complement, el framenor conventual Santos Játiva parlà del llarg itinerari de la conversió en sant Francesc. Després el també franciscà conventual Tomàs Gálvez presentà la primitiva experiència de Rivotorto (anys 1208-1210) talment com el bressol de l'Orde franciscà i punt de referència del fransciscanisme més genuí i primitiu.

A guisa de cloenda de les Jornades, la directora del Museu de Pedralbes, Anna Castellano, aproximà aspectes diversos de la història d'aquest famós

monestir barceloní de monges clarisses. Les Jornades d'estudi es coronaren amb una presentació del context històric i principals fites biogràfiques del gran teòleg franciscà Joan Duns Escot, a càrrec d'Agustí Boadas, framenor del convent de Sant Antoni de Barcelona, i també amb la presentació de les línies generals del pensament escotista anà a càrrec del Dr. Jaume Mensa. Finalment, fra Valentí Serra oferí una aproximació a propòsit de la forta incidència d'Escot en la teologia dels Països Catalans. Seguidament oferim, sense anotacions, el text d'aquesta darrera aportació, atesa la temàtica i l'àmbit geogràfic que abasta, plenament centrat en l'àmbit de la Tarraconense i països de parla catalana.

Analecta Sacra Tarraconensia

A PROPÒSIT DE L'INFLUX DEL PENSAMENT ESCOTISTA ALS PAÏSOS CATALANS

Fra Valentí Serra de Manresa, OFMCap.

Filòsofs i teòlegs de la família franciscana acaben de celebrar el setè centenari del traspàs del beat Joan Duns Escot, el «Doctor Subtil», un dels escriptors més eminents de l'escola teològica franciscana, tant que s'ha afirmat que la filosofia del segle XIV en els territoris de la Corona d'Aragó no s'entén sense les aportacions de Duns Escot i que, semblantment, l'escotisme no es pot copsar sense tenir en compte l'allau de deixebles d'Escot que actuaren a casa nostra.

Joan de Duns, nascut al final de l'any 1265 (o potser al principi del 1266) a la petita població de Duns, a Escòcia, prop de la frontera amb Anglaterra, ingressà a l'Orde dels framenors cap al 1278, essent encara molt jove, en el convent de Dumfries, on el seu oncle, Elies de Duns, era el guardià o superior.

Acabada la formació escolàstica, el framenor Joan de Duns rebia l'ordenació sacerdotal el dia 17 de març de 1291, i sota el mestratge de Guillem de Ware, completà els estudis a Oxford (anys 1291-1293), i els prosseguí encara a la Sorbona de París des de 1293 fins al 1296, sota el guiatge de Gonçal d'Espanya, posteriorment ministre general de l'Orde de Framenors. Una mica més tard, Joan Duns Escot féu de professor a la universitat de Cambrigde (1301-1302) i també a la universitat de París

(1302), on es negà a subscriure el libel del rei de França Felip IV contra el papa Bonifaci VIII (23 de juny de 1303) i, per aquest motiu, fou enviat a l'exili. Escot optà per anar a Oxford i l'any 1305 tornà a París, on ensenyà fins al final de l'any 1307, quan rebé el nomenament de professor de l'*Studium* franciscà de Colònia. Joan Duns Escot acabà els seus dies, molt prematurament, el 8 de novembre de 1308 a Colònia. Allí, a la *Minoritenkirche* dels framenors conventuals, s'hi venera el seu cos.

En els darrers decennis, especialment a partir del Primer Congrés Escotista Internacional que es celebrà a Oxford-Edimburg l'any 1966 (en l'escaiença del VII Centenari de la naixença d'Escot), hom s'adona de la notable revitalització dels estudis entorn de Joan Duns Escot. Les motivacions d'aquesta represa o renaixença cal cercar-les en el fet que Escot clou el període de la gran escolàstica i obre les portes als temps moderns. Escot és, certament, el més modern dels grans mestres medievals i, per això, és el més proper a nosaltres.

Atès l'esperit agosarat i crític del beat Duns Escot, hom el qualificà, amb to recriminatori, com «el Kant de l'Escolàstica». Tanmateix, aquest esperit crític d'Escot és un dels més apreciables valors del seu pensament, puix que, amb especial intuïció, el «Doctor Subtil» s'adonà que el tomisme del seu temps anava massa de bracet amb Aristòtil, mentre que ell, Escot, desitjava aportar una síntesi teològica que fos més integral i, per això, més radicalment cristiana. El pensament escotista, d'orientació platonicoagustiniana (el qual pensament, algunes vegades, segueix també Aristòtil i d'altres el reprova), és un pensament positivament inacabat i obert, sense pretensions de «perfeccionisme»; resulta, per aquest motiu, molt estimulant i engrescador per al franciscanisme dels nostres dies, i molt vàlid per a aquest *novum millennium* on s'ha de maldar per estructurar amb garanties la civilització de l'amor.

Joan Duns Escot († 1308), teòleg amb fama de sant

Del conjunt de tota l'obra filosoficoteològica endegada pel beat Joan Duns Escot, cal destacar-ne, en primer lloc, les seves cèlebres *Quæstiones quodlibetales* i les *Collationes*, com també el comentari als llibres de les Sentències de Pere Llombard (conegut altrament amb el noms d'*Ordinatio* i, àdhuc, d'*Opus oxoniense*), juntament, és clar, amb el tractat *De primo principio*, entre d'altres. En l'*Ordinatio*, Duns Escot hi intenta justificar la necessitat de la teologia a través d'una escrupolosa valoració dels dominis propis de la filosofia, puix que mentre assenyala els límits del coneixement filosòfic postula la necessitat d'unes veritats revelades. La

gran importància de l'*Ordinatio* per a l'estudi de la metodologia teològica d'Escot fou posat excel·lentment en relleu pel caputxí Alejandro de Villalmonte quan, en comentar el congrés escotista internacional celebrat a Roma el 1993, escriví que:

> *«El texto privilegiado para el estudio de la via scoti en su andadura por el campo de la teología lo encontramos en el Prólogo a la Ordinatio. En él afloran y se entrecruzan problemas de primordial importancia: relación entre sobrenatural-naturaleza, fe y razón, ciencia teológica y confesión de fe; filosofía-teología; lo que el hombre es ante Dios y lo que Dios quiere ser para el hombre. Es también privilegiado el texto [de la Ordinatio] para iniciar una semblanza teológica de Escoto: su enorme vigor especulativo, su originalidad y audacia en recoger y modelar el legado de la tradición filosófico-teológica, sus dotes de Doctor Sutil inagotable en buscar precisiones y matizaciones de conceptos; su estilo latino bronco y duro, pero portador de un 'secreto vigor' expresivo. [Pero] También una limitación: la posibilidad de que llegue a cansar al lector con sus refinamientos intelectuales».*

L'any 1950, una comissió escotista internacional coordinada pel pare Carles Balic començà des de Quaracchi l'ardu treball d'editar críticament l'obra de Duns Escot (encara en curs d'edició), car durant segles es comptà, només, amb els dotze volums de les *Opera omnia* publicades l'any 1639 pel pare Wadding a Lió i, una mica més recentment, es comptà amb una posterior edició revisada, publicada a París entre els anys 1891-1895, amb vint-i-sis volums, a càrrec de l'editor Louis Vives. El pare Balic, a la base de la seva edició crítica hi situà un còdex del segle XIV (datat entorn de 1325, conservat a la Biblioteca Comunal o Municipal d'Assís) compilat per deixebles directes de Duns Escot una dotzena d'anys després de la mort del «Doctor Subtil». Aquest manuscrit hom el considera el còdex més antic, del qual en deriven tota la resta, tal com ho posà en relleu el pare Magrini en la modèlica recensió crítica que publicà a la revista *Antonianum.*

Duns Escot, a més de ser el principal teòleg de la concepció immaculada de Maria, fou un defensor eximi de l'autoritat del Sant Pare, i un destacat exponent de la santedat medieval. Per això, ran de la seva mort esdevinguda a Colònia l'any 1308, assolí immediatament una universal fama de santedat.

I a propòsit de la fama de santedat d'aquest eminent teòleg de l'escolàstica franciscana, cal recordar que ja els anys 1706-1711 es féu a les ciutats de Colònia i de Nola (a la Campània) la comprovació oficial de

la veneració atorgada al Doctor Subtil. Passats dos segles, se'n reobrí la causa de beatificació (1904-1906) i, finalment, la Congregació per a les Causes dels Sants publicà un decret, signat el 6 de juliol de 1991 pel cardenal Angelo Felici, on es feia constar la fama de santedat, les virtuts heroiques i el culte immemorial retut a Joan Duns Escot. Poc temps després, el papa Joan Pau II en confirmava el culte com a beat en una solemne cerimònia celebrada al Vaticà el dia 20 de març de 1993.

Després de set segles, el Doctor Subtil, a través del seu llegat, segueix recordant-nos que l'amor actiu envers els germans neix de la recerca de la veritat i del silenci de la pregària contemplativa, de tal manera que tothora cal atorgar el primat del ben obrar –ser homes i dones de bona voluntat– per damunt de qualsevol especulació intel·lectual, tot donant la prioritat a la caritat per damunt del coneixement, de tal manera que sempre «el ben obrar excedeixi el saber», per dir-ho amb paraules del papa Montini.

La teologia franciscana d'encuny escotista

L'any 1966, en l'escaiença del VII centenari del naixement de Duns Escot, el papa Pau VI posà expressament de manifest en la carta apostòlica *Alma parens*, com l'esperit i l'ideal de sant Francesc d'Assís es manifesten, amb gran agudesa teològica, en els escrits del Doctor Subtil, puix que aquest cèlebre professor de París i de Colònia, reeixí admirablement quan tractà de convertir en teologia l'experiència cristològica de sant Francesc d'Assís i, alhora, també sabé manifestar de faisó molt «subtil», a través dels seus escrits, com la primacia de la caritat sobrepuja qualsevol coneixement. Més encara, tota l'argumentació teològica del Doctor Subtil ens fa veure de manera admirable com la caritat condueix a la veritat i unitat plena o, per dir-ho amb paraules del «Doctor Subtilis», l'amor ve de Déu i conquereix la criatura humana en la veritat. La lògica del pensament i la claredat expositiva de Duns Escot és encara de gran ajut en els nostres dies marcats per un excés de foscors i d'opinions nebuloses i ambigües que enterbolint la Veritat, creen moltes confusions en la vida social i eclesial. En efecte, les opinions teològiques errònies poden desencadenar veritables epidèmies espirituals i, per això, nosaltres hauríem d' afrontar aquests reptes assumint i fent nostra la pregària teològica que diàriament recitava Duns Escot: «Senyor, feu-nos cecs davant d'allò que no val res. Doneu-nos ulls clarividents que ens facin contemplar amb tota claredat la vostra Veritat!»

També Duns Escot remarcà, molt adientment, el primat de Crist sobre tota criatura. Aquest vessant teològic del primat universal de Crist i altres aspectes de la teologia escotista foren articulats, molt excel·lentment, pel

caputxí català Ambròs de Saldes († 1940) quan, ran de la restauració de la Província caputxina de Catalunya, traduí al llatí, i adaptà per als centres de formació dels caputxins hispans (i d'arreu d'Europa), l'obra de cristologia que l'any 1900 havia preparat en llengua francesa el pare Joan Baptista de Petit-Bornand sobre el primat de Crist i el motiu teològic de l'encarnació i que, molt suggeridorament, Ambròs de Saldes titulà *De primatu D.N. Jesu Christi et causa motiva incarnationis* (Barcelona 1902).

El teòleg de la Immaculada

S'ha d'assenyalar que si bé Escot es separà de la teoria de l'exemplarisme bonaventurià, volgué, en canvi, elevar la primacia de l'amor i de la voluntat a la categoria de tesi fonamental del seu pensament, tal com ho assenyalà Joaquim Carreras i Artau l'any 1923 en la seva innovadora tesi de doctorat, la qual versà, precisament, sobre el voluntarisme en els escrits del «Doctor Subtil». Duns Escot, des del seu voluntarisme no només postulà una teologia pràctica, sinó que, a més, volgué justificar teològicament la concepció immaculada de Maria, atès que Maria és també la «Mare del Crist complet». La teologia franciscana d'inspiració escotista ensenya, de manera clara i convincent, com Maria depèn, totalment, de l'obra del Crist redemptor i mitjancer, puix que Crist l'havia de prevenir de tota culpa original per una aplicació anticipada dels seus mèrits, segons el famós axioma escotista: «Potuit, decuit, ergo fecit», tot i no ser directament d'Escot, sinó del seu mestre Guillem de Ware. En la visió teològica de l'escotisme, la mediació del Crist a propòsit de la seva Mare exigeix, necessàriament, la seva concepció en gràcia, sense el dèbit del pecat original. Justament, aquesta argumentació teològica escotista està a la base de la definició dogmàtica de la Concepció Immaculada de Maria proclamada pel beat Pius IX l'any 1854, després de sis segles de controvèrsia immaculista, i que podem resumir així: que Maria, pels mèrits de Jesucrist, fou preservada de la màcula del pecat original des del primer moment de la seva existència. En efecte, allò que el Doctor Subtil havia argumentat i defensat (i que tradicionalment es coneixia amb el nom d'*opinio Scoti*), esdevenia dogma de fe amb la butlla *Ineffabilis Deus* del 8 de desembre de 1854.

La centralitat de l'amor en la doctrina escotista

Al llarg de l'obra teològica de Joan Duns Escot, més enllà del valor atorgat a la primacia de la voluntat i a la praxi per damunt de la intel·ligència

o raó, el pensador franciscà postula la necessitat d'una doctrina revelada, ateses les limitacions de les nostres especulacions intel·lectuals, tot afirmant que «només en Crist hi ha la plenitud de la revelació, puix que *Déu és Amor*», tal com ho recordà, també, el papa Benet XVI en la seva primera encíclica*: Deus charitas est.*

Duns Escot ensenyà, amb especial intuïció franciscana, que l'amor és qui guia i orienta la intel·ligència cap a la veritat i, també, que la contemplació de les veritats revelades ens porta a copsar que «Déu és amor; no només causa i terme de l'amor, sinó essencialment amor». És per aquestes motivacions que els escrits d'Escot malden per tal de posar en relleu que la voluntat és amor, que la praxi és amor, que la saviesa és amor, que la gràcia és amor i, òbviament, que la visió beatífica és també, i sobretot, amor...

El beat Joan Duns Escot, com a bon teòleg d'encuny franciscà, al llarg de tota la seva argumentació teològica donà sempre primacia a la llibertat i a l'amor. En efecte, situats a l'inici del segle XIV, quan el carisma franciscà ja s'havia estès i consolidat arreu d'Europa, Duns Scot maldà per tal d'estructurar i donar fesomia teològica a l'experiència cristològica viscuda existencialment per sant Francesc d'Assís. Fou a través d'aquest treball teològic, que el «Doctor Subtil» anticipà profèticament algunes temàtiques que en temps més recents foren afrontades pel Concili Vaticà II.

És segurament per aquestes raons que el pare Evangelista Vilanova en la seva història de la teologia escriví, a propòsit de la pervivència de Duns Escot, que és un autor que «atreu per una certa modernitat del seu pensament». A més, Escot i els seus seguidors miraren d'escatir, des de la recerca teològica, els motius de l'Encarnació del Verb, alhora que insistiren en la necessitat de l'acció del Crist-Mitjancer per a la divinització del creient. Per tot això, doncs, cal esguardar el misteri de la passió i la creu de Crist com el gest més gran d'amor i de llibertat; de tal manera que Déu s'ha unit lliurement a la criatura humana per tal que aquesta pogués unir-se també lliurement a Déu.

El framenor Joan Duns Escot a la generació del seu temps els sabé ensenyar –i gràcies a la posteritat dels seus escrits encara continua ensenyant-nos– que el misteri de l'home només pot ser escatit a la llum del misteri del Verb encarnat; misteri de gran pregonesa que tan sols és intel·ligible a la llum de Crist «Home Nou», tal com ho ensenya el Vaticà II en el núm. 22 de la *Gaudium et spes*. I és que, com a bon franciscà, Escot gaudí d'una visió intensament teocèntrica del món, de l'home i del sentit darrer de l'existència humana en la gratuïtat de la Gràcia, aspecte, aquest darrer, de notable incidència en els teòlegs franciscans dels segles XVI i XVII, uns pensadors que saberen concebre adientment la gratuïtat de la Gràcia en una dimensió personal que radica en la voluntat divina.

L'escotisme en la formació i els estudis dels framenors caputxins de Catalunya

Passarem a presentar l'abast i la incidència dels escrits de Joan Duns Escot en els plans de formació i estudis que marcaren la vida dels caputxins catalans des dels primers anys fundacionals. Situats al voltant de l'any 1578, en els inicis de la província caputxina de Catalunya, s'ha de manifestar que, malgrat l'esperit eremític dels seus fundadors, els frares caputxins perceberen ben aviat la importància d'estructurar adientment els estudis per a la sòlida formació de les vocacions. Fou per això que es nomenà el pare Serafí de Nàpols lector, o professor, dels joves estudiants. Del pare Serafí, es conserven encara alguns apunts de les seves lliçons de teologia escolàstica, impartides durant els cursos de 1580 a 1584, dins d'un manuscrit miscel·lani de la Biblioteca Universitària de Barcelona, procedent del convent de Santa Eulàlia de Sarrià.

La metodologia escolàstica seguida en els estudis eclesiàstics consistia, principalment, en la lectura aprofundida del llibre de les *Sentències* de Pere Llombard (comentades per tots els mestres escolàstics medievals) junt, també, amb la lectura cursiva o comentada de les obres de sant Albert el Gran i, sobretot, l'estudi de les obres sant Bonaventura i la *Summa Theologiæ* de Sant Tomàs (seguint, normalment, els comentaris del cardenal Gaietà, Tomàs de Vio). Aquest pla d'estudis força estructurat podria semblar-nos indicatiu d'una certa resistència dels fundadors de la província catalana a optar per la doctrina de Joan Duns Escot, tot i que Francesc Joher de Figueres (†1596), exrecol·lecte (primer lector d'arts i teologia dels caputxins catalans) era, clarament, d'orientació escotista i consta documentalment que aquest religiós ensenyà la teologia a les primeres generacions de caputxins de Catalunya des de les posicions de Duns Escot. De fet, no fou fins ben entrat el segle xvii que s'optà clarament pel corrent bonaventurià, molt més adient al franciscanisme dels caputxins, seguint els *Commentaria in quatuor libros sententiarum sancti Bonaventuræ, seu summa theologica seraphici doctoris,* publicats a Roma els anys 1569 i 1593 pel pare Pere Trigoso de Calatayud (el qual l'any 1581 havia passat dels jesuïtes als caputxins); uns comentaris excel·lents (on el pare Trigoso procura conciliar els pensaments de l'Aquinate, de Bonaventura i d'Escot) i que assoliren una gran acceptació en els escolasticats caputxins d'Europa i, també, a Catalunya, principalment a partir de les disposicions que donà el ministre general, Innocenci de Caltagirone, quan visità la Província de Catalunya l'any 1649. Consta, també, que els caputxins catalans seguiren la *Summa Seraphica* que preparà el caputxí Marcel de Riez i, àdhuc, el *Cursus Theologicus* d'inspiració bonaventuriana, endegat pel caputxí

Bartomeu Barbieri de Castelvetro († 1697); voluminosos exemplars *in folio* que trobem registrats en els catàlegs de les biblioteques dels convents i escolasticats de Catalunya. Ací cal recordar l'excel·lent sistematització del pensament bonaventurià que endegà el caputxí Jacint d'Olp entre 1691 i 1698, que es divulgà en tres volums presentats amb el títol de *Summa Theologica ad mentem Seraphici Doctoris.*

Tot i l'opció bonaventuriana dels caputxins catalans, la documentació registra que alguns lectors de filosofia comentaven les obres d'Aristòtil *ad mentem Scoti,* tot seguint els manuals endegats pels framenors conventuals Bartomeu Mastri i Bonaventura Belluti. Tots aquests comentaristes maldaren per tal de clarificar que Duns Escot, de cap de les maneres, volgué ensorrar la filosofia aristotelicotomista, sinó que volia donar-hi una fonamentació metafísica i, a través de la metafísica, arribar a descobrir l'existència de Déu i la possibilitat de la Revelació divina, tot fent de la teologia una veritable ciència. Atesos aquests plantejaments, alguns lectors dels escolasticats caputxins de Catalunya optarien per seguir la metodologia d'Escot en l'ensenyament de la teologia com, per exemple, el cas de fra Josep de Puigcerdà († 1665) «subtil intèrpret d'Escot» i de fra Joan de Prats de Rei († 1707). D'altres lectors, en canvi, empraren algunes de les síntesis teològiques més de moda com la *Summa Theologiæ Scolasticæ*, i el *Cursus Theologicus* del caputxí Lluís de Casp. Entre els caputxins catalans és força destacable l'influx dels corrents lul·lians, els quals, en certa manera, marcaran l'estudi de la filosofia i teologia en la vida provincial, especialment des de la renovació dels estudis en el segle divuitè. S'ha de posar en relleu, també, la incidència dels comentaris escripturístics endegats pel caputxí Francesc Titelmans de Hasselt (d'orientació escotista), principalment el seu famós comentari als Salms i a les cartes apostòliques del Nou Testament; uns comentaris molt apreciats pels frares, i que trobem presents en les biblioteques conventuals dels caputxins catalans i europeus, com també els comentaris a les cartes paulines, junt amb una exposició contemplativa dels principals misteris de la fe cristiana titulada *Summa Mysteriorum.*

Els caputxins catalans optaren, també, pel text de la *Theologia Moralis* del framenor conventual Bartomeu Mastri que, com hem vist més amunt, era d'inspiració escotista, i que en la seva teologia moral intentà conciliar Bonaventura i Escot. Consta en unes ordinacions generals de 1757-1758, donades per Serafí de Capricolle, ministre general, la disposició que els lectors o professors de filosofia, de cap de les maneres, secundin el pensament dels autors moderns, ni optin per seguir les pròpies opinions personals, sinó la doctrina i mètode de Sant Bonaventura (segons la tradició caputxina), o també Duns Escot.

Els caputxins de Catalunya, tot i la presència d'alguns lectors d'orientació escotista, es mantingueren majoritàriament en la línia bonaventuriana, mentre que a Castella es donà prioritat a la tradició escotista. Serafí de Capricolle, tanmateix, exhortà els lectors de filosofia que tinguessin un coneixement, clar i correcte, de les qüestions filosoficoteològiques llavors més debatudes, i que també exposessin a les aules la doctrina dels *novatores* a fi de refutar-ne públicament els errors; és a dir, que es llegien els autors moderns, no pas per a aprendre, sinó per a refutar-ne el pensament. Tanmateix, a partir d'aquestes prescripcions del *Capricollense*, s'encetà entre els frares caputxins una fecunda metodologia eclèctica, en la qual s'anaven incorporant a les aules les novetats més assimilables o compatibles amb la vella tradició escolàstica, principalment a partir del moviment villalpandià, que esperonà el caputxí castellà Francisco de Villalpando, de qui la Universitat de Cervera prengué el seu curs de filosofia publicat l'any 1787. I fou precisament a la Universitat de Cervera on l'escotisme visqué un dels seus moments més culminants, especialment a partir de 1717 ran de la creació d'algunes càtedres de filosofia escotista.

També, abans de l'exclaustració, encara que en grau força menor, en els escolasticats caputxins de Catalunya es seguiren alguns manuals de línia escotista, com els de Carles J. de San Floriano i el de Josep Antoni Ferrari. Tanmateix, entre els caputxins catalans, tot i la presència de lectors d'inspiració netament escotista, com és el cas de Joan de Prats de Rei († 1707), que hem esmentat més amunt, l'estudi de Duns Escot no es potenciaria fins el període de la restauració, durant la consolidació de la vida caputxina a Catalunya, principalment a través d'Ambròs de Saldes, autor de la versió llatina del tractat de teologia escotista del caputxí francès Joan Baptista de Petit-Bornand, que titulà *De primatu Domini Nostri Jesu Christi* (al qual ja ens hem referit més amunt) i també, posteriorment, de l'ensenyament impartit en els escolasticats de la Província pels pares Sever de Montsonís i Pacífic de Vilanova de Bellpuig, formats acadèmicament a Roma per seguidors d'Escot. I és que, una volta consolidada la restauració de la vida caputxina en els territoris ibèrics, ben aviat els caputxins, sense deixar l'orientació bonaventuriana dels estudis, reprengueren el pensament escotista.

Acabem d'esmentar la valuosa aportació escotista d'Ambròs de Saldes amb la publicació del tractat titulat: *De primatu Domini N. Jesu Christi et causa motiva Incarnationis*, publicat a Barcelona l'any 1902. També cal assenyalar ací que, molt poc temps abans, a la veïna província caputxina de València, els frares caputxins d'Oriola editaren la *Apología y Elogio del V. Doctor Sutil y Mariano P. Juan Duns Escoto,* a càrrec de Querubí de

Carcaixent. L'obra fou prologada pel cèlebre escotista Gabriel Casanova, professor a l'Antonianum de Roma. En les ratlles proemials, l'esmentat pare Casanova, tot seguint la història de la filosofia escolàstica del professor Haureau, hi afirmà que *«la filosofía de Duns Escoto es, sino la más seria, la más original que nos ha transmitido la Edad Media [...] El nombre de Escoto, santificado por unos y maldecido por otros, ha venido atravesando los siglos rodeado de una restauración escolástica bendecida por el Vicario de Cristo [el papa León XIII] al puesto que en justicia le corresponde [...] En la filosofía de Escoto la voluntad obtiene el primado entre las facultades humanas, Santo Tomás da el centro a la inteligencia ¿son por eso antagonistas el uno del otro?»*.

Aquesta obra del pare Querubí gaudí d'una gran acollida entre estudiants caputxins de la primera etapa de la restauració, puix que el beat Joan Duns Escot (juntament amb sant Bonaventura), cal esguardar-lo tothora com un dels mestres per excel·lència de l'escola franciscana, atès que reeixí admirablement en l'elaboració d'una nova síntesi del pensament escolàstic medieval d'encuny franciscà, efectuada a la llum de l'amor. És per aquest motiu que el Doctor Subtil situà, tan encertadament, el motiu prioritari de l'Encarnació en l'amor, més que no pas en la necessitat de redempció.

A les Províncies caputxines de Castella i de València, en el període de la restauració, el pes de l'escotisme fou força més notable que a Catalunya, especialment a través de les obres de Querubí de Carcaixent a les quals acabem de referir-nos i, també, a través de la incidència dels estudis escolàstics del framenor de la Unió Lleonina, pare Miquel Oromí († 1974), especialment durant la represa dels estudis filosoficoteològics en els anys de la postguerra. El pare Oromí, de tarannà metafísic, anà evolucionant progressivament des d'un tomisme tradicional a un escotisme orientat a les necessitats i qüestions del món modern. Com a fruit madur de la seva evolució cap a l'escotisme, Miquel Oromí l'any 1960 preparà una modèlica introducció general de les obres de Joan Duns Escot publicades per la BAC.

També d'entre els framenors observants de la Unió Lleonina cal assenyalar la destacada aportació dels escotistes Gabriel Casanova (autor d'un *Cursus philosophicus*) i del pare Mariano Fernández García, autor d'un *Lexicon Scotista*, alhora, editor de les *Disputationes Oxonienses*. Aquest *Lexicon* fou considerat talment el millor instrument per a conèixer adientment l'aportació doctrinal del *Doctor Subtilis*, tant, que en el llunyà 1910 fou definit pel pare Plácido Lemos, des de les pàgines *d'Estudios Franciscanos*, com a *«genio sintético junto a una razón analizadora que no pierde de vista la realidad de las cosas desde una singular altura y estabilidad»*.

Intentarem, seguidament, donar un cop d'ull als continguts de les antigues biblioteques dels caputxins de Catalunya per tal de rastrejar-ne la presència de les obres d'Escot i dels escotistes.

A propòsit de la presència d'obres escotistes en les biblioteques dels caputxins de Catalunya, cal posar en relleu que és força més rar trobar-hi obres d'inspiració escotista que no pas bonaventuriana i tomista, atesa l'afecció dels frares catalans a sant Bonaventura i, també, per sant Tomàs, el *Doctor Communis*. Amb tot, se'n localitzen algunes de ben significatives com, per exemple, els comentaris del framenor Antoni Barros (ca. 1755) a l'*Ordinatio* de Duns Escot. Hom troba, també, a les biblioteques caputxines de Catalunya alguns exemplars d'encuny escotista endegades per framenors conventuals del segle XVII com els teòlegs Bartomeu Mastri (†1673) i Bonaventura Belluti (†1676), les obres dels quals es trobaven, per exemple, en els convents de Sabadell i d'Arenys de Mar. Dins d'aquest conjunt d'obres filosoficoteològiques d'inspiració escotista, cal incloure el manual de metafísica preparat pel framenor reformat Carles J. de San Floriano (†1781).

Finalment, esmentem que a la biblioteca dels caputxins de Santa Eulàlia de Sarrià hi havia una edició de les *Opera omnia* de Joan Duns Escot, com també hom trobava les obres d'Escot en la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona, tot i la marcada afecció dels caputxins catalans per Sant Bonaventura.

L'APORTACIÓ DELS CAPUTXINS CATALANS ALS ESTUDIS SOBRE ESCOT

L'any 1922, ran de l'èxit extraordinari de la publicació del volum titulat *Estudio crítico de las fuentes históricas de San Francisco y Santa Clara*, on el seu autor, el caputxí Martí de Barcelona, hi aplegà i sistematitzà totes les fonts impreses per a l'estudi de Sant Francesc i Santa Clara (a més d'un utilíssim apèndix de les fonts per a l'estudi de la reforma caputxina), rebria el nomenament de bibliotecari del convent de Sarrià. Al final de l'any 1923, li fou tramitada la seva matriculació a la universitat de Lovaina, on fou destinat per tal de perfeccionar-se en els estudis d'història eclesiàstica al llarg dels cursos de 1924-1926. El pare Martí preparà com a memòria de llicenciatura un reeixit estudi a propòsit del framenor Nicolau Bonet, *Doctor Proficuus* (ca. 1280-1343), a qui tradicionalment, seguint les recerques de Fèlix Torres Amat, hom el feia català, però segurament, segons Martí de Barcelona, devia haver nascut a la població francesa de Tours. Fra Nicolau Bonet fou deixeble directe de Joan Duns Escot a la Universitat de París i fou, alhora, gran comentador escotista de la *Metafísica* d'Aristòtil.

En efecte, el nostre gran escotista, el *Doctor Proficuus* o, també, *Doctor imaginativus*, fou alumne de Duns Escot els anys 1305-1308. Segurament per aquesta motiu, al llarg de la seva obra escolàstica, Nicolau Bonet es mostrà força formalista. S'ha d'assenyalar també que el *Doctor Proficuus* fou el primer pensador que marcà la distinció entre metafísica i teodicea (o teologia natural) a través de la seva docència a la Universitat de París. L'any 1493, a la ciutat de Barcelona, li fou estampat el seu tractat de *Metafísica*, que es reeditä a Venècia el 1502, quan s'edità també el seu tractat de *Física* i el de *Theologia naturalis*. Hom li ha atribuït al *Doctor Proficuus* l'obra titulada *Formalitate in via Scoti*, la qual s'imprimí per primera vegada a Venècia l'any 1505.

Quan l'any 1926 Martí de Barcelona tornà de Lovaina, després d'estudiar àmpliament la figura de l'escotista Nicolau Bonet, fou destinat al convent de Sarrià, on féu novament de bibliotecari i de professor. A més, des de l'any 1930 actuà assíduament com a redactor en cap de la revista *Estudis Franciscans.*

A redós del convent dels caputxins de Sarrià, el pare Martí s'anà configurant com a historiador i documentalista. La gran quantitat de notícies bibliogràfiques, la descripció i edició de documents, les monografies d'autors franciscans i l'edició de clàssics catalans, són el millor exponent de la seva extraordinària aportació en el camp de la cultura i historiografia franciscana; una contribució que suscità l'interès, l'estímul i la reconeixença de personalitats en el camp de la història de la teologia i història eclesiàstica, de l'arxivística i del franciscanisme, com la del famós franciscanista Paul Sabatier; la dels eminents eclesiàstics alemanys Heinrich Finke, Johannes Vincke i Martin Grabmann, la del framenor Jean F. Bonnefoy, expert, aquest darrer, en teologia franciscana, com la també del famós teòleg i medievalista carmelità Bartomeu M. Xiberta i, àdhuc, la del lul·lista mallorquí Francesc Sureda Blanes; o també la de l'expert estudiós de còdexs medievals August Pelzer, entre moltes altres personalitats del món de la cultura.

El pare Martí de Barcelona impulsà l'estudi dels escolàstics medievals d'inspiració franciscana que visqueren en els antics reialmes de la Corona d'Aragó com, per exemple, sobre fra Pere Tomàs († 1350), deixeble directe d'Escot. A l'impuls del pare Martí de Barcelona es deu la publicació, entre els anys 1923 i 1936, de bona part dels treballs escotistes a *Estudis Franciscans* endegats per eminents escotistes com, per exemple, el documentat estudi sobre la teologia eucarística d'Escot que preparà el professor Hubert Klug o, també, el de Leandre de Sesma, sobre el voluntarisme en la filosofia d'Escot. Hem d'esmentar, en aquest mateix període, la suggeridora aportació del professor de la Universitat d'Estrasburg, Jean Rivière, a la història de la teologia, que fou publicada

l'any 1933 (també a *Estudis Franciscans*) sobre el tema de la Redempció en Escot.

En tots aquests treballs (juntament amb la resta d'estudis escotistes publicats en la primera etapa de la *Revista de Estudios Franciscanos* des de la seva fundació com, per exemple, els de Pere M. Bordoy-Torrents, Vicente de Peralta i els de Francesc de Barbens), en tots ells es defensa l'ortodòxia del pensament d'Escot i, alhora, es posa en relleu la riquesa i l'actualitat del pensament escotista que, com hem dit més amunt, fou precursor d'aspectes de la doctrina del Vaticà II en algunes qüestions que Escot plantejà com, per exemple, la primacia de la llibertat i la necessitat de Crist per il·luminar el misteri de l'home.

Fou força destacable l'aportació del pare Basili de Rubí al estudis d'història de la filosofia i teologia qui, a més d'investigar la història dels caputxins catalans, també compta en la seva extensa bibliografia amb suggeridores contribucions a la història de l'escotisme. M'és particularment plaent d'esmentar en aquestes notes sobre l'escotisme a Catalunya un treball del pare Basili publicat l'any 1956 en la revista *Estudios Franciscanos*, on examina, molt acuradament, la significació de l'Escola Franciscana de Barcelona durant el segle XIV i, alhora, n'estudia els antecedents durant el segle XIII. L'article es centra, bàsicament, en la variada producció teològica immaculista (d'influx escotista i lul·lià) que incidí, molt directament, en l'elaboració i la redacció dels decrets immaculistes promoguts pels monarques de la Corona d'Aragó; decrets que, finalment, culminarien en la definició dogmàtica de la Concepció Immaculada de Maria, en el Concili de Basilea l'any 1429 que, si bé no comptà amb la ratificació o confirmació del papat, sí que contribuí eficaçment en la vertebració i evolució de la doctrina immaculista del període baix medieval.

El pare Basili de Rubí, al llarg d'aquesta recerca que tant enriquí el coneixement de la teologia franciscana, posà en relleu que, durant els segles XIII i XIV, l'Escola Franciscana de Barcelona seguí les línies generals dels grans teòlegs marians, sobretot les directrius de Ramon Llull (1232-1316) i les de Joan Duns Escot (1266-1308). Aquesta teologia s'ha de col·locar en clara i viva connexió amb la impartida pels framenors a la universitat anglesa d'Oxford i, també, a la Sorbona. Tanmateix, cal recordar que, inicialment, tal com ho posà de manifest el pare Basili, a les aules del col·legi de teologia del convent de Sant Francesc dels framenors conventuals de Barcelona, les doctrines immaculistes no hi foren pas introduïdes per Ramon Llull, sinó a través de deixebles directes de Duns Escot. Més encara, Basili de Rubí féu veure a través de la documentació com l'influx lul·lià a l'escola de Barcelona no es va produir sinó fins als segles XIV, XV i XVI, principalment; un influx que es mantingué fins poc abans de l'expulsió

dels framenors conventuals i de la immediata ocupació del convent de Sant Francesc per religiosos procedents de l'observança, que tornaren a l'escotisme.

Els principals introductors de la doctrina immaculista a l'escolasticat dels framenors de Barcelona foren: fra Joan de Quintana (que havia estat uns anys catedràtic a la Sorbona, on tingué per alumne Joan Duns Escot); fra Arnau de Claramunt, que durant uns anys havia ensenyat, amb gran acceptació, també a la Sorbona. També s'introduí la doctrina immaculista a través del mestratge de fra Ponç Carbonell (anomenat *Scotellus* per la seva fidelitat a Escot), amic personal de Peire Joan Oliu i, alhora, organitzador de l'escolasticat de Barcelona, autor de la cèlebre *Postilla* sobre la Bíblia. El beat Ramon Llull es formà, doncs, en l'ambient acadèmic d'aquests mestres suara esmentats, de tal manera que la seva incidència immaculista a l'escola franciscana de Barcelona és, òbviament, posterior, tal com ho assenyalà Basili de Rubí, qui esmenta, també, que durant el segles XIV i XV en el col·legi de teologia dels framenors conventuals de Barcelona hi ensenyaren alguns deixebles força significats del beat Joan Duns Escot com, per exemple, fra Joan de Marbres (l'escotista d'incidència més marcada en el segle XV), fra Antoni Andreu i, sobretot, fra Pere Oriol (†1322), el *Doctor Elegans*, deixeble directe d'Escot i autor del primer tractat sistemàtic de teologia immaculista. Al llarg d'aquesta interessantíssima recerca sobre l'escola franciscana de Barcelona, el pare Basili de Rubí esmenta, també, la remarcable aportació de fra Joan Bassols (†1333), de fra Pere Tomàs (†1350) i de fra Guillem Rubió, aquest darrer un inquiet deixeble d'Escot que participà molt activament en controvèrsies medievals sobre cristologia.

A TALL DE CONCLUSIÓ

A propòsit de l'actualitat i vigència de moltes de les posicions escotistes, s'han de tenir ben presents, tothora, els estudis sobre Escot i la filosofia medieval del framenor Carles Balic (†1977) i del caputxí Camil Bérubé (traspassat el 2007). A tall de conclusió d'aquestes notes històriques sobre l'escotisme a Catalunya, em sembla particularment escaient d'acabar tot invitant a assumir allò que l'any 1961, en clima preconciliar, escriví el framenor català Miquel Oromí: *«No avergonzarnos del estudio de las doctrinas del Doctor Sutil, como si se tratara de algo ya caído en desuso, sino que debemos estudiarlo convencidos de que salimos al paso de las ansias y aspiraciones de la filosofía de última hora»*.

En efecte, el *doctor subtilis et mariani* ha llegat a l'Església un tarannà

teològic que és engrescador i modèlic, puix que situat Escot en ambients de forta ebullició intel·lectual, elaborà reeixidament el seu ideal d'una teologia concebuda com a ciència. Des de la fe profunda, Escot recercà especulativament en la intel·ligència, tot maldant per enfortir la fe per mitjà de la raó, però com a bon fill de sant Francesc, defensà sempre el primat de l'amor per damunt dels poders terrenals, àdhuc per damunt de tota especulació o raó humana, bo i orientant totes les dimensions de l'existència vers la finalitat prioritària de l'amor a Déu.

Tant de bo que, en aquesta commemoració del VII centenari del traspàs de Duns Escot que acabem de celebrar, la lectura interioritzada de les seves obres teològiques ens sigui nodriment per a la vida interior, bo i recordant que Joan Duns Escot alimentava la seva vida espiritual amb teologia i, a la vegada, amb la seva vida i experiència espiritual consolidava i, de retop, donava fermesa a tota la seva producció teològica, que és un bell i «subtil» fruit de la seva íntima comunió amb Déu.

JORNADES SOBRE LA SETMANA TRÀGICA (1909)

BIBLIOTECA BALMES
CONSELL SUPERIOR D'INVESTIGACIONS CIENTÍFIQUES
FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA
(5, 6 i 7 de maig 2009)

La Biblioteca Balmes, a través d'una comissió organitzadora avalada per un comitè científic, ha convocat un congrés històric sobre el ressò dels fets de la Setmana Tràgica en la història de Catalunya en l'escaiença del primer centenari dels esdeveniments. La finalitat de les jornades o congrés és donar l'oportuna divulgació a aquest remarcable episodi de la nostra història, i que tantes conseqüències tingué en la vida parlamentària, en el moviment obrer i en l'educació. Totes les aportacions previstes en les Jornades (reports i comunicacions), seran publicades en el volum 83 (2010) d'*Analecta Sacra Tarraconensia*.

Oferim a continuació i de manera provisional els títols dels reports i els noms, ja confirmats, dels conferenciants.

Dimarts, 5 de maig
matí

SESSIÓ INAUGURAL

– Obertura del Congrés a càrrec de monsenyor Lluís Martínez Sistach, cardenal-arquebisbe de Barcelona.

– Conferència inaugural: Joan B. Culla i Clarà

I. EL CONTEXT

Dimarts, 5 de maig
tarda

– Context polític: Cristóbal Robles, *¿Acabó la Semana Trágica con Maura? Algunas claves políticas de su Gobierno largo.*

– Context social: Nazario González, *Los movimientos sociales en España y Cataluña en el entorno de la Semana Trágica.*

– Context eclesial: Valentí Serra de Manresa, *L'Església a Catalunya en temps de la Setmana Tràgica.*

II. L'IMPACTE

Dimecres, 6 de maig
matí

– L'impacte: José Andrés Gallego, *El impacto*.

– La maçoneria: Pedro Álvarez, *La masonería en la vida, obra y proceso de mitificación de Francisco Ferrer y Guardia.*

– La premsa: Josep M. Figueres, *La Setmana Tràgica als mitjans de comunicació. Política i periodisme en la projecció dels esdeveniments de Barcelona.*

Dimecres, 6 de maig
tarda

– Projecció de les principals seqüències de la pel·lícula *La ciutat cremada (del desastre de Cuba a la Setmana Tràgica)*, realitzada per Antoni Ribas.

– Selecció, presentació i col·loqui a cura de Josep M. Caparrós Lera.

Saló de la residència d'investigadors del C.S.I.C. (Hospital, 64).

III. EL RESSÒ INTERNACIONAL

Dijous, 7 de maig
matí

– La repercussió internacional: Fernando García Sanz.

SESSIÓ CONCLUSIVA

– Ramon Corts i Blay, *La Setmana Tràgica en l'Arxiu Secret Vaticà.*

Clausura del Congrés a càrrec de monsenyor Sergio Pagano, prefecte de l'Arxiu Secret Vaticà.

Relació de les comunicacions encarregades

– Josep M. Benítez, *La Setmana Tràgica i les comunitats de la Companyia de Jesús.*

– Joan Florensa, *L'impacte dels fets de la Setmana Tràgica en les comunitats escolàpies.*

– Sergio Barredo, *Els framenors conventuals de Granollers i la Setmana Tràgica.*

– Ramon Alberdi, *Els salesians i salesianes davant la Setmana Tràgica.*

– Josep M. Blanquet, *Els Fills de la Sagrada Família i la Setmana Tràgica.*

– Ernest Zaragoza, *La Setmana Tràgica a Sant Feliu de Guíxols i comarques gironines.*

– Josep M. Gasol, *Els fets de la Setmana Tràgica a la ciutat de Manresa.*

– Mariano Santamaría, *Els germans maristes i la Setmana Tràgica.*

– Consol Muñoz, *Les Franciscanes Missioneres de la Immaculada Concepció del Poble Nou i del Poble Sec davant la Setmana Tràgica.*

– Concepció Ibáñez, *L'impacte dels fets de la Setmana Tràgica en les Germanetes de l'Assumpció.*

Els autors de les comunicacions que desitgin inscriure's en les jornades caldrà que presentin un resum de 30 línies a la secretaria del congrés abans del 25 d'abril de 2009:

carrer Duran i Bas, 9 – e.mail biblioteca@balmesiana.org

En el termini de quinze dies el comitè científic en comunicarà l'admissió, o no.

Atès que totes les comunicacions acceptades seran publicades, el secretari-relator del congrés presentarà una síntesi de les comunicacions al final de cada sessió.

Antoni Moliner Prada, *Catalunya contra Napoleó. La Guerra del Francès (1808-1814)*, Lleida, Pagès Editors, S.L., 2007. 247 p.

El professor Antoni Moliner Prada, un eminent especialista a escala internacional sobre la guerra del Francès, ens ofereix aquesta excel·lent obra de síntesi sobre aquest període, tan desconegut i ple de tòpics, de la història moderna del nostre país. La intenció de l'autor en escriure aquest llibre ha estat donar una visió més real de la guerra del Francès, a la llum de la historiografia més recent, per fer-la intel·ligible al gran públic i no només als estudiosos. D'acord amb aquest objectiu, l'autor ha concebut una obra introductòria al tema, en la qual l'estil sintètic, descriptiu i analitzador dels esdeveniments ha estat complementat amb aportacions crítiques d'historiadors especialistes, amb una selecció de documents de l'epoca força significatius, com també de reproduccions de quadres, gravats i xil·lografies de l'època. Tot plegat, el rigor històric en l'amplitud dels temes tractats, s'alterna molt bé amb la descripció simultània de «l'imaginari col·lectiu» d'aquesta època, aportant al lector no iniciat una imatge vívida i comprensiva del conflicte, que sens dubte, despertarà el seu interès.

Una àmplia gamma de temes oberts a la historiografia actual –alguns dels quals, bastant recents–, són esbossats amb precisió i síntesi. Cal remarcar, d'entre tants, alguns d'inèdits, com la vida a la Catalunya ocupada, molt ben documentada gràcies a les metòdiques investigacions de Maties Ramisa ens els arxius francesos; la nova visió de la historiografia sobre el fenomen dels afrancesats que supera la tradicional imatge de «traïdors»; la totalment desconeguda gestió de govern territorial i d'organització de la

resistència armada dels catalans per part de la Junta Superior de Catalunya, veritable govern autònom del Principat durant el conflicte, així com de l'emergència de les Juntes corregimentals i locals, que comportaren un veritable canvi polític, en substituir els antics ajuntaments; el paper dels miquelets i sometents en la guerra; la vida quotidiana de la població a la llum dels testimonis escrits; danys col·laterals com el bandolerisme, associat a la guerrilla i a la deserció; la funció de la propaganda en el conflicte, present en diaris, llibres i en una diversificada literatura popular d'opuscles, catecismes, cançons, romanços, etc., conservats en la col·lecció de fullets Bonsoms, font privilegiada de documentació per a conèixer la mentalitat i la cultura dels catalans d'aquell temps en el seus vessants més populars, com també per seguir de prop la construcció mítica i unitària de la imatge que els nostres avantpassats forjaren de la guerra del Francès i de la resistencia armada en la qual s'implicaren. Una imatge, transmesa en part per la historiografia espanyola i catalana del segle XIX, i en part també per la tradició oral del poble –les batalles del Bruc–, i que ha arribat, gairebé intacta, fins als nostres dies.

Entre les noves aportacions historiogràfiques presents en el seu llibre, el professor Moliner ha tingut l'encert d'aportar-nos una ben detallada síntesi de les fases de la guerra del Francès, de les estratègies d'ocupació, dels moviments d'exèrcits i de tropes, de la funció militar de la insurgència en la guerra, de les operacions i dels objectius militars de tots dos contendents, així com dels setges i conquesta de ciutats catalanes per l'exèrcit imperial de Napoleó: als ja llegendaris i populars setges de la immortal Girona, s'hi afegeixen d'altres totalment desconeguts, com el de Lleida, i sobretot, el de Tarragona, la base estratègica d'operacions militars de la Junta de Catalunya durant les primeres fases de la guerra. De tots ells, l'autor ens ofereix una admirable i detallada descripció, amb una anàlisi de l'impacte sobre la població resistent, i sobre la demografia –ciutats com Girona i Tarragona veieren disminuïda en la meitat la seva població per la duresa dels setges–. En aquest sentit, l'autor aporta els minuciosos estudis demogràfics de l'historiador Esteban Canales: només en 1809, l'any més calamitós de la guerra, el Principat perdé al voltant d'un 5 % de la seva població. La mortaldat va ser causada per les accions de guerra –cas de Girona–, i sobretot, per la fam i l'epidèmia del tifus.

El professor Moliner emmarca la guerra del Francès a Espanya en el complex geopolític i estratègic de les guerres napoleòniques, un panorama internacional polaritzat pels dos grans contendents del conflicte: la França de Napoleó i Anglaterra. En la gran estratègia de Napoleó, dominada pel bloqueig econòmic a la Gran Bretanya, era vital aconseguir el control de les rutes marítimes de l'Atlàntic per ofegar el comerç anglès. Portugal i

Espanya, imperis de gran projecció atlàntica, per les seves colònies i importants recursos a Amèrica, havien d'incorporar-se, de manera diversa a l'lmperi continental de Napoleó. L'estratègia anglesa devia estar, per tant, determinada per mantenir obertes al seu tràfic comercial les rutes atlàntiques –vital per a la supervivència de l'illa–, i donar suport a la gran insurrecció espanyola contra l'Emperador, portant la guerra al seu territori. Es tractava de debilitar així la poderosa concentració militar de Napoleó al centre d'Europa, clau en l'hegemonia del seu imperi contra Prússia, Àustria i Rússia. En l'estratègia anglesa, també hi era present com a objectiu a més llarg termini apoderar-se dels mercats colonials ultramarins d'Espanya i Portugal.

El Tractat de Fontainebleau, entre França i Espanya, aliats tradicionals, prescrivia que l'exèrcit imperial, amb el suport de l'espanyol, ocuparia Portugal, aliat d'Anglaterra, per completar l'estratègia del bloqueig contra la Gran Bretanya. En l'expedició, però, els contingents francesos ocuparen importants places fortes a Espanya (octubre-novembre de 1807) en qualitat d'aliats. En aquests mesos, la pugna entre el rei Carles lV i el príncep hereu Ferran, provocaren la intervenció de Napoleó en el plet dinàstic. Els esdeveniments es precipitaren en els mesos de maig i juny de 1808: convocatòria i sortida de la família reial espanyola cap a Bayona, per ordre de Napoleó, abdicació de Carles lV, i finalment, l'Emperador convocà les Corts espanyoles a Bayona, dictà una Constitució per a Espanya i nomenà el seu germà Josep com a nou rei d'Espanya i de les Índies. La resposta espanyola va ser la insurrecció general de tot el país, la qual s'estengué ràpidament a partir dels fets del 2 de maig a Madrid.

El professor Moliner veu en la guerra del Francès el detonant d'un procés revolucionari, en el qual es certifica la transició d'Espanya, de les estructures de l'Antic Règim a les de l'Estat liberal. El buit de poder deixat per les autoritats borbòniques fou ocupat ràpidament pel poble alçat contra l'invasor: a tot arreu, les Juntes de cada territori o regió, compostes per membres de tots els estaments, assumiren, no només la defensa del país, sinó també el seu govern. De manera paradoxal, la resistència armada dels espanyols contra els francesos, comportà, en certa manera, l'emergència d'una nova consciència general d'Espanya com a nació moderna, la qual cristal·litzà en les Corts de Cadis i en la Constitució de 1812. En tot aquest procés, l'allunyament tradicional dels catalans dels afers d'Espanya fou substituït per una participació entusiasta, tant en la col·laboració conjunta en l'esforç bèl·lic, com també en la participació dels diputats catalans a Cadis. Però en tot aquest procés, es perfilen també les ombres del que serà la gran fractura política i social entre els espanyols, i entre els catalans, al llarg del segle XIX: els liberals,

partidaris de la Constitució i d'un Estat liberal modern, i els absolutistes, partidaris del retorn a l'Antic Règim.

L'autor analitza detingudament el procés revolucionari provocat per la Guerra a Catalunya. A més dels factors ideològics comuns a la resta dels espanyols, consignats en el lema de «Religió, Pàtria i Ferran Vll», hi apareixen també altres mòbils en els catalans:

1. La gal·lofòbia, producte sobretot de la Guerra Gran contra la França revolucionària (1793-1795).

2. Defensa concreta de la propietat i del mas per la pagesia. Saqueigs i contribucions per part de l'exèrcit francès.

3. Viu sentiment religiós, molt profund a Catalunya, i rebuig de la Revolució francesa i de les seves reformes. Suport entusiasta a l'Església. La guerra adquireix, sobretot per a la pagesia, el caràcter de «guerra sagrada» –sacrilegis i saqueigs d'esglésies per part dels ocupants–.

4. Viu sentiment d'independència dels catalans, que no toleren cap forma d'ocupació forània. Fet molt present en els arxius francesos.

5. Revolta social passiva de les classes populars: hom confirma que el conflicte provoca que els pagesos deixin de pagar delmes i contribucions als estaments privilegiats.

6. Caràcter col·lectiu de la guerra, en la qual participen tots els grups socials, enquadrats en les Juntes corregimentals, locals, i en la Superior de Catalunya. Primeres referències al nacionalisme espanyol a Catalunya. Per primer cop, el patriotisme català i el patriotisme espanyol es combinen sense problemes, davant de l'empresa comuna de la guerra.

L'impacte directe de la guerra sobre la població, tal i com és relatat per les fonts contemporànies, i pels estudis recents, és també analitzat al llarg de l'obra: la guerra de Francès sorprèn per la seva violència extrema sobre la població civil, inusual en aquest grau per als costums internacionals de l'època, violència que incideix sobretot en el món rural: exaccions, requises, saqueigs, massacres, destruccions... El caràcter maniqueu del conflicte comporta, sovint, una inhumanitat entre els contendents que es manifesta en un tracte cruel i despietat, per tots dos bàndols, als presoners, ferits i població civil indefensa. La guerra del Francès fou molt destructiva per al país, i afectà molt més Catalunya que altres parts d'Espanya: viles i pobles patiren una gran devastació que afectà el conrreu dels camps i desfermà una fam generalitzada; ciutats fabrils com Manresa, cap i casal de la resistència, foren destruïdes; ciutats grans com Girona i Tarragona foren arrassades pels setges i els bombardeigs.

El professor Moliner ens descriu com el procés revolucionari, provocat

pel buit de poder al Principat, fou reemplaçat ràpidament i dirigit des de Manresa, amb la crema del paper segellat enviat des del Madrid ocupat (2 de juny de 1808. És força significatiu, segons l'autor, que Manresa, la ciutat fabril més important del Principat d'aquell moment, amb un comerç i indústries pròsperes, com l'exportació de vins i aiguardent a Amèrica, les filatures del cotó i de la seda, i amb nombrosa població dedicada (9.000 h.), hagi estat el catalitzador de la insurrecció dels catalans, i d'on van sorgir els fonaments de l'autogovern per a la defensa i administració del país contra els ocupants francesos. Certament, Manresa i el seu corregiment són claus per a entendre el procés revolucionari a Catalunya:

1. A Manresa prenen forma i organització la primera Junta Corregimental, les Juntes locals del Bages, i en gran part es forma també la Junta Superior de Catalunya, on s'integren les Juntes Corregimentals de tot Catalunya. La Junta Corregimental de Manresa, paradigma de les Juntes que es crearan a tot Catalunya, formada amb caràcter estamental: clergat, militars, noblesa, gremis... i la naixent burgesia vinculada a la indústria i el comerç, un element ciutadà clau per a entendre la iniciativa i la capacitat organitzativa dels manresans.

2. La ciutadania de Manresa marca, des del principi, l'organització militar i logística de la resistència catalana, la qual organització farà seva la Junta Superior de Catalunya: creació dels terços de miquelets, enquadrament d'un exèrcit semiregular (40.000 homes), format per miquelets, tropes regulars i sometents, en cobertura tàctica sobre el territori. Organització d'una hisenda de guerra, per a establir un sistema de contribucions sobre el poble i sufragar la guerra. Un propòsit, però, que mai s'aconseguí del tot.

3. La contribució logística de Manresa a la guerra. Aportacions econòmiques extraordinàries dels habitants del seu corregiment. Proveïment de pòlvora i de cartutxos a l'exèrcit convocat per la Junta Superior. També, una notable difusió de propaganda, destinada a estendre la insurrecció per tot el Principat.

El professor Moliner analitza l'organització de la resistència i el sorgiment de les Juntes des de la dinàmica dels grups socials. La participació massiva de tota la població en el conflicte, capgira ja, en certa manera, l'ordre estamental i dóna lloc a l'aparició de grups socials nous que palesen un nou protagonisme en els nous òrgans de govern: les Juntes.

Per una part, l'erosió progressiva dels estaments privilegiats, que donen vigoria i nou protagonisme a la pagesia, element essencial en la composició de les Juntes locals i en els sometents. De l'altra, l'emergència

de nous grups d'elit, com la incipient burgesia d'industrials, comerciants i professions liberals, al costat dels grups tradicionals de la noblesa i del clergat. Aquest nou grup social genera un nou dinamisme social que preludia ja les grans transformacions del segle XIX i que en la guerra del Francès es concreta com un element dotat de lideratge, iniciativa i capacitat d'organització. El cas de Manresa, on la seva burgesia tingué una funció determinant en l'organització de la primera Junta corregimental, és paradigmàtic en aquesta anàlisi.

Aixi com el sistema de les juntes dotà la població d'una organització efectiva de resistència, la propaganda tingué també un paper essencial a l'hora d'unificar, en un ideari comú, tots els grups socials que hi participaven, tan diferents els uns dels altres. També va mantenir viu i actualitzat un esperit de resistència i de sacrifici en el sosteniment de la guerra. La propaganda es caracteritzà pel fet d'atorgar una total legitimitat moral i religiosa a la guerra, que la feia necessària en consciència per a tots els catalans: al caràcter revolucionari i anticristià dels ocupants, sempre viu en les publicacions populars, s'hi afegien notícies concretes de massacres, sacrilegis, expolis i destruccions d'esglésies. El maniqueisme propagandístic donava una gran força a la causa entre el poble, perquè fixava un mal detestable i demoníac (Napoleó) contraposat a un príncep bo, víctima i presoner (Ferran Vll). D'altra banda, les notícies sobre la guerra, no sempre favorables al bàndol patriota, eren mediatizades i posades a favor, per mantenir en bon estat l'optimisme de la moral combativa.

Diversos foren els gèneres propagandístics: diaris, en les ciutats i viles sobretot. l també, i per tot arreu, però sobretot a la ruralia, romanços, cançons, teofanies a favor dels patriotes, exaltació dels líders militars i de les accions victorioses, etc. Tot plegat, la propaganda patriota tingué el gran encert de mantenir viva la resistència dels catalans, malgrat els desastres, perquè sabé construir tot un imaginari mític i unitari de la guerra, de les seves causes, i sobretot, del perquè es lliurava la guerra.

L'autor procura seguir els passos de la formació de la Junta Superior de Catalunya, a partir del sorgiment de les juntes corregimentals i locals. A Manresa, com hem vist, el detonant fou la proclamació de Napoleó, que nomenà el seu germa Josep, rei d'Espanya, a Bayona (juny de 1808).

Hem vist el paper de catalitzador de Manresa, en tot aquest procés de concentració de forces, que donà origen a la Junta Superior de Catalunya, màxim òrgan de govern del Principat durant la guerra, i màxim òrgan de coordinació, tant amb la Junta Suprema de Madrid, com amb les juntes corregimentals de Catalunya. El professor Moliner s'endinsa en la maquinària de govern, de la presa de decisions, de la recaptació d'impostos, dels nomenaments militars, del reclutament de tropes, de la conducció de

la guerra, de les reaccions del poble... La documentació ens ofereix un panorama extraordinàriament ric i complex de tota aquesta gestió de govern i de conducció de la guerra, que tant permeten analitzar la seva gestió, com endinsar-nos en la vida quotidiana dels catalans durant el temps del conflicte.

La Junta Superior de Catalunya tingué els objectius següents:

l. Preservar l'ordre social. Anarquia en pobles i viles pel buit de poder.

2. Canalitzar i organitzar la resistència popular contra l'exèrcit de Napoleó, en unió i coordinació amb les altres divuit juntes supremes de tota Espanya.

3. Formar un govern provincial legítim, representant la monarquía absent, fonamentat en la representació corregimental i presidit per un capità general.

4. Organitzar l'exèrcit i la logística de la guerra: lleves, impostos, organització dels cossos militars –miquelets, sometents–, coordinant-los amb l'exercit regular espanyol, etc.

5. Dirigir les operacions militars contra l'exèrcit francès.

6. Administració de justícia, segons el dret propi i les constitucions municipals. Hisenda –recaptacions entre la població per a sostenir la guerra-.

7. Coordinació i comandament sobre les juntes corregimentals i locals, així com sobre els comandaments militars. La Junta Superior de Catalunya proclamà la seva autoritat com a sobirana sobre tot el Principat.

La Junta Superior de Catalunya mantingué bones relacions amb la Junta Central de Madrid, i col·laborà de forma intensa amb les juntes de Màlaga, Múrcia, Almeria, València... d'on vingueren importants cossos de l'exèrcit regular per defensar Tarragona, base d'operacions de la Junta durant les primeres fases de la guerra.

Altres aspectes força interesants i dignes d'estudi són les juntes corregimentals i locals, veritables instruments de canvi polític, revolucionari en certa manera, donat que substituïren aes antics ajuntaments. Les relacions de la Junta de Catalunya amb les corregimentals estava definida per llei, la qual en marcava les competències. Aquestes relacions, a la llum de la documentació, es presenten com a molt complexes, on són molt presents els mecanismes del poder. Tanmateix, el govern local d'aquestes Juntes –recaptació d'impostos, de lleves, etc.–, ens ofereix una mirada atenta sobre l'impacte que l'administració de guerra tingué entre els catalans, com tambémolts altres afers.

El professor Moliner estudia també l'enviament de diputats catalans a

Cadis per la Junta, així com els procediments electius emprats en el Principat, que donaren un total de disset diputats. Són de remarcar les instruccions de la Junta als diputats.

Hom planteja la conservació de les llibertats del Principat i la recuperació de les perdudes. També es parla de la necessitat de formar juntes o cossos representatius a les províncies. És evident que la funció de govern autònom de la Junta de Catalunya durant la guerra despertà en els catalans velles reivindicacions, ara posades en un nou context, el liberal. La projecció emergent dels catalans en els afers d'Espanya, propiciada per la guerra, anà de la mà de la reivindicació de les formes de autogovern que Catalunya havia tingut en el passat. També són força interessants altres instruccions de la Junta, que apunten a defensar el proteccionisme econòmic, vital per a Catalunya, on emergia un nou ordre econòmic modern, industrial i mercantil.

L'autor ha sabut traçar una encertada i sintètica visió de la guerra del Francès, estudiant-ne les fases, les accions militars, els camps d'operacions i les estratègies seguides per tots dos contendents. El professor Moliner, bon coneixedor i especialista en temes militars de la guerra del Francès, ens ofereix una crònica amena, fàcil de seguir, que analitza en profunditat els esdeveniments bèl·lics i la seva evolució, assenyalant les estratègies per al control del territori, i els xocs militars més significatius. Aquesta crònica del conflicte, el nostre autor l'enriqueix amb una crònica gairebé inèdita en les publicacions a l'abast del gran públic, com és la història i les fases dels setges de Girona, Tarragona i Lleida.

En esclatar la guerra del Francès al Principat, l'obstacle més gran perquè la conducció de la guerra fos eficient per part de la Junta de Catalunya, fou la pèssima preparació de l'exèrcit regular espanyol, reduït a algunes unitats disperses, poc preparades quant a quadres d'oficials, organització, contingents, disciplina, tàctiques modernes de combat i material bèl·lic. Davant seu, l'exèrcit napoleònic, un exèrcit de línia, de formidable preparació militar, d'una superioritat tàctica inqüestionable, victoriós contra totes les potències europees, el millor del seu temps. L'estratègia seguida, per tots dos contendents, fou, en resum, la següent:

1. 1a i 2a fase de la guerra (juny 1808 - febrer 1809) i (febrer 1809 - juny de 1811). L'exèrcit francès s'assegura les comunicacions i la logística amb França, amb la possessió de Figueres, Hostalric i Barcelona, al llarg d'un eix nord-sud. Girona, ciutat d'alt valor estratègic dins d'aquest eix de comunicacions, és assetjada, i finalment conquerida (desembre de 1809). L'exèrcit de la Junta pren com a base d'operacions la ciutat i port de Tarragona, des dels quals pot rebre tropes i subministraments del Llevant.

Tarragona es configura com el quarter general de la Junta aquests anys, i el seu exèrcit manté una guerra convencional contra l'exèrcit napoleònic. El teatre d'operacions estarà situat en les comarques tarragonines i en el sud de Barcelona, així com en l'hostigament guerriller a les columnes franceses, en l'eix de comunicació amb Lleida i Aragó, a través d'lgualada.

La guerra convencional, desplegada a gran escala per l'exèrcit napoleònic, serà contrarestada per una estratègia combinada per part de l'exèrcit de la Junta. Les accions convencionals es veuran reforçades per la pressió constant de l'acció guerrillera dels sometents contra l'exèrcit enemic, dificultant les seves comunicacions i el control del territori, vital per a subsistir-hi. Una altra tàctica complementària serà fortificar-se en les principals ciutats del país com Girona, Lleida i, sobretot, Tarragona, per impedir als francesos el control del territori. El pes donat en aquesta fase a la guerra convencional provocarà la desfeta dels exèrcits de la Junta, a mans de les divisions franceses de Saint-Cyr, Pino i Suchet. La derrota de l'exèrcit espanyol a Valls, dirigit per Teodor Reding, heroi de Bailén, marcarà un punt d'inflexió, favorable als francesos, en el qual l'exèrcit reunit per la Junta restarà desfet. Al gener de 1810, la situació és caòtica per a l'exèrcit de la Junta i es planteja, fins i tot, evacuar Tarragona. L'exèrcit napoleònic pren la iniciativa i conquesta Lleida i Tortosa, operació que permet aïllar Tarragona i assegurar les seves comunicacions amb la conquesta del reducte de Montserrat. Finalment, l'exèrcit de Suchet assetja i conquereix la ciutat de Tarragona (juny de 1811), que és durament saquejada. L'exèrcit de la Junta ha deixat d'existir, i les desercions acaben de completar el desastre. La premsa de París dóna per conclosa la guerra a Catalunya.

2. 3a fase de la guerra (juliol 1811-1814). Amb el nomenament del general Luis de Lacy com a nou capità general de la Junta de Catalunya, s'inicia un tombant decisiu en la guerra al Principat. Lacy concebrà una estratègia nova: integrarà les restes de l'exèrcit regular en una àmplia i metòdica acció guerrillera sobre el territori controlat pels exèrcits francesos, procurant interceptar les seves comunicacions amb Aragó i amb França. Nombroses accions de guerra puntuals, dotades de contundència, simultanejades amb cops de mà freqüents sobre les nombroses i semiaïllades guarnicions franceses, li permetran prendre la iniciativa sobre els generals francesos.

El concurs de la població civil amb els patriotes fou decisiu en la guerra: els exèrcits francesos, vencedors en la major part de les batalles importants, es trobaven aïllats entre ells en un territori hostil, amb les comunicacions interceptades, sense poder abastir-se, enfrontats alhora a la

guerrilla i a l'exèrcit regular, ara reconvertit en guerriller, però amb criteris militars i estratègics. L'expedició de Napoléo a Rússia (maig de 1812) debilità considerablement els contingents de l'exèrcit napoleònic a tota Espanya, fet que, combinat amb l'arribada de l'exèrcit angloespanyol de lord Wellington, significà la derrota total de les armes franceses: en la batalla de Vitoria (21 de juny de 1813) és derrotat Josep I per Wellington, i la resta de l'exèrcit napoleònic passà a França. El desembre de 1813, Napoleó signa amb Ferran Vll un tractat, pel qual torna com a rei a Espanya. Finalment, els primers mesos de 1814, el general Suchet evacua l'exèrcit francès del Principat.

Un punt a part, que mereix una especial atenció en aquesta obra, és la presència i l'activitat de l'Administració napoleònica en la Catalunya ocupada, un episodi de la història moderna del nostre país totalment desconegut, fora de l'àmbit dels estudiosos. El Principat, que des de 1808 pertanyia a la Corona espanyola, amb Josep l Bonaparte com a rei, va ser segregat i annexionat a l'lmperi francès pels decrets de Napoleó del 8 i del 23 de febrer de 1810. L'annexió implicava que Catalunya seria reorganitzada per a ser administrada i governada segons el model francès. L'Emperador envià alts funcionaris francesos, els intendents, juntament amb altres de menors, per dur a terme la reoganització del Principat en quatre departaments –Montserrat, Segre, Ter i Boques de l'Ebre–, amb la col·laboració de l'exèrcit ocupant. L'interès de Napoleó i dels francesos per Catalunya era evident. L'exèrcit de la Junta havia estat desfet, i la resistència patriota semblava extingida. Era, doncs, el moment de fer conèixer als catalans els beneficis i els avenços de la nova Administració napoleònica, que afectaven el règim municipal, el dret procesal i els tribunals, la recaptació d'impostos, i en definitiva, la implantació del Règim Civil a Catalunya, que estaria inspirat en el Codi napoleònic.

La nova política francesa d'atracció dels catalans al bàndol napoleònic fou practicada a fons i a consciència en aquests anys. Els nous governadors de Catalunya, radicats a Barcelona, com el mariscal Augereau i el general Macdonald, iniciaren una política de pacificació del país, procurant atreure's les elits catalanes, evitant els abusos de les tropes, demanant col·laboració perquè el Règim Civil pogués ser una realitat i les seves reformes beneficiessin la ciutadania del país. Fins i tot, el mariscal Augereau, bon coneixedor dels catalans, inicià una activa política de catalanització de la nova Administració, que deixà empremta en el *Diari de Barcelona*, escrit en català i en francès.

L'hostilitat de bona part de la població, mobilitzada contra els francesos, la crisi alimentària, la precarietat d'una població en guerra, i la guerra mateixa, impediren que els eficients administradors francesos poguessin

estendre els seus projectes reformistes, més enllà de la zona controlada pels francesos. Ciutats com Barcelona i Girona, però, acolliren les reformes, el nou régim municipal, els tribunals i les lleis processals, i el Règim Civil en general, dins de les limitacions imperants. L'impacte sobre els catalans d'aquesta breu etapa de contacte amb la nova societat civil i liberal que emergia a Europa, exportada per la Revolució francesa, necessàriament degué deixar una emprempta positiva en les noves elits del país, en la nova burgesia que naixia, en els dècades inmediatament posteriors.

En aquest sentit, la historiografia actual ha replantejat el tema dels «afrancesats» i els ha recuperat de la seva secular condició de «traïdors», per valorar la seva decisiva aportació en el trànsit d'Espanya, de l'Antic Règim al nou Estat liberal del segle XIX. Certament, en el govern de Josep l Bonaparte, format per espanyols addictes, hi trobem ja bona part dels grans projectes de reforma civil del país i de modernització. El fenomen de «l'afrancesament», si bé molt minoritari a Catalunya, tingué caràcter exclusivament urbà, i limitat, en gran part a les ciutats de Barcelona i Girona. Els afrancesats venien, en general, del funcionariat il·lustrat i de les professions liberals, i en el cas de Catalunya, alguns, com Gaspar de Remisa, del món dels negocis i de la burgesia. A Catalunya, els francesos els col·locaren en els tribunals, en l'administració municipal, i càrrecs baixos de la seva Administació. Foren un element social decisiu a posteriori, que establí una clara relació de continuïtat entre les concepcions civils napoleòniques i el liberalisme espanyol i català de la primera part del segle XIX.

El professor Moliner, després d'oferir-nos un retrat molt complet de la vida quotidiana durant la guerra -el reclutament de miquelets i sometents, les condicions de vida i la mortalitat, el bandolerisme i la deserció, etc.-, tanca el seu llibre amb una breu reflexió de com la construcció miticounitària de la guerra del Francès ha influït en la historiografia catalana dels segles XIX i XX, en el naixement del catalanisme polític; també, i no en una part inferior, en el nostre imaginari històric com a poble, aportant-nos un mirall on es reflectiren les vides i les històries dels nostres avantpassats, tal i com ells visqueren i patiren la guerra del Francès, i el sentit històric que ells li donaren.

Ramon CASADEMUNT I BESCÓS

Enrique FLÓREZ, O.S.A., *España Sagrada. Tomo I. Contiene una clave geográfica eclesiástica de los patriarcados, con el origen de las dignidades pontificias, contraído con la Iglesia de España y divisiones de las provincias antiguas de estos reinos*. Estudio preliminar de F. Javier Campos y Fernández de Sevilla. Edición de Rafael Lazcano. [Cuarta Edición]. Madrid, Editorial Revista Agustiniana, 2000, pp. CLXXXI + 315; *España Sagrada. Tomo XXIV. Antigüedades tarraconenses.* Edición de Rafael Lazcano. Guadarrama (Madrid), Editorial Revista Agustiniana, 2007. pp. 404 + 1 mapa; *España Sagrada. Tomo XXV. Iglesia de Tarragona.* Edición de Rafael Lazcano. Guadarrama (Madrid), Editorial Revista Agustiniana, 2007, 261 p.

Nueva edición de la más clásica y prestigiosa aportación al estudio de la historia eclesiástica hispana, elaborado con criterios y metodología científica por el erudito religioso agustino P. Enrique Flórez (1702-1773). Este primer volumen –que en el emblemático año 2000 inauguró una extensa colección integrada por 56 volúmenes– vio la luz por primera vez en Madrid en 1747 (reeditándose en el año 1754, y publicándose una tercera edición en 1879). Los religiosos de la Provincia de Castilla de la Orden de San Agustín –a la cual había pertenecido el padre Enrique Flórez– han confiado a Rafael Lazcano y a Francisco-Javier Campos Fernández de Sevilla esta nueva reedición de la colección *España Sagrada* que, con una metodología muy ejemplar y novedosa en su tiempo, empezó a redactar el P. Flórez en el lejano siglo XVIII, después de una esforzada labor de investigación histórica, objetiva y rigurosa, que culminó con la publicación de los diversos tomos del proyecto historiográfico más ambicioso del siglo XVIII hispano, que en su totalidad no sería concluido hasta los años 1957 y 1961, ¡hace escasamente cincuenta años!

La presente edición de este primer tomo de la *España Sagrada*, reproduce la segunda que pudo ver y corregir su autor (Madrid 1754), incluyendo los mapas y apéndices de la edición original, y un utilísimo índice de nombres añadido por los curadores (pp. 291-309). Los editores se han permitido algunas modificaciones en orden a una mejor utilización y comprensión de la obra y así han actualizado la ortografía y puntuación. La grafía ha sido también modernizada, pero se tiende a respetar la escritura antigua de algunos nombres propios y topónimos, tal y como aparecen citados por el padre Enrique Flórez, y así favorecer la labor investigadora de los que se dedican a la onomástica y toponimia. Obviamente, se ha introducido la corrección de erratas y equivocaciones reconocidas por el padre Flórez o sus continuadores en el siguiente, o siguientes, tomos de la *España Sagrada;* un proyecto de gran alcance que, inicialmente, fue con-

cebido como una cronología interdisciplinar donde apareciesen en forma seriada, papas, emperadores, reyes, concilios, santos, principales herejes, con vista a facilitar su ubicación cronológica. Un tiempo después se pensó en una geografía eclesiástica de España, que incluyese la descripción territorial de las Sedes episcopales, así como sus divisiones y límites. Y poco a poco, se fue pensando en ampliar el proyecto inicial y elaborar una historia general de la Iglesia hispana, que podría titularse, y se tituló, *España Sagrada*.

A medida que salían de la imprenta, a partir de 1747, los primeros volúmenes de la ambiciosa obra titulada *España Sagrada. Theatro Geográphico-Histórico de la Iglesia de España. Origen, Divisiones y Límites de todas sus Provincias. Antigüedad, Traslaciones y Estado antiguo y presente de sus Sillas, en todos los Dominios de España y Portugal. Con varias Dissertaciones críticas, para ilustrar la Historia Eclesiástica de España*, iba creciendo el interés (¡no exento de polémicas!) y también el asombro de los estudiosos ilustrados, que manifestaron su admiración por el enorme esfuerzo de recogida y verificación de fuentes, ordenación y clasificación de las informaciones recopiladas, rechazo crítico de falsificaciones documentales que sabiamente realizó el padre Flórez.

El primer tomo de la obra tiene un carácter marcadamente introductorio, dado que estructura las bases geográficas y cronológicas, para poder pasar seguidamente a tratar del nacimiento del cristianismo en la Hispania romana, junto con el origen de las primeres Sedes episcopales, que es el tema de los tres volúmenes siguientes. A partir del tomo quinto comienza ya el estudio de las Iglesias metropolitanas, haciéndolo por la Cartaginense, seguida de la Bética, Lusitania, Galicia y Tarraconense, según la división que los romanos, en el bajo imperio, hicieron de la península ibérica. Después de cada Sede metropolitana van siguiendo las Iglesias sufragáneas por orden alfabético, con dos partes, la época antigua (hasta la invasión de los musulmanes) y la época nueva (a partir del nacimiento de los reinos hispanos, con nueva organización del espacio durante la reconquista y repoblación), con las respectivas secciones geográfica, histórica y documental.

En la *Revue d'Histoire Ecclésiastique* (publicada por la Universidad Católica de Lovaina), hemos ido dando puntual noticia de los veinte primeros volúmenes que aparecieron entre los años 2000 y 2006 [cf. *R.H.E.* 97 (2002) pp. 294-295 a *R.H.E.* 101 (2006) p. 1194], en esta reseña nos es muy grato poder presentar a los lectores de *Analecta Sacra Tarraconensia* la edición de los tomos XXIV y XXV, publicados durante el pasado año de 2007, y dedicados a la Iglesia de la Tarraconense. Con estos dos tomos, el XXIV (inicialmente publicado en Madrid el año 1769, y reeditado en 1804),

y el XXV (publicado en el lejano 1770 y reeditado en 1859), el P. Flórez ofrece datos muy valiosos sobre la provincia eclesiástica Tarraconense: su extensión, geografía, población, etc. Tiene un interés muy especial la transcripción de las inscripciones y textos epigráficos que en tiempos del P. Flórez se habían ido hallando en monumentos y monedas antiguas de época romana y visigótica, algunos de los cuales fueron ya editados y estudiados por el erudito jurista de la Universidad de Cervera Dr. José Finestres y de Monsalvo († 1777); [cf. *Sylloge inscriptiorum romanorum quæ in Principatu Catalauniæ, vel existant, vel aliquando existeterunt*, Cerveriæ 1762], y por el canónigo de Tarragona, doctor Ramón Foguet y Foraster († 1794), tal como se pone de relieve en la introducción (cf., pp. 9-10: «al que leyere»). A modo de complemento en esta nueva edición, se añade la reproducción del mapa de Ptolomeo sobre la antigua provincia romana de la Tarraconense (cf. p. 74 bis: *Tarraconensis Provincia secundum Claudium Ptolemæum*, y un estudio del mismo en forma de apéndice, cf. pp. 375-386).

El volumen XXV se dedica monográficamente a presentar la Iglesia establecida en Tárraco, la actual ciudad de Tarragona, y en él se reproduce el prólogo de la edición de 1770 (cf. pp. 7-8), en el cual examina el desarrollo de la primitiva Iglesia tarraconense hasta la invasión árabe y posterior restauración de la Sede y agregación a la sede metropolitana de Narbona. Revisten un interés muy especial los capítulos primero y segundo de este tomo XXV, puesto que tratan sobre los orígenes e implantación del cristianismo en Tarragona (pp. 11-16). El capítulo segundo nos brinda la relación completa, o catálogo, de «los prelados antiguos de la Iglesia de Tarragona» (cf. pp. 17-94), junto con un estudio de sus principales figuras, destacando el obispo san Fructuoso, natural de Tarragona, del cual se conmemora este año 2008 el inicio de la solemne celebración de los 1750 años de su martirio, acaecido en el anfiteatro de la ciudad de Tarragona el mes de enero de 259 (durante la persecución de Valerio y Galieno), juntamente con sus diáconos Augurio y Eulogio; grupo de mártires tarraconenses elogiados por el gran poeta Aurelio Prudencio y, también, por el obispo de Hipona, san Agustín. Enrique Flórez destaca, además, la figura del obispo Himerio (ca. 384), «cuyo nombre fue divulgado en el orbe católico por el papa san Siricio, con motivo de responder [en el año 385] a consultas que hizo Himerio a la sede apostólica, viviendo el papa san Dámaso en su último año» (cf. p. 40). No menos interesante es el capítulo sexto, dedicado a san Oldegario [Olegario, Oleguer], obispo de Barcelona y arzobispo de Tarragona, que culminó la restauración la sede primada en 1118 (en 1089 se había iniciado ya el proceso restaurador) y, sobre todo, destacamos el interés del noveno de los capítulos, en el cual el padre Flórez pre-

senta los fundamentos de la Iglesia de Tarragona sobre la primacía en los territorios de la España Citerior [¡pero no se puede probar suficientemente sobre los de la Ulterior!], puesto que Tarragona «caput est ecclesiarum totius Hispaniæ Citerioris». Enrique Flórez no acaba de pronunciarse a favor del primado de la sede de Tarragona sobre *las Españas*, aunque pone de relieve la clara primacía de Tarragona sobre las provincias de la España Citerior, manifestando el «derecho de preceder a metropolitanos de diversas provincias, como más antiguo que ellos y como obispos que reconocieron a Tarragona por matriz. Éstas fueron las de Galicia y Cartaginense, que en lo antiguo componían con su capital la provincia de la España Citerior. Si hubiere pruebas que manifiestasen extensión a la Ulterior, le correspondería la primacía de *las Españas*, porque esta voz incluye y significa las dos Españas, Citerior y Ulterior» (cf. p. 161). Lamentablemente, Enrique Flórez, durante la redacción este tomo XXV de *España Sagrada*, no pudo contar con la obra de su colaborador Jaime Caresmar († 1791) que acabó de redactar poco antes de su muerte (y que se mantuvo inédita hasta el año 1924, editada al cuidado del historiador capuchino Martín de Barcelona († 1936) en la «Biblioteca Tarraconense»), titulada *Historia de la controvertida primacía eclesiástica entre la metrópoli de Toledo y la de Tarragona*, en la cual Jaime Caresmar ofrece pruebas y argumenta que, solamente de Tarragona «se puede decir en sentido verdadero, que es la Primada de las Españas» (Caresmar, f. 171).

Nos complacemos en felicitar a los religiosos agustinos de la Provincia de Castilla por el esfuerzo que significa la financiación de esta nueva edición de la *España Sagrada*, auténtica y modélica *Monumenta Historica*, y uno de los más significativos exponentes de la historiografía europea del siglo XVIII, que todavía sigue siendo, para historiadores y geógrafos, un ejemplo de erudición y ciencia y, sobre todo, un riquísimo filón de datos y noticias, abundando en cada uno de los tomos que se van reeditando la transcripción de textos inéditos de valiosos códices, actualmente desaparecidos a causa de exclaustraciones y desamortizaciones, de revoluciones y guerras; transcripciones que convierten los tomos de la *España Sagrada* en un arsenal inagotable al cual los investigadores deben acudir frecuentemente para buscar elementos de información y noticias inéditas sobre la Iglesia hispana. Auguramos que, en pocos años más, se culmine con esta nueva edición completa de *España Sagrada*; uno de los «clásicos» más prestigiosos de la historia eclesiástica mundial, de la cual, en el corto espacio de siete años, ya han aparecido más de XXV volúmenes de esta edición renovada y completada con modélicos índices de nombres y lugares.

Valentí SERRA DE MANRESA, OFMCap.

Asociación Amigos del Castillo de San Carlos «Aula General Weyler», Cuaderno de Historia n° 3. Mallorca Romana. Palma de Mallorca. Josep Amengual i Batle et alii 2007. 201 p.

L'Associació Aula General Weyler ens ofereix, en aquest Quadern núm. 3 d'Història, una monografia dedicada a la Mallorca romana, des d'angles diversos, que van de les fonts clàssiques i de la literatura llatina a la Mallorca tardoromana, fins a les fonts epigràfiques i les dades arqueològiques de les ciutats romanes de l'arxipèlag balear. Cinc treballs sobre diferents aspectes de la civilització romana a les llles Balears ens aporten un mosaic ben complet sobre el desenvolupament de la vida municipal romana mallorquina en l'època imperial, sobre la complexitat i importància dels grups socials i religiosos, sobre l'elevat grau de romanització de la societat balear i de plena integració en el món provincial romà –palesat en les relacions institucionals amb la Hispània Citerior, i molt especialment amb Tàrraco, la capital provincial–; en les estructures urbanes i agrícoles, en la vitalitat de les cúries i de les magistratures municipals, en la literatura llatina de les llles, en la gran difusió del culte imperial i de la religió romana, etc.; sobre les intenses i fluïdes comunicacions mediterrànies de les llles amb Hispània Citerior, Àfrica, ltàlia, Orient... relacions marítimes i comercials, institucionals i culturals, religioses i epistolars (correspondència de Consenci amb sant Agustí), que arribaren fins al segle x, època de la conquesta islàmica.

El primer d'aquests treballs és el de Josep Amengual i Batle, M.SS.CC., titulat «Les Balears tardoromanes: jueus, catòlics i priscil·lianistes». L'autor comença per fer una breu introducció a la conquesta i romanització de les llles Balears, i passa a centrar-se tot seguit en l'època tardoromana, concretament en l'època de l'emperador Teodosi (379-420), i en les dècades posteriors, per descriure l'expansió del cristianisme entre la classe senatorial de la Hispània Tarraconense. D'aquesta elit social, ara plenament intregrada en la religió oficial de l'lmperi, i en les noves estructures del poder imperial, en sorgirà, en bona part, l'episcopat i els intel·lectuals, com el bisbe Pacià, de Barcelona; i també com Sever, bisbe de Menorca, i Consenci, tarragoní establert a l'illa, col·laborador de Sever; tots dos, escriptors significatius balears en llengua llatina, que ens han llegat diverses obres literàries, que són analitzades pel doctor Amengual en el present treball.

El bisbe Sever és autor d'una interesantíssima carta pastoral, datada en l'any 418, dirigida, en general, a tota l'Església Universal, i en particular als seus feligresos. La carta formava part d'una àmplia campanya de Sever per a la conversió al cristianisme de la nombrosa comunitat jueva de

Magona (Maó), prenent com a causa immediata per a aquesta conversió general, el fet que les relíquies del protomàrtir sant Esteve havien estat portades des d'Orient pel prevere hispà Orosi i dipositades en la basílica de Magona. La carta pastoral de Sever ens aporta un coneixement extraordinari de la societat tardoromana a Menorca.

Gràcies a aquesta informació, podem contemplar el cas atípic d'un municipi romà, Magona, on les famílies jueves importants, plenament integrades en la societat tardoromana, exerceixen importants càrrecs municipals, i fins i tot provincials, com el cas del jueu Litorius, que havia estat el primer *præses* (governador) de la Província Baleàrica, creada per Teodosi vint anys abans. Aquesta notòria influència social es palesa en el text en el fet que la sinagoga està situada en el centre urbà del *municipium*, i en canvi, la basílica cristiana apareix situada en l'extraradi. Jueus i cristians apareixen en la carta com els dos grups religiosos i socials més significatius, en una relació complexa de cooperació municipal, i alhora, de rivalitat religiosa. L'element pagà de la població, que devia ser encara important, però no socialment significatiu, no és esmentat per Sever. La carta ens descriu una societat viva, la tardoromana balear, la qual gaudeix d'una esplèndida vitalitat econòmica amb unes relacions comercials i culturals mediterrànies molt fluïdes, com amb la Hispània Tarraconense i amb l'Àfrica romana. Se'ns descriuen les pròsperes mansions urbanes, d'estil tardoromà, amb galeria superior, les vil·les agrícoles i les seves instal·lacions, el règim de copropietat agrícola, entre jueus i cristians, com també una minuciosa descripció de la sinagoga de Magona, que mostra la total assimilació dels jueus a la cultura llatina: els salms eren cantats, tant pels jueus com pels cristians de la ciutat, en la mateixa versió llatina.

Sever s'adreça en la seva carta a Theodorus, *legis doctor*, el personatge religiós i social que exerceix el *patronatus* sobre la comunitat jueva, i potser també sobre el municipi. Sever l'exhorta a convertir-se a la fe cristiana, perquè espera que així, la comunitat jueva local, posada sota la seva tutela, el segueixi massivament. Si ho fa, li promet *sedere cum episcopis*, és a dir, mantenir el seu estatus social, en paritat amb els bisbes, en el nou ordre cristià tardoromà, propiciat per la legislació de Teodosi, la qual tendia a assimilar progressivament en el si de l'Església catòlica, els grups religiosos minoritaris, com ara els jueus i els pagans. La carta de Sever evidencia una relació social encara fluïda, de cert diàleg religiós, entre l'Església i la Sinagoga, sobre el patrimoni comú de les Escriptures i de les seves traduccions, en ocasions compartides, com l'edició llatina dels salms, comuna a cristians i jueus baleàrics. Efectivament, Sever, per guanyar-se els jueus baleàrics a la fe cristiana, no dubta a seguir una complexa

argumentació literària de caire bíblic, basada en l'Èxode, en la qual compara l'entrada dels jueus de Magona en la comunitat cristiana menorquina, amb l'alliberament del forn de ferro d'Egipte. Quant a la datació, la carta remet als esdeveniments transcorreguts entre els dissabtes 2 i 9 de febrer de l'any 418. Els textos bíblics fan pensar en la Pasqua d'aquell mateix any, un moment religiós privilegiat, comú a totes dues religions, per propiciar la conversió dels jueus. En la redacció d'aquesta carta, hi participa Consenci, com ell mateix indica en la seva epístola número 12. En la carta, tramesa a les comunitats cristianes africanes, Sever exhorta els seus bisbes a seguir una conducta semblant amb les comunitats jueves amb les quals conviuen. La conversió dels jueus baleàrics al catolicisme, en aquest o en un altre moment posterior, sembla que fou total, propiciada ja per la seva assimilació completa a la romanitat, ara unida indestriablement al cristianisme en la societat tardoromana.

La persistència de l'element jueu entre els ciutadans romans de l'epoca tardoromana – segles IV-V–, i la seva tota assimilació a la nova fe, resta enregistrada en el fitxer de l'Església de Cartago, en l'any 489, quan l'illa s'havia incorporat al domini dels vàndals de Genseric. Hi consten tres bisbes baleàrics, que per la seva onomàstica llatina, sovint adoptada pels jueus, fan pensar en el seu origen hebreu: Opilió d'Ebusus, Hilari de Menorca i Elies de Mallorca.

Consenci, laic originari de Tàrraco, i col·laborador de Sever en la seva carta pastoral, fou autor d'una important producció literària en llengua llatina en aquests anys, gràcies a la qual podem fer un seguiment atent dels temes teològics i eclesials que més interessaven a les comunitats cristianes d'Hispània i d'Àfrica del Nord en el segle V. L'obra literària de Consenci fou el fruit d'una llarga i intensa correspondència epistolar amb sant Agustí, bisbe d'Hipona, al llarg de vuit anys (413-420). En aquest llarg intercanvi, Consenci madura el seu pensament teològic, el més significatiu i representatiu de l'àmbit balear en l'època tardoromana. La seva correspondència consta de divuit epístoles, on apareixen incloses les missives i els tractats, on sant Agustí li respon. L'intercanvi epistolar ens dóna fe dels debats teològics més significatius del moment, i amb quina intensitat es vivien a les esglésies llatines del Mediterrani: el priscil·lianisme, a Hispània (Consenci) i el pelagianisme a Àfrica (Agustí). La descripció de l'heretgia priscil·liana motiva que Agustí enviï a Consenci el seu tractat *Augustini contra mendacium ad Consentium*, datat en el 420, on sembla que el sant d'Hipona entrecreua arguments de la seva controvèrsia amb els pelagianistes africans. La resposta no complau Consenci, que no comparteix del tot les tesis antipelagianistes d'Agustí, i li envia com a resposta el tractat *Adversus quæstiones Pelagii libri quattuor*. El trencament entre tots dos, després de

tants anys d'amistat, deixa petja en les *Retractaciones*, on Agustí parla de Consenci amb acritud i indiferència.

Aquest trencament evidencia que les controvèrsies teològiques, a Hispània i a Àfrica, en aquests anys, tenien motivacions ben diferents, responien a realitats eclesiologiques –cas particular del priscil·lianisme a Hispània–, també diferents.

També, que les noves heretgies entraven de ple en temes no ben definits encara dogmàticament, fet que provocava sovint –com en aquest cas–, posicionaments teològics clarament oposats en alguns punt que podien acabar en ruptura.

Al llarg d'aquests vuit anys, però, l'amistat de Consenci amb Agustí fou fecunda i tingué moments molt bons, en què Agustí era el mestre que el guiava en l'aprenentatge de la teologia. La seva influència sobre Consenci es palesarà en el *De Trinitate libri tres deperditi* (414-415), un tractat sobre la Trinitat escrit per Consenci que complagué el sant hiponenc i que l'impulsà a convidar-lo a visitar-lo a Hipona.

Aquest encontre personal no tingué lloc, per l'absència d'Agustí de la seva seu, quan Consenci el visità. Per l'epístola número 119, *Consentii ad Augustinus* (415-416), sabem que Consenci rebé inspiració d'alguns llibres que Agustí li havia enviat sobre el seu tractat *De Trinitate*.

Consenci escriví també un tractat, on exposava la seva interpretació sobre el priscil·lianisme, *Adversus prisciallinistas libri tres deperditi* (418). Però on Consenci ens aportà una valuosa informació sobre la seva incidència personal en la realitat eclesial balear, a petició de Sever, bisbe de Menorca, fou en dues obres: en *Aduersus ludæos* (417-418), Consenci deixa constància de la petició d'assessorament bíblic que li fa Sever, en relació amb la campanya i amb la carta pastoral que el bisbe de Menorca està preparant per a la conversió dels jueus de Magona. En l'obra *Duodecim aduersus ludæos capitula* (419), Consenci dóna una informació que fa pensar en la seva autoria literària del *Commonitorium*, del qual parla Sever en la seva carta pastoral.

La producció literària de Consenci també ens aporta una dada de gran valor: la continuïtat i presència viva a les Illes Balears de la cultura literària llatina, de la persistència dels autors clàssics –Consenci coneix i cita obres de Ciceró, Terenci, Ovidi, Virgili, etc.–, de les aportacions en llengua llatina, dels neologismes referents a la fe cristiana. Esmenta, de passada, la constant comunicació marítima insular amb Àfrica –correspondència amb Agustí, portada per emissaris–, amb Hispània i amb el sud de la Gàl·lia. En el seu treball sobre la literatura llatina balear, el doctor Amengual ens hi mostra la plena inserció de les Illes en els grans corrents culturals i espirituals del món mediterrani tardoromà, en el primer terç del segle v.

El segon treball es titula «La religió romana en les Balears», i és obra de la historiadora Margarida Duran Vadell. En el seu article, l'autora hi traça dos àmbits d'estudi i anàlisi: en el primer defineix el concepte de religió romana i descriu el substrat religiós balear anterior a l'arribada dels romans, sobre el qual havia impactat profundament la religió dels colonitzadors fenicis i cartaginesos. En el segon àmbit, s'hi descriu la difusió de la religió tradicional romana, en el marc de la conquesta, romanització i colonització de les illes pels romans. A partir del segle primer d. de C., la propagació del culte imperial per les províncies de l'Imperi es converteix en un poderós catalitzador de lleialtats locals cap als emperadors i cap a Roma, com també en un eficaç mitjà de romanització i d'integració de les elits provincials en la vida municipal i institucional de l'Imperi. L'activa participació de les ciutats romanes balears en el culte imperial, tant a escala provincial –les Balears formen part de la Província Hispània Citerior Tarraconensis–, com a escala municipal, està ben documentada per les fonts epigràfiques, les quals són analitzades i estudiades per la historiadora Duran en aquest treball. Finalment, les aportacions de les religions orientals mediterrànies, presents a les illes ja des de l'època del Principat, també són incorporades a aquest panorama, tan variat i complex del que anomenem, d'una forma genèrica, «religió romana».

La difusió de la religió romana en les illes s'inicià ja en l'època de la conquesta i presenta un paral·lel molt clar amb del cas de la Hispània preromana, que l'autora segueix molt de prop, i amb el qual el cas balear està molt relacionat per corrents culturals i religiosos molt antics. L'arribada dels romans a les Balears troba ja una realitat religiosa marcada pel sincretisme: les antigues divinitats balears conviuen, i de vegades han estat ja assimilades, a les principals divinitats púniques, importades per fenicis i cartaginesos. La colonització pregona del Mediterrani occidental per grecs, fenicis i cartaginesos –des del segles VIII-VII a. de C.–, havia comportat un llarg i complex procés d'aculturació per als pobles de la Mediterrània, en el qual les velles religions indígenes s'havien anat fusionant amb les importades pels colonitzadors afegint característiques pròpies als déus importats. Aquest és també el cas de les Balears, on la religió romana no s'imposà, sinó, que com en totes les províncies, convisqué al costat de la indígena balear i de la púnica. Amb l'avenç en profundidat de la dinàmica de la romanització, ja en l'època imperial, les divinitats tradicionals romanes assimilaren progressivament el substrat punicobalear, el qual estigué sempre viu i present sota les noves formes religioses romanes.

Un estudi sobre les fonts epigràfiques funeràries de les illes revela que el culte funerari romà als avantpassats, els *diis manibus*, només estava estès entre les classes socials romanitzades, vinculades als nuclis urbans

fundats pels romans, com Palma, Alcúdia, etc.; en canvi, en nuclis antics de població, com Maó i Ciutadella, no hi apareixen. Tot fa pensar que en els primers segles de la romanització, la població indígena balear continuà practicant amb pocs canvis la seva antiga religió. Dues inscripcions votives, però, ens parlen de l'avenç progressiu del sincretisme religiós punicoromà, que es dóna ja plenament en l'Alt Imperi: la d'un soldat, Caius Iulius Flavius, que consagra una ara a la deessa Lluna, un dels atributs figuratius de la deessa púnica Astarté; la d'un matrimoni de ciutadans, L. Oculotius Rectus i Emilia Restituta, que edificaren un temple i el dedicaren a Juno Regina. Juno Regina, també coneguda com a Juno Cælestis, eren els sobrenoms de la deessa Tanit, protectora de Cartago. En el temps de la segona guerra púnica, la Tanit cartaginesa va ser assimilada a la Juno romana, i va ser entronitzada oficialment a Roma en el segle primer d. de C., quan aquesta fusió era ja una realitat. Aquestes dues inscripcions, encarregades per ciutadans romans en època imperial, habitants de municipis romans, Iamo (Ciutadella) i Ebusus (Eivissa), respectivament, que havien estat antics enclavaments púnics, evidencia clarament que la intensitat i profunditat de la romanització de la població balear fou un element clau en aquest sincretisme religiós, sota forma romana, així com de la persistència del vell substrat sota la capa de romanitat.

El culte als emperadors divinitzats per decret del Senat, era un culte civicoreligiós, que servís eficaçment d'aglutinant de lleialtats locals, sobretot en les províncies, entorn dels emperadors i del govern imperial. En les províncies d'Hispània, segons la tesi de Sánchez Albornoz, fou un element clau en la romanització i unificació del país sota el poder romà.

En l'Occident de l'Imperi, Hispània fou la primera a comptar amb un culte imperial provincial organitzat, dedicat a August, des del 25 a. de C. El culte imperial conegué un moment d'esplendor en l'època de la dinastia júlia-clàudia. Amb la crisi successòria del 68-69 d. de C., declinà, i tornà a ressorgir amb força amb la dinastia flàvia. Amb les seves lleis municipals, els emperadors flavis afavoriren decisivament la romanització d'Hispània integrant les elits locals provincials en la vida social i política de l'Imperi. Dins d'aquest programa, el culte imperial provincial tingué una funció essencial en la promoció dels grups dirigents de les províncies.

El culte imperial tenia dos nivells: el provincial, en el qual les Balears s'integraven amb representació dels seus nuclis urbans amb dret d'elecció al *flamen* –el ciutadà romà que oficiaria el culte a la capital de la província, Tàrraco (*Flamen Provinciæ Citerioris*)–; i el municipal: totes les colònies i municipis importants disposaven d'un temple dedicat al culte imperial, i les seves cúries municipals (*ordo decurionum*} elegien un dels seus membres, habitualment un magistrat, per oficiar el culte a la ciutat.

A la capital de cada província, s'hi reunia anualment un *concilium*, format per ciutadans romans elegits per les seves ciutats, per elegir el *flamen* provincial, que exercia les seves funcions de culte durant un any. La reunió anual dels representants de l'elit provincial per a aquesta elecció concertava les lleialtats a Roma i a l'emperador regnant, unificava i feia més efectiva la vida provincial, afavoria el procés de romanització de la província i promocionava les elits locals provincials en el *cursus honorum*, que podia atorgar la inclusió dels sectors eminents de la burgesia provincial en l'*ordo equester* –segon estament de la societat romana, després dels senadors–, porta d'accés a les magistratures i càrrecs de les províncies de l'Imperi, reservades a aquest ordo. Segons les fonts epigràfiques, coneixem tres ciutadans romans balears que exerciren aquest càrrec: Mæcius Mæcianus Montanus (*Flamen Provinciæ Hispaniæ Citerioris*), provinent de *Mago* (Maó), que exercí, a més, el duumvirat, sobre l'illa tres vegades, com també el càrrec d'edil, en l'època d'Adrià (segle II d. de C.); els altres dos són Lucius Clodius Ingenuus, de *Palma*, i Lucius Aufidius Secundus, de *Guium*. Totes tres inscripcions honorífiques foren trobades en el Fòrum Provincial de Tàrraco, on exerciren el càrrec, i foren exposades.

Pel que fa al culte imperial municipal a les illes, les inscripcions assenyalen les ciutats d'*Ebusus*, *Mago* i *Pollentia*, amb un, dos i un magistrats, respectivament, que exerciren el flaminat municipal (*Flamen divorum et augustorum*) en el segle II d. de C.

En totes tres ciutats, el binomi «grau elevat de romanització / centre de culte imperial», s'acompleix plenament, i mostra com l'adhesió de les elits municipals al govern imperial, i la seva promoció en el *cursus honorum*, a través del flaminat municipal i provincial, fou l'agent més eficaç i perdurable de la romanització de les Illes Balears.

El tercer treball és a càrrec de Margarida Orfila Pons, catedràtica d'Arqueologia de la Universitat de Granada, i es titula «Una visió general de la ciutat romana de *Pollentia*. Època tardorepublicana i altoimperial». L'autora ens ofereix una detalladíssima fitxa arqueològica de la colònia romana de *Pollentia* (Pollença), en la qual es detalla la història de les campanyes arqueològiques des dels seus inicis fins al moment actual, parant esment en les diferents àrees de la ciutat excavada, funcionalitat i història dels espais urbans, així com en la seva datació arqueològica.

La colònia romana de *Pollentia*, ja citada per Estrabó en la seva obra *Geographica* (III, 5,1) i per Plini en la seva *Historia Naturalis* (III, 76-78) és situada en una badia a l'est de Mallorca, mentre que la seva homònima, també colònia, *Palma*, devia estar situada en la zona oest de l'illa. Fundada en un emplaçament estratègic, en l'istme de la península del cap es Pinar, entre la badia de Pollença al nord i la d'Alcúdia al sud, es trobava en

una situació òptima per a controlar i vigilar el tràfic marítim d'aquesta àrea insular. Un cas bastant similar s'enregistra en la fundació de la colònia de *Palma*, edificada sobre un promontori que domina el centre de la badia del seu nom. Les fundacions romanes, molt especialment les colònies, tenien, com és sabut, un objectiu clar de control militar i estratègic de les rutes terrestres, fluvials i marítimes del territori que ocupaven. La *Pollentia* romana ocupa una àmplia superfície, entre 15 i 20 hectàrees. Les excavacions han posat al descobert el fòrum de la colònia, l'àrea dels temples, la zona comercial i de tallers, així com diferents àrees residencials i necròpolis, i un teatre.

Les excavacions de *Pollentia* foren iniciades pel professor d'institut Gabriel Llabrés en 1923, i a la seva mort foren continuades pel seu fill, Joan Llabrés, en les campanyes de 1930-1931. Els resultats dels treballs de tots dos foren publicats per Joan Llabrés en 1934, en l'obra *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones*.

En l'àrea excavada aparegueren diferents obres escultòriques, al·lusives a la vida oficial de la colònia, com una escultura togada, una de matrona, un tors thoracat, etc. En les campanyes dels anys 1944, 1948-1949, i 1952-1954, els arqueòlegs de la Comisaría General de Excavaciones –entre els quals hi havia el prestigiós arqueòleg Martín Almagro–, excavaren l'àrea de la necròpolis de Ca'n Corró. La importància de les troballes motivà que en 1952, el senyor Bryant, a través de la William L. Bryant Foundation, creada en 1950 en honor del seu pare, adquirís la Casa Domènech, a Alcúdia, en la qual instal·là un museu destinat a *Pollentia*, així com un magatzem, laboratori i residència per als investigadors del jaciment.

De comú acord amb destacats arqueòlegs catalans i espanyols –Lluís Pericot, Miquel Tarradell, Martín Almagro, etc.–, s'erigí el Centro Arqueológico Hispano-Americano de las Islas Baleares, del qual fou patró fundador i finançador el Sr. William J. Bryant, i els arqueòlegs esmentats, membres de la Junta directiva.

La nova fundació donà un gran impuls a les excavacions i s'hi afegiren altres arqueòlegs de renom, com Antonio Arribas i Daniel Woods. En 1973, l'Estat procedí a l'expropiació d'una part dels terrenys on estava situada la colònia, i la campanya de 1974 posà al descobert, en les finques de Can Braser i Sa Portella, el teatre, una àrea residencial i una àrea destinada al treball artesà. En la campanya de 1980, duta a terme en la zona del Camp d'en França, aparegué finalment el centre cabdal de la ciutat: el fòrum, amb tots els edifics públics de què estava dotada la colònia. En 1996, la Bryant Foundation anuncià la fi de les seves activitats a Mallorca, i el Consell Insular del Govern Balear, rebudes les competències sobre patrimoni, es va fer càrrec del finançament i direcció de les excavacions.

Finalment, la creació del consorci entre l'Ajuntament d'Alcúdia i el Consell Insular de Mallorca l'any 2000 –el Consorci de la Ciutat Romana de *Pollentia*–, és l'entitat gestora de les excavacions, estudi i divulgació del jaciment.

Les excavacions han documentat, en l'àrea de Sa Portella, l'emplaçament d'un poblat indígena balear, datat al segle II a. de C., i relacionat amb el comerç colonial. En el segle primer a. de C. es constata la liquidació del poblat i l'erecció de les primeres construccions romanes. Estem en el moment fundacional, datat per les seqüències estratigràfiques pels volts del 75 a. de C. Les dades arqueològiques evidencien la inexactitud del testimoni de les fonts escrites: segons Estrabó, fou Cæcilius Metellus, el militar romà que conquerí les Balears, el que fundà les colònies de *Palma* i *Pollentia*, cap al 123 a. de C., amb mil ciutadans romans vinguts d'Ibèria.

Les diferents fases constructives de la colònia foren, en línies generals, les següents:

l. Les anomenades fases III-IV, de desocupació, anivellament de l'espai i fonamentació de les primeres edificacions. Hom constata la fonamentació dels edificis del fòrum, com el Capitoli, la façana oest del complex públic, on es devia trobar una *mansana* de botigues i tallers. Aquesta fase devia concloure cap a la segona meitat del segle primer d. de C.

2. La fase V, començament del segle primer d. de C., època d'August. Expansió i acabat de l'entramat urbà, amb confluència de les vies principals en el fòrum. Ampliació del fòrum i de les seves edificacions, i edificació de l'*Aedes Augusti* –inici del culte imperial a la colònia–. Construcció del teatre.

3. La fase VI, del final del segle II d. de C. al començament del segle III d. de C. Reformes i ampliacions urbanístiques, conseqüència de la prosperitat de la colònia en aquesta època. Època d'esplendor.

4. La fase VII, final del segle III d. de C. Un gran incendi destruí en aquests anys una gran part de la ciutat, sobretot el centre vital de la ciutat: les *insulæ* de botigues (*tabernæ*) del Fòrum. Decadència de la ciutat.

El complex públic del Fòrum colonial s'ha revelat com un gran espai d'uns 3.000 metres quadrats. Devia ser una gran plaça, porticada a l'oest, on ha estat documentat el Capitoli, edifici religiós dedicat a la Triada Capitolina. Les seves mesures són considerables: 23,4 metres de longitud, per 18,2 metres d'amplada, amb divisió tripartida de l'espai interior –les *cellæ* respectives on es trobaven les estàtues de les divinitats capitolines–. Els elements arquitectònics mostren una combinació d'elements etruscs i hel·lenístics que doten el conjunt d'una fesomia una mica arcaïtzant, si bé

l'edifici té les columnates laterals pròpies d'aquests grans edificis, de caracter hel·lenisticoromà, que es difongueren per les províncies a partir de l'època d'August.

Un altre temple és l'*Aedes Augusti*, un templet situat a l'est del Capitoli, de planta rectangular, de 8,4 metres de longitud, per 5,5 metres d'amplada, que documenta, com hem dit, la presència del culte imperial en la colònia, dedicat al l'emperador August, i que ha estat datat cap al final del segle primer d. de C. La seva ubicació, a tocar del Capitoli, fa palesa la importància que el culte als emperadors divinitzats, associats a la deessa Roma, tenia en la vida religiosa de la colònia de *Pollentia*. En l'àrea foral, també s'hi ha trobat un estendard de bronze d'un *Collegium Iuvenalis*, una institució juvenil d'època altoimperial, que entre d'altres funcions cíviques, participava en els actes lúdics i processionals del culte imperial. L'existència d'aquesta institució a la ciutat certifica la importància del culte a l'emperador, i la gran adhesió a Roma dels seus ciutadans.

L'activitat comercial del fòrum està ben documentada en l'existència d'unes illes o *insulæ*, situades a l'oest i al nord de la plaça, en les quals devien estar les botigues i els tallers artesans. Les excavacions han posat al descobert restes d'una complexa vida econòmica i comercial: un taller per a la fabricació de vidre, un magatzem de *dolia* –grans contenidors ceràmics per a oli–, un taller de fusteria, etc. Una *insula*, que s'obria en la façada oest del fòrum, s'ha pogut comprovar que era un *macellum* –edifici públic amb funció de mercat–, que devia d'actuar com a distribuïdor de la vida econòmica i comercial que es movia al voltant de la plaça.

En el centre del fòrum ha estat documentada la presència de notables escultures i inscripcions honorífiques, sempre presents en els fòrums de les ciutats romanes, i que revelen la vitalitat de la vida municipal, de les carreres dels seus magistrats, dels esdeveniments públics, dels actes de *munificientia* dels principals ciutadans i magistrats amb els seus conciutadans. Les inscripcions certifiquen l'existència d'estàtues de bronze dedicades a diferents emperadors: Germànic, Commode, Galiè, etc., i entre les troballes escultòriques, ben significatives de la importància de la colònia, s'hi troba una estàtua eqüestre de bronze, probablement dedicada a Juno Capitolina. Altres escultures de grandària superior, representant togats, fan palesa la vitalitat de la vida oficial de la ciutat. També han estat identificades les restes de l'ara del Capitoli, situada, com era costum, a l'aire lliure, davant del temple.

Altres restes significatives trobades són el teatre, situat molt a prop del mar, pròxim al port de la ciutat, com era costum en moltes ciutats romanes. La seva estructura, concebuda en hemicicles i nivells graduals que separaven els notables del poble, ha estat conservada només en part.

El diàmetre era d'uns 38-40 metres i la seva capacitat, d'unes 650-810 persones. Troballes d'armament auxiliar dels gladiadors fan pensar que, com a moltes ciutats petites, el teatre de *Pollentia* també s'utilitzava per celebrar el *munus* (lluites de gladiadors, caceres d'animals, etc.) L'aqüeducte que conduïa les aigües a la ciutat des de la serra de Tramuntana, està documentat a 13 quilòmetres de *Pollentia*. Però també s'obriren pous en diferents punts de la ciutat, documentats a l'àrea del fòrum.

L'existencia de *villæ* urbanes també està ben documentada a la ciutat, signe de la riquesa, la cultura i el prestigi social dels ciutadans de la colònia. Les *insulæ* de la finca Sa Portella són les més ben documentades i excavades fins ara. La més notòria és l'anomenada «Casa de los Dos Tesoros», una típica casa itàlica, dotada d'*impluvium*, i àmplies estances situades al voltant, com el *triclinium* (menjador) i el *tablinum* (escriptori privat), datada al segle primer d. de C., i que tingué continuïtat fins al segle v d. de C. Els carrers excavats d'aquestes *insulæ* han posat al descobert altres mansions residencials d'aquest tipus, com «La Casa Noroeste», «La Casa de la Cabecita de Bronce», etc.

La fundació de *Pollentia*, cap al 75 a. de C. –segons certifiquen les dades estratigràfiques–, es dugué a terme en el context de la fi de les guerres Sertorianes a Hispània, i devia com a objectiu –igual que la seva homònima de *Palma*–, consolidar el domini romà sobre les Illes Balears, per posar fi a les activitats dels pirates, els quals les tenien com a base d'operacions marítimes, com també per reorganitzar el territori insular segons els paràmetres romans, iniciar l'explotació econòmica dels seus recursos, i impulsar la romanització i la inclusió dels seus habitants en les estructures romanes.

La fundació devia ser feta, com s'ha dit, per Quintus Cæcilius Metellus, que probablement instal·là colons vinguts de la regió italiana del *Picenum*, de la tribu Velina, tal i com documenta l'epigrafia de la ciutat. La importància de la fundació està determinada per l'estatus de colònia que rebé, i fou fundada com a resultat d'una *deductio*, acte oficial i jurídic pel qual els magistrats romans concedien l'establiment als colons, amb els drets i deures que implicava l'estatus colonial, un estatus que vinculava de forma molt especial la nova fundació a l'*Urbs*.

La colònia de *Pollentia* conegué una etapa inicial de prosperitat econòmica i de desenvolupament urbanístic en el segle primer d. de C. Però l'etapa de més esplendor, en què s'enregistra una gran reforma urbanística del centre vital de la ciutat, fou en la primera part del segle ii d. de C., en la qual la presència d'estàtues d'emperadors d'aquest període certifica l'agraïment i les relacions beneficioses de la colònia envers el govern imperial d'aquesta època. En la segona meitat del segle iii d. de C. comença

el declivi de la ciutat amb un incendi que en destruí una gran part. *Pollentia*, però, es recuperà parcialment en l'època tardoromana (segles IV-V), i la vida cívica subsistí, amb l'arribada dels bizantins, durant tot el segle VI. La ciutat sembla despoblar-se ja definitivament al segle següent, i hi restà només alguna ocupació puntual en l'època medieval islàmica.

El quart treball és a cura de Miquel Àngel Cau Ontiveros, professor de l'ICREA, i de Caterina Mas Florit, arqueòloga i doctora per la Universitat de Barcelona. El seu títol és «El trànsit de l'època romana a l'Edat Mitjana en el món rural de Mallorca». La intenció dels autors amb el present article és la de sintetitzar l'estat actual de la investigació, pel que pertoca als canvis i tranformacions en els models d'assentament que es verifiquen a l'illa de Mallorca en l'època tardoromana, i com aquests nous patrons d'assentament rural són assimilats pels nous assentaments d'època islàmica, a partir del segle X.

Des de les dècades de 1980-1990, les Illes Balears han estat prospectades de forma extensiva per tal de detectar-hi i documentar-hi els jaciments arqueològics. Fruit d'aquest treball metòdic han estat les Cartes Arqueològiques, que permeten estudiar els patrons d'assentament en el territori i la seva evolució i transformació en el transcurs del temps. En el present treball es passa una breu revista als principals jaciments i àrees arqueòlogiques –Alcúdia, vall de Sóller, Calvià, Manacor, Andratx, etc.–, per tal de fixar les constants i les variables locals d'aquestes transformacions. Una secció cartogràfica acompanya el present treball per fer més comprensible al lector l'anàlisi espacial del territori.

Hom constata que amb l'època tardoromana (segles IV-VI) canvien notablement els patrons d'assentament, fet que també és verificable en altres províncies del món romà en aquests segles. Els nuclis urbans romans comencen a despoblar-se –cas de *Pollentia*–, i apareixen nous nuclis de poblament en el món rural. Aquests nuclis rurals nous semblen agrupar-se al voltant de basíliques, les quals, com que moltes disposaven de baptisteri, podrien exercir la funció de *parrochiæ*. Aquest és el cas de la basílica de Son Peretó, al voltant de la qual s'aglutina un seguit de jaciments, datats en l'època tardoromana. Estaríem així davant d'una nova i progressiva reestructuració del territori rural, en la qual les *parrochiæ* constituirien l'element clau d'ordenació. Abona aquesta hipòtesi l'aparició de nombroses necròpolis o àrees d'enterrament, precisament al voltant de les basíliques rurals, com són els casos de Son Peretó, Sa Carrotja, Santa Maria del Camí i Son Fadrinet. En el cas de la basílica de Sa Carrotja, la seva ubicació en la costa de Manacor, i l'absència de nuclis de poblament al voltant, fan pensar en la seva vocació marinera, vinculada a les poblacions implicades en el tràfic marítim.

Els nuclis romans de poblament rural que perduren en aquesta època, i que han estat ben estudiats, són els de les *villæ* rústiques de Sa Mesquida, a Calvià, Can Maiol a Felanitx, i Son Matet a Llubí. Totes tres *villæ*, fundades en el segle primer d. de C., perduren fins al segle VII d. de C., fet que mostra la persistència de l'element romà i dels seus patrons d'assentament i d'organització del territori rural fins una època ben tardana.

Els nuclis indígenes balears mostren una realitat d'ocupació complexa. Una part d'aquests poblats van tenir una dilatada continuïtat en l'època romana, fins a la fi de l'Antiguitat tardana; altres van ser abandonats en produir-se la plena ocupació romana de l'illa i tornaren a ser repoblats en l'època tardoromana. Una realitat molt complexa que requereix una excavació metòdica dels jaciments per a ser aclarida.

Una altra de les claus per a comprendre el canvi del patró d'assentament en l'Antiguitat tardana són les fortificacions i castells de l'illa. Són de remarcar els castells de Santueri, Alaró i Pollença. En el castell de Santueri, hi han aparegut importants troballes d'època tardoromana, que evidencien un assentament estable, iniciat en el segle IV i que va arribar fins al segle VIII. En altres forticacions hi ha evidències semblants d'aquests assentaments. Les fonts islàmiques documenten que en l'època prèvia a la seva conquesta de l'illa (segle IX), els rum –la població romana de l'illa–, eren anomenats *la gent d'aquelles fortificacions*. Tot sembla apuntar que a partir del segle IV foren bastides algunes d'aquestes forticacions per a fer front a amenaces externes, i que això anà acompanyat d'algun tipus d'assentament. En l'època bizantina –segle VI– i sobretot, en els segles VIII-IX, la presència islàmica hauria pogut comportar un desplaçament progressiu de la població romana de l'illa, del pla a les altures fortificades a la recerca de seguretat. És una hipòtesi força suggestiva, però que ulteriors campanyes en aquests enclavaments hauran d'esbrinar.

L'estudi de la transformació dels patrons d'assentament troba encara un buit molt considerable en l'ocupació musulmana de l'illa –segles IX-X–. Les seqüències estratigràfiques de la cultura material, entre mitjan segle VIII i el segle X són encara poc conegudes i documentades, i requereixen també d'excavacions sistemàtiques.

El cinquè treball és a càrrec de M. Luisa Sánchez León, catedràtica d'Història Antiga, i porta per títol «La vida municipal en la Mallorca romana». L'autora del present article analitza en detall la vida municipal romana de Mallorca a la llum de les fonts clàssiques, de les lleis municipals romanes i de les fonts epigràfiques insulars, on consta el *cursus honorum* de molts dels seus magistrats. També dóna unes orientacions generals del funcionament de la vida municipal en el món romà, que poden ser molt útils al lector no iniciat.

La concepció de la ciutat en el món roma era el resultant de la conjunció de la *civitas* –el nucli urbà, propiament–, i el seu *territorium* –el territori circundant que li pertanyia–. Tots dos elements formaven una unitat inseparable en la qual la *civitas* era l'espai privilegiat on els ciutadans exercien les seves funcions cíviques, manifestaven la seva romanitat i on residien habitualment. El *territorium*, en canvi, era l'espai funcional destinat a l'explotació econòmica dels recursos naturals –l'agricultura, sobretot–, la qual revertia completament en el sosteniment de la vida social i institucional dels ciutadans propietaris i de la *civitas*.

La concepció romana de la ciutat com l'espai propi dels ciutadans es palesava en el seu urbanisme de planta ortogonal, on els eixos viaris principals, que la creuaven de nord a sud i d'est a oest –el *cardus* i el *decumanus*–, convergien en el *Forum*, l'espai per antonomàsia dels ciutadans romans, des d'on es gestionava la vida pública de la ciutat, on s'honorava els déus i on es manifestava la lleialtat local als emperadors i a Roma. A més a més, la concepció romana de la ciutat era de naturalesa jurídica, la qual es concretava en els diferents estatus jeràrquics dels nuclis urbans, els quals responien també, en general, a l'estatus cívic dels seus habitants. Així, les colònies i municipis eren els nuclis urbans propis dels ciutadans romans i llatins, mentre que les ciutats peregrines i estipendiàries eren les propies dels provincials que no gaudien d'aquests drets. La història de Roma fou, en gran part, l'extensió de la vida municipal romana –molt vinculada a la romanització–, a tota la població lliure de les províncies, i a la transformació progressiva dels seus nuclis de poblament en nuclis urbans segons el model de govern municipal romà.

La naturalesa estatutària dels nuclis urbans romans a Mallorca ens és transmesa per un text de Plini, escriptor de l'època d'August, en el qual descriu *Palma* i *Pollentia*, com a *oppida habet civium Romanorum* –nuclis habitats per ciutadans romans–, *Guium* i *Tucis*, com a nuclis de dret llatí, i *Bocchor* com a ciutat aliada. Els nuclis de *Palma* i de *Pollentia*, que en l'època de la seva fundació eren guarnicions militars destinades a controlar el territori i el tràfic marítim, es transformaren, a partir del segle primer a. de C. en nuclis urbans, i reberen l'estatus de colònia, en un moment no precisat per les fonts.

El marc institucional en el qual es desenvoluparen les ciutats romanes mallorquines fou el del règim municipal establert a les ciutats hispanoromanes per les lleis municipals dels emperadors de la dinastia Flàvia –últim terç del segle primer d. de C.–. El règim municipal flavi ens és conegut gràcies a les taules de bronze de la colònia bètica d'*Urso* (Osuna, Sevilla), en la qual es tipifiquen els òrgans de govern municipal, l'assemblea ciutadana, les magistratures i la normativa electoral.

D'acord amb el model municipal flavi, el govern era format per la cúria municipal –*ordo decurionum*–, el senat local, format, en teoria, per cent ciutadans romans, de fortuna i posició social respectables, els quals elegien anualment els magistrats, amb els quals compartien les responsabilitats i decisions de govern; els *duumviri* –en nombre de dos–, que exercien el poder executiu i dirigien el govern municipal; els *ædiles* –en nombre també de dos–, que tenien cura de l'urbanisme, dels mercats, de les vies públiques i dels espectacles; el *quæstor*, que administrava les finances municipals i el *flamen divorum et augustorum*, que oficiava el culte imperial.

Altres òrgans no ben coneguts eren l'Assemblea, formada pel comú dels ciutadans locals, el *populus*, el qual si bé les lleis flàvies li reconeixen el dret al vot, i fixaven la normativa electoral, en la pràctica, en un lent procés de decantació, les seves atribucions acabaren per ser absorbides per l'*ordo decurionum*, al final del segle II d. de C. Les dades epigràfiques semblen confirmar la impressió general que la tasca de govern dels magistrats de les ciutats de l'illa fou eficient i honesta. Alguns exemples del *cursus honorum* d'alguns d'aquests magistrats, on es fa constar l'agraïment dels decurions i del poble, i la promoció a altres honors, així ho confirmen. Aquest és el cas de *Cn. Gavius Amethystus*, consignat per una inscripció de Tàrraco, el qual, essent forani, fou admès per elecció dels decurions entre els ciutadans de la colònia de Palma, exercí totes les magistratures en aquesta ciutat, i finalment fou nomenat *flamen* del culte imperial per la provincia Hispània Citerior Tarraconensis. Així també els *prætores* (*duumviri*), *Q. Cæcilius Quinctus* i *C. Valerius Icesta*, magistrats del municipi de *Bocchor*, els quals foren honrats pel «senat i el poble dels boccoritans» (*senatus populusque Bocchoritanus*). Aquesta ciutat indígena formalitza una relació de *patronatus* amb dos ciutadans romans, *M. Atilius Vernus* i *M. Licinius Crassus Frugi*, en els anys 6 i 10 d. de C. Una taula de bronze, trobada a la ciutat, confirma aquest pacte de la *civitas Bocchoritana* amb aquests prohoms. L'esment del senat i del poble boccorita, actuant conjuntament en aquest acte jurídic és l'únic testimoni que tenim de la vida municipal mallorquina, on el *populus*, reunit en Assemblea amb els decurions, prengués aquesta decisió. Hom ha vist en aquesta singularitat l'herència púnica de la ciutat, en la qual el *sufetat* era una magistratura equivalent a la dels pretors romans, i on les decisions importants es prenien comptant amb el *populus* reunit en Assemblea, conjuntament amb el senat.

Altres fets remarcables de la vida municipal de l'illa foren la mobilitat i la integració entre les elits de les ciutats veïnes de *Palma* i de *Guium*, tal i com registra una inscripció, la ja esmentada de Tàrraco, de *Cn. Gavius Amethystus*, primer ciutadà del municipi de *Guium*, i després admès pels

decurions entre els ciutadans de *Palma*. També és de remarcar la reelecció al duumvirat, en la colònia de *Pollentia*, dels magistrats *Q. Cæcilius Catullus* i *L. Vibius Nigellio*, en el segle II d. de C.

Altres casos de reelecció com aquest, consignats a Mallorca, fan pensar en el naixement progressiu d'una elit privilegiada, dins de l'elit municipal, una minoria de ciutadans prestigiosos, amb una fortuna considerable, que posseïen influència en la societat romana provincial, estaven en disposició econòmica per a afavorir les seves ciutats amb beneficis, edificacions públiques i espectacles (*munificientia*), i que havien coronat el *cursus honorum*, amb el flaminat municipal del culte imperial, i en alguns casos, amb el flaminat provincial. Aquesta elit cívica, nascuda de la burgesia de les colònies i municipis romans o romanitzats, era la que configurava l'elit provincial, la que aglutinava la lleialtat de les seves ciutats entorn dels emperadors; la que acudia anualment al *concilium* de la província, i en la que confiaven els seus conciutadans per obtenir beneficis, exempcions d'impostos i privilegis per les seves ciutats, prop de les instàncies del govern imperial.

Ramon CASADEMUNT I BESCÓS

EN EL VIII CENTENARl DEL NAIXEMENT DE JAUME I (1208-2008).

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES AL VOLTANT DE TRES OBRES DEDICADES AL REI CONQUERIDOR.

L'any en curs coincideix amb el VIII centenari del naixement de Jaume I. Fill de Pere el Catòlic i Maria de Montpeller, nasqué a la ciutat de Montpeller la nit de l'1 al 2 de febrer de 1208, com bé precisa el mateix monarca en el *Llibre dels Feyts*, amb aquests termes: «E quan la reina, nostra mare, se sentí prenys, entrà-se'n a Montpesller. E aquí volc Nostre Senyor que fos lo nostre naixement, en casa d'aquells de Tornamira, la vespra de nostra Dona Sancta Maria Candeler».

El regnat i la personalitat de Jaume I ha estat sempre un referent cabdal de la història de Catalunya i de tots els territoris de la Corona catalanoaragonesa. De fet, és la gran figura que centra el segle XIII i centra també gran part de la baixa Edat Mitjana catalana. Els tres llibres que glossarem –entre molts altres que han aparegut al llarg de l'any– posen en evidència com la figura del rei Jaume ha estat motiu constant de reflexió per part de la nostra historiografia. De fet, la personalitat de Jaume l enceta les «Quatre grans cròniques» amb les que s'obre una de les manifestacions més rellevants de la nostra literatura medieval, i culmina enguany amb un gran nombre de celebracions repartides per tots els territoris de l'antiga Confederació.

El llarg regnat de Jaume I (1213-1276) s'ha d'entendre en la complexitat i les característiques del segle XIII, un segle que, a l'àmbit de la Corona catalanoaragonesa, representà el període de màxima expansió territorial, de profundes transformacions socials, amb la puixança i protagonisme de la burgesia, de la seva participació en els nous governs municipals i en les institucions de la monarquia. Fou també el moment de transformació de l'antiga noblesa, que anirà perdent poder i influència davant del reforçament de l'autoritat del monarca, recolzat en les ciutats i els seus homes; noblesa que també es veurà marginada davant del nou triomf de la infanteria enfront de la vella cavalleria feudal, més pesant i amb més escàs marge de maniobra. Apareixeran nous llinatges nobiliaris, vinculats, i amb més fidelitat, a la corona i als seus interessos, tot i que no estalviaran les revoltes i mostraran la seva oposició enfront de la puixança de mercaders i juristes. Però fou també l'època dels grans canvis en l'àmbit eclesiàstic i en la mentalitat religiosa. L'aparició i la ràpida expansió dels ordes mendicants, la seva presència i arrelament en el món urbà, així com la nova proposta religiosa adreçada especialment a homes i dones de les ciutats, trencava definitivament amb el model heretat del monaquisme d'arrel benedictina, mentre la clerecia secular s'obria també a nous canvis, com l'extensió dels benifets, capellanies i la creació de nous bisbats i catedrals, fruit de les

conquestes de les Illes i del País Valencià. No menys interessant fou l'aparició d'un nou grup, els juristes, al servei de la monarquia i dels interessos de la gent i de les noves institucions del món urbà. El prestigi social d'aquest grup, la seva riquesa, la seva influència tant en l'àmbit urbà com en el polític, seran un dels trets que perduraran i caracteritzaran la plena i baixa Edat Mitjana, i de la qual la institució notarial és una important manifestació. Tot això en el marc de la consolidació i expansió del dret romanocanònic, o dret comú, per tot l'Occident europeu, com a resposta a les noves necessitats d'una nova societat, d'unes noves institucions i d'un nou projecte polític de la plenitud del segle XIII. Juristes i canonistes envoltaren i assessoraren tothora el rei. Alguns d'aquests juristes, formats a l'Estudi General de Bolonya, com sant Ramon de Penyafort, Guillem de Sassala o Vidal de Canelles, marcaran profundament la nova administració, el nou territori i la nova estructura política. En aquesta nova estructuració territorial, veguers i vegueries aniran consolidant-se com a unitat bàsica de l'administració de la justícia reial per tots els comtats, mentre la vella Pau i Treva es refermarà (1257) amb una nova milícia de pagesos, «el sometent» que, a partir del Vallès acabarà estenent-se cap a altres territoris.

La complexa obra d'aquest regnat i d'aquest període són difícilment sintetitzables en les poques línies d'aquesta presentació. Tanmateix no podem deixar al marge, almenys, alguns aspectes cabdals. En primer lloc, l'obra que ha tingut major repercussió: les conquestes de Mallorca (1229) i de València (1239), que consolidaven la projecció peninsular i mediterrània de la Corona catalanoaragonesa després de l'ensulsiada de Muret (1213) amb la mort de Pere el Catòlic. La imposició dels «Usatges de Barcelona» a Mallorca i la promulgació del «Fur de València», eclèctic, romanitzat i influït pels furs de la Catalunya Nova, marcaran profundament l'evolució d'ambdós territoris i les seves poblacions. Tanmateix, la signatura del Tractat de Corbeil (1258) entre Jaume I i Lluís IX de França liquidava definitivament la vella i idealitzada presència de Catalunya a Provença.

En l'àmbit municipal ja ressenyat, Jaume I hi refermà i consolidà les grans institucions que acompanyaran i presidiran tant l'etapa d'esplendor medieval com la decadència d'aquestes ciutats: el «Consell de Cent» a Barcelona, la «Paeria» a Lleida i a altres ciutats de la Catalunya de Ponent. S'autoritzava a la ciutat de Barcelona a nomenar cònsols que defensessin i representessin els interessos de la ciutat i els ciutadans per tota la Mediterrània. Foren concedits nous privilegis i costums a Perpinyà, es reorganitzà el Consolat a Montpeller, es confirmaren les «Ordinacions de la Ribera» per als mariners de Barcelona i que presidiren l'apogeu comercial de la ciutat de Barcelona durant l'època medieval; però també fou el

període de proliferació de codificacions legals com els «Costums de Lleida» de Guillem Botet o la reinterpretació dels «Usatges» feta per Pere Albert en les seves «Commemoracions», i que afectava la reial potestat sobre castells, feus i homenatges. l això, amb el seu paral·lelisme en l'àmbit eclesiàstic, on una figura de gran rellevància i estret col·laborador del rei, sant Ramon de Penyafort, redactà la «Summa de casibus» i, de manera molt especial, les «Decretals».

Junt amb la reforma institucional de les ciutats, cal tenir present la institució de les Corts catalanes que, amb el rei encara infant (1214), foren convocades per primer cop a Lleida, com recorda el mateix monarca en el *Llibre dels Feyts*. Ciutats i pobles de Catalunya, al costat de la noblesa i la clerecia, estigueren representats en aquesta primera reunió de Corts, i després hi foren també en les de Vilafranca (1218), Tortosa (1225), Barcelona (1228), i les que seguiren posteriorment. En la reunida el 1264, s'hi presentà la primera sol·licitud de satisfacció de «greuges», prèvia a la demanda reial. El precedent quallaria després com un dels trets característics de les reunions de Corts.

Un darrer aspecte que cal destacar d'aquest llarg i complex regnat és el de la importància de les comunitats jueves, sobretot en les ciutats reials. El «call» de Barcelona, per exemple, es configura sota aquest monarca en l'espai que encara avui conserva aquest nom, al costat del palau de la Generalitat. El call de Girona fou conegut arreu per la seva intensa activitat teològica i mística, amb la voluntat de superar l'antiga Llei, mitjançant la Càbala que els havia de permetre penetrar en el misteri de la Divinitat. L'escola cabalística gironina, sota el regnat de Jaume I, fou reconeguda arreu, i fou prestigiada sobretot pel seu màxim representant, Mosse ben Nahman («Nahmanides») que, lsaac Ha Leví –més conegut amb el nom català de *Bonastruc ça Porta*–, seran els grans referents del judaisme a Catalunya. Tanmateix, altres comunitats jueves floriren i tingueren importància a moltes altres ciutats de Catalunya, com Perpinyà, Lleida, Cervera, Santa Coloma de Queralt, Tàrrega o Tortosa. El rei en garantí les llibertats i autonomia i social i jurídica de les diferents aljames. Fou també el moment de les primeres i profundes disputes entre dominics i rabins, que troben en la cèlebre *Disputa de Barcelona* (1263), presidida pel mateix Jaume l, un dels moments més rellevants i tensos en aquesta relació.

El nostre Jaume I fou igualment protagonista d'una de les manifestacions més genuïnes de la plenitud medieval: la Croada. Convocada el 1267, el monarca es féu a la mar dos anys més tard, però no arribà mai a destí, sinó que la majoria de la flota, amb el rei, tornà a Aigües Mortes. Només els vaixells dels infants tocaren el port d'Acre. Tot un símbol que s'assistia a la fi d'unes relacions marcades per la guerra amb l'lslam

del Mediterrani oriental. El seu coetani francès, Lluís IX, tancaria aquestes empreses iniciades sota la mentalitat del darrer terç del segle XI.

Jaume I i el seu regnat han estat valorats de molt diversa manera. Els seus testaments, la divisió dels seus dominis, la fallida annexió de Múrcia, la seva peculiar energia de cabdill en les diverses empreses bèl·liques i, sobretot, la seva activitat com a reconqueridor, amb les tensions que comportà ser rei de territoris i dominis tan diversos, han fet de Jaume I una figura polièdrica, vista i analitzada i entesa de maneres diverses al llarg dels temps i dels diversos corrents historiogràfics. Els tres volums que avui ressenyem són una bona mostra de com la figura del rei Conqueridor encara permet múltiples lectures i és objecte d'interès per part d'un sector ben sensibilitzat de la societat civil i cultural catalana.

La primera de les obres a comentar és autoria del catedràtic d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona, Ernest Belenguer. No és el primer cop que l'autor s'endinsa en la temàtica del rei Conqueridor. Són un referent, entre altres, el seu *Jaume I a través de la història* (València, 1984). Però en aquesta nova obra, *Jaume I i el seu regnat*, editada per Pagès editors (Lleida 2007, 352 pàgs.), el professor Belenguer ens presenta una visió àmplia del rei i del seu temps, després que hagin passat molts anys de la darrera gran i rigorosa síntesi que ens oferí Ferran Soldevila (Barcelona, 1958). El lector hi trobarà reunida i assumida la investigació parcial que s'ha fet en els darrers trenta anys al voltant de la figura jaumina, començant per les aportacions del gran medievalista nord-americà, el pare Robert Burns.

Estructurada aquesta obra en cinc capítols, s'endinsa en el tema amb una magnífica introducció a la primera etapa del regnat, que va de l'infant-rei a la forja del rei veritable, que es tancaria cap al 1227, amb el triomf definitiu del monarca sobre la noblesa, i amb un gràcil afegitó dedicat a les relacions del monarca amb la comtessa Aurembiaix d'Urgell. Sens dubte, un dels punts destacats i nous és el que planteja la relació entre Pere el Catòlic i Maria de Montpeller, com també tot el llegendari que envolta el naixement del jove Jaume I. lnteressant també la reflexió al voltant del problema sempre obert de la formació cultural del novell rei i de quina fou l'educació amb què el marcaren els templers; punt en el qual l'autor discrepa obertament i raonada amb les recents i poc fonamentades opinions de J. L. Villacañas (Madrid, 2003).

Un segon capítol, dedicat al «període de les brillants conquestes», ateny, com és de preveure, l'ocupació de Mallorca i del que després seria el regne de València, fins a Xàtiva i Biar. Tanmateix, l'anàlisi detallada i raonada del procés, no oblida quelcom força important com és el procés de repoblació i, sobretot, la reorganització institucional i jurídica de la població

i del territori, com a tret peculiar que marcarà el futur dels nous espais incorporats als dominis de la Corona. Són trets que es replantegen després en el capítol següent, dedicat als «primers anys de la maduresa» del rei, i dedicat en bona part a les reformes forals de les legislacions territorials, resultants de la consolidació de les conquestes i repoblacions analitzades en el capítol precedent. Aquí, però, és digne de destacar la importància que l'autor atorga a l'Església en temps del rei Jaume, la qual qualifica de «més que una institució». És en aquest apartat on es tracten sobretot dos aspectes rellevants, com és la nova estructuració territorial de l'Església, arran de les noves conquestes, i la reforma eclesiàstica d'acord amb els principis del concili Laterà IV. Serveixi com a mostra l'afirmació de Belenguer: «I certament el rei Jaume es va preocupar per la seva Església, tant que, a vegades –i això era molt difícil en ell–, va sentir que havia de contraposar la seva autoritat al pontificat». Tanmateix aquesta relació estreta amb l'Església és mostrada igualment amb els seus espais foscos, com l'enfrontament i violència envers el bisbe de Girona, Berenguer de Castellbisbal.

El capítol dedicat a les «dificultats en plena maduresa del rei», s'ocupa de manera especialment rellevant de la peculiar problemàtica de les minories etnicoreligioses, jueva i mudèjar; aquesta sobretot destacada i també problemàtica en el regne de València. L'aliança ferma entre el rei i els jueus és considerada de forma àmplia, recol·locant velles afirmacions al seu lloc, desfent tòpics indemostrables i precisant moltes qüestions i punts, com el que gira al voltant de la cèlebre Disputa de Barcelona. Diu Belenguer: «Els jueus van tenir un correcte passar en temps de Jaume I, amb tots els inconvenients que se'ls van presentar. Perquè no eren ben vistos pel poble en general i menys per nobles i eclesiàstics». Similarment es dedica una especial atenció als mudèjars, a la seva pretesa conversió, a la decadència i pèrdua de pes, progressiva, de la seva economia, així com al factor cultural d'aquesta minoria majoritària a tants indrets del País Valencià, que el fan afirmar que «l'àrab va persistir com una de les armes de la societat mudèjar, tant o més que la mateixa religió. És veritat que, amb el pas dels anys, com ja se sap filològicament, la cultura més dèbil –i aquesta era la musulmana, capturada per la cristiana– serà la que vagi cedint... però tot i així, el conservadorisme mudèjar s'aferrà a la seva llengua, a la seva algaravia, com a una muralla defensiva de la societat... Del mudèjar al morisc, de Jaume I a Carles V, l'aràbic es va conservar al regne valencià» (p. 229). El capítol IV té encara unes altres components que s'han d'evidenciar. Em refereixo al Tractat de Corbeil (1258), del qual enguany se celebra el 750è aniversari, amb tota la complexitat que suposa la delimitació de fronteres i el rol que cada monarca juga en l'Europa

cristiana de mitjan segle XIII. L'altre component rellevant és el que reflecteix tan bé Bernat Desclot (cap. XII), quan diu «jamés no nasqué rei a qui Déus feés tantes gràcies en sa vida com féu a aquest senyor rei en Jacme...» i que Muntaner completa o arrodoneix en afirmar «...que ell fo rei de ventura e rei de vertut e de gràcia» (cap. VI). Zurita, com recull Belenguer, parla molt més clar de les aventures amoroses del monarca y de la gran influència que tingueren en la vida política del regne, com quan es refereix a què «en este tiempo el rey gobernaba gran parte de sus negocios por el consejo de una dueña muy principal que se decía doña Teresa Gil de Vidaure, con la cual vivió mucho tiempo».

Finalment, el darrer capítol, dedicat als «darrers anys d'una senilitat» porta l'autor a plantejar la qüestió problemàtica i sempre encesa dels testaments del rei, de la concepció del regne i del patrimoni reial, en un context de plena penetració del dret romà. Com també ens introdueix en la sempre oberta qüestió del matrimoni de qui seria el seu hereu, Pere el Gran, que deixa Aragó per a sempre més en el bàndol gibel·lí, enfront d'una França clarament decantada i defensora de la posició güelfa. S'hi analitzen igualment els «fets de Múrcia», i el perquè d'una aventura que reportà tan pocs o cap benefici al reialme, així com la suma de problemes que marquen la fi del regnat.

L'epíleg que afegeix el professor Belenguer a la seva obra mereix una atenció encara més especial. Després d'haver-nos situat, emmarcat i contextualitzat la figura i l'obra d'aquest gran personatge que defineix el nostre segle XIII, ens planteja, ara amb coneixement de causa, com era Jaume I, què va aportar el rei a la seva Corona i sobretot, com ha estat interpretat al llarg dels segles. Potser els mots finals d'aquest epíleg poden reflectir millor que altra cosa quina ha estat l'herència d'aquest llarg i complex regnat, en referir-se a «la major negativitat –tradicional– del món aragonès que, ja al segle XIII, es va sentir traït. Perquè Jaume I no va voler que València, terra promesa per a Aragó, caigués totalment en el feudalisme ranci del major regne de la seva Corona. A la nova societat urbana se li va presentar així una ocasió propícia per frenar un error tan gros. Sobretot la tindria aquella Barcelona tan estimada pel rei Jaume, només en competència temps després amb una València, estella de la seva pròpia fusta, però necessitada aleshores d'una majoria d'edat. Després, històricament, aquesta competitivitat ha continuat durant segles i seguirà existint, potser, en el futur». Sens dubte, estem davant d'un de les millors obres que han sorgit per homenatjar la figura de Jaume I en el seu VIII centenari del naixement, a la ciutat de Montpeller.

La segona obra en la qual volem posar èmfasi és *La conquête de Majorque*, edició preparada per Agnès et Robert Vinas, i editada per la

Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales (Perpinyà 2004, 307 pàgs.). Obra apareguda amb anterioritat a la del prof. E. Belenguer, però no per això menys rellevant. Essencialment ens permet tenir a l'abast, i en llengua francesa, una sèrie de textos cronístics, i per tant coetanis, relatius a la conquesta del regne de Mallorca, tots ells essencials i d'extraordinària riquesa literària i històriogràfica. La qualitat de la traducció, l'harmonia dels textos, la riquesa de les il·lustracions i la vàlua dels diversos comentaris que s'afegeixen al llarg de l'obra, fan d'aquest llibre una referència de primer ordre per entendre i conèixer els fets i el context de la conquesta de Mallorca per Jaume I. L'edició reuneix en un primer bloc el pròleg del *Llibre dels feyts*, seguit dels capítols dedicats a la conquesta i repartiment de l'illa de Mallorca i els dedicats a les conquestes de Menorca i d'Eivissa. Cal destacar la fidelitat de la traducció al text original, i encara més la importància i utilitat d'àmplies glosses i comentaris que acompanyen, expliquen i ajuden a entendre els diversos passos narrats pel text original. Es clou amb una interessant reflexió general sobre l'autoria del «Llibre», la seva possible versificació en forma de cançó de gesta i la qualitat literària de l'obra, en llengua catalana.

Segueix un segon apartat o «Libre II», en el qual es presenten de manera similar a la precedent, els capítols de la Crònica de Bernat Desclot (caps. XII-XLVI). Com en el cas precedent, acompanya el text traduït una munió d'il·lustracions, cartografia i comentaris marginals, i es tanca amb una conclusió dels autors-presentadors dedicada a valorar els trets de la crònica desclotiana, i la perspectiva històrica amb què es veu ja la figura de Jaume I des del regnat del seu fill i hereu.

L'apartat III, dedicat a «Textos i documents complementaris», aplega diversos fragments cronístics àrabs, que narren tant l'ocupació islàmica de les illes com la seva conquesta cristiana, òbviament des d'una versió ben diferent; a aquests textos s'hi afegeixen fragments de la crònica de Pere Marsili i de Ramon Muntaner (pp. 183-232) i la versió íntegra, traduïda al francès, de diversos documents reials, entre els quals la primera carta de franquesa atorgada als habitants de Mallorca (1 de març de 1230), seguida d'una àmplia nota biogràfica dels personatges més rellevants que participaren en l'empresa mallorquina, començant pel mateix monarca.

Tot plegat, pel continent i pel contingut, podem parlar igualment d'una ben lloable i útil aportació, tot coincidint en el marc de les celebracions centenàries del naixement del rei.

Els mateixos autors ens acaben d'oferir igualment una altra obra, de qualitat i interès similars, i en el marc de les celebracions centenàries. Em refereixo a *Le Livre des Faits de Jaume le Conquérant*, edició preparada per Agnès i Robert Vinas, i editada per la Société Agricole Scientifique et

Littéraire des Pyrénées-Orientales (Perpinyà 2007, 420 pàgs.). Amb trets similars al precedent, hom pot comptar amb una traducció excel·lent i completa del *Llibre dels Feyts*, acompanyada de comentaris, explicacions, il·lustracions adients i de gran qualitat, també degudament comentades, al qual acompanya una útil relació bibliogràfica i un glossari de termes que fan més comprensible la versió del text.

Tot plegat, crec que mereix felicitació per les tres iniciatives editorials, sens dubte el més adequat, més permanent i més rellevant homenatge a la figura i obra d'un gran monarca, enfront de l'oblit i marginació amb què institucions hereves de la seva iniciativa política han deixat la memòria del monarca a qui devem la creació del Consell de Cent barceloní o les Corts catalanes.

Prim BERTRAN ROIGÉ

Benito MENDÍA y Antonio M. ARTOLA ARBIZA, *La Ven[erable] M[adre] María de Jesús de Ágreda y la Inmaculada Concepción. El proceso eclesiástico a la «Mística Ciudad de Dios»*. Concepcionistas de Ágreda, 2004, 350 p.

Refundición de la obra de investigación elaborada por Benito Mendía en 1980 y completada por Antonio M. Artola en 2004, en la cual se ofrece una revisión historicocrítica de la censura de los profesores de la Sorbona (París, 1696) y al *judicium* negativo emitido por el papa Benedicto XIV (Roma, 1748) a propósito de la famosa obra *Mística Ciudad de Dios* redactada entre 1637 y 1643 (y no publicada hasta 1670, con diversas ediciones y traducciones) por la monja concepcionista franciscana María de Jesús de Ágreda (María de Jesús Coronel y Arana, 1602-1665). La presente monografía constituye un valioso y documentado dictamen historicoteológico sobre la *Mística Ciudad de Dios* como importante aportación a la teología inmaculista y como imprescindible aportación a la reapertura del proceso de canonización de la Madre Ágreda (iniciado después de su muerte en 1665 y aprobado por Roma en 1671).

A lo largo de esta investigación historicodocumental se vindica la ortodoxia de las páginas de la *Mística Ciudad de Dios* y también la autenticidad de las revelaciones sobrenaturales de María de Jesús de Ágreda, consejera y confidente del rey Felipe IV. No obstante, en 1999 la Congregación para la doctrina de la fe expresó que la *Mística Ciudad de Dios* no acaba de conjugarse con la mariología del Concilio Vaticano II, y aunque J.B. Bossuet calificó esta obra de «impertinencia impía y de burla épica a los Evangelios», debe reconocerse que la *Mística Ciudad de Dios* es una de las realizaciones más bien trabadas de mariología producida en el contexto teológico de los debates inmaculistas, pensada y escrita en lengua vulgar por una religiosa contemplativa del Barroco español.

V.S.

Manuel Revuelta González, *La Iglesia española en el siglo xix. Desafíos y respuestas*. Madrid, Publicaciones de la Universidad Pontificia de Comillas, 2005, 284p.

Recopilació i harmonització de treballs anteriors, remodelats per al present volum, que ha anat elaborant el professor i gran especialista en la història eclesiàstica contemporània Manuel Revuelta, el qual en aquesta monografia ens ofereix una suggeridora aproximació als reptes a què s'hagué d'enfrontar l'Església hispana al llarg de la dinovena centúria, la qual, en una nova situació social i política, davant dels reptes de la modernitat li tocà, a més, d'afrontar situacions especialment difícils com l'anticlericalisme i la secularització, originades per l'impacte de les revolucions liberals en els territoris peninsulars.

L'autor examina els conflictes i analitza també les diverses solucions que s'anaren donant en els reiterats conflictes entre l'Església i l'Estat, especialment a propòsit del problema de la confessionalitat de l'Estat, ran de les Constitucions espanyoles de 1856, 1869 i 1876. Manuel Revuelta posa en relleu la gran actualitat de moltes de les problemàtiques suscitades al llarg del segle xix que s'han perllongat en el transcurs del segle xx.

També, en les pàgines de la present monografia s'ofereix una acurada anàlisi de l'abast de les exclaustracions del segle xix, de les dificultats en la restauració de la vida de les congregacions religioses, junt amb interessants dades sobre les etapes i variants de l'anticlericalisme espanyol al llarg del segle dinovè.

Cal assenyalar, finalment, que al llarg de l'obra l'autor aporta l'estat de la qüestió dels diversos temes que són tractats, tot abastant i comentant la nova bibliografia que s'ha publicat recentment (Vegeu, sobretot, «Repertorios bibliográficos sobre las comunidades religiosas en general», pp. 135-139). A més, conté un índex de noms a les pp. 277-284. Valuosa aportació a l'estudi sobre l'esforç eclesial per a l'adaptació i renovació de la seva presència en un món secularitzat des de la perspectiva històrica.

Valentí Serra

Héctor Rodríguez Castillo, *Los monasterios dúplices en Galicia en la Alta Edad Media*, Ed. Tozosautos, Noia, La Coruña, 2005 y su versión en idioma gallego *Os mosteiros dúplices en Galicia na Alta Idade Media*,192 p.

Su polifacético autor, que ha publicado sobre temas tan diversos como *El crac del 29* y *La Alemania nazi*, nos presenta esta obra donde sostiene la hipótesis de modelo autóctono de monacato priscilianista formado por matrimonios e hijos, apoyándose en Sá Bravo, historiador del monacato gallego, más prolífico que profundo, como del origen de los monasterios familiares y dúplices. La obra no es de investigación, sin apenas notas, aunque al final recoge la bibliografía temática razonada, pero no aporta ninguna fuente ni documento inédito que arroje

luz sobre los temas tratados. Se limita, pues, a lo ya conocido, da su opinión personal del significado de los hechos, quiere demostrar que el monacato priscilianista tenía «una enseñanza mágica y a la vez social» y que desarrolló un modelo monástico y social autóctono que perduró a pesar de ser condenado por la Regla Común. Asegura que los monasterios familiares eran anteriores a la época visigótica –cosa muy posible–; que los monasterios dúplices proliferaron durante la reconquista cristiana –cosa cierta–, y que luego en el proceso de unificación del monacato mediante la implantación de la regla benedictina y la liturgia romana desaparecieron paulatinamente y quedando sólo para hombres o sólo para mujeres. A menudo, el autor, a falta de datos, elucubra sobre situaciones y motivaciones, tanto de los fundadores de los monasterios familiares, de herederos o de patronato, como sobre los monasterios dúplices fructuosianos, para probar cómo se trató de abolir la influencia de la mujer, que como abadesa gobernaba las dos comunidades, de monjes y de monjas.

Da la impresión de que el autor ha encontrado un filón en este tema poco conocido y saca partido de él para reivindicar el papel de la mujer en la Iglesia, el supuesto modelo priscilianista de monacato y los monasterios dúplices de la Alta Edad Media, asegurando que los historiadores eclesiásticos los han silenciado adrede. Por eso asegura que esta su obra es «de denuncia, de reivindicación y de condena de actitudes que toma la historia» (p. 14). Pero lo cierto es que el estilo de familia monástica no se acabó con la implantación de la regla benedictina, pues todavía en el siglo XV el monasterio de San Benito de Valladolid tenía matrimonios llamados familiares o donados, que por devoción y por seguridad, buscando la protección de los monjes, se donaban al monasterio con sus bienes y eran los auxiliares del prior en los asuntos externos, que no podían tratar personalmente a causa del voto de clausura perpetua. Y que la jurisdicción de la abadesa sobre sus propios clérigos perduró entre otros, en el monasterio de benedictinas de Sant Pere de les Puelles de Barcelona y en los de cistercienses de las Huelgas de Burgos y Vallbona de les Monges, y la presidencia de la abadesa en los monasterios dúplices en los de benedictinas de la Congregación de Fontevrault en Francia, y en España, como los de Vega de Oviedo, Vega de la Serrana (León), Valfermoso de las Monjas, (Guadalajara), etc. Pero acierta el autor cuando defiende que la fundación de los monasterios no fue únicamente ni principalmente por motivos económicos, sino por motivos religiosos y de política eclesiástica y civil.

El libro se lee con facilidad, aunque todo sean conjeturas e hipótesis más o menos verosímiles o plausibles, que serían muy interesantes si estuviesen avaladas por nuevos testimonios históricos antiguos.

E. ZARAGOZA

Catàleg de publicacions de la Reial Acadèmia de Bones Lletres (1701-2005). Taules i índexs d'autors i de matèries. Edició a cura de Carme Miquel Rodríguez, Mercè Colomer Maronas i Albert Coberto López. Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2005, 440 p.

Volumen anexo al *Boletín* de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, en el cual se ofrece el catálogo ordenado de las publicaciones de la entidad a lo largo de tres siglos, ordenadas por autores y materias. Esta recopilación amplía y sustituye el fascículo tituado *Taules de publicacions*, publicado en el *Boletín* de 1933. El presente volumen bibliográfico contiene la relación completa de publicaciones, desde las memorias de la *Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. Origen, Progresos, y su primera Junta general baxo la protección de Su Magestad, con los papeles que en ella se acordaron,* (Barcelona 1756), hasta la publicación del *Anuari 2005-2006* (cf. pp. 37-127). En las pp. 131-440 hallamos un completo y modélico índice de autores y materias. Se ofrece un estudio introductorio de Mireia Campabadal sobre la labor editorial de la Reial Acadèmia de Bones Lletres (Barcelona, años 1701-2005) en pp. 11-31. Valiosa aportación a la historia cultural de Cataluña y de Europa.

Valentí SERRA

Francisco BUTINYÁ, S.J., *Cartas.* Transcripción del catalán, traducción al castellano y notas críticas: Julia Butiñá Jiménez. Transcripción, introducciones y anotaciones: Soledad Ezquerro, Josefina Gómez Charles y Teresa Valentines. Presentación: Adela de Cáceres. Madrid, Hijas de San José y Siervas de San José, 2005, 767 p.

Edición del epistolario completo del jesuita catalán Francesc Butinyà i Hospital (Banyoles 1834 – Tarragona 1899), fundador de una novedosa y original congregación femenina, en dos ramas, denominada, en Castilla, «Siervas de San José» (Salamanca, 1874) y en Catalunya «Hijas de San José» (Calella de la Costa, 1875), ambas dedicadas a la evangelización de las jóvenes obreras, especialmente las que carecían de trabajo. Con la publicación de este extenso epistolario (integrado por 374 cartas escritas entre los años 1857 (después de profesar Butinyà en la Compañía de Jesús) y 1899 (hasta poco antes de su muerte); unas cartas que nos brindan un conocimiento más profundo de la personalidad y actividades apostólicas de este gran apóstol de la Iglesia decimonónica. También este epistolario ofrece noticias sobre algunos destacados prohombres de la Renaixença catalana, especialmente del farmacéutico y paleontológo de Banyoles, Pere Alsius († 1915), descubridor en 1887 de la famosa mandíbula de un neanderthalense; así como también las cartas cruzadas con el erudito jesuita arenyense Fidel Fita († Madrid 1918), que en 1912 sucedió a Menéndez Pelayo en la dirección de la Real Academia de la Historia (cf. carta núm. 100, del 12 de abril de 1871). El volumen contiene un índice de nombres en pp. 759-767. Las

curadoras de este volumen destacan, antes de cada texto epistolar, el destinatario, la fecha de la carta y el fondo archivístico donde se conserva en la actualidad.

Valentí SERRA

Identités franciscaines à l'âge des réformes. Sous la direction de Frédéric MAYER et Ludovic VIALLET. Clermond-Ferrand, Presses Universitaires Blaise-Pascal, 2005, 536 p.

Edición del conjunto de aportaciones presentadas en los encuentros celebrados en la Universidad de Clermond-Ferrand (abril 2003) y en la de Chambéry (febrero 2004) sobre el impacto del movimiento reformista franciscano en Francia y en diversos puntos de Europa. Las aportaciones se ofrecen estructuradas en cuatro grandes bloques.

En el primer bloque los autores abordan aspectos diversos a propósito de la significación y el alcance de las reformas franciscanas en Europa. En la segunda sección se ofrece un mapa de lo que sería la presencia observante en Francia hasta la concreción de la legislación propia en la Contrarreforma. En el tercer bloque titulado *¿simplicitas ou superfluitas?* Las aportaciones intentan acercarnos a la historia cultural franciscana en su contexto, especialmente la organización de las bibliotecas en la vida conventual. El cuarto y último gran bloque corresponde al estudio de los límites en qué se ha movido siempre el franciscanismo a lo largo de su historia que, tantas veces, se ha situado en la frontera entre la heterodoxia y la ortodoxia. Una de las conclusiones que puede deducirse de las aportaciones de estos dos encuentros editados en estas actas, es poner en relieve que las mismas reformas llegaron a convertirse en un medio eficaz de reforma de la piedad y creencias en los estamentos populares.

Se ofrece una sólida y orientadora bibliografía sobre las reformas franciscanas en los siglos XV-XVI (cf. pp. 509-523), de modo que este volumen de actas constituye una excelente aportación al conocimiento del estado de la cuestión al tema de las reformas franciscanas desde las diversas áreas geográficas de Europa. Por lo que se refiere a los antiguos territorios de la llamada Corona de Aragón, se debe destacar la aportación del Dr. Ignasi Fernández Terricabras, titulada: «Enjeux de pouvoir et identités franciscaines. L'éphémère tentative d'émancipation de l'Observance des Récollets de la Couronne d'Aragon (1576-1583)» (cf. pp. 313-331). A modo de complemento se añade un índice de los religiosos franciscanos que se citan en este volumen (cf. pp. 525-532), pero se echa mucho de menos un índice completo de nombres y de lugares.

Valentí SERRA DE MANRESA

Josep M. Benítez Riera, S.J., *El destierro de los jesuitas de la «Provincia de Aragón» bajo el reinado de Carlos III. Crónica inédita del P. Blas Larraz, S.I.* Iglesia Nacional Española y Pontificia Universidad Gregoriana, Roma 2006, 271 p.

En el subtítol de l'obra que ressenyem ja se'ns indica que es tracta de l'edició d'una crònica fins ara inèdita. El text publicat ofereix dades de primera mà a propòsit de l'impacte que suscità l'aplicació de la: *Pragmática Sanción de Su Magestad [Carlos III] en fuerza de ley para el estrañamiento de estos Reynos a los Regulares de la Compañía* (Madrid 1767) en la vida dels jesuïtes espanyols que, per disposició del rei, foren obligats a l'exili.

El text llatí ací editat es conserva a l'arxiu general de la Companyia de Jesús (Archivum Romanum Societatis Iesu) i duu la següent retolació: *De rebus Sociorum Provinciæ Aragoniæ Societatis Jesu, ab indicto ipsis ex Hispania exsilio usque ad Societatem abolitionem Commentarii Tres. Auctore P. Blasio Larraz, Soc. Jesu, Caesaraugustano.* En l'excel·lent estudi introductori (cf. pp. 5-12) del curador del text, pare Josep M. Benítez, degà emèrit de la Facultat d'Història Eclesiàstica en la Pontifícia Universitat Gregoriana, ens aproxima el tarannà i figura del pare Blas Larraz. Nascut a Saragossa el 1721, ingressà a la Companyia de Jesús el 1735. Acabada la formació acadèmica, féu de professor a la Universitat de Cervera, on fou catedràtic de retòrica els anys 1750-1767 i assolí un gran prestigi com a predicador, llatinista i poeta. Ja en l'exili, Blas Larraz fou nomenat provincial de la Província d'Aragó (creada pel mateix sant Ignasi de Loiola el 1554, aplegà els territoris de Catalunya, Aragó, Balears i València) fins a l'extinció de la Companyia per ordre del papa Climent XIV l'any 1773, per mitjà del breu *Dominis ac Redemptor*; que el rei Carles III divulgà, en els seus dominis, en llengua castellana amb el títol de: *Breve de nuestro muy Santo Padre Clemente XIV por el qual Su Santidad suprime, deroga y extingue el instituto y orden de los clérigos regulares, denominados de la Compañía de Jesús, que ha sido presentado al Consejo para su publicación* (Madrid 1773).

L'expulsió dels jesuïtes dels territoris espanyols fou fulminant i contundent. La Corona impulsà el procés de desterrament dels 2700 jesuïtes que ocupaven 148 establiments (noviciats, residències i, sobretot, col·legis) distribuïts en 118 poblacions, indicant molt minuciosament els ports on havien de ser embarcats els religiosos. El pare Larraz que patí directament les penalitats de l'exili i la supressió de la Companyia, es convertí en un dels principals i més qualificats testimonis dels esdeveniments que narrà en aquesta crònica que escriví en tres etapes distintes en els anys 1767, 1785 i 1786. El pare Benítez, en l'acuradíssim estudi introductori que acompanya l'edició del text llatí de dita crònica, posa en relleu que «El primer *comentario* es más vivo, más directo, emocionado y testimonial, como corresponde a una redacción inmediata de los hechos dramáticos que lo acababan de golpear. En cambio los dos *comentarios* siguientes, cuando ya es provincial, tienen otra perspectiva» (p. 9) Cal assenyalar que és una actitud molt lloable i exemplar la del pare Blas Larraz, puix que en tot el text de la crònica *De rebus Sociorum*... es mostra sempre respectuós, tant amb el rei Carles III com amb el papa Climent XIV, talment una mena de barreja visceral i espiri-

tual de fidelitats al regalisme i al romanisme que l'ajudà a superar la seva crisi interior de sofrença durant l'exili que hagué de patir a Itàlia, on a la població de Ferrara acabà els seus dies l'any 1796.

Molt encertadament també s'edita, a peu de pàgina i en cos més petit, una versió al castellà de dita crònica efectuada en el anys de la restauració i conservada a la Biblioteca Borja de Sant Cugat del Vallès; una meticulosa versió que, segons l'opinió expressada l'any 1946 pel prestigiós historiador i mestre d'historiadors, pare Miquel Batllori, devia ser endegada pel jesuïta mallorquí Marià Orlandis († 1877), i que la titulà: *Historia del destierro de la Provincia de Aragón de la Compañía de Jesús, desde su extrañamiento de España por el rey don Carlos III hasta la abolición de toda la Compañía. Dividida en tres comentarios escritos en latín por el padre Blas Larraz, último provincial de Aragón* (cf. pp. 13-270). En la primera part de la crònica Larraz relata els fets de l'expulsió (cf., pp. 15-77); en el *comentari* segon tracta de l'experiència de l'exili dels jesuïtes espanyols a l'illa de Còrsega (cf. pp. 78-171), i en el *comentari* tercer, Larraz parla del sojorn dels jesuïtes expulsats a la població de Ferrara fins que foren abolits per disposició del Papa (cf. pp. 172-270). Situats en l'any 1786, poc abans de cloure la crònica, el pare Larraz posà de manifest que la seva finalitat no fou altra que deixar ben clar que: «Todas estas cosas de tan tristes recuerdos son ya aguas de nuestra historia. El asunto que tomamos fue la historia de la Provincia de Aragón desde la intimidación del destierro hasta su extinción», sense cap altra objectiu que la ferma voluntat de deixar constància que «La Provincia de Aragón sucumbió en aras de veneración y obediencia a la Santa Sede» (cf., pp. 269-270).Una felicitació molt cordial al pare Benítez per l'edició de tan acurat text històric que, amb tota certesa, fornirà valuoses dades i notícies als estudiosos dels grans temes de la història eclesiàstica de l'Europa moderna i contemporània.

Valentí SERRA DE MANRESA

Marc VALLORI ROTGER, C.O., *El Pare Molina*, C.O. *(1825-1906)*, Palma de Mallorca, Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Palma, 2006. 47 p.

El pare Vallori ens presenta aquesta senzilla, però acurada biografia del qui fou un eminent restaurador de la vida oratoriana a Mallorca en l'últim terç del segle XIX, el pare Francesc Molina i Guardiola, al qual dedica emocionadament aquest treball, perquè la seva memòria perduri entre els mallorquins. El pare Molina nasqué el 22 de desembre de 1825, a la Ciutat de Palma, en el si d'una família profundament cristiana. En sentir la crida de Déu, començà els estudis eclesiàstics, no sense penúries i sacrificis, perquè la seva família tenia escassos recursos. Rebé els diferents ordes del bisbe de Palma, Miquel Salvà, i fou ordenat prevere el 21 de maig de 1853. Manifestava ja un gran amor a sant Felip Neri i celebrà la seva primera missa el dia de la seva festa, 26 de maig.

Després d'una breu temporada com a beneficiat de la parròquia de Sant

Jaume, el pare Francesc Molina ingressà a l'Oratori de Sant Felip Neri de Palma el mes d'agost. Aquell mateix any havia estat reestablerta la Congregació de l'Oratori, després de diverses dècades de dissolució a conseqüència del decret de Desamortització de 1836. Amb data 26 de juliol de 1854, un decret municipal de Palma ordenava als pares oratorians l'evacuació del convent, el qual havia de ser enderrocat per a construir, en el seu solar, un mercat municipal. El pare Frau, prepòsit de la Congregació, aconseguí, després d'infatigables i àrdues gestions, que el municipi els concedís, a títol d'indemnització, el desamortitzat convent i església dels trinitaris, a Palma, on la Congregació, finalment, s'instal·là. Corria l'any 1859.

En el transcurs d'aquests anys, la Congregació de Palma dugué a terme, en diferents fases, les obres d'habilitació i restauració de l'església del Sant Esperit i de l'antic convent, treballs que duraren deu anys. En 1885, quan ja era prepòsit de la Congregació, el pare Francesc Molina, havent rebut un llegat de mossèn Joan Barceló, consistent en una casa i terres a Porreres, per fundar-hi una congregació oratoriana, es posà diligentment mans a l'obra, confiant al bon Déu i a sant Felip l'èxit de la nova fundació. La seva incessant activitat obtingué ben aviat el seu fruit: iniciades ja les obres des del primer dia en què prengué possessió del llegat, el 22 d'abril de 1886 es beneïa l'Oratori interí de Porreres, es posava la primera pedra de l'església, i quedava constituïda la nova comunitat, formada per tres pares i dos germans, tots cinc provinents de la Congregació de Palma. La nova comunitat fou finalment inaugurada, amb un gran goig pel pare Francesc Molina i els seus companys, el l8 de noviembre de 1891.

Les iniciatives i obres apostòliques del pare Francesc Molina foren molt nombroses, i deixaren molt calat en la societat mallorquina de finals del segle XIX: col·laborà pastoralment i sostingué generosament la fundació de l'església parroquial de Gènova-Palma, en un dels nous barris de la ciutat (1860); instal·là les Terciàries Carmelites en aquesta parròquia, perqué tinguessin cura dels malalts i dels pàrvuls; ajudà generosament les Germanetes dels Pobres, quan vingueren a instal·lar-se a Palma (1877).

Entre les nombroses obres apostòliques del pare Francesc Molina, cal esmentar la fundació de l'Oratori Parve (1865), tasca en la qual el secundà el pare Joaquim Rosselló. L'Oratori Parve de la Congregació de Palma estigué obert a la joventut catòlica de la ciutat i de l'illa i hi formaren la seva espiritualitat alguns dels qui serien destacats membres de la Renaixença a Mallorca, com també un gran nombre d'eclesiàstics, alguns dels quals eminents estudiosos. La incidència d'aquesta humil institució oratoriana fou gran en la vida cristiana, en la cultura balear, en la música, en la recuperació de la llengua, pels laics i pels preveres que s'hi formaren i que participaren en les activitats que promovia el cercle oratorià.

La personalitat del pare Francesc Molina captivà moltes persones: a la generositat, cordialitat, alegria, esperit d'iniciativa i constància en els seus projectes apostòlics, cal afegir-hi –i no pas en segon lloc–, una intensa espiritualitat sacerdotal, la qual es nodria de l'adoració del misteri eucarístic, del seu amor a Jesucrist i a Maria, de la seva devoció a sant Felip Neri. En el fons de la seva personalitat, vibrava l'home de Déu, el pastor que vivia entregat

a la cura d'ànimes –les llargues hores que passava en el confessionari ajudant tants penitents–, a la direcció espiritual, al servei dels malats, com en 1865, quan assistí els malalts del còlera-; fundà institucions dedicades a la joventut, als pobres i als pàrvuls, i ajudà les que ja s'hi dedicaven.

Restaurà la vida oratoriana a Mallorca, fundà la Congregació de Porreres i donant nou impuls i vigoria a la de Palma.

Esperem que aquest llibre del pare Vallori, publicat en commemoració del I Centenari de la mort del pare Francesc Molina i Guardiola, preservi el seu record i la memòria de la seva vida oratoriana per a les futures generacions, i en sigui perdurable estímul per a la santedat.

Ramon CASADEMUNT I BESCÓS

Carles DÍAZ MARTÍ, *Bertran Nicolau fundador de Sant Jeroni de la Murtra*. Pròleg de Jaume Aymar i Ragolta. (Monografies Badalonines, núm. 21). Badalona, Museu de Badalona, 2006, 223 p.

Valiosa aportación al conocimiento de los orígenes y fundación del monasterio de Sant Jeroni de la Murtra (en Badalona) edificado en 1416 por iniciativa del mercader catalán Bertran Nicolau i Oliver (Barcelona, † 1421). El autor, con documentación del Archivo de la Corona de Aragón, Diocesano de Barcelona y de Protocolos de Barcelona, principalmente, traza la biografía del acaudalado comerciante barcelonés Bertran Nicolau, benefactor de la cartuja de Tiana, de los carmelitas de Terrassa, de los agustinos de Miralles y fundador del monasterio de Sant Jeroni de la Murtra. A lo largo de la monografía se pone en relieve el destacado papel de Bertran Nicolau en la expansión y desarrollo de la vida religiosa en la Catalunya bajomedieval. Apéndice de documentos en pp. 159-213. Bibliografía en pp. 215-223. Acertadas y expresivas fotografías acompañan el texto.

V.S.

Francisco Luis RICO CALLADO, *Misiones Populares en España entre el Barroco y la Ilustración.* (Humanismo e Ilustración, 1). València, Institució Alfons el Magnànim, 2006, 388 p.

Estudio monográfico sobre el desarrollo de las llamadas «Misiones Populares», una de las manifestaciones más importantes de la actividad de la Iglesia Católica postridentina en la Europa de los siglos XVI-XVIII que el autor centra en la actividad pastoral de los predicadores jesuitas y capuchinos en los territorios hispanos.

El autor, además de estudiar la religiosidad popular, analiza el proceso de la conversión y formación de los fieles desde una perspectiva interdisciplinaria,

lo que le permite descubrir las implicaciones más profundas de las instituciones eclesiásticas en el proyecto de reforzar el catolicismo en el período de crisis provocado por la ruptura protestante. F.L. Rico estudia las características y la evolución de las Misiones Populares (con sus recursos escénicos, temas y fomento de la piedad popular), poniendo de manifiesto cómo uno de los principales objetivos de las «Misiones Populares» era lograr transformar la vida de los fieles del Antiguo Régimen, completando así otros cauces de la reforma tridentina. Se ofrece bibliografía en pp. 359-388, pero se echan de menos fuentes impresas de notable incidencia en los contenidos de las Misiones Populares como, por ejemplo, los tres volúmenes de A. de Castejón, S.J., *Voces del alma dadas dentro y fuera de España. Sermones de Misión* (Madrid, Imp. G. Estrada, 1650); Félix de Pamplona, *El menor predicador capuchino* (Pamplona, Imp. de Zabala, 1693); Félix de Barcelona, *Tratado póstumo. Intrucción de predicadores para hazer bien los sermones y predicarles provechosamente* (Barcelona, Imp. Forcada, 1679), así como algunos artículos sobre predicación publicados en nuestra revista *Analecta Sacra Tarraconensia* que no han sido examinados por el autor (cf., por ejemplo: «La predicació dels caputxins catalans al llarg del segle divuit», *ASTar.* 69 (1996) pp. 87-118), etc.

Valentí Serra de Manresa

M. C. Vivancos, OSB, *Catálogo del Archivo del Monasterio de Santo Domingo de Silos*, en Stvdia Silensia, XXIX, Junta de Castilla y León-Abadía de Silos, 2006, 453 p.

El autor, monje del monasterio de Santo Domingo de Silos (Burgos-España), que ya en 1998 publicó los *Índices* del fondo antiguo (954-1300) del archivo del mismo monasterio, ahora nos presenta el catálogo *moderno* del archivo silense desde el siglo xvi hasta 1880, en que fue restaurada la vida benedictina por los monjes franceses de Ligugé y lo dedica a los antiguos monjes archiveros silenses, PP. Liciniano Sáez y Marius Férotin. En este catálogo se recogen numerosos documentos referentes a la abadía y villa de Silos y a sus dos parroquias, la de San Pedro de Silos y la del Cuerpo Santo (de santo Domingo de Silos) radicada en el monasterio, con sus libros sacramentales y otros (siglos xvi-xx), así como 308 informes de limpieza de sangre de monjes silenses (1563-1829), más los libros de visitas de las parroquias y prioratos del monasterio; las escrituras referentes a los abades Liciniano Sáez († 1809), Plácido Vicente († 1816) y Rodrigo Echevarría († 1875) y cierta documentación posterior a la exclaustración de 1835, entre ella la referente a la botica, muchos documentos referentes a los monasterios benedictinos de San Martín de Madrid, a los burgaleses de Santa María de Obarenes y San Salvador de Oña, al cisterciense de Santa María de Herrera y al de Montserrat de Catalunya (siglos xvi-xix) y unos pocos de otros monasterios burgaleses y vallisoletanos. Asimismo copias de escritos del padre Martín Sarmiento († 1772), documentos procedentes del archi-

vo de los duques de Alburquerque (siglos XV-XVI), sobre el proyecto de una diplomática española del siglo XVIII a cargo de los benedictinos, diversos sermones manuscritos e impresos, casi todos de los abades Domingo de Silos Moreno, obispo de Cádiz, y Rodrigo Echevarría, obispo de Segovia, además de los libros de administración del monasterio silense y de sus prioratos, como los de gradas y profesiones, expolios, consejo, visitas, índices del archivo y biblioteca, depósito, mayordomía, etc. Incluye también los catálogos de manuscritos, de volúmenes de papeles varios manuscritos e impresos de temas diversos o miscelánea, de la sección de pergaminos de diversas instituciones, así como de dibujos de planos e inscripciones y de los fragmentos visigóticos y de códices. Finalmente, tras la bibliografía temática, siguen tres apéndices. I. *El Pasionario de Covarrubias*. II. Catálogo de grabados. III. M. Teresa Ramos Rioja estudia los fragmentos musicales depositados en el archivo silense. Acaba con un índice onomástico, toponímico y de materias, por cierto incomodísimo de manejar, pues en vez de remitir a las páginas del catálogo, remite a los legajos y como hay tantos, se pierde mucho tiempo en la localización. Fuera de esto, la obra era del todo necesaria tanto para dar a conocer la riqueza documental de los fondos silenses, como para tener ordenada convenientemente dicha documentación y así poder citarla de manera segura. Ahora sólo falta que se publiquen los índices manuscritos de los 37 volúmenes de documentación varia del Archivo de la Congregación de San Benito de Valladolid, que se guarda en el mismo monasterio de Silos, con sus tres libros de actas de los capítulos generales (1500-1805), cinco de visitas canónicas (siglos XVII-XIX), etc., para conocer en su totalidad la rica, interesante y abundante documentación del archivo de Silos y para que puedan aprovecharse de ella los historiadores y estudiosos de los más diversos temas.

E. ZARAGOZA

Leonardo PISANU, *I Frati Minori di Sardegna dopo la divisione in due Provincie dal 1639 al 1866.* Cagliari, Edizioni della Torre, 2006,1476 p.

Leonardo Pisanu, religioso franciscano sardo, después de impartir docencia durante varios cursos académicos las materias de historia eclesiástica en Cagliari (1975-1997) se ha dedicado estos últimos años a investigar, con meticulosidad, la presencia franciscana en la isla de Cerdeña. Con gran acierto se ha preocupado por ir integrando en los modélicos volúmenes que va publicando la transcripción de las principales fuentes manuscritas, imprescindibles para el estudio de la vida y desarrollo institucional de la antigua Provincia sarda de frailes menores, así como de su posterior bipartición en dos nuevas entidades provinciales a partir del año 1639.

El padre Pisanu, después de publicar en 1992 la historia de la supresión y restauración de los frailes menores en Cerdeña (años 1850-1925), en 1995 investigó a propósito del progreso y el desarrollo de la Provincia de «Santa María

de las Gracias» nuevamente restaurada (años 1900-1925). Poco después, en el año 2000, Leonardo Pisanu indagó los primeros vestigios de la primitiva presencia franciscana en la isla (año 1218) hasta la división de las ya aludidas entidades provinciales en 1639: la Provincia de San Saturnino mártir (Cagliari, al sur de la isla) y la de Santa María de las Gracias (Sassari, al norte). Más adelante, en el año 2002, el padre Pisanu publicó un documentado estudio sobre las diversas implantaciones franciscanas en Cerdeña (conventos masculinos y femeninos desde 1260 hasta 1741) y recientemente, en 2006, nos ofrece este estudio que reseñamos para *Analecta Sacra Tarraconensia*; estudio que el autor dedica a la Provincia franciscana de «Santa Maria delle Grazie», en Sassari, surgida según se ha dicho en 1639. Esta monografía histórica cronológicamente llega hasta la supresión de los conventos en 1866, ordenada por el Gobierno de Italia.

En esta nueva publicación sobre los franciscanos de la isla de Cerdeña, se nos proporciona toda la documentación generada por los Capítulos Provinciales y las Congregaciones Intermedias celebrados entre 1639 y 1866, y se examina también la vida «ad intra» de los frailes menores sardos, con especial atención a la organización de los estudios, a los lectores o profesores, a la disciplina interna, a las secularizaciones y casos de apostasía, a la asistencia y cuidado de los enfermos, al vestuario de los religiosos, al cultivo de las huertas y la alimentación, etc. En una última y extensa parte el autor nos ofrece un sugerente análisis histórico de las actividades pastorales «ad extra» de los frailes menores de esta Provincia: las relaciones con el clero diocesano y con otras órdenes, la proyección cultural, el fomento de la tercera orden secular, la predicación de misiones «ad gentes», etc.

La valiosa documentación inédita utilizada por Leonardo Pisanu procede, mayoritariamente, del fondo *Sardinia* del Archivo General de los Frailes Menores en Roma, del «Archivio di Stato di Cagliari» y del «Archvio Segreto Vaticano». Con gran acierto metodológico, el autor añade la relación de las fuentes inéditas consultadas (cf. pp. 1403-1410), seguida las fuentes impresas y bibliografía (cf. pp. 1411-1413). Unos completos y modélicos índices de nombres y lugares (cf. pp. 1417-1462) convierten esta obra en una fuente inagotable de datos y noticias de gran interés no solamente para los investigadores de la historia franciscana, sino también para todos aquellos historiadores que quieran profundizar en el estudio de la vida cotidiana de las comunidades religiosas en los territorios insulares de la Europa del Mediterráneo, especialmente de las que formaron parte de la llamada Corona de Aragón.

Valentí Serra de Manresa

Vicente Cárcel Ortí, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo xx*, Madrid, BAC Minor, vol. 81, Madrid, 2006, 1.293 p.

Se trata de una obra de gran envergadura, que recoge por orden alfabético la biobibliografía esencial de 3.003 sacerdotes del clero diocesano en España ya

fallecidos, del siglo xx, con exclusión de los obispos, miembros de órdenes religiosas que antes no fueron relevantes entre el clero secular, los miembros del Opus Dei y los que pidieron su reducción al estado laical. La obra va precedida de una introducción en la que el autor trata de la formación eclesiástica del clero diocesano en Roma, entre el Colegio Español y la Universidad Gregoriana, la erección de las efímeras Universidades Pontificias en diversos seminarios de España hasta su supresión, con la única excepción de la de Comillas, así como la situación de los seminarios españoles durante la II República, los estudios eclesiásticos durante la guerra civil española (1936-39) y postguerra hasta el Concilio Vaticano II, y las visitas apostólicas a los seminarios de 1933-34 y 1954. Acaba el volumen con los índices onomásticos por diócesis y general.

Es el primer diccionario biobibliográfico de sacerdotes del clero diocesano, en la línea de la obra de J. Luis Ortega, *1.000 nombres de la Iglesia de España*, Madrid, 1987, y de los *Diccionario de historia eclesiástica de España* y de *història eclesiàstica de Catalunya*, de los cuales se ha aprovechado el autor, así como de los boletines eclesiásticos de las respectivas diócesis. No se trata, pues, de una obra de investigación, sino de alta divulgación, que recopila lo antes publicado y disperso y lo pone al día. Esta obra viene a remediar el olvido en que se ha tenido a tantos sacerdotes diocesanos, respecto del clero regular, beneméritos en santidad (José M. Escrivà de Balaguer, Pedro Poveda, Josep Manyanet, Manuel Domingo, Juan Zegrí y Pere Tarrés) y por su martirio, como los beatificados por Juan Pablo II y Benedicto XVI, sin excluir a los catorce sacerdotes vascos y un mallorquín fusilados por los franquistas en 1936, aunque por razones políticas; y los que han sobresalido en historia, arte, música, literatura y poesía, o como fundadores de congregaciones religiosas y de obras sociales, pedagogos, catequistas, misioneros populares y *Ad Gentes*, directores de almas, catedráticos de Seminario y Universidad, políglotas, biblistas, moralistas, místicos, teólogos, filósofos, etc., o por su cargos de rectores de seminario, vicarios generales, canónigos, arciprestes, párrocos, capellanes castrenses o de conventos, etc., cuya memoria deberían haber promovido los obispos de sus respectivas diócesis a través de sus archiveros diocesanos y capitulares. Sin embargo, una circunstancia ajena a la Iglesia, vino en su ayuda. Y fue la división del territorio español en autonomías, pues cada una de las cuales se apresuró a publicar su particular enciclopedia o diccionario, en el cual encontraron amplia cabida muchos beneméritos sacerdotes diocesanos, no por su cualidad de tales, sino por haber nacido o vivido dentro de su respectivo ámbito territorial, hasta que se ha publicado esta magna obra de Cárcel Ortí, que reivindica su memoria. Con ella su autor hace una aportación seria a la bibliografía eclesiástica española y por ende a la historiografía y cultura españolas. Notamos, sin embargo, algún desequilibrio en el número de sacerdotes entre diócesis similares en territorio y número de clero diocesano. Y como sucede en obras semejantes, también ésta nos sabe a poco, pues aunque nos consolamos sabiendo que incluye todos los nombres de los más conspicuos, también sabemos que hay todavía más sacerdotes del clero secular dignos de mención, cuya falta quizá podrá suplir el *Diccionario Biográfico Español*, ya en prensa, promovido por la Real Academia de la Historia. Con todo, damos nuestra más cordial enhorabuena al

autor por este trabajo de referencia, que ha reivindicado la memoria de tantos sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX, ilustres por diversos capítulos.

E. ZARAGOZA

Les indiens de la Sinnamary. Journal du père Jean de la Mousse en Guyane (1684-1691). Introduction, édition et notes de Gérard COLLOMB. Paris, Éditions Chandeigne, 2006, 318 p.

Edición anotada de las descripciones o relaciones de viajes y cartas del misionero jesuita francés Jean-Claude de la Mousse (Clermont 1650–Moulins 1699) que en el año 1684, en plena juventud, fue destinado por sus superiores a la evangelización de los indígenas situados en la cuenca del río Sinnamary (en la Guayana francesa), así como también a la catequización de los grupos de esclavos de la isla Cayenne durante los años 1684 y 1698. Los textos, editados por vez primera, lejos de mantenerse en las características y parámetros propios de las llamadas *Lettres édifiantes et curieuses*, escritas por otros misioneros jesuitas durante los siglos XVII y XVIII, ofrecen, en cambio, una visión muy real a propósito de la dura realidad del esclavismo y de las dificultades diversas para la consolidación de la fe católica en los territorios de ultramar.

Estos textos publicados por Gérard Collomb forman parte del Manuscrito 813 (ff. 75-202) conservado en la biblioteca municipal de Part-Dieu (Lyon), y llevan el siguiente título (o *incipit*) de mano de un copista que transcribió los textos originales del P. Jean de La Mousse:

I. *Relation du second voyage du Père Jean de La Mousse chez les indiens de la rivière de Sinnamari, l'an 1684, (cf. pp. 41-69).*

II. Relation du troisième voyage du Père Jean de la Mousse chez les indiens Galibis, l'an 1686, (cf. pp. 71-103).

III. *Extrait de quelques lettres du Révérend Père Jean de la Mousse, missionnaire de l'Amérique méridionale, écrites de Cayenne l'an 1687,* (cf. pp. 105-153).

IV. *Relation du voyage du Père Jean de La Mouse, de Cayenne aux îles de l'Amérique, et des îles à Cayenne, et ses missions à Tullery, dans la Terre-ferme de l'Amérique, les annés 1688, 1689, 1690, 1691, extraite de quelques-unes de ses lettres,* (cf. pp. 135-204).

V. *Continuation du journal du Père Jean de La Mousse de la Magdeleine de Tullery à la côte de Terre Ferme de l'Amérique, à quinze lieues de Cayenne, depuis le premier janvier 1691 jusqu'au 10 juin suivant,* (cf. pp. 205-239).

Estos textos, editados con puntuación y ortografía modernizada, representan una aguda observación a propósito de la situación real de la población amerindia en la América colonial y, también, sobre el esclavismo y la progresiva configuración de una colonia integrada por esclavos negros en la isla Cayenne. Estas descripciones aportadas por Jean de la Mousse gozan en la actualidad de un enorme valor antropológico, etnográfico y geográfico, puesto que ofrecen la

captación inédita de la vida y costumbres de los habitantes de la Guayana en un intenso momento de expansión colonial de las potencias europeas que coincidió también también con el aumento de la presencia misionera (de capuchinos catalanes, principalmente) en los territorios de Guayana; (ver, por ejemplo, en *Analecta OFMCap.* 53 [Roma 1937] pp. 214-219: «Missiones in Guayana a Patribus Societas Iesu renunciantae, curæ Capuccinorum Provinciæ Cataloniæ committuntur anno 1682»).

El orientador estudio introductorio de las pp. 7-37, junto con las excelentes y expresivas ilustraciones de época que acompañan los textos editados y las valiosas notas críticas de las pp. 243-291 convierten el volumen en una valiosa fuente para el estudio de la *Historia Missionum.*

Valentí Serra de Manresa

Ovidio Cuella Esteban, *Bulario Aragonés de Benedicto XIII. Vol. III: La Curia de Peñíscola (1412-1423).* (Fuentes Históricas Aragonesas, 40). Institución Fernando el Católico. Zaragoza, 2006, 492 p.

Último volumen de documentación sobre la trayectoria de la Iglesia en Aragón durante el establecimiento del Papa Luna en Peñíscola, con el que se completa el Bulario Aragonés de Benedicto XIII el cual, después de una etapa, itinerante se asentó en la fortaleza que la Orden de Montesa tenía en Peñíscola (antiguo castillo templario) desde donde procuró reafirmar su legitimidad como Papa a la espera del reconocimiento internacional. Ovidio Cuella ofrece un regesto de 950 documentos elaborados por la Curia Papal en Peñíscola (ASV, *Registro Aviñonés*, enero de 1412 a noviembre de 1422), y añade un índice de nombres y lugares en pp. 465-488.

V. S.

Ordinari [Ritual] de Girona 1502. Transcripció i estudi introductori de Josep M. Marquès. Edició i estudi lingüístic de Francesc Feliu. (Col·lecció Francesc Monsalvatge, 6). Diputació de Girona 2006, 183 p.

Edición, acompañada de un estudio introductorio y de un análisis lingüístico (del léxico y fraseología catalana) del ritual pretridentino de la diócesis de Gerona publicado en Perpignan en 1502 en la imprenta de J. Rosembach, y del cual solamente se conoce un ejemplar conservado en la biblioteca privada de Pau Font i Rubinat, en Reus: *Ordinarium sacramentorum, benedictionum et aliarum rerum a sacerdote animarum curam regente agendarum, secundum sacrosancte Gerundensis ecclesie ritum*. Texto litúrgico de gran valor, y a la vez, de gran interés filológico por los fragmentos en lengua catalana (en las partes

didácticas y exhortativas dirigidas al pueblo fiel) que incorpora este ritual en latín. Obra de altísimo interés para los investigadores de la lengua catalana en el siglo XVI y, obviamente, para los investigadores de la historia de la liturgia.

Valentí SERRA

Núria JORNET I BENITO, *El monestir de Sant Antoni de Barcelona. L'origen i l'assentament del primer monestir de clarisses a Catalunya*. (Scripta et Documenta, 76) Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, 259 p.

Remodelación de la tesis doctoral de la autora presentada en el año 2005 en la Universidad de Barcelona. A lo largo de la investigación se examina el establecimiento y desarrollo de la primera comunidad de damianitas-clarisas en la ciudad de Barcelona, desde su fundación en 1236 hasta 1327, cuando se inició el monasterio de Pedralbes, la segunda casa de monjas clarisas, que se construyó en las afueras de Barcelona. El estudio se ha realizado con documentación inédita de archivo, principalmente procedente de los fondos del antiguo archivo conventual conservado actualmente en el monasterio de Sant Benet de Montserrat, comunidad sucesora de la antigua fundación franciscana que en 1513 se pasó a la Regla de San Benito. En las pp. 253-256 hallamos la relación de fuentes manuscritas utilizadas.

V.S.

Pilar GRACIA LORÉS, *Los libros de cuentas de la Casa de la Moneda de Barcelona durante la Guerra de la Independencia (1808-1814)*. Asociación Numismática Española, Barcelona 2007, 371 p.

Estudio sobre la reapertura y funcionamiento de la Ceca de Barcelona durante el período de 1808-1814, cuando la Ciudad Condal sufrió un largo período de incomunicación a causa de la ocupación napoleónica. La autora ofrece un estudio de las monedas que se acuñaron en Barcelona en este período (con oro, plata y cobre no utilizados para el culto y, también, con donaciones de particulares); monedas que fueron destinadas al comercio interior de la ciudad. En esta monografía se analizan, principalmente, las informaciones contenidas en 148 volúmenes y algunos legajos procedentes de la Casa la Moneda de Barcelona y actualmente depositados en la sección «Diversos» del Archivo de la Corona de Aragón. La autora presenta datos de gran interés para el conocimiento de esta institución barcelonesa que acuñó monedas siendo capitán general el conde de Ezpeleta, cuando Barcelona sufría una situación insólita de aislamiento. Contiene relación de fuentes en pp. 15-17.

A.S.T.

Joan PLANELLS RIPOLL, *Preveres de les Pitiüses*. Consell Insular d'Eivissa 2007, 151 p.

Relación de los presbíteros que han trabajado pastoralmente en Ibiza y Formentera los años 1528-2008. Se contabilizan 895 por orden cronológico de llegada a las islas para ejercer las funciones ministeriales. El autor ofrece un estudio de la estructuración de la Iglesia en las islas Pitiusas y añade algunas notícias biográficas sobre los eclesiásticos hijos de estas islas que recibieron la ordenación presbiteral en los carmelitas, dominicos y jesuitas. Contiene la relación de fuentes y bibliografía en la p. 151 y se ofrecen bellas y sugerentes fotografías a modo de ilustración.

A.S.T.

Jordi ALBERTÍ I ORIOL, *El silenci de les campanes. De l'anticlericalisme del segle XIX a la persecució religiosa durant la guerra civil a Catalunya*. Barcelona, Proa, 2007, 423 p.

Paradoxalment no comptàvem amb un bon llibre de síntesi que ens expliqués de nou què va passar del 1936 al 1939 en una persecució religiosa que, com s'ha dit, fou la més important d'ença de l'emperador Dioclecià. Fins ara disposàvem només de testimoniatges personals (memòries i dietaris) o bé obres amb voluntat de crònica històrica que traspuaven obertament un esperit i un llenguatge molt propis de la postguerra del 1939, quan les ferides eren obertes i la dictadura havia imposat la seva força. No obstant això, bona part d'aquestes obres no eren solament de propaganda sinó que ens aportaven dades, no sempre contrastades, que han pogut ésser aprofitades per Jordi Albertí.

L'anticlericalisme és un fenomen que es destaca periòdicament al segle XIX i l'autor s'hi refereix breument, des de les «bullangues» o la crema de convents del 1835, fins a la Revolució del 1868, la «Gloriosa». Però quan Albertí s'endinsa més a fons en la matèria és en el segle XX, començant per la Setmana Tràgica (1909) i estudiant el ferment revolucionari i antireligiós que va afiançant-se en aquell segle i que representen sobretot els anarquistes. L'autor ha seguit pacientment els congressos de la Confederación Nacional del Trabajo (CNT) i la seva branca armada: Federación Anarquista Ibérica (FAI), els quals, sense embuts, revelen sovint el pas de l'anticlericalisme a la convicció que calia anorrear, quan es pogués, la religió, representada per l'Església Catòlica, i que era considerada no sols l'opi del poble, sinó un dels tres puntals en què se sostenia el capitalisme a Espanya. La poderosa CNT comptava a Catalunya amb uns dos-cents mil afiliats i durant la guerra civil va endegar en un període, sortosament breu, una societat àcrata, dominada pels líders revolucionaris, sobretot Joan Garcia Oliver, Aurelio Fernández i Manuel Escorza del Val, els quals durant la guerra tenien centres propis de detenció i sense judicis previs van fer assassinar milers de ciutadans.

Albertí analitza el període de la República on es van enfrontar l'extrema

dreta (Acción Española i altres grups menors i un nucli d'alts càrrecs militars) i l'extrema esquerra (l'ala revolucionària del PSOE, representada per Largo Caballero, i els radical-socialistes) mentre els més moderats (Alcalá Zamora i el mateix Manuel Azaña) procuraven llimar les asprors sectàries de la Llei de Confessions Religioses, que significava un atac frontal contra l'acció educativa i social de l'Església Catòlica. L'arquebisbe de Tarragona, el cardenal Francesc Vidal i Barraquer, intentà d'arribar a un *modus vivendi* amb la República, però el pes dels extremistes, entre els quals cal situar l'arquebisbe de Toledo, el també cardenal Isidre Gomà, ho va impedir.

La guerra civil ja havia viscut brots, però esclatà, després de la rebel·lió militar d'un grup de generals el 18 de juliol del 1936. La CNT es llançà al carrer i ajudà els militars fidels a la República a derrotar els rebels. Però el carrer va quedar en mans dels revolucionaris (sobretot la FAI i el partit marxista POUM) i el poder de la Generalitat de Catalunya restà molt afeblit. L'endemà mateix de l'alçament militar ja van començar a cremar esglésies i a assassinar preveres, eclesiàstics i persones considerades de dreta. En conjunt, a Catalunya foren assassinats uns 1500 capellans i religiosos i religioses. La majoria de les esglésies foren assaltades i els altars i altres elements del patrimoni religiós i artístic destruïts. La Generalitat, amb les escasses forces amb què comptava, evità la destrucció del monestir de Montserrat i de les catedrals de Barcelona, Girona i Tarragona i salvà milers de persones. Sobretot a Barcelona va funcionar l'Església clandestina, episodi que jo mateix i Josep Raventós vam explicar en el llibre *L'Església clandestina a Catalunya durant la guerra civil* (1984).

L'obra d'Albertí és un excel·lent assaig de síntesi històrica que no pretén aportar nous materials a la qüestió, sinó acostar el lector a una persecució (amb els seus antecedents) que certs historiadors marxistes han mirat de silenciar. Sobre les vexacions a les víctimes sacerdotals, cal llegir els apartats que l'autor dedica als vuit bisbats que aleshores hi havia a Catalunya. L'intent d'anorrear l'Església és evident. «La Iglesia ha de desaparecer para siempre», escrivia «Solidaridad Obrera», òrgan de la CNT, l'agost del 1936.

Algún historiador ha posat en dubte que els anarquistes tinguessin un pla per a liquidar l'Església, però els arguments d'Albertí en bona part en confirmen l'existència.

El silenci de les campanes és una síntesi, ben documentada i llegidora, que realment ha omplert un buit en la bibliografia sobre la matèria.

Albert MANENT

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Recull de documents i articles d'història guixolenca.* (Scripta et Documenta, 55). Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, 387 p.

Sugerente aportación a la historia del monacato benedictino y al conocimiento de los personajes más relevantes hijos de la población gerundense de

Sant Feliu de Guíxols. El autor estructura el volumen en dos partes complementarias. En la primera se ofrece la edición de 49 trabajos sobre la historia y documentación del monasterio de Sant Feliu de Guíxols (pp. 5-260). En la segunda, aporta 35 estudios biográficos sobre personajes ilustres hijos de la citada población (cf. pp. 263-383): militares, marineros, impresores, pintores, misioneros, monjes jerónimos, religiosos agustinos, capuchinos, claretianos, etc.

Debe destacarse el valor de la edición anotada de las actas de visita inéditas de la Abadía de Sant Feliu (años 1695-1830, publicadas en las pp. 35-77). El Dr. Zaragoza pone de manifiesto como, en la Congregación de Valladolid, el General (o un delegado suyo) visitaba todos los monasterios de la Congregación dos veces cada cuatrienio, con la finalidad de corregir las inobservancias que se hubieran introducido en la vida conventual, así como también corregir los abusos cometidos por los superiores y súbditos en materia moral, disciplinaria y económica. Estas actas de visita se conservan, desde 1882, en el archivo del monasterio de Santo Domingo de Silos (Burgos), y reflejan el ambiente interno de la Abadía de Sant Feliu de Guíxols en los decenios previos a la exclaustración y desamortización decimonónica.

Valentí SERRA

Fernando MILLÁN ROMERAL (ed), *In labore requies. Homenaje de la Región Ibérica Carmelita a los Padres Pablo Garrido y Balbino Velasco*. Roma, Edizioni Carmelitane, 2007, 861 p.

Conjunto de estudios de carácter histórico sobre aspectos diversos de la historia y espiritualidad carmelitana, preparados en honor de los carmelitas Pablo María Garrido (Condemios de Arriba, 1929), colaborador del «Insitutum Carmelitanum», especialista en el teólogo carmelita Luis Pérez de Castro (1636-1689); y en honor de Balbino Velasco Bayón (Lovingos, 1926) miembro de la Real Academia de la Historia y del «Institutum Carmelitanum» de Roma, autor de la *Historia del Carmelo español* (1990-1991) y de la *Historia da Ordem do Carmo em Portugal* (2001), gran especialista en el carmelita Miguel de la Fuente (1573-1625). A modo de complemento, después de los estudios elaborados por investigadores de renombre internacional (Teófanes Egido, José García Oro, Antonio Linage Conde, Rafael M. López Melús, Joachim Smet, entre muchos otros; cf. pp. 15-800), se añaden los datos biográficos y bibliografía completa de los homenajeados (cf. pp. 801-861). En una obra conjunta con tanta abundancia de datos y noticias se echa de menos un índice de nombres y de lugares.

V.S.

Domènec Cols i Puig, *Història d'un compromís. ¿És una utopia que un músic d'Església sigui feliç?* Barcelona, Editorial Casals, 2007, 148 p.

Memorias autobiográficas del compositor y organista catalán Domènec Cols (Sant Pau d'Ordal, 11 septiembre 1928), canónigo emérito de la catedral de Barcelona, en las cuales explica su compromiso con la renovación litúrgica suscitada por el Concilio Vaticano II. A lo largo de esta autobiografía aparecen nombres de maestros de la música sagrada contemporánea que incidieron positivamente en la trayectoria musical de Domènec Cols: Bernhard Rövenstrunck (director del coro de la catedral de Ülm, en Baviera), Joseph Gelineau, Lucien Deiss, etc. En las pp. 108-111, hallamos la relación completa de las obras musicales del reverendo Cols (años 1954-2005) siendo las más célebres la *Celebración cantada de la Liturgia de las Horas* (Barcelona, 1972 y 1977) usada en casi todos los monasterios de América Latina y España, el *Càntic del Germà Sol* (Barcelona, 1980) y el *Oratori de les Hores* (Barcelona, 2002). Sugerente aportación a la historia de la música litúrgica contemporánea trabajada desde Cataluña.

Valentí Serra

Joan Florensa i Parés, *P. Jacint Feliu y Utzet (1787-1867), protagonista de la restauració de l' Escola Pia a Espanya.* Ed. Caixa Laietana, Mataró 2007. 223 págs.

Una monografía sobre una congregación religiosa, si está construida de acuerdo con las exigencias de la estereografía moderna, supera los propios límites para abrirse a la historia de la Iglesia y de la sociedad. Y lo mismo ocurre con las biografías de tantos fundadores y seguidores que fácilmente conectaron con el entorno exterior, eclesiástico o civil. La del sacerdote escolapio Jacint Feliu y Utzet es una de éstas.

Su figura y obra están magistralmente delineadas en el trabajo que presentamos de Joan Florensa i Parés, buen conocedor de todo lo que se ha producido en torno al biografiado y que ahora sólo pretende dar una «visión global» del mismo al objeto de estimular a nuevos investigadores (pág. 12).

Después de explicar los años de la infancia –nacimiento en Mataró 1787– y de la primera formación, la entrada en la congregación de la Escuela Pía y el ejercicio de su profesión como docente de matemáticas en diversos centros de España (págs. 15-48), el autor se detiene a estudiar las actividades del Padre Jacinto en sus años de plenitud; primero, como superior provincial de la Escuela Pía en Cataluña (1845-1846) y, después, como comisario apostólico de todas las provincias españolas de la Congregación (Aragón, Castilla, Valencia y Cataluña, 1846-1866) (Págs. 49-124).

Era un momento favorable. Porque, después de haber superado el primer

período de desamortizaciones y secularizaciones (1835-1837) y del trienio «esparterista» (1840-1843), España entraba en una nueva etapa, cuando en mayo de 1844 tomaba las riendas del Gobierno el general Ramón María Narváez, el líder militar de los moderados y ponía en marcha la llamada Década Moderada, 1844-1854. En este período, el de mayor estabilidad política del reinado de Isabel II (1833-1868), no sólo dominó el partido moderado, sino además fue emergiendo un movimiento conocido como *moderantismo*.

Una de sus características se cifra en el acercamiento a un orden moral, concretamente, el que representaba la Iglesia Católica, y sus instrumentos básicos fueron la Constitución de 1845, la clásica del liberalismo conservador, y el Concordato con la Santa Sede de 1851. Dentro de estos parámetros, que Joan Florensa explica bien, la reina Isabel firmó el 1 de marzo de 1845 la ley de restauración de la Escuela Pía.

En todo el conjunto de esta obra restauradora llevada a cabo por Feliu i Utzet destaca, a nuestro modo de ver, su empeño en adaptarse a los tiempos, cuidar los centros educativos y potenciar la enseñanza de las matemáticas. Impresiona esta vertiente secular de la actividad del protagonista. Nos ha hecho recordar aquel pasaje de la vida del Fundador, san José de Calasanz, cuando allí por 1635 animaba a los jóvenes escolapios de Florencia a aprovecharse de la ciencia del sabio Galileo Galilei.

Cinco apéndices documentales (págs. 139-192), el último para recoger las obras impresas sobre matemáticas del biografiado, coronan este libro ponderado y erudito.

RAMÓN ALBERDI

Salvador RAMON VINYES, *Santoral Tarragoní. Morts precioses davant Déu*. Tarragona, Associació Cultural Sant Fructuós, 2007, 121 p.

Obra póstuma del Rdo. Salvador Ramon Vinyes († 2006) canónigo archivero de la catedral de Tarragona, en la cual ofrece una copiosa recopilación de datos, junto con breves semblanzas biográficas muy bien elaboradas, de santos y beatos nacidos, o vinculados, a la archidiócesis de Tarragona. También se añaden noticias históricas sobre santos venerados en alguna localidad de la archidiócesis donde se conservan las reliquias. Además se ofrecen datos sobre hombres de Dios con fama de santidad, y la relación de Siervos de Dios que tienen introducida la causa de beatificación. Contiene una presentación, a guisa de prólogo, de Mons. Jaume Pujol, arzobispo de Tarragona (pp. 9-11) y bibliografía (pp. 113-121). El santoral se presenta editado pulcramente con expresivas ilustraciones de Joan Vidiella.

V.S.

Josep Alanyà i Roig, *Culte a la Puríssima al Bisbat de Tortosa (segles xiii-xxi)*. Tortosa, Capítol Catedral de Tortosa, 2007, 360 p.

Sugerente y detallada monografía histórica sobre las tradiciones inmaculistas desarrolladas en los territorios del obispado de Tortosa desde el siglo xiii hasta nuestros días, principalmente las generadas durante los siglos xv al xx. La presente monografía nos ofrece, además, una presentación y meticuloso análisis de los principales textos teológicos y devocionales sobre la Concepción Inmaculada de María conservada en los archivos eclesiásticos dertusenses, y se edita críticamente (cf. pp. 283-354) el *Tractat de la Sagrada Concepció de la Verge Maria* (siglo XV) conservado en la iglesia de Morella (Ms. 14: *Codex Vicentinus*, ff. 273-294). El Rdo. Josep Alanyà, canónigo de la catedral de Tortosa y avezado historiador, añade un apéndice con la relación de fuentes documentales y bibliografía (cf. pp. 265-278).

Desde *Analecta Sacra Tarraconensia* queremos felicitar al autor por esta documentada aportación a la historia de la teología y al conocimiento de las devociones populares y marianas en el ámbito territorial de la Iglesia de la Tarraconense, y que tan acertadamente ha sabido ilustrar con bellas y significativas fotografías inéditas que poseen un gran valor iconográfico.

Valentí Serra de Manresa

Jaime Vicens Vives, *Historia crítica de la vida y reinado de Fernando II de Aragón*, Introducció i reedició de Miquel A. Marín Gelabert. Cortes de Aragón, Institución «Fernando el Católico» (CSIC), Zaragoza, 2007.

La present obra de Jaume Vicens Vives fou publicada pòstumament el 1962, però el text ja havia rebut el premi de la Institución Fernando el Católico el 1952. Per tant, la seva gestació durà uns vuit anys, fins a la mort de Vicens el 1960. Respon així als anys de creativitat més intensa de Vicens, però la seva edició passà, comparativament parlant, bastant desapercebuda. L'autor la qualificà de «cronicón», perquè segueix l'estructura d'aquest gènere, és a dir l'explicació cronològica detallada, gairebé dia per dia, dels fets més importants del regnat del príncep i després rei Ferran el Catòlic. Aquesta exposició era necessària, perquè Vicens es trobà amb una gran disparitat d'informació procedent majoritàriament de les cròniques coetànies i dels *Anales* de Jerónimo Zurita, però també de documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que ell coneixia a fons ja des de l'època de la seva formació a la Universitat de Barcelona sota el mestratge del catedràtic Antonio de la Torre. Calia, per tant, establir amb rigor i solidesa la cronologia dels fets. En aquest sentit, ell considerava important la seva aportació sobre la política castellana del regnat d'Enric IV. Es tracta d'un estudi biogràfic de la monarquia i dels mecanismes del poder, un dels temes cars a Vicens, però que responia a una etapa anterior: Vicens feia ja el pas cap a l'estudi de la societat i de les infraestructures demogràfiques i

econòmiques seguint la metodologia de Ferdinand Braudel i de l'Escola francesa dels *Annals*. Ell mateix confessava que es tractava d'un «verdadero cronicón lo más alejado de los nuevos moldes históricos que vengo predicando». La reedició incorpora també els apèndixs: una col·lecció documental de 16 documents arxivístics i una extensa relació dels noms dels titulars dels càrrecs de la cort del rei Joan II (òrgans de govern, cancelleria reial; justícia, tresoreria, ordinacions,) i de la Casa del príncep Ferran, rei de Sicília i rei de Castella (casa militar, familiars, capella reial, cacera, mestres i metges). La Relació és extreta del còdex de l'ACA PR 939, que abraça els anys 1466 i 1479, amb indicació del lloc i de la data de nomenament i de l'autoritat que el va expedir.

Aquesta reedició va precedida d'una extensa introducció a cura de l'historiador mallorquí especialista en història de la historiografia espanyola contemporània Miquel A. Marín Gelabert titulada *La fatiga de una generación. Jaume Vicens Vives y su historia crítica de la vida y reinado de Fernando II de Aragón*, d'un centenar de pàgines, la qual inclou una selecta bibliografia de Vicens i sobre Vicens. Marín ja havia publicat obres com *Los historiadores españoles del franquismo* 1948-75, (Saragossa 2005) i la seva tesi en curs tracta de la historiografia espanyola dels anys cinquanta. Aquesta òptica, aplicada a Vicens, tendeix a convertir-lo en un historiador proper ideològicament al nou règim i, en aquest sentit, es desmarca dels historiadors catalans que justifiquen la seva actitud com d'una mesura de subsistència, recordant que havia estat depurat, foragitat de la universitat i exiliat (J. Fontana), d'exili interior, o d'ideologia camaleònica (E. Serra). Analitza l'obra detingudament a partir de les fonts emprades: el 50 % de les notes a peu de pàgina són arxivístiques (la majoria de l'ACA), segueix la utilització d'analistes, cronistes i dietaristes (un 40 %). Pel que fa la bibliografia utilitzada, en un 38 % fa referència a obres publicades entre 1940-52 i un 20 % a obres del 1900 al 1939. No hi incorpora les actes dels Congressos d'història de la Corona d'Aragó publicades fins aleshores i que ell mateix impulsà. Coincideix, tanmateix, amb els altres historiadors a valorar el gran impacte de Vicens Vives en la renovació historiogràfica catalana, però considera que l'obra reeditada és més aviat un símbol del passat.

Un passat no negatiu, tanmateix, perquè l'obra, gràcies a la metodologia positivista, estableix una base sòlida i ponderada del regnat de Ferran i, sobretot, dels intricats problemes polítics castellans.

E.D.G.

Joan FLORENSA I PARÉS, *Josep Calassanç; i Gastó. Ni més ni menys que un mestre d'escola*. Escola Pia de Catalunya. Edicions El Mèdol, Tarragona 2008. 206 pp.

Aunque el fundador de la Escola Pía –san José de Calasanz, 1557-1648– tiene ya unas biografías dignas y unos repertorios documentales completos, le

faltaba sin embargo una biografía de tipo divulgativo escrita en catalán. Joan Florensa, conocido especialista en la materia, ha conseguido colmar esta laguna. Lo ha hecho con elegancia y absoluta seriedad científica. En su trabajo Florensa se mueve con gran facilidad literaria, con mucho amor por las cosas que atañen a los orígenes de la congregación religiosa a que pertenece y con un delicado sentido pedagógico, que el lector agradece. Florensa, sobre todo, tiene delante la documentación, que aduce oportunamente, haciendo hablar con frecuencia al protagonista y a los personajes que giran en su entorno. Tal vez en esto consiste lo más destacado del libro: en el diálogo permanente entre el lenguaje de los hechos, el espíritu del tiempo y la palabra viva de los protagonistas.

La exposición sigue el curso cronológico, que registra una clara inflexión divisoria: antes y después del traslado de mosén Calasanz a Roma.

En la que podría llamarse primera parte se explica la vida del niño y del joven Calasanz con sus estudios, la situación de la familia, la opción vocacional, el trasiego de una ciudad a otra, la ordenación sacerdotal (Seu d'Urgell, 17 de diciembre de 1583) y los primeros años del ministerio eclesiástico. El interés de estas páginas (9-58) supera lo puramente biográfico para adentrarse una y otra vez en la historia de la Iglesia en nuestra tierra, es decir, por las diócesis de la Seu d'Urgell, Lleida, Barbastro, Solsona, Albarracín... Precisamente en un momento en que, a finales del período del Renacimiento, la Iglesia Católica se esforzaba por aplicar las reformas establecidas por el Concilio de Trento (1545-1563). Toda la vida de Calasanz está salpicada de situaciones dramáticas, que se multiplican y agravan en el período de la madurez. Pero, al menos hasta el momento, Calasanz era un clérigo que había triunfado: era culto, responsable, con don de gentes, con un profundo sentido religioso, con una firme voluntad de superación personal. Por todo ello, su obispo, el de Urgell, le envió a Roma para que desde allí velara mejor por los intereses de la diócesis.

El libro que estamos reseñando analiza esta etapa romana (1592-1648) de la página 65 a la 200. Es un relato impresionante, construido con solidez, con amor y libertad; tal vez, resulta excesivamente detallista.

Una vez en la Capital de la Cristiandad, Calasanz lucha por situarse y asegurar su futuro, se ve inmerso en la Roma renacentista –una ciudad contradictoria en su monumentalidad y en su profunda miseria–, encuentra un Pontificado y una Curia de mentalidad todavía principesca, tiene al lado un clero que no acaba de salir de sus frivolidades mundanas...; pero Calasanz vislumbra también las primeras luces de un reformismo espiritual, preñado de piedad, de intimidad con Dios, de acción caritativa; las detecta sobre todo en contacto con las cofradías o círculos donde algunos clérigos y seglares viven ya el nuevo espíritu de la renovación eclesiástica. De esta forma Calasanz descubre la miseria que padecen los barrios periféricos, que, según él, proviene de la ignorancia de las gentes, de su imposibilidad de acceder a la cultura. Y decide ayudarles a salir de tal situación. Calasanz entra en la fase carismática y creativa; renuncia a sus proyectos personales para entregarse a la promoción cultural y social de los pobres. En consecuencia, busca amigos y colaboradores y, entre los años 1597 y 1599, va forjando la Escuela Pía. De aquí en adelante los ideales de la enseñanza y la educación llenarán el alma de mosén Calasanz.

Los primeros años son exitosos. La escuela por los pobres va cuajando. Calasanz despliega una gran actividad: busca el dinero que le hacen falta, resuelve los conflictos que inevitablemente se presentan, reúne a los colaboradores en comunidad de vida al objeto de multiplicar y coordinar las fuerzas. A partir de un momento se ve abocado a dirigir y animar una congregación nueva dentro de la Iglesia Católica. Es una tarea dura y delicada, porque el fundador debe inyectar entre los amigos sus propios ideales, su propio estilo de vida, y debe asignar a su obra unas finalidades concretas; puede ceder en lo accidental, pero no en lo que juzga como algo inseparable de su carisma. En 1617 surgía la llamada Congregación Paulina de los Pobres de la Madre de Dios de la Escuela Pía, a la que, pocos años más tarde, en 1622, la Santa Sede le concedería unas Constituciones o Reglas, y se llamaría Orden de Clérigos Regulares de la Escuela Pía.

Cuando todo parecía que iba viento en popa o con dificultades que se podían resolver dentro de la administración ordinaria de la misma congregación, estalla una oposición dura y persistente. Fue a partir de 1640. El autor (desde la pág. 159) analiza las causas internas y externas de la situación exponiendo todo ese mundillo que se formó, principalmente en Roma y en Florencia, con el propósito de destruir o, al menos, transformar la obra del padre Calasanz. Allí entraban en juego las pequeñas venganzas, las humillaciones del adversario, la vanidad de clérigos y príncipes, la lucha por el prestigio, el afán de protagonismo, los métodos inquisitoriales, las amenazas, los controles, los registros, los abusos del poder... todo, para crear un clima de desorientación, de miedo, de fuga y, así, hacer imposible la vida de la institución calasancia.

¿Y qué hacía mientras tanto el Fundador? Fue prácticamente removido de la dirección de su Obra. Pero se mantuvo sereno en medio de la tormenta. No tenía inconveniente en estar sujeto a sus propios adversarios. Sufría, callaba, obedecía. Pero nadie pudo desviarle de su entrega a la escuela para pobres, de sus tareas de maestro y educador, de la autonomía de gobierno que pedía para su instituto, y nadie tampoco pudo quitarle la paz interior, porque era un hombre de Dios, y confiaba y esperaba en Dios. Y en esa paz murió en Roma el 25 de agosto de 1648.

El libro que reseñamos termina con un último capítulo, el 21 (págs. 201-204), dando un resumen del desarrollo ulterior de la Obra de San José Calasanz, canonizado en 1767.

A lo largo de todo el libro emerge el buen saber hacer del autor, movido él también por un fino sentido pedagógico, que se plasma en los diversos cuadros cronológicos que ilustran las páginas como también en las líneas que sirven de introducción de los capítulos. El vocabulario, que figura en las páginas 205-206, obedece también a la misma inquietud. Todas estas luces brillarían aún más esplendorosamente si el autor hubiera podido optar por otro diseño más ambicioso, empleando una letra mayor, de más fácil lectura, y un aparato ilustrativo más agradable a la vista. A pesar de estas observaciones, que se pueden aceptar o no, la biografía que hemos tenido el gusto de reseñar es hermosa, muy instructiva y en varios puntos, emocionante.

RAMÓN ALBERDI

Ignacio Ruiz Vélez, *Don Íñigo López de Mendoza y Zúñiga. Cardenal, obispo, humanista y hombre de Estado*. Academia Burgense de Historia y Bellas Artes, Burgos 2008, 133 p.

Nuevos datos biográficos sobre la proyección histórica del cardenal Íñigo López de Mendoza († Burgos 1535), eclesiástico de gran importancia e incidencia durante el reinado de Carlos V por su labor diplomática en Londres como embajador imperial (años 1526-1529) y en Italia (años 1529-1533). Tiene un especial interés el estudio de la labor pastoral de este prelado que entre 1533-1535 impulsó la reorganización de la archidiócesis de Burgos. Contiene la relación de fuentes documentales y bibliografía en las pp. 125-133.

A.S.T.

Memoria Ecclesiae, vol. XXXI. Música y archivos de la Iglesia. Santoral hispano-mozárabe en las diócesis de España, Oviedo. 827 p.

Este volumen, dirigido y preparado por don Agustín Hevia Ballina, archivero diocesano y capitular de Oviedo, contiene las Actas del XXI Congreso de la Asociación de Archiveros de la Iglesia en España, celebrado en Santander del 12 al 16 de setiembre de 2005. En él se recogen 38 ponencias y comunicaciones y al fin, como los volúmenes anteriores, el santoral hispano-mozárabe (siglos xi-xiii), en este caso, de la diócesis de Urgel, a cargo de B. Marquès, su archivero capitular. En esta reseña no podemos individualizar todos y cada uno de los trabajos y autores, pero diremos que las aportaciones versan naturalmente –era el tema del congreso– sobre la música en el templo desde el *motu proprio* de san Pío X; los géneros musicales, músicas y letras diversas de Luis Sarret, de la catedral de Orense; los oficios de maestros de música y chantres de catedrales y colegiatas, los inventarios, catalogación, estudio, conservación y restauración de códices musicados de las catedrales de Mallorca, Cádiz, Jaén, Valencia, Girona, Santander, Toledo, Salamanca y Zaragoza, además del tema de los órganos y organistas de Frechilla, Sevilla y la región de Cantabria, los cantorales de la Orden Militar de Santiago (siglo xv) en la diócesis de Mérida-Badajoz, los fondos musicales de los capuchinos de Sarriá (Barcelona), de Santa María de Gradefes (León), de Santa Catalina de Valencia y de la colegiata de La Coruña, así como los temas de las capillas y organistas catedralicios, partituras y archivos, fondos musicales y música instrumental, sin olvidar el canto gregoriano.

En su conjunto, pues, se trata de un volumen valioso, porque aporta muchas noticias documentales sobre la música en los archivos eclesiásticos citados, y resulta muy provechoso para dar a conocer la riqueza musical de diversas catedrales, colegiatas y monasterios españoles, así como su actual estado de catalogación o digitalización.

E. Zaragoza

BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS (2007-2008)

ISABEL JUNCOSA GINESTÀ

FONTS

Roger COSTA SOLER, *El Llibre dels sants*, Barcelona, Ara Llibres, 2007. 151 p.

Bernabé DALMAU, *L'Últim creador del Montserrat modern*, dins «Serra d'Or» 581 (2008), 11-12.

Pere DURAN, *El Convent de Sant Domènec*, dins «Revista de Girona» 247 (2008), 94-95.

Joan FORT OLIVELLA, *Les Esglésies dedicades a sant Andreu i a sant Romà a les terres catalanes*, dins «Societat Onomàstica» 106-107 (2007), 68-90.

Carlo GINZBURG, *Latituds, esclaus i la Bíblia*, dins «Afers» 57 (2007), 355-373.

Valentí GÓMEZ I OLIVER, *Un Recuerdo: Miquel Batllori, un "senyor" de Barcelona en Roma*, dins «El Ciervo» 685 (2008), 18-19.

Gener GONZALO BOU, *El P. Alexandre Masoliver i Masoliver, historiador i monjo de Poblet*, dins «Aplec de treballs» 26 (2008), 1-14.

Núria JORNET I BENITO, *Accions i reflexions en l'organització d'un arxiu monàstic: el monestir de Sant Benet de Montserrat*, dins «BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació» 18 (2007), 79-95.

Albert MANENT I SEGIMON, *Governar des de la mansuetud*, dins «Serra d'Or» 581 (2008), 13-14.

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Una Història de la diòcesi de Girona*, Girona/Montserrat, Bisbat de Girona/Publ. de l'Abadia, 2007.

Joaquim M. PUIGVERT I SOLÀ, *Josep M. Marquès, arxiver i historiador*, dins «Serra d'Or» 582 (2008), 37-39.

Frederic RIBAS, *Marc Taxonera "ora et labora" al servei de la catalanitat i la reconciliació*, dins «Revista de Girona» 236 (2008), 36-49.

Damià Roure, *La Biblioteca de Montserrat: un espai de cultura al llarg dels segles*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 2007. 240 p.

Isidre Saludes i Rebull, *Santuaris marians de l'Arquebisbat de Tarragona*, Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2005.

Fernando Serrano Larráyoz - Lorenzo Mur Sangrá, *Documentación sobre el monasterio de Montearagón conservada en la Sección de Comptos del Archivo General de Navarra (1205-1454)*, dins «Argensola» 116 (2006), 363-409.

Marià Torres Torres, *Arxiu de l'església de Portmany*, Eivissa, Mediterrània, 2006. 131 p.

Tribut a Mn. Josep M. Marquès, dins «Revista de Girona» 248 (2008), 28-34.

Pep Vila, *Petit retrat del doctor Josep M. Marquès*, dins «Revista de Girona» 247 (2008), 31-35.

Josep M. Vilarrasa, *Santas y santos sanadores: historia, leyenda, gozos*, Barcelona, Mediterrània, 2007. 211 p.

ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA ANTIGA

Ferran Falomir Granell, *Dels convents de sant Francesc i les Agustines al Quarter d'infanteria i cavalleria: la transformació històrica d'un espai religiós a un espai militar en Morella, les evidències arqueològiques*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló» 25 (2006), 313-358.

José Fernández Ubiña, *Los Orígenes del cristianismo hispano: algunas claves sociológicas*, dins «Hispania Sacra» 120 (2007), 427-458.

Joan Ramon González Pérez, *Treballs arqueològics realitzats a l'església de Sant Nicolau de Bellpuig (segles xvi-xix)*, dins «Urtx» 22 (2008), 197-239.

M. I. Loring – P. Fuentes – D. Peret, *La Hispania tardorromana y visigoda: siglos v-viii*, Madrid, Síntesis, 2007. 396 p.

Joan Josep Manchón Bes – Immaculada Teixell Navarro, *El Portal medieval de la capella de Sant Magí de la muralla de Tarragona*, dins «Butlletí Arqueològic» 28 (2006), 299-331.

Pablo Martínez Díaz – C. Martínez Maza – F. Javier Sanz Huesma, *Hispania tardoromana y visigoda*, Madrid, Istmo, 2007. 637 p.

José Manuel Martínez García – Laura Campos García – Raül Felis Ureña, *Les Excavacions arqueològiques al reial Monestir de Santa Maria de la Valldigna (1991-2005)*, València, Fundació Jaume II el Just, 2007.

Joan Menchón i Bes, *Intervencions arqueològiques al monestir de Santa Maria de Poblet (Vimbodí, Conca de Barberà)*, dins «Jornades d'Arqueologia 1999: comarques de Tarragona (1993-1999): prehistòria, protohistòria i època medieval» Tarragona, 2007, p. 459-476.

Julien Ries, *Los Primeros siglos del cristianismo*, Madrid, Nerea, 2007. 62 p.

HISTÒRIA MEDIEVAL

J. Toshiro Abe, *La Reforma gregoriana y Catalunya. Las relaciones entre la Iglesia y el poder secular, siglos xi y xii. De Ramon Berenguer I a Ramon Berenguer III*, dins «Acta historica et archeologica medievalia» 27-28 (2006-2007), 9-36.

Martín Alvira Cabrer – Damian J. Smith, *Política antiherética en la Corona de Aragón: una carta inédita de Inocencio III a la reina Sancha (1230)*, «Acta historica et archeologica medievalia» 27-28 (2006-2007), 65-88.

Concepción Alarcón Román, *Las Versiones medievales de la leyenda de Montserrat*, dins «Studia Monastica» 49/1 (2007), 29-73.

Simon Barton, *Pergamins del monestir benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona: de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (segles xii-xiv)*, dins «English Historical Review» 119 (2004), 1033.

Brian A. Catlos, *Contexto y convivencia en la Corona de Aragón: propuesta de un modelo de interacción entre grupos etnoreligiosos minoritarios y mayoritarios*, dins «Revista d'història medieval» 12 (2001-2002), 259-268.

Pierre Chastang, *Autour de quelques textes bénédictins et cisterciens: la mémoire et l'ecriture dans le monde monastique méridional (xi et xii siècles)*, dins «Le Moyen Âge dans les Pyrénées catalanes: art, culture et société» Toulouse, 2005,119-126.

Miquel Àngel Farré Targa – Roser Miarnau Pomés, *El Pergamí de la fundació de la confraria dels mercaders de Tàrrega (1269): context històric, anàlisi documental i estudi iconogràfic*, dins «Urtx» 20 (2007), 85-102.

Gener Gonzalo Bou, *Lletres inèdites de Carles, príncep de Viana, primogènit legítim dels catalans, a l'abat de Poblet Miquel Delgado (1460-1461)*, dins «Aplec de treballs» 25 (2007), 49-58.

Celia Guardiola Martorell, *El Mercado de la tierra en la encomienda hospitalaria de Torrent a principios del siglo xv*, dins «Torrens: estudis i investigacions de Torrent i comarca» 16 (2006), 79-106.

Josep de C. Laplana, *El Llegat de l'abat Oliba*, dins «Temes d'avui: revista de teologia i qüestions actuals» 28 (2008), 87-100.

Josep M. Llobet i Portella, *Quatre documents de l'any 1450 relacionats amb el monestir de Vallsanta*, dins «Urtx» 20 (2007), 119-124.

Francesc Xavier Marín, *Un Mediterrani cosmopolita: el viatge de Ramon Llull a Orient*, dins «Ars Brevis» 13 (2007), 104-118.

Juan Nadal Cañellas, *La Permanencia de Rodrigo de Borja (Alejandro VI) en el estudio de Bolonia, según los documentos originales*, «Acta historica et archeologica medievalia» 27-28 (2006-2007), 173-208.

Meritxell Pérez Martínez, *La Invenció (inventio) del culte de santa Tecla en la Tarragona de l'època medieval*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres» 50 (2005-2006), 21-58.

Eduard Serra Valentí, *Processos per incontinència, concubinatge i abusos en l'Arxiu Diocesà de Girona (I. Processos medievals, 1319-1360. II Processos moderns, 1548-1629)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 48 (2007), 83-126.

Damian J. Smith, *James I and God: legitimacy, protection and consolation in thje "Llibre dels Feyts"*, dins «Imago temporis. Medium Aevum» 1 (2007), 105-119.

Immaculada Teixell Navarro – Francesc Murillo Galimany, *El Convent del Carme de Valls*, dins «Tribuna d'arqueologia» 2007 (2008), 275-288.

Núria Téllez – Manuel Castellet, *Els Pergamins de la Vall d'Hebron*, dins «Serra d'Or» 586 (2008), 24-26.

Pere Vivó i Gil, *El Monestir de Sant Cugat a partir dels monjos: dades per a la història*, Barcelona, Mediterrània, 2006.

HISTÒRIA MODERNA

Isabel Amparo Baixauli Juan, *El Treball domèstic a la València del sis-cents: de Polònia a la casa de mossèn Aierdi*, dins «Estudis. Revista d'història moderna» 30 (2004), 133-156.

Miquel Barceló, *Bartolomé de Las Casas, moriscos catalans: dues notes*, dins «Afers» 56 (2007), 113-129.

Pep Barceló Adrover, *Capbreu de Lluc al segle xvi: documentació sobre les possessions de Lluc, Margenó i el molí i cases de Pollença i Ciutat [de Mallorca] des de la Conquesta fins a la propietat definitiva a nom del santuari de Lluc*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana» 63 (2007), 227-238.

Josep Brugada Gutiérez-Rave – Josefina Guillén Sánchez, *Francesc Eiximenis a Oxford*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 48 (2007), 47-82.

M. Luisa Candau Chacón, *Disciplinamiento católico e identidad de género: mujeres, sensualidad y penitencia en la España moderna*, dins «Manuscrits» 25 (2007), 211-237.

Caterina Capdevila Werning, *Les Confraries del Roser a la diòcesi de Girona: la capella del Roser de Sant Pere d'Ullastret (1593-1766)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 48 (2007), 127-150.

Antonio Contreras Mas, *Santos y protectores en la Mallorca medieval*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana» 63 (2007), 41-62.

Virgínia Costafreda Puigpinós, *L'Origen d'una llegenda agramuntina, l'escriptor del segle xvi, fra Esteve Barelles*, dins «Urtx» 22 (2008), 137-149.

Alfonso Esponera Cerdán, *San Vicente Ferrer y el arrepentimiento y salvación de Judas Iscariote*, dins «Anales Valentinos» 63 (2006), 143-147.

Miquel Àngel Farré Targa, *Fenòmens naturals i religiositat a la Tàrrega dels segles xvi-xix*, dins «Urtx» 22 (2008), 151-163.

Ignasi Fernández Terricabras, *Éxitos y fracasos de la Reforma Católica: Francia y España (siglos xvi-xvii)*, dins «Manuscrits» 25 (2007), 129-156.

Miquel Ferrer i Flórez, *Inquisición, judíos y judaizantes*, dins «Memòria de l'Acadèmia Mallorquina d'estudis Genealògics» 14 (2004), 103, 117.

M. Celia Fontana Calvo, *El Convento de dominicos de Huesca en la Edad Moderna*, dins «Argensola» 116 (2006), 15-59.

Raul García Mir, *Las Bibliotecas conventuales de Barcelona y su trascendencia cultural durante el siglo XVIII: la Biblioteca de los Trinitarios Calzados*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi», 20 (2006), 71-80.

Miguel Angel González Fernández, *La Religiosidad popular: la actitud de los alicantinos ante la muerte en los siglos bajomedievales*, dins «Canelobre: Revista del Instituto alicantino de cultura Juan Gil-Albert» 57 (2007), 150-159.

Miquel S. Gros i Pujol, *Notes sobre el "Llibre de Pabordia Major" del monestir de Sant Joan de les Abadesses*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 48 (2007), 31-46.

Josep M. Llobet i Portella, *La Presa de possessió de la comanda hospitalera de l'Espluga de Francolí per Galceran de Villalonga (1679-1680)*, dins «Aplec de treballs» 26 (2008), 27-35.

José Francisco López Bonet, *Para una historia fiscal de la Mallorca cristiana (siglos XIII-XIV)*, dins «Anuario de estudios medievales» 38 (2008), 101-184.

J. Martínez Millán, *La Inquisición española*, Madrid, Alianza, 2007. 351 p.

Eulàlia Miralles, *Dos llibres de devoció del notari Lluís Grilla*, dins «Afers» 58 (2007), 675-691.

Arturo Morgado García, *El Clero en la España de los siglos XVI y XVII: estado de la cuestión y últimas tendencias*, dins «Manuscrits» 25 (2007), 75-100.

Antonio Picazo Muntaner, *Els Conversos de Mallorca i els censals particulars: còmputs, grups financers i distribució*, dins «Randa» 60 (2008), 37-44.

Montserrat Obiols Bou, *El Monacat femení en la Catalunya medieval: Santa Maria de Valldaura (1241-1399)*. Tesi doctoral inèdita. Barcelona, UB, 2004.

Román Piña Homs, *Letargo y dramático despertar de la Inqusición mallorquina en el siglo XVII*, dins «Memòria de l'Acadèmia Mallorquina d'estudis Genealògics» 14 (2004), 119-135.

Maurizio Sangalli, *La Formación del clero católico en la edad moderna: de Roma, a Italia a Europa*, dins «Manuscrits» 25 (2007), 101-128.

José Seguí Cantos, *El Patriarca Ribera y Felipe II: razones de una elección*, dins «Anales Valentinos» 63 (2006), 93-122.

Eduard Serra Valentí, *Captius Sarraïns: llicències per a demanar caritat dels bisbes de Girona*, dins «Anuario de estudios medievales» 38 (2008), 385-428.

—, *Processos per incontinència, concubinatge i abusos en l'Arxiu Diocesà de Girona (I. Processos medievals, 1319-1360. II Processos moderns, 1548-1629)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 48 (2007), 83-126.

Rosa Seser Pérez, *L'Ermita de Sant Joan de Dénia i la Cofraria dels «Negres»: una Cofraria d' esclaus i una tradició religiosa i festiva amb 500 anys d'Història*, dins «Aguaits» 23 (2006), 7-18.

Xavier Solà Colomer, *Les Visites pastorals a Catalunya durant l'època moderna: mètodes de control sobre la parròquia, el clergat i la població*, dins «Manuscrits» 25 (2007), 187-209.

Pavel Stepanek, *Montserrat a Praga: l'etapa espanyola al monestir d'Emaús a*

Praga (1635-1871), dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi», 51-69.

Jaume TORRES GROS, *La Devoció catalana a la verge dels Dolors*, dins «Urtx» 20 (2007), 177-250.

Albert VENTURA RIUS, *El Testamento de Don Pedro Miralles «El Antigo» (1550-1627), fundador del Colegio de Jesuitas de Segorbe y otras instituciones religiosas en Caudiel*, dins «Anales Valentinos» 63 (2006), 123-141.

Pep VILA, *Sebastià Bover, "Autor del llibre de alguns particulars miracles que Nostra Senyora de Montserrat ..." (Girona, 1649)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 48 (2007), 151-216.

Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Actas de los Capítulos generales de la Congregación de Sant Benito de Valladolid (siglo XVI)*. Vol. V: *1588-1598*, dins «Studia Monastica» 49/1 (2007), 107-201.

HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA

Alfonso ALVAREZ BOLADO, *Arxiu de l'església catalana durant la Guerra Civil*, dins «Estudios eclesiásticos» 312 (2005), 119-173.

JESÚS BURGUEÑO RIVERO, *La Divisió eclesiàstica en arxiprestats a Catalunya (1800-2005)*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia» 60 (2005), 7-43.

M. J. BUXÓ – D. MONTESINOS – P. VOLTES BOU, *Aportació a l'epistolari de Carles Cardó: cartes des de l'exili a Lluïsa Serra*, dins «Revista de Girona» 237 (2007), 93-113.

Joaquim CAPDEVILA I CAPDEVILA, *Anticlericalisme popular durant les dècades del canvi de segle XIX i XX. Una aproximació a les arrels socials, mentals i culturals del fenomen. Aportació d'exemples de la Catalunya occidental*, dins «Urtx» 22 (2008), 291-311.

El Centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006): història d'una devoció, Valls, Cossetània ed., 2006.

Pere CODINACHS I VERDAGUER, *San Antonio Maria Claret, memoria y presencia*, dins «Anuario de Historia de la Iglesia» XVII (2008), 373-378.

Anderw DOWLING, *The Catholic Church in Catalonia: from cataclysm in the Civil War to the "euphoria" of the 1950s*, dins «Catalan Review» 1 (2006), 83-100.

Miquel FERRÀ MARTORELL, *El Dia que mossèn Josep Tarongí, capellà xueta, va acudir a Sebastià Gili, capellà pagès*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana» 62 (2006), 287-290.

J. FLORENSA, *El Método Montessori, la catequesis y los escolapios*, dins «Archivum Scholarum Piarum» 63 (2008), 95-127.

Ricardo FRANCH BENAVENT, *Regalismo e inmunidad eclesiástica en la España del siglo XVIII: la resistencia del clero valenciano a la imposición del estanco de tabaco*, dins «Hispania» 225 (2007), 295-316.

Manel GARCÍA GARGALLO, *L'Ensenyament de l'església a la ciutat de Barcelona: directori estadístic*. Tesi doctoral inèdita. Barcelona, UB, 2006.

Josep M. Grau Pujol – Eugeni Perea Simón, *Església i ordes claustrals: les clarisses del monestir de la Serra de Montblanc*, dins «El Centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006): història d'una devoció», Valls, Cossetània ed., 2006, 21-66.

Josep M. Grau Pujol – Roser Puig i Tàrrech, *Les Festes del 25è aniversari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra en l'inici de la II República espanyola*, dins «El Centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006): història d'una devoció», Valls, Cossetània ed., 2006, 129-148.

Jesús M. Gutiérrez, *La Devoció a la Verge del Tura d'Olot i la premsa integrista del segle xix*, dins «Revista de Girona» 245 (2007), 70-73.

Antoni Llagostera, *Josep Berga i Boix i el monestir de Ripoll (1867)*, dins «Revista de Girona» 247 (2008), 42-45.

Ramon Miró i Baldrich, *Mossèn Muntanyola i la revista "Ressò"*, dins «Urtx» 20 (2007), 327-348.

Xavier Montoliu, *L'Església i la II República espanyola*, dins «Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca» 9 (2003), 237-242.

Lluís Munné Casas, *Les Festes del centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra de Montblanc (2006)*, dins «El Centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006): història d'una devoció», Valls, Cossetània ed., 2006, 231-253.

Josep Mora i Campanis, *El Temps no s'atura*, Olot, Centre Catòlic, 1006. 239 p.

Albert Palacín Artiga, *El Plebà de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, Mn. Ramon Jové i Pinent*, dins «El Centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006): història d'una devoció», Valls, Cossetània ed., 2006, 113-122.

Lluís París Bou, *Les Festes del 50è aniversari de la coronació de la Mare de Déu de la Serra (1956)*, dins «El Centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006): història d'una devoció», Valls, Cossetània ed., 2006, 153-160.

Mª Dolores Pérez Marín, *La Fundación de Paula Montal*, dins «Analecta calasanctiana» 99 (2008), 67-78.

Josep M. Porta Balanyà, *El Salvament de les joies de la Mare de Déu de la Serra (1936-1939)*, dins «El Centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006): història d'una devoció», Valls, Cossetània ed., 2006, 149-152.

Armand Puig i Tàrrech, *La Devoció a la Mare de Déu de la Serra*, dins «El Centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006): història d'una devoció», Valls, Cossetània ed., 2006, 213-230.

Roser Puig i Tàrrech, *El 20è aniversari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra a la dictadura de Primo de Rivera (1926)*, dins «El Centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006): història d'una devoció», Valls, Cossetània ed., 2006, 123-128.

Josep M. Puigjaner, *Les Conviccions profundes de Carles Cardó: en el cinquantè del seu traspàs*, dins «Revista de Girona» 239 (2008), 3-7.

Josep Recasens i Llort, *Les Festes del 75è aniversari de la coronació de la Mare de Déu de la Serra (1981)*, dins «El Centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006): història d'una devoció», Valls, Cossetània ed., 2006, 161-168.

Frederic Ribas, *Montserrat i Josep Benet: un imprescindible servei de suplència*, dins «Serra d'Or» 582 (2008), 17-19.

Valentí Serra de Manresa, *Actuaciones eclesiales de fray José de Calasanz de Llavaneres, cardenal Vives y Tutó*, dins «Estudios franciscanos» 442 (2007), 1-40.

Francesc Serra Sellarés, *Sant Benet de Bages a l'època montserratina (segles xvi-xix)*. Tesi doctoral inèdita. Bellaterra, UAB, 2006.

M. Elena del Río Hijas, *Su Santidad el papa Pío IX, y la semana santa romana de 1866, visto por un ilustre valenciano*, dins «Hispania Sacra» 120 (2007), 595-612.

G. Sintes Espasa, *Les Alienacions dels béns eclesiàstics a l'Antic Règim i la seva relació amb l'urbanisme de la ciutat: el cas de Maó*, dins «Randa» 60 (2008), 63-83.

Pere Joan Sureda, *La Destrucció d'esglésies gironines, una història gràfica pendent*, dins «Revista de Girona» 245 (2007), 30-35.

Miquel Vilaró, *Missioner, geògraf i descobridor: la gesta patriòtica i cívica del garrotxí Joaquim Juanola*, dins «Revista de Girona» 248 (2008), 34-39.

Ángel Zaragoza Tafalla, *L'Església catòlica romana a Espanya: poder i privilegi*, dins «Mientras tanto» 103 (2007), 85-94.

ART

Inés Banegas de Juan, *El Procés de restauració de la Mare de Déu gòtica de l'església parroquial de Santa Maria de l'Alba de Tàrrega*, dins «Urtx» 22 (2008), 435-453.

Miquel Borrell, *Portes, panys i forrellats d'esglésies i ermites*, Girona, Diputació de Girona, 2008.

Gerardo Boto Varela, *Articulación de los espacios culturales en Sant Pere de Galligans: indagación acerca de una arquitectura con nexos sonoros*, dins «Lambard» 19 (2006-2007), 11-38.

Marco Bussagli, *Ángeles: origenes, historias e imágenes de las criaturas celestiales*, Barcelona, Everest, 2007. 160 p.

Joan Civit Esmatges, *El Temple parroquial de Santa Maria de Linyola*, dins «Urtx» 22 (2008), 89-103.

Juan Corbalán de Celis y Durán, *La Capilla de los Montagut en el convento de Sant Francisco de la ciudad de Valencia*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» 82 (2006), 289-305.

—, *De obras públicas y maestros de obras en la Valencia del siglo xv e inicios del xvi: el entorno de la iglesia de san Bartolomé*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» 83 (2007), 105-122.

Joan Duch Mas, *Ramon de Mur, autor del retaule de Guimerà (segle xv). Tàrrega i Guimerà en plena Edat Mitjana*, dins «Urtx» 22 (2008), 45-79.

Francesca Espanyol – Joaquin Yarza, *El Romànic català*, Barcelona/Manresa, Angle Ed./Caixa de Manresa, 2007. 318 p.

Francesca Espanyol i Bertran, *El Retaule, els sepulcres de Gerb i la inscripció fundacional de la capella de Santa Maria i Sant Antoni*, dins «Lambard» 19 (2006-2007), 39-50.

Jaume Felip i Sánchez, *L'Escultor Pere Joan a Montblanc i a la Conca de Barberà*, dins «Aplec de treballs» 26 (2008), 125-139.

—, *Troballa de les restes de l'antiga església romànica de Santa Maria de Montblanc*, dins «Aplec de treballs» 26 (2008), 125-128.

Francesc Fité i Llevot, *Arquitectura i repoblació a la Catalunya dels segles x-xi: parròquies i sagreres, els exemples d'Àger i Tartareu*, dins «Lambard» 19 (2006-2007), 51-96.

María Celia Fontana Calvo, *Un Modelo de Tintoretto en la capilla de los Lastanosa de la catedral de Huesca*, dins «Argensola» 116 (2006), 197-201.

Maria Garganté Llanes, *Pretensions estroncades: els temples irrealitzats de La Fuliola i Tornabous*, dins «Urtx» 20 (2007), 251-369.

Joaquim Graupera Graupera, *El Temple gòtic de Santa Maria de Mataró*, dins «Lambard» 19 (2006-2007), 97-126.

Verònica Jiménez Ferran, *El Mestre Antoni Valls a la catedral de Vic*, dins «Lambard» 19 (2006-2007), 127-146.

J. Llinàs Pol – J. Formiga i Bosch – N. Gascons i Claró, *La Capella del castell de Sant Iscle de Vidreres*, Vidreres, Ajuntament, 2007. 107 p.

M. Rosa Manote i Clivilles, *Una Raresa iconogràfica: el sentit de la corona de sant Antoni Abat*, dins «Butlletí del MNAC» 7 (2003), 153-154.

Estrella Massons i Rabassa, *La Iconografia dels diables a la història de Job en la Bíblia de Roda i en la Bíblia de Ripoll*, dins «Lambard» 19 (2006-2007), 147-170.

Sofia Mata de la Cruz, *El Retaule de Sant Martí, bisbe de Tours, de Vilaverd (Conca de Barberà)*, dins «Aplec de treballs» 25 (2007), 211-214.

—, *Una Taula gòtica amb la Pentecosta, procedent de Riudabella (Museu Diocesà de Tarragona)*, dins «Aplec de treballs» 26 (2008), 203-206.

M. Teresa Matas i Blanxart – Josep M. Palau i Baduell, *Revaloració d'un conjunt oblidat: les pintures murals romàniques de Sant Andreu de Baltarga*, dins «Lambard» 19 (2006-2007), 171-200.

Núria Medrano Torres, *Els Cants dedicats a la Mare de Déu de la Serra*, dins «El Centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006): història d'una devoció», Valls, Cossetània ed., 2006, 179-212.

Miquel Mirambell Abancó, *L'Escultura gran de la Mare de Déu de la Serra*, dins «El Centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006): història d'una devoció», Valls, Cossetània ed., 2006, 11-20.

Montserrat Molí i Frigola, *Bartomeu Triay, Josep Boscà i els orgues a Girona:*

l'orgue de Cadaqués (1689-1691) i (1706-1708), dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 48 (2007), 217-286.

Joan-Hilari Muñoz Sebastià, *La Creu de pedra del canonge Mateu Boteller i l'arquitecte Martín García de Mendoza (Tortosa, 1609-1610)*, dins«Butlletí Arqueològic» 28 (2006), 371-384.

—, *L'Escultura i el treball de la fusta a la Tortosa del Renaixement: algunes notes documentals*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» 83 (2007), 123-150.

—, *El Pintor Joan de Borgonya al bisbat de Tortosa: els retaules d'Horta de Sant Joan i Arenys de Lledó*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» 82 (2006), 307-321.

Ferran Olucha Montins, *Noves dades sobre algunes ermites de la ciutat de Castelló*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» 83 (2007), 151-206.

Azucena Prior Santamaría, *La Restauración de la capilla de los Lastanosa en la catedral de Huesca*, dins «Argensola» 116 (2006), 189-196.

Joan M. Quijada i Bosch, *Notícia de la construcció de la nova església de Pontils (segles xv-xvii)*, dins «Aplec de treballs» 26 (2008), 141-153.

Ramon Ribera Gassol, *Aportació escultòrica de Frederic Marés al retaule major de l'església de Santa Maria de Montblanc (1952-1956)*, dins «Aplec de treballs» 25 (2007), 191-202.

—, *Ramon Belart i Miquel, escultor de Montblanc. La seva obra a l'església de l'Hospital de Sant Pau i Santa tecla de Tarragona: un testimoni gràfic?*, dins «Aplec de treballs» 26 (2008), 155-167.

Paulino Rodríguez Barral, *Aproximación a la iconografia del retablo de almas de la iglesia de la Asunción de Torrent*, dins «Torrens: estudis i investigacions de Torrent i comarca» 16 (2006), 107-132.

Joan Roig Montserrat, *Els Goigs de la Mare de Déu de la Serra de Montblanc*, dins «El Centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006): història d'una devoció», Valls, Cossetània ed., 2006, 169-178.

Josep Royo Martínez, *Notas históricas de la parroquia de la Asunción de Nuestra Senyora de Torrent insertas en el libro de culto y fàbrica*, dins «Torrens: estudis i investigacions de Torrent i comarca» 16 (2006), 335-346.

Josep Salisi Clos, *Anton Font: trenta-cinc anys de mestratge musical a l'església targarina (segle xvii)*, dins «Urtx» 22 (2008), 165-185.

Elena Sánchez - Ferran Olucha Montins, *De Sepulturas y carneros familiares en la iglesia parroquial de Santa María de Castellón*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» 82 (2006), 159-217.

José M. Segura Martí, *La Col·lecció de plafons ceràmics devocionals del Museu Arqueològic Municipal Camil Viseo Molto d'Alcoi*, dins «Recerques del Museu d'Alcoi» 15 (2006), 103-136.

Marc Sureda i Jubany, *Romà o romànic? Presències antiquitzants en l'escultura gironina del segle XI*, dins «Lambard» 19 (2006-2007), 213-242.

Miquel Torres Benet – Jordi Segalés Corominas, *un Crist a la creu gravat a la Torre de Verdú*, dins «Urtx» 20 (2007), 17-36.

Joan VALERO MOLINA, *El Sant enterrament de Sant Andreu de Ribesaltes*, dins «Lambard» 19 (2006-2007), 253-275.

Alberto VELASCO GONZÁLEZ, *Un Sant Josep Oriol de l'església parroquial de la Pobla de Segur atribuït a Bonaventura Planella (1772-1884)*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi», 20 (2006), 81-87.

José Joaquín YARZA LUACES, *El Retablo de Santo Domingo de Tamarit de Llitera*, dins «Lambard» 19 (2006-2007), 275-296.

LLIBRES REBUTS A L'ANALECTA SACRA TARRACONENSIA DURANT L'ANY 2008

Josep Alanyà i Roig, *Culte a la Purísima al bisbat de Tortosa (s. xiii-xxi)*. Tortosa: [capítol Catedral de Tortosa], 2007, 354 p.; 21 cm.

Joan Bassegoda Nonell, *La cripta de la Catedral de Barcelona*. Barcelona: Publicacions de la Reial Càtedra Gaudí, 2007, 214 p.: il.; 24 cm.

Vicente Cárcel Ortí, *Caídos, víctimas y mártires: la Iglesia y la hecatombe de 1936*. [Pozuelo de Alarcón]: Espasa, 2008, 519 p.; 24 cm.

Domènec Cols, *Història d'un compromís: és una utopia que un músic d'Església sigui feliç?* Barcelona: Casals, 2007, 148 p.; 21 cm.

Jaume I, Rei de Catalunya-Aragó, *Le livre des faits de Jaume le Conquérant* [traductions et shyntèses] Agnès et Robert Vinas. Perpignan: Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, 2007, 413 p.: il. col. ; 31 cm .

José Joaquín Jerez, *Pensamiento político y reforma institucional durante la guerra de las Comunidades de Castilla (1520-1521)*. (Prudentia Iuris). Madrid. Barcelona. Buenos Aires: Fundación Francisco Elías de Tejada. Marcial Pons. 2007. 710 p.; 23 cm.

Josep M. Martí i Bonet, *El palio: insignia pastoral de los papas y arzobispos*. (Estudios y Ensayos, 111). Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2008, 300 p.; 21 cm.

Josep M. Martí i Bonet, *La parròquia: història, evolució i vida*. Barcelona: [Facultad de Teología de Catalunya], 2007, 133 p.; 22 cm.

Manuel Pacheco Albalate, *El Puerto: ciudad clave en la expulsión de los jesuitas por Carlos III*. El Puerto de Santa María: [concejalía de Cultura del Ayuntamiento del Puerto de Santa María], 2007, 396 p.: il; 23 cm.

John F. Pollard, *El Vaticano y sus banqueros: las finanzas del papado moderno, 1850-1950*. Traducción de Elizabeth Casals. Barcelona: Melusina, DL 2007, 315 p.: il., taules; 23 cm

Estatutos de la Asociación de Archiveros de la Iglesia en España. Edición diri-

gida y preparada por Agustín Hevia Ballina. Madrid: Asociación de Archiveros de la Iglesia en España, 2007, 43 p.; 25 cm.

Mallorca romana. (Cuadernos de Historia, 3). Palma: Asociación de Amigos del Castillo de San Carlos "Aula General Weyler", 2007.

ÍNDEX

Ernest Zaragoza i Pascual
La fundació del monestir de Sant Pere de Besalú i la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense 5

Xavier Bastida i Canal
Les missions i la llibertat de la fe en sant Ramon de Penyafort 19

Valentí Serra de Manresa, OFMCap.
Aproximació als continguts bibliogràfics de les antigues biblioteques dels caputxins de Catalunya i Mallorca 81

Ernest Zaragoza i Pascual
Danys ocasionats al monestir de Poblet durant el Trienni Constitucional 169

Jesús Alturo i Perucho
Una oda llatina composta pel pare Francesc Sallarès i Salt (1838-1910) 185

Ramon Corts i Blay
La visita apostòlica de 1928 del nunci Tedeschini a Barcelona. Un intent de repressió d'una pastoral en català 197

Cròniques científiques 605

Notes criticobibliogràfiques 649

Recensions bibliogràfiques 689

Bibliografia d'història de l'Església a l'àmbit català (2007-2008) 715

llibres rebuts a l'Analecta Sacra Tarraconensia durant l'any 2008 727

NORMATIVA PER A LA PUBLICACIÓ A L'ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

El consell de redacció d'«Analecta Sacra Tarraconensia» estudia adoptar una nova normativa de citació bibliogràfica. És per això que, de moment, es respecta la pròpia manera de citar de cada autor.

Els autors podran incloure la seva adreça electrònica al final dels seus articles.